ప్రాచీన గ్రంథావళి: ౨౫

సంపాదకుడు. పురిపండా అప్పలస్వామి

వ్యావహారికాంధ్ర
మహాభారతం

కర్ణ, శల్య, సౌప్తిక, స్త్రీ పర్వాలు

సంపుటం 5

కళాప్రపూర్ణ
పురిపండా అప్పలస్వామి

ప్రాచీన గ్రంథావళి
సరస్వతీ పవర్ ప్రెస్
రాజమహేంద్రవరము

VYAVAHĀRIKĀNDHRA
MAHĀ BHĀRATAM

(CANTOS · KARNA – SALYA – SOUPTIKA – STHREE)

Vol. 5

By

Kalāprapurna

PURIPANDA APPALASWAMY

First Edition – November 1959

Second Edition – April 1963

Third Edition – November 1974

Price Rs 12-50

Printed at Saraswathi Power Press Rajahmundry

PRĀCHEENA GRANDHĀVALI

SARASWATHI POWER PRESS

R A J A H M U N D R Y

Editor· PURIPANDA APPALASWAMY

వి ష య సూ చి క

క ర్ణ ప ర్వం

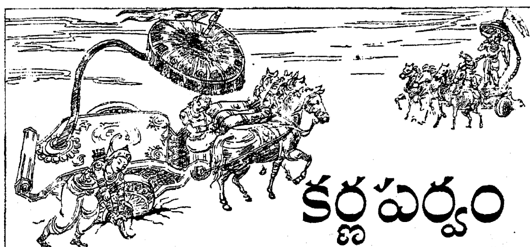
ఒకటో ఆశ్వాసం

రెండో ఆశ్వాసం

మూడో ఆశ్వాసం

శ ల్య ప ర్వం

ఒకటో ఆశ్వాసం

కర్ణపర్వం

కర్ణపర్వం

ఒకటో ఆశ్వాసం

ద్రోణవధ చెప్పి వెళ్ళాక మహాప్రాజ్ఞుడైన సంజయుడు రెండు రోజుల తరవాత దండునించి మళ్ళీ హస్తినాపురం వచ్చాడు. ధృతరాష్ట్రుడి మందిరానికి వెళ్ళి అంతఃపురంలో అతణ్ణి చూసి నమస్కారం చేశాడు. ధృతరాష్ట్రుడు ఆదరించాక కూచుని యుద్ధవార్తలు వినిపించాడు.

"మహారాజా, రెండుదినాల యుద్ధం చూసి వచ్చాను. మన వాళ్ళూ పాండవులూ అద్భుతంగా పోరాడారు. అందులో కర్ణుడి యుద్ధం, కళ్ళు మూసుకుపోయాయంటే నమ్ము. పాండవసైన్యం గడ్డిపోచలా చూశా డతడు. ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ తన పరాక్రమం ముందు చెల్లాచెదరయిపోయేవి. పారిపోయేవి. ముచ్చెమటలు పోసుకునేవి. మ మ్మెకిలేకండా మాసిపోయేవి. అతడి భుజబలం చూసి దేవతలే ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు. మూడుచెరువులనీళ్ళు తాగించాడు పాండవుల్ని. అయితే ఏం లాభం? ఎంత ఆబోతైతే మాత్రం పెద్దపులికి లోకువే అయినట్టు అయింది. తనకంటే చిన్నవాడే అర్జునుడు, అయినా అతడి బాహుశక్తి నిభాయించలేక పోయాడు కర్ణుడు; తుదకి తెగిపోయాడు. పాండవులికి ప్రాణశత్రువు లేకండా అయిపోయింది."

చెపుతూ చెపుతూ దుఃఖం పొర్లుకువచ్చింది సంజయుడికి. గొంతుక గద్గదకపడింది. నిట్టూరుస్తూ ఇంకా ఇలా అంటున్నా డతడు.

"అది వాకకేటన్న మాటేమిటి, మహారాజా! కౌరవసేనల ఆసలన్నీ కడముట్టిపోయా యిక. భీముడు మన దుశ్శాసనుణ్ణి చంపేశాడు. అతడి గుండెలుచీల్చి రక్తం తాగేశాడు. చివరికి ఇంతా జరుగుతుందని అప్పుడే చెప్పారు మన ఆప్తులు. అయితే నువ్వు పేరాస పెట్టుకున్నావు. కొడుకులు రాజ్యమంతా గెలిచేస్తారనే అనుకున్నావు. అంచేతే వాళ్ళుచేసిన ఆగడాలన్నీ చూస్తూ వూరుకున్నావు అదంతా కట్టికుడపకండా ఎటు పోతుంది!"

ధృతరాష్ట్రుడిమీద పిడుగుపడినట్టయింది. దుర్యోధనుడూ తెగిపోయాడనే భయభ్రాంతుడయిపోయి మూర్ఛపోయా డతడు. అంతఃపురంలోని స్త్రీజనమంతా తల్లడిల్లిపోయారు. ఏడ్పులతోనూ, మొత్తలతోనూ, కన్నీళ్ళు కారుస్తూ నేలమీద వాలిపోయారు. సంజయుడూ, అంతకుముందే అక్కడికి వచ్చిన విదురుడూ చన్నీళ్ళు చిలకరించీ, మృదువుగా వినవగ్రలతో విసిరీ ధృతరాష్ట్రుణ్ణీ, స్త్రీలనీ సేదదేర్చారు. ఎలాగో ఆనుకుని కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. నిట్టూరుస్తూ, దుఃఖపడుతూ లోలోపల దైవాన్ని తిట్టుకున్నాడు. పాండవుల్ని మెచ్చుకుంటూ, తన బుద్ధీ, శకుని మంత్రాంగమూ నిందించుకుని, తను తాను సముదాయించుకుని. తుదకి ధైర్యం కూడబట్టుకుంటూ అన్నాడు:

"సంజయా, నువ్వు ఏమంటున్నావో తెలియడంలేదు నాకు; వినబడడమూ లేదు. దుర్యోధనుడు తెగిపోలేదు కదా! చెప్పు, చెప్పు. ఏంచెప్పావో మళ్ళీ చెప్పు."

సంజయుడు: దారుణంగా యుద్ధంచేసి దురోధనుడి తమ్ములూ కర్ణుడూ తెగిపోయారు. ఘోరంగా దుశ్శాసనుడిగుండెలు చీల్చేసి వచ్చి నెత్తురు తాగాడు భీముడు, మహానందంగా.

ధృతరాష్ట్రుడు: చెప్పకు సంజయా! చెప్పకు. ఊరుకో. నా

మనస్సు భ్రాంతిలో మునిగిపోతోంది. నువ్వు ఏమంటున్నావో విన పడలేదు ....

హృదయం బద్దలయిపోతూ వుంది. దుర్భరంగా వుంది. నా, దుర్ణయం వల్లా, దుర్యోధనుడి బుద్ధితక్కువ వల్లా ఇదంతా వచ్చింది. ఈ దుఃఖంనించి ఎలా గట్టెక్కడ మనుకుంటున్నాను. నా సందేహం తీరేట్టు మొదటినించీ ఇప్పటిదాకా యుద్ధంలో కాలంచేసిన మన వాళ్ళనీ, వాళ్ళవాళ్ళనీ వివరించి చెప్పు.

ధృతరాష్ట్రుడు అలా అడగగానే "మనవాళ్ళలో భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, వికర్ణుడూ, వృషసేనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, లక్ష్మణుడూ మొదలైనవాళ్ళు కాలంచేశారు. వాళ్ళలో విరాటరాజూ, శంఖుడూ, ఉత్తరుడూ, ద్రుపదుడూ, అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ, పాండ్యరాజూ మొదలైనవాళ్ళు కళ్ళుమూశారు" అంటూ పేరుపేర చెప్పాడు సంజయుడు. ఎవరెవరు ఎవరెవరిచేత కూలిపోయారో వివరించాడు.

"అయితే ఇంకా మనసేనలో ఎవరున్నారు?" — అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, శల్యుడూ, శకునీ, కృపాచా ర్యుడూ వున్నారు" అంటూ అప్పటికి బతికున్న దుర్యోధనుడి తమ్ముళ్ళనీ, కర్ణుడి కొడుకులలో మిగిలినవాళ్ళనీ, తక్కిన యోధుల్నీ చెప్పాడు సంజయుడు. "తేజస్సులేనిఅగ్గి ఎలా వేడిపోకుండా వుంటుందో అదిగో, అలాగ ఈమిగిలినవాళ్ళతో యుద్ధానికి పూనుకుని, గెలుపు సాధిస్తానని ధైర్యంతో వున్నాడు దుర్యోధనుడు" అన్నాడు.

కొడుకుధైర్యం విని మెల్లిమెల్లిగా కుదుటపడ్డాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అయితే తనవాళ్ళు ఎంతో మంది చచ్చిపోయారని మాత్రం కుంగిపో యాడు. కొంచేపు వూరుకుని, కర్ణుడిచావు తలుచుకుని బావురుమన్నాడు

"ఆలమందలో ఆబోతులాగ, కౌరవబలంలో మదపుటేనుగు లాగ వుండేవాడు. సర్వాంగసుందరుడు. అఖండమైనపరాక్రమశాలి— అయ్యో మరి లేడు!" అంటూ హాహాకారాలు చేశాడు; గొంతెత్తి ఏడ్చాడు.

"సంజయా, కృష్ణుణ్నీ, అర్జునుణ్నీ గడ్డిపరకలా చూసేవాడు. దేవేంద్రుణ్ణయినా ఇట్టే వోడిస్తాననేవాడు. అలాంటి కర్ణుడు అంతమై పోయాడా, యుద్ధంలో? అతడి ఆసరా చూసుకునే దుర్యోధనుడు పాండవులమీద పగపట్టాడు. అతడి పరాక్రమంవల్లే విదేహ, పౌండ్ర దేశాల రాజులు మనకి అరిగాపులయ్యారు. అతడి అండ చూసుకునే మనసైన్యాలు శత్రువుల్ని లక్ష్యపెట్టకండా యుద్ధంచేశాయి. అతడి దివ్యాస్త్రాలమహిమకి దేవతలే నాలికలు కరుచుకునేవాళ్ళు. అలాంటి కర్ణుడు పడిపోయాడంటే ఇంకెక్కడి బతుకు మనకి! ఎక్కడియుద్ధం! ఇంతమాట వినీ పగిలిపోకండావుంది నాహృదయం, రాయో, ఇనుమో ఏమో మరి?

"బంధువులూ, పుత్రులూ, మిత్రులూ వొకరితరవాత వొకరు కూలిపోడం వింటూ ఇలాగ ఎవ్వరైనా బతికివుంటారా, నేనువొక్కణ్ణే తప్ప? ఇంతకష్టం ఎవ్వరికైనా వుంటుందా? సంజయా, ఇక బతికి బట్ట కట్టే దేముంది నేను? నీళ్ళలో దూకుతాను అగ్గిలో వురుకుతాను. విషం తాగుతాను. ప్రాయోపవేశం చేసుకుంటాను" అన్నాడు.

సంజయుడు: సంపదా, పరాక్రమమూ, కీర్తి—ఇన్నిటిలోనూ పూర్వరాజులతో సరితూగుతావు నువ్వు. నీ అంతవాడు ఇలా దుఃఖంలో కుంగిపోడం తగదు. గౌరవమూ, కీర్తి నిలబడేట్టు ధీరత్వం వహించు. చలించకు.

ధృతరాష్ట్రుడు: కర్ణుడిచావు హృదయంలో శల్యంలా వేధిస్తోంది. దుఃఖసముద్రంలోంచి ఎలావొడ్డుచేరగలవంటావు? పౌరుషం

పిసరంతా పనికిరాదు. అంతా దైవాధీనం. అలాకాకపోతే మహావీరుడు కర్ణుడేమిటి అర్జునుడిచేత చచ్చిపోడమేమిటి? కర్ణుడు కళ్ళు మూశాడూ అనగానే నాగుండెలు వెయ్యిచెక్కలు కావలిసింది. కాలేదు. ఇంచేత నా ఆయువుకి అంతంలేనట్టుంది. ఇంతదాకా లోకంలో గౌరవాదరాలు పొందాను. ఇప్పుడు నా అన్నవాడల్లా వెళ్ళిపోతున్నారు. ఇక దుఃఖాలపాలై దురవస్థ అనుభవించాలి. ఎలా భరించమంటావు విది? జయద్రథుడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ కాలం చేయడం విని నాహృదయం దుఃఖంతో కుంగిపోతూవుంది, అందులోనూ కర్ణుడు కళ్ళుమూశాడంటే గుండెలు దేవేస్తున్నాయి. దుర్యోధనుడిమీద ఆసే వొదులుకుంటున్నానిక. ఏమంటావా? అన్నివిధాలా కర్ణుడే ఆధారంగా వుండేవాడు మావాడికి. ఇక ఎవరున్నారు? దిక్కులేనివాడై పోయాడు దుర్యోధనుడు. మనబలం చేవతగ్గిపోయింది. పాండవసేనకివున్న ఆశాస్త్రభయమూ పోయింది. అయ్యో, జంభాసురుడు దేవేంద్రుడిచేత కూలిపోయినట్టు, అర్జునుడిచేత తెగిపోయి పడివున్నాడన్నమాట కర్ణుడు, రణభూమిలో! కాళ్ళులేనివాడు పరిగెత్తాలనుకోడమూ, ముసీలిసిరుపేద సానిదాన్ని కోరడమూ ఎలావుంటుందో దుర్యోధనుడు జయం కోరడమూ అలాగే వుంది.

మనలో మనకి కయ్యమెందుకని మొత్తుకున్నాడు ధర్మరాజు. కాయిలామనిషికి పత్యం రుచించనట్టు మీరాజుకి అది రుచించలేదు. అంపశయ్యమీద వుండి భీష్ముడు పాతాళగంగ తెప్పించుకున్నాడు అర్జునుడిచేత. అలా అతడి అస్త్రప్రభావం వ్యక్తంచేసి, పాండవులతో బంధుత్వం పెట్టుకోమన్నాడు. ఇంతటితో యుద్ధం చాలించమన్నాడు. శాంతించి, రాజ్యం పంచుకుని బతకమన్నాడు. చెవినిపెట్టలేదు దుర్యోధనుడు. ఇవుడు దుఃఖసముద్రంలో తలమునకలవుతుంటాడు! పిల్లలు ఈకలూడ్చేసి ఆడుకుంటూంటే పిట్ట ఎలా కొట్టుకుంటుంది, అదిగా

అలాగే వుంది నాఅవస్థ. ఎందులో దూకేది? ఈదుఃఖం తీర్చడానికి ఎవరున్నారు, దిక్కు?

అయ్యో కర్ణుడు అర్జునుడితో పోరాడినప్పుడు అతడిప్రతాపం నిభాయించుకున్నాడా? దెబ్బకిదెబ్బతీసి ఉభయసేనలూ భళీఅన్నట్టు, పూనికతో విజృంభించాడా? పేరూ, పెంపూ మంటకలిపెయ్యలేదు కదా, తెల్లమొహం వేసి? మిగిలిన సైనికులంతా అతణ్ణి వొదిలేసి పారిపోయారా! లేకా, ఆయశత్రులా ఎంతోమంది అతడికోసం పోరాడి, పీనుగుపెంటలై కూలిపోయారా? శిఖండిని ముందుపెట్టుకుని భీష్ముణ్ణి కొట్టేశాడు అర్జునుడు, కపటంచేసి. అలాంటిదే ఏదైనా పన్ని కొట్టేశారా, కర్ణుణ్ణి? ఏనుగుచస్తే అశ్వత్థామ చచ్చాడని బొంకాడు ధర్మరాజు, గురువుని చంపడంకోసం. అలాటిదే ఏమైనా చేశారా, ఇప్పుడు కూడా? భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మాయోపాయంవల్ల పడిపోయారు. అలా కాకండా ధర్మయుద్ధంలో వాళ్ళని పడగొట్టడం ఎవడితరం?

పరశురాముడిదగ్గిర బ్రహ్మాస్త్రం సంపాదించాడు. సర్పాస్త్రం సామాన్యమైందా? ఇవేనా, ఇంకాఎన్నో దివ్యాస్త్రాలున్నాయి అతడి దగ్గిర. అభిమన్యుడిధనుస్సు ఎవడైనా నరకగలిగాడా, అతడు తప్ప? పదివేల ఏనుగుల బలశాలిని భీముణ్ణి పరాభవంచేసి వొదిలిపెట్టాడు? సహదేవుణ్ణి తలకొట్టేసినంతపని చేశాడు. వేలువేలు సేన చొక్కాకుల్లాగ దుళ్ళగొట్టేశాడు. మాయల మహిరావణుణ్ణి ఘటోత్కచుణ్ణి చంపేశాడు—అలాటి జగజ్జెట్టికి చావు ఎలావచ్చిందీఅంటా, యుద్ధంలో. రథానికో, సారథికో, అస్త్రాలకో ఏదైవశాపంవల్లో, ఏదో చేటుమూడిందా? రథం ఏమీ కాకండా వుండి, సారథిసారథ్యం సమర్థంగావుండి, విధివశాత్తూ మహాస్త్రాలు వుత్తిపోకండా వుంటే యుద్ధంలో దేవేంద్రుడైనా గెలవగలడా, కర్ణుణ్ణి?

అతడి సారథి ఎవడు చెప్పూ? శల్యుడూ, శకునీ, కృపాచార్యులూ, అశ్వత్థామా అప్పుడు ఎలా తోడ్పడ్డారు? కృతవర్మ పరాక్రమంమీద బోలెడంత నమ్మకం దుర్యోధనుడికి. కృష్ణుణ్ణి పురస్కరించుకుని కృతవర్మ అర్జునుడిమీద పక్షపాతం చూపించాడా, అప్పుడు?

వీళ్ళంతా రెండుపక్కలా వుంటే, దుర్యోధనుడు వెనకనే వుంటే కర్ణుడు ఎలాకడతేరిపోయాడో ఆశ్చర్యంగా వుందినాకు! చెప్పు, సంజయా! చెప్పూ పాండవులు కర్ణుణ్ణి ఎలాముట్టడించారు? కర్ణుడిసర్పముఖబాణంతో చచ్చిపోకండా అర్జునుడు ఎలా బతికిపోయాడు? తక్కిన నలుగురు పాండవులూ ఎలా పోరాడారు? వాళ్ళసేనా మనసేనా ఈ రెండురోజులూ ఎలా యుద్ధంచేసింది?

సంజయుడు: ఈ రెండురోజులూ యుద్ధం ఎలా జరిగిందీ మొదటి నుంచీ చెపుతాను, విను. ద్రోణుడు తెగిపోయిన తరవాత, అశ్వత్థామ తన వోపినంతవరకూ యుద్ధంచేసి, చాలించి, సేనలు మళ్ళించి, శిబిరానికి వచ్చేశాక, దుర్యోధనుడు శిబిరంలో కొలువుతీర్చాడు. అశ్వత్థామా మొదలైన మొనగాళ్ళని చూసి "ఇకమీద మనం ఏం చెయ్యాలి?" అని అడిగాడు.

"ఇంతవరకూ ఏశౌర్యంతో కార్యం జరిగించావో ఆశౌర్యంతోనే పూనుకుని ఇకముందు కార్యం కూడా సాగించు" అంటూ అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ—"సంకల్పమూ, పూనికా, సామర్థ్యమూ, నీతీ-ఈసద్గుణాలు వుంటే ఏపని అయినా సఫలం అవుతుంది. అయితే దైవసహాయం మాత్రం కావాలి. ఈసద్గుణాలికి ఆటపట్టయిన మహాత్ములు వెళ్ళిపోయారు. అయినా వున్న మహారథికులు కూడా తక్కువ వాళ్ళు కారుకదా! మన పూనికబట్టి దైవమూ మనకి తోడ్పడతాడు. మనలో బలానికీ, శౌర్యానికీ ఘనుడు మన కర్ణుడు. కావలిసిన సద్గుణాలన్నీ ఇతడిలో వున్నాయి. ఇతణ్ణిసేనాధిపతిని చేసుకుని శత్రు

సంహారం చేద్దాం. దివ్యాస్త్రాలన్నీ ఇతడి వేళ్ళమీద వుంటాయి. అంచేత యముడిలాగ శత్రువుల్ని చంపేస్తాడు" అన్నాడు.

అశ్వత్థామమాటలు విని సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. "అవును" కర్ణుడు పాండవుల్ని గెలిచెయ్యగలడన్న ఆశ అధికంగా పెట్టుకుని అతడితో అన్నాడు- "కర్ణా, నీ ప్రతాపమూ, నామీద నీకు వున్న స్నేహమూ లోకమంతా ఎరుగును. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ పడిపోయారు. ఇక నువ్వే కౌరవసేన కాపాడాలి. వాళ్ళువున్నారుకదా అని ఉపేక్షించావు కాని నువ్వే అయితే ఇన్నాళ్ళా జరిగేది యుద్ధం? లిప్తలమీద గెలిచేసివుందుం పాండవుల్ని. నువ్వు ప్రాజ్ఞుడివి. ప్రబలుడివి. పైగా నాకు ఏనుగడవి. నాకు మేలుచెయ్యడమే నీపని. భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ అవమానించేవాళ్ళం, నిజమే. కాని వాళ్ళుయుద్ధంలో పడిపోయాక మనం వొదిగి వుండగలమా? నమ్ముంకట్టు. చీకట్లకి సూర్యోదయం లాగ నీపూనిక పగవాళ్ళకి దుర్భరమవుతుంది. కుమారస్వామి దేవసేన నడిపినట్టు కౌరవసేన నడిపించు. నన్ను గెలిపించు. నిన్ను నువ్వే సర్వసేనాధిపత్యానికి పట్టంకట్టుకో."

"మహారాజా," సంతోషంతో రాజులందరి ముందూ దుర్యోధనుడితో అన్నాడు కర్ణుడు—"నీకు ఇచ్చినమాట మరిచిపోలేదు నేను. వీరత్వం, బాహుబలం, ధైర్యం, అస్త్రబలం- అన్నిటిలోనూ పాండవుల కండకావరం పిండేస్తాను. లోకమంతా 'భళీ' అన్నట్టు చేస్తాను. పిసరంతా అనుమానం అక్కరలేదు నీకు. నువ్వువూరికే అలా నుంచుని చూస్తూవుండు, నాయుద్ధం. మంచిదే, నన్ను సర్వసేనాధిపత్యానికి పట్టం కట్టు."

కర్ణుడి సర్వసేనాధిపత్యం

కర్ణుడిమాటలు మరీ సంతోషం కలిగించాయి దుర్యోధనమహారాజుకి. బంగారంకుండలతో పవిత్రజలాలు తెప్పించాడు. మహానీయ

మైన మణులూ, మంచిమంచి పుష్పాలూ, ఓషధులూ, గంధమూ, అక్షతలూ మంత్రించాడు. మేడికర్ర పీఠంమీద పట్టువస్త్రాలు పరిపించాడు. కర్ణుణ్ణి దానిమీద శాస్త్రోక్తంగా కూచోపెట్టాడు. పుణ్యాహఘోషలూ, యుద్ధవాద్యాలూ, వందిమాగధుల స్తోత్రాలూ దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. అలా అన్ని లాంఛనాలతోనూ రాజులు యావన్మందితోనూ కలిసి కర్ణుడికి సర్వసేనాధిపతిగా అభిషేకించాడు దుర్యోధనుడు. బ్రాహ్మణులకీ, వందిమాగధులకీ చేతికి ఎముక లేకండా దానంచేశాడు కర్ణుడు. శూరయోధులు యావన్మందీ జయజయధ్వానాలు చేశారు. రాజులు అభినందించారు "కృష్ణుడితోసహా పాండవుల్ని జయించు" అంటూ మాగధులు దీవించారు. ఈఅన్నిటితోనూ ఆకాశం గింగురుమనిపోయింది.

"దుర్యోధనమహారాజా" అప్పుడే ఉదయిస్తూవున్న సూర్యుడిలా వెలిగిపోతూ ఉత్సాహంతో అన్నాడు కర్ణుడు - "బంధుమిత్రులతోనూ స్నేహితులతోనూ కలిపి అర్జునుణ్ణి హతమార్చేస్తాను. సామ్రాజ్యలక్ష్మి నీకాళ్ళముందుపడేస్తాను. పుత్రపౌత్ర పారంపర్యంగా ఈభూమండలం పరిపాలించు. సకలభోగాలూ అనుభవించు. సత్యమూ, ధర్మమూ కల మనిషికి లిప్తలమీద కార్యసిద్ధి అవుతుంది. అలాగే శౌర్యమూ, బాహుపరాక్రమమూ కలిగిన నాకు యుద్ధంలో ఇట్టే జయంలభిస్తుంది.

కర్ణుణ్ణి సర్వసేనాధిపతిని చేసి, గొప్పవైభవంతో అతణ్ణి తన గుడారానికి పంపించాడు దుర్యోధనుడు. తరవాత తక్కిన ప్రజల్ని తమతమ విడిదలకి పంపిచేసి, సంతోషంతో తన గుడారంలోకి దయచేశాడు. అదిగో ఆరాత్రే నేను ఇక్కడికివచ్చి ద్రోణుడి వృత్తాంతం నీకు వినిపించి వెళ్ళాను. సూర్యోదయమయేసరికి కురుక్షేత్రంచేరి, మన శిబిరం ప్రవేశించాను.

అప్పటికే మహాసేనాని కర్ణుడు యుద్ధానికి బయలు దేరుతున్నాడు.

దంతంలాగ తళతళలాడుతూవున్న జెండామీద హస్తికక్ష్య (ఏనుగు తాడు) మెరుస్తోంది. హంసరంగు గుర్రాలతో సూర్యబింబంలాగ ప్రకాశిస్తూవుంది రథం. బంగారంపూతపూసిన ధనుస్సు ఎక్కుపెట్టి చేతిలో వెలిగిపోతూవుంది. శిబిరమంతటినీ యుద్ధానికి రెచ్చగొడుతూ, తన పక్క శంఖాలు భయంకరంగా మోగుతున్నాయి. రణోత్సాహం మొహానికివింతవిలాసం కలిగిస్తోంది. యుద్ధంకబుర్లే చెప్పుకుంటూ ఆప్తజనం రెండుపక్కలా రథాలమీద బారులుతీరి వున్నారు. అలా ఎంతో అందచందాలతో యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు కర్ణుడు.

అతడు సేనాధిపతుల్ని పంపి పిలిపించడంతోనే యావన్మంది రాజులూ యుద్ధానికి బయలుదేరారు. అలా సకలసైన్యాలూ నడవడంతో, గుర్రాల డెక్కలవల్ల రేగిన ధూళి నాలుగుదిక్కులా నిండిపోయింది. ఏనుగుల చెక్కిళ్ళలోంచి ప్రవహించిన మదజలం ఆధూళి అడిచేసింది. రకరకాల యుద్ధవాద్యాలు భయంకరంగా మోగాయి; ఆకాశం బద్దలుచేశాయి. ధనుష్టంకారాలూ, సింహనాదాలూ, వాటిని మరింత అధికం చేశాయి. రథాలవాళ్ళు వేసుకున్ననగల కాంతులూ, జెండాలమీదా, ఛత్ర చామరాలమీదా చెక్కిన మణులూ, సైనికుల ఆయుధాల తళతళలూ – వీటి అన్నిటిలోనూ, పట్టపగటి దీపంలా అయిపోయాడు సూర్యుడు.

ఉప్పొంగిపోతూవున్న హృదయాలతో, తనివితీరనట్టు కర్ణుణ్ణి చూశారు సైనికులు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ పోయారన్న విచారం విడిచిపెట్టేశారు.

పదహారో రోజు

అలా యావత్తు సైన్యమూ వేసుకుని యుద్ధభూమికి వెళ్ళి దుస్సహమైన మకరవ్యూహం పన్నాడు కర్ణుడు. వ్యూహం నోటిదగ్గిర

తానుస్వయంగా నుంచున్నాడు. కళ్ళదగ్గిరశకునినీ, ఉలూకుణ్ణీ పెట్టాడు. శిరస్సులో అశ్వత్థామనినిలిపాడు. కంఠందగ్గిర దుర్యోధనుడితమ్ముళ్ళని పెట్టాడు. కడుపుదగ్గిర దుర్యోధనుణ్ణి నిలిపాడు. ఎదటి ఎడమపాదం దగ్గిర నారాయణగోపాల సైన్యంతో కృతవర్మనీ, కుడిపాదం దగ్గిర త్రిగర్త, దక్షిణాది సేనాలతో కృపాచార్యుల్ని నుంచోపెట్టాడు. వెనక ఎడమకాలు దగ్గిర నానాదేశాల దండుతో శల్యుణ్ణీ, కుడికాలు దగ్గిర ఎన్నో అన్ని రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ ఇచ్చి సుషేణరాజునీ పెట్టాడు. తోకలో బ్రహ్మాండమైన రాణువతో చిత్రుణ్ణీ, అతడితమ్ముడు చిత్రసేనుణ్ణీ నిలబెట్టాడు. తక్కినవాళ్ళని అక్కడా అక్కడా అవసరమైన చోట్లల్లా సర్ది పెట్టాడు.

అంతకి ముందే బలిష్ఠమైన చతురంగసేన వేసుకుని ఉత్సాహంతో వచ్చాడు ధర్మరాజు.

“తమ్ముడూ, చూశావా!” మన మకరవ్యూహం చూసి, అర్జునుడితో అన్నాడతడు—‘బాగా తగ్గిపోయింది కౌరవసైన్యం. కర్ణుడు వ్యూహంపన్ని తానే స్వయంగా మొహం దగ్గరనుంచున్నాడు యుద్ధమంతా తనమీదే పెట్టుకుని, పరాక్రమమంతా ప్రకటించాలని మిడిసిపడుతున్నాడు. నీ బాణాలతో అతడి పని పట్టెయ్యాలిప్పుడు. పన్నెండేళ్ళు మనం అడవులు పట్టిపోయి, పడరానిపాట్లూ పడి, ఈఅవస్థకి వచ్చాం. అదంతా తీరిపోయినట్టు బాణాల్తో ముంచెయ్యాలి ఇతణ్ణి. ఇతడు వొక్కడేదుర్యోధనుడిపక్షంలో వాడిచూపి పోరాడగల మొనగాడు. నీపరాక్రమమంతా చూపించి ఇతణ్ణి హరీ అనిపించెయ్యి. దాంతో దుర్యోధనుడు పళ్ళూడిన పామే అయిపోతాడు. గెలుపు నీ కాళ్ళకిందికి వస్తుంది. నీకు నచ్చిన వ్యూహం పన్ను.”

అన్నగారు అలా అనగానే అర్ధచంద్రవ్యూహంపన్నాడు అర్జునుడు. తాను మధ్యప్రదేశంలో నుంచున్నాడు. తన చక్రరక్షకులు

యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ రణోత్సాహం రేకెత్తిన మొహా
లతో ఇరుపక్కలా కలకలలాడారు. కుడి ఎడమకొమ్ములలో ధృష్ట
ద్యుమ్నుణ్ణి, భీముణ్ణీ పెట్టాడు. ధర్మరాజునీ, నకులసహదేవుల్నీ
వెనకభాగంలో నిలబెట్టాడు. తక్కిన యోధులు ఎవళ్ళకితగినస్థానాల్లో
వాళ్ళు సర్దుకున్నారు. ఇలా ఉభయసేనలూ వ్యూహాలుపన్నుకుని
కయ్యానికి కాలుదువ్వుతూ నుంచున్నాయి.

"కృష్ణుడూ, పాండవులూ ఇవాళ యమలోకం దయచేస్తారు"
అంటూ సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. "కర్ణుడితోసహా కడతేరి
పోతాడు దుర్యోధనుడు"అంటూ ఆనందించాడు ధర్మరాజు. రెండు
సేనలూవొకదాన్నిమించి వొకటివుప్పొంగాయి. భేరీలూ మొదలైన
రణవాద్యాలు మోగాయి, ఆకాశం దిమ్మెత్తిపోయినట్టు. శంఖాలు
మోగాయి, చెవులు తాళాలు పడినట్టు. ఉత్సాహంతోనూ, తమకం
తోనూ కలబడడానికి రెండుసేనలూ వురకలుపెట్టాయి.

ఏనుగులగంటల గణగణలూ వాటి ఘీంకారాలూ, రథచక్రాల
క్రేంకారాలూ, జెండాలమీది చిరుగంటల గలగలలూ, గుర్రాల
డెక్కల టకాటక శబ్దాలూ, వాటి సకిలింపులూ, వీరభటులు జబ్బలు
చరిచిన చప్పుళ్ళూ వాళ్ళ సింహనాదాలూ—ఇవన్నీ దిక్కులు పగల
గొట్టాయి. యుద్ధం చూడడానికి కుతూహలంతో దేవతలూ, ఖచ
రులూ, సిద్ధులూ, యక్షులూ, గరుడులూ వచ్చి ఇసకవేస్తేరాలకుండా
నిండిపోయారు, ఆకాశంనిండా.

రెండుసేనలూ కలబడ్డాయి; ఘోరాఘోరి పోరాడాయి. గరు
త్మంతుడు చీల్చిపడేసిన అయిదుతలల పాముల్లాంటి బాహువులతోనూ
చంద్రుడిలాంటి అందమూ, సూర్యుడిలాంటి ప్రకాశమూ, పద్మాల్లాటి
పరిమళమూకలిగిన మొహాలతోనూ రణరంగం నిండిపోయింది. పుణ్యం
చెల్లిపోయాక స్వర్గంనించి భూలోకానికి పడిపోతున్న మహాత్ముల్లా కని

పించారు, మణిభూషణాలు మెరుస్తూ వాహనాలమీంచి కూలిపోతూ వున్న సైనికులు. రథాలతో రథాలూ, ఏనుగులతో ఏనుగులూ, గుర్రాలతో గుర్రాలూ, భటులతో భటులూ పోరాడి కూలిపోయారు. ఏనుగులు లేగి రథాలు పడగొట్టాయి. రౌతులు లేగి ఏనుగులు కూలగొట్టారు. పదాతులు లేగి గుర్రాలుపడగొట్టారు. రథాలు లేగిపదాతుల్ని పచ్చడిచేశాయి. అలా ఆదొమ్మీయుద్ధంలో అందరూ అన్నివిధాలా పోట్లాడారు; రౌద్రరసం ప్రకటించారు. సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, చేకితానుడూ, ద్రౌపది కుమారుల్నూ, ప్రభద్రక, చేది, పాండ్య, చోళ మగధ, వంగ దేశాలసేనలతో కలిసి యుద్ధం చేశారు; తరుముకు మరీ వురికారు.

భయంకరమైన ఉద్రేకంతో ఏనుగుసేన విజృంభించింది పెద్ద మదపుటేనుగుమీద ఎక్కి వచ్చి కలబడ్డాడు, ఉద్వోలమైన బలంతో భీముడు. ఉదయపర్వతంమీద సూర్యుడిలాగ, కిరణాల్లాటితీవ్ర బాణాలు విరజిమ్ముతూ మదపుటేనుగుమీద ప్రకాశించాడతడు.

క్షేమధూర్తి భీముడి చేత చచ్చాడు

ఆ మహావీరుణ్ణి చూసి కులూత దేశంరాజు క్షేమధూర్తి తన సైన్యాలు వురికొల్పుకుని ముందుకి వెళ్ళాడు. భీముణ్ణియుద్ధానికి పిలుస్తూ తన ఏనుగు వురికించాడు. కొండాకొండా ఢీకొన్నట్టు రెండుఏనుగులూ ఢీకొన్నాయి. భీముడూ, క్షేమధూర్తీ తోమరాల్తో కొట్టుకున్నారు, సింహనాదాలు చేశారు. ఉద్దండమైన పరాక్రమంతో ఏనుగులు ముందుకీ వెనక్కీ పక్కలికీ దాట్లు వేస్తూవుంటే, కలబడుతూ వుంటే, ఎంతో కళ్ళపండుగగానూ, ఎంతో గుండెవడగానూ వుండేది. ఒకళ్ళని ఒకళ్ళు చుట్టివస్తూ భీముడూ, క్షేమధూర్తీ దారుణంగా పోరాడారు.

ధనువులు పుచ్చుకుని చేతులబలంకొద్దీ యుద్ధంచేశారు. ఒకళ్ళ

ధనుస్సు వొకళ్ళు నరుక్కున్నారు. ఒకళ్ళనిమించిన వడి వొకళ్ళు చూపెట్టారు ఒకళ్ళనిమించిన కోపం వొకళ్ళు కనపరిచారు. శక్తులతో కొట్టుకున్నారు. తోమరాలతో బాదుకున్నారు. భీముడి ఎదురుగుండా మీద వొక్కవూపుని ఏడు తోమరాలు కొట్టాడు క్షేమధూర్తి. సూర్య బింబంలా మెరిసిపోతున్న తోమరం వొకటి విసిరాడు భీముడు. కరూశ దేశంరాజు మధ్యనేదాన్ని చిత్రంగా కొట్టేశాడు. పైగా భీముడిమీద అరవై బాణాలు చెప్పుకోదగ్గవి తగిలించాడతడు. అతడు వొక లెక్క చేయలేదు భీముడు. అతడివేపు చూడన్నా చూడలేదు. మంచి వొక ధనుస్సు తీశాడు. క్షేమధూర్తిని బాణాలతో కప్పెట్టాడు. అతడిఏనుగు వొంటినిండా బాణాలునాటించాడు భరించలేకపోయింది ఏనుగు. గిర్రున వెనక్కితిరిగింది. పరుగు ప్రారంభించింది. పోనివ్వలేదు భీముడు, వెంట పడ్డాడు. బ్రహ్మాండఃమీద ఏనుగు వెనక్కితిప్పాడు క్షేమధూర్తి. భీముడి మీదా, అతడిఏనుగుమీదా వాడివాడి బాణాలు గుప్పించాడు. హుంక రించాడు భీముడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. అతడి ఏనుగుని చావు దెబ్బలు కొట్టాడు మగతనంతో మరోవిల్లు అందుకున్నాడు క్షేమ ధూర్తి. తళతళా మెరుస్తున్న చిల్లకోల తొడిగాడు. భీముణ్ణిచుర్రుమని పించాడు. అతడి ఏనుగుని మోకరిల్లి పడిపోయినట్టు కొట్టాడు. “బలే బలే క్షేమధూర్తీ” అంటూ నీసేన గావుకేకలు వేసింది.

గదపట్టుకుని ఏనుగుదిగాడు భీముడు. ఒక్క దెబ్బతో క్షేమ ధూర్తి ఏనుగుని తాయమనిపించాడు. కత్తిపట్టుకుని మీదకిపరి గెత్తాడు క్షేమధూర్తి. ఏనుగుని బాదిన గదతోనే అతణ్ణి బాదేశాడు భీముడు. చచ్చిపూరుకున్నాడు క్షేమధూర్తి. వజ్రాయుధంతో కూలి పోయిన కొండలా పడుంది అతడి ఏనుగు. దానిపక్కనే, పిడుగుపడి చచ్చిన సింహంలా పడిపోయాడు క్షేమధూర్తి. దాంతో మనసేన దద్దరిల్లిపోయింది, పరుగుతీసింది. పాండవసేన వెంటపడింది.

ఆ సేనమీద కర్ణుడు దండెత్తాడు. తెంపులేని బాణాలు వేశాడు ఆకాశం కనపడకుండా అయిపోయింది. అది చూసి మనసేన ధైర్యం తెచ్చుకుంది. శత్రుసేనమీద తిరగబడింది. దాంతో వల్లమాలిన వీరావేశంతో కలబడ్డారు పాండవులు. మంచి పట్టులో పడింది యుద్ధం.

కర్ణుడి బాణాలు దుసెళ్ళి పోతూవుంటే ఏనుగులు పడ్డేవి; సొమ్మసిల్లి పోయేవి; దొర్లిపోయేవి; తప్పుకునేవి; తూలిపోయేవి; జర్రుమని తిరిగిపోయేవి; పారిపోయేవి; చచ్చిపోయేవి. అప్పుడు నకులుడు వచ్చి అతడితో కలబడ్డాడు. భీముడు అశ్వత్థామతో యుద్ధం చేశాడు. సాత్యకి కైకేయులైన విందానువిందులతో పోరాడాడు. అర్జునుడు సంశప్తకులతో పోట్లాడాడు. ధర్మరాజు దుర్యోధనుడితో దెబ్బలాడాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు కృపాచార్యుడితోనూ, చిత్రసేనుడనే రాజు శ్రుతవర్మతోనూ ప్రతివింధ్యుడు చిత్రుడు అనే రాజుతోనూ, శిఖండి కృతవర్మతోనూ. శ్రుతకీర్తి శల్యుడితోనూ సహదేవుడు దుశ్శాసనుడితోనూ కలబడ్డారు.

విందానువిందులు సాత్యకితో రేచల్లా పోరాడారు. నిలువునా మండిపోయాడు సాత్యకి. వాళ్ళ ఇద్దరి ధనస్సులూ నరికేశాడు. ఇద్దరి శరీరాలు బాణాలతో నింపేశాడు. తటుక్కున చెరో విల్లూ తీశారు విందానువిందులు. వరసపెట్టి సత్యకిమీద బాణాలమీద బాణాలు నాటించారు. చెరో బాణం వేసి అతడి ధనుస్సు నరికేశారు. మెరుపులా మెరిశాడు సాత్యకి. మంచిది మరోవిల్లు అందుకున్నాడు. ఇలా ధనుస్సు తీశాడు, అలా వాడి భల్లబాణం వేశాడు. అనువిందుడి తల ఎగర గొట్టేశాడు. రత్నకుండలాలు ప్రకాశిస్తూ కింద పడిపోయింది తల. హాహాకారాలుచేసింది కైకేయసేన. ఒళ్ళు తెలియని కోపంతో ఊగిపోయాడు విందుడు. గబాగబా బాణాలు గుప్పించాడు. గాయాలతో సాత్యకి వొళ్ళంతా రక్తాలు కారాయి.

పూసిన మోదుగులాగ అవుపించాడతను. వరసపెట్టి వందాశిక్కైన బాణాలు కొట్టాడు సాత్యకి. అలా ఇద్దరూ సమానేనా అన్నట్టు యుద్ధంచేశారు. నిప్పులు మెరిసే కళ్ళతో ఒకళ్ళనొకళ్ళు చురచురా చూసుకున్నారు. ఒకళ్ళసారథిని ఒకళ్ళు చంపేసుకున్నారు. ఒకళ్ళ ధనుస్సు ఒకళ్ళు విరుచుకున్నారు. కత్తులూ డాళ్ళూ పట్టుకుని ఇద్దరూ రథాలుదిగారు. ఇద్దరూ మండలప్రచారాలతో విజృంభించారు. ఎన్నో చిత్రగతులతో పోరాడారు. ఒకళ్ళ కత్తివేట్లు ఒకళ్ళు అడ్డుకున్నారు. ఇద్దరిడాళ్ళూ పగిలిపోయాయి; ముక్కలైపోయాయి. దూరాని, దాటాడు సాత్యకి. ఒడుపుచూసి, జందెపువేటువేశాడు. రెండు ముక్కలుచేసి విందుణ్ణి నరికేశాడు.

అలా విందుణ్ణీ, అనువిందుణ్ణీ నరికేసి యుధామన్యుడిరథమెక్కేశాడు సాత్యకి. వెంటనే మరోరథం సిద్ధంచేసుకున్నాడు కైకేయ సేన హతమార్చడం ఆరంభించాడు.

శ్రుతకర్ముడు అయిదు దారైనబాణాలు వేసి చిత్రసేనుణ్ణి కెవ్వుకెవ్వు మనిపించాడు. తొమ్మిది బాణాలుకొట్టి అతణ్ణి నొప్పించాడు చిత్రసేనుడు. మరో అయిదు బాణాలు కొట్టి అతడి సారథిని కుంగదీశాడు చివ్వుమని లేచాడు శ్రుతకర్ముడు. ప్రాణాంతకమైన ఒక బాణం తొడిగాడు. చిత్రసేనుడి కొంకల్లోతగిలించాడు దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడతడు. అయినా వూరుకోలేదు సీమనవ్వడు. బాణం మీదబాణం గుప్పించాడు. అయితే, అంతలోనే తెలువుకుని అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు చిత్రసేనుడు. మరోధనస్సు తీశాడు. శ్రుతకర్ముడు విడుపూ విరామం లేకండా బాణాలు విరజిమ్మాడు. ఏదుపంది పొంగి ముళ్ళు విప్పితే ఎలా అవుపిస్తుంది, వొంటినిండా బాణాలతో అలా అవుపించాడు చిత్రసేనుడు. బాగా పదునెక్కించిన బాణం ఒకటి తీశాడతడు. శ్రుతకర్ముడి గుండెలు దుసెళ్ళిపోయినట్టు తగిలించాడు.

దాంతో మరీ వూగిపోయాడు శ్రుతకర్ముడు. తళతళా మెరిసిపోతున్న భల్లం తొడిగాడు. చేతుల బలంకొద్దీ లాగివొదిలిపెట్టాడు. చిత్రసేనుడి తలకాయ తెగి కిందపడింది.

చిత్రసేనుడు పడిపోగానే అతడి సేన వొక్కపెట్టుని శ్రుతకర్ముణ్ణి ఘిరాయించింది ఉగ్రుడే అయిపోయాడు శ్రుతకర్మ. జడివానలాగ బాణాలు కురిపించాడు. సేనసేనంతా ముంచెత్తి వొదిలిపెట్టాడు

ప్రతివింధ్యుడు చిత్రుడిపనిపట్టేశాడు. అదీ ఎలాజరిగిందో చెప్తాను విను. కలబడీ కలబడడంతోనే అయిదు బాణాలు చిత్రుడిమీద వేశాడు ప్రతివింధ్యుడు. అతడిసారధిగుండెలమీద మూడు బాణాలు నాటించాడు. ఒక బాణంతో అతడి పతాకం పడగొట్టాడు. ఉగ్రమైన బాణాలు వేశాడు చిత్రుడు. అతడి విల్లువిరిచేశాడు ప్రతివింధ్యుడు. అతడు సర్దుకునేలోపున మరో అయిదు బాణాలు తగిలించాడు. దారుణమైనశక్తి ప్రయోగించాడు చిత్రుడు. నాలుగుముక్కలుచేసి కొట్టేశాడు ప్రతివింధ్యుడు. గదతీసి అతడి గుర్రాలు చిదగ్గొట్టాడు చిత్రుడు. అతడి సారధినీ బాదేశాడు. ఆవూపుని ప్రతివింధ్యుడి చేతిమీద విసిరి కొట్టాడు గద. దెబ్బతిని మండిపడ్డాడు ప్రతివింధ్యుడు. అమాంతంగా తోమరం ఎత్తిపట్టుకున్నాడు. అతడి ఉగ్రరూపం చూసింది కౌరవసేన; గడగడలాడిపోయింది. ఉత్తరక్షణంలో చిత్రుడిమీద పడింది తోమరం అతడి కవచం పగలగొట్టి, శరీరం దూసుకుపోయింది. వజ్రాయుధం దెబ్బకి పడిపోయిన పర్వతంలాగ ఫెళ్ళున కూలిపోయాడు చిత్రుడు.

చిత్రుడు కూలిపోగానే మన యోధులు ప్రతివింధ్యుడి మీదికి పరిగెత్తారు. అస్త్రాలూ శస్త్రాలూ ఎన్నో అన్ని కుమ్మరించారు. సింహంలాగ నేలకి వురికాడు ప్రతివింధ్యుడు. ఉరుములు వురిమినట్టు ధనుస్సు మోగించాడు. తెరిపిలేని బాణవర్షం కురిపించాడు. ఇంతలో వుప్పెనలా

వచ్చి అతడికి తోడ్పడింది పాండవసేన. దాంతో మనవాళ్ళు పిరికి మందు పుచ్చుకున్నారు.

అశ్వత్థామా భీముడూ ఘోరమైన యుద్ధంచేశారు. తొంభై బాణాలు వేశాడు అశ్వత్థామ; భీముడిరథం కప్పేశాడు. ఒక్కపూపుని తొక్కాలసాలేవి బాణాలువేసి భీముణ్ణి పూపిరాడకండా చేశాడు. పళ్ళుపటపట మనిపించాడు భీముడు. అశ్వత్థామ వేసిన బాణాలన్నీ తిప్పికొట్టాడు. అతడి నుదుటిమీద పిడుగుల్లాంటి బాణాలు తగిలించాడు అశ్వత్థామ. అతడి లలాటంమీద శూలాల్లాంటి బాణాలు నాటించాడు భీముడు. దాంతో ఇద్దరూ చిమ్మలపిడుగుల్లాగ విజృంభించారు. ఇద్దరూ ఇద్దరే. ఇద్దరూ ప్రళయకాల సూర్యుల్లాగ ప్రకాశించారు. ఇద్దరూ చిత్రగతులతో రథాలు నడిపించారు.

"వీళ్ళ బలమూ, వీళ్ళ చలమూ, వీళ్ళ సామర్థ్యమూ, వాడు పూ—వా! వీళ్ళ యుద్ధంలాటి యుద్ధం ఎక్కడా చూడలేదు మనం" అంటూ మెచ్చుకున్నారు ఆకాశంమీద దేవతలు.

ఇద్దరూ పరస్పరం జెండాలు నరుక్కున్నారు. సారథుల్ని చంపుకున్నారు. గుర్రాలు శామకున్నారు. శరీరాలు వుచ్చిపోయినట్టు గట్టి గట్టిబాణాలు కొట్టుకున్నారు. ఇద్దరూ వొక్కసారి రథాలమీద వాలిపోయారు; మూర్ఛపోయారు. అటు భీముడి సారథీ, ఇటు అశ్వత్థామ సారథీ భయపడిపోయారు. ఇద్దరూ రథాలుతప్పించిపట్టుకుపోయారు.

శ్రుతకీర్తి శల్యుడూ చెప్పుకోదగినయుద్ధంచేశారు. వరసపెట్టి మూడుపదులు బాణాలు శల్యుడిమీద నాటించాడు శ్రుతకీర్తి. దారుణమైన మూడుబాణాలు అతడి శరీరం దూసుకుపోయినట్టు కొట్టాడు శల్యుడు. అతడి సారథిని దద్దరిల్లిపోయినట్టు కొట్టేశాడు. మరో తొమ్మిది కోలలు శల్యుడిమీద నాటించాడు శ్రుతకీర్తి. వాడివాడి బాణాలు మూడు అతడి సారథిమీద తగిలించాడు. ఆపూపుని మరి

అయిదు శల్యుడిమీద వేశాడు. దాంతో బాగా వొళ్లుమండింది శల్యుడికి. తటుక్కున వొక బాణం వొదిలాడు శ్రుతకీర్తివిల్లు నరికేశాడు. గబగబా మరోఏడు బాణాలు గుప్పించాడు శ్రుతకీర్తివొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు

చివాల్న ఇంకో విల్లు తీశాడు శ్రుతకీర్తి. కన్నుమూసి తెరిచే లోపున అరవైనాలుగు బాణాలు శల్యుడిమీద కురిపించాడు. తొంభై బాణాలు వేశాడు శల్యుడు. శ్రుతకీర్తి వేసిన బాణాలన్నీ కొట్టేశాడు. మళ్ళీ అతడి విల్లు విరిచేశాడు. గద విసిరాడు శ్రుతకీర్తి. తుక్కుకింద కొట్టేశాడు శల్యుడు. శక్తి ప్రయోగించాడు శ్రుతకీర్తి. అదీ ముక్కలు చేసేశాడు శల్యుడు. ఒక భల్లబాణం వేశాడు. శ్రుతకీర్తి సారథి తల నరికేశాడు. గాలిలా ఎగిరిపోయే అతడిగుర్రాలు రథం ఈడ్చుకుంటూ అదేపారిపోడం పారిపోయాయి యుద్ధంనుంచి. అరీబరీగా పాండవసేనలో చొరబడిపోయాడు శల్యుడు; వీరవిహారం ప్రారంభించాడు. కోనేట్లోదూరి కలగుండు పెట్టేసిన మదపుటేనుగులాగ, లేళ్ళమంద హతమార్చిన సింహంలాగ, ఎండిన అడివి మండబెట్టిన దావాగ్నిలాగ, త్రిపురసంహారం చేసిన ఫాలాక్షుడిలాగ శత్రుసేన కలిచేసి, చెండేసి, సర్వదుంబాలా చేసేశాడు.

సహదేవుడూ, మన యువరాజు దుశ్శాసనుడూ కళ్లు మూసుకుపోయినట్టు యుద్ధంచేశారు. వాళ్లు సింహనాదాలు చేస్తూంటే వీరులగుండెలు దడదడలాడేవి. ఆకాశం అదిరిపోయేది. మణిహారాల్తో విశాలంగావున్న దుశ్శాసనుడి వక్షస్థలంమీద ఎంచి ఎంచి మంచివి మూడు బాణాలు కొట్టాడు సహదేవుడు. గుక్కతిప్పనివ్వకుండా మరో డబ్బయి బాణాలు కురిపించాడు. అతడి సారథిని మూడు బాణాలతో కొట్టేశాడు. కోపంతో వొణిపోయాడు దుశ్శాసనుడు వాడైన బాణమొకటి వొదిలాడు సహదేవుడి ధనుస్సు నరికేశాడు.

వరసపెట్టి డబ్భయి బాణాలు అతడి వొంటినిండా నాటించాడు. చర్రుమని కత్తి తీశాడు సహదేవుడు; గురిచూసి విసిరాడు. దుశ్శాసనుడి ధనుస్సుకి తగిలింది కత్తి. తునకలైపోయింది ధనుస్సు. అతడు సర్దుకునేలోపున మరో ధనుస్సు తీశాడు సహదేవుడు. మంటలు కక్కుతూన్న బాణమొకటి వొదిలిపెట్టాడు.

చప్పున కత్తి దూశాడు దుశ్శాసనుడు. సహదేవుడి బాణం నరికేసి, అతడిమీదికి కత్తి విసిరాడు. మధ్యలోనే దాన్ని బాణాలు వేసి ముక్కలు కొట్టేశాడు సహదేవుడు. ఇంతలో ఉద్దోలమైన మరో ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు దుశ్శాసనుడు. వాడివాడి బాణాలు అరవైనాలుగు ఏకటాకీని గుప్పించాడు. ఒక్కొక్క బాణానికీ అయిదేసి వేసి అన్నీ కొట్టేశాడు సహదేవుడు. అంతకంతకీ రెచ్చిపోయాడతడు. గట్టిగట్టి బాణాలు ప్రయోగించాడు. అన్నీ తునకలు చేసేశాడు దుశ్శాసనుడు. పిడుగుల్లాంటి బాణాలు రెండు కొట్టాడు. సహదేవుణ్నీ, అతడి సారథినీ నొప్పించాడు. ఆకాశం బద్దలైపోయినట్టు పెద్ద సింహనాదం చేశాడు.

యముడిలాగ కనుబొమలు ముడిపెట్టాడు సహదేవుడు. తళతళా మెరిసిపోతున్న బాణమొకటి ధనుస్సుకి తొడిగాడు. బలంకొద్దీ అల్లెతాడు లాగి వొదిలిపెట్టాడు. గర్జిస్తూ వెళ్ళింది బాణం. దుశ్శాసనుడి కవచం చీల్చేసి, నెత్తురంటకుండా గుండెలు దూసుకుపోయింది. ఊగిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. రథంమీద పడిపోయాడు. మూర్ఛపోయాడు. భయపడిపోయాడు సారథి. తడబడిపోయాడు. రథం ఎగరేసుకు పట్టుకుపోయాడు.

దుశ్శాసనుడిసేనమీద వురికాడు సహదేవుడు. ఎదురైనవాణ్ణల్లా తూడ్చిపారేశాడు. సింహనాదాలతో చిందులు తొక్కింది పాండవసేన

తాహతు తెలిసి దెబ్బలాడు

నకులుడూ, కర్ణుడూ నువ్వా నేనా అన్నట్టు యుద్ధం చేశారు.

"ఇన్నాళ్ళకి నాకెదురుపడ్డావు" వురుముతూ చూసి కర్ణుడితో అన్నాడు నకులుడు—"దేవుడు ఇవాళ నా మీద దయచూపాడులా వుంది. కౌరవులికీ పాండవులికీ ఈ విరోధమంతా నీవల్లే వచ్చింది. కర్ణుడు లేని మహాభారతమా! నిన్ను నా బాణానికి బలిపెడితే కాని కసితీరదు".

"రాజకొడుకువి నువ్వు" కసురుకున్నాడు కర్ణుడు—"మహాస్త్రాలు తెలిసినవాడివి. ఇలా మాట్లాడతావేం, తేలికగా! అయినా వూకదంపులతో ఏముంది? క్రియలో చూపించాలి ఏదైనా. చెప్పుకో దగిన దెబ్బకొట్టి అప్పుడూ మాట్లాడాలి. ఏదీ నిలబడి చూపించు నీ బిగువూ, నీచేవా, నీభుజశక్తి మరి—"

డబ్బయిమూడు బాణాలు కురిపించాడు కర్ణుడు. కళ్ళల్లో నిప్పులెగిరాయి నకులుడికి. లిప్తలమీద వంద బాణాలు వేశాడతడు. అతడి ధనుస్సు పుటుక్కుమనిపించాడు కర్ణుడు. అతడి ఒంటిమీద ముప్ఫయి చువ్వలు నాటించాడు. మరో మంచి విల్లు అందుకున్నాడు నకులుడు. డబ్బయి బాణాలు కొట్టాడు. కర్ణుని వొళ్ళంతా మంట లెత్తించాడు. అతడి సారథిమీద మూడు బాణాలు గుచ్చాడు. ఒక భల్లం వేశాడు. అతడి విల్లు నరికేశాడు. ఆవూపుని మహారాజా, అద్భుతం — మూడు వందల బాణాలు కర్ణుడిమీద కుమ్మరించేశాడు. నిష్ఠురమైన అట్టహాసం చేశాడు.

మరో గట్టిధనుస్సు తీశాడు కర్ణుడు. గురిపెట్టి నకులుడి గుండెల మీద అయిదు బాణాలు కొట్టాడు. పిడుగుల్లాంటి ఏడు బాణాలుకొట్టాడు నకులుడు. టపీమని మళ్ళీ అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో మంచివిల్లు అందుకున్నాడు కర్ణుడు ఒక క్షణంలో వొకడు ఇద్దరూ హోరాహోరీ

పోట్లాడారు. బాణాలతో బాణాలు నరుకుకున్నారు. ఇద్దరి శరీరాలూ రక్తాలు వరదలు కట్టాయి. ఇద్దరూ రకరకాల బాణాలు ప్రయోగించారు. మిడతల దండులాగ ఆకాశం కప్పేశాయి బాణాలు. నకులుడికి పాంచాలసేన సాయంవచ్చింది. కర్ణుడి బాణాలు భరించలేక పోయింది; పలాయనం చిత్తగించింది. కర్ణుడికౌరవసేన దన్నయి వెళ్ళింది. నకులుడి బాణాలు తాళుకోలేక పోయింది. కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పింది. అలా ఉభయుల సేనలూ దూరదూరం పారిపోయాయి; ఉభయుల యుద్ధమూ చూస్తూ నిలబడిపోయాయి.

అటు నకులుడూ, ఇటు కర్ణుడూ ఎంత ఘోరంగా కనిపించారో అంత చూడతగ్గట్టూ అవుపించారు. భల్లమూ, అంజలికమూ, క్షురప్రమూ మొదలైన బాణాలు పుంఖానుపుంఖాలు గుప్పించుకున్నారు. ఇద్దరూ మేఘాలు కమ్మిన సూర్యచంద్రుల్లా కనిపించారు. దివ్యాస్త్రాలు ప్రయోగించుకున్నారు. ఒకరు వేసిన మహాస్త్రం ఇంకొకరు ఖండించుకున్నారు.

కాలరుద్రుడే అయిపోయాడు కర్ణుడు. నకులుడి విల్లు నరికేశాడు అతడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు కొట్టేశాడు. అతడి చక్రరక్షకుల తలలు ఎగరగొట్టేశాడు. విజయగర్వంతో మందహాసం చేశాడు.

మండిపడ్డాడు నకులుడు. కత్తీ డాలూ పట్టుకున్నాడు. తుక్కు తుక్కు చేసేశాడు కర్ణుడు. గద ఎత్తాడు నకులుడు. ముక్కలుచేసేశాడు. కర్ణుడు. పరిఘ పట్టుకుని రథం దూకాడు నకులుడు. పరిఘ పిప్పి చేసేశాడు కర్ణుడు. బాణంమీద బాణం వేశాడు. హస్తలాఘవం చూపించాడు. ప్రాణాంతకంగా వున్నాయి ఆతడి బాణాలు మర్మభేద్యంగా వున్నాయి. నరాలు తోడేస్తున్నాయి. ఆగలేకపోయాడు నకులుడు. సిగ్గూ సెరమూ వొదిలేశాడు ఓడిపోయాడు. అంతమంది ఎదటా పరుగులంకించుకున్నాడు.

వెంటపడ్డాడు కర్ణుడు. ధనుస్సు నకులుడి మెడకి తగిలించి పట్టుకున్నాడు. హరివిల్లు చుట్టుకున్న మేఘంలా అవుపించాడు నకులుడు.

“ఏం, అన్ని బీర్లు బిగిరావు?” అవమానిస్తూ చిరునవ్వుతో అన్నాడు కర్ణుడు – “వూరికే నన్ను అన్ని మాటలు అన్నావు. ఇక నీఇష్టంవచ్చినన్ని అను. ఫరవాలేదు. నీతో నేను సరిపోనులే. అదికాదు, నాచేవేదో నీకు వంటపట్టింది. బాగా తెలుసుకున్నావు అంతే చాలు నాకు. దెబ్బలాడాలని వుంటే నీతాహతు తెలిసుకుని దెబ్బలాడు. కాదంటే యుద్ధంలోంచి తోకముడిచెయ్యి. వెళ్ళు. స్వేచ్ఛగా మీ అర్జునుడిదగ్గిరికి పారిపో” అంటూ కుంతిమాటలు మనస్సులో వుండడం చేత చంపకండా వొదిలిపెట్టేశాడు. తలకొట్టేసినంత అయిపోయింది నకులుడికి. మొహంవొంచుకు వెళ్ళిపోయి ధర్మరాజు రథం ఎక్కేశాడు. కుండలో పెట్టిన పాంలాగ నిట్టూరుస్తూ వూరుకున్నాడు.

మట్టమధ్యాహ్నం సూర్యుడిలాగ వెలిగిపోయాడు కర్ణుడు. తెల్లగుర్రాలతోనూ, తెల్లజెండాతోనూ దేదీప్యమానంగా వున్నతన రథం పాంచాలసేనమీదికి పరిగెత్తించాడు. మెరుపుల్లాంటి రకరకాల బాణాలు వడగళ్ళవానలాగ కురిపించాడు. సారథుల్ని చంపేశాడు. జెండాలు చించేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. గొడుగులు పడగొట్టేశాడు. చామరాలూ, భూషణాలూ గుండచేసేశాడు. రథికుల శిరస్సులు ఎగరగొట్టేశాడు. ఏనుగుల కొమ్ములు నరికేశాడు. తొండాలు చెండేశాడు. కుంభస్థలాలు పగలగొట్టేశాడు. మావత్తుల అంకుశాలు తునకలుచేసేశాడు. యోధుల శరీరాలు చీల్చేశాడు. గుర్రాల మోరలు కళ్ళాలతోకూడా చెక్కలుచేసేశాడు. మూపులు పగలగొట్టేశాడు. కాళ్ళునరికేశాడు రౌతుల్ని చంపేశాడు. డాళ్ళూ, బాణాలూ, బరిసెలూ, ముసలాలూ, ముద్గరాలూ మొదలైన ఆయుధాలు

తుక్కు తుక్కు, పిండి పిండి చేసేస్తాడు. పతాకాల్ని పచ్చడి పచ్చడి చేసేశాడు. పట్టపగ్గాలు లేకుండా బరిదిగిపోయాడు.

నీ కోమటికొడుకు యుయుత్సుడు కొండలాంటి ఉలూకుడితో కలబడ్డాడు. పిడుగుల్లాంటి బాణాలు వేశాడు. గుడ్లు ఉరిమాడు ఉలూకుడు. యుయుత్సుడి విల్లు విరిచేశాడు. మరోవిల్లు తీశాడు యుయుత్సుడు. వరసపెట్టి అరవై బాణాలు ఉలూకుడిమీద నాటించాడు. మూడు బాణాలు వేసి అతడి సారథిని కీమకీమ మనిపించాడు. ఆగకుండా మరిన్ని చువ్వలు రువ్వాడు ఊగిపోయాడు ఉలూకుడు. వరసపెట్టి ఇరవై బాణాలు గుప్పించాడు: యుయుత్సుడి జెండా కింద పడగొట్టాడు. దారైన అయిదు బాణాలు అతడి రొమ్ముమీద తగిలించాడు యుయుత్సుడు. చివ్వుమంది ఉలూకుడికి. ఎక్కడలేని ఆవేశమూ హెచ్చిపోయింది. ఒక వెకల్పాటి బాణం వేశాడు. యుయుత్సుడి సారథిని నరికేశాడు. నాలుగు కోలలు కొట్టాడు. అతడి గుర్రాలు నాలుగూ కూల్చేశాడు. కత్తుల్లాంటి అయిదు బాణాలు వేశాడు. అతడి వొళ్ళు చీలికలు చేసేశాడు దద్దరిల్లిపోయాడు నీకొడుకు యుయుత్సుడు. పారిపోయాడు. మరో రథమెక్కేశాడు. గెలుపుతో శరీరం పుప్పొంగిపోయింది ఉలూకుడికి. పిడుగులా వెళ్లాడు. పాంచాలసేనమీద పడ్డాడు. తన చేవంతా చూపించాడు. సేన సేనంతా అల్లకల్లోలం చేసేశాడు.

శ్రుతకర్మ శతానీకుణ్ణి ఢీకొన్నాడు. అతడిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. సారథిని తాకుమనిపించాడు. గదపట్టుకుని దిగాడు శతానీకుడు. శ్రుతకర్మ గుర్రాల్ని, అతడి సారథినీ చంపేశాడు. అతడి జెండా ఎగరగొట్టాడు. ఇద్దరి రథాలూ పోడంతోనే ఇటు శ్రుతకర్మా, అటు శతానీకుడూ తప్పుకుపోయారు. కొత్తరథాలెక్కేశారు.

శ్రుతసోముడూ మన శకునీ కలబడ్డారు. శ్రుతసోముడి బాణా లన్నీ కొట్టేశాడు శకుని. ఎంచి ఎంచి మంచి మంచివి మూడు బాణాలు దూసెళ్ళిపోయినట్టు వేశాడు. అతడిరథమూ, గుర్రాలూ, జెండా చిన్న చిన్న పిసర్లకింద కొట్టేశాడు. రథంపోయినా జంకలేదు శ్రుతసోముడు. మేరువులాగ కింద నిలబడ్డాడు. వేలు వేలు బాణాలు గుప్పించాడు. మీా బావ రథం కనపడకండా అయిపోయిందంటే నమ్ము. ఒడుపు చూసి అతడి కోదండం నరికేశాడు శకుని. చప్పున వొరలోంచి కత్తి లాగాడు శ్రుతసోముడు. శకుని వేసిన బాణాలు నరికిపారేశాడు. మంచి వాడైన భల్లం వేశాడు శకుని. శ్రుతసోముడి కత్తి ముక్కలు చేశాడు. అయినా మడమ తిప్పలేదు శ్రుతసోముడు. చేతిలో మిగిలిన కత్తిముక్క విసిరాడు. శకుని ధనుస్సు రెండు ముక్కలు చేసేశాడు. తప్పుకువెళ్ళి శ్రుతకీర్తి రథం ఎక్కేశాడు. మరో ధనుస్సు తీశాడు శకుని. ఎదట శ్రుతసోముడు లేడు. అదేనందు చూసుకుని పాండవుల రథసేన మీాదికి పరిగెత్తాడు శకుని.

వ్యర్థపరాక్రమం కూడదు

ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి ఘోరంగా ముట్టడించాడు కృపాచార్యుడు. అతడి ఆటోపం చూసి పాండవ సైనికులు తమలో తాము అనుకున్నారు: "ద్రోణాచార్యులికి జరిగిన పరాభవం ఈయన హృదయంలో మండు తున్నాది. ధృష్టద్యుమ్నుడి తుద చూస్తేకాని వూరుకుండేట్టు లేడు. అంతలో వూరుకుంటే నయమే. మెరుపుల్లాటి బాణాలు వేసి మన సేనంతా పీనుగుపెంట చేసేస్తాడు. అతడేం సామాన్యుడా ఏమన్నానా? అఖండమైన పరాక్రమశాలి. ప్రసిద్ధమైన దివ్యాస్త్రాలుకలవాడు. ఎంతటి శత్రువునైనా గడ్డిపరకలా చూస్తాడు. వల్లమాలినకోపంతో వున్నాడు ఇవాళ. మనల్ని పాతవాఁర్చిమరీ వొదిలిపెడతాడు. ఆతడి ఉగ్రమూర్తి ముందు మన ధృష్టద్యుమ్నుడు తెలతెల్లపోతున్నాడు."

మహారాజా, వాళ్ళు అనుకున్నంతపనీ జరిగిందంటే నమ్ము. యమపాశాల్లాంటి బాణాలు వేశాడు కృపాచార్యుడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి గుర్రాలు, సారథీ కీచుకీచుమన్నట్టు చేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి ఒళ్ళంతా నెత్తురు వరదలు కట్టించాడు. అతడి కరచరణాలాడకండా చేశాడు.

“రథం తప్పించుకుపోదాం” అన్నాడు సారథి- “ఈ బ్రాహ్మడి వడి దుర్భరంగా వుంది. నీబాణాలు పిసరంతా ఇతడిదగ్గిర పనిచెయ్యడం లేదు. ఇదేదో దైవమాయలావుంది. ఇలాంటి యుద్ధం ఎన్నడూ చూడలేదు. నీలాటివాడి పరాక్రమం - వొట్టిపెట్టినట్టు పనిచెయ్యలేదంటే, ఈమహాత్ముడు చంపరానివా డనిపిస్తోంది నాకు. నామాట విను. తప్పుకుపోదాం.”

“అవును” తానూ అదే నిశ్చయానికి వచ్చి, హీనస్వరంతో అన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు -” కాళ్ళూ చేతులూ గడగడలాడుతున్నాయి. శరీరం విలవిలపోతూవుంది మనస్సు స్వాధీనం తప్పుతోంది. నువ్వు అన్నదే కర్తవ్యం. వ్యర్థపరాక్రమం కూడదు. భీముడి దగ్గిరికో, అర్జునుడి దగ్గిరికో పోనీ రథం”

ధృష్టద్యుమ్నుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. భీముడిదగ్గిరికి రథం తప్పించుకుపోయాడు సారథి.

శంఖం పూరించాడు కృపాచార్యులు. ధనస్సు మోగించాడు. బాణంమీద బాణం వేసి, కొండని వెంటాడిన దేవేంద్రుడిలాగ ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి వెంటతరిమి నుంచున్నాడు.

కృతవర్మ బోరమీద శిఖండి అయిదు బాణాలు నాటించాడు. కృతవర్మ అతడిమీద ఆరుబాణాలు వేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో విల్లు తీశాడు శిఖండి. గుక్కతిప్పుకండా తొంభై బాణాలు రువ్వాడు. అన్నీ అంతంతలోనే కొట్టేశాడు కృతవర్మ. అతడి విల్లు విరిచేశాడు శిఖండి. కొమ్ములు విరిగిన ఆబోతులా అయిపోయాడు

కృతవర్మ. ఆనందు చూసుకుని వర్షం కురిపించేశాడు శిఖండి. అతడి వొళ్ళంతా తూట్లు కొట్టేశాడు; రక్తమయం చేసేశాడు. అగ్గిమీద గుగ్గిలం వేసినట్టు భగ్గుమన్నాడు కృతవర్మ. జెర్రిపోతులాంటి మరో ధనుస్సు తీశాడు. పూనిపూని డబ్భయి బాణాలు గుప్పించాడు. శిఖండి వొళ్ళంతా చీల్చిచీల్చి వొదిలిపెట్టాడు. రక్తాలు కారుతూన్నా వొదిలి పెట్టలేదు శిఖండి. చిత్రవిచిత్రమైన గతులతో రథం నడిపించాడు; హోరాహోరి పోరాడాడు. కృతవర్మని ముచ్చెమటలు పోయించాడు. అతడి కొంకుల్లో మూడు బాణాలు తగిలించాడు. ఉగ్రుడే అయిపోయాడు కృతవర్మ. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు వేశాడు. గట్టిగట్టి దెబ్బలు తినేశాడు శిఖండి. ఉన్న పాళాన రథంమీద మూర్ఛపోయాడు. భయపడిపోయాడు సారథి. వెనక్కితిప్పేసి అదేపట్టుకుపోడం పట్టుకుపోయాడు. రథం. అతడితో అతడిసేనకూడా అడలెత్తిపోయింది; పరుగులుతీసింది.

అర్జునుడి వీరవిహారం తట్టుకుంటూ త్రిగర్త, సాల్వ, సంశప్తక, నారాయణగోపాలక సేనలూ, సత్యసేనుడూ, చంద్రదేవుడూ, మిత్రదేవుడూ, మిత్రవర్మా, సౌశ్రుతీ, సువర్మా మొదలైన సోదరులూ, కుమారులూ యావన్మందితో కలిసి వల్లమాలిన యుద్ధంచేశాడు త్రిగర్తదేశంరాజు. అందరూ వొక్కుమొగిని అర్జునుడిమీదపడ్డారు. సత్యసేనుడు మూడు బాణాలు వేశాడు. మిత్రదేవుడు అరవైమూడు కొట్టాడు. చంద్రదేవుడు ఏడూ, మిత్రవర్మ డబ్భయిమూడూ, సౌశ్రుతి ఏడూ, శత్రుంజయుడు ఇరవై, సుశర్మ తొమ్మిదీ వేశారు వర్షం పడుతూవుంటే నుంచున్న పర్వతంలాగ అన్నిబాణాలూ పడుతూవుంటే కదలకండా స్థిరంగానుంచున్నాడు అర్జునుడు. అన్నిబాణాలూ అడ్డుకున్నాడు. మిత్రదేవుడిమీద వందబాణాలు నాటించాడు. సత్యసేనుడిమీద మూడూ, సుశర్మమీద ఎనిమిదీ, మిత్రవర్మమీద తొమ్మిదీ తగిలించాడు. శత్రుంజయుడిమీద ఇరవై రాతిమొన బాణాలు వేశాడు

తారుమనిపించాడు. సౌశ్రుతిమీద పాతిక వేశాడు; పాతిపెట్టేశాడు. చంద్రదేవుడిమీద ఎనిమిది వేశాడు; హరీ అనిపించేశాడు.

బంగారం పిడితోవున్న తోమరం తీశాడు సత్యసేనుడు. బలం కొద్దీ విసిరికొట్టాడు. కృష్ణుడి ఎడమభుజంమీద తగిలింది తోమరం; చీల్చుకుపోయింది భుజం. చేతిలోని మునికోల జారిపోయింది; కింద పడిపోయింది. పగ్గాలుజారిపోయాయి; నొగలమీద పడిపోయాయి.

అర్జునుడికళ్లల్లో అగ్గినిప్పులు రాలాయి. "వాడి రథందగ్గిరికి రథంపోనీ" కృష్ణుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడతడు. చప్పున మరో మునికోల తీశాడు కృష్ణుడు. గుర్రాలు అదిలించాడు. ఉత్తరక్షణంలో రథం సత్యసేనుడిరథందగ్గిర వురికింది. నవ్వుతూ వొక భల్లబాణం వేశాడు అర్జునుడు. సత్యసేనుడి శిరస్సు నరికిపారేశాడు. ఒక వత్సదంతబాణం కొట్టాడు. మిత్రవర్మని తారుమనిపించాడు. మరో చిల్లకోల కొట్టాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. ఎత్తినధనుస్సు దించకండా త్రిగర్తసేన నురుమాడాడు.

అంతయినా సుశర్మజ్ఞాతులు వొదిలిపెట్టలేదు. సరాసరిపోరాడుతూనేవున్నారు. వెండితొడిమ చేసిన వెడల్పాటి బాణం కొట్టాడు అర్జునుడు; మిత్రసేనుడి శిరస్సు ఎగిరిపోయింది. సుశర్మ కొంకుల్లో మొనలు తేరిన బాణాలు నాటించాడు అర్జునుడు.

ఆకాశం బద్దలైనట్టు పొలికేకలు వేసింది సంశప్తసేన; నాలుగుదిక్కులనించీ వొక్కసారి అర్జునుడిమీద పడింది. దారుణమైన ఆయుధాలు కుమ్మరించింది. కోపంచిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు; ఇంద్రాస్త్రం వేశాడు. మంటలుకక్కింది ఇంద్రాస్త్రం. ఎన్నో అన్ని అంజలికాలూ, భల్లాలూ, వత్సదంతాలూ, రకరకాల బాణాలు పుట్టుకువచ్చాయి. చెక్కలు చెక్కలై ఎగిరిపోయాయి రథాలు. తునాతునకలై పోయాయి ఏనుగులు. ముక్కముక్కలై పోయాయి గుర్రాలు.

నగలూ, కత్తులూ, తోమరాలూ, పరిఘలూ, ధనుస్సులూ, బాణాలూ, గదలూ ముక్కముక్కలై తుళ్ళిపోయాయి. గుండపిండి అయిపోయాయి. గొడుగులూ, చామరాలూ, జెండాలూ, కవచాలూ తుక్కుతుక్కు అయిపోయాయి; ధూళిలో కలిసిపోయాయి. రథికులూ, రౌతులూ, మావత్తులూ పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయారు. రక్తంలో మునిగిపోయారు; పేగుల్తో చుట్టుకున్నారు; మెదళ్ళతో పులుముకుపోయారు. రణభూమి యావత్తూ ఘోరంగా తయారయింది. బీభత్సం తాండవించింది. ఆకాశంమీది దేవతల గుండెల్లో అద్భుతమూ, బీభత్సమూ ఆవరించాయి.

ఏనుగుల పీనుగులతోనూ, గుర్రాల కళేబరాలతోనూ, భటుల శవాలతోనూ, విరిగిన రథాలతోనూ దారీ తెన్నూ లేకండా అయిపోయిన రణభూమిలో చిక్కుపోకండా, నెత్తురు రొంపిలో కూరుకుపోకండా మెళుకువతో తప్పించుకు నడిచాయి అర్జునుడి గుర్రాలు. అతడి తీవ్రబాణాలు తట్టుకోలేక చావగా మిగిలిన సంశప్తకసేన పిక్కబలం చూపింది. పొగ పోయిన అగ్నిహోత్రుడిలాగ ప్రకాశించాడు అర్జునుడు.

దుర్యోధనుడూ, ధర్మరాజూ ఉద్రేకంతో యుద్ధం చేశారు. దుర్యోధనుడు ధర్మరాజుమీద తొమ్మిది బాణాలు నాటించాడు. అతడి సారథిమీద వొకటి తగిలించాడు. నిప్పులు వురిమాడు ధర్మరాజు. పదమూడు బాణాలు వొదిలాడు. దుర్యోధనుడి వొళ్ళంతా మంటలు పుట్టించాడు. నాలుగుబాణాలువేసి అతడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. అయిదో బాణంవేసి సారథిని చంపేశాడు. ఆరోదివేసి జెండాకొయ్య విరిచేశాడు. ఏడోదివేసి ధనుస్సు నరికేశాడు.

మండిపోయాడు దుర్యోధనుడు. కత్తి దూశాడు. ఎనిమిదో బాణం వేశాడు ధర్మరాజు. దుర్యోధనుడి కత్తి ముక్కలుచేశాడు.

ఆవూపుని మరో అయిదు బాణాలు అతడి రొమ్ములమీద తగిలించాడు. జర్జరిల్లిపోయాడు దుర్యోధనుడు. రథంమీంచి దూకేశాడు.

ప్రమాదంలో పడిపోయిన రాజుని చూశారు మనవాళ్లు. అశ్వత్థామా, కర్ణుడూ, కృపుడూ, తక్కిననాయకులూ చప్పున పరిగెత్తారు. ధర్మరాజుని ముట్టడించారు. అదిచూశారు అతడి తమ్ముళ్లు. గాలిలా వచ్చి అతడిదగ్గర వాలారు.

అపరాహ్ణమయింది.

ఉభయపక్షాల మొనగాళ్ళు ఒకదగ్గిర చేరడంతోనే ఉభయ సేనలూ ఒకదగ్గిరచేరాయి; కలబడ్డాయి. చెప్పశక్యంకాని దొమ్మీ యుద్ధం జరిగిపోయింది. శంఖాలమోతా, పొలికేకల గోలా, బాణాలూ, కత్తులూ, గదలూ, ముసలాలూ, తోమరాలూ, పరిఘలూ, ఈటెలూ, బాకులూ ఒకదానికొకటి తగిలినశబ్దాలూ, రథాలు విరుగుతున్న ఫెళఫెళలూ, ఎముకలూ, కపాలాలూ పగులుతున్న చప్పుళ్ళూ - అబ్బా, దిక్కులు పగిలిపోతున్నాయి. చెవులు దిమ్మెత్తిపోతున్నాయి. ఏనుగుల దంతాల్లో చిక్కుకుని వేలాడేవి గుర్రాలు. ఒడుపుచూసి చొరబడేవాళ్లు సైనికులు; నరికేసేవాళ్లు; పొడిచేసేవాళ్ళు; కూలిపోయేవి ఏనుగులు. ఉరికి పురికి తునాతునకలు నరికేసేవాళ్ళు రౌతులు; దున్నపోతులు చొచ్చిన చెరువుల్లా అయిపోయేది కాల్బలం. ఆవేశంతో వీరవిహారంచేసేవాళ్ళు రథికులు; గుండ పిండి అయిపోయేవి రథాలు. భళ్ళు భళ్ళునరక్తం కాలవలై పారింది. కండలు కండలు గుట్టలుపడ్డాయి. పేగులు పోగులుపడ్డాయి. దుమ్ములు రాసులుపడ్డాయి. రణరంగమంతా రౌద్రరసం తాండవమాడింది.

ధృతరాష్ట్రుడు: రణరంగం రణరంగం అంటూ యుద్ధంసంగతే పాడుతున్నావు. దుర్యోధనుడిసంగతి చెప్పవేం? ధర్మరాజుచేత రథం పోయాక ఏమయాడట, నాకొడుకు? మానం మరిచిపోయి, పూనిక

వొదిలేసి పారిపోయాడా? కాక, తిరిగీ ధర్మరాజుమీద తిరగబడ్డాడా? చెప్పు సంజయా, నిజం చెప్పు. కొడుకు దెబ్బతినేశాడంటే గుండెలు తరుక్కుపోతున్నాయి.

సంజయుడు : రథంపోయినా వెన్నుచూపలేదు దుర్యోధనుడు. మరోరథం సిద్ధంచేసుకున్నాడు; యుద్ధానికి పూనుకున్నాడు. "సారథీ!" క్రోధంతో బుసకొడుతూ సారథితో అన్నాడు — "అదిగో తెల్లజెండా, తెల్లగొడుగూ వున్న రథం చూడు. అతడే ధర్మరాజు అక్కడికే మనరథం పోనీ చప్పున"

బరిమీద పాములాగ పరిగెత్తింది నీకొడుకు రథం. నీకొడుకూ ధర్మరాజూ ఇద్దరూ ఇద్దరే; అతిరథులు; అద్భుతమైన యుద్ధంచేశారు. తొలికలయికలోనే ధర్మరాజు ధనుస్సు నరికేశాడు దుర్యోధనుడు. దబాలున మరోమంచి ధనుస్సు తీశాడు ధర్మరాజు; దుర్యోధనుడి విల్లు విరిచేశాడు. మెరుపులా మరోవిల్లు తీశాడు దుర్యోధనుడు. బాణంమీద బాణం గుప్పించాడు. రకరకాలబాణాలు రువ్వాడు ధర్మరాజు. ఆకాశమూ దిక్కులూ అవుపడలేదు. ఇద్దరి వొళ్ళూ రక్తాలు వరదలుకట్టాయి. పూసిన మోదుగుల్లా కనిపించారు. ఘోరమైన శక్తి తీశాడు దుర్యోధనుడు; వున్నపాళాన ప్రయోగించాడు. మంటలు మండుతూ వెళుతోంది శక్తి. సగంలోనే కొట్టేశాడు ధర్మరాజు. దుర్యోధనుడు సర్దుకునేలోపున అయిదుకోలలు గుండెలమీద నాటించాడు. దెబ్బతినీ ఆగలేదు దుర్యోధనుడు. ఎంచి ఎంచి మంచి మంచివి తొమ్మిది వెడల్పాటిబాణాలు వొదిలిపెట్టాడు. బాగా వొళ్ళుమండింది ధర్మరాజుకి. పిడుగులాటి బాణం ధనుస్సుకి తొడిగాడు. బలంకొద్దీలాగి వొదిలిపెట్టాడు. దుర్యోధనుడి గుండెలు దుసెళ్ళిపోయిం దది. అప్పుడే యుద్ధానికి స్వస్తి చెప్పేస్తాడా అన్నట్టు లేచాడు దుర్యోధనుడు. గద పట్టుకున్నాడు. రథం దూకేశాడు. ధర్మరాజుమీదికి పరిగెత్తాడు.

ఉగ్రమైన శక్తి తీశాడు ధర్మరాజు పరిగెత్తి వస్తున్న దుర్యోధనుడి గుండెలమీాద కొట్టాడు దెబ్బతో జోగిపోయాడు దుర్యోధనుడు; వెనక్కి వచ్చేశాడు – రథమెక్కేశాడు. ధనుస్సు పట్టుకున్నాడు. ఇలా ధనుస్సు ఎత్తాడో లేదో, రక్తం వరదలు కట్టి మూర్ఛపోయాడు. పెద్దపులిలా వెళ్ళి మధ్యపడ్డాడు కృతవర్మ. సింహంలా వురికి అతడి మీాద కలబడ్డాడు భీముడు. సుడిగాలికి రేగిన సముద్రంలా వెళ్ళింది మనసేన; కృతవర్మకి తోడ్పడింది. చూశాడు అర్జునుడు. అమాంతంగా వచ్చి విరుచుకుపడ్డాడు. చేతులు తీటతీరేట్టు బాణాలు వేశాడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ కూరలు తరిగినట్టు నురుమాడాడు. అంతలో తెలవుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. అర్జునుడి మీాద కలబడ్డాడు. నిష్ఠురమైన బాణాలు గుప్పించాడు.

అసలే అర్జునుడు. నిలవునా మండిపోయాడు. ఒకేవొక్క బాణం వేశాడు. దుర్యోధనుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ఉత్తరక్షణంలో మరొకటి వేశాడు. నాగుపాంజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. మరి నాలుగు వేశాడు; నాలుగు గుర్రాలూ నరికేశాడు మరొకటి కొట్టాడు; సారథిని చంపేశాడు. ఇంకో పెద్ద ధనుస్సు పుచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఇలా ఎత్తాడో లేదో, వెడల్పాటి బాణం వేశాడు అర్జునుడు; రెండుముక్కలుచేసి తుంచేశాడు తడువుకునేలోపున మరో ప్రాణాంతకమైన బాణం వేశాడు. క్షణంలో మనకి దక్కకుండా పోయేవాడు రారాజు. కాని అశ్వత్థామ కలగజేసుకున్నాడు. వరసపెట్టి ఆరు బాణాలు వేశాడు. అర్జునుడి బాణం తునాతునకలు చేశాడు.

అశ్వత్థామతట్టు తిరిగాడు అర్జునుడు. అతడి కోదండం నరికేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు ఇంతలో కృపాచార్యుడు ఎదురు వచ్చాడు. అతడి ధనుస్సూ పుటుక్కుమనిపించాడు అర్జునుడు. కృతవర్మ వెళ్ళి కలబడ్డాడు అతడివిల్లూ విరిచేశాడు అర్జునుడు. అతడి

నాలుగుగుఱ్ఱాలూ నరికేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. దుశ్శాసనుడు దూకుడుగా వెళ్ళాడు. అతడి ధనుస్సూ ముక్కలుచేసేశాడు అర్జునుడు. గాండీవం మోగించాడు. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. కర్ణుడిమీద కలబడ్డాడు.

నల్లతాచులాగ కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు. అర్జునుడిమీద మూడు వాడి బాణాలువేశాడు. కృష్ణుడిమీద ఇరవై బాణాలు కురిపించాడు కృష్ణుడి వొళ్ళంతా రక్తాలు చిమ్మాయి. మరోమూడు చిల్లకోలలు అర్జునుడిమీద కొట్టాడు కర్ణుడు.

అర్జునుడు కలబడేసరికి సాత్యకితో యుద్ధచేస్తున్నాడు కర్ణుడు. అర్జునుడు రావడంతోనే అటు తిరిగాడు. ఇటు సాత్యకిని వూపుతూనే వున్నాడు. అర్జునుడికీ కర్ణుడికీ మధ్యగా వచ్చాడు సాత్యకి. గుక్కతిప్పుకండా గబాగబా తొంభైతొమ్మిదిబాణాలు కురిపించాడు. ఆవూపుని ఇంకో నూరుబాణాలు గుప్పించాడు.

కర్ణుడుమాత్రం సామాన్యుడా? అన్నీ వృథాస వూదేశాడు. శరవర్షం కురిపించాడు. సాత్యకిసారథినీ, గుఱ్ఱాల్నీ, జెండాతోకూడా రథాన్నీ కనపడకండా కప్పేశాడు.

ప్రభద్రక, చేది, కరూశ, మాత్స్య, కేకయ, వత్సదేశాల సైన్యాలూ, యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ, శిఖండీ, ద్రౌపది కుమారుళ్ళూ, యుయుత్సుడూ, నకులసహదేవులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ చేకితానుడూ — ఇంతమందీ వొక్కమొగిని కర్ణుణ్ణి ఘిరాయించారు. ధర్మరాజు ఉత్సాహం రెండింతలైనట్టు రకరకాల శస్త్రాలూ, అస్త్రాలూ ఏకటాకీని కుమ్మరించారు.

అంతమందినీ వూపేశాడు కర్ణుడు. వాళ్ళ ఆయుధాలన్నీ కొట్టి పారేశాడు. పెద్దతుఫాను రేగి అడివి చిందరవందరచేసినట్టు పదా

తులూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ — సేన సేనంతా అల్లకల్లోలం చేసేశాడు. రౌద్రతాండవం చేశాడు. ధనస్సు మోగించి భూమీ, ఆకాశమూ దద్దరిల్ల జేశాడు దేవతలగుండెలూ దడ దడలాడించాడు.

అదంతా చూశాడు అర్జునుడు. పెదవులు బిగించాడు. కనుబొమలు ముడిపెట్టాడు. గాండీవం సారించాడు కర్ణుడిబాణాలన్నీ ముక్కముక్కలు చేసి కొట్టేశాడు అగ్గిపిడుగుల్లాంటి బాణాలు గుప్పించాడు. కారడివిలో కార్చిచ్చు రగులుకుంటే మృగాలు జజ్జరిల్లి పారిపోయినట్టు మనసేనలు జజ్జరిల్లిపోయాయి. దిక్కూ తెన్నూ లేకండా దౌడు తీశాయి. గాలికి చెదరిపోయిన మేఘాల్లా చెదిరిపోయాయి.

పొద్దుపడమటికొండ వెనక్కి జారిపోయింది సేనల కలకలంతో దట్టంగా ధూళి రేగింది. దాంతో సంధెచీకటి కలిసింది. ఏదీ కనపడకండా అయిపోయింది. మనవాళ్ళ గుండెల్లో దిగులుపట్టుకుంది. రాత్రి యుద్ధానికి భయపడ్డారు మన సేనానాయకులు. పాండవసైనికులు వెంట తరిమారు. ఆగలేకపోయింది మనసేన. తోకముడిచేసింది. శిబిరందారి పట్టింది. గెలుపు సాధించారు పాండవులు. మనవాళ్ళని ఈడీలుకొట్టారు. అర్జునణ్ణి, శ్రీకృష్ణుణ్ణీ మెచ్చుకుంటూ శిబిరానికి మళ్ళిపోయారు. ఉభయసేనలూ రాత్రి విశ్రాంతి తీసుకున్నాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు: సంజయా, వూరికే మన దుర్యోధనుడు పెనుగులాడుతున్నాడు. మీ యావన్మందినీ హతమార్చి కాని అర్జునుడు వూరుకోడు సుమ్మాటికీ నిశ్చయమిది. దుర్యోధనుడే అన్నమాటేమిటి, యముడూ అగ్నిహోత్రుడూ అయినా అతణ్ణి ఎదిరించి, బతికి బట్ట కడతాడు అన్నమాటకల. అతడి పరాక్రమం లోకవిఖ్యాతమైంది. అంతమంది యాదవవీరుల్నీ ఓడించి సుభద్రని ఎత్తుకువచ్చాడు. ఖాండ కాల్చేసి అగ్నిహోత్రుణ్ణి తృప్తిపరిచాడు. చెంచువేషంలో వచ్చిన

శివుడితో పోరాడాడు; మెప్పించాడు. ఘోషయాత్రలో గంధర్వులు పట్టుకుపోతున్న దుర్యోధనుణ్ణి విడిపించాడు. కాలకేయుల్ని కడముట్టించాడు. దిగ్విజయం చేశాడు; రాజులందరినీ యుద్ధంలో తలవొగ్గించాడు. ఇదంతా వొక్కడూ ధనుస్సు పట్టుకునేకదా, సాధించాడు! అంచేత అర్జునుడితో వోడిపోయారని దోషం మోపికొంచనక్కరలేదు మనవాళ్ళని. అంతటి జగజ్జెట్టితో కలబడి యుద్ధంచేసినందుకే మెచ్చుకోవాలి. సరే, తరవాత ఏం జరిగింది?

సంజయుడు: అలా తిరిగి వచ్చేశారు కౌరవులు. వాళ్ళంతా హతాశులైపోయి, నోళ్ళు ఆర్చుకుపోయి, దుర్యోధనుడూ, సేనాధిపతులూ ఉసూరుమంటూ కూచున్నారు. చూశాడు కర్ణుడు అర్జునుడిమీద కోపంతో నాగుపాంలాగ బుసకొట్టాడు. మెల్లిమెల్లిగా దుర్యోధనుడితో అన్నాడు: "సామర్థ్యమూ, చాకచక్యమూ — అన్నిటిలోనూ పేరుపడ్డవాడు అర్జునుడు. పైగా అన్నివిషయాలలోనూ శ్రీకృష్ణుడి సలహా వుండనేవుంది. చూడూ శ్రీకృష్ణుడు మనల్ని ఎలా వంచించాడో! ఇంద్రుడి శక్తిమీదికి ఘటోత్కచుణ్ణి ప్రయోగించాడు. అర్జునుడికి ఆపద రాకండా తప్పించాడు. కానీ, ఇక రేపు మిగిలిపోలేడు. అతడి సంగతనం రేపు చూసేస్తాను ఈలోకంలో నీకు శత్రువన్నవాడు లేకండా చేసేస్తాను."

సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. కర్ణుణ్ణీ, తక్కిన నాయకుల్నీ తమతమ డేరాలికి పంపించేశాడు. తాను అభ్యంతరమందిరానికి వెళ్ళిపోయాడు. ఆరాత్రి సుఖంగా నిద్రపోయాడు.

పదిహేడో రోజు

మర్నాడు పెందరాళే అందరూ లేచారు; యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డారు.

పాండవసేనలు మంచి ఉత్సాహంతో వచ్చాయి. బృహస్పతి కల్పించిన చొరరానివ్యూహం పన్నాడు ధర్మరాజు. దానికి సరైన వ్యూహం పన్నడానికని మనవాళ్ళు కర్ణుడికోసం కనిపెట్టి చూశారు.

ధృతరాష్ట్రుడు: చలితో కొరకబారిపోయినజనం సూర్యోదయంకోసం కాసుకూచున్నట్టు కర్ణుడికోసం కనిపెట్టుకు కూచున్నారన్నమాట మనవాళ్ళు? వచ్చి, తన ప్రతాపంతో ఉద్ధరించాడా అతను? ధర్మరాజుదెబ్బకి తాళినాడు దుర్యోధనుడిపాటు చూసిన్నీ యుద్ధం మానేసి పరిగెత్తిన బంటు మర్నాడు ఎలాగు మగతనం చూపాడూ అంట! తన బలమేమో తాను ఎరగడు మూర్ఖుడు. అంతకంటే మరి రెండాకులు చదివాడు కర్ణుడు! ఏంచేసేది? దుర్యోధనుడికి మతి పోయింది కాని, కర్ణుడా కృష్ణుణ్ణీ పాండవుల్నీ గెలుస్తాడా? తనవెర్రే తనని చెడగొడుతోంది మూర్ఖుణ్ణి. శకుని మంత్రాంగమూ, కర్ణుడి భుజబలమూ తన నెత్తిని కిరీటం పెడతాయని కలలు కంటున్నాడు పాపం! జూదంనాడే ఆరంభమైంది ఈదుర్దశ. సంజయా, దుఃఖం మీద దుఃఖం హృదయం బద్దలయిపోతూవుంది. దుర్యోధనుడి దుర్నయాలవల్ల వచ్చిన కష్టాలన్నీ మనసారా వింటున్నాను. ప్రతీకారం చెయ్యలేక కుంగిపోతున్నాను.

ఇంతవరకూ పాండవుల్లో ఒక్కడికీ తలపువ్వు వాడలేదు. ఆడంగులమధ్యతిరుగుతున్నట్టు కౌరవుల మధ్య పూలరంగళ్ళయి తిరుగుతున్నారు వాళ్ళు. ఇంతకీ దైవం బలీయమైంది.

సంజయుడు: గడచిపోయింది తిరిగి రాదు. విచారించి ఏం లాభం, మనస్సు మరింత బాధపడడంతప్ప? అదీ కాక, నువ్వు చేసుకున్నదే ఇదంతా, ఇలా ఫలించింది. యుద్ధం వద్దని ఎన్నివిధాల మొత్తుకున్నా విన్నావు కావు. పాండవులకీడే తలపెట్టావు. పాపం మూటకట్టావు. నీవల్ల ఈజనక్షయం కలిగింది. కనక, అయిపోయిం

ేదో అయిపోయింది. దుఃఖశక్తి లాభంలేక, యుద్ధం ఘోరంగా జరిగింది. ఆలకించు.

ధృతరాష్ట్రుడు : వింటాను సంజయా, వింటాను. అయితే కర్ణుడికోసం మనసేనలు ఎదురుచూస్తున్నాయన్నావు. అతడు రావడం ఆలస్యం ఎందుకు చేశాడు ?

సంజయుడు : పెందరాళే సేనలన్నీ బయలుదేరాయి. రాజులూ పయనమయ్యారు. తమ్ముళ్ళతో నీకొడుకూ బయలుదేరాడు. వాళ్ళలో కర్ణుడు కూడా నడిచాడు. దుర్యోధనుడి రథంపక్క రథం పోనిస్తూ అన్నాడతడు :

"మహారాజా. ఎన్నోసార్లు నాకు కోపంవచ్చింది. అర్జునుడికీ అలాగే జరిగింది. అయితే, పంతంపట్టి పోదలకండా యుద్ధంచేసే అవకాశం చిక్కలేదు. ఇకముందు వాకే మొనతో జరుగుతుంది యుద్ధం. కనక మా ఇద్దరికీ భేటీపడుతుంది. అమీ తుమీ తేల్చుకునే అవకాశం చిక్కుతుంది అతడు నన్నూ, నేను అతణ్ణి చంపడానికి ప్రయత్నిస్తాం. దేవేంద్రుడు ఇచ్చినశక్తి నాదగ్గిరనించి పోయింది. అంచేత నామీదికి జడుపూ గిడుపూ లేకండా తరుముకు వస్తాడతడు. అదిగో అప్పుడే అతడిపని పట్టెయ్యాలి చెయ్యి నెత్తురు కాకండా చంపెయ్యాలి. చెపుతాను విను.

"దివ్యాస్త్రాలు చూస్తే అతడూ నేనూ సమానంగా సరితూగుతాం. దృఢత్వంలోనూ, లాఘవంలోనూ నాదగ్గిర తీసికట్టు అర్జునుడు. దూరంగా బాణంవెయ్యవలసివస్తే తడబడతాడు. యుద్ధచాతుర్యం ధైర్యం, శౌర్యం, బాహువిక్రమం — దేనిలో చూసినా దిగదుడుపే నాకు. నాధనుస్సు విజయం. దేవేంద్రుడికోసం లోగడ విశ్వకర్మ చేశాడిది. దాంతోనే ఎంతోమంది రాక్షసుల్ని సంహరించాడతడు. దీని చప్పుడు వింటేనే చాలు, మూర్ఛపోయేవాళ్ళు రాక్షసులు. దినం

అలాంటిది నావిజయం. దేవేంద్రుడు పరశురాముడికి ఇచ్చా డిది. దాంతోనే ఇరవై యొక్కమార్లు రాజుల్ని హతమార్చా డాయన. ఆమహాధనుస్సు శిష్యుణ్ణి కనక వాత్సల్యంతో నాకు ప్రసాదించాడు.

అదిగో ఆవిజయంతోనే అర్జునుడి పని పట్టేస్తాను, ఇవాళ ఇవాళే యుద్ధానికి స్వస్తి పాడేస్తాను. భూసామ్రాజ్యం యావత్తూ నిష్కంటకం చేసేస్తాను; నీపాదాలముందు పడేస్తాను. పుత్రపౌత్ర పారంపర్యంగా అనుభవించు. హాయిగా దేవేంద్రభోగా లనుభవించు. నరలోకం సమస్తం నిఅడుగులికి మడుగులొత్తుతుంది.

"నావిజయమూ, అర్జునుడి గాండీవమూ, రెండూ సమానమైనవే. ఏమీ తేడా లేదు. అయితే అతడి అస్త్రతాడు తెగదు. జమిలితూణీరాలు అక్షయమైనవి రథం దివ్యమైంది; అగ్ని దేవుడిచ్చింది అతడి గుర్రాలూ చావులేనివి. నాకు అవి లేవు. ఇందులో ఎక్కువే అతడు. నిజమే. అయినా వాటికి అంత లెక్కచెయ్యను. బాణాలూ మొదలైన దారుణమైన ఆయుధాలు బళ్ళతో పట్టించుకు వస్తాను. మంచిమంచి రథాలూ, దృఢమైన గుర్రాలూ, లెక్కాజమాలేకుండా నారథం వెనక అమర్చి పెడతాను. అయితే వొక్కటీ-కృష్ణుడు అతడికి సారథిగా వున్నాడు. ప్రపంచమే ఇట్టేతిప్పెయ్యగల దక్షుడు. అందుకనే అర్జునుడి ప్రతాపం అసాధ్యంగా వుంటోంది. అయితే యుద్ధవిద్యలోనూ, సారథ్యంలోనూ కృష్ణుడితో సమానమైనచెయ్యి శల్యుడు. కనక శల్యుణ్ణి నాకు సారథిగా నియమించు. ఎలా అయినాసరే, నాబలమంతా వినియోగిస్తాను. అర్జునుణ్ణి హరీ అనిపించేస్తాను. గుర్రాలవిషయం కృష్ణుడికంటే అధికం తెలిసినవాడు శల్యుడు; సందేహంలేదు. అలాగే బలంలోనూ, యుద్ధవిద్యలోనూ అర్జునుడికంటే అధికుణ్ణి నేను. ఈమాత్రం కోర్కె చెల్లించు. ఈమాత్రంచేస్తే అన్నీ చేసినట్టే భావిస్తాను. అప్పుడు నువ్వే చూద్దువుగాని, ఎలా యుద్ధంచేస్తానో, వేలువేలు గుచ్చి పారేస్తాను.

దేవతలు వచ్చినా సరే మట్టికొట్టేస్తాను. కృష్ణుడూ, పాండవులూ వాళ్ళ లెక్కే, మిగిలింది!"

"నాకు తెలుసు, అన్నంతపనీ చేస్తావు" పొంగిపోతూ అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు - "తప్పకుండా శల్యుణ్ణి నీసారథిగా చేస్తాను బళ్ళతో బాణాలు తెప్పిస్తాను. రథాలూ, గుర్రాలూ లక్షలు లక్షలు నీవెంట నడిపిస్తాను" అన్నాడు.

వికసించిన ముఖంతో కలకల్లాడాడు కర్ణుడు. అతణ్ణి వెంట పెట్టుకుని శల్యుడిదగ్గరికి వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. మర్యాదగా భక్తితో ప్రణామంచేశాడు, "మామా, వొక వరం కోరడానికి వచ్చాను" అంటూ వినయంగా అందుకున్నాడు - "సత్యవ్రతుడివి, శత్రుసంహారమూ, గొప్పతనమూ నైజగుణాలు నీకు నేనంటే వల్లమాలిన అభిమానం, అందుకనే నువ్వంటే ఎక్కడలేని గౌరవంకూడా నాకు. నీ సద్భావం తెలిసినవాణ్ణి కనుక ఇంతమంది రాజుల్లోనూ వినయంగా నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. అర్జునణ్ణి హతమార్చెయ్యాలి ఇవాళ. అందుకు ఇదిగో ఇతణ్ణి కాపాడాలి" అంటూ కర్ణుణ్ణి చూపించాడు. "ఇతడి రథం నడపాలి నువ్వు. నువ్వు సారథిగా కూచుంటే శత్రువుల్ని మచ్చుకైనా లేకండా చేసేస్తాడు కర్ణుడు.

"భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ వెళ్ళిపోయారు. సైన్యమూ సన్నగిల్లిపోయింది. అయినా గెలుపుకోరి యుద్ధంచేస్తున్నాను అంటే - భుజపరాక్రమానికి పేరుపడ్డ పాండవుల్ని ఎదిరించడానికి నిశ్చయించానూ అంటే - ఎవళ్ళని నమ్ముకుని? నిన్నూ, కర్ణుణ్ణీ నమ్ముకుని. నీకు మాత్రం తెలియదు కనకనా? అంచేత మహాశయా, సూర్యుడికి వరుణదేవుడిలాగ కర్ణుడికి నువ్వు సారథ్యం చెయ్యి. చీకట్లు చెదిరిపోయినట్లు లు రూపుమాసిపోతారు" అన్నాడు.

దుర్యోధనుడి మాటలు విన్నాడు శల్యుడు. అతడి రెండుకళ్ళూ ఎర్రబడ్డాయి. నుదురు చెమటపట్టింది. అంతంత గుడ్లుచేసి నీకొడుకుని చూశాడు.

"ఇంత నీచప్పనా నాకు చెపుతున్నావు?" కణతలదురుతూ అన్నా డతడు — 'వర్ణధర్మాలు ఎరిగనా నువ్వు? మూర్ధాభిషిక్తులైన రాజులు ఎప్పుడైనా శూద్రులసేవ చెయ్యడం కద్దా? ఏంమాట లివి? సూతుడికొడుకు కర్ణుడు. అతణ్ణి నాయకణ్ణిచేసి, సారథ్యం చెయ్యలేను. నువ్వేదో అతణ్ణే నాకంటే మహాబలశాలి అనుకుంటున్నావు. ఇంత అవమానం ఎక్కడైనా వుందా?

"పగవాళ్ళలో ఎవడిమీదకి పంపుతావో పంపు నన్ను. ఎంతవాడైనా సరే, వాడి తుదచూసేసి, వెళ్ళిపోతాను. అలా చాలదంటావా, వరసపెట్టి శత్రువుల్నియ్యాళ్ళందరినీ హతమార్చేస్తాను. విను, నేను ప్రేరేగిపోయానంటే నన్ను తేరిచూసేటంత మొనగాడే వుండడనుకో. కులపర్వతాలు పగలగొడతాను సముద్రాలు కలగుండుపెట్టేస్తాను. భూగోళం చెక్కలు చేసేస్తాను.

"దుర్యోధనమహారాజా, నా బాహువులు కనపళ్ళేదూ నీకు? నాబలం తెలియక నువ్వు అన్నావే అనుకో అంతమాత్రాన నేను మహారథుణ్ణి కాకుండా పోతానా? ఒకడికి సారథిన్నై కూచుంటానా? ఈసూతుడి కొడుకు నా పదహారో కళకైనా సాటిరాడు. అర్జునుడూ, కృష్ణుడూ గడ్డిపరక నాకు.

"ఇది తెలియక చెప్పావు నువ్వు. కాదూ తెలిసి తెలిసీ కర్ణుడిమీద పక్షపాతం వల్ల చెప్పి, నన్ను అవమానిస్తున్నావా, అయితే ఇదిగో వెళ్ళిపోతాను మాదేశానికి" అంటూ రాజుల్లోంచి వెళ్ళిపోడానికి బయలుదేరా డతడు, చర్రున.

బతిమాలుతూ అడుక్కున్నాడు దుర్యోధనుడు. "కర్ణుడే అన్న మాటేమిటి, నిన్ను మించిన రథికులే లేరు లోకంలో" – బోధపరుస్తూ వినయంగా నెమ్మదైన మాటలతో అందుకున్నాడూ– "బలవంతులైన శత్రువులికి హృదయశల్యం నువ్వు. అందుకే శల్యుడని పేరువచ్చింది నీకు. నా అభిప్రాయం విను. రథికుల్లో అర్జునుణ్ణి మించినవాడు కర్ణుడు. అలాగే అశ్వహృదయ జ్ఞానంలో కృష్ణుడికంటే గొప్పవాడివి నువ్వు. అర్జునుడిమీదికి కర్ణుణ్ణి పెట్టాం మనం. అది సాగనివ్వకండా! నేస్తున్నాడు కృష్ణుడు. కృష్ణుడు చేసిందానికి తగినట్టు చెయ్యడానికి నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను. ఇంతటిపని నీకుతప్ప మరొకళ్ళకి శక్యమవుతుందేమో? నువ్వే చెప్పు."

ఈ మాటలతో అరిచేతిలో స్వర్గం దొరికి పోయినట్టు అయిపోయాడు శల్యుడు.

"కృష్ణుడికంటే గొప్పవాణ్ణని ఇంతమంది రాజులఎదుటా ఒప్పుకున్నావు, అంతే చాలు నాకు. మచ్చలేని కీర్తిశాలి కర్ణుడు. అతడికి తప్పకండా సారథ్యం చేస్తాను" అన్నాడు.

కర్ణుడివేపు చూస్తూ ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు: "అయితే ఒక్కటిమాత్రం ఒప్పుకోవాలి నాకు ఏంతోస్తే అదివిచ్చలవిడిగా అతడితో మాట్లాడతాను. ఏమన్నా తప్పుపట్టకూడదు మరి. ఇలా అయితేనే పొత్తుకుదురుతుంది. లేదంటే వాడారిని నేను పోయివస్తాను"

"కానీ, అంతమాత్రాన మనకి పోయేదేముంది?" గౌరవంగా కర్ణుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు. శల్యుడితట్టుతిరిగి "మంచిదే అలాగే కానీ" అన్నాడు.

అంతా అయింది. అయినా ఇంకా శల్యుడిమనస్సు వెనకా ముందూ అవుతుందేమో అన్న సందేహం పోదల్లేదు దుర్యోధనుణ్ణి

"మామా సారథ్యం చేస్తున్నావని విచారించకు" మళ్ళీ

అందుకున్నాడతడు — "దీనికి దేవతల కథ వొకటి వుంది. వెనకటికి మార్కండేయముని మా తండ్రితో చెప్పాడది. దగ్గిరే వుండి నేను విన్నాను. చెపుతాను, ఆలకించు.

త్రిపురాసురుల వృత్తాంతం

"దేవాసురయుద్ధంలో రాక్షసులరాజు తారకాసురుడు తెగిపోయాడు. కుమారుళ్ళు విద్యున్మాలీ, తారకాక్షుడూ, కమలాక్షుడూ — ముగ్గురూ బ్రహ్మకోసం నిష్ఠతో ఘోరమైన తపస్సు చేసారు. బ్రహ్మ దయతలిచాడు; ప్రత్యక్షమయాడు. 'వరం కోరండి' అన్నాడు.

"ఎప్పుడూ మాకు చావు వుండకూడదు. ఏ ప్రాణీ మమ్మల్ని చంపకూడదు" ముగ్గురూ కలిసి వొకేసారి అన్నారు రాక్షసులు.

"'ఎక్కడైనా వుందా ఆ మాట?' అన్నాడు బ్రహ్మ — నేను ఇవ్వడానికీ, మీరు పుచ్చుకోడానికీ తగినట్టు వుండాలి వరం. అలాటిది కోరండి సంతోషంతో ఇస్తాను."

"అయితే మా ముగ్గురికీ మూడు పురాలు (పట్నాలు) ఇవ్వండి అన్ని సుఖాలూ అందులో వుండాలి. కామగమనం కలిగి ఎక్కడికి వెళ్ళమంటే అక్కడికి వెళ్ళాలవి. దేవతలూ, దానవులూ, యక్షులూ, నాగులూ - ఎవ్వరూ నాశనం చెయ్యలేకపోవాలి. ఈ వరం దయచెయ్యండి. మీ అనుగ్రహంవల్ల నిర్భయంగా సంచరిస్తాం" అన్నారు రాక్షసులు.

"'ఇది బాగుంది' అన్నాడు బ్రహ్మ — 'అయితే మూడు పట్నాలు వొక్కదగ్గిర చేరితేమాత్రం నాశనమైపోతాయి. అలా కాకండా జాగ్రత్తగా మసులుకోండి."

"'మూడుపట్టణాలూ వొక్కదగ్గిర చేరినప్పుడు, అంత బలవంతుడు ఎవడైనా పూనుకుంటే నాశనం కావచ్చు. దీనికి వొప్పు

కుంటున్నాం. మూడూ వొక్కదగ్గిర చేరకపోతే మాత్రం హరిహరా దులు ఎవ్వరూ నాశనం చెయ్యలేకపోవాలి' అన్నారు వాళ్ళు.

"'అంగీకరించాను. మీరు పట్టణాలు సంపాదించుకోండి. మీరు కోరినశక్తులు వాటికి ప్రసాదించాను'" అంటూ అంతర్థానమయాడు బ్రహ్మ.

"వరంపొందిన రాక్షసులు ముగ్గురూ రాక్షసశిల్పి మయుణ్ణి పిలిచారు. అద్భుతమైన పట్టణాలు మూడూ తయారుచేసిఇమ్మన్నారు. ముగ్గురికీ మూడు పట్నాలు అపూర్వమైనవి తయారుచేసి ఇచ్చాడు మయుడు. ఒకటి బంగారం పట్నం. రెండోది వెండిపట్నం. మూడోది ఇనుం. ప్రతిపట్టణమూ పొడవు వందేసి యోజనాలు. అలాగే వెడల్పు వందేసి యోజనాలు. బంగారంపట్నం స్వర్గంలోనూ, వెండిది అంతరిక్షంలోనూ, ఇనుంపట్నం భూలోకంలోనూ వుండేవి. ఇష్టంవచ్చినట్టు విచ్చలవిడిగా సంచరిస్తూ వుండేవి. బంగారంపట్నానికి తారకాక్షుడు రాజయాడు. వెండిపట్నానికి కమలాక్షుడు రాజయాడు. ఇనపపట్నానికి విద్యున్మాలి రాజు. ముగ్గురూ ముగ్గురే,ముగ్గురూ దివ్యవస్త్రాలుకట్టుకునేవాళ్ళు. దివ్యాభరణాలు వేసుకునేవాళ్ళు. దివ్యహారాలూ, దివ్య గంధాలూ ధరించేవాళ్ళు. దివ్యభోగాలు అనుభవించేవాళ్ళు. అలా మూడుపట్నాల్లోనూ సంచరిస్తూ మూడులోకాలు ఆక్రమించారు వాళ్ళు. అడ్డూ ఆపూ లేకండా ప్రవర్తించారు. ముగురూ మయుణ్ణి ఆశ్రయించారు. అంచేత వాళ్ళు ఎప్పుడు ఏదికావాలంటే అప్పుడది తన మాయాబలంతో సిద్ధంచేసి సమకూర్చేవాడు మయుడు. వాళ్ళ యోగక్షేమాలు కనిపెడుతూవుండేవాడు. ఎందులోనూఏమాత్రమూ లోపంలేకండా వుండేవి. అలా ఎన్నో కోట్ల సంవత్సరాలు గడిచి పోయాయి.

"తారకాక్షుడికి వొక కొడుకుపుట్టాడు. అతడి పేరు హరి

అతడూ బ్రహ్మకోసం గొప్పతపస్సుచేశాడు. బ్రహ్మ ప్రత్యక్షమయ్యాడు; వరం కోరమన్నాడు.

" "చిత్రమైన మహిమతో వొక నుయ్యికావాలి. ఆనూతిలో నీళ్ళు ఎన్నడూ ఇంకిపోకూడదు. మామూడుపట్నాల్లోనూ ఎవళ్ళయినా ఆయుధాలతో చచ్చిపోతే, వాళ్ళని ఆనీళ్ళలో వే_, వొక్కడికి పదిమంది పుట్టుకు రావాలి. వెనకటికంటే రెండింతలు బలమూ, పౌరుషమూ వుండాలి వాళ్ళకి. ఇలాంటి వరం దయచెయ్యి" అన్నాడు హరిరాక్షసుడు.

సరే, ఇచ్చాను! అని అంతర్ధానమయ్యాడు బ్రహ్మ.

'బ్రహ్మవరం ప్రకారం వింతనుయ్యి ఏర్పడింది. దాంతో యుద్ధమంటే భయంపోయింది వాళ్ళకి. దేవతలమీద విరుచుకుపడ్డారు రాక్షసులు. లోకాలన్నీ పీడించుకు తిన్నారు. మితిలేకండా విరగబడ్డారు. ఆతురతంపరగా పెరిగిపోయారు. లోభం, మోహం పెంచుకున్నారు. ఆడిందే ఆటా, పాడిందే పాటగా తిరిగారు. దేవలోకమూ, పితృలోకమూ, మునిపల్లెలూ, పట్టణాలూ సర్వదుంబాలా చేసేశారు.

"దేవతలతో దేవేంద్రుడు వాళ్ళమీద దండెత్తాడు. కాని పట్టణాలు భేదించలేకపోయాడు. విచారిస్తూ వచ్చేశాడు. దేవతలూ, మునులూ, తానూ కలిసి బ్రహ్మదగ్గిరికి వెళ్ళారు. ప్రణామంచేశారు. త్రిపురాసురుల వైనం వినిపించారు. 'వాళ్ళని ఎలా ఎదిరించడమో తెలియచెయ్యి' అని ప్రార్థించారు.

" 'మహానుభావుల్లారా వొక్క బాణంతో నాశనంచెయ్యాలి' అన్నాడు బ్రహ్మ – 'మరో మార్గం లేదు. అంతపని శివుడికే కాని ఇంకొకడికి సాధ్యంకాదు. వంచేత శివుడిదగ్గిరికే వెళ్ళండి.

"'మహాప్రసాదం' అంటూ వచ్చేశారు దేవతలు. వాళ్ళు దివ్యసంవత్సరాలు నిష్ఠతో తపస్సు చేశారు. చిత్తశుద్ధితో శివుడి

దగ్గిరికి బయలుదేరారు. బయలుదేరేముందు బ్రహ్మని ప్రార్థించారు. అతణ్ణి ముందుపెట్టుకుని శివుడిదగ్గిరికి వెళ్ళారు.

“వరాలు ఇచ్చే మహాదేవుడు శివుడు. శరణు అంటే రక్షిస్తాడు. సర్వసుఖాలూ ప్రసాదిస్తాడు. సర్వభూతాలికీ ఈశ్వరుడతడు. తలమీద నెలవంకభూషణం అతడికి. యోగులికి సులభుడు. మన్మథుణ్ణి మసిచేసేశాడు. పరమాత్ముడు. అలాంటిశివుణ్ణి దర్శించారు దేవతలు. నుదుళ్ళు నేలకి మోపి ప్రణామం చేశారు.

“ ‘మీరంతా ఎందుకువచ్చారు?” అడిగాడు శివుడు. లేచి నుంచున్నారు దేవతలు. చేతులు జోడించారు. ఎన్నో అన్నివిధాల స్తోత్రంచేశారు. శివుడు ప్రసన్నుడయ్యాడు. ‘భయపడకండి’ అభయహస్తమిచ్చాడు; ఆదరించాడు. ‘మీకు ఏంకావాలో చెప్పండి: మీరు కోరినట్టే చేస్తాను’ అన్నాడు.

శివుడినోట చల్లనిమాట విని మునులూ, దేవతలూ, బ్రహ్మానందం అనుభవించారు. ‘దేవా!’ చేతులు జోడించి విన్నవించాడు బ్రహ్మ— ‘నన్ను ప్రజాపతిని చేశావు. పదవిలోవుండి తారకాసురుడి కుమాళ్ళకి ఇష్టంవచ్చినట్టు వరమిచ్చాను. ముగ్గురూ మూడుపట్నాలు సంపాదించారు. మూడులోకాలూ వేధిస్తున్నారు. దారుణమైన అక్రమాలు చేస్తున్నారు. వాళ్ళని నాశనంచెయ్యడం మరొకళ్ళతరంకాదు. నువ్వే ఆపనికి పూనుకోవాలి. వెంటనే. ఈ దేవతలూ, మునులూ నేనూ నీశరణువేడుతున్నాం. దయచూడు. రక్షించు. ఓ భూతనాథా! నువ్వుతప్ప లోకాలు కాపాడేవాళ్ళు మరి ఎవ్వరున్నారు?” అన్నాడు.

“ ‘అవును, హతమార్చవలసిందే వాళ్ళని’ అన్నాడు శివుడు — అయితేవాళ్ళు అసాధ్యులు. ఒక్కణ్ణే ఆపనికిపూనుకోలేను. నా తేజస్సు

లోంచీ, బలంలోంచీ సగం పుచ్చుకోండి మీరు. మీఅందరూ వెళ్ళి దుష్టరాక్షసుల్ని యావన్మందినీ సంహరించండి'

" 'మాఅందరి తేజోబలాలకంటే ఆ రాక్షసుల తేజోబలాలు రెట్టింపు' అన్నారు దేవతలు - 'అంచేత మాచేత వాళ్ళు చావరు. అంతేకాకండా నీ తేజోబలాలు భరించడానికి మాకు శక్తి చాలదు. మాఅందరి తేజోబలాల్లోంచీ సగంపుచ్చుకుని నువ్వే వాళ్ళపనిపట్టించు. అన్నివిధాలా నువ్వేమా రక్షకుడివి. రక్షించు.'

" 'దేవతలకీ, రాక్షసులకీ సమానమైనవాణ్ణి నేను' అందు కున్నాడు శివుడు— 'సమస్తభూతాలకీ సమానంగా శివం (శుభం) కలిగి స్తాను. ఇంచేతే శివుడని మన్నిస్తారునన్ను. అయినా మీకు ద్రోహం చేస్తున్నారు కనక వాళ్ళని సంహరిస్తాను. మీకు సంతోషంకలిగిస్తాను. ఏమంటే, దురాత్ములైన మూఢుల గర్వనాశనంకోసమే వున్నారు మీరు. ధర్మంగానడుచుకుంటున్నారు. సరే, మీఅందరూ తేజస్సూ, బలమూసగం నాకివ్వండి. మరోకమాట, లోకమంతటికీ పశుత్వమూ నాకుపశుపతిత్వమూ కావాలి. అప్పుడు పశువుల్ని చంపడంలో పాప ముండదు.

" 'దివ్యమైనరథంకూడా తయారు చేయండి. సారథీ, గుర్రాలూ, ధనుస్సూ, బాణమూ తయారుచేయండి. అలా అయితే ఇట్టే త్రిపుర సంహారం చేస్తాను.'

"పశుత్వానికి శంకించారు దేవతలు, తలలు వొంచుకున్నారు. గ్రహించాడు శివుడు. 'భయపడకండి. పశుభావం వొదిలించుకునే విధానం లేకపోలేదు. చెప్తాను, వినండి. పాశుపతవ్రతం చేస్తే పశుత్వం వొదిలిపోతుంది. అదిపన్నెండేళ్ళు జరపాలి. నిండు నిష్ఠతో వొక సంవత్సరం, ఆరుమాసాలు, వొకరుతువు, మాసం, తుదకి పన్నెండు రోజులు జరిగించినా చాలు.'

"శివుడు చెప్పాక సరే అన్నారు దేవతలు. లోకాలకి పశు త్వమూ, శివుడికి పశుపతిత్వమూ వొప్పుకున్నారు. అతణ్ణి పశుపతి అన్నారు. తమ తేజోబలాల్లో సగం అతడికి సమర్పించారు. దాంతో మహాబలవంతుడయ్యాడు శివుడు. ఎంతో అంత తేజస్సుతో ప్రకాశించాడు. అప్పుడు దేవతలందరూ త్రిపురసంహారంకోసం అతణ్ణి అభిషేకించారు. దివ్యమైనరథం తయారుచెయ్యమని బ్రహ్మని కోరారు. తపఃప్రభావంతో మహనీయుడైన విశ్వకర్మని నియోగించాడు బ్రహ్మ. తన సామర్థ్యమంతా వినియోగించాడు విశ్వకర్మ. భూమండలం రథంగా తయారుచేశాడు సూర్యచంద్రులు చక్రాలుచేశాడు సముద్రం ఇరుసుచేశాడు. హిమాచలం, వింధ్యాచలం, అస్తాచలం, ఉదయాచల-వీటితో బలమైన భాగాలు తీర్చిపెట్టాడు మూడు అగ్నుల తోనూ నొగకట్లుచేశాడు. మేరుపర్వతం గొడుగుచేశాడు. నాలుగు వేదాలూ నాలుగు గుర్రాలుచేశాడు. సంవత్సరం, ధనుస్సు చేశాడు. విష్ణువుని బాణంచేశాడు. గ్రహనక్షత్రాల ఆకాశం కవచం చేశాడు.

"కవచం వేసుకున్నాడుశివుడు. ధనుర్బాణాలుపుచ్చుకున్నాడు. చరాచరాత్మకంగా వెలిగిపోతూవున్న రథ మెక్కాడు. వృషభధ్వజ మెత్తించాడు. అప్సరసలు నాట్యంచేశారు. మునులు స్తోత్రాలు చేశారు.

'సారథి ఎవరు?' నవ్వుతూ అడిగాడు శివుడు.

'నీఇష్టం వచ్చినవాళ్ళని ఎంచుకో' అన్నారు దేవతలు.

'అలాకాదు' అందుకున్నాడు శివుడు — 'నాకంటే అధికుడు సారథి కావాలి. అంచేత మీరే ఎంచి పంపండి.'

"మునులూ, దేవతలూ ఆలోచించారు. వినయంగా బ్రహ్మకి నమస్కరించారు. 'దేవా, నీవల్లే శివుడు ప్రసన్నుడయాడు. నీఆజ్ఞవల్లే రథమూ, ధనుర్బాణాలూ తయారయాయి. తీరా అన్నీ సిద్ధమయాక

సారథి లేకుండా పోయాడు. ఏం దారి? సారథ్యం చెయ్యవలసినవాడు మంచి బలసత్వాలు కలవాడు కావాలి. భూమి రథం. వేదాలు గుర్రాలు. రుద్రుడు రథికుడు. సారథి సామాన్యుడైతే ఎలా? నువ్వే దీనికి పూనుకోవాలి. నీకంటే గొప్పవాడు లేడు. భయభ్రాంతులమై వున్నాం మేం. సారథివై మమ్మల్ని రక్షించు. నువ్వే మాకు దిక్కు. నీదయవల్ల బతికిపోతాం' అంటూ సాష్టాంగపడ్డారు. ఆదరంగా అంతమందినీ లేవనెత్తాడు బ్రహ్మ.

'మీరు నిజమే చెప్పారు' దయతో చూస్తూ అన్నాడతడు— 'మంచి నేర్పూ, బలమూ వున్నవాడే సారథి కావాలి. అలాంటి వాడైతేనే రథికుణ్ణి గెలిపిస్తాడు. మీకోరిక ప్రకారం సారథి నవుతాను. నాబుద్ధిబలమంతా వినియోగిస్తాను. శివుణ్ణి మెప్పిస్తాను. వేదాలగుర్రాలు నడిపిస్తాను.'

"చేతి కమండలం వారి దగ్గర పెట్టాడు బ్రహ్మ. జడలు ముడివేసి బిగించాడు. లేడిచర్మం గట్టిగా కట్టుకున్నాడు. విశ్వకర్మ ఓంకారంతో చేసిన ముల్లుకోల పట్టుకున్నాడు. నొగలెక్కి కూచున్నాడు. అదిగో అలాగ బ్రహ్మదేవుణ్ణి దేవతలు సారథ్యం చేయించారు.

"శివుడూ, బ్రహ్మ - ఇద్దరి బరువూ మొయ్యలేకపోయాయి గుర్రాలు. నాలుగూ మోకాళ్ళమీద పడిపోయాయి. కౌశలంతోనూ, బలంతోనూ పగ్గాలు పట్టుకున్నాడు బ్రహ్మ. గుర్రాలు లేవదీశాడు. వాటికి కావలసినంత శౌర్యమూ, వీర్యమూ ప్రసాదించాడు. రథం నడపడం మొదలెట్టాడు.

"బాగుంది" సారథికౌశలం మెచ్చుకుంటూ అన్నాడు శివుడు— రాక్షసులపట్నాలమీదికి రథంపోనీ. లోకాల అలజడి అంతంచేసేస్తాను. ఇవాళ. నా చేతిచేవ చూద్దువు కాని.'

"వేదాలగుర్రాలు అదిలించాడు బ్రహ్మ. మనోవేగం, వాయు

వేగంతో ఎగిరిపోయాయి గుఱ్రాలు. అథర్వుడూ, అంగిరసుడూ చక్రరక్షకులై బయలుదేరారు. క్షణంలో రాక్షసపట్నాల దగ్గిర వాలింది రథం.

"అసలే ఉగ్రుడు శివుడు. కోపంతో ప్రళయరూపం ధరించాడతను. ధనుస్సు సారించాడు. నారికి బాణంతొడిగాడు. పాశుపతాస్త్రం సంధించాడు. రాక్షసుల మూడుపట్నాలూ ఒక్కసారి తలుచుకున్నాడు. శివుడు తలుచుకోడమే తడువు, మూడుపట్నాలూ ఒక్క దగ్గిర చేరుకున్నాయి. మునులూ, దేవతలూ సంతోషించారు. 'కానీ జయించు' అంటూ హెచ్చరించారు.

"తెగేసి బాణంవొదిలిపెట్టాడు శివుడు. బ్రహ్మాండమైన అగ్ని - కళ్ళుమూసుకుపోయాయి. రాక్షసులతో కూడా మూడుపట్నాలూ భగ్గుమనిపోయాయి. కాలిపోయాయి. బుగ్గయిపోయి పడమటిసముద్రంలో పడిపోయాయి. బాణాగ్నిమాత్రం లోకాలుదహించడం మొదలెట్టింది. చప్పున దాన్ని చల్లారబెట్టేశాడు శివుడు. జంతుకోటి సంతోషించింది. దేవతలూ, మునులూ పొగిడారు. ♦ శివుడిదగ్గిర సెలవు తీసుకున్నారు. తమతమ నివాసాలికి వెళ్ళిపోయారు. అలా లోకహితం కోసం శివుడికి సారథ్యంచేశాడు బ్రహ్మ. అలాగే నువ్వూ నాహితం కోసం కర్ణుడికి సారథ్యంచెయ్యి. నాగౌరవం నిలబెట్టు. ఈకర్ణుడికంటే, అర్జునుడికంటే, కృష్ణుడికంటే కూడా నువ్వు గొప్పవాడివి. బలంలో అయితేనేం, శౌర్యంలో అయితేనేం నీతరవాతే వాళ్ళు. నారాజ్యమే కాదు, నాజీవితమే నీచేతుల్లో వుంది. నీళ్ళుముంచినా, పాలముంచినా నువ్వే దిక్కు. ఈమాత్రంకోర్కె చెల్లించు. నన్నురక్షించు" అంటూ ప్రార్థించాడు.

♦ చూ. తైత్తిరీయ సంహిత 6. 2. 3.

“మరో ఇతిహాసం చెపుతాను, విను” మళ్ళీ ఎత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు— “నానాన్నగారిదగ్గిరికి ఒకసారి సర్వధర్మాలూ తెలిసిన ఒక బ్రాహ్మడు వచ్చాడు. నేను దగ్గిరే వున్నాను. అతడు చెప్పిందే నీకు చెపుతున్నాను.

“‘భార్గవవంశంలో సుప్రసిద్ధుడు జమదగ్ని. అతడికి పరశురాముడు జన్మించాడు. శివుడికోసం బ్రహ్మాండమైన తపస్సుచేశాడు. శివుడు ప్రత్యక్షమయాడు. దివ్యాస్త్రాలు కోరాడు పరశురాముడు. ‘నువ్వు కోరిన మహాస్త్రాలు అశుచులైనవాళ్ళని కాల్చేస్తాయి. నువ్వు ముందు బాగా శుచివికా. మహాస్త్రాలు యావత్తూ నీస్వాధీనమవుతాయి’ ఆదరంగా అన్నాడు శివుడు.

“‘మహాప్రసాదం’ అన్నాడు పరశురాముడు — ‘నాకుఅర్హత ఎప్పుడువస్తేఅప్పుడు నువ్వే ప్రసాదించు. కాని నీకుశుశ్రూష చేస్తూ వుండడానికిమాత్రం అనుమతించు’ అని విన్నవించాడు. దయతో ఆవరం ఇచ్చి అంతర్ధానమయాడు శివుడు.

“నియమనిష్ఠలతో ఎన్నోసంవత్సరాలు శివుణ్ణిపూజించాడు పరశురాముడు. ఒకనాడు ప్రసన్నచిత్తంతో అతణ్ణి పార్వతికిచూపిస్తూ అన్నాడు శివుడు: ‘చూడు, పరమభక్తుడు పరశురాముడు. నిర్మలమైన వ్రతదీక్షాపరుడు’ సరిగ్గా అదేసమయానికి బలవంతులైన రాక్షసులచేత నానాఅవస్థలూ పడి దేవతలు అక్కడికి వచ్చారు. భయంతో వొణికిపోతున్నారు వాళ్ళు. వచ్చి తమ పాట్లన్నీ మొర పెట్టుకున్నారు.

“‘చప్పున వెళ్ళు’ పరశురాముడితో అన్నాడుశివుడు-‘రాక్షససంహారం చెయ్యి. దేవకార్యం నిర్వహించు. వాళ్ళని సంతోషపెట్టు.’ “పరశురాముడి ఆనందానికిఅంతం లేకపోయింది.‘అస్త్రవిద్యలేదునాకు,’

చేతులు జోడిస్తూ అన్నాడతను — 'బాణవిద్యలో చేతులుతిరిగినవాళ్ళు రాక్షసులు. వాళ్ళని గెలవడం ఎలా సాధ్యం గాను ?'

"'నామనస్సు నీమీద నిలుపుతాను దాంతో శత్రువుల్ని క్షణంలో సంహరిస్తావు. చిరకాలంనించీ వున్న నీ అభిలాష నెరవేరుతుంది. వెళ్ళు. ఆలస్యంచెయ్యకు' అన్నాడు శివుడు.

"'చిత్తం' అంటూ లేచాడు పరశురాముడు. ప్రళయంలా వెళ్ళాడు. రాక్షసులమీద పడ్డాడు. దారుణమైన ఆయుధాలు ప్రయోగించాడు. అందరినీ వూచ్చిపారేశాడు. కాని వాళ్ళు కొట్టిన దెబ్బలికి వొళ్ళంతా గాయాలైపోయి తిరిగివచ్చాడు. చల్లనిచేతులతో నిమిరాడు శివుడు మచ్చుకన్నా లేకండా అయిపోయాయి గాయాలు. 'వెన్నుచూపకండా యుద్ధంచేసినవ్వాడు ఎంత వాడిఅయిన బాణాతగిలినా నొప్పదు నీకు. శత్రువుల్ని అవలీల జయిస్తావు. నువ్వు మొదట కోరిన వరానికి ఇదే సమయం. పుచ్చుకో' అంటూ దివ్యాస్త్రాలు ప్రసాదించాడు శివుడు. అందుకుని సాష్టాంగపడ్డాడు పరశురాముడు. లోకగురువయిన గురుదేవుడి సెలవుతీసుకున్నాడు. తన నివాసానికి వచ్చేశాడు. అదిగో అంతతపస్సుచేసి శివుడిదగ్గిర సంపాదించిన దివ్యాస్త్రాలు ప్రీతిపూర్వకంగా కర్ణుడికి ఇచ్చాడు పరశురాముడు. కర్ణుడు తక్కువ కులంవాడే అయితే పరశురాముడంతటిమహాత్ముడు చేరదీస్తాడా? అంతవాడు ఆదరించాడూ అంటే కర్ణుడు ఉత్తమ జాతివాడే అనిభావిస్తాను. మొహం, వక్షస్థలం, బాహువులు చూస్తే దేవకుమారుడిలాగవున్నాడు మామూలు ఆడది కుండలాలతోనూ, వజ్రకవచంతోనూ వున్న సూర్యుడిలాటి కొడుకుని కనగలదా అసలు? లేడికడుపులో సింహం పుడుతుందా? సూతుడిఇంట పెరిగిన దోషంమాత్రం పట్టింది ఇతనికి అంతే. శివుడి శిష్యుడైన పరశురాముడి శిష్యుడు; అంగరాజు, కర్ణుడు వుడికి సారథ్యం చేసిన బ్రహ్మలాగ కర్ణుడికి సారథ్యం చెయ్యి నువ్వు

'అన్నివిధాలా రథికుడికంటె సారథి అధికుడైనవాడు కావాలి' అన్న నీతి నువ్వు ప్రసన్నుడివైనందువల్ల సిద్ధించింది."

ఉన్న మాట చెపుతాను

"ఆమాత్రంనాచేవ గుర్తించావునువ్వు" దుర్యోధనుణ్ణి గుచ్చి కౌగిలించుకుంటూ అన్నాడుశల్యుడు- "అంతేచాలునాకు. నీకోర్కె నెరవేరుస్తాను. సారథ్యంచేస్తాను. అయితే చెవికి చేదైనా ఉన్నమాట చెపుతాను. హితం పలుకుతాను. దానికి కర్ణుడూ, నువ్వూ ఓర్చుకోవాలి. కోసం తెచ్చుకోకూడదు."

"శివుడికి బ్రహ్మ, అర్జునుడికి కృష్ణుడూ ఎలాగో అలాగే నీబుద్ధి పరాక్రమాలతో నాకు సారథ్యం చెయ్యాలి నువ్వు" అన్నాడుకర్ణుడు.

"తప్పకుండా" సాగదీశాడు శల్యుడు – "పొగడినా తెగడినా ఏమీ అనుకోరు బుద్ధిమంతులు. మంచి చెప్పవలసివచ్చి నప్పుడు తెగడవలిసీ వస్తుంది, పొగడవలసీ వస్తుంది. అయితే బుద్ధిమంతులుమాత్రం ఓర్చుకోవాలి అవి. దేవేంద్రుడి దివ్యరథమైనా నడప గలను నేను. ఉచితమైనమాట చెపుతాను, రథికుణ్ణి ఏమరుపాటుగా వుండనివ్వను. కృష్ణుడు సారథిగా వున్న అర్జునుణ్ణే గెలవాలనుకుంటు న్నావు నువ్వు. నీరథం నడపడం ఎంతైనా తగివుంది నాకు."

"మాతలి ఈయన ముందు తీసికట్టు" శల్యుణ్ణి ఎత్తేస్తూ, కర్ణుడితో అన్నాడు దుర్యోధనుడు– "కృష్ణుడూ గ్రీష్ముడూ దిగదుడుపే అనుకో. మనభాగ్యంవల్ల నీకు సారథిగా దొరికాడు. ఈయన సహాయంతో అర్జునుడి అహంకారం అంతంచెయ్యి."

వినయుంగా శల్యుడితో ఇంకా ఇలాఅన్నాడతడు – "మామా, సామర్థ్యంతోనూ, చాకచక్యంతోనూ, నువ్వు కాపాడుకుంటూ వస్తే, యుద్ధంలో అర్జునుణ్ణీవ్వూ చేస్తాడు కర్ణుడు. సందేహం లేదు."

"సందేహం లేదు" సారథ్యంకోసం సిద్ధపడుతూ అన్నాడు శల్యుడు.

ఉత్సాహంతో పొంగిపోయాడు కర్ణుడు. తనసారథినిచూసి, "తగిన రథం తయారుచేసి చప్పునపట్టుకురా" అన్నాడు. తురగాల మీద దృఢమైన రథం సిద్ధంచేశాడు సారథి. "తప్పక జయించు" అని ఆశీర్వదిస్తూ కర్ణుడిముందు పెట్టాడు. రథం పూజించమని పురోహితుడికి ఆజ్ఞాపించాడు కర్ణుడు పురోహితుడు మంగళ విధానం పూర్తయాక, తానూ పూజించాడు. ప్రదక్షిణం చేశాడు. నమస్కరించాడు. సూర్యోపాసన ముగించాడు. రథం ఎక్కమని శల్యుడికి నమస్కరించాడు. కొండమీదికి లంఘించిన సింహంలాగ నొగలెక్కి కూచున్నాడు శల్యుడు. మెరుపుతోవున్న మేఘంమీద ప్రకాశించిన సూర్యుడిలాగ శల్యుడితోవున్న రథం ఎక్కి వెలిగిపోయాడు కర్ణుడు.

కర్ణపర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

ధృతరాష్ట్రుడు : "అంత ప్రార్థించాడు కదా, మా దుర్యోధనుడు తగిన ఉపకారం చేశాడా, శల్యుడు? అంతకోరుకుని అతణ్ణి సారథిగా పెట్టుకున్న వీరుడు కర్ణుడు ఎలా యుద్ధం చేశాడు?

సంజయుడు : వంది మాగధులు స్తోత్రాలు చేశారు. రథి కర్ణుడూ, సారథై శల్యుడూ రథంమీదుంచి దుర్యోధనుడి వేపు చూశారు.

"కర్ణా" ఉత్సాహంతో ఎత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు "భీష్ముడూ ద్రోణుడూ కృష్ణార్జునుల కంటె అధికులు. వీళ్ళిద్దరూ వాళ్ళపని పట్టేస్తారని నమ్మాను. అది జరగలేదు. వాళ్ళిద్దరూ చెయ్యలేని పని నువ్వు చెయ్యాలి. ధర్మరాజుని పట్టెయ్యాలి. అతడే అన్నమాటేమిటి? పాండవుల్ని అందరినీ వరసపెట్టి చంపెయ్యాలి. నువ్వే విజయధ్వజం స్థాపించాలి. పద" అన్నాడు.

శల్యసారథ్యం

రథంపోనియ్యమన్నాడు కర్ణుడు. పగ్గాలు సడిలించాడు శల్యుడు. కర్ణుడి రథం కదిలింది. శంఖాలు గింగురుమన్నాయి. భేరీలూ, పణవాలూ ధణధణలాడాయి. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి.

రథం నడుస్తోంది. కర్ణుడి కళ్ళల్లో గర్వరేఖ తాండవమాడుతోంది. "సారథీ!" మీసాలు మెలివేస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు — "అడ్డులేని నా పరాక్రమమంతా ఇవాళ చూపిస్తాను. మహోగ్రమైన నా

బాణాలకి పాండవులు జజ్జర్లిపోయేటట్టు చేస్తాను. దేవతలు ముక్కు మీద వేలు పెట్టుకోవాలన్నమాట. ఇన్నాళ్ళ దూ, నువ్వే భళీ అంటావు."

"పాండవుల్ని అంత తేలికగా కట్టెయ్యకు, కర్ణా!" అన్నాడు శల్యుడు— "సత్యపరాక్రములు వాళ్ళు. శౌర్యధనులు. భుజవీర్యంలో అఖండులు. తేజోధనులు. మహాస్త్రాలన్నీ వాళ్ళచేతిలో వున్నాయి. దేవేంద్రుడైనా వాళ్ళ పేరుచెబితే జడుస్తాడు. గాండీవం కర్ణకఠోరంగా వినపడిందో, భీముడిగద తళుక్కుమని కంటపడిందో, వొణుకు పుట్టి నోరు పెగల్దంటే నమ్ము. అర్జునుడి బాణాలతో రథాలమీద రథాలు కూలిపోయినప్పుడు, భీముడి గదతో ఏనుగులు పీనుగులయినప్పుడు, నకుల సహదేవులూ ధర్మరాజూ విరుచుకుపడితే, మన సేనాధిపతులు తోకలు ముడిచినప్పుడు — అప్పుడూ ఇప్పుడు అన్నమాట అంటే రాణిస్తుంది."

శల్యుడిమాటలు వినీ వినిపించుకోనట్టు నటించి బొమలు ఎగరవేస్తూ మళ్ళీ అన్నాడు కర్ణుడు: "నాచేతి చేవ ఇప్పుడే చూద్దువుగాని"

ఉరకలువేస్తూ వస్తున్న కర్ణుణ్ణిచూసింది కౌరవసేన. సముద్రం పొంగినట్టు పొంగింది. యోధులు సింహనాదాలుచేశారు. గుర్రాలు సకిలించాయి. ఏనుగులు గీపెట్టాయి. ఆకాశం గర్జించింది. మబ్బులేని పిడుగులు పడ్డాయి. నెత్తురువాన కురిసింది. ఉల్కలు రాలాయి. పెద్ద గాలిలేచింది. ధూళి ఎగజిమ్మింది. కౌరవనాశనం కనపరుస్తూ ఎన్నో ఉత్పాతాలు పుట్టాయి. అవేవీ లెక్కచెయ్యలేదు మనవాళ్ళు. విధి వాళ్ళ కళ్ళు కప్పింది. శల్యుణ్ణి సారథిగా పెట్టుకువచ్చిన కర్ణుణ్ణి చూడగానే ఎక్కడలేనిఆశా కలిగింది వాళ్ళకి కర్ణుడిచేతిలో పాండవులు చచ్చిపోతారనే నమ్మారు వాళ్ళు.

"భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ నాముందుఏపాటి? పాండవులచేతపడి

పోయారు !" అంటూ సేనకి ముందు నడిచాడు కర్ణుడు. అర్జునుడిపరాక్రమం తలుచుకుంటూన్నకొద్దీ అతడిక్రోధం అధికమవుతూవచ్చింది. పెద్దపెద్ద నిట్టూర్పులు వచ్చాయి. మానమూ, దర్పోన్మాదమూ రెట్టించాయి.

"ద్రోణుణ్ణీ, భీష్ముణ్ణీ కొట్టేశామని మహా మిడిసిపడుతున్నారు పాండవులు" శల్యుడితో అన్నాడు కర్ణుడు — "పుచ్చకాయల్లాగ వాళ్ళ తలకాయలు చెక్కేస్తాను చూడు. ధనుస్సు పట్టుకుని రథమెక్కి, యుద్ధానికి బయలుదేరానో దేవేంద్రుడైనా గడ్డిపరకే అనుకో నాకు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ ఎంతో వీరులు కదా, అంత చచ్చుచావు చచ్చారేం అంటా? చంపరాని ఆలోకవీరుల్ని చంపేశాడు అర్జునుడు. అలాంటివాళ్ళనే ఎంతోమందిరాజుల్ని కొట్టేశాడు. రౌద్రంతో మండిపోతున్నాడు. నరసపట్టిన మృత్యువులాగ యుద్ధానికిదిగబడుతున్నాడు. సారథీ, అతణ్ణి నేనే చంపేస్తాను చూడు. ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకుల సహదేవులూ కూడబలుక్కుని వొక్కసారై వచ్చి మీదపడ్డారో తీవ్రమైనబాణాలతో వాళ్ళని వొక్కొక్కక్క బెత్తూ చెక్కేస్తాను; పడుకోబెడతాను. తోకముడిచారా సరే సరి. కాదూపోదూ అని కలబడ్డారో కండలుకండలు చెండేస్తాను.

"భీష్ముడు పోయినా ద్రోణుడి పరాక్రమంమీద ఆశవుండేది. ద్రోణుడు నిజంగా ఎన్నో అన్ని మహాస్త్రాలు కలవాడు. భుజబలశాలీ, శౌర్యసంపన్నుడు. అఖండమైన పరాక్రమశాలి అతిరథుల్లో మొదటివాడు. అంతటిమహారథుడు పడిపోగానే నడుం విరిగిపోయింది కౌరవులికి. ఆప్తులైన సైనికులు దిగులుపడిపోయారు. ఇదంతా నీకు తెలుసు. అయినా పరశురాముడి దయవల్ల సంపాదించిన రథమూ, ధనుస్సూ, దారుణమైన దివ్యాస్త్రాలూ వున్నాయి. వీటితో అర్జునుణ్ణి చంపేస్తాను.

దేవతలైనా అడ్డుకోలేరంటే నమ్ము. ప్రాణాలికి ఆశపడను. రారాజు చేసిన మన్ననకి ఇవాళ అప్పుతీర్చుకుంటాను" అన్నాడు.

"ఎందుకూ ఈ పూనకదంపు!" సాగదీశాడు శల్యుడు — "విన్నవాళ్ళు నవ్విపోతారు. పిచ్చాడివంటారు. అర్జునుడిబలమూ, శౌర్యమూ తెలియవు కనకనా మాకు? నిన్నూ, అర్జునుణ్ణీ యుద్ధంలో బాగా ఎరుగును లోకం. అద్భుతమైన పరాక్రమశాలి అర్జునుడు. నువ్వో పౌరుషహీనుడివి.

"అర్జునుడితో అర్ధరాత్రి యుద్ధంచేసి ఓడిపోయాడు అంగారపర్ణుడు. మీ ఘోషయాత్రనాడు దుర్యోధనుణ్ణి పట్టుకుపోయినప్పుడు మానం పోగొట్టుకున్నాడు చిత్రసేనుడు. ఖాండవవనం కాసుకోలేక సిగ్గుపడిపోయాడు దేవేంద్రుడు. మాయకిరాతుడై పందికోసం దెబ్బలాడి లొంగిపోయాడు పరమశివుడు. ఇదిగో వీళ్ళందరికంటే అధికుడైన వీరుడైతే 'పాడిచేస్తాను, చంపేస్తాను' అంటే చెల్లుతుంది. అంతేకాని కర్ణా, మనబోట్లు అర్జునుణ్ణి గెలుస్తానంటే చెల్లదు, నోటిదురుసుతప్ప.

"ఇంతఎందుకూ? ద్రోణుడూ, భీష్ముడూ, దుర్యోధనుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా, నువ్వూ అంతరాణువ వేసుకుని పెద్ద దండయాత్రచేశారు మత్స్యదేశంఆలమందలమీద. ఏమయింది? ఒక్క అర్జునుడిముందు అంతమందితోనూ తోకముడిచేశావు. ఇప్పుడు పెద్ద కబుర్లు చెప్తున్నావు! అప్పటికీ ఇప్పటికీ అతడిబాణాలు తుప్పుపట్టిపోయాయనుకున్నావా? 'వెనకటిలాగ పారిపోను. ఇవాళ అతడితో స్థిరంగా నిలబడి దెబ్బలాడతాను. ప్రాణాలు దాచుకోను. నింద భరించలేను' అని వున్నమాట అను. బాగుంటుంది. నిజం పలికి తుదకి మరణించినా మంచిదే. మరణం — ఎలాగూ తప్పదు. యుద్ధంలో అర్జునుడిపాలబడితే మరణం కొంగుబంగారం" అన్నాడు.

ఒళ్ళుమండింది కర్ణుడికి. అయినా ఆపుకుంటూ అన్నాడు:

"అర్జునుడి పక్షం మాట్లాడుతున్నావు. పనికిమాలినమాట లెందుకూ? జంకులేకుండా నేను అతడిమీదికి వెళ్ళినప్పుడు నువ్వే చూద్దువుగాని. బాహుశక్తీ, ధీరత్వమూ, కౌశలమూ, పూనికా — ఇవి ఎవళ్ళలో ఎక్కువకనిపిస్తే వాళ్ళని పొగుడు. అంతవరకూమాత్రం ఊరుకో.

"సరే, అప్పుడే కానీ" ఊరుకున్నాడు శల్యుడు. "రథం పోనీ" తొందరచేశాడు కర్ణుడు. గుర్రాలు అదిలించాడు శల్యుడు. పరిగెత్తింది రథం. రణరంగానికి వచ్చేసింది. మన సైనికులు సంతోషించారు. రణరంగమంతా వొకసారి కలయజూశాడు కర్ణుడు. పాండవసేనవేపు తిరిగి అన్నాడు: "ఓహో, సైనికులూ! మీరంతా నామాట వినండి. మీలో ఎవరైనా సరే, అర్జునుణ్ణి ఇప్పుడు నాకు చూపెడితే చాలు, తగిన గుర్రాలతో బంగారం రథాలు బహుమానం చేస్తాను. ఇంకా కావాలంటే బలమైనవి, గాలిలా ఎగిరిపోయే కాంభోజదేశం గుర్రాలు ఇస్తాను. ఇంకా కావాలంటే కొండల్లాటి ఏనుగులు ఇస్తాను. మాంచి పికపికలాడుతూవున్న అందమైన ఆడాళ్ళని ఇస్తాను. గ్రామాలిస్తాను. ఇంకా ఏదికావాలంటే అది ఇస్తాను. ఇంకా చెపుతున్నాను వినండి. అర్జునుడి రథం ఇదిగో అని చూపించినవాడికి, కృష్ణుణ్ణీ అర్జునుణ్ణీ చంపేసి వాళ్ళ యావదాస్తులూ ఇచ్చేస్తాను" అంటూ శంఖం పూరించాడు.

కర్ణుడి ఉత్సాహంచూసి దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ముళ్లూ పట్టలేని సంతోషం పొందారు. రణదుందుభులు ధణంధణా- దిక్కులు దిమ్మెత్తిపోయాయి. యోధులు సింహనాదాలు చేశారు. సైనికులు పొలికేకలు వేశారు.

"ఎవ్వరో చూపించడ మెందుకూ?" నవ్వుతూ మొదలెట్టాడు శల్యుడు— "ఇప్పుడే చూస్తావు అర్జునుణ్ణి. కొవ్వెక్కినట్టు వాళ్ళకీ వీళ్ళకీ ధారపోస్తానంటావేం, ధనం! వద్దు. నవ్వుతారు. అంత ధనం [illegible]

తూవుంటే మరేదైనా మంచిపనికి వినియోగించు. అపాత్రదానం కూడదు.

"అంతరం తెలియకండా అర్జునుణ్ణీ కృష్ణుణ్ణీ యుద్ధంలో గెలుస్తానంటున్నావు. ఎప్పుడైనా ఎక్కడైనా నక్క సింహాన్ని గెలవడం చూశామా? అగ్గిలో దూకుతా నన్నట్టు అర్జునుడిమీదికి వురుకుతానంటున్నావు. వద్దు. బలికి బట్టకట్టాలనివుంటే ఆపని వద్దు. చెడతావు. నువ్వు అన్నట్టు ఎవ్వరూ అనలేరు; అనరు. అంతకాలం దగ్గిరపడ్డట్టు వుంది నీకు. నామాట కొంచెం చెవినిపెట్టు. ఒంటిగా వెళ్ళవద్దు. యోధులతోనూ, సేనలతోనూ కలిసి వెళ్ళి యుద్ధం చెయ్యడం మంచిది. కౌరవుల హితం కోరి మాట్లాడుతున్నాను. నీకు కష్టం అనిపించవచ్చు. మరోలా అనుకోకు. దురాగ్రహం తెచ్చుకోకు" అన్నాడు.

"నాబలం నమ్ముకు నేను బయలుదేరాను" కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు — "నాపూనిక మానిపించడానికి ఇంద్రుడికైనా తరంకాదు. నీకా శక్యమవుతుంది? ఎదో ఆప్తుడు చెప్పినట్టు చెప్పి పిరికిమందు పోస్తున్నావు. బెదిరిస్తే బెదిరిపోయేరకం కాదు నేను" అంటూ రుసరుసలాడాడు.

"ఇప్పుడు నేను చెపితే అలాగే వుంటుంది" మరింత కుంగించాలంటూ అందుకున్నాడు శల్యుడు — "గాండీవం మోగిస్తూవచ్చి గట్టిగట్టి బాణాలతో అర్జునుడే బుద్ధిచెప్తాడు. అప్పుడు తెలివివస్తుంది. సింహంతో లేడీ, ఏనుగుతో కుందేలూ, పెద్దపులితో కుక్కా, గద్దతో పామూ పోట్లాడి చవ్వడం ఎలాటిదో అర్జునుడితో నువ్వు పోరాడి చవ్వడమూ అలాటిదే అనుకో. అంతేకాని నీకు వున్న బలమేమిటి, దాన్ని నమ్ముకోడమేమిటి, బయలుదేరడమేమిటి?"

శల్యుడి మాటలు శల్యాలా వేధించాయి కర్ణుణ్ణి. రెండుకళ్ళూ చింతనిప్పుల్లా వుండాయి. "ఉత్తముడి గుణాలు ఉత్తముడు కాని

గ్రహించలేదు" చురచురా శల్యుణ్ణి చూస్తూ అన్నాడతడు — "గుణంతెలివివాడివి నువ్వు. 'ఇతడిలో ఈగుణం వుంది' అని గణించే నైపుణ్యం లేదు నీకు. అర్జునుడి అస్త్రవిద్య ఏపాటిదో నాకు తెలిసినంత నీకు తెలియదు. అతడిశక్తీ, కృష్ణుడి చేవా తెలుసు నాశక్తి ఏపాటిదో నాకు తెలుసు. ఇది తెలిసే నాదివ్యాస్త్రాలతో వాళ్ళని మాడ్చేస్తానని నిశ్చయించుకున్నాను. అది ఎలాగో కూడా చెపుతాను, విను. ఎంతో కాలమైనా నాఅమ్ములపొదలోవుంది నా నాగాస్త్రం. పువ్వులూ, గంధమూ పెట్టి పూజిస్తున్నాను. ఎదురు లేదు దానికి. దారుణమైంది. ఎంతటివాణ్ణయినా నంజేసుకుంటుంది. దాంతోనే కృష్ణుణ్ణో, అర్జునుణ్ణో ఎవణ్ణో ఒకణ్ణి లేడనిపించేస్తాను. భార్గవాస్త్రంతో రెండో వాణ్ణి పూడ్చేస్తాను. యాదవుల్లో కృష్ణుడిమీదా, పాండవుల్లో అర్జునుడిమీదా విజయలక్ష్మి ఆధారపడివుంది. వాళ్ళిద్దరితోనూ యుద్ధం చెయ్యడంకంటే కావలిసిందేముంది? వాళ్ళ చక్రమూ గాండీవమూ పిరికివాళ్ళని భయపెడతాయి. గరుడధ్వజమూ, కపిధ్వజమూ బలంలేని వాళ్ళని బెంబేలుపెడతాయి. కాని నాకో — నాకు ఉల్లాసం కలిగిస్తాయి. ఉత్సాహం రేకెత్తిస్తాయి. వెయ్యిమంది కృష్ణులూ, పదివేలమంది అర్జునులూ ఎత్తివచ్చినా సరే, పోరాడతాను. యుద్ధమంటే బాగా తెలియదు నీకు. అంచేతే పిరికిమందు పుచ్చుకుంటున్నావు. కాకుకూతలు కూస్తున్నావు. అంతేకాక మేనల్లుళ్ళని పక్షపాతంతో లా పేల్తున్నావో ఏమో తెలియదు. ఇదిగో ఇపుడే చెపుతున్నాను. ఇంకా ఇలా పేలావో నీప్రాణాలు నీకు దక్కవనుకో.

"పాపిష్టి దేశంలో పుట్టావు. చెడ్డబుద్ధి కాకపోతే మంచిబుద్ధి ఎలావస్తుంది నీకు? రాజుల్లో అధముడివి. మీ నీచవ్యవహారం ఆబాల గోపాలమూ చెప్పుకుంటారు. 'మద్రదేశంమనిషి స్నేహపాత్రుడు కాడు. తడిగుడ్డతో గొంతుకు కోస్తాడు. స్నేహితులకే ద్రోహం

చేస్తాను. స్నేహితుల చెడ్డ చాటుకాడు. దుష్టుడు. పాపిష్టి' అన్నమాట అక్షరాలా నిజమైంది ఇప్పుడు. మీ దేశంలో వావీ వరసా లేకుండా స్త్రీలూ, పురుషులూ పడుచుకుంటారు. వ్యభిచారమంటే తప్పే లేదు మీకు. ముందు కల్లూ, తరవాత చనుబాలూ అయి పెరుగుతారు. మీ గుణాలు చెప్పేదేముంది?

"లోకంలో వున్న పాపాలన్నీ మద్ర దేశంలోనే వున్నాయి. మీ దేశంలో తండ్రీ కొడుకూ, అత్తా కోడలూ, తల్లీ కూతురూ, మేనమామా అల్లుడూ, అన్నా తమ్ముడూ, మామా అల్లుడూ, తాతా మనవలూ, బంధువులూ స్నేహితులూ ఇంటికి వచ్చినవాళ్ళూ నౌకర్లూ, దాసీలూ అందరూ కలిసి ఆడామగా భేదం లేకుండా కల్లు తాగి తందనాలాడతారు. గొడ్డుమాంసం తింటారు. బూతుపాటలు పాడతారు. మద్ర దేశం వాళ్ళకి స్నానమూ, గాంధారం వాళ్ళకి శుచీ శూన్యం. మీ దేశం ఆడంగులు కల్లు తాగి బట్టలు విప్పేసి నాట్యం చేస్తారు. స్వేచ్ఛగా వ్యభిచరిస్తారు. గాడిదల్లాగ, లొటిపిటాల్లాగ నిలబడి పొంటేలు పోసుకుంటారు. మద్ర దేశం ఆడదాన్ని ఇన్ని తరవాణినీళ్ళు అడిగితే 'అమ్మో, తరవాణి నా ప్రాణం' అంటూ పిర్రలు బాదుకుంటుంది. 'కావలిస్తే నా కొడుకుని ఇచ్చేస్తాను. లేదంటే నా మొగుణ్ణి ఇచ్చేస్తాను. కాని తరవాణి మాత్రం ఇవ్వను' అంటుంది. సమత్రాడని పడుచుగుంటలు తిండిపోతులై తిరుగుతారు. సిగ్గూ, లజ్జా వొదిలేస్తారు. శుచీశుభ్రం లేకుండా గొంగళ్ళు కప్పుకుని మసులుతారు. అలాటి స్త్రీలకి పుట్టావు నువ్వు; మంచిమాటలు ఎలా వస్తాయి? పదిమందికి పుట్టి, కల్లు తాగుతూ పెరిగినవాళ్ళకి మంచిబుద్ధి ఎలా అబ్బుతుంది? విన్నావా, శల్యా! అట్టే మాట్లాడకు. యుద్ధానికి పద ముందు.

"ఇంకోమాట, అమానుషమైన విక్రమంతో వీరవిహారంచేసి శత్రువుల్ని సంహరించి, వీరమరణంపొందినా మంచిదే అని నాపూనిక. నీలాంటివాళ్ళు నా గొప్పతనం కాదన్న వాళ్ళు."

"అట్టే నాకు కోపం తెప్పించకు. గదతీసి తలచిదగ్గొడతాను. మాట్లాడకండా తిన్నగా రథం నడుపు" అన్నాడు.

"మంచి చెప్పడానికే తగనంటావా?" మళ్ళీ ఎత్తుకున్నాడు శల్యుడు—"నీరథం నడుపుతున్నాను అంటే ఏమన్నమాట? దుర్యోధనమహారాజుపని చేస్తున్నా నన్నమాట. అతడిమంచికోసం వున్న మాట చెప్పకపోతే ఎలా? సారథి అయినవాడు దక్షతకలిగివుండాలి. రథికుడిచేవా, గుర్రాలబలమూ, ఆయుధాల మంచీ, యుద్ధంతీరూ మంచీ చెడ్డా నిర్ధారణచేసి హితం చెప్పడం సారథి ధర్మం. కోపం తెచ్చుకుని నువ్వు నన్ను, తిట్టినా నేనుమాత్రంచెప్పడం మానను.

"ఏంతప్పుచేశానని గదతో తల చిదగ్గొడతావు? నువ్వు అన్నావు కదా అని మంచిచెప్పడం మానేస్తానా? నేను చెప్పినట్టు చేసినా మంచిదే, చెయ్యకపోయినా మంచిదే. కాని వొక దృష్టాంతం చెపుతాను ఆలకించు.

కాకీ హంసా

సముద్రంలో లోగడ వొకలంక వుండేది. అక్కడ ధర్మవర్తి అనే రాజుగారి పట్నంలో వొక కోమటి వుండేవాడు. ఎంతో దయ కలవాడతడు. ఎన్నో యజ్ఞాలు చేశాడు. ఎన్నో దానాలు చేశాడు. పాడీ పంటా ఇంట్లో మస్తుగా వుండేవి. ఇంటిల్లిపాదీ పిల్లలు కలకల్లాడుతూ వుండేవాళ్ళు. ఇలా వుండగా వొక కాకి వాళ్ళ పెరట్లో చేరింది. కోమటి కొడుకులు ఎంగిళ్ళు వేసి దాన్ని పెంచారు. కడుపారా ఎంగిళ్లు తింటూ మస్తుగా పెరిగింది కాకి. బాగా కొవ్వింది. కళ్ళు నెత్తి

కెక్కాయి. ఎలాంటిపక్షులైనా సరే తనకింద దిగదుడుపు అనుకుంటూ వచ్చింది. బోంపిరుచూపుని విచ్చలవిడిగా తిరిగింది.

"ఒకనాడు కొన్ని హంసలు సముద్రపొడ్డుకి వచ్చాయి. రెక్కల బలంలో గరుత్మంతుడితో సమానం అవి. కోమటికొడుకులు హంసలు చూశారు. వాటిని చూపిస్తూ కాకితో అన్నారు: 'పక్షుల్లో నిన్ను మించిన పక్షి లేదు. ఇదిగో ఆకాశమార్గాన వెళుతున్నాయి హంసలు. వీటితో ఎగిరి గెలుచుకోవాలి నువ్వు.'

"తారతమ్యజ్ఞానం లేకండా బుద్ధిలేని కోమటికుర్రాళ్లు చెప్పారే అనుకో, తనకిమాత్రం బుద్ధివుండవద్దూ? ఎంగిళ్లుతిని కొవ్వెందికదూ, మూర్ఖబుద్ధితో తానూ హంసలంతటిదాన్నే అనుకుంది కాకి. తిన్నగా హంసల దగ్గిరికి వెళ్ళింది. వాటిల్లో అన్నిటికంటె బలమైన హంసని చూసింది. దాని దగ్గిరికే వెళ్ళింది. ఎగురుదాం రమ్మని కవ్వించింది. హంసలు కాకిని చూశాయి. నవ్వుకున్నాయి.

'కాకులు హంసలతో పోటీపడడం లోకంలో ఎక్కడైనా వుందా?' అన్నాయి హంసలు— 'మానససరోవరంలో వుంటాం మేం. మాబలమూ, వడీ ఇంతా అంతా కాదు. పక్షులన్నీ మమ్మల్ని పొగుడుతాయి. హంసలం కనక ఎంత దూరమైనా పరవాలేదు మాకు. అలాంటి మాలో బలమైన హంసని ఎగురుదాం రమ్మని పిలుస్తున్నావు. పిచ్చికాకిలా వున్నావు!'

'నూటా వొక్క గతులు తెలుసు నాకు' అంది కాకి— 'వొక్కొక్క గతితోనూ వందేసి యోజనాలు ఎగరగలను. పొడావుగా మీదికి ఎగరడమూ, అక్కణ్ణుంచి చక్కా కిందికి సమవేగంతో దిగడమూ, దూరం ఎగరడమూ, హెచ్చుతగ్గులు లేకండా సమంగా ఎగరడమూ, వాక్రకోణంలో ఎగరడమూ, విచిత్రగతితో ఎగరడమూ,

వక్రగతితో ఎగరడమూ, సుళ్లు తిరిగి ఎగరడమూ * వీటిలో వేటిలో అయినా సరే, మీరు ఎలా కోరుకుంటే అలాగ ఎగిరి, మీ మొనగాణ్ణి ఓడించేస్తాను. తక్కిన హంసలు అడిలిపోవాలి. మా కాకిచుట్టాలు జయపతాక ఎగరేస్తాయి; సంతోషిస్తాయి'' అంది.

"'అమ్మో, వందరకాలు ఎగురుతావు నువ్వు!' హంసల మొనగాడు అంది- "అన్ని పోకిళ్ళు తెలియవు నాకు. పిట్టలన్నీ ఆకాశం మీద ఎలా ఎగిరి దూరంవెళతాయో అలా ఎగిరివెళదాం, సముద్రం మీదంచి. రా!'

"కాకులన్నీ గొల్లుమన్నాయి. లేవిడీలు కొట్టాయి. 'వంద గతులు తెలుసు మావాడికి. ఒక్కటే తెలుసు నీకు నువ్వేమిటి' మావాడితో పందెం వెయ్యడమేమిటి?' అన్నాయి.

"కాకులగోల వినిపించుకోలేదు హంస. 'ఊఁ, కానీ' అంటూ రెక్కలు విసిరింది; ముందుకి సాగింది. ఎంగిళ్ళకాకీ ఎగిరివెళ్ళింది. హంసా, కాకీ రెండూ ఆకాశమెత్తున సముద్రం మీద ఎగురుతూ బయలు దేరాయి. ఒడుదుడుకులు లేకండా నెమ్మదిగా ఎగిరింది హంస. వెర్రి పరుగులు పెట్టింది కాకి. ఎంతో వేగంతో ఎగిరింది. ముందికి జాయ్యిమని కొంతదూరం వెళిపోయేది. తిరిగి వెనక్కివచ్చేది; హంసని పిలిచేది. దాని ముక్కుమీద ముక్కుమోపేది చుట్టూ తిరిగేది. రెక్కలతో

---

* ఉడ్డీనం (ఊర్ధ్వగతి), అవడీనం (అధోగతి), ప్రడీనం (వేగగతి) డీనం (సమగతి) నిడ్డీనం (ధీరగతి), సండీనం (సర్పగతి), తిర్యగ్డీనం (వక్రగతి), విడీనం (విచిత్రగతి), పరిడీనం (సర్వదిగ్గతి), పరాడీనం (పశ్చాద్గతి), సుడీనం (శుశుమారగతి), అభిడీనం (ప్రచండగతి), మహాడీనం (దీర్ఘగతి), నిడీనం (మండలగతి), అతిడీనం (సమగతి), సండీనడీనకం (సర్వదిక్సుగతి) సండీనోడ్డీనడీనకం (శీఘ్రారోహణగతి), డీనవిడీనకం (వేగోర్ధ్వగతి), సంపాతకం (శోభనగతి) సముదీర్ణం (మండలాకార అధఃపతనం), వ్యతిరిక్తం (శోభనభావ ఊర్ధ్వగమనం), గతాగతికం (శోభనభావ అధోగమనం), ప్రతిగతం (ముందతో కెక్కివెళ్ళడం), కులీనకం (పరస్పర తుల్యగతి.)

రెక్కలు తాపాడించేది. టకీక్కా ఆడేది. చిత్ర విచిత్రంగా తిరిగేది. కులి కేది. కూతపెట్టేది. నవ్వేది. అలా రకరకాల ఎగురుతూ వెళుతూన్న కాకిని చూసి, కావుకావుమంటూ గావుకేకలు వేశాయి కాకులు. హంసల్ని లేవిడీలు కొట్టాయి. నవ్వుతూ, కేరుతూ, కెల్లమీద వాలుతూ, తుళ్ళుతూ గోలగోలచేసేశాయి. 'హంసపని అయిపోతుంది. ఓడిపోడం తప్పదు' అంటూ గొంతుచించుకు అరిచాయి.

“ఈ కాకులగోలంతా వింది హంస. మంచి ఉత్సాహం తెచ్చు కుంది. పడమటి దిక్కు తిరిగింది. రెక్కలు విసిరింది. బాణంలా ముందుకి సాగింది. ప్రాణాలు బిగపట్టింది కాకి. హంసతో కూడా వేగంగా ఎగిరింది. వెళ్ళివెళ్ళి అలిసిపోయింది. రివ్వుమని వేగం హెచ్చిం చింది హంస. కాకిపని అయిపోయింది. అవయవాలన్నీ సడలిపో యాయి. గుండెల్లో దడపుట్టింది. కింద సముద్రం. మీద ఆకాశం. కనుచూపు మేరలో వొడ్డు కనిపించదు. 'నేరక పూనుకున్నాను. కాలు మోపడానికి తావులేదు. చెట్లూ చేమలూ, లతలూ, తుప్పలూ, పొదలూ ఏమీ లేవు. నీటిజంతువులతో భయంకరంగా వుంది సముద్రం. వాలీవాలడంతోటే ప్రాణం పోతుంది. ఏం దారి?' అంటూ దీనంగా మొహం వేలవేసింది. దిగులుపడిపోయింది.

“దాహం. గొంతుక ఆర్చుకుపోతోంది. శరీరం పట్టు తప్పిపో తోంది. రెక్కలు తేలిపోతున్నాయి. ఎగరలేకపోతోంది. కిందికి పడిపోతోంది కాకి.

“ 'వందా వొక్క గతులు తెలుసునీకు. ఏం గతి ఇది? ఏ గతిని ఎగురుతున్నావు? వినపడదూ? కాకన్నా, వెనక్కి తగ్గేస్తున్నావేం?' అంది హంస.

“ఆపసోపాలు పడిపోయింది కాకి. రెక్కలు సముద్రం కెరటా లకి తగులుతున్నాయి. ముక్కు నీటికి తగులుతోంది. ఎగరలేక ఎగర

లేక, దీనంగా, దిగాలుగా సముద్రంలో పడిపోయింది. మునగానూ తేలానూ – చావుబతుకుల కొనవస్థలో పడిపోయింది.

“‘ఏం, అయిపోయిందా?’ అంది హంస – ‘చెప్పవచ్చు కాని చెప్పినట్టు చెయ్యడం కష్టం’

“‘కా కా కాపాడు’ ప్రాధేయపడుతూ అంది కాకి – ‘నా తాహత్తు ఏమిటో ఇప్పుడు అర్థమైంది. ఎంగిళ్ళు తిని కొవ్విపోయాను. కానలేక పోయాను కళ్ళుమూసుకుపోయాయి నాకంటే గొప్పపక్షి లేదనుకున్నాను. కరుణించు. కాపాడు. కావు కావు. తిరిగి కాకుల్లో నన్ను కలుపు’ అంటూ కంగారుపడిపోయింది. ‘కా కా కావు కావు’–నోరుచాపేసింది. కెరటాల్లోపడి చావుచూపులు చూసింది.

“కనికరించింది హంస. జాగ్రత్తగా కాకిని కాళ్ళలో ఇరికించుకుని పైకి తీసింది. చస్తూ చస్తూ వున్న దాన్ని బతికించింది. బలమంతా వినియోగించింది. మెల్లిగా వీపుమీద పెట్టుకుంది. మోసుకువచ్చింది. పైలుదేరిన చోటికి తెచ్చి దించింది. చూసిన పిట్టలన్నీ హంసని మెచ్చుకున్నాయి. కొంచేపటికి తెప్పిరిల్లింది కాకి.

“‘ఇలాంటి వెర్రివేషాలు ఎప్పుడూ వెయ్యకు’ కాకులన్నీ విన్నట్టు అంది హంస. తరవాత తన మందతో కలిసి తన దారిని తాను వెళిపోయింది.

“విన్నావూ, కర్ణా, కోమటి కొడుకుల ఎంగిలికూడు తిని పెరిగిన కాకిలాగ, కౌరవకుమార్ల ఎంగిలికూడు తిని కొవ్వి, పెద్దవాళ్ళని ధిక్కరిస్తున్నావు నువ్వు. నీ తాహతేమిటో నువ్వు ఎరగవు. దీనివల్ల చెడ్డతప్ప ఇంకొకటిలేదు. ఉన్న మాట అంటే వులుకుతా వెందుకు? విను:

“విరాటరాజు ఆవులు మళ్ళించి, నీతమ్ముణ్ణి తెగేసినప్పుడు అర్జునుణ్ణి తాకలేక పోయావు; ఎక్కడికి వెళ్ళావు? ఘోషయాత్రలో

దుర్యోధనుణ్ణి వొదిలేశావు; ఎక్కడికి పారిపోయావు? అదలా వుండనీ, అవాళ కౌరవసభలో జామదగ్ని స్వయంగా చెప్పలేదూ, అర్జునుడి పరాక్రమమూ, శ్రీకృష్ణుడి మహాత్వంకూడా? భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, ఎన్నిసార్లు చెప్పారు, వాళ్ళని గెలువలేమని? తెలిసి తెలిసీ ఎందుకూ ఈ తెలివితక్కువ మాటలు?

"కృష్ణార్జునుల్ని వొంటిగా శివుడన్నా గెలవలేడు. ఈవెర్రి వేషాలు కట్టిపెట్టు. తగిన రథికులతో కలిసి వెళదాం; యుద్ధంచేద్దాం. శత్రువుల్ని అడలెత్తిద్దాం. అర్జునుడూ కృష్ణుడూ సూర్యచంద్రులైతే నువ్వు మిణుగురనుకో."

"కృష్ణుడి గొప్పతనమూ, అర్జునుడి బలమూ తెలియకండానే వాళ్ళమీదికి వెళుతున్నానా?" తలపంకిస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు - "నువ్వు ఎంతివద్దన్నా వాళ్ళని వొదిలిపెట్టను. వాళ్ళయినా వుండాలి, నేనైనా వుండాలి. అంతే మూడోమార్గం లేదిక. కారుకూతలు కుయ్యకు. ఊరుకో" అంటూ అక్కడి రాజులందరూ వినేట్టు శల్యుడితో ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు:

గురువు కోపం

"తలుచుకుంటే విచారం వేస్తుంది. గురువు పరశురాముడి కోపమూ, బ్రాహ్మడి శాపమూ. అవే లేకపోతే శివుణ్ణే లెక్క పెట్టను. అర్జునుడు ఏమాత్రం? ఏమయిందో చెపుతాను విను: అస్త్ర విద్యకోసం పరశురాముడి దగ్గిరికి మహేంద్ర పర్వతానికి వెళ్ళాను. చల్లనిచూపు చూసి, కులమేమిటని అడిగాడాయన. అసత్యదోషం వస్తే వచ్చింది గాక అని, బ్రహ్మాస్త్రానికి ఆసపడి, బ్రాహ్మణ్ణని చెప్పాను. భయభక్తులతో ఆయన పాదాలు సేవించాను. గొప్పగొప్ప దివ్యాస్త్రాలు నేర్పాడు గురుదేవుడు. అస్త్రవిద్యలో అఖండుణ్ణి చేశాడు.

భార్గవాస్త్రమూ మొదలైనమహాస్త్రాలు ప్రసాదించాను. తుదకి బ్రహ్మాస్త్రంకూడా అనుగ్రహించాను. యుద్ధంలో పీకలమీదికి వచ్చినప్పుడు ఇది ప్రయోగించమని సెలవిచ్చాడు.

"మర్నాడు గురుదేవుడు నాతొడలమీద తలపెట్టి నిద్రపోతున్నాడు. ఒకపురుగు వచ్చింది. నాతొడకింద దొలచడం మొదలెట్టింది. గురువు నిద్రాభంగ మవుతుందని భయపడ్డాను. కదలకండా కూచున్నాను. తొరచేపయింది. నిద్రలేచా డాయన. రక్తంచూశాడు. 'ఏమిటిది' అని ప్రశ్నించాడు. జరిగింది విన్నవించాను. నాధైర్యానికి ఆశ్చర్యపోయాడు. 'నువ్వు బ్రాహ్మడివి కావు. ఎవడివో నిజం చెప్పు!' వొత్తి వొత్తి అడిగాడు. భయపడి పోయాను. 'సూతుణ్ణి' నిజం చెప్పేశాను. తొడ దొలిచిన పురుగు చూతునూ, ఎంతో వికారంగా వుంది. ఎన్నడూ అలాంటి పురుగు చూసి ఎరగను. దేవేంద్రుడే అర్జునుడికి మేలుచెయ్యడంకోసం పురుగులా వచ్చి అలా చేశాడో ఏమో!

"కళ్ళెమెర్ర్యా కోపంవచ్చింది గురుదేవుడికి. కపటంచేసి, బ్రహ్మాస్త్రం సంపాదించావు. అవసరానికి స్ఫురించకండా పోతుంది. చచ్చేముందుమాత్రం స్ఫురిస్తుంది. ఆపదలో అది స్ఫురించదు అని శపించాడు. ఇది పరశురాముడి కోపం సంగతి. ఇక బ్రాహ్మడి శాపం విను.

బ్రాహ్మడిశాపం

"అభ్యాసంచేసుకుంటున్నాను నేను. బాణాలు వొదుల్తున్నాను. అక్కడికి వొక ఆవుపెయ్య వురికింది. నాకు తెలియకండా వొక బాణం తగిలింది; చచ్చిపోయింది. అది వొక బ్రాహ్మడిది. నా హోమధేనువు' ఇది అంటూ వచ్చి మండిపడ్డా డతడు – 'బాణం కొట్టి చంపేశావు. నామాట బాణం. తగిలి చస్తావు. యుద్ధం మహాచిమ్మురంలో వున్నప్పుడు నీరథచక్రం భూమిలో కూరుకుపోతుంది.

ఎవణ్ణి గెలవాలని పెనుగులాడుతావో వాడిచేతే చస్తావు' అని శాపం పెట్టాడు. నానిరుషు ప్రాణాలు నిలువునా ఎగిరిపోయినట్టయాయి. అతడి కాళ్ళ వేళ్ళపడ్డాను. వెయ్యి ఆవులూ, ఆరువందల ఎడ్లూ, వంద రథాలూ మెరుపుతీగల్లాంటి వందమంది స్త్రీలూ, ఏడువందల ఏనుగులూ ఇచ్చాను. శాంతించమని బతిమిలాడాను. శాంతించలేదు బ్రాహ్మడు. అగ్నిహోత్రుడిలాగ మండిపోయాడు. 'నాదగ్గిరవున్న సొమ్ములన్నీ ఇచ్చేస్తాను. కటాక్షించు' అని ప్రాధేయపడ్డాను. లాభం లేకపోయింది. 'ఈ కారుకూతలు కట్టిపెట్టు' అని చరచర వెళ్ళిపోయాడు బ్రాహ్మడు. వెళుతూ వెళుతూ వెనక్కి తిరిగాడు. నిప్పులు కక్కుతూ వురిమాడు. 'నా మాట తప్పదు. అయితే నీవు చంపిన పాపం పరలోకంలో నిన్ను బాధించదు. ఇక్కడ జరిగిందే నీకు ప్రాయశ్చిత్తమవుతుంది. వెళ్ళు' అన్నాడు.

"అంచేత శల్యా, నిజం చెపుతున్నాను. గురుశాపానికీ, ఆ బ్రాహ్మడి శాపానికీ భయపడుతున్నాను. ఈ రాజులు నాతో కూడా సుఖదుఃఖాలు అనుభవించవలిసినవాళ్ళే కనక కృష్ణార్జునులికి భయపడను. వజ్రాయుధంతో ఇంద్రుడూ, మృత్యుదండంతో యముడూ, పాశాలు పట్టుకుని వరుణుడూ, గదపట్టుకుని కుబేరుడూ వచ్చి కలబడినా బెదరను. తక్కినవాళ్ళ లెక్కేమిటి? ఇప్పుడు బ్రహ్మాస్త్రం స్ఫురిస్తూనే వుంది. పద, అర్జునుడిదగ్గిరికి రథం పోనీ. కర్ణుడిపేరు కలకాలమూ చెప్పుకోవాలి లోకులు. నా ధనుర్విద్యకి ప్రపంచం ముక్కుమీద వేలు పెట్టుకోవాలి. మహారథుడైన అర్జునుణ్ణి యమలోకం పంపిస్తాను.

"బాణాల కెరటాలతో శత్రువుల్ని ముంచేత్తే సముద్రం అర్జునుడైతే నేను సముద్రపొడ్డునవుతాను. బాణాల కిరణాలతో శత్రువుల్ని వేధించే సూర్యుడతడైతే నేను మేఘమవుతాను. బాణాల జ్వాలలతో శత్రువుల్ని కాల్చేసే అగ్నిహోత్రుడతడైతే నేను సంస్సునవుతాను. బాణాల వేగంతో శత్రువుల్ని కూలగొట్టే పెనుగాలి అతడైతే నేను

కొండనవుతాను. విల్లుపట్టినవాళ్ళందరిలోకీ ఘనుడనికదా అంటున్నారు అర్జునుణ్ణి! నేను కాకపోతే ప్రాణానికి ఆసపడే పిరికిపందలా అతణ్ణి ఎదిరిస్తారు?" అన్నాడు.

"నామంత్రం బాగా పనిచేసింది" అనుకున్నాడు శల్యుడు – "వీడి గుండెలు జారిపోయాయి. అర్జునుడిచేత చావు తప్పదని రూఢిచేసుకున్నాడు. అందుకనే తాను చాలలేడనకండా గురువు కోపమూ, బ్రాహ్మడిశాపమూ సాకు చెపుతున్నాడు. ఆత్మస్తుతిపరాయణుడు. అర్జునుడి గుణవిశేషాలు చెప్పి మదం అడిచాను. అంచేతే కలిగింది ఈ జంకు. ధర్మరాజుకి నేను ఇచ్చినవరం సఫలమైంది."

కాని శల్యుడు చెప్పిన హంసా కాకీ కథ శల్యంలా వేధించింది కర్ణుణ్ణి. అంచేత ఇంకా ఇలా అన్నాడతడు.

"శల్యా, దృష్టాంతం చెప్తానని నన్ను కాకితో పోల్చావు. దురాత్ముడా! అర్జునుణ్ణి రాజహంసచేశావు నీచమైనకథ చెప్పావు. స్నేహితుడు చెయ్యవలసినపనేనా ఇది? పరుషంగా కారుకూతలు కుయ్యడమే నీచులబలం. నీచుడివి నువ్వు. కనకనే ఇలా కూస్తున్నావు. తలవిఱువ నోరు తెలుపుతుంది. అయితేమాత్రం భయమనుకున్నావా నాకు? ఇకనైనా ఇవి కట్టిపెట్టు. 'అర్జునుడి భుజబలం ఏపాటి?' అని అడిగానా నిన్ను? రాజులందరి ఎదటా భట్రాజులాగ పొగుడుతున్నావు అర్జునుణ్ణి. యుద్ధంలో శత్రువుని పొగడడం మూర్ఖత్వం కాదా? ఇలాంటి దుష్టుల్ని సహించవచ్చా? సహించవలసివచ్చి, చంపకండా వొదిలిపెడుతున్నాను నిన్ను. యుద్ధం పీకలమీదికి వచ్చింది. నిన్ను సారథిగా పెట్టాడు దుర్యోధనుడు. అంచేత సహిస్తున్నాను. చంపకండా వూరుకుంటున్నాను.

"కల్లా కపటం లేనివాణ్ణి నేను. నాతోనే కపటం చేస్తున్నావు. మిత్రవంచన ఇది. ఏడుమాటలు మాట్లాడితేనే స్నేహితులవుతా

రంటారు. దేన్ని స్నేహమంటారో, అది పూర్తిగా వుంది దుర్యోధనుడి దగ్గిర. దేన్ని శత్రుత్వమంటారో అది నిండుగా వుంది నీదగ్గిర. నామనస్సు బాగా విరిగిపోయింది. నీకళ్ళలో కారకంచు పెట్టినట్టి, దుర్యోధనుడి కళ్ళు చల్లబడినట్టు నాబాహుబలం చూపిస్తాను. కృష్ణార్జునులమీద విరుచుకుపడతాను. వాళ్ళని ఓడిస్తాను. నామగతనం నిలుపుకుంటాను. ఇవాళ అర్జునుడిచేత చావకుండా బతికిపోయానో, చావన్నది వుండనే వుండదు అనిపిస్తోంది నాకు. సందేహంలేదు. నాది మీదచెయ్యి అయితే చాలు. నారథచక్రం కుంగిపోకుండా వుండాలి. అర్జునణ్ణి వుష్షున వూదేస్తాను. హరీ అనిపించేస్తాను. ఎలాంటి బాణం వేస్తాడో వెయ్యనీ. ఎంతటి మహాస్త్రం వేస్తాడో వెయ్యనీ. గడ్డిపరకలా కొట్టేస్తాను. శల్యా, భయపెట్టాలనివుంటే పాండవుల్ని భయపెట్టు. కర్ణుడు పరాక్రమంకోసం పుట్టాడు; భయపడడంకోసం కాదు. కీర్తికోసం పుట్టాడు; అపకీర్తికోసం కాదు. సారథ్యానికి ఒప్పుకుని, రాజుతో నువ్వు ఒప్పందం చేసుకున్నందువల్ల బతికిపోయావు."

"కర్ణా," వెటకారంగా అన్నాడు శల్యుడు - "నువ్వు వెయ్యి చెప్పు, లక్ష చెప్పు అర్జునుణ్ణి గెలవలేవు. వెయ్యిమంది కర్ణులైనా ఒక్క అర్జునుడిపెట్టు కారు."

కళ్ళు రెండూ చింతనిప్పుల్లా కణకణలాడాయి కర్ణుడికి. "శల్యా" కోపంనవ్వు నవ్వుతూ అన్నాడతను - "ధృతరాష్ట్రుడిసభలో ఒకనాడు మంచి బ్రాహ్మణగోష్ఠి జరిగింది. ఆగోష్ఠిలో సమస్త దేశాచారాలూ తెలిసిన బ్రాహ్మణోత్తముడు చెప్పినమాటలు చెపుతాను ఆలకించు: 'బాహ్లీకదేశంవాళ్ళు గోమాంసం తింటారు. కల్లుతాగుతారు. బట్టలు విప్పుకు తిరుగుతారు. పచ్చిబూతులు మాట్లాడతారు. పెళ్ళికాని పడుచులతో వ్యభిచరిస్తారు. కోడిమాంసం, పందిమాంసం, గాడిదమాంసం, ఒంటె

మాంసం తింటారు భార్యలు దిసమొలలతో గంతులేస్తారు. వెర్రి మొర్రిపాటలు పాడతారు గాడిదల్లాగా, లొటిపిటల్లాగా, అరుస్తారు. బట్టలువిప్పేసుకుని స్వేచ్ఛగా సంభోగిస్తారు. పండగదినాల్లో తెయి తెక్కలాడతారు. 'చచ్చినదానా! మొగుణ్ణి చంపుకుతిన్న దానా!' అని వొకళ్ళ నొకళ్ళు తిట్టుకుంటారు. — అలాంటి బాహ్లీకులికి రాజువి నువ్వు. వాళ్ళ పాపపుణ్యాల్లో ఆరోవంతు నీకు ముడుతుంది. బాహ్లీకులకంటే మద్రదేశంవాళ్ళు మరీ నీతిమాలిన వాళ్ళు. ఇంకేం చెప్పాలి నీకు! ఇంతతో నోరుమూసుకో. వూరుకో."

అంగదేశం వాళ్ళేనా నంగనాములు

"ఎందుకలా మండిపోతావు?" అందుకున్నాడు శల్యుడు — "రథులూ, అతిరథులూ నిర్ణయించినప్పుడు ఎవళ్ళు ఎంతటివాళ్ళో తొప్పనే చెప్పాడు భీష్ముడు అది వొకసారి జ్ఞాపకం చేసుకో. మద్రదేశంవాళ్ళనీ, బాహ్లీక దేశం వాళ్ళనీ నిందిస్తున్నావు. అంగదేశం వాళ్ళేనా నంగనాచులు? డబ్బిస్తే పెళ్ళాలని అమ్మేస్తారు మీ అంగదేశం వాళ్ళు. బంధువుల్నీ, ఆస్తుల్నీ వొదిలేస్తారు. అలాంటి దేశంరాజువి నువ్వు. పై వాళ్ళని ఆడిపోస్తావేం, పైగా? గురివిందగింజకి తన నలుపు కనిపించదు, కిందని వుంటుంది కనక. పై వాళ్ళతప్పులు చెప్తూ తమ తప్పులు కానలేరు నీచులు. చేతకాని వాడికి శౌర్యం హెచ్చు. కోపంతో కిందా మీదా కనపడకుండా వుంది నీకు. అట్టే వదరకు. ప్రతిదేశంలోనూ మంచివాళ్లుంటారు. చెడ్డవాళ్ళూ వుంటారు. తెలిసిన వాళ్ళూ మధ్యస్థులూ ఇదీఅదీ కూడా వివరిస్తారు. పూర్తిగా చెడ్డదేశం ఎక్కడా వుండదు. సదాచారమూ, దురాచారమూ దేవుడెరుగును. నిన్ను నువ్వు ఎరగవు. మాట్లాడక."

ఇద్దరి కలహమూ ముదురుపాకం పట్టింది. దుర్యోధనుడు కలగ జేసుకున్నాడు; సరిపెట్టాడు. స్నేహ ధర్మం ఉపదేశించాడు. కర్ణుడి రాజగౌరవం ప్రశంసించాడు. శల్యుణ్ణి శాంతపరిచాడు.

"పదపద, రథం పోనీ" నవ్వుతూ శల్యుడితో అన్నాడు కర్ణుడు పగ్గాలు సడిలించాడు శల్యుడు. రథం ముందుకి నడిచింది.

"అర్జునుడంటే సామాన్యుడు కాదు, తెలుసా?" మెల్లిమెల్లిగా నవ్వుతూ మళ్ళీ సాగతీశాడు శల్యుడు — "కృష్ణుడు సారథి. గాండీవం ధనస్సు. అడ్డులేని మహావీరుడు అర్జునుడు. కర్ణా, అతడితో నిభా యించుకు వచ్చావంటే నిజంగా మాఅందరికీ నువ్వే రాజువన్న మాటః అతడి రథం మన సేనలో చొరబడి తీంతారు చేసేస్తుందనే తోస్తోంది. మనం జాగ్రత్తగా వుండాలి.

అపశకునాలు చూడు

"అపశకునాలు ఎలావున్నాయో చూడు. మనపక్కనే వరళ్ళు అరుస్తున్నాయి. ఎదురుగాలి వీస్తోంది. గెద్దలు తలమీద ఎగురు తున్నాయి. వికారంగా కాకులు కూస్తున్నాయి. మన జెండాకొయ్య ఎలా వొణుకుతోందో చూడు. రథంచుట్టూకట్టిన చిన్న జెండాల్లోంచి మంటలు రేగుతున్నాయి. యుద్ధం తలమునకలవుతుంది, ఇవాళ" అన్నాడు.

పాండవసేన చూశాడు కర్ణుడు. దుర్భేద్యంగావుంది దుర్గమ వ్యూహం. పాండవసేనాని ధృష్టద్యుమ్నుడు వెయ్యికళ్ళతో కనిపెడు తున్నాడు దాన్ని. శత్రువ్యూహానికి తగిన మంచి వ్యూహం పన్నాడు కర్ణుడు. ఏరథికుణ్ణి ఎక్కడపెట్టాలో అక్కడ పెట్టాడు. పావురాల మీదికి వురికించిన డేగలాగ పాండవవ్యూహం వేపు వురికించాడు.

10

"అల్లదిగో" తలెత్తిచూస్తూ అన్నాడు శల్యుడు — "అదిగో అర్జునుడి జెండా, ఎలా ఎగురుతోందో చూడు. వానరం ఎలా గెంతు లేస్తోందో! అదిగో, త్రిగర్తులు ముట్టడించా రతణ్ణి. బాణాలు ప్రవాహంలా వొదులుతున్నాడు అర్జునుడు. సంశప్తకుల్ని ముంచేస్తున్నాడు. గాండీవధ్వని, అబ్బా, చెవులు పగిలిపోతున్నాయి."

"చూడకేం, చూశాను" కరుకుగా అన్నాడు కర్ణుడు — "సంశప్తకులు చుట్టముట్టేసరికి మేఘాలు కమ్మేసిన సూర్యుడిలాగ వెల వెలపోతున్నాడు అర్జునుడు, చూడు."

"అర్జునుడా యుద్ధంలో వెలవెలపోతాడు ?" అందుకున్నాడు శల్యుడు — "నీళ్ళుపడితే వరుణుడా చెడిపోతాడు ? పుడకలుపడితే అగ్గి ఆరిపోతుందా? గాలిని వోడించేవాడెవడు ? దేవతలే అర్జునుణ్ణి యుద్ధంలో చిన్నపుచ్చలేరు. మన సంశప్తకులా జడిపిస్తారు ? దగ్గిరికి వెళ్ళకండా, దూరదూరంగా పెద్దకబుర్లుచెపుతూ సంతోషించు.

"చూడూ చూడూ, మెరుపులా వున్నాడు భీముడు. ఎంత గొప్పగా వున్నాడో, సత్యసంధుడు ధర్మరాజు ! అరుగో నకులసహదేవులు, మహాపరాక్రమవంతులు. ద్రౌపదికొడుకులు అయిదుగుర్నీ చూడూ, కొదమసింహాల్లా వున్నారు ! కర్ణా, పాండవులు ధర్మపరులు. ధర్మం ఎక్కడవుంటే అక్కడ జయం తప్పదు."

ఇంతలో సంశప్తకుల్ని చూసి కౌరవసేనా, అర్జునుణ్ణి చూసి పాండవసేనా విజృంభించాయి. ఒకదాంతోవొకటి డీకొన్నాయి. గంగా, యమునా రెండునదులూ కలుసుకుంటే ఎలావుంటుంది, అదిగో అలా అవుపడింది.

"శూరులికి ఏది ప్రియమైందో అదే దివ్యంగా దొరికింది మీకు" కర్ణుణ్ణీ శల్యుణ్ణీ ముఖ్యులైన రాజుల్నీ ఆదరంగా చూస్తూ హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు — "పరాక్రమమే పాటించం డిప్పుడు. ఉగ్రమైన

శౌర్యంతో విజృంభించండి. పాండవుల్ని చంపారో, సాటిలేని సామ్రాజ్య భోగాలు అనుభవిస్తారు. వాళ్ళచేత మరణించారా స్వర్గసౌఖ్యాలూ అనుభవిస్తారు. కనక, ఉరకండి యుద్ధానికి."

రారాజుమాట విని మనవాళ్ళు యావన్మందీ పుబ్బి సింహనాదాలుచేశారు. రణవాద్యాలు మోగాయి. సైన్యం ఈచివరనించి ఆచివరికి ఉత్సాహం పరుగులుపెట్టింది.

చంపికాని కవచం వొదలను

రథికులు యావన్మందీ సంతోషించినట్టు అశ్వత్థామ అన్నాడు: "ఆయుధం వొదిలేసిన ఆచార్యుణ్ణి నాతండ్రిని మీఅందరిఎదటా చంపాడు దుష్టు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వాణ్ణి చంపికాని కవచం వొదలను. భీముడూ, అర్జునుడూ అడ్డుపడ్డారో వాళ్ళపని అయిపోతుంది, నా బాణాగ్నిలో పడి."

అతడి నోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది, పొలోమని విరగబడింది మనసేన. పాండవసేనమీదికి పరిగెత్తింది. అంతకంటే ఉద్రేకంతో ఎదిరించింది పాండవసేన. రెండుసేనలూ ఢీకొన్నాయి. నిశ్చేరపోతూ చూశారు దేవతలు. ఎంతో ఉద్ధృతంగా జరిగింది యుద్ధం. ఎంతసేన కూలిపోయిందో లెక్కాజమా లేదు. ప్రళయకాలం వచ్చిందనిపించింది నాకు. కాకపోతే ఇంత దారుణం ఎక్కడైనా వుందా అనిపించింది. కాలంచేసినవీరుల్ని వరించడానికి గుంపులుగుంపులు వచ్చారు అప్సరసలు. చందనం చల్లారు, పూలవాన కురిపించారు. సైనికుల చెమట చల్లారుస్తూ, సువాసనతో చల్లగాలి వీచింది.

పెద్ద ఏనుగుసేనతో దుర్యోధనుడు భీముడిమీదికి వెళ్ళాడు. ఘోరమైన బాణాలు వేశాడు. దారుణమైన యుద్ధంచేశాడు.

కర్ణుడు ధర్మరాజువేపు పరిగెత్తాడు. అతడి రథఘోషతో

ఆకాశం మారుమోగింది. ధనుష్టంకారం దిక్కులు పగిలించింది. "కర్ణుడు ధర్మరాజుమీదికి వెళుతున్నాడు" అనుకున్నారు మనసైనికులు— "అర్జునుడువచ్చి అడ్డుపడతాడు. అతడికీ కర్ణుడికీ పడుతుంది. భయంకరమైనయుద్ధం జరుగుతుంది. అర్జునుణ్ణి కర్ణుడు చంపేస్తాడు. దుర్యోధనమహారాజుకి శత్రుబాధ తీరిపోతుంది. సుఖపడతాడు. రండి. రథందగ్గిర వుండి ఇతడి మహాస్త్రాల మహిమ చూద్దాం. కర్ణుడే గెలుస్తాడనిపిస్తోంది, ఇప్పుడు. ఇప్పుడు ఇలాగే వుంటుంది. యుద్ధంలో మాత్రం తల్లకిందవుతుంది" అనుకుంటూ శత్రువుల రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, గుండపిండిచేసేస్తూ విజృంభించారు.

ప్రచండమైన వడితో యుద్ధంచేశాడు కర్ణుడు. ధర్మరాజుని ముచ్చెమటలు పోయించాడు. తలకొట్టేసినట్టు నానా మాటలూ అన్నాడు. అడ్డుపడడానికి వచ్చిన యోధుల్ని వొక్కొక్కణ్ణే శృంగభంగంచేసి వొదిలిపెట్టాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: అయితే, అర్జునుడు ఎక్కడవున్నాడు అప్పుడు! అతడే అన్నదగ్గిరవుంటే అంతపని చెయ్యగలడా కర్ణుడు? దేవతలతో కలిసి దేవేంద్రుడు వచ్చినా అర్జునుడితో చాలలేదు; ఖాండవం కాసుకోలేకపోయాడు. కర్ణుడుతప్ప బతుకుమీద ఆశవున్నవాడు ఎవడు వెళతాడు అర్జునుడిమీదికి? సరే, చెప్పూ, చెప్పూ. కర్ణుడు ఎలా వ్యూహం పన్నాడు? ధర్మరాజు సైన్యసన్నాహం ఎలావుంది?

సంజయుడు: అవును, అర్జునుడు అన్నగారిదగ్గిర లేడు కర్ణుడు పన్నిన వ్యూహమూ, ధర్మరాజుసైన్యసన్నాహమూ విను. తరవాత యుద్ధం ఎలా జరిగిందో వివరిస్తాను. మనవ్యూహంలో కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా, మగధయోధులూ కుడిపక్క నుంచున్నారు. వాళ్ళకి దన్ను శకునీ, ఉలూకుడూ గుర్రాలవాళ్ళతో నుంచున్నారు. ఇరవై నాలుగువేలరథాల సంశప్తకసేన ఎడమపక్కనిలబడింది. వాళ్ళతరవాత

కాంభోజ, శక, యవనసేనలతో నీకొడుకులు కొంతమంది నుంచు న్నారు. పెద్ద రాజువతో దుశ్శాసనుడు వెనక నిలబడ్డాడు. కొంతమంది తమ్ముళ్ళతో కలిసి దుర్యోధనుడు తరవాత నిలబడ్డాడు. సేనాముఖానికి తిలకంలా నిలబడ్డాడు కర్ణ సేనాని. తనచుట్టూ తనకుమాళ్ళు నుంచు న్నారు. అశ్వత్థామా మొదలైన యోధులు కర్ణుడికి దన్ను నుంచున్నారు. మన ఏనుగుసేన అధికంగావుంది. మేఘాలదొంతరలా వుంది. నడిపించుకు వెళ్ళాడు కర్ణుడు.

"కర్ణుడి వ్యూహం చూశావా?" అర్జునుణ్ణి పిలిచి అన్నాడు ధర్మరాజు — "తోసుకురాకండా నిలవరించాలి. ఏంచేస్తావో ఆలో చించు."

"ఆలోచనకి ఏముంది?" అందుకున్నాడు అర్జునుడు - "ఎంత పురకలు వేసుకు వస్తుందో రానీ, కర్ణుడిసేన. దీనికి ఒకటే మందు, కర్ణుణ్ణి కాజెయ్యడమే. అది ఏమంతపనా నాకు!"

"అయితే నువ్వు కర్ణుణ్ణి కాసుకో. భీముడు దుర్యోధనుడి పని పట్టేస్తాడు. నకులుడు వృషసేనుణ్ణీ, సహదేవుడు శకునినీ, శతానీకుడు దుశ్శాసనుణ్ణీ, సాత్యకి కృతవర్మనీ, ధృష్టద్యుమ్నుడు అశ్వత్థామనీ, ద్రౌపదికొడుకులూ, శిఖండీ దుర్యోధనుడి తమ్ముళ్ళని సర్దుకుంటారు. నేను కృపాచార్యుడి మీదికి వెడతాను" అన్నాడు ధర్మరాజు.

"బాగుంది" అన్నాడు అర్జునుడు. వ్యూహంలో తనచోటికి వెళ్ళిపోయాడు. అన్నగారిఆజ్ఞ సేనాధిపతులందరికీ చాటిచెప్పాడు.

ధర్మరాజువ్యూహం ఎలావుందని అడిగావుకదూ! చెపుతా, సేనకి ముందు కుడిపక్క అర్జునుడు నిలబడ్డాడు. ఎడమపక్క భీముడు నిల బడ్డాడు. సాత్యకీ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ వాళ్ళతో కలిసి ధర్మరాజు మధ్య నుంచున్నాడు. అంత ఉద్ధృతంగా వెళ్ళిందా మనసేన,పిసరంతా లక్ష్య పెట్టలేదు వాళ్ళు. అంతకంటే ఉద్ధృతంగా వచ్చి విరుచుకుపడ్డారు.

ధృతరాష్ట్రుడు: ధర్మరాజు ఇలా చెప్పాడంటున్నా వివ్వాడు. ఇందాక అర్జునుడు సంశప్తకులతో పోరాడుతున్నా డన్నావు. ధర్మ రాజుని కర్ణుడు ముట్టడించి ముచ్చెమటలుపోయించాడన్నావు. చిత్రం గావుంది యుద్ధం. అసలు ఏంజరిగిందో స్పష్టంగా వివరించు.

సంజయుడు: ధర్మరాజు చెప్పడమేమో చెప్పాడు. కాని రెండు సేనలూ కలబడేసరికి ఆనియమం ఏమీ సాగదు. యుద్ధంటేనే అంత. ఒకలాగ అనుకుంటే వొకలాగ అవుతుంది. రెండు సేనలూ కలబడడం తోనే కర్ణుడికట్టు తిరిగాడు అర్జునుడు. కపిధ్వజం కనిపించడంతోనే వుప్పెనలాగ వెళ్ళి అతణ్ణి ఘిరాయించారు సంశప్తకులు. సముద్రపొడ్డు లాగ అడ్డుకున్నాడు అర్జునుడు. వరస బాణాలు విరజిమ్మాడు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలగొట్టాడు. ఎంతకొడుతుంటే అంత సేన సముద్రంలా మీదపడుతూ వుండేది. బడబాగ్నిజ్వాలల్లాటి బాణాలు వేసి అంతం చేస్తూనేవుండేవాడు అర్జునుడు. అదిగో అప్పుడే కర్ణుడితో అన్నాడు శల్యుడు: "అల్లదిగో అర్జునుడిజెండా ఎలా ఎగురు తోందో చూడు. వానరం ఎలా గెంతులేస్తోందో! అదిగో త్రిగర్తులు ముట్టడించా రతణ్ణి బాణాలు ప్రవాహంలా వొదులుతున్నాడు అర్జు నుడు. సంశప్తకుల్ని ముంచేస్తున్నాడు. గాండీవధ్వని, అబ్బా, చెవులు పగిలిపోతున్నాయి" అని.

"ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చంపికాని కవచం వొదలను" అన్నాడు కదూ అశ్వత్థామ. అతడిమాటలు విని మనవాళ్ళు కలబడ్డాక దారు ణంగా యుద్ధం జరిగిందని చెప్పాను కదూ! అదంతా చెపుతాను, ఆల కించు.

కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా, శకునీ నలిరేగిపోతూన్న శత్రు వులమీదికి రథాలు పరిగెత్తించారు. కాశి కైకేయ, మాత్స్య, కోసల సేనలమీద కలబడ్డారు. రెండుసేనలూ హోరాహోరి యుద్ధం

చేశాయి. ఆయుధాలూ ఆయుధాలూ తగిలి ఆకాశంమీద మంటలు రేగాయి పొడిపొడి అయి కింద రాలిపడ్డాయి. ధూళి రేగి చీకట్లు కమ్మాయి. రక్తాలు ధారలుకట్టి ధూళి అడిగిపోయింది. చీకట్లు పటాపంచలయాయి. రథాలు గుండపిండయిపోయాయి. ఏనుగులు పీనుగుపెంటలయాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. కాల్బలాలు పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయాయి. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ శవాలమీంచి నడవడమే కష్టమైంది. అయినా పోరాడుతూనేవున్నారు యోధులు.

పాంచాలంం వాళ్ళమీదికి సుడిగాలిలా వెళ్ళాడు కర్ణుడు. పెద్ద చతురంగ సేనతో అతడికి సహాయ్యం వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. అతడి తమ్ముళ్ళూ వెంటవెళ్ళారు. ఆకాశమంతఎత్తు దుమ్ము రేగింది. చేది సైన్యమూ, పాండవసేనా పాంచాలకుమాళ్ళకి దన్ను నిలిచింది; కౌరవ సేనమీద కలబడింది. కాలయముడే అయిపోయాడు కర్ణుడు. యమపాశాల్లాంటి బాణాలు వేశాడు. శత్రుసేన పీనుగుపెంటలు చేశాడు. ఎదటపడ్డ శత్రుయోధులందరికీ కీర్తి, స్వర్గమూ ప్రసాదించాడు. రకరకాలుగా, చిత్ర చిత్రాలుగా రథం పరిగెత్తించాడు. కౌరవులికి కళ్ళవేడుక కలిగించాడు. కృపుడూ వాళ్ళతో పోరాడుతున్న రాణువనీ కలిచేసి వొదిలిపెట్టాడు. రక్తనదులు పారించాడు. ఆనదుల్లో రక్తమే వరద. మాంసం, మజ్జా, మెదడూ బురద. విరిగినగొడుగులు రాజహంసలు –

ధృతరాష్ట్రుడు: ధర్మరాజుని కర్ణుడు ముట్టడించాడన్నావుకదా! అప్పుడు అతడికి ఎవ్వరు అడ్డుపడ్డారు అక్కడ? కర్ణుడికి ఎవ్వరు సాయం చేశారు?

సంజయుడు: అదే చెపుతున్నాను. శత్రుసేన చెండాడుతూ ధర్మరాజు జెండా వున్నచోటికి చొచ్చుకుపోయాడు కర్ణుడు. తన బంధువులందరితోనూ వచ్చి అడ్డుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అతణ్ణి దాటు

కుంటూ వచ్చి కర్ణుడితో కలబడ్డారు ప్రభద్రకులు. పట్టపగ్గాలు లేకపోయాయి కర్ణుడికి. నిప్పులు కక్కిన బాణాలు గుప్పించాడు. డబ్భయి ఏడుగురు ప్రభద్రక యోధుల్ని చిటికెలో రూపుమనిపించాడు.

సహించలేకపోయింది పాంచాలసేన. ఒక్కసారి తిరగబడింది. కాలరుద్రుడై పోయాడు కర్ణుడు. వెడల్పాటి బాణాలు పాతిక వేశాడు. పాతికమంది పాంచాలవీరుల్ని నరికేశాడు. ప్రాణాంతకమైన బాణాలు మరో అయిదు వొదిలాడు భానుదేవుడూ, చిత్రసేనుడూ, సేనాబిందుడూ, తపనుడూ, శూరసేనుడూ — ఈ అయిదుగురు పాంచాలరాజకుమాళ్ళనీ పూడ్చేశాడు తనకుమాళ్ళు సుషేణుడూ, సత్యసేనుడూ తన చక్రరక్షకులై నడిచారు. వృషసేనుడు పృష్ఠరక్షకుడై విజృంభించాడు. కొడుకుల వీరత్వంతో తండ్రిప్రతాపం రెండింతలైంది. పాండవసేనకి తలమునకలైంది.

పాంచాలకుమాళ్ళు ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, జనమేజయుడూ మొదలైనవాళ్ళూ, సాత్యకీ, నకులసహదేవులూ, ద్రౌపదికుమాళ్ళూ భీముణ్ణి ముందు పెట్టుకుని, కేకయ మాత్స్యయోధులతో కలిసి కర్ణుడితో కలబడ్డారు. పెద్దపెద్ద మేఘాలు కొండమీద జడివాన కురిసినట్టు రకరకాలఅస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ కురిపించారు.

దుర్యోధనుడు చూశాడు. దుశ్శాసనుడూ, శకునీ, శకుని కొడుకులూ మొదలైనవాళ్ళతో కలిసి పెద్ద ఏనుగుసేనతో వెళ్ళాడు; భీముణ్ణి ఢీకొన్నాడు. చికిలిపెట్టిన బాణాలు కురిపించాడు. అంతసేననీ ఆడించేశాడు భీముడు. మదంకారుతూన్న ఏనుగలు బాణాలతో మాడ్చి వొదిలి పెట్టాడు. దుర్యోధనుడూ, అతడి రాణులులూ తట్టుకోలేక పోయాయి. పెద్ద సుడిగాలివీస్తే చెదిరిపోయినమబ్బుల్లాగ, సూర్యోదయమైతే మాయమైన చీకట్లలాగ చెల్లాచెదురై పోయి, పటాపంచలయిపోయి వెలవెలపోయింది మనసేన.

కృపాచార్యులూ మొదలైనయోధులు కర్ణ దుర్యోధనుల్ని దాటుకుంటూ ముందుకి వెళ్ళారు. భీముడి రెండుపక్కలా తరుముకు వస్తూన్న ధృష్టద్యుమ్నుడూ వాళ్ళని ఎదురించారు. దుశ్శాసనుడూ కృపాచార్యుడితో కలిశాడు. కర్ణుడి కొడుకులు భీముడితో కలబడ్డారు. సుషేణుడు మంచి బాణం కొట్టాడు. భీముడి ధనుస్సు నరికేశాడు. గబాగబా అతడి గుండెమీద ఏడుబాణాలు వేశాడు. సింహనాదం చేశాడు. దేవతలు మెచ్చుకున్నారు. చర్రుమన్నాడు భీముడు. మరో విల్లు తీశాడు. సుషేణుడి ధనుస్సు ఫెళ్ళుమనిపించాడు. పద్నాలుగు బాణాలు అతడిమీద కొట్టాడు. చూశాడు కర్ణుడు; పులిలాగ వురికాడు. వరసపెట్టి డబ్బయిమూడు బాణాలు వేశాడు. ఉక్కిరిబిక్కిరిచేసేశాడు. అంతలో సత్యసేనుడు తోసుకు వెళ్ళాడు. అతడి గుర్రాలు చంపేశాడు భీముడు. సారథిని కొట్టేశాడు. విల్లు విరిచేశాడు. జెండా తుంచేశాడు. ఏడుబాణాలతో ఇంతపనీచేశాడు. మూడు బాణాలు అతడిమీద తగిలించాడు. కత్తిలాటి మరో బాణం వేశాడు. అతడి తల నరికేశాడు. పూసినపద్మం తూడునించి తుంచేసినట్టు తెగిపడింది శిరస్సు.

ఆవూపుని మరింత రెచ్చిపోయాడు భీముడు. కృపుడి ధనుస్సు నరికేశాడు. కృతవర్మవిల్లు విరిచేశాడు. వాళ్ళ వాళ్ళంతా తూంట్లు కొట్టేశాడు. దుశ్శాసనుడిమీద మూడు బాణాలు నాటించాడు. శకుని మీద ఆరు కొట్టాడు. ఉలూకుడి రథం గుండచేసేశాడు. అతడి తమ్ముడి రథం కొట్టేశాడు. "ఒరే, చచ్చావురా" అంటూ సుషేణుడిమీద పిడుగులాటి బాణం వేశాడు. సగంలో దాన్ని నరికేశాడు కర్ణుడు. మూడు కోలలు భీముడిమీద వేశాడు. లక్ష్యపెట్టలేదు భీముడు. అలాంటిదే మరొకటి సుషేణుడిమీద వొదిలాడు. అదీ సగంలోనే కొట్టేశాడు కర్ణుడు. గుక్కతిప్పుకండా డబ్బయి బాణాలు గుప్పించేశాడు. ఇంతలో నకులుడు వచ్చాడు. అయిదు బాణాలు అతడిమీద వేశాడు

వృషసేనుడు. ఒళ్ళంతా రక్తాలు కారించాడు. పెదవులు బిగించాడు నకులుడు. ఇరవై బాణాలు గుప్పించాడు. వృషసేనుణ్ణి కెవ్వుకెవ్వుమనిపించాడు. సింహనాదంచేశాడు. కర్ణుడిమనస్సు చివ్వుమంది.

కోడెనాగులా లేచాడు సుషేణుడు. తొమ్మిదిబాణాలు నకులుడిమీద నాటించాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. బోరవిరిచి చూశాడు. నాగుపాంలాటి బాణం తీశాడు నకులుడు. సుషేణుడి ధనుస్సు మధ్యకి నరికేశాడు. అతణ్ణీ, అతడి సారథినీ వూపేశాడు. మరో మంచివిల్లు పుచ్చుకున్నాడు సుషేణుడు. ఒక్కబిగిని అరవై బాణాలు రువ్వాడు. సహదేవుడు అన్నకి సాయంవచ్చాడు. అతడిమీద ఏడు బాణాలు వేశాడు వృషసేనుడు. అటు నకులసహదేవులూ, ఇటు వృషసేనుడూ దేవదానవయుద్ధం చేసేశారు.

సాత్యకివచ్చి వృషసేనుడిమీద కలబడ్డాడు. డబ్భయిబాణాలు వేశాడు. అతడిరథం కనపడకండా కప్పెట్టాడు. మూడుబాణాలు సారథిమీద కొట్టాడు. మంచి వాడైన బాణం తొడిగాడు వృషసేనుడు. సాత్యకికణతమీద తగిలించాడు. అతడికళ్ళల్లో నిప్పులు మెరిశాయి. ఎంచిఎంచి మూడుబాణాలు వేశాడతడు. సుషేణుడి సారథిని చంపేశాడు. వాడైనబాణం మరొకటి వేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ఏడుబాణాలు వేసి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. మరొకటి కొట్టాడు. జెండాకొయ్యతుంచేశాడు. గుండెలు దుసెళ్ళిపోయినట్టు మూడుబాణాలు తగిలించాడు. జుమాలుమనిపోయాడు వృషసేనుడు. కాని వెంటనే తేరుకున్నాడు. కత్తీ, డాలూ పట్టుకున్నాడు. రథందూకి సాత్యకిమీదికి పరిగెత్తాడు. కత్తి ముక్కలు చేసేశాడు సాత్యకి. డాలు పగలగొట్టేశాడు. నిరాయుధుడైపోయాడు వృషసేనుడు. క్షణంలో అతడిపని అయిపోయేది. గద్దలా వాలాడు దుశ్శాసనుడు. అతణ్ణి తనరథం

మీద ఎక్కించుకు పట్టుకుపోయాడు. మరో రథమెక్కి, కర్ణుడి రథానికి వెనకదన్నుగా వచ్చేశాడు వృషసేనుడు.

కర్ణుడు సాత్యకితో కలబడ్డాడు. తొమ్మిది బాణాలుకొట్టి అతడి గుర్రాలూ, సారథీ, జెండా కూలగొట్టాడు. అతడి నుదుటిమీద మూడుబాణాలు నాటించాడు. చప్పున మరో రథమెక్కి వచ్చాడు సాత్యకి. కర్ణుడి సేనమీద కలబడ్డాడు. కర్ణుడిమీద ఏడుబాణాలు గుప్పించాడు అతడితో శతానీకుడు కలిశాడు. కర్ణుడిమీద ఏడు బాణాలు వేశాడు. ఉపపాండవులూ వురికారు. డబ్భయిమూడు బాణాలు కురిపించారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, అతడివెంట శిఖండీ దూసుకువచ్చారు తలా పదేసి బాణాలు బాదేశారు. భీముడు అరవైనాలుగూ, సహదేవుడు ఏడూ, నకులుడు ముప్ఫయీ, సాత్యకి ఏడూ వొక్కమొగిని కుమ్మరించారు. ధర్మరాజూ పరిగెత్తుకు వచ్చాడు వరసపెట్టి వంద బాణాలు కురిపించాడు.

తలా పదేసిబాణాలు కొట్టాడు కర్ణుడు. అంతమందినీ అడలెత్తించాడు. చిత్రచిత్రమైనగతులతో రథం తిప్పాడు. అసాధ్యుడే అయిపోయాడతడు. సాత్యకీ భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, ద్రౌపదికొడుకులూ — అంతమందీ వొక్కమొగిని కలబడ్డారు. రకరకాలబాణాలు గుప్పించారు. అంతమందినీ వూపేశాడు కర్ణుడు. ముచ్చెమటలుపోయించాడు. ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకున్నారు దేవతలు. ప్రవాహంలా బాణాలు వేశాడు. అంతమందినీ ముంచెత్తాడు. అతడి బాణాలికి విడుపూ విరామం లేకపోయింది. ఆకాశం కప్పడిపోయింది. చీకట్లు కమ్మాయి. ఆపసోపాలు పడిపోయారు శత్రువులు పక్కకి వొరిగిపోయారు. దూరదూరం తప్పుకున్నారు. మళ్ళిపోయారు. సారథులు చచ్చీ, గుర్రాలు కూలి, రథాలు విరిగీ దైన స్థితికి వచ్చేశారు.

ధర్మరాజువేపు చూశాడు కర్ణుడు. ఒక్కవూపు వూపాలనిపించింది అతన్ని. పులిలాగ అతడిమీదికి పరిగెత్తాడు. చేదిసేన మధ్య పడింది. శంఖాలు మోగాయి. యుద్ధవాద్యాలు ఘోరుమన్నాయి. చేదిసైన్యంమధ్యకి దూసుకుపోయాడు కర్ణుడు. చేతులు తీటలుతీరినట్టు బాణాలువేశాడు. ఒక్కవూపుని మూడువందలమందియోధుల్ని వూడ్చేశాడు. అటూఇటూ ఎటుపడితే అటు రథం పరిగెత్తించాడు.

సాత్యకీ, శిఖండీ కొత్తరథాలతో ముందుకి వురికారు. అక్కడి వీరులు వాళ్ళతో కలిశారు. ఉగ్రమైనబాణాలు వేశారు. మన కౌరవ యోధులు వాళ్ళని అడ్డుకున్నారు. అద్భుతమైన దొమ్మీయుద్ధం జరిగిపోయింది.

కార్చిచ్చులా రెచ్చిపోయాడు కర్ణుడు. అడివికాల్చినట్టు శత్రుసేన కాల్చడం మొదలెట్టాడు. బాణాలు జ్వాలల్లా ఆకాశం నిండిపోయాయి. వెదుళ్ళుపగిలినట్టు ఛటచ్ఛటా ధనుష్టంకారం వినిపించింది. దేవతలు కనుబొమలు ఎగరవేశారు. మా సంతోషానికి అంతమే లేకపోయింది. ముందుకివచ్చిన మొనగాళ్ళల్లా ముక్కుమీద వేలేసుకు నిలబడిపోయారు.

చంపుతానని భయపడకు

ధర్మరాజుమీదికి రథం వురికించాడు కర్ణుడు. బాణంమీద బాణం తగిలించాడు ధర్మరాజు. అన్నీ ఇట్టేకొట్టేశాడు కర్ణుడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరుక్షణంలో తొంభై బాణాలు గుప్పించాడు. అతడి కవచం చిన్నచిన్న పిసర్లకింద కొట్టేశాడు. మెరుపులమేఘం సూర్యుడికి అడ్డంగా వుండి, గాలికి తొలిగిపోయినట్టు రత్నాల కవచం ధర్మరాజువొంటిమీంచి జారి పడిపోయింది. చుక్కల ఆకాశంలాగ మణిహారాలతో అవుపడింది ధర్మరాజు శరీరం. రక్తాలు చిమ్మిచివురుపెట్టిన కల్పవృక్షంలా కనపడ్డాడతడు.

క్షత్రియధర్మం పాటించి చలించలేదు ధర్మరాజు. శక్తితీసి ప్రయోగించాడు. అగ్గిపిడుగులాగ బయలుదేరింది శక్తి. ఆకాశంనిండా మెరుపులు మెరిసినట్టయింది. ఏడు భల్లబాణాలు వేశాడు కర్ణుడు. ముక్కముక్కలుచేశాడుశక్తి. అతడి రొమ్ముమీదా, చేతులమీదా, నుదుటిమీదా నాలుగు తోమరాలు వదిలించాడు ధర్మరాజు. రక్తాలు కారాయి. సింహనాదంచేశాడు ధర్మరాజు. కళ్ళు మొయ్యాకోపం తెచ్చుకున్నాడు కర్ణుడు. ధర్మరాజుసారథిని చంపేశాడు. అతడిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. ఒళ్ళంతా తూట్లుతూట్లు చేసేశాడు.

సాత్యకీ, శిఖండీ మధ్యపడ్డారు. శరవర్షం కురిపించారు. మరింత మండిపోయాడు కర్ణుడు. వాళ్ళ రథాలు విరగ్గొట్టేశాడు. ధనుస్సులు నరికేశాడు పాముల్లాటి బాణాలు నాటించాడు. జజ్జరిల్లగొట్టేశాడు.

వాళ్ళని దాటుకుంటూ ముందుకి వురికాడు. ధర్మరాజుమీద పడ్డాడు. నాగుపాముల్లాటి కోలలు నాటించాడు ఒళ్ళంతా చిల్లులు చేసేశాడు. తట్టుకోలేకపోయాడు ధర్మరాజు. సారథిలేని రథం తానే తోలుకుంటూ వెనక్కిపరిగెత్తాడు. కర్ణుడువెంటపడ్డాడు. అడ్డుకున్నాడు.

"రాసకులంలో పుట్టావు" నవ్వుతూఅన్నాడు కర్ణుడు- "మంచీ చెడ్డా తెలిసినవాడివి. యుద్ధంలో పారిపోడం నీవంటివాడికి తగినపనేనా? ప్రాణాలు అంత తీపా? నీబుద్ధి నువ్వు చూపెట్టుకున్నావు. రాజనీతి ఎరగవు. బ్రాహ్మల ఆచారమే తెలుసునీకు. వెళ్ళు. యజ్ఞాలూ అవీ చేసుకు బతుకు. యుద్ధం వద్దు. నాలాటివాడితో చెయ్యిచేసుకుంటే ఇంకా అధ్వాన్నమవుతుంది నీబతుకు. ఇంటికి పరిగెత్తు. లేదంటే మీ కృష్ణుడిదగ్గిరికీ, అర్జునుడిదగ్గిరికీ పారిపో. చంపుతానని భయపడకు. అంత పని చెయ్యనులే. వెళ్ళు"

కుంతిమాటలు మనస్సులో మెలుగుతున్నాయి కర్ణుడికి. అందు

కనే ధర్మరాజును చంపడానికి తెగించలేదతను. వదిలేశాడు. చప్పున రథం తిప్పాడు. పాండవుల సేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

సిగ్గుపడిపోయాడు ధర్మరాజు. నిలవకుండా వెళ్ళిపోయాడు. అతడి సైన్యం విరిగిపోయింది. పలాయనం చిత్తగించింది. కర్ణుడూ, నీకొడుకులూ వెంటదరిమారు. సింహనాదాలు చేశారు. ధనుస్సులు మోగించారు. శంఖాలు ఊదారు. రణదుందుభులు ధణంధణలాడించారు. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి చెవులు దిమ్మెత్తిపోయాయి.

చూశాడు ధర్మరాజు. చర్రున వెనక్కి తిరిగాడు. "పారిపోకండి" తనయోధుల్ని హెచ్చరించాడు. "కౌరవుల్ని కడతేర్చండి" సైనికుల్ని పురికొల్పాడు. అతడి కేకలు మంత్రంలా పనిచేశాయి. పాండవయోధులికి కొండంత ధైర్యం వచ్చింది పారిపోతున్న వాళ్ళల్లా తిరగబడ్డారు. ప్రాణాలమీద ఆశవొదిలిపెట్టేసి పోరాడారు. ఘోరమైన దొమ్మీయుద్ధం జరిగింది. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి కాల్బలంసంగతి చెప్పేఅక్కరలేదు. రక్తం నదులై పారింది.

భీముడూ, సాత్యకీ పేట్రేగిపోయారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన యోధులు వాళ్ళతో కలిశారు. క్షణంలో యుద్ధం తల్లకిందులయింది. పాండవులదే పై చెయ్యి.

కౌరవసేన ఆగలేకపోయింది. తోకముడిచేసింది. "ఆగండి, ఆగండి" - చేయెత్తి అదిలించాడు కర్ణుడు. లాభంలేకపోయింది. చేసుపీర వాంగాక్కణ్ణి పిలిచాడతను ఎంతోఅంత ప్రయత్నంమీద అంకయుందిసి మళ్ళించాడు. ఎలాఅయితేనేం చివరికి మొగకట్టి నిలిచింది మనసేన.

భీముడివేపు రథం తిప్పాడు కర్ణుడు. కనిపెట్టాడు భీముడు. అప్ప

టికి శ్రుతకీర్తి రథంమీద వున్నాడు ధర్మరాజు. సాత్యకికీ, ధృష్టద్యుమ్నుడికీ అతణ్ణి చూపెడుతూ అన్నాడు భీముడు: "బాగా దెబ్బలు తినేసి ఇద్దైపోయాడు అన్నయ్య. దురాత్ముడు దుర్యోధనుణ్ణి మెప్పించడం కోసం, నా కళ్ళముందే ఇంతపని చేశాడు కర్ణుడు. మీ చేతిలో కుదువపెట్టి వెళుతున్నాను మహారాజుని. కర్ణుణ్ణి చంపి తేనే కాని నా కసి తీరదు. నేనైనా చావాలి, వీడైనా చావాలి తప్పదు. అన్నయ్యని కాసుకుంటూ యుద్ధం చెయ్యండి మీరు" అని ఆకాశం పగిలినట్టు సింహనాదం చేశాడు. కర్ణుడిమీదికి రథం వురికించాడు.

"ఇదిగో వచ్చాడు భీముడు" కర్ణుడితో అన్నాడు శల్యుడు – "ప్రచండమైన కోపంతో వస్తున్నాడు. ముల్లోకాలూ పెల్లగించేస్తాడు. అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ కూలిపోయినప్పుడూ ఇంత కోపం తెచ్చుకోలేదితడు. నీ చేవేదో చూడాలిప్పుడు."

"అవును, అంతవాడే ఇతడు" భీముణ్ణి చూస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు – "నువ్వన్నట్టు నా చేవేదో చూపిస్తాను. అర్జునుణ్ణి చంపడానికి మంచి సులువైన మార్గం దొరికింది. భీముడిపని పట్టేస్తాను అర్జునుడు పరిగెత్తుకువస్తాడు. అదిగో, అప్పుడూ చూద్దువుకాని, నా చేవ. భీముడు, భీముడు అంటున్నావు. భీముడు తక్కువకాడు, నాకు తెలుసు. వందమంది కీచకుల్ని వరసపెట్టి చంపేశాడు. తనంతటి బలమైనవాడు లోకంలో లేడని పేరుపడ్డాడు. అయితే నా దగ్గిర ఏమాత్రం? నడు. పద. రథం పోనీ అతడిమీదికి."

పగ్గాలు సడలించాడు శల్యుడు. భయంకరంగా పరిగెత్తింది రథం. యుద్ధవాద్యాలు వురిమాయి. యముడిలా వచ్చాడు భీముడు. రణరంగం దడదడలాడింది. కోదండ మెత్తాడు కర్ణుడు. గట్టిదొక బాణం భీముడి గుండెలమీద తగిలించాడు. సింహంకొదమలాగ రెచ్చిపోయాడు భీముడు. దారుణమైన బాణాలు గుప్పించాడు. కర్ణుడి వొళ్ళు

దూసెళ్ళిపోయాయి బాణాలు. భీముడి ఉద్రేకం చూసి అడిలిపోయారు కౌరవులు. భీముడి విల్లు విరిచేశాడు కర్ణుడు దారుణమైన బాణం ధనుస్సుకి తొడిగాడు. చెవులదాకా లాగి వొదిలిపెట్టాడు. భీముడివొళ్ళు దూసుకుపోయింది బాణం.

మరో ధనుస్సు పట్టుకున్నాడు భీముడు. చిచ్చులపిడుగులాంటి బాణం తొడిగాడు. కర్ణుడి బొరమీద తగిలించాడు. కంపించిపోయాడు కర్ణుడు. సింహనాదంచేశాడు భీముడు. కాలు కదపలేదు కర్ణుడు. దారుణమైన వొక బాణం వొదిలాడు. భీముడి కవచం దూరి, శరీరం దూసుకుపోయి, నేలమీద నాటుకుంది బాణం.

కనుబొమలు ముడివేశాడు భీముడు. కళ్ళల్లో నిప్పులు కురిశాడు. పిడుగులాంటి బాణం వేశాడు. కర్ణుడి రొమ్ముల్లమధ్య తగిలింది బాణం. దెబ్బతో మూర్ఛపోయాడతడు. చచ్చినట్టు రథంమీద పడిపోయాడు. అతడిసేన అడిలిపోయింది.

నాలుక కోసేస్తాను

కర్ణుడిరథంమీదికి రథంపెట్టాడు భీముడు. "ఈ నీచుడి నాలుక కోసేస్తాను" అంటూ కత్తిదూశాడు. కర్ణుడిరథంమీదికి వురికాడు.

"వద్దూ వద్దూ" అడ్డుకున్నాడు శల్యుడు — ఇది మూర్ఛ కాని మరణం కాదు. ఈఅవస్థలో నాలిక కోసేస్తే చచ్చి వూరుకుంటాడు. మీకేనష్ట మది. ఏమంటావా? కర్ణుణ్ణి చంపుతానని అర్జునుడు శపథం పట్టాడు. ఇప్పుడు నువ్వు చంపేశావో అతడు విచారిస్తాడు" అన్నాడు.

"అవును" ఆగిపోయాడు భీముడు — "వీడు అన్నయ్యని బాధించడంవల్ల క్రోధంతో మరిచిపోయాను. మూర్ఛలో నాలిక కోస్తే చస్తాడనీ తెలుసు. అదికూడదనీ తెలుసు. సమయానికి జ్ఞాపకంచేశావు. మంచిపనిచేశావు. ఈదురాత్ముడు సభలో ద్రౌపదిని కారుకూతలు

కూశాడు అది అప్పటినించీ గుండెలో మెలుగుతోంది. అన్నయ్య కష్టపడతాడని ఆపుకుంటూవచ్చాను. ఆకసి ఇవాళ తీర్చుకోవాలని పించింది. అలాచేశానో మానంకలవాడు అర్జునుడు. తనశపథం నెరవేరకపోడంతోనే, విచారంతో ప్రాయోపవేశంచేసుకుంటాడు. అతడే వుండకపోతే కృష్ణుడూ ధర్మరాజూ వుండరు. ఇంతప్రమాదం వచ్చిపడేది. తెలిసి తప్పించావు. మహోపకారం చేశావు. మామా, నీఆజ్ఞ జవదాటను."

తిరిగిపోయాడు భీముడు. సంతోషించాడు శల్యుడు. రథం తప్పించుకు పట్టుకుపోయాడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: "పాడిచేస్తాడు పాడిచేస్తాడు" అని కర్ణుణ్ణి పొగుడుతాడు మారాజు. ఆకొవ్వు కాస్తా కరిగించేశాడు భీముడు. ఇదిగో ఇంత మొనగాడు కర్ణుడు! సరే, తరవాత?

సంజయుడు: కర్ణుడి అవస్థ దూరంనించి చూశాడు దుర్యోధనుడు. "భీముడు కర్ణుణ్ణి మూర్ఛకొట్టేసినట్టున్నాడు. వేగం పరిగెత్తండి" తమ్ముళ్ళని తొందరచేశాడు. శ్రుతవర్మ మొదలైన నీకుమాళ్ళు సేనలతో పరిగెత్తారు. భీముడిమీద కలబడ్డారు. వాళ్ళ సేనలో వందాయాభై మంది వీరరథికుల్ని చంపేశాడు భీముడు. ఒక వెడల్పాటి బాణం వేశాడు. శ్రుతవర్మశిరస్సు నరికేశాడు. చంద్రబింబం భూమ్మీదపడ్డట్టు. మెరుస్తున్నకిరీటంతో కిందపడింది శిరస్సు. మరో రెండు బాణాలతో వికటాననుణ్ణీ, సముణ్ణీ కొట్టాడు. పెనుగాలికి కూలిపోయిన రెండు చెట్లలాగ ఇద్దరూ కూలిపోయారు. అదే వరసని కాథుణ్ణి, నందుణ్ణీ, ఉపనందుణ్ణీ ఎగరగొట్టేశాడు. ఇలా ఆరుగురూ పడిపోయేసరికి తక్కినవాళ్ళు కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పేశారు సేనా తోకముడిచేసింది.

ఇంతలో కర్ణుడు కళ్ళువిప్పాడు. మళ్ళీ ఎప్పటిలాగే యుద్ధం అందుకుంది. మళ్ళీ భీముడిదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు కర్ణుడు. కరుకైనబాణాలు రువ్వాడు. అవన్నీ కొట్టేసి, ఏడుబాణాలు కర్ణుడిమీద వేశాడు భీముడు. లెక్కాజమాలేని బాణాలు రువ్వాడు కర్ణుడు. అంతకంటే అధికం గుప్పించాడు భీముడు. భయంకరంగా రెచ్చిపోయాడు కర్ణుడు. ఎంచిఎంచి పదిబాణాలు వొదిలాడు. భీముడి ధనుస్సు నరికేశాడు. గద విసిరాడు భీముడు. కొట్టేశాడు కర్ణుడు. మరో ధనుస్సు ఎత్తాడు భీముడు. రకరకాల బాణాలు వేశాడు. పాముల్లాటి పదిబాణాలు వేశాడు కర్ణుడు భీముడివొళ్ళు దుసెళ్ళిపోయాయి. దాంతో ఉగ్రుడై పోయాడతడు. పూనిపూని వొకబాణం కొట్టాడు. కర్ణుడి గుండెల మీద తగిలింది కవచం చీల్చుకుని, గుండెల్లోదూరి, వీపులోంచి దూసుకుపోయింది. భూకంపానికి చలించిపోయిన కొండలాగ చలించి పోయాడు కర్ణుడు. రోషంతో కందిపోయింది మొహం. గబగబా పాతిక బాణాలు బాదేశాడు. భీముడి ధనుస్సు నరికేశాడు. గుర్రాలు చంపేశాడు. పకాపకా నవ్వాడు. ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయాడు భీముడు. శత్రుభయంకరమైన గద పట్టుకున్నాడు. రథం దూకేశాడు కర్ణుడిమీదికి పరిగెత్తాడు.

చూశాడు దుర్యోధనుడు. పదిహేడు మదపుటేనుగులు భీముడి మీదికి రెచ్చగొట్టాడు. సూర్యుణ్ణి కమ్మేసే మేఘాల్లాగ భీముణ్ణి ముట్టడించాయి ఏనుగులు ఏనుగుల్నీ, ఏనుగులమీది యోధుల్నీ కలిపి పచ్చడిచేసేశాడు భీముడు. మూడు వేల గుర్రపుదళంతో శకుని వెళ్ళాడు. ఒక్కమొగిని భీముణ్ణి చుట్టుముట్టాడు. ఎన్నోఅన్నిరథాలూ, ఎంతో అంత కాల్బలమూ వెళ్ళింది. పేట్రేగిపోయాడు భీముడు. గదపండుగు చేయడం మొదలెట్టాడు మండుతూన్న మహాగ్నిలో చర్మం వేస్తే ఎలా అయిపోతుంది, అదిగో, అంత సేనా అలాఅయిపోయింది భీముడి

దెబ్బలికి. శకునిరథికులు అయిదువందలమంది అతడిమీదపడ్డారు. రథాలూ, గుర్రాలూ కలిపి అంతమందినీ అంతంచేశాడతడు. యవన దేశం గుర్రపురౌతుల్ని మూడువేలమందిని పురికొల్పాడు శకుని. గుర్రాలతోకూడా కూలగొట్టేశాడు భీముడు. కార్చిచ్చు వెదుళ్ళఅడివి కాల్చినట్టు చప్పుడయిందప్పుడు. అలా గదపండుగచేసి, మరోరథ మెక్కి యుద్ధంచేశాడు భీముడు.

కర్ణుడు మళ్ళీ ధర్మరాజుని ఢీకొన్నాడు. తీవ్రమైనబాణాలు కురిపించాడు, అతణ్ణి; అతడి రథాన్ని కప్పెట్టేశాడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. రథం ఈడ్చుకుంటూ పరిగెత్తాయి గుర్రాలు వెంటబడ్డాడు కర్ణుడు.

అది చూశాడు భీముడు. అదిలిస్తూ, రథం పరిగెత్తించాడు. సింహంలాగ కలబడ్డాడు, ఆగాడు కర్ణుడు. రథం భీముడివేపు తిప్పాడు. ఇద్దరూ వాళ్ళమీద వాళ్ళు బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. వాళ్ళ అస్త్రనైపుణ్యం ఉభయసేనలూ నివ్వెరపోయి చూశాయి. భళీఅంటే భళీ అన్నాయి ఇంతలో సాత్యకి రెక్కలుకట్టుకు వాలాడక్కడ. భీముణ్ణి దాటుకుని కర్ణుడిమీద కలబడ్డాడు. నిప్పులు కక్కుతూన్న బాణాలు ఇద్దరూ గుప్పించుకున్నారు. వాళ్ళ బాణాలతో మట్ట మధ్యాహ్న సూర్యుడు మాటుమణిగిపోయాడు. ఒకళ్ళబాణాలుఒకళ్ళు తుంచుకున్నారు. మధ్యాహ్నసూర్యుడు శమంతపంచకంలో ప్రతిబింబించాడు. కిరణాలచేతులుచాచి మెచ్చుకున్నదిచాలక, సంతోషంతో పద్మినిదేవిని కౌగిలించుకున్నట్టు శమంతకపంచకం పద్మపుష్పాల తేనెల్లో తేలాడినట్టుంది ప్రతిబింబం.

కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా, శకునీ, అశ్వత్థామా కర్ణుడికి సాయం పరిగెత్తారు. దాంతో మరింత రెచ్చిపోయాడు కర్ణుడు. అతడి ఆటోపంతో వుప్పెనవుపొంగినట్టు వుప్పొంగింది మనసేన. అంతకంటే

ఉద్రేకంతో విరుచుకుపడింది వాళ్ళసేన. రెండు సేనలూ రెండు సముద్రాల్లా ఢీకొన్నాయి. అదలింపులూ, అట్టహాసాలూ, పెడబొబ్బలూ, పొగుడుకోడాలూ, తూలనాడుకోడాలూ రణవాద్యాలని మించిపోయాయి రణభూమియావత్తూ రక్తంపారి భూదేవి ఎర్రముసుగు వేసుకున్న ఆడదిలా అనిపించింది. తలలూ మొదలైన అవయవాలూ, ధనుస్సులూ మొదలైన ఆయుధాలూ, కిరీటాలూ, భూషణాలూ, గొడుగులూ, జెండాలూ, చామరాలూ గుండపిండై తుక్కుతుక్కై అందగానూ, భయంకరంగానూ తయారైంది రణరంగం. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ రక్తంలో మునిగి తేలి అకాలంగా లేతఎండ కాస్తున్నట్టయింది. మిగిలిన ఏనుగులు కాయశక్తులా పోరాడాయి. బంగారం పూతపూసిన బాణాలు వొళ్ళంతా గుచ్చుకుని మంటలుమండుతూన్న కొండల్లా కనిపించాయి.

ఉప్పెనలా వచ్చిపడుతూన్న ఉభయపక్షాల చతురంగసేనవల్ల ఎక్కడిరక్తం అక్కడ అడిగిపోయింది. ధూళి రేగింది. అంతా ధూళి. చిట్టచీకటి. కనీవినీఎరగని దొమ్మీయుద్ధం జరిగింది. ఎదటివాడెవడో, పక్కవాడెవడో గుర్తురాలేదు. నేను ఫలానా అంటే నేను ఫలానా అని చెప్పుకుంటూ దెబ్బలాడారు యోధులు. తల్లిపేరూ, తండ్రిపేరూ చెప్పుకు పోరాడారు. బిరుదులు తెలుపుకు పోట్లాడారు. ముందుకు చొరబడి యుద్ధం చేసినవాళ్ళని దేవతలు పొగిడారు.

వల్లమాలిన రక్తం పారింది. భూతభేతాళాలు నాట్యంచేశాయి. వరభ్యూ, రాంబందులూ, గెద్దలూ రక్తంతాగీ, మాంసాలు తిని తెయితెక్కలాడాయి. ఆకాశంమీద కబందాలు అల్లాడాయి.

తనివితీరలేదు సైనికులికి. తమకం హెచ్చిపోతూవుంది. మృత్యువు తాండవనృత్యం చేసింది. సింహనాదాలూ, మూలుగులూ, ఏడుపులూ, మొర్రలూ గగ్గోలు గగ్గోలుగావుంది.

ఇక్కడ ఇలా వుంది. అక్కడ అర్జునుడిదగ్గిర: త్రిగర్తసేనా, కోసలం దండూ, నారాయణగోపాలసేనా అర్జునుణ్ణి ఆక్రమించాయి. అంతసేనా అల్లకల్లోలం చేసేశాడు అర్జునుడు. గాండీవం పిడుగులు మోగింది. అగ్నులు విరజిమ్మింది. ఉద్ధృతంగా వెళ్ళాడు సుశర్మ పడాపడా పదిబాణాలు తగిలించాడు. కృష్ణుడి భుజంమీద మూడు బాణాలు నాటించాడు. వెడల్పాటి బాణం జెండాకొయ్యమీద కొట్టాడు. జివ్వున చలించింది జెండాకొయ్య. జెండామీది కపిరాజు గర్జించాడు. ఆగర్జనకి గడగడలాడారు సంశప్తకులు అంతలోనే జల్దుకున్నారు. ఒక్కమొగిని అర్జునుడి రథంమీద పడ్డారు. గుర్రాలూ, కృష్ణుడి చేతులూ, రథంనొగలూ, కాడీ, చక్రాలూ పట్టుకు వేలాడారు. అర్జునుడి కాళ్ళూచేతులూ అడిసి పట్టుకున్నారు. అద్భుతం! మదపు ఏనుగు తొండంతో విదిలించినట్టు కొందరిని విసిరేశాడు కృష్ణుడు. కాళ్ళతో నరివేసి కొంతమందిని చంపేశాడు అర్జునుడు. జానెడేసి పొట్టిబాణాలతో కొంతమందిని కొట్టేశాడు. దాంతో కొంచెం వూపిరాడినట్టు అయింది.

"కృష్ణా," నవ్వుతూ అన్నాడు అర్జునుడు—"కదలకండా శత్రువులుకలబడి పట్టుకుంటున్నారు. పనికిరాని క్షత్రియుణ్ణి నేనుతప్ప తిరగబడకండా ఎవడు వూరుకుంటాడు చెప్పూ? అయితే, ఏంచేస్తానో ఇప్పుడే చూడు" అని నాగాస్త్రం వేశాడు. అంతమంది కాళ్ళూ కదలకండా కట్టేసింది నాగాస్త్రం. ఆ తెరిపి చూసుకుని శరవర్షం కురిపించాడతడు. అప్పుడు కాని రథం వొదల్లేదు సంశప్తకులు.

చప్పున గారుడాస్త్రం వేశాడు సుశర్మ. చిత్రం! వందలు వందలు, వేలువేలు గరుడపక్షులు పుట్టాయి. నాగపాశాలు చీల్చి పారేశాయి రెచ్చిపోయారు సంశప్తకులు. జడివాన కురిపించారు బాణాలు. ఘోరమైన బాణంవేశాడు సుశర్మ. మంటలు మండుతూ

వెళ్ళింది బాణం. అర్జునుడి రొమ్ముమీద గుచ్చుకుంది. మూర్ఛపోయాడతడు. రథంమీద చదికిలబడిపోయాడు. చచ్చాడంటే చచ్చాడని కేకలు వేశారు సంశప్తకులు. శంఖాలుగింగురుమనిపించారు. రణదుందుభులు వాయించారు. ఆకాశం ప్రతిధ్వనించింది. దిక్కులు దిమ్మెత్తిపోయాయి.

తేరుకున్నాడు అర్జునుడు. ప్రళయరుద్రుడై విజృంభించాడు. గాండీవంతో పిడుగులు కురిశాడు. వెర్రిమొహం వేశాడు సుశర్మ. నవ్వుతూ ఇంద్రాస్త్రం వేశాడు అర్జునుడు. రకరకాల బాణాలు కక్కింది ఇంద్రాస్త్రం. కూరలు తరిగేసినట్టు తరిగింది సంశప్తకుల్ని. క్షణంలో పదివేలమంది మొరికల్లాంటివాళ్లు తెగిపోయారు. తక్కిన వాళ్ళకి కరచరణాలాడలేదు. ఎక్కడివాళ్ళక్కడ వుండిపోయారు. బొమ్మల్లాగ నిలబడిపోయారు. పొగలేని నిప్పులా ప్రకాశించాడు అర్జునుడు. చావగా మిగిలిన సంశప్తకులు పద్నాలుగువేలమంది ముఖ్యయోధులు అర్జునుడిగెలుపు సహించలేకపోయారు. కూడబలుక్కున్నారు. సైన్యాలతో వెళ్ళి వొక్కవూపుని పడ్డారు. దారుణమైనపోరు జరిగింది.

తక్కినపాండవులతో యుద్ధంచేస్తున్న కౌరవసేన కాళ్ళకి బుద్ధి చెప్పింది. కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, కృపాచార్యుడూ, శకునీ, ఉలూకుడూ, దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ తక్కిన కుమాళ్ళూ వల్లమాలిన ధైర్యం చేశారు. సేనల దైన్యం పోగొట్టారు.

కృపాచార్యుడు పాంచాలంవాళ్ళమీద పడ్డాడు. వరసబాణాలు కురిపించాడు. అతడితో శిఖండి కలబడ్డాడు. ఇద్దరూ రామరావణయుద్ధం చేశారు. శిఖండిగుర్రాలు చంపేశాడు కృపాచార్యులు. అతడి సారథిని కొట్టేశాడు. కత్తీ, డాలూ పట్టుకున్నాడు శిఖండి. రథం దూకేశాడు. వరస బాణాలు రువ్వాడు కృపాచార్యుడు. అడుగు ముందుకి వెయ్య

లేకపోయాడు శిఖండి. అన్నదమ్ముడికోసం అడ్డంగా పరిగెత్తాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అడ్డుకున్నాడు కృతవర్మ ధర్మరాజునీ, ద్రౌపది కుమారుళ్ళనీ అశ్వత్థామ ఎదిరించాడు. నకులసహదేవులతో దుర్యోధనుడు తలపడ్డాడు.

శిఖండి డాలు పగలగొట్టాడు కృపాచార్యులు. జంకలేదు శిఖండి. కత్తితోనే కలబడ్డాడు. చికిలిపట్టిన బాణాలు వొళ్ళంతా నాటించాడు కృపాచార్యులు. చిత్రకేతుడికొడుకు సుకేతుడు పరిగెత్తుకువచ్చాడు. కృపుడిమీద శరజ్వాలలు కురిపించాడు. భయంకరంగా పోరాడాడు. శిఖండి తప్పుకున్నాడు ఇరవై ఆరుబాణాలు కొట్టాడు సుకేతుడు. కృపుడివొళ్లుతూట్లుకొట్టేశాడు. అతడిధనుస్సు నరికేశాడు ఇంకోవిల్లు ఎత్తాడు కృపుడు. అదీనరికేశాడు సుకేతుడు. సర్దుకునేలోపున ఉతడి గుర్రాలమీద బాణాలు కొట్టాడు. సారథిని నొప్పించాడు.

మరోవిల్లు తీశాడు కృపుడు. ముప్ఫయిబాణాలు రువ్వాడు. ఆదెబ్బలికి వూగిపోయాడు సుకేతుడు కత్తిలాంటి వాడిబాణం వేశాడు కృపాచార్యుడు. సుకేతుడి తల తెగిపోయింది కుండలాలతో మెరుస్తూ కిందపడింది.

పాంచాలకుమారుడు సుకేతుడు పడిపోగానే అతడిసేన పారిపోయింది.

కృతవర్మ బోరమీద తొమ్మిదిబాణాలు గుచ్చాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. అతడి గుర్రాలూ, రథమూ, జెండా అన్నీ కప్పెట్టాడు కృతవర్మ. మేఘం కప్పినసూర్యుడిలా అవుపించాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. జయద్రథుడి వధనాడు తనపావురాలరంగుగుర్రాలు ద్రోణుడిగుర్రాలతో కలిపినట్టు కృపుడి నొగతో నొగ రాపాడించా డతడు. ద్రోణుడిమీద వురికినట్టే అతడిమీదికివురకబోయాడు, గదతీశాడు కృతవర్మ. అయినా

ఆగలేకపోయాడు. పంతం వొదిలేశాడు. వెనకనించి రథం దూకే శాడు. ద్రోణుడిలా కాకండా వంచకుడై పోయాడు కృతవర్మ. ధృష్ట ద్యుమ్నుడు అతడి రథంమీదికి లంఘించాడు. అతడు కనబడకపోడం తోనే అతడి సారథితల నరికేశాడు. "ఇదిగో ఇక్కడా" కిందనించి చప్పట్లుకొట్టాడు కృతవర్మ. వురికాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రథమెక్కే శాడు కృతవర్మ. ధనుస్సు సారించాడు. ఇంతలో మన రథికుడొకడు చప్పున వెళ్ళాడు. కృతవర్మనితనరథంమీద పెట్టుకుని పట్టుకుపోయాడు. కౌరవసేనమీద పడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

ధర్మరాజూ, అశ్వత్థామా దారుణంగా పోరాడారు. సాత్యకి ధర్మరాజుతో కలిశాడు. ద్రౌపదికొడుకులూ తోడయారు. అంత మందినీ ఆడించేస్తూ యుద్ధంచేశాడు అశ్వత్థామ. అతడి బాణాలతో ఆకాశం అవుపడ లేదు. చిమ్మచీకటి కమ్మినట్టయింది. నిప్పులు కురిశాడు ధర్మరాజు. శరవర్షం కురిపించాడు సాత్యకి. వరసబాణాలు కొట్టారు ఉపపాండవులు. ఎత్తినబాణం దించలేదు అశ్వత్థామ. ఒక్కొక్కడి మీదా లెక్కాజమాలేని బాణాలు వేశాడు శ్రుతకీర్తివిల్లునరికేశాడు. మరో విల్లు తీశా డతడు. మూడుబాణాలు అశ్వత్థామమీద నాటించాడు. అగ్గిలామండాడుఅశ్వత్థామ. శ్రుతకీర్తినీ, అతడి పక్కల వాళ్ళనీ బాణాజ్వాలలతో ముంచెత్తాడు.

భయంకరంగా కలబడ్డాడు ధర్మరాజు. అతడిధనుస్సునరికేశాడు అశ్వత్థామ. పిడుగుల్లాటి బాణాలు మూడు తగిలించాడు. ఇంకోవిల్లు ఎత్తాడు ధర్మరాజు. అరవై మూడు బాణాలు అశ్వత్థామమీద కురిపిం చాడు. సాత్యకి వొక అర్ధచంద్రబాణం వేశాడు. అశ్వత్థామధనుస్సు ముక్కలయింది. అగ్నిశిఖలా లేచాడు అశ్వత్థామ శక్తిప్రయోగిం చాడు. సాత్యకిసారథిని చంపేశాడు. ఇంకో విల్లు తీశాడు. జడివాన కురిపించాడు బాణాలు.

సారథిలేక రథం ఈడ్చుకుంటూ పారిపోయాయి సాత్యకి గుర్రాలు. ధర్మరాజుసేన అశ్వత్థామమీద పడింది. బాణాలతో ముంచెత్తింది. అసలే అశ్వత్థామ. కార్చిచ్చులా రెచ్చిపోయాడు. అడివికాల్చినట్టు ధర్మరాజుసేన కాల్చిపారేశాడు. ఆదెబ్బతో పాండవులు అశ్వత్థామచేత అంతమే అయిపోయారు అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

"నీసామర్థ్యం నాకు బాగా తెలుసు" బాణాలు గుప్పిస్తూ అశ్వత్థామతో అన్నాడు ధర్మరాజు – "నువ్వు చెప్పినట్టు వింటాయి బాణాలు. అదంతా ధృష్టద్యుమ్నుడిదగ్గిర చూపిస్తే తెలుస్తుంది. స్నేహమూ, కృతజ్ఞతా, మంచీచెడ్డా ఏకోశానా లేవు నీకు. బ్రాహ్మడివి. తపస్సుచేసుకోక యుద్ధానికి దిగబడ్డావు. ఎంతమిడిసిపడినా సదు, కౌరవకులంమాత్రం కాపాడలేవు. అప్ప ఆరాటమే కాని బావ బతకడు. నువ్వు కళ్ళల్లో వేలుపెట్టుకు చూస్తూనే వుంటావు. తప్పకండా మేమే గెలుస్తాం."

అశ్వత్థామ మాటాడలేదు. విరామంలేకండా బాణాలు విరజిమ్మాడు. తట్టుకోలేకపోయాడు ధర్మరాజు. తప్పుకు వెళిపోయాడు. గెలుపుగర్వంతో నిలబడ్డాడు అశ్వత్థామ. తన కుడి ఎడమల తనవాళ్ళని తేరిచూశాడు. ఎదటి శత్రుసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

భీముడితో యుద్ధంచేస్తున్నాడు కర్ణుడు. కరూశసేనా, చేదిరాణువా, పాంచాలసైన్యమూ అతణ్ణి చుట్టుముట్టాయి. భీముణ్ణి వొదిలేసి ఆదండుమీద పడ్డాడు కర్ణుడు. భీముడు కౌరవసేనమీద పడ్డాడు. అర్జునుడిముందుసేనలు పీనుగుపెంట లవుతూవున్నట్టే, కర్ణుడి ఎదటా, భీముడిముందూ పీనుగుపెంట లయాయి. ధృతరాష్ట్రమహారాజా, ఇదంతా నీదురాలోచనవల్లే సంభవించింది.

దుర్యోధనుడూ, నకులసహదేవులూ దేవదానవయుద్ధం చేశారు. నకులుడిమీద తొమ్మిది కోలలు కొట్టాడు దుర్యోధనుడు. సహదేవుడి బంగారం జెండా నరికేశాడు. నకులుడు ఎనిమిది బాణాలూ సహదేవుడు పదిబాణాలూ దుర్యోధనుడిమీద వేశారు. ఇద్దరి ధనుస్సులూ తుంచేశాడు దుర్యోధనుడు. అన్నదమ్ములిద్దరూ కొత్త ధనుస్సులు తీశారు. ఒకణ్ణిమించి ఒకడు అంపవాన కురిపించారు. వల్ల మాలిన ఆవేశం తెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఘోరమైన మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. నకులసహదేవులపని అయిపోయిందనే అనుకున్నారు సైనికులు. పెద్దపులిలా వచ్చి అడ్డుపడ్డాడు ధృష్ట ద్యుమ్నుడు.

ఇలా వచ్చాడు, అలా దుర్యోధనుణ్ణి బాదేశాడు ధృష్ట ద్యుమ్నుడు. అతడిమీద పాతిక బాణాలు నాటించాడు దుర్యోధనుడు. మండిపోయాడు పాండవసేనాని. అరవై అయిదు బాణాలు మోతపెట్టి కువ్వరించాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు దుర్యోధనుడు. అంత కంకేగట్టివిల్లు తీశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. మెరుపుల్లాటి పదిహేను బాణాలు రారాజుమీద తగిలించాడు. రక్తాలుకారి పూసిన మోదుగులా అవుపించాడు దుర్యోధనుడు. మళ్ళీ ధృష్టద్యుమ్నుడి ధనుస్సు నరికేశాడతడు. అతడి నుదుటిమీద ఇనపబాణాలు నాటించాడు. తామరపువ్వుమీద తుమ్మెదలు వాలినట్టు కనపడింది ధృష్టద్యుమ్నుడి మొహం.

పేట్రేగిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఇంకోధనుస్సు ఎత్తాడు. క్రూరమైన భల్లబాణాలు కొట్టాడు. దుర్యోధనుడి సారథిని తారుమని పించాడు. అతడి విల్లు విరిచేశాడు. రథం ముక్కలుకొట్టేశాడు. చలించ లేదు దుర్యోధనుడు. అమాంతంగా శక్తి ప్రయోగించాడు తుక్కు చేసేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కత్తి దూశాడు దుర్యోధనుడు, తునకలు

చేసేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు గద ఎత్తాడు దుర్యోధనుడు. గుండచిండి చేసేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రత్నాల నాగుపాంజెండా నరికేశాడు.

దుర్యోధనుడి తమ్ముడు దండధారుడు రథం పరుగెత్తించుకు వెళ్ళాడు. అన్నగారిని పట్టుకువచ్చేశాడు. సాత్యకితో యుద్ధంచేస్తూ అదిమాశాడు కర్ణుడు. అతణ్ణి వొదిలేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడివేపు రథం పరిగెత్తించాడు. బాణాలు గుప్పిస్తూ సాత్యకి వెంటపడ్డాడు.

ఇద్దరుసేనానులూ కలబడ్డారు. రెండుసేనలూ పొలోమని లేచాయి. కొత్తఉత్సాహంతో పోరాడాయి. ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం.

ధృష్టద్యుమ్నుడికి దన్నుపాంచాలకుమారుళ్ళు, వ్యాఘ్రకేతుడూ, సుశర్మా, శుక్లుడూ, చిత్రాయుధుడూ, ఉగ్రాయుధుడూ, జయుడూ, రోచమానుడూ, సింహసేనుడూ రథాలసేనతో వచ్చారు. కర్ణుణ్ణి ముట్టడించారు.

ఎనిమిగి భల్లబాణాలు వేశాడు కర్ణుడు ఎనమండుగురినీ చంపేశాడు.

చేదిరథవీరులు జిష్ణుడూ, జిష్ణుకర్ముడూ, దేవాపీ, భద్రుడూ, దండుడూ, చిత్రుడూ, చిత్రాయుధుడూ, హరీ, సింహకేతుడూ, రోచమానుడూ, శలభుడూ సైన్యాలతో కర్ణుడిమీద పడ్డారు. పదకొండు మందినీ వూడ్చిపారేశాడు కర్ణుడు. పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళనీ, వాళ్ళ రాణువనీ చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు. కలిచేశాడు. అల్లకల్లోలం చేసేశాడు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ కూడా ఇంత ఇలా వీరవిహారం చెయ్యలేదనిపించాడు. శత్రువులే నివ్వెరపోయారు.

సింహంపాలబడ్డ ఏనుగుల్లాగ, పులిమొహానబడ్డ జింకల్లాగ, అగ్గిలోపడ్డ మిడతల్లాగ, పాంచాలయోధులూ, చేదివీరులూ కర్ణుడి బాణాలకి బలిఅయిపోయారు. అయినా తనివితీర లేదు కర్ణుడికి. ధర్మ

రాజుమీదికి రథం పరిగెత్తించాడతను. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ద్రౌపది కుమారుళ్ళూ, సహదేవుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ, నకులుడూ, పేరుపడ్డ రాజులూ—ఇంతమందీ అడ్డుకున్నారు; కలబడ్డారు. పాములతో పోరాడిన గరుత్మంతుడిలా పోరాడాడు కర్ణుడు.

భీముడు కూల్చేసిన మన చతురంగసేనతో రణరంగమంతా మూసుకుపోయిన ట్టయిపోయింది. చావగా మిగిలిన సేన నిస్తేజమైపో యింది. కెరటాల్లేని సముద్రంలా అయిపోయింది.

ఇక అర్జునుడి సంగతి ఏం చెప్పనూ! మిక్కుటకలు తేరిన సంశప్తక సేన చేను కోసేసినట్టు కోసిపారేశాడతడు. చావగా మిగిలినవాళ్ళు పిరికిమందుపుచ్చుకున్నారు.

"చూడూ చూడూ" వాళ్ళని చూపిస్తూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు - "దేవతలకైనా లొంగనివాళ్ళు వీళ్ళు. నా బాణాలికి భయపడి ఎలా పరిగెడుతున్నారో చూడు. భీముడిఎదటా నిలవలేక పోతున్నారు కౌరవులు. కర్ణుడు వొక్కడే జెండా ఎగరేస్తున్నాడు. సముద్రంలో మందరంలాగ మనసైన్యం మథించేస్తున్నాడు. అతడి వేపు పోనీ రథం."

"అవును" నవ్వుతూ అన్నాడు కృష్ణుడు - "నీబాణాల్లో మునిగితేనే కాని కౌరవుల రణదాహం తగ్గదు."

తెల్లగుర్రాలు అదిలించాడు శ్రీకృష్ణుడు. పగ్గాలు సడలించాడు. అర్జునుడిరథం పరిగెత్తింది. సింహం చూసిన లేళ్ళమందలాగ పరిగెత్తింది కౌరవసేన. సంశప్తకుల్ని పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. రెండువేల రథాలూ, మూడువందల ఏనుగులూ, పద్నాలుగువేల గుర్రాలూ, రెండులక్షలపదాతులూ వెళ్ళి అర్జునుణ్ణి అడ్డుకున్నాయి. గాండీవం పురిటించాడు అర్జునుడు. బాణాలతో ఆకాశం కప్పేశాడు. పదివేల

మందిని మచ్చుకిలేకుండా కొట్టేశాడు. కాంభోజసేన వెళ్ళి ఎదురుబడింది. రథంతో సేనమధ్యకి వురికాడు అర్జునుడు. తుపానులాగ, సుడిగాలి లాగ చెలరేగిపోతున్నాడు. చేతులూ, శిరస్సులూ నరికి కుప్ప పెట్టాడు. కూలిన అడివిలా అయిపోయింది కాంభోజసేన. సుదక్షిణుడితమ్ముడు దురుసుగా తోసుకువెళ్ళాడు. వాడివాడి బాణాలు గుప్పించాడు. అర్ధచంద్రబాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. అతడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు. ఒక భల్లబాణం కొట్టి శిరస్సు చెక్కేశాడు. యవనసేన వెళ్ళింది. శకసైన్యం పరిగెత్తింది. రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరించింది. హనుమంతుడిముందా కుప్పిగెంతులు! ఆటలాగ కొట్టిపారేశాడు అర్జునుడు. రక్తం నదులు పారించాడు.

ఒక్క మొగిని మీదపడ్డారు సంశప్తకులు. పెద్దగాలి మేఘాలు చెదరగొట్టినట్టు చెదరగొట్టాడు అర్జునుడు. కృష్ణుడి సారథ్యం చాకచక్యంవల్లా, తెల్లగుర్రాల చురుకుదనంవల్లా, అర్జునుడిరథం మెరుపులు మెరిసినట్టు పరిగెత్తేది. జడివానలా బాణాలు కురిసేవాడు అర్జునుడు. అద్భుతమైన విక్రమంచూపెట్టాడు. అతణ్ణి చూడాలంటే రెండుకళ్ళు చాలవు. పదివేలు కావాలి. దేవేంద్రుడే పొగిడాడు. దేవదుందుభులు మోగించాడు. పూలవాన కురిపించాడు. అందరూ వినేట్టు ఆకాశవాణి అంది: "పరమమునులు వీళ్ళు. నరనారాయణులు. సూర్యచంద్రులులా ప్రకాశిస్తారు. లోగడ వొకేరథమెక్కిన బ్రహ్మ, శివుడూ లాగ విజృంభిస్తారు."

ఆ మహాశ్చర్యం చూసీ, వినీ కూడా అర్జునుడిమీద వురికాడు అశ్వత్థామ.

యుద్ధమే ఆతిథ్యం

"తగిన అతిథి అని మన్నిస్తావా నన్ను?" బాణం పట్టుకున్న

కుడిచేత్తో అర్జునుణ్ణి పిలుస్తూ అన్నాడతను- "అలా అయితేనే నీదగ్గిరికి వస్తాను. అర్జునా, యుద్ధమే నాకు కావలిసిన ఆతిథ్యం."

"అశ్వత్థామని గెలవకపోతే తలకొట్టేసిన ట్లవుతుంది" కృష్ణుణ్ణి అడిగాడు అర్జునుడు-" ఇటు సంశప్తకుల పనిపట్టించాలి. ఏంచెయ్యాలో నువ్వే ఆదేశించు. ఏది నీకు నచ్చితే అదే చేస్తాను."

"మంచిది" రథం అతడి వేపు తిప్పుతూ అశ్వత్థామతో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "యుద్ధమే ఆతిథ్యం పుచ్చుకో. కౌరవరాజు రుణం తీర్చుకో. అర్జునుడిముందు వెన్నుచూపించకండా మాత్రం నిలబడు."

మండిపడ్డాడు అశ్వత్థామ. "అలాగే కానీ" అంటూ కృష్ణుడి మీద అరవై బాణాలు వేశాడు మరో మూడు అర్జునుడిమీద కొట్టాడు. టపీమని అతడి ధనుస్సు తుంచేశాడు అర్జునుడు. ఇంకో విల్లు అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ. వడివడిగా వాడివాడి బాణాలు - చేతుల్లోంచి, కాళ్ళలోంచి, మొహంలోంచి, వింటికొమ్ముల్లోంచి పుట్టుకు వచ్చినట్టు- వేలకి వేలు కురిపించాడు. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ, రథమూ, గుర్రాలూ, కపిధ్వజమూ కనపడకండా కప్పడిపోయాయి. కృష్ణార్జునులూ కాళ్ళూ చేతులూ కదపలేకపోయారు. దిగులుపడిపోయారు. సింహనాదం చేశాడు అశ్వత్థామ. తన పరాక్రమం అంతమైపోయిందనే అనుకున్నాడు అర్జునుడు. పాండవసేన హాహాకారాలు చేసింది. లోకాలు రక్షించవలసినవాళ్ళు కృష్ణార్జునులు. వాళ్ళిద్దరూ నిశ్చేష్టులైపోడం చూసి చారణులూ, సిద్ధులూ "లోకాలు బతుకుతాయా ఇక !" అన్నారు.

"చిత్రంగా వుంది" కళ్ళెర్రచేసి అర్జునుడితో అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు- 'అశ్వత్థామా నిన్ను మించిపోడం ? గాండీవం సరిగా లేదా ? ముష్టి సడిలిపోతోందా ? చేతుల్లో బలం తగ్గిందా ? ఏమిటిది ? గురువుగారి కొడుకని మెత్తబడుతున్నావా ? ఆవేగమే అవుపడదేం?"

"అలాగా!" రోషంతో చర్రుమన్నాడు అర్జునుడు-"బాణాలతో మనల్ని ముంచేసి చెంకలుగుద్దుతున్నాడు బ్రాహ్మడు. ఇదిగో ఇప్పుడే ఏంచేస్తానో, నన్నూ గాండీవాన్నీ చూడు" అంటూ వెడల్పాటి బాణాలు తొడిగాడు. అశ్వత్థామబాణాలన్నీ కొట్టిపారేశాడు అతడి ధనుస్సు మళ్ళీ తుంచేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టాడు. గొడుగు విరిచేశాడు ఒరలోంచి కత్తిలాగాడు అశ్వత్థామ తునకలుచేసేశాడు అర్జునుడు. గదపట్టుకున్నాడు అశ్వత్థామ. తుళ్ళగొట్టేశాడు అర్జునుడు. మంచుకరిగించేసిన సూర్యుడిలాగ అశ్వత్థామ ఆటోపం అణగగొట్టేశాడతడు. పూర్తయింది ఆతిథ్యం.

సంశప్తకులు అర్జునుడిమీద పడ్డారు. గాండీవం గుబగుబలాడింది. తెల్లగుర్రాలు పురకలువేశాయి. కపిధ్వజం రెపరెపలాడింది. ప్రతిసంశప్తకుడూ తనమీదికే అర్జునుడిరథం పురికేస్తోందనుకున్నాడు. ఎడా పెడా ఎటుచూసినా అర్జునుడి బాణాలే అపుపించాయి. ఇటు సంశప్తకుల్ని చండాడుతూనే అశ్వత్థామతో యుద్ధంచేశాడు అర్జునుడు. పిడుగులే పిడుగులు కురిపించాడు. కొండలా సహించాడు అశ్వత్థామ. శాయశక్తులా యుద్ధంచేశాడు.

చేతుల తీటదీరా బాణాలు రువ్వాడు అర్జునుడు. సంశప్తకసేన నురుమాడాడు. చేతులూ, తలలూ తుంచితుంచి కుప్పపెట్టాడు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ పీనుగుపెంటలయాయి. రణవాద్యాలూ, నగలూ, జెండాలూ, చామరాలూ, గొడుగులూ గుండపిండయాయి. రక్తం నదులై వాటిని తోసుకుపోయింది. మేటలు వేసింది.

అంగ, వంగ, కళింగ, నిషాదసేనలు అర్జునుణ్ణి ముట్టడించాయి. అదే సమయమన్నాడు అశ్వత్థామ. అర్జునుడిమీదా కృష్ణుడిమీదా బాణంమీదబాణం తగిలించాడు. సింహనాదంచేశాడు. అశ్వత్థామనీ, అతడితో వచ్చిన రాజులనీ ముచ్చెమటలు పోయించాడు అర్జునుడు.

అగ్గిలా భగ్గుమన్నాడు అశ్వత్థామ. క్రూరమైన బాణాలు గుప్పించాడు. అతడి దురుసుతనం సహించలేకపోయాడు శ్రీకృష్ణుడు. "అర్జునా, రోగం ముదరకముందే మందు వెయ్యాలి. బ్రాహ్మడు మితి మీరుతున్నాడు. చూస్తావేం?" అన్నాడు

అతడిమాట పూర్తికానేలేదు, అల్లెతాడుసారించాడు అర్జునుడు. అశ్వత్థామ కంఠంమీదా, చేతులమీదా, కాళ్ళమీదా, గుండెల మీదా వాడివాడి బాణాలు నాటించాడు. ఒకబాణం కొట్టి పగ్గాలు నరికేశాడు. రథం ఈడ్చుకుంటూ ఎంతోదూరం పరిగెత్తిపోయాయి గుర్రాలు. ఉత్సాహం కుంగిపోయి కర్ణుడిదగ్గిరికి వెళ్ళిపోయాడు అశ్వత్థామ.

దండధారుడూ దండుడూ

సంశప్తకులమీదికి రథం మళ్ళించాడు శ్రీకృష్ణుడు. రథం నడుపుతూ పాండవసేనలో కోలాహలం విన్నాడు. చూశాడు. అర్జునుడితో అన్నాడు:

"అదిగో ఆ కల్లోలం విన్నావా? మగధదండధారుడు ఏనుగు మీద మనసైన్యం చెండాడుతున్నాడు. భగదత్తుడంతవాడితడు. ముందు ఇతడి పనిపట్టించేసి,తరవాత ఏంచెయ్యాలో చూసుకుందాం."

చూశాడు అర్జునుడు. రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చెండాడుతున్నాడు దండధారుడు. "అవును, పద —" కృష్ణుణ్ణి తొందరచేశాడు అర్జునుడు. బరిమీద పాంలాగ పరిగెత్తింది రథం. దండధరుడి ఏనుగుని అడ్డగించాడు అర్జునుడు. దిగ్గజంలా వుంది ఏనుగు. అర్జునుడిమీదికి వురికించాడు దండధరుడు. బాణాలు కురిపించాడు గుర్రాలు కప్పెట్టాడు. కృష్ణార్జునుల్ని ముంచెత్తాడు. అగ్గికురిసేశాడు

అర్జునుడు. గాండీవ మెత్తాడు. బాణాలు సంధించాడు. దండధరుడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు. అతడి శిరస్సు తెగేశాడు. ఏనుగునీ చంపేశాడు.

దండధరుడితమ్ముడు దండుడు అర్జునుడిమీద వురికాడు. తోమరంమీద తోమరం కొట్టాడు. అతడి అన్నని చేసినట్టే, చేతులూ తలా నరికి చంపేశాడు అర్జునుడు.

దండధరుడి ఏనుగుసేన తిరగబడింది. సుడిగాలి మేఘాలు చెదరగొట్టినట్టు చెల్లాచెదురుచేసి కొట్టాడు అర్జునుడు. మగధసేన మర్దించి, సంశప్తకులమీదికి వెళ్ళాడు. కృష్ణసారథ్యం - ఎక్కడపడితే, అక్కడ అవుపడ్డాయి తెల్లగుర్రాలు తళుక్కుమంటే తళుక్కుమంది వానరపతాకం. భల్లబాణాలూ, శనపబాణాలూ వేలు వేలు విరజిమ్మాడు అర్జునుడు. మహాసముద్రంలో మందరంలా మనదండులో అవుపించింది అర్జునుడి దివ్యరథం. ఎంతకొడితే అంతవచ్చిపడుతున్నారు త్రిగర్తులు. రకరకాల బాణాలు గుప్పించారు. అన్నీ కొట్టేశాడు అర్జునుడు. వాళ్ళని కండలుకండలు చెక్కేశాడు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చిందరవందరచేసి నరికాడు. తామరచెరువులో కేళీ విహారంచేసిన మదపుటేనుగులాగ వీరవిహారం చేశాడు. శత్రువన్నవాణ్ణల్లా స్వర్గానికి పంపించాడు. చచ్చినంత చచ్చారు. మిగిలినవాళ్ళు పిక్కబలంచూపించారు. వాళ్ళని దూరంగా వెంటాడాడు అర్జునుడు. "అర్జునా, నీవిక్రమవిహారం చూడు" రథంమళ్ళించితెస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు. తుక్కుతుక్కయిన రకరకాల ఆయుధాలూ, పచ్చడి పచ్చడి అయిపోయిన ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ, గుండ పిండైపోయినరథాలూ, పొడిపొడి అయిపోయిన ఆభరణాలూ, గొడుగులూ, జెండాలూ, చామరాలూ — అద్భుతంగా భయానకంగా భీభత్సంగా వుంది రణభూమి. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ,

కొన్ని కొనప్రాణంతో మూలుగుతున్నాయి. అరుస్తున్నాయి. పోతూ పోతూ వున్న ప్రాణాలతో పదాతులు కొందరువేడుస్తున్నారు. కన్నీళ్ళు కారుస్తున్నారు. పెళ్ళాం బిడ్డల్ని తలుచుకుంటున్నారు. కుయ్యో మొర్రోమంటున్నారు. అవన్నీ చూస్తూ జాలిపడుతూ రథం పోనిచ్చారు కృష్ణార్జునులు. ఇంతలో పాండవసేనలో కలకలం వినపడింది. పగ్గాలు సడిలించాడు కృష్ణుడు. పరుగులు పెట్టింది రథం.

అంతకిముందు కురుకుమాళ్ళ సేన వొకతట్టూ, కర్ణుడిసేన వొక తట్టూ రెండూ రెండుమొహాల పోరాడుతూ యుద్ధం ఔచిత్యం ప్రకారం రెండూ కలుసుకున్నాయి. ఆంధ్ర, పుళింద, బాహ్లీక, భోజ, కొంకణసెనలు పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. కర్ణుడితో కలిసి విజృంభించా యవి. పాండవసేనకి తలమునకలయింది.

మ ల య ధ్వ జు డు

పాండ్యరాజు మలయధ్వజుడు ముందుకి వచ్చాడు. కౌరవసేన మీాద కలబడ్డాడు ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ కూలగొట్టాడు భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ తనతో సమానులంటే సహించ డతడు. అర్జునుడూ, కృష్ణుడూ తనకంటే అధికులంటే అస హ్యించుకుంటాడు. అంత వాడు మలయధ్వజుడు.

"లేళ్ళు చంపిన సింహంలా శత్రువుల్ని చంపేస్తున్నావు. ఒకసారి నావేపు రా చూద్దాం" అతణ్ణి చూసి, నవ్వుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ. అతడి మాట ముగిసిందో లేదో, దుసెళ్ళిపోయినట్టు వొక బాణం కొట్టాడు మలయధ్వజుడు. అల్లె తాడు ప్రయోగించాడు. వరస బాణాలు గుప్పించాడు.

ఎంచిఎంచి తొమ్మిది బాణాలు వేశాడు అశ్వత్థామ. తొమ్మి దింటికీ తొమ్మిది కొట్టాడు మలయధ్వజుడు. అశ్వత్థామ బాణాల్లో అయిదు తునకలై పోయాయి. తక్కినవి నాలుగూ మలయధ్వజుడి గుర్రా

లకి తగిలాయి. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. ఆపూవుని మరిన్ని రువ్వాడు అశ్వత్థామ. అతడి అల్లెతాడు పుటుక్కుమనిపించాడు మలయధ్వజుడు. గబుక్కున మరో అల్లెతాడు సంధించాడు అశ్వత్థామ. బాణాలతో ఆకాశం కనపడకండా చేశాడు. తనపరివారం కొత్త గుర్రాలు సిద్ధంచేసింది మలయధ్వజుడికి. వాయువ్యాస్త్రం వేశాడతడు. అశ్వత్థామబాణాలన్నీ ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి చక్రరక్షకుల్ని చంపేశాడు. సింహనాదం చేశాడు. ఆపలేని కోపం తెచ్చుకున్నాడు అశ్వత్థామ. మలయధ్వజుడికి దన్నుయి వచ్చిన యోధుల్ని చంపేశాడు. రత్నాలతోనూ, అగరు చందనాలతోనూ అందంగా మలయ పర్వతంలా వున్న మలయధ్వజుడి జెండా పడగొట్టాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. ధనుస్సు తుంచేశాడు. రథం గుండచేశాడు. అతడు ప్రయోగించిన ప్రతిఆయుధమూ తునకలుచేసేశాడు. తలుచుకుంటే అంతతోనే పూడ్చేసేవాడతణ్ణి. కాని యుద్ధంమీద వేడుకతో కొంచెం ఆగాడు.

కొండశిఖరమెక్కిన సింహంలాగ యోధుడు కూలిపోయిన వాడి ఏనుగుమీద ఎక్కివచ్చాడు మలయధ్వజుడు. దారుణమైన తోమరం తీశాడు. అశ్వత్థామమీద విసిరికొట్టాడు. పిడుగులా వచ్చింది తోమరం. అశ్వత్థామరత్నకిరీటం కిందపడగొట్టింది. తొక్కిన పాంలాగ లేచాడు అశ్వత్థామ. మలయధ్వజుడిరెండుపక్కలా యుద్ధంచేస్తున్న ఆరుగురురథికుల్ని అమాంతంగా ఎగరగొట్టాడు. మలయధ్వజుడుఎక్కినఏనుగు తొండామూ, నాలుగుకాళ్ళూనరికేశాడు. అంతతోనూ పూరుకోలేదు. మలయధ్వజుడి కాళ్ళూ చేతులూ తెగేశాడు అతడి శిరస్సు పూడ్చేశాడు. దాంతో శత్రుసేన జజ్జరిల్లిపోయింది. కకావికలైపోయింది. "అదిగదీ అశ్వత్థామా!" – బుజాలెగరేస్తూ మెచ్చుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

"ఆగండీ ఆగండీ" — చెదిరిపోతున్న సైన్యం చేరదీసి మన సేనమీాద విరుచుకుపడ్డాడు భీముడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన యోధులు అతడితో కలిశారు. ఆగలేకపోయింది కౌరవసేన. పక్క-పక్కలికి తప్పుకుంది. అదిలించి మళ్ళించాడు కర్ణుడు పాండవుల రథసేనమీాదికి రథం పరిగెత్తించాడు అతడితో అశ్వత్థామా కలిశాడు. ఎంతో పాంచాలసేన తెగిపోయింది.

అదిగో అప్పుడే కలకలం విని కృష్ణార్జునులు రథం పరిగెత్తించుకు వచ్చారు. మలయధ్వజుడి మరణం అర్జునుడికి చూపించాడు కృష్ణుడు. భీముడూ, కర్ణుడూ మొదలైన ఉభయపక్షాల రథికుల పరాక్రమం వేరువేరుగా నిరూపించాడు. "మనసేనలోకి రథం పోనీ" — అర్జునుడు తొందరచేశాడు. అర్జునుడిరథం అవుపడగానే చంద్రోదయమైన సముద్రంలాగ వుప్పొంగింది పాండవసేన. కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా పురికొల్పడంతో కౌరవసేనా రెచ్చిపోయింది. రెండుసేనలూ, రెండుసముద్రాల్లాగ కలబడ్డాయి. ముమ్మరమైంది దొమ్మీ యుద్ధం.

కర్ణుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ — సేనాధిపతులు ఇద్దరికీ పడింది ఢీకీ. ఇద్దరూ బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. ఒకళ్ళబాణాలు వొకళ్ళు నరుక్కున్నారు. గొడుగులు పడగొట్టుకున్నారు. జెండాలు ఎగరగొట్టుకున్నారు. కవచాలు పగలగొట్టుకున్నారు. శరీరాలు చీల్చుకున్నారు. రక్తాలు కార్చుకున్నారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడూ — అశ్వత్థామా

"గురుద్రోహీ, నిలబడూ"—కర్ణుణ్ణి దాటుకుంటూ ముందుకి వురికాడు అశ్వత్థామ—"నేను వుండగా నీప్రాణాలు దక్కవు. మాతండ్రి విషయంలో నువ్వుచేసిన పాపానికి పశువుని చంపినట్టు నిన్ను చంపు

తాను. అర్జునుడు అడ్డుపడకండా వుండాలి. నువ్వు పారిపోకండానూ నిలవాలి” అన్నాడు.

“నీబాబుని నరికినకత్తే నీకోసం అట్టేపెట్టాను” పిడుగులు వురిమాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు— “దాంతోనే నీతల నరుకుతాను. నీ కారు కూతలికి అదే నీకు తగినశాస్తి. దుర్మార్గుడా, నన్ను గురుద్రోహి అంటున్నావు. దొంగబ్రాహ్మణ్ణి చంపాను నేను గురుద్రోహిని కాను. నీబాబుదగ్గిరికే నిన్ను పంపుతాను.”

ఒకళ్ళ నొకళ్ళు తూలనాడుకున్నారు. ఇద్దరూ కలబడ్డారు బాణాలు కొట్టుకున్నారు. ఇన్నూ మన్నూ కనపడకండా చేశారు.

యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడు, సాత్యకీ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, పేరుపడ్డ పాంచాలయోధులూ, పాండవశూరులూ కర్ణుణ్ణి ముట్టడించారు. భయంకరమైన యుద్ధంచేశాడు కర్ణుడు.

ధృష్టద్యుమ్నుడు అశ్వత్థామ ధనుస్సు తుంచేశాడు. మండిపోతూ మరోవిల్లు ఎత్తాడు అశ్వత్థామ. ఎదురులేని బాణాలువేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి సారథిని చంపేశాడు. నాలుగు గుర్రాలూ నరికేశాడు. ధనుస్సు విరిచేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు. రథం ముక్కలు చెక్కేశాడు. శక్తి పట్టుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కొట్టిపారేశాడు అశ్వత్థామ. గద ఎత్తాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. దుళ్ళగొట్టాడు అశ్వత్థామ కత్తీ, డాలూ పట్టుకుని వురికాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కత్తి ముక్కలుచేసేసి, డాలు పగలగొట్టాడు అశ్వత్థామ. వరసబాణాలు కొట్టాడు. చలించకండా నిలబడ్డాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు భయపడ్డాడు అశ్వత్థామ; తొందరపడ్డాడు. ధనుస్సువదేసి, కత్తిపెరికాడు. పాంమీదికి పరుగెత్తిన గరుత్మంతుడిలాగ ధృష్టద్యుమ్నుడిమీదికి పరుగెత్తాడు.

దూరంనించే అది చూశాడు కృష్ణుడు. "ధృష్టద్యుమ్నుడు అశ్వత్థామకి దొరికిపోయినట్టున్నాడు" అంటూ రథం పరిగెత్తించాడు. క్రూరమైన ఇనపశూలాలు కొడుతూ కలబడ్డాడు అర్జునుడు. అడుగు ముందుకి వెయ్యలేకపోయాడు అశ్వత్థామ. రథంమీదికి వచ్చేశాడు. సహదేవుడు వచ్చి, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పట్టుకుపోయాడు.

అశ్వత్థామ అర్జునుడితో కలబడ్డాడు. చావుదెబ్బలు కొట్టాడు అర్జునుడు. మూర్ఛపోయాడు అశ్వత్థామ. అలా సేనాధిపతిని కాపాడి, అశ్వత్థామని ఓడించాడు అర్జునుడు. సింహనాదాలు చేశారు పాండవ యోధులు. భోరుమని రణదుందుభులు మోగించారు.

అర్జునుణ్ణి చూశాడు కర్ణుడు: నిప్పులు కక్కాడు. అతడివైపు రథం తిప్పాడు. సరిగ్గా అప్పుడే సంశప్తకులు అర్జునుడిమీదికి వురికారు.

"కర్ణుడు మనమీదికి కాలుదువ్వుతూన్నాడు" కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — "సంశప్తకులూ వురుకుతున్నారు. కర్ణుడిదగ్గర చిక్కుకున్నామా, సంశప్తకులికి జంకేసినట్టవుతుంది. కనక ముందు వాళ్ళపనే పట్టిద్దాం."

సంశప్తకులతట్టు రథం తిప్పాడు కృష్ణుడు. హతమార్చడం ఆరంభించాడు అర్జునుడు.

కర్ణుడు ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళాడు. ఇద్దరూ కలబడ్డారు. ఉభయసేనలూ కలబడ్డాయి. ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం. అన్నిరోజులూ యుద్ధం చూశారు. అవాళటియుద్ధంలాంటియుద్ధం చూడలేదు. అంతా ఆశ్చర్యంగా జరిగిపోయింది. సేనలు పోరాడుతున్నారో కూలిపోతున్నారో తెలియకుండా అయోమయమైపోయింది.

పాంచాలకులవాళ్ళని అయిదుగురిని, పదిమందిని, ఏడుగురిని వరసపెట్టి చంపాడు కర్ణుడు. వాళ్ళరథాలూ, గుర్రాలూ, సారథులూ

కూలగొట్టాడు. తుంగనుడుగు చొచ్చినమదపుటేనుగులాగ, పాండవ సేన కలగుండు పెట్టేశాడు. నకులుడూ, సహదేవుడూ, ద్రుపద కుమారుళ్ళూ, ద్రౌపదికొడుకులూ, సాత్యకీ పెద్దపెద్దసేనలతో కర్ణుణ్ణి ముట్టడించారు. ఉగ్రుడే అయిపోయాడు కర్ణుడు. ఉగ్రమైన బాణాణ్ణి కురిపించాడు. అంతమందినీ ఆడించేశాడు.

ఉబ్బిపోయాడు దుర్యోధనుడు. ఏనుగుయుద్ధంలో పేరుపడ్డ అంగ, వంగ, కళింగ, మగధ, సుహ్మ, పౌండ్రసేనలు పాండవసేన మీద పురికొల్పాడు. కొండలమందలా బయలుదేరింది ఏనుగు సేన. పాండవుల చతురంగసేన మట్టేస్తూ, చిత్రవధచేస్తూ విజృంభించింది. పాండవయోధులూ, చేకితాన ప్రభద్రకులూ ఏనుగుసేనమీదపడ్డారు. చించి చెండాడారు.

వంగదేశంరాజుని ఏనుగుతో కూలగొట్టాడు సాత్యకి. సహదేవుడు పౌండ్రదేశంరాజుని చంపేశాడు. నకులుడు సుహ్మదేశం రాజుని నరికేశాడు. అతణ్ణి ఎన్నో ఏనుగులు చుట్టుముట్టాయి. ఘీంకారాలు చేశాయి. అందులో ఎనిమిది ఏనుగులు చంపేశాడు సహదేవుడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ వాళ్ళూ ఎన్నో అన్ని ఏనుగులు పీనుగులుచేశారు. కర్ణుడిమీద కలబడ్డారు. మంచి బింకంలో పడింది యుద్ధం. రక్తం కాలువలుకట్టింది. రేగినధూళి అడిగిపోయింది. ఉభయ సేనలూ స్పష్టంగా కనిపించాయి. బిరుదుచిహ్నాలతోనూ, గొడుగుల తోనూ, జెండాలతోనూ ప్రకాశించాయి.

ఏదో కొంచెం తప్ప సంశప్తకసేన యావత్తూ వూడ్చేశాడు అర్జునుడు.

"చూడు చూడు" యుద్ధంచూపిస్తూ అర్జునుడితో అన్నాడు కృష్ణుడు - "ధర్మరాజుని పట్టుకోవాలని శాయశక్తులా కాస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు. అమృతం ఆనపడ్డ రాక్షసుల్ని ఇంద్రుడూ, అగ్నితరిమి

నట్టు భీముడూ, సాత్యకీ తరుముతున్నారు. పడబాదుతున్నారు. అయినా ఆగలేదు కౌరవులు. అదిగో దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ, కృపుడూ, అశ్వత్థామా ఆఇద్దరినీ బాణాలతో ముంచేస్తున్నారు. అదిగో ధర్మరాజుకవచం చీల్చేశారు. కర్ణుడు పట్టపగ్గాలు లేన ట్లున్నారు. ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకులు సింహనాదాలు చేస్తున్నారు. సుళ్ళుతిరిగి భీముడు వాళ్ళని బాదేస్తున్నాడు. కర్ణుడూ, వాళ్ళూ ధర్మరాజుమీద బాణాలు కురిపిస్తున్నారు. నకులసహదేవుల్నీ, సాత్యకినీ, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ ద్రౌపదికుమాళ్ళనీ, పాండవపాంచాలయోధుల్నీ సుళ్ళుతిప్పేస్తున్నాడు కర్ణుడు. తామరచెరువులో తాండవమాడు తూన్న మదపుటేనుగులావున్నాడు. మన కపిధ్వజంవేపు చూపులు విసురుతున్నాడు. నువ్వు రావాలనే కోరుతున్నాడు. మంటలో మిడతలాగ నీమీద వురకాలనే చూస్తున్నాడు. ఊరుకోకూడదు. ఊదెయ్యాలి.

"అదిగో, దుర్యోధనుణ్ణిచూడూ, కర్ణుడికి అన్నివిధాలాతోడ్ప డుతున్నాడు. నిన్ను గెలవాలనివున్న సేనలన్నీ కర్ణుడిదగ్గిరచేర్చాడు. మదపుటేనుగు గున్నమామిడిచెట్టు పీకేసినట్టు ఇతణ్ణి వూడ్చెయ్యాలి. కర్ణుడు వొక్కడూ అయిపోతే సరి, రాజ్యం నీచేతిలో పడుతుంది" అన్నాడు.

ద్వో మ్మ యుద్ధం

ఇంతలో భీముడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, సాత్యకీ త్రిమూర్తు ల్లాగ మనసేనమీద పడ్డారు. వల్లమాలిన పరాక్రమం చూపెట్టారు. కొత్తధైర్యం వచ్చింది పాండవసేనకి. పోలోమని విరుచుకుపడింది. ప్రళయరుద్రుడైపోయాడు భీముడు. పెద్ద సింహనాదం చేశాడు. తరుముకువచ్చాడు. పరుగుతీసింది కౌరవసేన. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు

పడిపోయారు సైనికులు. తడబడిపోయారు. తమనితామే తొక్కేసుకున్నారు. పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయారు. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ భయపడిపోయాయి. మోకరిల్లి పడిపోయాయి. వాహనాలు దిగేసి పరిగెత్తారు యోధులు. వాళ్ళ మొహాలతోపాటు జెండాలు కిందికి వాలిపోయాయి. కకావికలై పోయింది కౌరవసేన.

అప్పుడు నిషాదరాజుకొడుకు పెద్ద ఏనుగుమీద వెళ్ళాడు. భీముణ్ణి అడ్డుకున్నాడు. మెరుపుల్లాంటి బాణాలు నాలుగువేశాడుభీముడు అతడి కాళ్ళూ చేతులూ నరికేశాడు. శిరస్సుఎగరగొట్టేశాడు. ఏనుగు తొండం పూడ్చేశాడు. భీముడిముందు మూడుఅక్షౌహిణీలసేన నిలవలేకపోయింది. అతణ్ణి తేరిచూసే మొనగాడే లేకపోయాడు. అదంతా చూపించి అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించాడు కృష్ణుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు: నువ్వు చెప్పింది చూస్తే కౌరవసేన కాలిపోయిందనే అనిపిస్తోంది. నాకుమాళ్ళ అవస్థ ఏమయింది, తరవాత? సంజయా, చెప్పు మనవాళ్ళు ఏమయారో చెప్పు.

సంజయుడు: అంతమందిమీ అంత పోరిపోరిచెప్పాం. పెడ చెవినిపెట్టాడు నీపెద్దకొడుకు. నువ్వుచేసిన దుర్ణయమే ఇలాఫలించింది. విచారించి లాభమేముం దిప్పుడు? యుద్ధం వివరంగా ఆలకించు.

భీముడి పరాక్రమం చూశాడు అర్జునుడు. తనముందు చిన్న చిన్న గుంపులు చెదరగొడుతూ, తనసేన చేరుకున్నాడు.

"నిలబడు"—భీముణ్ణి గద్దిస్తూ వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు—"ఎక్కడికి ఇలాతోసుకు వచ్చేస్తున్నావు? నేనుండగానేనా ఈ విరగబాటు? ఇప్పుడే నీ అంతుచూసేస్తాను" అంటూ గుడ్లు వురిమాడు. వేడివేడి బాణాలు గుప్పించాడు.

కార్చిచ్చులా విజృంభించాడు కర్ణుడు. ఆకాశం బద్దలైనట్టు

సింహనాదంచేశాడు. పిడుగులు మోగించాడు ధనుస్సు. తనయోధుల్ని పురికొల్పాడు.

దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ — ఇద్దరి ఉద్ధృతమూ కౌరవసేనలో వల్లమాలిన ఉద్రేకం రేకెత్తించింది. పారిపోతున్న చతురంగబలం వెనక్కిమళ్ళింది. యుద్ధంచేసింది. ఉభయసేనల్లోనూ పేరుపడ్డ యోధవీరులు ప్రాణాలు దాచుకోకండా పోరాడారు. భయంకరంగా జరిగింది యుద్ధం.

శిఖండిగుర్రాలు కూల్చేశాడు కర్ణుడు. అతడి సారథిని చంపేశాడు. జెండా పడగొట్టేశాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. ఒళ్ళంతా తూంట్లుకొట్టేశాడు. తట్టుకోలేకపోయాడు శిఖండి. తోకముడిచేశాడు.

దుశ్శాసనుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ సరాసరి పోట్లాడారు. గట్టిగట్టి బాణాలతో కొట్టుకున్నారు. ఇద్దరిసేనలూ మధ్య దూరాయి. హోరాహోరి యుద్ధంచేశాయి.

కర్ణుడి కళ్ళఎదటే వృషసేనుడిసారథితల తెగేశాడు నకులుడు. అతడిపక్కసేన అడిలిపోయింది. పారిపోకండా ఆపాడు కర్ణుడు. మరో సారథిని పెట్టుకున్నాడు వృషసేనుడు. తండ్రి చక్రరక్షకుడై నిలబడ్డాడు. నకులుడు మరోవేపు రథం తిప్పాడు.

సహదేవుడు ఉలూకుడిమీద పురికాడు. రథంలేకండా కొట్టేశాడు. పరుగుతీశాడు ఉలూకుడు. వెంటదరిమాడు సహదేవుడు.

సాత్యకీ శకునీ కలబడ్డారు. జెండాలు నరుక్కున్నారు. కవచాలు చీల్చుకున్నారు. శకునిగుర్రాలు చంపేశాడు సాత్యకి. రథంగం తేసి దౌడుతీశాడు శకుని. సహదేవుడు వెంటదరిమినప్పుడు పారిపోయి మరోరథం తెచ్చుకున్నాడు ఉలూకుడు. తండ్రిని దానిమీద ఎక్కించుకుని పట్టుకుపోయాడు. వెనక్కి తగ్గేసింది శకునిసేన. కాని భీముడిపాలబడి నాశనమైపోయింది.

దుర్యోధనుడిసారథి చచ్చిపోయాడు. గుర్రాలు కూలిపోయాయి. భయపడిపోయా డతడు. రథం గెంతేశాడు. శాళ్ళకిబుద్ధిచెప్పేశాడు. నీయోధులు భీముడిచుట్టూ మూగారు. యుద్ధంచేశారు. చచ్చారు.

యుధామన్యుడు కృపాచార్యుడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. అతడు ఇంకో దనుస్సు తీశాడు. సానపట్టిన బాణాలు కొట్టాడు. యుధామన్యుడి జెండా నరికేశాడు. గొడుగు పడగొట్టాడు. సారథని కొట్టేశాడు. ఒణికిపోయాడు యుధామన్యుడు. రథం తిప్పేశాడు. ఒకటేపారిపోడం పారిపోయాడు.

కృతవర్మ వొంటినిండా బాణాలు గుచ్చాడు ఉత్తమౌజుడు మండిపోయాడు కృతవర్మ. అగ్గిపిడుగులాటి బాణం వొదిలాడు. మూర్ఛపోయాడు ఉత్తమౌజుడు. అతడి సారథి రథంతప్పించుకు పారి పోయాడు.

అ ర్జు ను డూ - అ శ్వ త్థా మా

ఎంతోమంది రథికులతో కలిసి విజృంభించారు అశ్వత్థామ. కృష్ణుణ్ణీ అర్జునుణ్ణీ బాణాలతో ముంచేశాడు. ఒళ్ళుమండింది అర్జునుడికి. ఇంద్రాస్త్రమూ మొదలైన మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. అన్నిటికీ అన్నీ మారాస్త్రాలు వేశాడు అశ్వత్థామ. అన్నీ కొట్టిపారేశాడు. దారుణమైన బాణాలు కొట్టాడు.మూడుబాణాలు అర్జునుడి కుడిబుజం దూసుకు పోయాయి. మరింత మండిపోయా డతడు. అశ్వత్థామ రెండు పక్కలా వుండి పోరాడుతున్న మన మహాసేన కుప్పలుకుప్పలు కూల గొట్టాడు. మరింత రెచ్చిపోయాడు అశ్వత్థామ. అర్జునుడి తెల్ల గుర్రాలూ, వానరపతాకమూ బాణాలతో నింపేశాడు. సారథి కృష్ణుడి మీాదా, అర్జునుడిమీాదా పుంఖానుపుంఖాలు బాణాలు నాటించాడు. అర్జునుడికి తలమునకలైనట్టు మహాయుద్ధంచేశా డు.

ధర్మరాజు చిత్రసేనుణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. తన ఎదటిసేన తరిమితరిమి కొట్టాడు. చింవరవందర చేశాడు. దుర్యోధనుడూ, సోదరులూ అతణ్ణి పట్టి కుర్యాలని చుట్టుముట్టారు. భీముడూ, నకుల సహదేవులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ వాళ్ళమీద కలబడ్డారు అదేసమయానికి పెద్దపులిలా అక్కడ వురికాడు కర్ణుడు. తీవ్రమైన బాణాలు జడివాన కురిపించాడు ఆకాశం అదిరినట్టు అల్లెతాడు మోగించాడు.

దుర్యోధనుడిమీద ఇరవై బాణాలు కొట్టాడు సహదేవుడు. బాధతో చుట్టుకుపోయాడు దుర్యోధనుడు. జజ్జరిల్లిపోయింది మనసేన. చూసి సహించలేకపోయాడు కర్ణుడు. దివ్యాస్త్రాలు వేశాడు. పరిగెత్తింది పాండవసేన.

ధర్మరాజు పలాయనం

ధర్మరాజుమీద విరుచుకుపడ్డాడు కర్ణుడు. మండిపడ్డాడు ధర్మరాజు. అంపవానకురిపించాడు. చిరునవ్వుతో కరుకైన బాణాలు కొట్టాడు కర్ణుడు. గట్టిదొక ఇనపబాణంకొట్టాడు. ధర్మరాజుగుండెలు దూసెళ్ళిపోయింది బాణం. దెబ్బతో చదికిలబడిపోయాడతడు. దుర్భరమనిపించింది బాధ. "రథం మళ్ళించి తోలుకుపద" – సారథితో అన్నాడు.

ధర్మరాజురథం మళ్ళిపోయింది.

"పోనీకండి. పట్టుకోండి" – కేకలువేస్తూ వెంటపడ్డారు కౌరవులు. కేకయ పాంచాలసేనలు అడ్డుపడ్డాయి; పోరాడాయి.

"ఆగూ, ఆగూ, నిలబడూ" – గద్దిస్తూ దుర్యోధనుడి వెంటపడ్డాడు భీముడు. బాణాలతో కప్పెట్టాడు. కేకయ పాంచాలసేనమీద శరవర్షం కురిపించాడు కర్ణుడు. అడలెత్తిపోయి, భీముడివెనక్కి పారిపోయిందది. ధర్మరాజు రథం వెంటాడాడు కరుడు.

గుండెలు చొచ్చుకుపోయిన బాణంబాధతో శిబిరానికే వెళ్ళిపోతున్నాడు ధర్మరాజు. వెంటపడి, మరి మూడుబాణాలు నాటించాడు కర్ణుడు. వెళ్ళిపోతున్నావాడల్లా వెనక్కితిరిగాడు ధర్మరాజు. గబగబా కర్ణుడిమీద గట్టిగట్టిబాణాలు తగిలించాడు. అతడిసారథిమీద మూడుబాణాలు కొట్టాడు నాలుగుగుర్రాలమీదా నాలుగు నాటించాడు. చక్రరక్షకులై వున్న నకులసహదేవులు అన్నగారి దురవస్థ చూశారు. కర్ణుడిమీద కలబడ్డారు. వరస బాణాలు కురిపించారు.

ఇద్దరినీ దద్దరిల్లగొట్టాడు కర్ణుడు. ఏనుగుదంతంలాటి శరీరమూ, నల్లటి అందమైనతోకలూ కలిగిన ధర్మరాజుగుర్రాలు చంపేశాడు. బాణంమీద బాణం కొట్టాడు. అతడి రత్నకిరీటం తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు. నకులుడిధనుస్సు నరికేశాడు. అతడిగుర్రాలు కూల్చేశాడు. ధర్మరాజూ, నకులుడూ సహదేవుడిరథ మెక్కేశారు. అన్నదమ్ములు ముగ్గురినీ రక్తాలుకారినట్టు గట్టిగట్టిదెబ్బలు కొట్టాడు కర్ణుడు. రకరకాలబాణాలు వొళ్ళునిండా నాటించాడు.

“ధర్మరాజుమీద ఇంత విరుచుకుపడతావేం?” — కర్ణుణ్ణి మందలిస్తూ అన్నాడు శల్యుడు— “ఇతణ్ణి నువ్వు చంపేసినా అర్జునుడు నిన్ను వొదిలిపెట్టడు. నిన్నూ, నీకౌరవుల్నీ అతఃపాతాళానికి పాతేస్తాడు. ధర్మరాజు మరణించినా ఫలంమాత్రం దక్కదు. చంపితే అర్జునుణ్ణి చంపు. అదీ పౌరుషం. దుర్యోధనుడికి సామ్రాజ్యం సిద్ధిస్తుంది. నామాట విను. ధర్మరాజుని వొదిలిపెట్టు.

“అదీకాక, అదిగో అటు చూడు. దుర్యోధనుడి పని అయిపోతోంది. దిగాలుమనిపోయి, భీముడి పిడికిలిలో చిక్కిపోయాడు. నువ్వు తప్ప అతణ్ణి అడ్డుకునే మొనగాడు లేడు. భీముడిచేత దుర్యోధనుడు చచ్చాడో, నువ్వు ధర్మరాజునీ, నకులసహదేవుల్నీ చంపడం వృథాప్రయాస అయిపోతుంది” అన్నాడు.

అటురెత్తి దుర్యోధనుడిదిక్కు చూశాడు కర్ణుడు. భీముడిచేత చావుబతుకుల్లో వున్నాడు దుర్యోధనుడు. రాజుని కాపాడాలి ముందు. చప్పున రథం మళ్ళించాడు కర్ణుడు.

సహదేవుడి రథంమీద తమ్ములిద్దరితోనూ గబగబా శిబిరానికి వెళ్ళిపోయాడు ధర్మరాజు.

కర్ణపర్వం

మూడో ఆశ్వాసం

కర్ణుడు ధర్మరాజుని వొదిలిపెట్టేశాడని విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు "మోసం జరిగిపోయింది" అని మనస్సులో బాధపడ్డాడు – "భీముడితో చాలలేడా నాకొడుకు? అలాచేతికిచిక్కిన ధర్మరాజుని వొదిలెయ్యడం తెలివైనపనేనా! పొరపాటుచేశాడు కర్ణుడు" అంటూ ఎంతో అంత నొచ్చుకున్నాడు. పైకి కనపడకండా, అడిగాడు. "ఆఁ, ధర్మరాజు పారిపోయాక ఏమైంది యుద్ధం?"

సంజయుడు: ధర్మరాజు శిబిరానికి వెళ్ళిపోయాడు. రథం దిగి లోపల ప్రవేశించాడు. పక్కమీద పడుకుని శరీరంలో నాటుకున్న బాణాలు పెరికించుకున్నాడు. పరాభవంతో హృదయం దహించుకుపోతోంది. బాధపడుతూ తమ్ముళ్ళని చూశాడు. "మీరు భీముడిదగ్గిరికి వెళ్ళండి" అంటూ వాళ్ళని యుద్ధానికి పంపించేశాడు. అప్పటికే నకులుడు మరోరథం సిద్ధంచేసుకున్నాడు. అన్నదమ్ములిద్దరూ అన్నగారిమాటప్రకారం రణక్షేత్రానికి వచ్చేశారు. మహామేఘంలా గర్జిస్తూ యుద్ధంచేస్తున్నాడు భీముడు. అతడిదగ్గిరికే వచ్చి కౌరవసేనమీద కలబడ్డారు కవలతమ్ములు.

అశ్వత్థామతో హోరాహోరి పోరాడుతున్నాడు అర్జునుడు, అన్నగారి సంగతి ఏమయిందో తెలియలే దతడికి. మెరుపుల్లాంటి బాణాలు చరచరా అశ్వత్థామ రొమ్ముమీద తగిలించాడతడు. అమాంతం గదవిసిరాడు అశ్వత్థామ. కొట్టిపారేశాడు అర్జునుడు.

మరోపది బాణాలు అశ్వత్థామమీద నాటించాడు. ఒకబాణం వేసి సారథిని చంపేశాడు. తనే పగ్గాలు పట్టుకున్నాడు అశ్వత్థామ. రథం నడుపుకుంటూ యుద్ధంచేశాడు. కృష్ణుడిమీదా, అర్జునుడిమీదా బాణాలు గుప్పించాడు. అతడి యుద్ధం చూసి, దేవతలే నిశ్చేష్టులై పోయారు.

అద్భుతమైన అశ్వత్థామప్రతాపం సహించలేకపోయాడు అర్జునుడు. వెడల్పాటిది వొకబాణం వేశాడు. అశ్వత్థామపగ్గాలు నరికేశాడు. రథం ఈడ్చుకుంటూ పారిపోయాయి గుర్రాలు. దాంతో మనసైన్యాలు నిలవలేకపోయాయి. అరిచేతిలో ప్రాణాలు పెట్టుకుని పరుగులు తీశాయి. రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ వేసుకుని భూమిగజగజలాడినట్టు పాండవసేనలు వెంటతరిమాయి.

"నీకళ్ళుముందే నాసేన ఇలా బాధపడి పారిపోతూవుంది" కర్ణుణ్ని హెచ్చరించాడు దుర్యోధనుడు— "బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమం నీది. పాండవులా నీకు సాటి? చూస్తావేం? నీబలమూ, చేవా చూపించాలి, ఇప్పుడు."

భార్గవాస్త్రం

బోగవిరిచి శల్యుణ్ని చూశాడు కర్ణుడు. "నీసామర్థ్యమంతా చూపించి రథం నడపాలి. చూడు, ఇప్పుడే కృష్ణుణ్నీ, అర్జునుణ్నీ, భీముణ్నీ చంపేస్తాను. నాభుజబలమూ, అస్త్రబలమూ, శౌర్యమూ లోకానికి వెల్లడిస్తాను. ఇన్నాళ్ళపూనిక ఇవాళతీర్చుకుంటాను. దుర్యోధనుడు ఒక్కడే స్థిరంగా శాంతంగా సామ్రాజ్యం ఏలుకున్నట్టుచేస్తాను" అన్నాడు.

"గాండీవమా నీకు సాటి?" చేతిలో విల్లు విజయాన్ని చూస్తూ అన్నాడు. అల్లెతాడు సారించాడు. పాండవసేనని చెయ్యెత్తి పిలి

చాడు. భార్గవాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అద్భుతమైన మహాస్త్రం భార్గవాస్త్రం. రకరకాలైన బాణాలు ఘోరంగా వెలిగక్కింది. మహాసంక్షోభం కలిగించింది. రథాలు గుండపిండిచేసింది. ఏనుగుల వీనుగులు చేసింది. గుర్రాలు కూలగొట్టింది. కాల్బలం కనుపుగొట్టింది. రక్తం వరదలై పారింది. కళేబరాలూ, రథాలూ మునుగుతూ తేలుతూ కొట్టుకుపోయాయి.

భార్గవాస్త్రంతో నానాబాధలూ పడిపోయింది పాండవసేన. దద్దరిల్లిపోయింది. అరిచేతిలో ప్రాణాలు పెట్టుకుపరుగులుపెట్టింది కౌరవ సేన వెంటపడింది. తరిమితరిమికొట్టింది. దిక్కులు గజగజలాడిస్తూ సింహనాదం చేశాడు కర్ణుడు. వొదలకుండా వెంటపడ్డాడు. అంపవాన కురిపించాడు. పొగలేని మంటలా ప్రకాశించాడు. భరించలేకపోయింది పాండవసేన. హాహాకారాలు చేసింది. కుయ్యో మొర్రోమంది. తహ తహలాడిపోయింది. "కృష్ణా! కృష్ణా!! అర్జునా! అర్జునా!!" — ఆర్తనాదాలు చేసింది.

"చూడూ చూడూ, కృష్ణా!" కర్ణుణ్ని చూపిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు — "పట్టపగటిసూర్యుడిలా వెలిగిపోతున్నాడు కర్ణుడు. తెగించి మహాదర్పం చూపుతున్నాడు. తేరిచూడడానికి వల్లకాకుండా మండిపోతున్నాడు. ఇప్పుడు అతడి ఎదటికి వెళ్ళడమంటే మృత్యువు మొహానికి వెళ్ళడమే. అపజయం తెచ్చుకోడమే. సందేహంలేదు. కావాలంటే గెలుపు రాదు. శరీరమంటూ వుంటే అంతావుంది. సమయం వచ్చినప్పుడు శత్రువుని గెలవవచ్చు. బతికివుంటే శుభం పొందవచ్చు. కృష్ణా, మళ్ళించు, మళ్ళించు మనరథం"

అర్జునుడిమాటలు విన్నాడు కృష్ణుడు. భీముడివేపు చూశాడు. కర్ణుణ్ని ఎదిరించి, పాండవసేన నిలవరిస్తూన్నాడు భీముడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ, ద్రౌపదికుమారుల్లూ మొదలైన రథికులు

కర్ణుడిమీద కలబడుతున్నారు. భీముడు కౌరవసేన తరిమితరిమి కొడు తున్నాడు. అతడి బిగువు అప్పటికి శత్రువుని అడ్డుకోడానికి చాలుతుందని గ్రహించాడు కృష్ణుడు. "కర్ణుడు ఇతర్లతో యుద్ధం చేసి బాగా అలిసిపోడమూ అవసరమే. అర్జునుడు కొంత అలసట తీర్చుకోడమూ మంచిదే" అని ఊహించాడు. కర్ణుడు యుద్ధంచేస్తున్న చోటికి దూరంగా రథం పట్టుకుపోయాడు.

అన్నయ్యఏడీ?

"మీ అన్నయ్యసంగతి ముందు తెలుసుకోవాలి" అర్జునుడితో అన్నాడు కృష్ణుడు— "మనం అశ్వత్థామతో యుద్ధంలోమునిగివున్న ప్పుడు కర్ణుడికి లొంగిపోయాడు ధర్మరాజు. అతడిచేత బాగా దెబ్బలు తినేశాడనుకుంటాను. అంచేత ముందు అతడిఅవస్థ తెలుసుకోవాలి. తరవాత కర్ణుడిపని పట్టించవచ్చు."

అన్నగారు దెబ్బలు తినేశా డనగానే గుండెలో పొడిచినట్ట యింది అర్జునుడికి. తమ సేనంతా వొక్కసారి కలయజూశాడు. ఎక్కడా ధర్మరాజుజెండా అవుపడలేదు గబగబా భీముడిదగ్గిరికి వెళ్ళిఅడిగాడు —"భీమన్నా ! అన్నయ్యఏడీ?

"అన్నయ్య యుద్ధంలో లేడు" అన్నాడు భీముడు — "నేను కౌరవుల్ని హతమారుస్తున్నాను. కర్ణుడు అన్నయ్యని వెంటాడాడు. ఒంటినిండా ఎన్నో బాణాలు కొట్టేశాడు. భరించలేకపోయాడు అన్నయ్య. తప్పుకు వెళిపోయాడు. ఏమయిందో కనుక్కో నువ్వు. ఇంతకీ మనపాల మనకృష్ణుడే వున్నాడు. మరోలా జరగదు."

"శిబిరానికే వెళిపోయుంటాడు" అందుకున్నాడు అర్జునుడు— "క్రూరమైన కర్ణుడిబాణాలు వొళ్ళంతా నాటుకునుంటాయి. బాధ పడిపోయుంటాడు అన్నయ్య. భరించలేకపోయుంటాడు. శిబిరానికే

వెళ్ళిపోయుంటాడు. అవును, అలాగే అయుంటుంది. ద్రోణుడంత వాడి ఉగ్రమైన బాణాలు సహించాడు. అతడు పడిపోయాక కర్ణుడిచేత కష్టపడిపోయాడు. భీమన్నా, పరిగెత్తు. అన్నయ్య ఎలావున్నాడో చూసిరా. సేనముందు నేను వుంటా నిక్కడ" అన్నాడు.

"అదినీకు చెల్లుతుంది" అన్నాడు భీముడు – "నేను వెళ్ళానో, వీళ్ళకి భయపడి పారిపోయానంటారు."

"అదికాదు" అన్నాడు అర్జునుడు – "అదిగో, సంశప్తకులు నామీదికి వస్తున్నారు. వాళ్ళని కాదని ఎలా వెళ్ళడం?"

"ఫరవాలేదు" వురకలు వేస్తూ వస్తున్న సంశప్తకుల్ని చూస్తూ అన్నాడు భీముడు – "నేనే వీళ్ళపని పట్టేస్తాను. నువ్వే వెళ్ళు అన్నయ్యకోసం."

"సరే" అన్నాడు అర్జునుడు. "రథం చప్పున పోనీ. అన్నయ్యని చూసిందాకా మనస్సు కుదుటపడకుండావుంది" – కృష్ణుణ్ణి తొందర చేశాడు.

"మీ అన్నయ్యక్షేమం చూడడం ముఖ్యమైనపని" రథం తిప్పుతూ భీముడితో అన్నాడు కృష్ణుడు – "మేం వెళుతున్నాం. కౌరవసేన హతమార్చడం నీకు వొక పెద్దపని కాదు. గెలుపు సాధించు" అంటూ పొగిడినట్టు దీవించాడు. పగ్గాలు సడిలించాడు. గుర్రాలు పరిగెత్తించాడు. అలా కృష్ణార్జునులు భీముణ్ణి యుద్ధానికి నియోగించి శిబిరానికి వెళ్ళారు.

ధర్మరాజు శిబిరంలో

ధర్మరాజు శిబిరంముందు అర్జునుడిరథం ఆగింది. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ రథం దిగారు. ధర్మరాజుమందిరంలో ప్రవేశించారు. పక్కమీదవొక్కడే వున్నాడు ధర్మరాజు. అతడు క్షేమంగా వుండడం

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ చూశారు. ఇద్దరిగుండెలూ కుదుట పడ్డాయి. సంతోషిస్తూ వెళ్ళారు. ధర్మరాజుకి పాదాభివందనం చేశారు.

తమ్ముణ్ణీ, కృష్ణుణ్ణీ చూశాడు ధర్మరాజు. కర్ణుణ్ణి చంపేసే వచ్చారని భావించాడు. పట్టరానిసంతోషం కలిగిం దతడికి. చిరు నవ్వు నవ్వుతూ ఇద్దరినీ అభినందించాడు.

"మహానందంగా వుంది నాకు" ఇద్దరి మొహాలూచూస్తూ అంటున్నాడు ధర్మరాజు — "దేవతలైనా కర్ణుణ్ణి గెలవలేరు. పరశు రాముడి మహాస్త్రాలు కలవా డతడు అగ్నిహోత్రుణ్ణి మించిన తేజ శ్శాలి. వాయుదేవుడంత బలవంతుడు. రణవిద్యలో సాటిలేని సమ ర్థుడు ధైర్యానికీ, గాంభీర్యానికీ పెట్టింది పేరు. అంతటి ఉద్దండుణ్ణి చెక్కు-చెదరకండా చంపేసి వచ్చారు మీరు. నాహృదయంలో వున్న చింతంతా వొదిలిపోయింది.

"అతడికీ నాకూ ఇప్పుడిప్పుడే యుద్ధం జరిగింది. ధృష్టద్యు మ్నుడూ, సాత్యకీ, శిఖండీ, ద్రౌపదికుమారులూ - ఇంతమందీ చూస్తూనే వున్నారు. నా సారథిని చంపేశాడు కర్ణుడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు, జెండా నరికేశాడు. నా వొళ్ళంతా బాణాలతో నింపే శాడు. తడబడిపోయాను నేను. అప్పుడు భీముడిచేత దుర్యోధనుడికి పీకలమీదికి రావడం చూసి నన్ను వొదిలేసి, అటు పరిగెత్తాడతడు. నేను ఇటు వచ్చేశాను.

"తమ్ముడూ, కర్ణుణ్ణి ఎలా గెలవడం అన్నవిచారంతో పద మూడేళ్ళు రాత్రింబగళ్ళు నిద్రాహారాలు రుచించలేదు నాకు. బ్రాహ్మలు పట్టితెచ్చిన యజ్ఞపశువులాగ భయపడుతూనే ఇన్నాళ్ళూ గడిపాను. ఎప్పుడూ నాకళ్ళకి కట్టినట్టే వుండేవాడు. భీష్ముడిచేతా, ద్రోణుడిచేతా కూడా పరాభవ మెరగను వీడిచేత ఇంత దైన్యం అను భవించాను. నీలాంటితమ్ముడు వుండబట్టి అంతవిచారమూ తీరిపోయింది.

బతికి బట్టకట్టాను. కౌశలమూ, సామర్థ్యమూ, శౌర్యమూ, దివ్యాస్త్రాలూ - అన్నీ వున్నాయి కర్ణుడికి. అతడికొడుకులూ, స్నేహితులూ వొక్కొక్కడూ యుద్ధంలో ఉద్దండులు దుర్యోధనుడూ, అతడి తమ్ముళ్ళూ, పరిజనులూ కర్ణుడంటే ప్రాణాలు అడ్డువేస్తారు. అలాంటి వాణ్ణి ఎలా చంపేశావు?

"తలపువ్వు వాడకండా మహాబలశాలి కర్ణుణ్ణి చంపేశావు. మహాశ్చర్యమైన విషయ మిది. దుర్యోధనుడు సంతోషించాలని 'అర్జునుణ్ణి నేను వొక్కణ్ణే చంపేస్తాను' అనేవా డతడు, గర్వంగా. అది సాగనివ్వకండా చేశావు, ఇవాళ. నీ భుజపరాక్రమమంతా ప్రకటించావు బిరుసుకూతలుకూయడం సేవకధర్మం. దానికేం. కాని ఆవాళ జూదంనాడు ద్రౌపదిని అంతేసిమాట లన్నాడు. బాణాలు గుచ్చుకున్నట్టు గుండెల్లో బాధిస్తున్నా యవి. ఆబాధ తమ్ముడూ, ఇవాళతో లేకండా చేశావోయి. నాదుఃఖమంతా తుడిచి పారేశావు.

"ఎలా చంపావు వాణ్ణి? గర్వంతో లొంగని వాడిశిరస్సు నీ బాణంతో తెగేశావా? తనవాళ్ళందరూ కన్నీళ్ళతో చూస్తూవుండగా రణభూమిమీద దొర్లిపోయిందా వాడి తలకాయ? వాడు పగపట్టి బాణాలు జడివాన కురిపిస్తే, నువ్వు మండిపడి గుండెమీద గట్టిబాణం తగిలిస్తే ఠాకుమనిపోయాడా?" – ప్రశ్నలమీద ప్రశ్నలు కురిపించాడు.

"నేను సంశప్తకులతో పోరాడుతున్నాను" మెల్లిమెల్లిగా అందుకున్నాడు అర్జునుడు – "ఎంతమందినో రథాలవాళ్ళని వెంట వేసుకుని అశ్వత్థామ నన్ను ముట్టడించాడు. అతడు రావడమే తడువు, అయిదువందల రథాలు వూడ్చేశాను నేను. అగ్గికురిశాడుఅశ్వత్థామ. సుళ్ళుతిరిగిచిమ్ములపిడుగులాగ తిరగబడ్డాడు. అగ్నిచక్రంలాగధనుస్సు తిప్పుతూ ప్రచండమైన బాణాలు ప్రయోగించాడు. శుక్రుడు స్వాతి

నక్షత్రంతోకలిస్తే కుంభవృష్టి కురిపించినట్టు శరవర్షం కురిపించాడు. ఎటుచూస్తే అటు తనరథం మెరిపించాడు. తళతళా మెరుస్తున్న వాడి వాడి బాణాలతో కృష్ణుణ్ణీ నన్నూ కప్పెట్టాడు. తడబడిపోయాను నేను. దారీ తెన్నూ కనపడలేదు. తుదకి ఎలాగో అతణ్ణి సాధించాను. సిగ్గు పడిపోయా డతడు; వెళ్ళిపోయాడు.

"తరవాత నువ్వు ఎక్కడున్నావని చూశాను. మన దండంతా గాలించాను. సింహంలా నుంచున్న భీముణ్ణి వొక్కణ్ణీ తప్పిస్తే మన చతురంగసేన అంతటిలోనూ కర్ణుడిముందు తూలిపోని మొనగాణ్ణి వొక్కణ్ణీ చూడలేను. భీముడిదగ్గిరే విన్నాను, నువ్వు వచ్చేశావని. విని, ముందు నీక్షేమం తెలుసుకోవాలని పరిగెత్తుకు వచ్చాం. భీముడు సైన్యం నిభాయిస్తున్నాడు. నువ్వు క్షేమంగా వుండడం చూశాను. మనస్సు కుదుటపడింది. ఇదిగో ఇప్పుడే వెళతాను. కర్ణుడితల తెగేస్తాను. దయచెయ్యి. కళ్ళువేడుకగా చూద్దువుకాని. మనసేనంతా సంతోషించినట్టు కర్ణుణ్ణి కడతేర్చేస్తాను. దుర్యోధనుడి కోరిక పూర్తి చేస్తాను. నీమనస్సులోని దుఃఖం మాయించేస్తాను.

"ద్రోణుడు చచ్చాక, దుర్యోధనుణ్ణీ, అతడి తమ్ముళ్ళనీ, అతడి సేనల్నీ కాపాడాలని కంకణంకట్టుకున్నాడు కర్ణుడు. ఆపాటి చెయ్యకండా ఎలా వూరుకుంటాడు? ఆరిపోయేముందు దీపంలా ఎంత మండుతాడో మండనీ. ఆ ఆర్పడమేదో నేనే ఆర్పేస్తాను. అన్నయ్యా, ఆశీర్వదించి పంపు. కర్ణుణ్ణి చంపకండా వస్తే, బ్రాహ్మడికి దానమిస్తానని తప్పినపాపాత్ముణ్ణిచూసినట్టు నువ్వూ, కృష్ణుడూ చూద్దురుకాని నన్ను. భీముడు సేనాముఖంలో వున్నాడు. తలమునకలుగా వుంటుందతడికి యుద్ధం. నేను ఆలస్యం చెయ్యడం తగనిపని. వెళతాను. సెలవియ్యి" అన్నాడు.

కర్ణుడు బతికేవున్నాడని వినడంతోనే చుర్రుమంది ధర్మరాజుకి.

కర్ణుడిబాణాలతో అయిన గాయాలన్నీ వొక్కసారి మండాయి. దాంతో వొళ్ళు తెలియలేదతడికి.

గాండీవం కృష్ణుడికిచ్చెయ్యి

"మరెందుకూ యుద్ధానికి వెళ్ళడం?" అంటూ అందుకున్నా డతడు - "యుద్ధంలో క్షోభపడడమూ, పక్కకి తప్పుకోడమూ ఎక్కడా వున్నదే. కాని దెబ్బతిన్నా యుద్ధంలోంచి పారిపోకూడదు. నేను పారిపోవచ్చాను. చులకనై పోయాను. ఎలాగూ కర్ణుడితో వోడిపోయాను నేను. చెప్పే అక్కరలేదది. నువ్వూ వోడిపోయా విప్పుడు. భీముడూ, నకులసహదేవులూ ముందే వోడిపోయారు. మనతో పాటు ఈకృష్ణుడూ వోడిపోయాడు. అంచేత మరి యుద్ధానికి వెళ్ళక్కరలేదు. పదండి, అందరమూ అడివికి పోదాం. ముక్కుమూసుకు తపస్సుచేసుకుందాం కాదంటావా, బిరుదులు కట్టిపెట్టి, బుద్ధికలిగి, వినయంగా, దుర్యోధనుడు ఏపని చెప్తే ఆపని చేద్దాం. అతడిదయమీద బతుకుదాం."

ఎర్రపడ్డకళ్ళతో అర్జునుణ్ణిచూసి, ఇంకా ఇలా అన్నాడు:

"ఇదే నీసంగతైతే యుద్ధానికెందుకు పూనుకున్నావు? ఈ మాట ద్వైతవనంలోనే ఎందుకు చెప్పావు కాదు? 'కర్ణుడు ఉడ్డోలమైన బలవంతుడు. అతడితో చెయిచేసుకోడం శక్యంకాదు నాకు' అని అవాళే చెప్పేస్తే ఇలా ఎందుకు వస్తాను నేను? శక్తిలేనివాడు రాజ్యం ఆసపడడమేమిటి? కర్ణుణ్ణి చంపేస్తానని ప్రతిజ్ఞచేశావు. నన్ను యుద్ధంలో దించేశావు తుదకి ఇంతపని చేశావు. పగవాళ్ళమధ్య మీదకి ఎత్తికింద కుదేశావు. కృష్ణుడిముందు అన్న మాట అబద్ధం చేశావు. నువ్వు పుట్టినప్పుడు ఆకాశవాణే అబద్ధమాడింది. 'కౌరవుల్ని

చంపేస్తాను. యుద్ధంలో మడమతిప్పడు' అని బొంకింది. 'పుణ్యాత్ముడు' అని మునీశ్వర్లూ పొగిడారు. ఇంతమంది మమ్మల్ని ఇలా మభ్య పెట్టారు. అవన్నీ నమ్మాను. దుర్యోధనుడితో పగ పెట్టుకున్నాను. కర్ణుడంటే తోకముడిచేస్తావని కానలేకపోయాను.

"దేవత లిచ్చిన రథమూ గుర్రాలూ వున్నాయి. వానరపతాక ముంది. దివ్యమైన గాండీవముంది, తాటిపట్టెలాగ. స్వయంగా శ్రీకృష్ణుడు సారథ్యంచేస్తున్నాడు. ఇలాంటి పరికరాలు వుండీకూడా కర్ణుడిదగ్గిర తోకముడిచేశావు. కర్ణుణ్ణిచూస్తే పరుగుచ్చుకుంటా వన్నాడు దుర్యోధనుడు. వెర్రివాణ్ణి, అతడిమాట నమ్మక మోసపోయాను. నా వెర్రితనంవల్లే పాంచాలులూ, మాత్స్యులూ, పాండ్యులూ బంధువులూ, స్నేహితులూ నిష్కారణంగా నాశనమైపోయారు."

కృష్ణుడి మొహంచూసి ఇంకా ఇలా అన్నాడు:

"కర్ణుణ్ణి గెలవడం కష్టమైంది. దుర్యోధనుడూ, అందరూ చూస్తూవుండగానే పరాభవం పొందాను నేను. ఇంతఅయినా బతికి వుండడంకంటే కష్టమేముంటుంది? ఇంతకీ భీముడివల్ల చావుతప్పింది నాకు. అతడు వొక్కడే ప్రాణాలు దాచుకోకండా శత్రుసేన సంహారిస్తున్నాడు."

మళ్ళీ అర్జునుణ్ణి చురచురా చూసి, ఇలా అన్నాడు:

"అభిమన్యుడో, ఘటోత్కచుడో వుంటే ఇలా జరిగేదా, ఇవాళ? చేసుకున్నది అనుభవించకండా ఎలా తప్పుతుంది? నిన్ను గడ్డిపరకలా చూశాడు దురాత్ముడు కర్ణుడు. దిక్కులేనివాణ్ణి తరిమికొట్టినట్టు నన్ను తరిమికొట్టాడు. నిజమే, ఎంతమంది వుంటే ఏంలాభం, ఆపదకి అడ్డుపడనప్పుడు? ఆపదకి ఆదుకున్నవాడే బంధువు.

"పెట్టనికోటలా శ్రీకృష్ణుడు దగ్గిరే వున్నాడుకదా, భయపడి పారిపోవచ్చావేం? గాండీవం కృష్ణుడికి ఇచ్చేసి, నువ్వు నొగలెక్కలేక

పోయావూ? కృష్ణుడు రథికుడై కూచుంటే కర్ణుణ్ణీ, గిర్ణుణ్ణీ క్షణంలో చంపేసేవాడు. దుర్యోధనుణ్ణీ బంధుమిత్రులతో దుళ్ళగొట్టేసేవాడు.

"కొడుకువై కుంతికడుపులో పడకపోయినా బాగుండేది నువ్వు. పడినా పిండంగా గర్భపాతమైపోయినా నయంగా వుండేది ఇంతరభసా లేకండా పోయేది—."

ధర్మరాజుతల పగలగొడతాను

చివరిమాట ధర్మరాజునోట్లోనే వుంది. అతణ్ణి నరికెయ్యడానికి వొరలోంచి కత్తి దూశాడు అర్జునుడు.

"ఏమిటిది?" — చప్పున అతడి చెయ్యి పట్టుకున్నాడు కృష్ణుడు—"కత్తిదూశావేం? కౌరవులెవ్వరూ లేరే ఇక్కడ? కత్తితో పనేం వచ్చింది? ధర్మరాజుక్షేమం చూడాలని వచ్చాం మనం. కుశలంగా వుండడం చూశాం. సంతోషసమయం కాని కోపసమయం కాదిది. చంపవలసినవాళ్ళు ఎవరున్నారిక్కడ? ఎందుకూ ఈకోపం చెప్పూ?"

"ఇతడితల పగలగొడతాను" ధర్మరాజువేపు చురచురా చూస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు—"గాండీవం ఇంకొకళ్ళకిమ్మని ఎవళ్ళంటే వాళ్ళతల పగలగొడతాను" వెనక నేను రహస్యంగా ప్రతిజ్ఞచేశాను. నువ్వు వింటూనే వున్నావు, అదే అన్నాడితడు ఎంత ధర్మాత్ముడైతేనేం, చంపేస్తాను. ప్రతిజ్ఞ నెరవేర్చుకుంటాను. అసత్యదోషం రాకండా కాసుకుంటాను. దీనికి ఏమంటావో నువ్వే చెప్పు? సర్వం తెలిసినవాడివి. నువ్వు ఎలా చెపితే అలాచేస్తాను."

"ఛీ ఛీ ఏంమాట లివి?" అదిలిస్తూ అందుకున్నాడు కృష్ణుడు—"నువ్వు వృద్ధుల్ని సేవించలేదని తెలుస్తోంది దీనివల్ల. ధర్మం తెలిసినవాడు ఎవ్వడూ ఇలా చెయ్యడు. ఏది చెయ్యవచ్చో, ఏది

చెయ్యరాదో, ఎక్కడ ఏది చెయ్యాలో ఏది చెయ్యకూడదో తెలిసి నడుచుకున్నవాడే బుద్ధిమంతుడు; ధర్మం తెలిసినవాడు. సత్యమూ, అహింసా— రెండూ ఉత్తమధర్మాలే. అయితే సమయంవచ్చినప్పుడు అహింసతోనే సత్యం కాపాడుకోడం ధర్మం. అంతేకాదు, అసత్యం చెప్పయినా అహింసే కాపాడాలంటారు పండితులు. ధర్మసూక్ష్మం తెలియదు నీకు సత్యంనిలుపుకోడంకోసంఅన్నని, ధర్మాత్ముణ్ణి, రాజుని, మహాత్ముణ్ణి చంపుతానంటున్నావు ధర్మమార్గమేనా ఇది? చిన్నతనం వల్ల తెలియక తగని ప్రతిజ్ఞ చేశావు. అదీకాక, సత్యమేదో అసత్యమేదో నువ్వు భావించినట్టు తెలిసినవాళ్ళు భావించరు. ఎలా అంటావా? ప్రాణాలమీదికి వచ్చినప్పుడూ, ధనం యావత్తూ పోతున్నప్పుడూ సత్యం అసత్యమవుతుందనీ, అసత్యం సత్యమవుతుందనీ పెద్దలంటారు * ఇదీ ధర్మసూక్ష్మం.

కౌశికుడి కథ *

"లోగడ కౌశికుడు అని ఒక బ్రాహ్మడు వుండేవాడు. ధర్మసూక్ష్మం తెలియదతడికి. ప్రసిద్ధమైన ఒక వూరికి కొంచెం దూరంగా, నదులు కలిసిన పుణ్యక్షేత్రంలో వుండేవాడతడు. అబద్ధం చెప్పననీ, సత్యమే చెపుతాననీ వ్రతం పట్టి తపస్సు చేసుకుంటూ వుండేవాడు. సత్యవాది అని జనులు పొగిడేవాళ్ళు అతణ్ణి. ఒకనాడు కొంతమంది దొంగలు కొందర్ని వెంటతరుముకు వచ్చారు. దొంగలభయంతో వచ్చి వాళ్ళు కౌశికుడిఆశ్రమంపక్క పొదల్లోదూరి దాగున్నారు. దొంగలు వచ్చారు. వాళ్ళు ఎక్కడికివెళ్ళారని కౌశికుణ్ణి అడిగారు. అబద్ధం చెపితే పాపంవస్తుందని భయపడి 'అదిగో ఆపొదల్లో దూరారు' అనిచెప్పేశాడు కౌశికుడు. దొంగలు వాళ్ళని పట్టుకున్నారు. చంపేశారు. వాళ

*చూ. శాంతిపర్వం అ. 3.

ధనం దోచుకున్నారు. నిజమే చెప్పాననుకున్నాడు కౌశికుడు. కాని అసత్యదోషం వచ్చిం దతడికి. ఆ దోషంవల్ల నరకం అనుభవించాడు.

"అంచేత హింసాకరమైన సత్యం ధర్మం కాదు. ఈ ధర్మ సూక్ష్మాలు పెద్దలనడిగి తెలుసుకోక, మూఢులు తనుకి తోచిందే ధర్మ మనుకుంటారు. దుర్గతుం పాలవుతారు. కనక ఇది విచారించి ధర్మ రాజుని చంపవచ్చో, చంపరాదో నువ్వే నిశ్చయించు."

"తల్లిలాగ తండ్రిలాగ హితం చెప్పావు" అన్నాడు అర్జునుడు— "తగనిపని చెయ్యకండా తప్పించావు. నీకు తెలియని ధర్మాలు లేవు. ప్రతిజ్ఞనిలుపుకోలేదని నన్ను జనం నిందించకండా అన్నయ్యతలవువ్వ వాడకండా ఇపుడు ఏం చెయ్యాలో ఆదేశించు."

"అయితే చెపుతాను, విను." అందుకున్నాడు కృష్ణుడు — "కర్ణుడిబాణాలవల్ల బాధపడి నిన్ను ఏదో అన్నాడు ధర్మరాజు. అంతే కాని, నీమీద కోపమూ అతడికి ? నువ్వూ, భీముడూ, నకులసహ దేవులూ అతడిమాట జవదాటరు కదా! అన్న కనక అతడు అన్నది పట్టించుకోకూడదు నువ్వు. నీ ప్రతిజ్ఞమాట అంటావా? దానికి భంగం రాని మార్గం వుంది. 'నువ్వు ఇలాంటి వాడివీ, అలాంటి వాడివీ అని అతణ్ణి తూలనాడు. చంపినట్టే అవుతుం దది. తరవాత వినయంగా ప్రార్థించి ప్రసన్నుణ్ణిచేసుకో. అలా అయితే అసత్యదోషం రాదు. గురువధ పాతకమూ తప్పిపోతుంది అనంతరం అతడి అనుమతి పుచ్చు కుని కర్ణుణ్ణి చంపడానికి వెళతాం."

అన్నగారికి తిట్లు

ధర్మరాజుతిట్టు తిరిగాడు అర్జునుడు.

"యుద్ధంచేస్తున్న భీముడు నన్ను అనడం చెల్లుతుంది. పారిపో వచ్చిన నువ్వా అనడం? నన్ను ఎరిగి ఎరిగీ ఇంతమాట అన్నావు.

సీనాలిక చీలికలై పోదేమంటా? యుద్ధంలో నువ్వెప్పుడు ఏం చేశావో చెప్పూ, ఇలా అవడానికి? నకులుడూ సహదేవుడూ బ్రహ్మాండమైన పరాక్రమంతో పోరాడతారు. శత్రుసేన పీనుగులపెంట చేస్తారు. వాళ్ళయినా నోటికి వచ్చినట్టు ఇలా అన్నారా ఎప్పుడైనా?

"కౌరవులతో విరోధం ఎవళ్ళవల్ల వచ్చింది? నువ్వు జూదమాడడంవల్ల వచ్చింది. రాజ్యనాశనం, అరణ్యవాసం, బానిసతనం, దుఃఖం — అన్నీ జూదంవల్లే తెచ్చుకున్నావు. పైగా సిగ్గులేకండా వుంది నీకు యుద్ధంలో చేతకాకపోతే వోర్చుకోవాలి. నోటికివచ్చినట్టు కూస్తే ఏం లాభం, మరింత లోకువైపోడం తప్ప? ఇంతవరకూ చేసిందేదో చేశావు. ఇకనైనా దుర్బుద్ధి విడిచిపెట్టు. మేం పౌరుషం చూపిస్తాం. చూస్తూవూరుకో. కష్టపడ్డవాళ్ళు మాటలు పడతారా?"

దేవుడులాంటి అన్నగారిని అనరానిమాటలు అనేశాడు అర్జునుడు. దాంతో ఎక్కడలేని దుఃఖమూ పొర్లుకువచ్చిం దతడికి. ఒరలో పెట్టేసినకత్తి మళ్ళీ చర్రున దూశాడు.

"మళ్ళీ ఇదేమిటి!" — అడిగాడు కృష్ణుడు.

"అన్నయ్యని అనరానిమాట లన్నాను. ప్రాయశ్చిత్తం చేసుకుంటాను. తలకోసుకుంటాను" అన్నాడు అర్జునుడు.

"చావేనా కావలిసింది!" అన్నాడు కృష్ణుడు — "తనని తాను పొగుడుకోడం చావుతో సమానం అంటారు పెద్దలు. అంచేత నిన్ను నువ్వు పొగుడుకో. అదే ప్రాయశ్చిత్తం."

"నువ్వు చెప్పినట్టు చెయ్యడమే ధర్మం. చెయ్యకపోడమే అధర్మం" అంటూ గాండీవం తీసి పట్టుకున్నాడు అర్జునుడు. ధర్మరాజుకేసి తిరిగాడు; అందుకున్నాడు:

"శివుడు వొక్కడూ తప్పిస్తే విల్లుపట్టినవాళ్ళల్లో నాతో సాటి వచ్చేవాడు ముల్లోకాల్లోనూ లేడు. దిగ్విజయం చేశాను. కోట్లుకోట్లు

ధనం నీ రాజసూయందక్షిణలకోసం తెచ్చిపోశాను. సాటిలేని సంశప్తక సైన్యం సంహరించాను. నా చేత కూలిపోయిన కౌరవసేన ఎలావుందో చూడు" అన్నాడు. వెంటనే దండప్రణామంచేశాడు. లేచి నుంచున్నాడు. చేతులుజోడించాడు. ప్రార్థించాడు:

"అన్నయ్యా, అనుగ్రహించు. ఏవో వాగుడుకూతలు కూశాను. లెక్కచెయ్యకు. అన్యథా భావించకు. దయచూడు. విను. నిజం చెప్తున్నాను. ఈతనువూ, ప్రాణాలూ నీసొమ్ము. నీసేవకుణ్ణి. ఆశీర్వదించు. భీముడిదగ్గిరికి పంపించు. అతడి రణభారం తగ్గిస్తాను. కౌరవసేన కడ తేరుస్తాను. కర్ణుడితల తెగేస్తాను. దుర్యోధనుడి దురభిమానం తుదముట్టిస్తాను. రాధకి కొడుకులేకండా చేసేస్తాను. తప్పితే కుంతికే కొడుకు లేడనుకో" అన్నాడు.

"నావల్లమీరు పడరానిపాట్లు పడ్డారు" పక్కదిగిపోతూ అన్నాడు ధర్మరాజు — "కులానికి అంతటికీ అపకారంచేసిన అవినీతిపరుణ్ణి. పాపాత్ముణ్ణి. పగలగొట్టవలసిందే నాతల. సందేహంలేదు. దయతలిచి నువ్వు వొదిలేసినా, నేనే అడివికి పోతాను. నేను వొదిలిపోయాక, సుఖంగా వుండు నువ్వు. బలంలేనివాణ్ణి. యుద్ధమంటే భయపడేవాణ్ణి రాజుచెయ్యడం తగదు. యుద్ధంచేస్తున్నాడు భీముడు. అతడికే పట్టంకట్టు" అంటూ అడివికి ప్రయాణమయాడు.

"నీపాదాలు పట్టుకు శరణువేడుతున్నాను" చప్పున కాళ్ళమీద పడుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు: "మాఇద్దరిదీని ఈతప్పు. దయతో క్షమించు. అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞఅంటే ఏమిటో తెలియంది కాదు నీకు. కోపంవల్ల మేం చెప్పినమాటలు పట్టించుకోకండా వున్నావు. 'గాండీవం మరొకళ్ళకిమ్మని తిరస్కరించినవాణ్ణి చంపేస్తా'నని శపథం చేశాడు అర్జునుడు. భావ్యంకాని ఆమాట నువ్వు అన్నావు. అసత్య

దోషానికి అతడు భయపడడం చూసి నేనే నిన్ను తూలనాడమన్నాను అతణ్ణి. పెద్దల్ని తూలనాడడమూ చంపడమూ వొకటే కనక.

“కర్ణుడి కంఠం తెగుతుందివాళ. అతడిరక్తం నేలమీద పారుతుంది. నువ్వు ఎర్రగా చూసినప్పుడే అతడు చచ్చాడు. నిజం చెపుతున్నాను. ఆవిచారం ఇక పెట్టుకోకు. మమ్మల్ని పంపు” అన్నాడు.

తడబడిపోయాడు ధర్మరాజు. శ్రీకృష్ణుడు లేవనెత్తాడు. చేతులు జోడించి నుంచున్నాడు కృష్ణుడు.

“అవును” నెమ్మదిగా ఎత్తుకున్నాడు ధర్మరాజు — “నేనే పొరపడ్డాను. ఏమేమో అనేశాను. మనస్సు మనస్సులో లేక మంచీ చెడ్డా తోచలేదు. అలాంటి నన్ను దయతోనూ, ప్రేమతోనూ వోదార్చావు. తెలియని మా అన్నదమ్ముల్ని ఆపదసముద్రంలో మునిగిపోకండా అడ్డుకున్నావు.”

“ఇలా విచారిస్తూ నుంచోడం కాదు, ఇప్పుడు చెయ్యవలిసింది” కళా కాంతీ లేకండా మొహం వేలేసుకు నుంచున్న అర్జునుడు హెచ్చరించాడు కృష్ణుడు — “అన్నగారి అనుమతి తీసుకుని వెంటనే కర్ణుడిపని పట్టించాలి మనం. ఆలస్యం అమృతంవిషమవుతుంది. అన్నయ్యని మెప్పించి మాట్లాడినందుకే ఇంత బాధపడిపోతున్నావు. నిజంగా చంపేసివుంటే ఏమయేవాడివో! దైవం దయవల్లా, ఆప్తబంధువులు చేసుకున్న పుణ్యంవల్లా అంత ఘోరం జరక్కుండా తప్పింది.”

కన్నీళ్ళతో అన్నగారి పాదాలమీద వాలిపోయాడు అర్జునుడు. కన్నీళ్ళు వొలికిపోతూన్న మొహంతో తమ్ముడిమీద వొరిగిపోయాడు ధర్మరాజు. ఇద్దరూ వొకళ్ళని పట్టుకుని వొకళ్ళు ఏడ్చారు. ఇద్దరిని వోదార్చాడు శ్రీకృష్ణుడు; శాంతపరిచాడు. సేవకులు నీళ్ళు తెచ్చిచ్చారు. అన్నదమ్ములిద్దరూ మొహాలు కడుక్కున్నారు. ధర్మరాజు అర్జునుణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు. శిరస్సు ముద్దాడాడు.

"మనల్ని ఇంతపనిచేశాడు కర్ణుడు" తమ్ముడి మొహం చూస్తూ చిరునవ్వుతో అన్నాడు ధర్మరాజు – "అందరిఎదటా నా జెండా ఎగరగొట్టేశాడు విల్లు విరిచేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. నన్ను నానాహంగామా చేసేశాడు. గెల్చుకున్నాడు. తమ్ముడూ, ఇప్పుడే చంపెయ్యాలి వాణ్ణి. అలా కాకపోతే నేను బతికి లాభంలేదు"

"నీపాదాలు ముట్టి చెప్తున్నాను" ముకుపుటా లదిరిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు – "అతడి బంధువులతో కర్ణుణ్ణి చంపేసి వస్తాను. అతణ్ణి చంపకండా ఏ మొహంపెట్టుకుని నీఎదటపడతాను? సారథి కృష్ణుడు మాత్రం ఎలా మొహమెత్తి తిరుగుతాడు?" అంటూ కృష్ణుడికేసి తిరిగాడు

"బావా, కర్ణుడు కడ తేరిపోవాలని కొంచెం భావించు. అదే నాకు వెయ్యి ఏనుగులబలం ఇస్తుంది కర్ణుణ్ణి కొట్టేస్తాను.

"అంతవాడివేనోయి నువ్వు" ఉత్సాహంతో అర్జునుడి బుజం తడుతూ అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ఆయుధాలన్నిటితోనూ రథం సిద్ధంచేయించాడు అర్జునుడు. గుర్రాలికి సమృద్ధిగా దానాపెట్టించాడు. నీళ్ళుపట్టించాడు. రథానికి పూయించాడు. యుద్ధానికి బయలుదేరుతూ అన్నగారి వేపు చూశాడు.

"తమ్ముణ్ణి దయతో చూడు. దీవించి పంపు" ధర్మరాజుతో అన్నాడు కృష్ణుడు.

అర్జునుణ్ణి దగ్గిరికి లాక్కున్నాడు ధర్మరాజు. గట్టిగా కౌగిలించుకున్నాడు. "కృష్ణుడు చెప్పడంవల్ల నన్ను అలా అన్నావు నువ్వు. అదంతా అవగతమైంది నాకు. తెలియకండా ఏదో అన్నాను. విచారించకుమీ!" అని ప్రేమగా నిమిరాడు. కలకల్లాడుతున్న

మొహంతో అన్నగారిపాదాలమీద నుదురువాపాడు అర్జునుడు. తమ్ముణ్ణి గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు ధర్మరాజు

"కర్ణుణ్ణి గెలుస్తావు. జయం నీకు శాశ్వతమవుతుంది"— దీవించాడు.

"నిన్ను నొప్పించాడు కర్ణుడు? పాపకర్ముడు. అతణ్ణి చంపేసి ఇప్పుడే వచ్చేస్తాను"- అంజలిబంధం నొసటగీలిస్తూ అన్నాడు అర్జునుడు. అన్నగారి అనుమతి తీసుకున్నాడు.

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ రథమెక్కారు. శ్రీకృష్ణుడు పగ్గాలు సడిలించాడు. బయలుదేరింది రథం. ఎదురుగుండా శుభశకునాలు కనిపించాయి.

కర్ణుణ్ణి ఎల కొట్టడం? — ఈవిచారంతో అర్జునుడివాళ్ళంతా చెమట్లుపోశాయి.

"అర్జునా" హెచ్చరించాడు కృష్ణుడు— "దేవతలైనా గెలవలేనివాళ్ళని ఎంతో మందిని గెలిచావు. కర్ణుడికోసమా కలతపడుతున్నావు? నీకున్న దివ్యబాణాలూ, ధనుర్వేదంలో నీకున్న కౌశలమూ ఎవరికున్నాయి? భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ నీ మహాస్త్రాల్లో మండిపోయారు. జయద్రథుణ్ణీ అద్భుతంగా సంహరించావు. అందరికంటే బలవంతుడనీ, శౌర్యవంతుడనీ, తేజోవంతుడనీ కర్ణునమ్ముకున్నారు కౌరవులు. కనకనే నీమీదికి పెట్టారతణ్ణి, నీబాణాలతో ప్రాణాలు వొదులుతా డతడు, అఖండమైన కీర్తి దక్కుతుంది నీకు. దుర్యోధనుడి ఆశలన్నీ అడుగంటించు. కర్ణుణ్ణి కడముట్టించు విజయలక్ష్మి వరించు. నీవాళ్ళని సంతోషంలో వోలలాడించు

"మీసేనకంటే ఎంత అధికంగా వుండేది కౌరవసేన? అనేకగుల్మాలూ, అగుర్రాలూ అరథాలూ, అవీరభటులూ ఏమయ్యారు?

నీబాణాలపాలబడి సముద్రమంతశాత్రవ గోష్పాదంలా అయిపోలేదూ ఇప్పుడు ?

"కౌరవసేనాధిపతి అయి పదిరోజులు యుద్ధంచేశాడు భీష్ముడు. అయితేనేం, మీసేనాధిపతిని మించగలిగాడా ? తరవాత ద్రోణుడు సేనాధిపతి అయాడు. అయిదురోజులు యుద్ధంచేశాడు. అయినా మీసేనాధిపతిని గెలవగలిగాడా ? లేదు. ఎంచేత ? ఇదంతా ఎవరివల్ల జరిగింది? నీవల్ల, నువ్వు మీ సేనాధిపతిని కంటికి రెప్పలాగ కాపాడడంవల్ల. అడ్డులేని నీపరాక్రమం ఉభయపక్షాలూ చూస్తూనేవున్నాయి రోజూ. భీముడు అలా వీరవిహారంచేస్తున్నాడంటే, నీదన్నే దానికి కారణం. నీమహాస్త్రాలికి ఎదురులేదు. వాటిబలంబాగా తెలుసు నాకు. కర్ణుడే కాదు కృపుడూ, అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, శల్యుడూ— ఇంత మందీ నీచేత పడిపోతారు. దయదలచి కృపుణ్ణీ, అశ్వత్థామనీ చంప వద్దనుకుంటే, ఓడించి వొదిలిపెట్టు. కృతవర్మ చుట్టమని పస్తాయించకు; కొట్టెయ్యి. శల్యుడు మేనమామ అని సందేహించకు. పగవాళ్ళతో చేరినవాడి ప్రాణాలు తీస్తే పాపంలేదు.

"కర్ణుడు — కర్ణుడులేని భారతయుద్ధం లేదు. లక్క ఇల్లు కాల్చడమూ, కపటజూద మాడడమూ — దుర్యోధనుడి దుర్నయా లన్నిటికీ కర్ణుడే మూలం. పాపాత్ముడు, అవాళ జూదంనాడు సభలో ఏమన్నాడు ద్రౌపదిని ? 'ఇక్కడ నీమొగుళ్ళు ఎవరూలేరు' అన్నాడు. 'వాళ్ళుజూదంలో ఓడిపోయి నిన్ను వొదిలేశారు' అన్నాడు. 'నీమీద వలపున్న మొగుణ్ణి మరొకణ్ణి చూసుకో' అన్నాడు.

"నేను సంధికి వెళ్ళాను. ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకుల మనస్సుల్లో ఇతడే పగరాజబెట్టాడు. నన్ను పట్టుకోవాలని ప్రయత్నించాడు. అర్జునా, మీ ఆపదలన్నిటికీ ఇతడే మూలకందం.

మోసంచేసి, అభిమన్యుడివిల్లు వెనకనించి నరికేశాడు. అంచేతే

అంతమందీ మీదపడి చంపేశారు. అది ఆరనిచిచ్చయి పగలూ, రాత్రీ మండుతోంది మానస్సులో. నీబాణాలికి వాణ్ణి బలిపెడితే కాని ఆరదు ఈఅగ్గి. సభలో ఆదుష్టుచేసిన దుర్ణయాలుచూసి, ఎంతో బాధపడ్డారు బంధువులు. గెద్దలూ, రాంబందులూ వాణ్ణిపొలుచుకు తినడం చూస్తే కాని వాళ్ళమనస్సు చల్లబడదు. వాడువొక్కడూ పడిపోతే చాలు. తక్కినరాజులూ, కౌరవులూ నీచుట్టుపట్లకి రారు. ”

కృష్ణుడు ఇలా అంటూనేవున్నాడు, రణస్థలందగ్గిరికి వచ్చేసింది రథం. అర్రెత్తిచూశాడు కృష్ణుడు.

“అదిగో చూడు, ఎలాయుద్ధంచేస్తున్నాడో వాడు !” అంటూ కర్ణుడియుద్ధం అర్జునుడికి చూపించాడు. “ఆఏనుగుతాడుజెండా ఎగర గొట్టెయ్యాలి. గుర్రాలు నరికేసి రథం గుండచేసెయ్యాలి. పీక తెగేసి అతడి తలకాయ కింద దొర్లించెయ్యాలి. చూసి, నోరెండిపోయి వరి గెత్తిపోవాలి శల్యుడు. విన్నావా, కలతపడకు. గాండీవం సారించు. లోకం జేజేలు పడుతుంది నీకు” అన్నాడు.

కృష్ణుడిమాటలు మంత్రంలా పనిచేశాయి. “నీ సహాయమే వుంటే స్వర్గలోకమే జయిస్తాను” ఉత్సాహంతో అన్నాడు అర్జునుడు- “ఇదిగో ఇప్పుడే కర్ణుడిపని పట్టేస్తాను. నువ్వు భళీ అన్నట్టుచేస్తాను” అంటూ శేషసర్పంలాంటి చెయ్యెత్తి గాండీవం పట్టుకున్నాడు నారి తొడిగాడు. ‘కృష్ణా, ఇవాళ నాబాణాలూ, ధనుస్సూ, రథమూ చూసి దుర్యోధనుడూ, శకునీ పాచికలూ, పాళీ, ఆమండపమూ తలుచుకుంటారు. తాను నమ్మినబంటు కర్ణుడు నాబాణాలతో తెగి పోడం చూసి, విదురుడిమాట వినకపోయినందుకు విచారిస్తాడు దుర్యో ధనుడు. తన చేతకానితనం తలుచుకుని తన్నుతాను నిందించుకుంటాడు విని ధృతరాష్ట్రుడు. రాజ్యంకోసం కొడుకులూ, కొడుకులకోసం తండ్రీ నీళ్ళధార పోసుకుంటాడు.

"దుర్యోధనుణ్ణి వొదిలి రాజ్యసంపద ధర్మరాజుని చేరుతుంది. సాత్యకీ, నకులసహదేవులూ, భీముడూ నన్ను బ్రహ్మరథం పడతారు. కర్ణుడి కంఠం నరికేస్తాను. దేవతలూ, గరుడులూ, నాగులూ, విద్యాధరులూ-యావన్మందీ నన్ను పొగుడుతూ ఇళ్ళకిమళ్ళుతారు" అన్నాడు.

అర్జునుడిరథం పాండవసేనతో కలుసుకుంది.

అర్జునుడు ధర్మరాజుదగ్గిరికి వెళ్ళివచ్చిన ఈవ్యవధిలో కౌరవ పాండవసేనలు రెండిటిలోనూ పేరుపడ్డయోధులు పరస్పరం కలబడ్డారు. ఘోరంగా జరిగింది యుద్ధం. కర్ణుడికుమాళ్ళలో వొకణ్ణి ఉత్తమౌజుడు చంపేశాడు. దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ ఉక్కిరిబిక్కిరి అయిపోయాడు కర్ణుడు. ఉత్తమౌజుడి జెండా నరికేసి, అతడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. కత్తిదూసి, రథం దూకాడు ఉత్తమౌజుడు. కృపాచార్యుడి గుర్రాలు నరికేసి, శిఖండిరథ మెక్కేశాడు. రథం దిగి యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు కృపాచార్యుడు. పాదచారికావడంచేత అతడిమీద బాణం వెయ్యడం మానేశాడు శిఖండి. అశ్వత్థామ పరిగెత్తుకు వెళ్ళాడు. కృపాచార్యుణ్ణి తన రథంమీద పట్టుకుపోయాడు.

పట్టపగ్గాలు లేవు భీముడికి. అవి బాణాలు కావు, యమపాశాలు. అవి సింహనాదాలు కావు, మృత్యుఘోషలు. నడినెత్తిసూర్యుడిలాగ మండిపోయా డతడు. అతడి వడీ, అతడివేడీ భరించలేకపోయింది నీసేన. దూరదూరం తొలిగిపోయింది.

"అర్జునుడు ఆలశ్యంచేస్తున్నాడేం ? " విశోకుడితో విచారిస్తూ అన్నాడు భీముడు - "అన్నగారిఅవస్థ చూడడానికి వెళ్ళాడతడు. ఆయనదుర్దశ చూసి దుఃఖపడి ఏమయాడో తమ్ముడు ? ఇద్దరూ మరోలా ఏమీ కాలేదుకదా ! అలాగే ఏమైనా అయితే మనం కౌరవులందరినీ చంపేసి గెలుపుసాధించినా ఏమిటి లాభం ? సారథీ ! మనస్సు కుదుట పడకుండా వుంది. ఈరాజుల్నీ, దుర్యోధనుణ్ణీ, సేనల్నీ చంపెయ్యడం

తప్పమరో మందేముంది, ఇప్పుడు ?" అంటూ మనసేనవేపు జెండాలు విశోకుడికి చూపించి- "ఆజెండాలు ఎవరెవరివో విడివిడిగా చూసుకో. మనబాణాలూ అవీ ఏమాత్రమున్నాయో చూడు" అన్నాడు.

"జెండాలు ఎవరివైతేనేం" అందుకున్నాడు విశోకుడు- "నువ్వు కళ్ళెర్రచేస్తే తోకముడవని మొనగాడు ఎవడున్నాడు ? మనబాణాల సంగతి అడగక్కరలేదు. ఇవాళ తెచ్చినవాటిలో ఇంకా పదివేలు బాణాలున్నాయి. పదివేలు క్షురప్రాలున్నాయి. పదివేల భల్లాలున్నాయి. రెండువేల ఇనపబాణాలున్నాయి. మూడువేల ప్రదరాలున్నాయి. ఇంతేకాదు, ఆరెడ్లు లాగుతున్న ఆయుధాలబండి పిసరంతా వెల్తికాలేదు; అలాగేవుంది. అదీకాక, నీయుద్ధానికి మూలధనమైన గదాదండం వుండనే వుంది కదా ! ఆయుధాలు వున్నా లేకపోయినా అదే అన్నిపనులికీ సరిపోతుంది."

"విశోకా, నువ్వు వేడుకచూస్తూ వుండు" అతణ్ణి తడుతూ అన్నాడు భీముడు - "అవాళ విదురుడు చెప్పనే చెప్పాడు. వరసపెట్టి కౌరవుల్ని ఎలాదుళ్ళగొడతానో చూడు. 'ధర్మరాజుతమ్ముడు అబద్ధమాడడు. అన్నంతా చేస్తాడు' అని దుర్యోధనుడి ఆప్తులు దుఃఖపడాలి. ఇలాంటిజూదం ఆడిఎరగడు దుర్యోధనుడు. 'ఇది మంచిపని; ఇది ఇలా చెయ్యి' అని చెప్పేవాడు లేడు నాకిప్పుడు. ఏంచెయ్యాలో నేనే చేస్తాను" అంటూ కౌరవసేనంతా వొకసారి కలయచూశాడు. ఒకపక్క-సేన అల్లకల్లోలమవుతూ అవుపించింది.

"చూడూ చూడూ" విశోకుడితో అన్నాడతడు - 'నేను కొట్టిందే అటు అల్లకల్లోలమవుతోంది కౌరవసేన. అర్జునుడు వచ్చి వురికాడో ఏమో ?

"అడుగో అర్జునుడు" పరిశీలనగా చూసి, సంతోషంతో అన్నాడు విశోకుడు - "కౌరవుల ఏనుగుసేనమీద కలబడ్డాడు. అడుగో

కపిధ్వజం. మేఘాలమీద మెరుపుల్లాగ మెరుస్తోంది. శ్రీకృష్ణుడి శరీరకాంతీ, అర్జునుడి కిరీటం రత్నాలకాంతులూ కమ్ముకుని, రథమూ గుర్రాలూ చిత్రచిత్రమైన కాంతులతో ప్రకాశిస్తున్నాయి."

అర్జునుడు వచ్చేశా డనగానే పట్టరాని ఆనందం కలిగింది భీముడికి. మూరెడెత్తు పొంగింది శరీరం.

"సారథీ, చల్లనికబురు చెప్పావు" విశోకుడితో అన్నా డతడు—"వందమంది సేవకుల్ని బహుమానమిస్తాను నీకు. మంచిమంచి గుర్రాలు ఇరవై ఇస్తాను. పదిగ్రామాలు ఇస్తాను."

మన ఏనుగులు పీనుగు పెంటలుచేస్తూ, "కృష్ణా, రథం భీముడి దగ్గిరికి పోనీ" అన్నాడు అర్జునుడు.

పగ్గాలు సడిలించాడు కృష్ణుడు. భీముడికేసి పరిగెత్తింది రథం. అడ్డంగా అడ్డుకుంది మనసేన. ఎదురైన చతురంగసేన నేలపాలు చేశాడు అర్జునుడు. మందరం మథించిన సముద్రం ఘోషమని మించి పోయింది, అర్జునుడు తరిమికొట్టిన మనసేన కల్లోలం. జెండాలూ, చామరాలూ, గొడుగులూ, భూషణాలూ ముక్కముక్కలుచేసి, రణ భూమిని ముస్తాబు చేసినట్టున్నాడు అర్జునుడు. కర్ణుణ్ణి కడముట్టించ డానికి తొందరపడుతూ మనసేన తరిమితరిమి కొట్టా డతడు.

పారిపోతూ పారిపోతూ మళ్ళీ అతణ్ణి చుట్టుముట్టారు మన వాళ్ళు. చిచ్చులపిడుగులా చెలరేగిపోయా డతడు. పేరుకలవాళ్ళని, ముఖ్యులైన రథాలవాళ్ళని నాలుగువందలమందిని, సారథులతోనూ రథాలతోనూ గుర్రాలతోనూ కలిపి గుండపిండి చేశాడు. ఆ వేడి భరించలేక అక్కడి రాణువ కకావికలై పోయింది.

కర్ణుడిముందున్న సేనలు అర్జుడిమీదికి వురకలు పెట్టాయి. పాములమీద వాలిన గరుత్మంతుడిలాగ వాటిమీద వురికాడు అర్జునుడు. తమ్ముడి ఉద్రేకం చూశాడు భీముడు. తనముందున్న

కౌరవసేన కూరలుతరిగినట్టు నరకడం లంకించుకున్నాడు. అది చూశాడు దుర్యోధనుడు. "ఇతడు వొక్కడూ చస్తే పాండవుల బలమంతా చస్తుంది" ముఖ్యులైన సైనికుల్ని హెచ్చరించాడు—"మీరు యావన్మందీ వెళ్ళండి. ఒక్క మొగిని ముట్టడించండి" అన్నాడు. ఏనుగులూ, రథాలూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ వేసుకుని పోలోమని వెళ్ళారు వాళ్ళు. భీముణ్ణి చుట్టుముట్టారు. బాణాలూ అవీ వర్షం కురిపించారు. అవన్నీ కొట్టేస్తూ, వల చించుకుపోయిన సొరచేపలాగ మన సేనలో చొరబడ్డాడుభీముడు. రక్తనది పారించాడు. ఆనదిలో, తెగిన సైనికులతలలు తాబేళ్ళలా తేలాయి. చేతులు పాముల్లా పాకాయి.

భరించలేక పోయాడు దుర్యోధనుడు. శకుని మావఁని పురికొల్పాడు. ఉగ్రంగా వెళ్ళి కలబడ్డాడు శకుని. భీముడి రొమ్ములమీద అంపవాన కురిపించాడు. పిసరంతా లక్ష్యపెట్టలేదు భీముడు. గట్టిదొక ఇనపబాణం తొడిగాడు. బలంకొద్దీ ధనుస్సులాగి వొదిలిపెట్టాడు. ఆరు బాణాలు వేసి దాన్ని ముక్కలు చేశాడు శకుని. పెదవులు బిగించాడు భీముడు. వాడి దొక బాణం సంధించాడు. నవ్వుతూ శకునివిల్లు విరిచేశాడు. మరోవిల్లు తీశాడు నీ మరిది. మెరుపుల్లాటి పదహారు భల్ల బాణాలు కొట్టాడు. భీముడిమీదా, అతడి సారథిమీదా వాడివాడి కోలలు నాటించాడు. అతడి జెండా ఎగరగొట్టాడు. ధనుస్సు నరికేశాడు. గుర్రాలుకీచుకీచు మనిపించాడు. సారథి వొళ్ళుకండలు చెక్కేశాడు; రక్తాలు కారించాడు. "అదిగదీ మామా!" - దుర్యోధనుడు మెచ్చుకున్నాడు.

కళ్ళమొయ్యా కోపంవచ్చింది భీముడికి. యముడి నాలికలాటి శక్తితీశాడు; శకునిమీద విసిరాడు. ఒడుపుగా అది పట్టేశాడు శకుని. తిప్పి భీముణ్ణి కొట్టాడు. భీముడి భుజం దూసుకు పోయింది. శక్తి. గగ్గోలుపెట్టేసింది; కౌరవసేన. మరింత వొళ్ళుమండింది భీముడికి.

మరో పెద్ద ధనుస్సు తీశాడు. టపీమని శకుని ధనుస్సు తుంచేశాడు. ఛడాఛడి వాడివాడి బాణాలు వొళ్ళంతా నాటించాడు. రథంమీంచి కింద పడిపోయాడు శకుని. చచ్చినట్టు మూర్ఛపోయాడు. తడబడి పోతూ పరిగెత్తుకు వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. మామని రథంమీద పట్టుకుపోయాడు. నాయకులిద్దరూ తప్పుకుపోడంతోటే సైన్యాలు కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పాయి. పడవ పగిలిపోతే జనం దీవి చేరుకున్నట్టు పారిపోయిన సేనలు కర్ణుడిదగ్గిర చేరుకుని, వూపిరి తీశాయి.

ధృతరాష్ట్రుడు : కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, కృపాచార్యుడూ, దుర్యోధనుడూ, కర్ణుడూ వొక్కడూ దగ్గిర చేరలేకపోయాడూ ? అంత ఉద్ధృతంగా వుందా భీముడి యుద్ధం ? తరవాత ?

సంజయుడు : కరూశ, పాంచాల, చేదిసైన్యాలు మన రాణువని వెంటతరిమాయి. చూసి, కలబడ్డాడు కర్ణుడు. మనసేనలు ధైర్యం తెచ్చుకున్నాయి. కర్ణుడివెంట పరిగెత్తాయి. భీముణ్ణే చుట్టుముట్టాయి. పాండవసేనలు కర్ణుణ్ణి ఘిరాయించాయి. ఉద్వేలమైన ఉద్రేకంతో ఎగసిపడ్డాడు కర్ణుడు. ఉగ్రమైన రకరకాల బాణాలు గుప్పించాడు. తట్టుకోలేకపోయింది పాండవసేన. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ కలగుండుపడిపోయారు.

భీముడూ, శిఖండీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, ద్రౌపది కుమాళ్ళూ, సాత్యకీ వొక్కసారి కర్ణుడిమీద కలబడ్డారు. అందరికీ అన్నిరూపులై కలబడ్డాడు కర్ణుడు. అందరి శరీరాలూ తూంట్లుచేశాడు. అంతమందినీ ముచ్చెమటలు పోయించాడు. జెండాకొయ్యలు ఎగరకొట్టాడు.

నకులుడూ, సహదేవుడూ వచ్చిపడ్డారు. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు విరజిమ్మారు. కసింతా జంకలేదు కర్ణుడు. కవలతమ్ముళ్ళు ఇద్దరినీ దద్దరిల్లగొట్టేశాడు. అతడి రణకేళి ఆశ్చర్యం వేసింది.

మొనగాళ్ళని తరిమికొట్టినా వెనకాడలేదు శత్రుసేన. పాంచాల

చేదిసేనలు రకరకాల ఆయుధాలతో అతణ్ణి ఆక్రమించాయి. ఎత్తిన విల్లు దించలేదు కర్ణుడు. ప్రచండమైన బాణాలు సేనంతా నింపేశాడు. కాల్బలమూ, గుర్రాలసేనా, ఏనుగు దండూ ముక్కలుముక్కలు అయిన అవయవాలతో కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి. రథాలు గుండపిండయాయి. ఆయుధాలూ, గొడుగులూ, చామరాలూ, జెండాలూ, భూషణాలూ పొడిపొడి అయిపోయాయి. రక్తంకాలవలై పారింది.

వరసవరసలు పోరాడారు పాండవయోధులు. అంతకంతకీ రెచ్చిపోతూను కర్ణుడు. ఆవులు రొప్పిన పులిలాగ తరుముకువెళ్ళాడు శత్రువుల్ని తెగించి తిరగబడ్డారు పాంచాలయోధులు. వందమంది రథికుల్ని వూడ్చేశాడు కర్ణుడు. కాలయముడిలా కనిపించాడు. ఉప్పెనలా విరగబడింది కౌరవసేన. శంఖాలూ, బూరాలూ, దుందుభులూ ఘోరుమన్నాయి. కర్ణుడికుమారుడూ, దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, అశ్వత్థామా, శకునీ, కృతవర్మా - ఇంతమందీ విరుచుకుపడ్డారు. చేను కోసినట్టు పాండవసేన కోతప్రారంభించారు.

భరించలేకపోయారు శత్రువులు. ప్రాణాలు బిగబట్టి పరిగెత్తారు. "ఆగండీ, నిలవండీ" - భీముడూ, నకుల సహదేవులూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, ఉపపాండవులూ కేకలువేశారు. సేనలు మళ్ళించారు. కౌరవసేన నురుమాడారు. దారుణమైంది యుద్ధం. ఇటుకౌరవసేనా, అటు పాండవసేనా కూలిపోతూ వుంది. ఒకమూల తనసేనకి ఉత్సాహం కలిగిస్తూ మనసేన రక్తంనదుల్లో ముంచెత్తాడు అర్జునుడు.

"అదుగో కర్ణుడి జెండా" మెడచాచి చూస్తూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు — "భీముడూ మొదలైన మనయోధులతో మహాయుద్ధంచేస్తున్నాడతడు. అతడిప్రాపుతో అశ్వత్థామా, కృపుడూ, కృతవర్మా దుర్యోధనుడిమీద ఈగవాలకండా పాంచాలసేన వడ

గొడుతున్నారు. పద పద. చప్పున కర్ణుడిపని పట్టిద్దాం. రథం పరిగెత్తించు.''

గుర్రాలు తట్టాడు కృష్ణుడు. ఉరకలుపెట్టింది రథం.

"అదిగో కర్ణా," మహావేగంతో పరిగెత్తుకువస్తూన్న అర్జునుడి రథం చూపిస్తూ అన్నాడు శల్యుడు - "జెండామీద వానరం భయంకరంగా ఎలావుందో చూడు. కృష్ణుడి సారథ్యం, అబ్బా! ఎలా వురుకుతున్నాయో తెల్లగుర్రాలు! అదిగో రథంమీద ఆ మహావీరుణ్ణి చూడూ! ఓహోహో, నవ్వుతున్న తలలు నవ్వుతున్నట్టే వూడ్చేస్తున్నాడు. కాళ్ళూ, కొవ్విరి బిరుదులతో వున్న చేతులూ చెక్కేసి పారేస్తున్నాడు. నోళ్ళు తెరిచిన గుర్రాల తలలూ, కొండశిఖరాల్లాటి ఏనుగుల శిరస్సులూ వేలువేలు కూలగొడుతున్నాడు. పొల్లి లేకండా, పులుసులోకి దుమ్ములేకండా తరిగేస్తున్నాడు. అన్నిటితోనూ నేల కప్పేడుతున్నాడు. ప్రవాహంలాగ బాణాలు వేస్తున్నాడు. ఎవ్వరడ్డువడ్డా ఆగకండావున్నాడు. మాటిమాటికీ మనవేపే చూస్తున్నాడు. అదిగో ఇటే-ఇటే వస్తున్నాడు. మండిపడి నీమీదికే వస్తున్నాడు. నువ్వు కోరుకున్నదే కదూ, ఇది! ఇప్పుడు గెలూ చూద్దాం పాయలైపోయింది మనసేన. ఎదురుకునే మొనగాడు వొక్కడూ లేడు. ఎదిరిస్తే మనమే ఎదిరించాలి మరి!''

"అవును, నేనే ఎదిరిస్తాను'' అర్జునుడిరథం చూస్తూ అన్నాడు కర్ణుడు - "శల్యా! అర్జునుడి బాహుబలం అసమానమైంది. అతడి శౌర్యమెలాంటిదో, అతడి తపస్సూ అలాంటిదే. శివుడంతవాడితో దెబ్బలాడాడు; పాశుపతం సంపాదించాడు. దేవేంద్రుడు గెలవలేని కాలకేయుల్ని సంహరించాడు. ఒక్కడే విరాటరాజు పశువులు మళ్ళించుకుపోయాడు. రథికుణ్ణి మించిన సారథి కృష్ణుడు. ప్రపంచ

మంతా ఎరుగును అతడి గొప్పతనం ఇలాంటివాళ్ళని నేను ఒక్కణ్ణే ఎదిరిస్తాను. మద మడిగిస్తాను. వాళ్ళరథానికి ఎదురుగా మనరథంపోనీ.”

అర్జునుడి రథంమీదికి రథం పోనిచ్చాడు శల్యుడు. చూశాడు దుర్యోధనుడు. చెయ్యెత్తి మనవాళ్ళని పురికొల్పాడు. కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, శకునీ, నీకుమాళ్ళు కొంతమందీ ఉద్ధృతంగా బయులుదేరారు. కర్ణుణ్ణి దాటుకుని అర్జునుడిమీదికి ఎగబడ్డారు.

లేళ్ళమందచూసిన సింహంలాగ మనరథికులమీదికి పురికాడు అర్జునుడు. రకరకాల బాణాలు గుప్పించాడు. ధనుస్సులు విరిచేశాడు. గుర్రాలు చంపేశాడు. సారథుల్ని కూల్చేశాడు. సేనసేనంతా చిందరవందర చేశాడు. చెదరగొట్టాడు. వాళ్ళని దాటి, పక్కనే యుద్ధంచేస్తున్న భీముడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. సముద్రంలాటి శత్రుసేనతో పోరాడుతున్నాడు భీముడు. అర్జునుడు తోడ్పడ్డాడు. ఊపిరి సలిపినట్టయింది భీముడికి; సంతోషించాడు. అన్నగారి కుశలం వివరించాడు అర్జునుడు. “నువ్వు కొంచెం ఆయాసం తీర్చుకో” అంటూ ఉద్రేకంతో పురుకుతున్న నీసేనమీద విరుచుకుపడ్డాడు.

పెద్దపెద్ద సింహనాదాలుచేస్తూ నీ కుమాళ్ళు పదిమంది అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. వాళ్ళ సారథుల్ని చంపేసి, గుర్రాలు కూల్చేసి, జెండాలు చెండేశాడు అర్జునుడు. పదేపది బాణాలు కొట్టాడు. పదిమంది పీకలూనరికేశాడు. పదితలలూ రణభూమికి బలిపెట్టాడు. గడగడలాడారు కౌరవులు. తొంభైమంది రథికులు అతడిమీదికి పరిగెత్తారు. తొంభైతలలూ నేలమీద దొర్లించాడు అర్జునుడు. వెయ్యీ మూడువందలు మదపుటేనుగులతో ఆభీర, మ్లేచ్ఛసేనలు అడ్డుతగిలాయి. ఎడాపెడా బాణాలు తగిలించాడు అర్జునుడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలాలూ తెరలుతెరలు కెరటాల్లాగ అతణ్ణి కమ్ముకున్నాయి.

చూసి, భీముడూ వురికాడు. అయినా వొదల్లేదు మనవాళ్లు. గదపట్టుకు రథందిగాడు భీముడు. రథాలూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ, ఏనుగులూ పచ్చడిపచ్చడిచేసి బాదేశాడు. వాడివాడి బాణాలు కురిపించాడు అర్జునుడు. అంత మనసేనలోనూ రక్తంలోమునిగి తేలని భటుడుకాని, రథంకాని, ఏనుగుకాని, గుర్రంకాని వొక్కటీ లేదంటే నమ్ము. కార్చిచ్చు ముట్టుకుంటే, ఎండిన అడివి ఎలా అయిపోతుంది, అదిగో అలా అయిపోయింది కౌరవసేన. కర్ణా, కర్ణా! కాపాడు, కాపాడు" అంటూ చావగా మిగిలినవాళ్ళు కర్ణుడివెనక్కి పారిపో వచ్చారు. నీకుమారుళ్ళూ అతడిచుట్టూ చేరుకున్నారు. యుద్ధసముద్రంలో దీవిలా కాపాడాడు కర్ణుడు. అల్లెతాడు మోగించాడు. అర్జునుడి కేసి రథం సాగించాడు.

అంతకి ముందే రథమెక్కి అర్జునుణ్ణి కలుసుకున్నాడు భీముడు. ఆ ఇద్దరినీ దాటుకుంటూ పాంచాలంవాళ్ళు కర్ణుడిమీద కలబడ్డారు. ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, సాత్యకీ సేనలతో వచ్చి వాళ్ళతో కలిశారు. అందరికీ అన్నిరూపులై పోరాడాడు కర్ణుడు. అంజలికాలువేసి జనమేజయుడి సారథిని చంపేశాడు. గుర్రాలు కొట్టేశాడు. శ్రుతసోముడి ధనుస్సూ నరికేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడి గుర్రాలూ, సాత్యకిగుర్రాలూ కూల్చేశాడు. కేకయకుమారుడు విశోకుణ్ణి తారుమనిపించాడు.

కొడుకుచావు చూసి, యముడిలా లేచాడు కేకయుడు. కర్ణుణ్ణి బాణాలతో కొట్టాడు. అతడు చూస్తూవుండగానే అతడి కొడుకుని ప్రసేనుడు నరికిపారేశాడు.

పుత్రశోకమూ, కోపమూ - వూగిపోయాడు కర్ణుడు. మూడు అర్ధచంద్రబాణాలు వేశాడు. కేకయుడి చేతులూ, తలా నరికేశాడు. వేరేగుర్రాలు పూసుకు వచ్చాడు సాత్యకి. వచ్చీరావడంతోటే కర్ణుడి

కొడుకు సుషేణుడితో కలబడ్డాడు. అతడి గుర్రాలు కొట్టేశాడు. ముప్ఫయి బాణాలు వేసి అతణ్ణి చంపేశాడు.

"చచ్చావురా సాత్యకీ!" - నిప్పులుకక్కుతూ సాత్యకిమీద వురికాడు కర్ణుడు. మహోగ్రమైన బాణం వేశాడు. మూడు బాణాలు వేసి సగంలోనే కొట్టేశాడు శిఖండి. అప్పూపుని మరో మూడు కర్ణుడి మీద నాటించాడు.

మరింత మండిపోయాడు కర్ణుడు. రెండు క్షురప్రాలు ప్రయోగించాడు. శిఖండిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. అతడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. తండ్రుల కళ్ళముందే ధృష్టద్యుమ్నుడి కొడుకు సుదేవుడి తల నరికేశాడు. మీదికి వచ్చిన శ్రుతసోముణ్ణి చావుదెబ్బలు కొట్టేశాడు.

పాంచాలరథికులు కర్ణుడిమీదికి పరిగెత్తుకువచ్చారు. భీముడితో కలిసి వాళ్ళని దాటుకుంటూ కర్ణుడివేపు రథం పోనిచ్చాడు అర్జునుడు.

ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ, శిఖండీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ అర్జునుణ్ణి తప్పించుకుని కర్ణుణ్ణి ముట్టడించారు. కాని ఆత్మదృఢమున్నవాణ్ణి ఇంద్రియాలు చలింపచెయ్యలేనట్టు అతడు కదిలించలేకపోయారు. వాళ్ళ సారథుల్ని చంపేశాడు కర్ణుడు. గుర్రాలు వూడ్చేశాడు. జెండాలూ, గొడుగులూ, ధనుస్సులూ, తూణీరాలూ తుక్కుతుక్కు చేసేశాడు. ఒళ్ళంతా తూంట్లుకొట్టేశాడు. సింహనాదంచేశాడు.

ప్రతివింధ్యుడూ, శ్రుతసోముడూ, శ్రుతకీర్తి, శతానీకుడూ, శ్రుతసేనుడూ— అయిదుగురు అన్నదమ్ములూ వొక్కసారి కర్ణుడు మీదికి వురికారు. వాళ్ళతో సాత్యకి కలిశాడు. వాళ్ళమీద కర్ణుడు వేసిన బాణాలన్నీ ఖండించాడు. దుర్యోధనుడు పరుగెత్తివెళ్ళాడు. అతడిమీద ఎనిమిది సానపట్టిన శరాలు నాటించాడు సాత్యకి.

మండిపడి తిరగబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. అతడి రెండు పక్కలా

కర్ణుడూ, కృపుడూ, కృతవర్మా బాణవర్షం కురిపిస్తూ సాత్యకిని తరిమారు. నలుగురినీ ముచ్చెమటలు పోయించాడు సాత్యకి.

నాయకుల్ని దాటుకుంటూ అటు పాండవసేనా, ఇటు కౌరవసేనా ఒకదానిమీద ఒకటి కలబడ్డాయి. ఘోరమైన ద్వంద్వ యుద్ధం జరిగింది. ఆ ద్వంద్వంలో దుశ్శాసనుడూ భీముడూ ఒకరి దగ్గిర తారసిల్లారు.

రక్తపానం

భీముడూ, దుశ్శాసనుడూ ఇద్దరూ సమవుజ్జీలులా కనిపించారు. ఇద్దరిసారథులూ ఉత్సాహంతో పగ్గాలు సడిలించారు. ఇద్దరిగుర్రాలూ ఉద్రేకంతో ముందుకి వురికాయి. ఇద్దరూ ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళు బాణాలు గుప్పించుకున్నారు కళ్ళు వేదుకగా చూశారు ప్రేక్షకులు.

"తమ్ముడూ, సమయానికి వచ్చావోయి" - మూరెడెత్తు పెరిగాడు భీముడు — "ఆనాళ సభలో నువ్వు చేసిందంతా వడ్డీతో తీర్చేస్తా నివ్వాడు. పారిపోకండా నిలబడు. చేసిన ప్రతిజ్ఞ చెల్లించుకుంటాను. నిజంగా అదృష్టమంటే నాదే ఇవాళ. నా పుణ్యం పండింది. నా ఎదటికి తోశాడు దేవుడు నిన్ను" అన్నాడు.

"ఎందుకీ వూకదంపు?" వెటకారంగా అన్నాడు దుశ్శాసనుడు — "మేం పెట్టినపాట్లు మరిచిపోయావేమో! లక్కఇంట్లో నిప్పు పెట్టాం. శకునిచేత జూదమాడించి రాజ్యం లాక్కున్నాం. అడివికి వెళ్ళగొట్టాం. అష్టకష్టాలు పెట్టాం. విరాటరాజుదగ్గిర దాసినకొలువు చేయించాం. అప్పుడే మరచిపోయావో నువ్వు! నేనుమాత్రం మరిచిపోలేదు. యుద్ధానికి వచ్చినవాడివి వూకదంపుమాట లెందుకోయి!"

అతడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది, నిప్పులుకురిసిన చిరునవ్వు నవ్వాడు భీముడు. మూడు వెడల్పాటి బాణాలు కొట్టాడు. దుశ్శాసనుడి

జెండా తెగి నేల పడింది. ధనుస్సు పళ్ళుక్కుమంది. సారథి తల తెగి కిందపడింది. మరుక్షణంలో మరోబాణం కొట్టాడు భీముడు. దుశ్శాసనుడి నుదుటిమీద నాటుకుపోయిం దది.

చలించలేదు దుశ్శాసనుడు. తానే పగ్గాలు పట్టుకున్నాడు. ఒడుపుతో చప్పున మరో కోదండం తీశాడు. గబాగబా పన్నెండు బాణాలు భీముడిమీద తగిలించాడు. అతడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. విశోకుడిమీద ఆరుకోలలు నాటించాడు. మరో ముప్ఫయిరెండు భీముడిమీద రువ్వాడు.

చ్రురున మరోవిల్లు తీశాడు భీముడు. ఎడమియ్యకుండా యాభై బాణాలు దుశ్శాసనుడివొళ్ళు దూసుకుపోయినట్టు తగిలించాడు. నిలువునా మండిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. తళతళలాడుతున్న భల్లాలు రెండుజతలు పూనిపూని కొట్టాడు. భీముడి నాలుగుగుర్రాలూ నరికేశాడు.

రథం లేకుండా అయిపోయింది భీముడికి. భయంకరంగా శరీరం పొంగించా డతడు. గదపట్టుకున్నాడు. యముడిలాగ రథం దూకాడు. దుశ్శాసనుడి గుర్రాలు పచ్చడికింద బాదేశాడు. అతడిరథం పిప్పి చేసేశాడు. పెద్ద తోమరం పట్టుకున్నాడు దుశ్శాసనుడు. కిందికి దూకాడు ఇటు దూకాడు, అటు భీముడి గుండెలు గురిచూసి తోమరం విసిరాడు.

పదమూడేళ్ళూ తాముపడ్డ పాట్లు వొక్కసారి భీముడిగుండెల్లో కలిచినట్టయింది. జూదంనాడు తాను చేసిన ప్రతిజ్ఞా తలుచుకున్నాడు. ఉద్దండమైన గద ఎత్తాడు. బలంకొద్దీ దుశ్శాసనుణ్ణి బాదేశాడు. దెబ్బతో భళ్ళున రక్తం కక్కుకుంటూ పడిపోయాడు దుశ్శాసనుడు. చంగున దూకాడు భీముడు లేడికోదమని పొదివి పట్టుకున్న పెద్ద పులిలాగ దుశ్శాసనుడి మెడ తొక్కి పట్టుకున్నాడు.

"ఆవాళ సభలో అన్నదాంతో తనివితీరక, వెదుక్కుంటూ వచ్చావురా, ఇలాగ?" పట్టి దబాయిస్తూ వురిమాడు భీముడు — "ఏమంటావో అను ఇప్పుడు. నీమాటలు వినడానికే నాకోపం వేడుక పడుతోంది."

కుంపటినిప్పులాగ అంతంతగుడ్లుచేసి మన సేనదిక్కు చూశాడతడు. దావాగ్నిమంట చూస్తే మృగాలు ఎలా పారిపోతాయి, అదిగో అలాగ అతడి ఉగ్రమూర్తి చూసి, జజ్జరిల్లిపోయి, దిక్కూ తెన్నూ తెలియకండా పారిపోయాయి మనసేనలు. రణస్థలం మధ్య వొక్కడే భీముడు భీకరంగా ప్రకాశించాడు పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళు కొందరు చూశారు. ఘోరమైన భీముడి తేజస్సు వాళ్ళ కళ్ళకి మిరుమిట్లుగొలిపింది. కాళ్ళు వణికాయి. నివ్వెరపోయి నిలబడిపోయారు.

చప్పున లేచాడు భీముడు రెండుచేతులతోనూ దుశ్శాసనుణ్ణి పట్టుకున్నాడు. ఒక మదపుటేనుగు చెలరేగి ఆటలాడితే ఎలా అందంగా, భయంకరంగా వుంటుంది, అదిగో అలాగ అవుపించాడతడు. గిరగిరా దుశ్శాసనుణ్ణి తిప్పాడు. ఆకాశమంతఎత్తున మీదికి విసిరాడు. పట్టుకుని నేలమీద విసిరికొట్టాడు, కాలుతో బంతిలా తన్నాడు. మొహంమీద కొట్టాడు. నాలుగుదిక్కులా వురిమి చూశాడు. మోకాలు మెడమీద తొక్కిపెట్టాడు. లేవబోతే మళ్ళీ కాళ్ళతో తొక్కిపెట్టాడు. పకపకా నవ్వాడు. ఎన్నోమార్లు ఇలా చేశాడు. తుదకి అతడి మొహంచూస్తూ అన్నాడు:

"ఒరే దుష్టా! నీగుండెలు చీలుస్తాను. తేనెతాగినట్టు నీరక్తం తాగుతాను. అడ్డుకునే మొగాడు మీవాళ్ళలో ఎవడున్నాడో రమ్మను" అంటూనే బాకుతీశాడు. అతడి మొహంమీద ఆడించాడు కస్సున గుండెలో పొడిచాడు. ఉగ్రనరసింహమూర్తి హిరణ్యకశిపుణ్ణి చీల్చేసినట్టు ఘోరంగా అతడి గుండెలు చీల్చేశాడు. ఉబికి వచ్చిన రక్తం

దోసిళ్ళతో తాగాడు. రుచికి మెచ్చుకుంటూ మొహంనిండా పులుముకున్నాడు. ఒంటినిండా పోసుకున్నాడు. భూతంలాగ మాటి మాటికీ దుశ్శాసనుణ్ణి పులుకూపులుకూ చూశాడు.

దారుణంగా తన శపథం పూర్తిచేసుకున్నాడు భీముడు. "మాఅమ్మ చనుపాలకంటే రుచిగావుంది ఈరక్తం. తేనెకంటే, జున్ను కంటే తియ్యగావుంది. కండచక్కెర కలిపిన పాలకంటే తియ్యగా వుంది" అంటూ కేకలువేశాడు. నాట్యంచేశాడు. తుళ్ళుతూ, తిరుతూ గంతులువేశాడు. అరిచాడు. బుజాలు తట్టాడు.

మనసైనికులూ, వాళ్ళసైనికులూ చూసి అడిలిపోయారు. "రాకాసిరా బాబూ" అంటూ వొణికిపోయారు. ఆయుధాలు జార్చేసి మూర్ఛపోయారు కొందరు. విలవిలలాడిపోయి; యుద్ధం మానేసి, కూలబడిపోయారు కొందరు.

గదపట్టుకున్నాడు భీముడు. ప్రళయయముడిలాగ నిలిచాడు. ఒళ్ళంతా ఎర్రటిరక్తం. ఎంత ఉగ్రంగావున్నాడో, అంత అందంగానూ అవుపించాడు. వెర్రెత్తిన మదపుటేనుగులాగ మనసేన తరిమాడు. మళ్ళీవెళ్ళి దుశ్శాసనుడిమీద పడ్డాడు. కోపంతో అతడికాలు పట్టుకున్నాడు. "ఏంరా, 'పశువులు' అని కుయ్యవేం?" — చురచురా అతడి మొహం చూశాడు — "ఆ కారుకూతలన్నీ ఏమయాయి? పశువా! నీమాటే నీకుఅప్పగిస్తున్నాం. ఏదీ ఎవ్వడూ మాటాడడేం? ఆమాత్రం ఆలోచన లేకపోయింది మీకు! నీళ్ళలో తోశారు. విషం పెట్టారు. పాములతో కరిపించారు. బాగానేవుంది. బంధువులూ, స్నేహితులూ, పెద్దలూ అంతమందీ వున్నసభలో అన్యాయంగా అంతపనిచేశారు. జూదాలు గెల్చిన వాళ్ళంతా మీలాగే చేశారా?" అంటూ గదతిప్పుతూ మనసేనకేసి పరిగెత్తి, మళ్ళీ చుట్టివచ్చాడు.

ఇంకా దుశ్శాసనుడిమీద కోపం తీరక,తిరిగీ అతడిదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు. గుడ్లురుముతూ అన్నాడు:

"నిందపోసుకున్నాడు కాని ఏంనొల్లుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు? అతడే కూడదంటే అంతపని ఆసభలో జరిగేదా? భర్త లేరన్న ఇల్లాలు నీకళ్ళముందే భర్త విజృంభించి కలకల్లాడింది. సంపదతో కులికిన మొగుళ్ళున్న మీభార్యలు ఎలా ముండమోసి మూలుగుతున్నారో చూడు!

"విన్నావురా, వొరే, నేను పట్టిన శపథాల్లో వొకటి పూర్తయింది. దుర్మార్గుణ్ణి దుర్యోధనుణ్ణి తొడలు విరగ్గొట్టి తల తంతానన్న రెండోది కూడా ఇప్పుడే పూర్తిచేస్తాను" అంటూ గొంతెత్తి చెప్పాడు. అలాదుశ్శాసనుణ్ణి చంపేసి పెద్ద సింహనాదం చేశాడు భీమసేను.

కర్ణుడూ మొదలైన మనయోధుల గుండెల్లో పిడుగులు పడ్డాయి. వల్లమాలిన భయంతో వొణికిపోయారు. కీళ్ళుకీళ్ళూ సడిలిపోయినట్టయి, యుద్ధం మానేసి, నిశ్చేరపోయి నిలబడిపోయారు.

దుర్యోధనుడూ, కృపాచార్యుడూ మొదలైనవాళ్ళు యావన్మంది ఎదటా అలా మూర్తీభవించిన క్రౌర్యంలాగ, ఉగ్రనరసింహుడైపోయి, దుశ్శాసనుణ్ణి చిత్రవధచేశాడు భీముడు. చూసి, సహించలేకపోయారు నీకుమాళ్ళు. కవచీ, నిషంగీ, పాశీ, దండధారుడూ, ధనుర్గ్రహుడూ, అలోపుడూ, సహుడూ, షండుడూ, వాతవేగుడూ, సువర్చసుడూ వొక్క మొగిని చుట్టుముట్టారు. రకరకాల బాణాలు భీముడిమీద వేశారు.

అంతా కనిపెడుతూనే వున్నాడు అర్జునుడు. రక్తపానంచేసి భీముడు ప్రతిజ్ఞ తీర్చుకున్నందుకు సంతోషించాడు. అతడిమీదికి ఎవ్వరు వురుకుతారా అని వొక కంటితో చూస్తున్నాడు.నీకొడుకులు పదిమందీ పరిగెత్తడం చూసి పది భల్లాలు వేశాడు. పదిమందితలలూ

వరికి పారేశాడు. అసలు భీముణ్ణిచూసే భయపడుతున్న మనసేనలు అర్జునుడూ అంపుకోడంతోనే మరింత పిరికిమందు పుచ్చుకున్నాయి. కర్ణుడూ గజగజలాడాడు. తెల్లమొహం వేశాడు. ఊరుకున్నాడు.

"నువ్వా వెర్రిమొహంవేస్తే ఎలా?" కర్ణుణ్ణి హెచ్చరించాడు శల్యుడు— "భీముడు ఉగ్రుడై పోయి, దుశ్శాసుడి గుండెలు చీల్చేసి, నెత్తురు తాగడం చూసి దుర్యోధనుడి బొందెలో ప్రాణంలేదు. నువ్వా అలాగే అయిపోతున్నావు. ఏందారి? మొనగాళ్ళయిన రాజులు పుంజాలు తెంపుకు పారిపోతున్నారు. కృపుడూ మొదలైనవాళ్ళు నీఆసరాతో శత్రువుల మీాదికి వెళ్ళాలని నుంచున్నారు. లే. వాళ్ళని కూడగట్టుకో. నువ్వు దిగాలుపడిపోడం చూసి, అదిగో వృషసేనుడు వొక్కడే తెగిస్తున్నాడు. పాండవులమీాదికి పరిగెడుతున్నాడు. ఇదే సమయం అర్జునుడిమీాద పురకడానికి. యుద్ధం భారమంతా నీమీాదే పెట్టాడు దుర్యోధనుడు. అదిమాత్రం మరిచిపోకు."

జల్దుకున్నాడు కర్ణుడు. యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడు.

వృషసేనుడు

వృషసేనుడు భీముడిమీాదికి పరిగెత్తాడు. నకులుడు అడ్డువచ్చి కున్నాడు. అతడి జెండా ఎగరగొట్టేసి గొడుగు పడగొట్టేసి ధనుస్సు నరికేశాడు. కవచం పగలగొట్టి, గట్టిగట్టి బాణాలు నాటించాడు.

అగ్నిశిఖలా లేచాడు వృషసేనుడు. గబుక్కున మరో మంచి ధనుస్సు తీశాడు. నకులుడి గుర్రాలు నరికేశాడు. రథంముక్క ముక్కలు చెక్కేశాడు. కత్తీ, డాలూ పట్టుకున్నాడు నకులుడు. రెక్కలు చాచిన డేగలాగ రథం గెంతేసి ముఖాముఖి కలబడ్డాడు. హోరాహోరి యుద్ధంచేశాడు. వృషసేనుడితో వెళ్ళిన యోధుల్ని కసీబిసీ నరకడం మొదలెట్టాడు.

అతడిడాలుచిదగ్గొట్టాడు వృషసేనుడు. నల్లతాచులాటి అతడి కత్తిముక్కలుకింద నరికేశాడు. నాగుపాముల్లాటి బాణాలు అతడి వొంటినిండా నాటించాడు. పకాపక నవ్వాడు. భీముడిరథంమీాదికి వెళ్ళిపోయాడు నకులుడు.

ధృష్టద్యుమ్నుడూ, యుధామన్యుడూ, ఉత్తమౌజుడూ, శిఖండీ, జనమేజయుడూ, సాత్యకీ, ఉపపాండవులూ - ఈ పదకుండుమందీ ఏకాదశ రుద్రుల్లాగ వృషసేనుణ్ణి ఘిరాయించారు. కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ, అశ్వత్థామా, దుర్యోధనుడూ, శకునీ, అతడితమ్ముళ్లు కొందరూ వాళ్ళకెదురు వెళ్ళారు. అడ్డూ, ఆపూ లేని బాణాలతో వాళ్ళని కప్పేట్టారు. ఏనుగుయుద్ధంలో పేరుపడ్డ కుళిందులు మనవాళ్ళ మీాద పడ్డారు కృతవర్మని కీచుకీచు మనిపించారు. దుర్యోధనుణ్ణి ముచ్చెమటలు పోయించారు. శకునిని మూాడుచెరువులనీళ్ళు తాగించారు. అతడి తమ్ముళ్ళని పడగొట్టేశారు. ధనుస్సులు మోగించారు. సింహనాదాలు చేశారు. వట్టవగ్గాలు లేకండా చెలరేగారు.

బాగా వొళ్ళుమండింది కృతవర్మకి. కొండలు కూల్చిన దేవేంద్రుడిలాగ కుళిందుల ఏనుగులు కూలగొట్టాడు. దుర్యోధనుడూ, శకునీ, వాళ్ళతో కలిశారు. ముగ్గురూ ముగ్గురు కుళిందకుమారుళ్ళని చంపేశారు. తక్కిన మన రథికులూ వాళ్ళతో చేతులు కలిపారు. ఎదురైన ఏనుగునల్లా పీనుగు చేశారు. తరిమితరిమి కొట్టారు. రణస్థలం రక్తం రొంపి చేశారు.

పిడుగులా వురికాడు భీముడు. వులి తరిమినట్టు తరిమాడు మన వాళ్ళని. అతడి రథంవెంట ఎంతోఅంత పాండవసేన వచ్చింది. పేరు పడ్డవీరులు విరుచుకుపడ్డారు. వాడివాడి బాణాలుగుప్పించారు. దారుణమయింది యుద్ధం.

కర్ణుడి ఎడటిభాగంలో మన ఏనుగుసేనమీద పడ్డాడు నకులుడి కొడుకు శతానీకుడు. అతణ్ణి బాణాలతో ముంచేశాడు వృషసేనుడు. అతడి సారథిశిరస్సు ఎగరగొట్టేశాడు. అర్జునుడూ, భీముడూ అదిలిస్తూ వృషసేనుణ్ణి ముట్టడించారు. తలో మూడుబాణాలు తగిలించాడు వృషసేనుడు. శతానీకుడిమీద మరోమూడు నాటించాడు. నకులుడి మీద ఏడువేశాడు. కృష్ణుడిమీద పన్నెండు కొట్టాడు.

"అదిగదీ, వృషసేనా! తండ్రికి తగిన కొడుకువోయి" – మెచ్చుకున్నారు కౌరవులు. కాని వెంటనే అర్జునుడి ప్రతాపం తలుచుకుని గజగజలాడారు.

మెరుపు మెరిసినట్టు మెరిసిందిఅర్జునుడి రథం. పక్కయోధుల్ని వొత్తిగించుకుని వృషసేనుడిమీదికి వచ్చాడు అర్జునుడు. రావడమూ బాణాలమీద బాణాలు వెయ్యడమూ వొక్కసారి జరిగిపోయింది.

ఒరిగి తాచులా వున్నాడు వృషసేనుడు. అర్జునుడి భుజంమీద వరసపెట్టి పదిబాణాలు తగిలించాడు. కృష్ణుడిమీదతొమ్మిదిబాణాలు గుచ్చాడు. ఆకాశం పగిలినట్టు సింహనాదం చేశాడు.

కనుబొమ్మలు ముడివేశాడు అర్జునుడు. వృషసేనుడి విల్లు విరిచేశాడు, అతడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు. తలకాయఎగరగొట్టాడు. అంతా లిప్తలో అయిపోయింది. తెల్లపోయి కర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ చూస్తూనే వున్నారు.

కొడుకుచావు కళ్ళారా చూశాడు కర్ణుడు. కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకున్నాడు. కోపంతో మండిపోయాడు "అర్జునా! అర్జునా!!" కవ్విస్తూ అర్జునుడిమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు. జూలుపట్టిలాగిన సింహంలాగ చూశాడు అర్జునుడు.

అర్జునుడు గెలవాలి

కర్ణుడూ అర్జునుడూ కలబడ్డారు. ఉభయసేనలూ వాళ్ళ యుద్ధం చూస్తూ యుద్ధం మానేశాయి. ఇద్దరూ ఇద్దరే. ఇద్దరూ రాముల్లా అవుపించారు. ఇద్దరు శివుల్లాగ, ఇద్దరు సూర్యుల్లాగ కనిపించారు. వాళ్ళ ద్వంద్వయుద్ధం చూడాలని కుతూహలంతో దేవతలూ, పితృదేవతలూ, విద్యాధరులూ, ఋషులూ, దేవేంద్రుడూ, బ్రహ్మ, శివుడూ యావన్మందీ వచ్చి ఆకాశం నిండిపోయారు.

బ్రహ్మ శివుడితో అన్నాడు: "దేవా! కర్ణుడూ అర్జునుడూ ఇద్దరూ అతిరథులే. ఇద్దరూ పరాక్రమవంతులే. ఇద్దరూ శూరులే. ఇద్దరూ సమవుజ్జీలు. వీళ్ళు ఇద్దరూ యుద్ధం చేస్తే లోకం నాశనమవుతుంది అంచేత మాన్పించరాదా ఈ యుద్ధం?

"అడ్డులేని మహావీరులు వీళ్ళు. తప్పనిసరి వీళ్ళ యుద్ధం. అంచేత ఆమాట విడిచిపెట్టు" అన్నాడు శివుడు.

ఇద్దరిమాటలూ ఇంద్రుడు విన్నాడు. ప్రణామంచేసి బ్రహ్మతో అన్నాడు: "శౌర్యమూ, శౌర్యానికితగిన బలమూ బలాన్నిమించిన తపస్సూ—అన్నీ వున్నాయి అర్జునుడికి. యుద్ధంలో కౌశలం కలిగి అతడే జయించాలి అని ఆశీర్వదించు. కృష్ణుడూ అర్జునుడూ పురాణపురుషులు. యుద్ధంలో ఆక్రమించినశత్రువుల్ని చూసి, వాళ్ళేమండిపడితే ప్రపంచం ఎలా నిలుస్తుంది? నరనారాయణులికి అపజయమన్నది వుండదని లోగడ నువ్వే చెప్పావు. వాళ్ళవిజయం లోకకల్యాణంకోసం. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ వెళ్ళే పుణ్యలోకాలికే వెళతాడు కర్ణుడు. ఎంతోకాలం అష్టకష్టాలుపడ్డాడు అర్జునుడు. రాజ్యసుఖా లనుభవించాలి ఇక"

"వీళ్ళ జయాపజయాలు నిశ్చయించడం దేని కంటాను?" అడిగాడు బ్రహ్మ.

"నిశ్చయిస్తే నష్ట మేముంది, మేలేకాని? తప్పకండా నిశ్చయిద్దాం" అన్నాడు శివుడు.

శివుడూ, బ్రహ్మ దేవేంద్రుణ్ణి చూస్తూ అన్నారు:

"కృష్ణార్జునులు మహామునులు. భేదంలేదు వీళ్ళకి. లోకకల్యాణం కోసం పుట్టారు. వీళ్ళని శత్రువులు జయించడం లోకానికి హితం కాదు. ఇంచేత వీళ్ళకి జయం తప్పదు. అర్జునుకు జయించాలి."

దేవతల్నీ మునుల్నీ కలియచూశాడు దేవేంద్రుడు. "దేవదేవులు ఇద్దరూ ఏకమతంగా లోకహితంకోసం సెలవిచ్చినమాట విన్నారా? మీ యావన్మంది మనస్సులూ దీనికి అనుకూలం కావాలి" అన్నాడు.

"అవును, అలాగే జరుగుతుంది. అర్జునుడు గెలవాలి. ఇంకోలాగ జరగకూడదు" అన్నారు వాళ్ళు.

యావన్మంది దేవతలూ పూలవాన కురిపించారు. దివ్య దుందుభులు మోగించారు సమస్తభూతాలూ కర్ణార్జునుల మహా ద్వంద్వయుద్ధం చూడాలని వేడుకపడ్డాయి, ఆశ్చర్యంతోనూ, ఉల్లాసంతోనూ వాళ్ళంతా కళ్ళుచేసుకు కూచున్నాయి.

శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. శల్యుడూ, కర్ణుడూ తమతమ శంఖాలు పూరించారు. రెండుసేనల్లోనూ వేలువేలు శంఖాలు మోగాయి. భేరీలు, మద్దెళ్ళూ లెక్కలేని రణవాద్యాలూ మోగాయి. భూమీ ఆకాశమూ మారుమోగింది. చిత్రం — రెండుసేనలూ నిశ్చలంగా నుంచున్నాయి.

వానరపతాకం అర్జునుడూ, హస్తికక్ష్య (ఏనుగుతాడు) జెండా కర్ణుడూ తపోబలంవల్ల సంపాదించినవి. ప్రాణమూ, బుద్ధీ వున్నవవి. అర్జునుడి జెండామీది వానరం అమాంతంగా హస్తికక్ష్యమీదికి ఎగిరింది. నల్లతాచులా తిరగబడింది హస్తికక్ష్య. రెండూ నరానరి పోరాడాయి. హస్తికక్ష్య ఓడిపోయింది.

సారథులు ఇద్దరూ – కృష్ణుడూ, శల్యుడూ చురచురా చూసుకున్నారు; కళ్ళతోనే కయ్యమాడారు. అర్జునుడూ, కర్ణుడూ వొకళ్ళ మొహం వొకళ్ళు గుర్రురుముతూ చూసుకున్నారు. కృష్ణార్జునుల పూటూ, కర్ణశల్యుల వోటితనమూ స్పష్టంగా కనబడింది.

అప్పుడు కర్ణుడు శల్యుణ్ణి అడిగాడు: "శల్యా, అర్జునుడు నన్ను కొట్టేస్తాడనుకో, అప్పుడు నువ్వు ఏంచేస్తావో చెప్పూ?"

"కృష్ణుణ్ణీ, అర్జునుణ్ణీ ఇద్దరినీ నా బాణాలికి బలిపెట్టేస్తాను" అన్నాడు శల్యుడు.

"బావా!" కృష్ణుడు అర్జునుడు అడిగాడు– "కర్ణుడు నన్ను కొట్టేశాడనుకో, అప్పుడు నువ్వు ఏంచేస్తావట?"

"అర్జునా!" నవ్వుతూ అన్నాడు కృష్ణుడు – "సూర్యుడు కూలిపోయినా, భూమి బద్దలైపోయినా, మేరుపర్వతం వొరిగిపోయినా కర్ణుడు అర్జునుడు కొట్టెయ్యడం జరగదనుకో. ఒకవేళ అలాటి దురవస్థ సంభవించిందో, కర్ణుడు, శల్యుడు క్షణంలో చంపేస్తాను. నల్లులు నలిపేసినట్టు నలిపేస్తాను. కౌరవుల్ని వొక్కపురుగన్నా లేకండా చేసేస్తాను. ధర్మరాజుకి పట్టంకడతాను.

"నవ్వుతాలకన్నాను" నవ్వుతూ అన్నాడు అర్జునుడు – "కర్ణుడూ శల్యుడూ నన్ను మించిపోతారు? ద్రౌపది సభలో పడ్డ పాట్లు హృదయంలో శల్యంలా మెలుగుతూనేవున్నాయి. సమయం కోసం ఇంతకాలం ఆగుతూ వచ్చాను. ఇక త్రిమూర్తులు వచ్చినా సరే, కర్ణుణ్ణి కడతేర్చేస్తాను. అతడి గుర్రాలూ, జెండా, రథమూ, ధనుస్సూ, బాణాలూ గుండపిండి చేసేస్తాను. శల్యుడివొళ్ళు పీలికలు చేసేస్తాను. దుర్యోధనుడి చూపులు బుగ్గయిపోయినట్టు ఇదిగో ఇప్పుడే కర్ణుడికంఠం నరికేస్తాను. కళ్ళవేడుకగా నువ్వు చూద్దువుగాని. కర్ణశల్యుల భార్యల్ని ముండమోయించేస్తాను. నవ్వుతూ నువ్వు ధర్మ

రాజు చెవులికి తృప్తికలిగిద్దువుకాని. ద్రౌపదికి చెవులపండుగు చేద్దువు కాని. కుంతీదేవికి సంతోషవార్త చెప్పిపంపుదువుకాని. ఏనుగు చెట్టు కూల్చేసినట్టు నేను కర్ణుణ్ణి కడతేర్చడం చల్లగా చూద్దువుకాని."

అదే సమయానికి ఆకాశంమీద దేవతలూ, ఆడుతూ పాడుతూ అప్సరసలూ ఉభయసేనల్లో యావన్మందికి అవుపించారు. అంతమందీ ఆశ్చర్యపోతూ కళ్ళప్పగించి నుంచున్నారు. కర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ మాత్రం ఒకే నిశ్చయంతో వుండడంవల్ల ఆశ్చర్యపో లేదు. యుద్ధం మీదే లక్ష్యం పెట్టుకున్నారు.

"అర్జునుడికీ కర్ణుడికీ ఎదురుగా ముందుకి తోసుకువెళ్ళకూడదు" అని భయపడుతూ, ఉభయపక్షాలసైనికులూ వాళ్ళరథాలికిదూరంగా చుట్టూ నుంచున్నారు.

కర్ణుడూ, అర్జునుడూ ప్రళయకాలసూర్యబింబాల్లా ప్రకాశించారు. ఇద్దరి ధనుస్సులూ గాండీవమూ, విజయమూ తళతళా మెరిశాయి. ఇద్దరిబాణాలూ జిగేలుమంటే జిగేలుమన్నాయి. ఒకళ్ళని గెలవాలని వొకళ్ళు విజృంభించారు.

ఇప్పుడైనా మించిపోలేదు

అప్పుడు అశ్వత్థామ మెల్లిమెల్లిగా దుర్యోధనుడి దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. చేతిలో చెయ్యిచేర్చి వూపుతూ బోధపరిచేగొంతుకతో అందుకున్నాడు:

"మహారాజా, ఇప్పుడైనా మించిపోలేదు నామాట విను మాతండ్రీ, భీష్ముడూ అర్జునుడిచేత అంతమైపోయారు. వాళ్ళకంటే అధికుడుకాడు కర్ణుడు. తప్పకండా తెగిపోతాడు. నేను కూడదంటే అర్జునుడు ఆగిపోతాడు. నువ్వు కర్ణుణ్ణిమానిపించు. ధర్మరాజుకి బోధ పరిస్తే అతడు వినుకుంటాడు. కృష్ణుడు కాదనడు. ధర్మరా

చెపితే భీముడూ, నకులసహదేవులూ ఆగిపోతారు. కౌరవకులానికీ, మన సేనలోని రాజులికీ హితమైనమాట చెబుతున్నాను. కాదనకు. నేనూ, కృపుడూ చావులేనివాళ్ళం కదా అని, అర్జునుణ్ణి గెలిచేస్తా మనుకోకు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ కూడా ఇంకొకళ్ళచేత చావులేని వాళ్ళే. లోకమంతా ఎరుగు నిది. అయినా ఏమయారు? కృష్ణుడి ప్రభావంవల్ల కూలిపోయారు. కనక పౌరుషంవల్ల పనిలే దిక్కడ. ఇప్పుడైనా మించిపోలేదు. సంధిచేసుకో.

"కృష్ణుడు సంధికి వచ్చినప్పుడు కాదని కొట్టిపారేశాం కదా, ఇప్పుడు సంధి ఎలా కుదురుతుంది అని సంశయించకు. మీ అయ్యనే రాజుచేస్తాడు ధర్మరాజు. పాండురాజు భాగమే పుచ్చుకుని అయిదుగురికీ పంచిపెడతాడు. కాని రాజ్యమంతా కబళించడు. పాండవులలాగే కర్ణుడూ నామాట వినుకుంటాడు. బతుకు తెరువు పట్టి, ప్రాణాలు నిలుపుకుంటే అన్నిశుభాలూ కలుగుతాయి, తరవాత. ఈసు వొదిలి పెట్టు. చచ్చి సాధించే దేముంది? మరోమాట మానేసి, సంధికి సమ్మతించు. ఇదే క్షేమం నీకు. కాదంటావా కష్టం తప్పదు. ఈసమయంలో తప్పుకోడమంటే పురిలోంచి తప్పుకోడమే అనుకో."

"దుశ్శాసనుడి నెత్తురు తాగి భీముడు అన్నది విన్నాక ఇంకా సందేహమేమిటి?" అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "అయినా నీ తెలివి తక్కువ కాని కర్ణుడా అర్జునుడిదగ్గిర వోడిపోతాడు? అర్జునుడు బాగా అలిసిపోయి వున్నాడు. కర్ణుడు కొట్టెయ్యడం గగనంకా దిప్పుడు. అగ్గి మంచుఅయిపోయినా, కులపర్వతాలు వొణికిపోయినా అర్జునుడిచేత కర్ణుడి తలపువ్వు వాడదు" అని తన సైనికులికి చెయ్యి విసిరాడు.

"ఓహో, సైనికులారా! చూస్తారేం? ఉరకండీ! శత్రువుల మీద విరుచుకుపడండీ!" —గొంతెత్తి పురికొల్పాడు. ఢంకా, నగా

రాలూ, తప్పెట్లూ, శంఖాలూ — భోరుభోరు మన్నాయి. అలాగే పాండవుల దండులోనూ రణదుందుభులు గింగురుమన్నాయి.

కర్ణుడూ అర్జునుడూ ద్వంద్వ యుద్ధం

కర్ణుడూ, అర్జునుడూ కలబడ్డారు. ఏనుగూ ఏనుగూ కలబడినట్టు కలబడ్డారు. కొండాకొండా ఢీకొన్నట్టు ఢీకొన్నారు. మేఘమూ, మేఘమూ తలపడినట్టు తలపడ్డారు. ఆకాశం ప్రతిధ్వనించింది. భూమి గడగడ వొణికింది. తెల్లగుర్రాలు మెరిశాయి రథాలు తళుక్కుమంటే తళుక్కుమన్నాయి. బాణాలు ఆకాశంమీద మంటలు కక్కాయి.

వాళ్ళ తొలితాకుడు దిగులు పుట్టించింది. ఉభయసేనల్లోనూ, కేకలూ హెచ్చరింపులూ ఆకాశం హోరెత్తిపోయింది.

"కొట్టూ, అర్జునా! కొట్టూ" పాంచాలం వాళ్ళు అర్జునుణ్ణి హెచ్చరించారు — "వాడివాడి బాణాలు వొక్కసారి తగిలించు. కర్ణుడివొళ్లు దుసెళ్ళిపోసి. దుర్యోధనుడి రాజ్యకాంక్ష పుటుక్కుమనిపించు. కోదండపాండిత్యంలో నీదగ్గిరా కర్ణుడు? నీచేతిచేవంతా చూపించు."

కౌరవులూ కర్ణుణ్ణి వుూదరగొట్టారు.

"కానీ కర్ణా! కానీ. నీబాణాలతో అర్జునుడువొక్కడూ అయిపోతే చాలు. పాండవుల పసపుస్సుమనిపోతుంది. యుద్ధంగిద్ధం అంతా అయిపోతుంది. దుర్యోధన మహారాజు భూచక్రం యావత్తూ ఏకైక చక్రవర్తి అయి ఏలుకుంటాడు"

బాగా వాలిపోయింది పొద్దు.

కర్ణుడు గట్టిగట్టి బాణాలు పది అర్జునుడిమీద నాటించాడు, తళతళా మెరుస్తూన్న బాణాలు పద్ధెనిమిది కర్ణుడిమీద కొట్టాడు

అర్జునుడు. ఉగ్రమైనఇనపబాణాలుపదికొట్టి చుర్రుమనిపించాడుకర్ణుడు. అలాంటివే పది అతడిగుండెలమీద తగిలించాడు అర్జునుడు. అతడి రొమ్ముమీద కత్తుల్లాటి బాణాలు వేశాడు కర్ణుడు. కృష్ణుడిమీద రెండు నాటించాడు. మెరుపుల్లాటి అయిదు బాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి వొళ్ళంతా రక్తాలు కారించాడు.

కళ్ళు మొయ్యా కోపం తెచ్చుకున్నాడు కర్ణుడు. కృష్ణార్జునుల్ని తీవ్రమైనబాణాలతో ముంచెత్తాడు. చిరునవ్వుతో గాండీవం సారించాడు అర్జునుడు. నారాచాలూ(ఇనుపబాణాలు)నాలీకాలూ, వరాహకర్ణాలూ, వత్సదంతాలూ, అంజలికాలూ, అర్థచంద్రాలూ ఛడాఛడి తగిలించాడు. శరీరమంతా శరవర్షం కురిపించాడు. కర్ణుడి రథమూ, గుర్రాలూ ఏనుగుమోకుజెండా, సారథిశల్యుడూ అవుపడకండా చేశాడు. అంత కంటే వడి కనపరిచాడు కర్ణుడు. ఆటలాగ అర్జునుడు, కృష్ణుణ్ణీ వాడి వాడి బాణాలతో కప్పెట్టాడు. వానరపతాకమూ, తెల్లగుర్రాలూ రథమూ అవుపడకండా చేశాడు.

ఇద్దరూ అలా హోరాహోరి పోరాడారు ఆగ్నేయాస్త్రం ఆరిపోశాడు అర్జునుడు. కర్ణుడు కాల్చెయ్యాలంటూ దారుణంగా ప్రయోగించాడది: అగ్గిమంటలు ఆకాశమంతా అల్లుకున్నాయి. యముడి కోపాగ్నిలాగ ఇన్నూ మన్నూ ఆక్రమించింది ఆగ్నేయాస్త్రం. కసింతా కదల్లేదు కర్ణుడు. ధీమాగా వారుణాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అగ్గిబాణం ఆరిపోయింది. మహానందమైంది మాకు.

అర్జునుడు మేఘబాణం వేశాడు. భూమీ ఆకాశం మేఘాలు నిండిపోయాయి చిమ్మచీకట్లు కమ్మాయి. గాలిబాణం వేశాడు కర్ణుడు. పటాపంచలై పోయాయి మేఘాలు, చీకట్లు చెదిరిపోయాయి. అభి మంత్రించి ఇంద్రాస్త్రం ప్రయోగించాడు అర్జునుడు. అద్భుతం దాని ప్రభావం. వందలు వందలు వేలువేలు క్షురప్రాలూ, అంజలికాలూ

అర్ధచంద్రాలూ, నాలీకాలూ, నారాచాలూ, వరాహకర్ణాలూ, వత్సదంతాలూ పుట్టుకువచ్చాయి. కర్ణుడూ, అతని సారథీ, గుర్రాలూ, రథమూ కప్పడిపోయాయి. అతడి వొళ్ళంతా రక్తమయమైపోయింది. గజగజలాడారు కౌరవులు. విజయం మోగించాడు కర్ణుడు. భార్గవ బాణం సంధించాడు. మంత్రించి ప్రయోగించాడు. అడ్డులేని మహాస్త్రం భార్గవాస్త్రం. అంత ఇంద్రాస్త్రమూ ఆడించేసిందది. మరిన్ని మంచి మంచి బాణాలు అర్జునుడిమీద గుప్పించాడు కర్ణుడు.

అదంతా చూశాడు భీముడు. నిప్పులుకక్కుతూ నిట్టూర్చాడు. "అర్జునా!" — తమ్ముణ్ణి హెచ్చరిస్తూ వురిమాడు — "నీ ఎదట పడి చవ్వలేదు సరికదా, పైగా నీబాణాలు మాపేసి నిన్ను ఆడిస్తున్నాడూ కర్ణుడు! ఇంద్రుణ్ణి అడలెత్తించి ఖాండవం కాల్చావే, ఆ సామర్థ్యం ఏమయింది ఇప్పుడు? ఆ ప్రతాపం చూపించు. కర్ణుణ్ణి కడతేర్చు. తెగించి వచ్చాడు. మనచేత చిక్కాడు. పాదు కదలకండా గదతో కపాలం పగలగొట్టేదా, చెప్పు? కాదు నీప్రతిజ్ఞ అంటావా, అయితే కత్తిలాటి బాణం వెయ్యి. కంఠం తెగనరుకు."

"గాండీవం పనిచెయ్యలేదా?" అందుకున్నాడు. కృష్ణుడు— "నీ దివ్యబాణాలు తీసికట్టయిపోడమూ, నిన్ను కొట్టి కర్ణుడు జోర విరవడమూనా? నువ్వు దిన్నపోడం చూసి, గావుకేకలు వేస్తున్నారు కౌరవులు. పాంచాలంవాళ్ళు వెనక్కి తగ్గేస్తున్నారు. చూస్తున్నావా? చూసినీన్ని చేసేదిలేక తగ్గేస్తున్నావా? అయితే చక్రమిస్తాను పుచ్చుకో. కర్ణుడి కంఠం తెగెయ్యి."

నవ్వుతూ బ్రహ్మాస్త్రం వేశాడు అర్జునుడు. ప్రళయంలా వచ్చింది బ్రహ్మాస్త్రం. బ్రహ్మాస్త్రం బ్రహ్మాస్త్రంతోనే కొట్టేశాడు కర్ణుడు. కృష్ణుడిమీద మూడూ, అర్జునుడిమీద మూడూ చికిలిపట్టిన బాణాలు నాటించాడు. తొమ్మిదిబాణాలు కొట్టాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి వొళ్ళు

చీలికలుచేశాడు. అలాగే శల్యుడిమీద తొమ్మిది వేశాడు. రక్తాలు ధారలుకట్టించాడు. వరసని మూడూ, ఎనిమిదీ, రెండూ, నాలుగూ, పదీ పిడుగుల్లాటి బాణాలు కర్ణుడిమీద తగిలించాడు.

అర్జునుడి అల్లెతాడు ఫూడగొట్టాడు కర్ణుడు. గబగబా గట్టి గట్టి బాణాలు గుప్పించాడు. చప్పున అల్లెతాడు తొడిగాడు అర్జునుడు. బాణాల జడివాన కురిపించాడు.

"అర్జునుడి అల్లెతాడు తెగదు" - గ్రహించేశాడు కర్ణుడు. ఇంతలో అతడి నారి ఫుటుక్కుమనిపించాడు అర్జునుడు. చిరునవ్వు నవ్వుతూ అతడి కవచం చీలికలు చేశాడు. ఒళ్ళంతా బాణాలుగుచ్చేసి, రక్తాలు కారించాడు.

కదల్లేదు కర్ణుడు. గబుక్కున మరో అల్లెతాడు విజయానికి తొడిగాడు. అంపవాన కురిపించాడు. కృష్ణుడిమీద అయిదుబాణాలు గట్టిగా నాటించాడు. ఆబాణాలు వరంవల్ల సంపాదించినవి. అంచేత కృష్ణుడికి తగిలి, తిరిగీ కర్ణుడిదగ్గిరికి వచ్చేశాయవి. మళ్ళీ అవే నిష్ఠురంగా కృష్ణుడిమీద ప్రయోగించాడతడు.

రెండే రెండు బాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి అయిదు బాణాలూ మూడేసిముక్కలుచేసి కొట్టేశాడు. దారుణమైన కోలలు కర్ణుడిమీద నాటించాడు. అతడి జీవస్థానాల్లో గట్టిగట్టిబాణాలు గుచ్చాడు. మెరుపుల్లాటి బాణాలు వేశాడు కర్ణుడు. హోరాహోరి పోరాడాడు. గాండీవానికి విడుపూ విరామం లేకండా చేశాడు అర్జునుడు. ఎడాపెడా గుప్పించాడు బాణాలు. ఆకాశమంతా బాణాలే బాణాలు. చిమ్మచీకట్లు కమ్మాయి. కర్ణుడి చక్రరక్షకులూ, అతడి పృష్ఠరక్షకులూ సిగ్గూ సెరమూ వొదిలేశారు. వెనక్కి చూడకండా దౌడుతీశారు.

కర్ణుడి చక్రరక్షకులు పారిపోడం చూశాడు దుర్యోధనుడు. భీముడూ మొదలైన పాండవయోధులు యుద్ధంమానేసి నుంచోడమూ చూశాడు. చిన్నబుచ్చుకున్నాడు. ఇది కూడునూ, ఇది కూడదూ అన్న జ్ఞానంలేనిస్థితిలో వున్నాడతడు. అంచేత తనపక్కలవున్న తనసేన చూసి అరిచాడు: "చూస్తారేం? కలబడండి. పట్టుకోండి అర్జునుణ్ణి. కొట్టండి! పొడవండి! పోనివ్వకండి! చంపెయ్యండి! ఒక్కమొగిని మీదపడండి!" – పొలికేకలు వేశాడు. "ఊఁ, వురకండి" చెయ్యి విసిరాడు.

అతడు వురికొల్పడంతోనే మన రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ రెపరెపలాడింది. అయితే, తగిన మొనగాళ్ళు మాత్రం కలగజేసుకోలేదు. చూస్తూ నుంచుండిపోయారు. ఎదటిసేన యుద్ధంచెయ్యనప్పుడు తాము కలబడడం ధర్మంకాదని ఆగిపోయారు.

అర్జునుడు గాండీవం మోగించాడు. భూమీ, ఆకాశమూ దడదడలాడించాడు. ఛడాఛడి బాణాలు కురిపించాడు. తట్టుకోలేకపోయింది కౌరవసేన. తోకముడిచేసింది.

"చేవగల మీరందరూ వూరుకుంటారేం?" మన యోధుల్ని వురికొల్పుతూ అరిచాడు దుర్యోధనుడు- "యుద్ధమంతా కర్ణుడిమీదే తోసేసి, అర్జునుణ్ణివొదిలేస్తున్నారు. ఆయుధం పట్టినవాళ్ళ ధర్మమేనా ఇది?"

లేనిఉత్సాహం తెచ్చుకున్నారు మన మహారథులు. అంతమందీ అర్జునుణ్ణి ఆక్రమించారు. అగ్గిపిడుగులా లేచాడు అర్జునుడు. వాళ్ళ జెండాలుచించేశాడు. సారథుల్ని వూడ్చేశాడు. ధనుస్సులు తుంచేశాడు. గుర్రాలుకూల్చేశాడు. నానా ఇదీ అయిపోయారు మన వాళ్ళు. కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పేశారు. కకావికలై పోయారు.

కేకలువేశాడు దుర్యోధనుడు. మళ్ళీ మళ్ళీ పురికొల్పాడు. అయినా అడిలిపోయి, వొక్కడూ ముందుకి వెళ్ళలేదు. బాణంవేటు దూరంలో వుండిపోయారు.

అర్జునుడూ, కర్ణుడూ ఇద్దరేవున్నారు బరిమీద. చుట్టూఖాళీ. ఇద్దరూ ఇద్దరే. అద్భుతం వాళ్ళయుద్ధం.

ఇద్దరూ అలిసిపోయారు. అయినా ఎవరికి ఎవరూ తీసిపోలేదు. రకరకాల బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. ఆ తమకం, ఆ శౌర్యం, ఆ బాహూవీర్యం—ఉభయసేనల రాజులూ వాలికలు కరుచుకున్నారు.

స ర్ప బా ణ ం

అర్జునుడితల తెగెయ్యడంకోసం సర్పబాణం తీశాడు కర్ణుడు. ఖాండవం కాల్చినప్పటినించీ నాగకుమారుడు అశ్వసేనుడు అర్జునుడి మీద పగపట్టాడు * తక్షకుడికొడుకతడు. పినతండ్రి ఐరావతుడిదగ్గిర పెరిగి ప్రయోజకుడయ్యాడు. అర్జునుణ్ణి చంపడంకోసం సర్పముఖ బాణమై కర్ణుడిదగ్గిర వున్నాడు. బంగారంపొదిలోపెట్టి రోజూ అక్షతలూ, గంధమూ, పువ్వులూ అర్పిస్తూవుండేవాడు కర్ణుడు.

అదిగో ఆ సర్పబాణమే తీసి అరిపోశాడతడు. మంటలు, విపజ్వాలలు లేచి ఆకాశమంతా అల్లుకున్నాయి. హాహాకారాలు చేశారు చూసేవాళ్ళు. అర్జునుడి కంఠానికి గురిపెట్టాడు కర్ణుడు. అల్లె తాడులాగాడు. ఆగురి కంఠానికి కాక కడకంటికి సూటిగా కనపడింది. చూశాడు శల్యుడు. అది మిమపెట్టి, అతనిమనస్సు కలతపెట్టాలని నిశ్చయించాడు.

---

* ఆదిపర్వం. పుట 302 - 303.

"కర్ణా, ఈగురి కంఠానికి సరిగ్గా లేదయ్యా. సరిగ్గా సంధించు బాణం" అన్నాడు. కస్సుమన్నాడు కర్ణుడు. చురచురా చూశాడు.

"నాఅంత యోధుణ్ణి కాదన్నంత తెలిసినవాడివా నువ్వు! కర్ణుడా రెండుసార్లు బాణం తొడుగుతాడు? పగవాళ్ళు నవ్వరూ?" అంటూ "అర్జునా! చచ్చావు" అని కేక వేశాడు. సర్పబాణం వొదిలి పెట్టాడు. మంటలుకక్కుతూ రయ్యిమని వెళ్ళింది బాణం. చూశాడు కృష్ణుడు. అయిదుఅంగుళాలు కిందికి అడిచేశాడు రథం. దేవతలూ, గరుడులూ, ఖచరులూ, ఖేచరులూ, విద్యాధరులూ, ఆకాశంప్రతిధ్వనించినట్టు కృష్ణుణ్ణి పొగిడారు.

అయిదు అంగుళాలు అడిగిపోయింది అర్జునుడి రథం. ఉగ్రంగా వెళ్ళింది సర్పబాణం. కొండశిఖరం పడగొట్టిన వజ్రాయుధంలాగ అర్జునుడి తలమీద రత్నకిరీటం ఎగరేసుకుపోయింది. దిస్సపోయినట్టు అవుపించాడు అర్జునుడు. అల్లకల్లోలమైపోయారు పాండవులు.

దేవేంద్రుడు తపస్సుచేస్తే, బహుమానంగా బ్రహ్మ ఇచ్చిన కిరీట మది. శత్రుభీషణమైంది. కీర్తికరమైంది. తనకి సాధ్యంకాని నివాతకవచుల్ని సంహరించినందుకు మెచ్చి అతడు అర్జునుడికి ఇచ్చాడది. దిక్పాలకులుకూడా పడగొట్టలేని దివ్యకిరీట మది. అలాటి కిరీటం పాంబాణంతో పడగొట్టేశాడు కర్ణుడు. మహారాజా, ఎన్నడూ కనీ వినీ ఎరగని అద్భుతం—సర్ప బాణం విషాగ్నిజ్వాలలు ఘోరంగా తగిలి భగ్గున మండిపోయి కిందపడిపోయిందికిరీటం. పడమటిసముద్రంలో సూర్యుడు పడిపోయినట్టు అనిపించింది.

కిరీటంలేని అర్జునుడు శిఖరంలేని నల్లకొండలా కనిపించాడు. వెంటనే తెల్లటి తలపాగా చుట్టుకున్నా డతడు. తూరుపు కొండమీద చంద్రుడు ఉదయిస్తే ఎలా అందంగా వుంటుంది, అదిగో అలాగ అవుపించా డప్పుడు.

అర్జునుడి కిరీటం ముందబెట్టి వూరుకోలేదు సర్పబాణం. విషం కక్కుతూ మళ్ళీ అర్జునుడి వేపు మళ్ళిందది.

"అర్జునా, మళ్ళా మనమీదికి వస్తోంది పాము" అన్నాడు కృష్ణుడు.

"ఇదెక్కడిపాం బావా, మళ్ళీ రావడమేమిటి?- అడిగాడు అర్జునుడు.

"మరిచిపోయావేమో, దీన్ని?" అందుకున్నాడు కృష్ణుడు "ఖాండవం కాల్చినప్పుడు తల్లినిపట్టుకుని అగ్గిలోంచి పారిపోబోయాడు కదూ, అశ్వసేనుడు! నువ్వు వేసిన బాణంతో అగ్గిలో పడి చచ్చిపోయింది తల్లి. వాడు తప్పించుకుపోయాడు. అవాళనించీ పగబట్టి కర్ణుడిదగ్గిర చేరాడు. అదిగో ఆ అశ్వసేనుడే ఈ మహాసర్పం— సర్పబాణం. కర్ణుడు ప్రయోగించాడు. నీ కిరీటం పడగొట్టింది. కోపం చల్లారలేదు. నిన్ను చంపెయ్యాలని నాలుక చాచుకు వస్తోంది."

కృష్ణుడినోట్లోమాట నోట్లోనేవుంది. ఆరు దార్దైనబాణాలు వేశాడు అర్జునుడు. అశ్వసేనుణ్ణి ముక్కముక్కలుచేసి కొట్టేశాడు.

పాముబాణంతో అర్జునుడు చవ్వకపోడం చూసి, గతుక్కుమన్నాడు కర్ణుడు. ఇంతలో పదిబాణాలు నాటించాడు అర్జునుడు వెంటనే మరో పన్నెండు తగిలించాడు. సర్దుకోనేలోపున మరో గట్టి ఇనపబాణం కొట్టాడు. కర్ణుడిరక్తం తాగుతూ శరీరం దూసుకుపోయిందది. దెబ్బతిన్నతాచులాగ మండిపోయాడు కర్ణుడు. విజయం సారించాడు. పన్నెండుబాణాలు కృష్ణుడిమీద నాటించాడు. గుక్కతిప్పుకోడా తొంభైతొమ్మిదిబాణాలు అరునుడిమీద గుప్పించాడు. ఎంచిఎంచి వొక క్రూరమైనబాణం అతడి రొమ్ముమీద నాటించాడు, పొలికేక పెట్టాడు. ఆకాశం అదిరినట్టు అట్టహాసం చేశాడు; కళ్ళలో అగ్గికురిశాడు అర్జునుడు. కత్తుల్లాటి బాణాలు కొట్టాడు. కర్ణుడి కవచం

కసీబిసీ నరికేశాడు. కిరీటం ముక్కలు చేసేశాడు. కుండలాలు దుళ్ళ కొట్టేశాడు. తలా, చెవులూ రక్తం ధారలుకట్టింది కర్ణుడికి. తీసిన బాణాలికీ, వేసిన బాణాలికీ ఎడా తెరిపీ లేకండా కురిపించాడతడు. అన్నీ అల్లంతదూరంలోనే కొట్టేశాడు అర్జునుడు. వరసపెట్టి నాలుగు వందల బాణాలు బాదేశాడు. ఒళ్ళంతా రక్తాలు కారి, జేగురు సెల యేళ్ళ కొండలా కనిపించాడు కర్ణుడు. ఆగలేదు అర్జునుడు. తళతళ లాడుతూన్న దూడపళ్ళబాణాలు గబగబా గుప్పించాడు. కర్ణుడి గుర్రాలూ, అతడి సారథీ, జెండా, రథమూ కప్పెట్టేశాడు. మేఘాలు కమ్మిన పర్వతంలా కనిపించింది కర్ణుడిరథం. ఒళ్ళంతా రక్తమైపోయి, మెరుస్తున్న బాణాలు రువ్వుతూ, అస్తగిరిమీద సూర్యుడిలా కనిపించాడు కర్ణుడు. అన్ని దెబ్బలు తగిలినా మడమతిప్పని బంటు తనంతో పోరాడాడతడు. జంటమెరుగులు ఆకాశంమీద తళుకుక్కు మంటే తళుకుక్కుమన్నట్టు అర్జునుడిబాణాలు ఖండించాడు. ఎన్నో అన్నిబాణాలు గుండపిండి చేసేస్తూ నువ్వా నేనా అని పోరాడాడు. అర్జునుడు దివ్యాస్త్రాలు తీశాడు. పరశురాముడు ప్రసాదించిన భార్గ వాస్త్రం కర్ణుడికి స్ఫురించకండా పోయిందప్పుడు.

రథచక్రం ఎత్తేదాకా ఆగు

కర్ణుడి రథచక్రం కుంగిపోతుంది. బ్రాహ్మణశాపం దగ్గిరపడింది. కర్ణుడు కడతేరిపోయాడు"- కనపడకండా అన్నాడు కాలుడు. ఉభయ సేనలూ ఆమాటస్పష్టంగా విన్నాయి.

కాలుడి నోట్లోమాట నోట్లోనే వుంది. కర్ణుడి దావలిచక్రం కుంగిపోయింది. రథం వొరిగిపోయింది. పరశురాముడి శాపంవల్ల అస్త్రబలంపోయీ, బ్రాహ్మడిశాపంవల్ల రథం కుంగిపోయీ, సర్ప బాణం వ్యర్థమైపోయీ ఎంతోఅంత కలతపడ్డాడు కర్ణుడు.

"ధర్మపరుల్ని ధర్మం రక్షిస్తుందంటారు ధర్మవాదులు. ఎంతో ధర్మపరుడు నేను. నావిషయంలో అది బొంకుచేశాడు ధర్మదేవత." చెయ్యాడులుపుతూ ధర్మదేవతని నిందించాడు కర్ణుడు. ఇంతలో అర్జునుడిబాణాలు మరిన్ని ఢడాఢడి తగిలాయి. దాంతో దుఃఖపడుతూ మరింత తిట్టుకున్నాడు కర్ణుడు. మండిపడ్డాడు. కృష్ణుడు, అర్జునుడు తూంట్లు పడినట్లు కొట్టాడు.

బాగా వొళ్ళుమండింది అర్జునుడికి. విషనాగుల్లాంటి బాణాలు ఏకటాకీని గుప్పించాడు. ఒళ్ళంతా మంటలు పుట్టాయి కర్ణుడికి. పళ్ళు కొరికాడు. బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించాడు. అర్జునుడు ఇంద్రాస్త్రం వేశాడు. బ్రహ్మాస్త్రంముందు ఇట్టే వోడిపోయింది ఇంద్రాస్త్రం.

"నీ బాణం కర్ణుడి బాణంముందు గడ్డిపరకా? -చిత్రం!" విచారిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు.

చప్పున బ్రహ్మాస్త్రం వేశాడు అర్జునుడు. కర్ణుడి బ్రహ్మాస్త్రం కొట్టేశాడు. బాణాలమీద బాణాలు కురిపించాడు.

అర్జునుడి అల్లెతాడు వూడగొట్టేశాడు కర్ణుడు. గబుక్కున అమర్చుకున్నాడు అర్జునుడు చరచగా బాణాలు తగిలించాడు. మళ్ళీ వూడగొట్టేశాడు కర్ణుడు. మళ్ళీ అమర్చుకున్నాడు అర్జునుడు. చరచరా బాణాలు తగిలించాడు. అలా పదకుండుమార్లు అర్జునుడి అల్లెతాడు వూడగొట్టాడు కర్ణుడు. ఇటు వూడిపోడంతోనే అటు అమర్చేసుకునేవాడు అర్జునుడు. అది వూడిందో లేదో కనిపెట్టలేకపోయాడు కర్ణుడు. అర్జునుడిబాణాలు అడ్డుకుంటూ అతడిమీద గుదులుగుదులు బాణాలు గుచ్చి నొప్పించాడు.

"కర్ణుడా నిన్ను నొప్పించడం!" అర్జునుడు పురెక్కించాడు కృష్ణుడు — "సాటిలేని శరవిలాసం ఇంకెప్పుడు? అర్జునా, తెగెయ్యి, తెగెయ్యి కర్ణుడికంఠం — "

కృష్ణుడిమాట ఇంకా పూర్తికాలేదు, నల్లతాచులాటిబాణం అరిపోశాడు కర్ణుడు. అర్జునుడిప్రాణం తీసెయ్యడానికి రౌద్రమంత్రంతో అది గురిపెట్టాడు. అదేసమయానికి అంతకిముందు కొంచెం కుంగిన రథచక్రం తూముదాకా దిగబడిపోయింది భూమిలోకి. ఏటవాలయిపోయింది రథం. దానిమీంచి బాణంవెయ్యడం అనువుకాకండా పోయింది. కుంగిపోయాడు కర్ణుడు. ఏంచెయ్యడానికీ వల్లకాని రోషంతోనూ, దుఃఖంతోనూ, కళ్ళనీళ్ళు తిప్పుకున్నాడు.

"రథచక్రం ఎత్తేదాకా ఆగు" రథందిగుతూ అర్జునుడితో అన్నాడు కర్ణుడు — "నేను కిందవున్నాను. నువ్వు రథంమీద వున్నావు. ఆగడం ధర్మం. తలవిరబోసుకున్న వాణ్ణి, రథంలేనివాణ్ణి, ఆయుధం కిందపెట్టినవాణ్ణి శూరులు కొట్టరు. నువ్వు శూరుడువి. ఉత్తమకులంలో పుట్టినవాడివి. రణధర్మం తెలిసినవాడివి. ఇలాంటినువ్వు ధర్మయుద్ధమే చెయ్యాలి. ఇలా నిన్ను అంటున్నానూ అంటే నీకూ, నీకృష్ణుడికీ భయపడికాదు. ధర్మంకోసమే చెపుతున్నాను."

"ఈతగువూ, ఈధర్మమూ ఇవాళే నీమనసులో పుట్టాయో" అందుకున్నాడు కృష్ణుడు — "ఆబిగురూ అదీ ఎటుపోయిందంటా? ఆగర్వమూ, దురభిమానమూ మరిచిపోయావేమో! ధర్మంధర్మం అంటున్నావు. పరమధర్మపరులు పాండవులు. సర్వశుభాలూ సమకూడతాయి వాళ్ళకి. మీరో, అధర్మానికి పుట్టిళ్ళు ఇలాగే చెడ్డ నెత్తిని పడుతుంది మీకు. నొచ్చుకుంటే ఏలాభం? చేసినపాపం కట్టికుడపకండా పోదు.

"కుమాళ్ళతో కుంతి నిద్రపోతూవుంటే లక్కఇంట్లో నిప్పు పెట్టించాడు మీదుర్యోధనమహారాజు. మాయజూద మాడించాడు. ధర్మరాజుసంపద చపాయించాడు. అంతతోనూ కసితీరలేదు, ద్రౌప

దిని సభలోకి తెచ్చి మానభంగం చేయించావు. అడివికి పంపించావు. అక్కడ వాళ్ళని చంపాలని గొల్లపల్లెల మిషపెట్టి దండయాత్ర చేశావు. బాలుడైన అభిమన్యుడిమీద అంతమందిని పంపి చంపించావు. దీనంతటికీ కర్ణా, నువ్వే మూలకందం. ఇప్పుడు చెపుతున్న నీ ధర్మపన్నాగాలు ఇవన్నీ చేసినప్పుడు ఏమయాయి ?"

కృష్ణుడి మాటలతో అర్జునుడి మనస్సులోని రోషాగ్ని తన రోమకూపాల్లోంచి బైటికి వచ్చింది. ఆశ్చర్య మనిపించింది. ఉగ్ర నరసింహుడిలా అవుపించా డతడు. ప్రవాహంలాగ బాణాలు గుప్పించాడు. అవన్నీ అడ్డుకుంటూనే అర్జునుడిమీద బాణాలు రువ్వాడు కర్ణుడు. అద్భుతం అనిపించిందిమాకు. వెనకాడకండా పోరాడుతూ చురకత్తుల్లాంటి బాణాలు పదిఅర్జునుడిమీదతగిలించాడు. మండుతున్న అగ్గిలోనెయ్యిపోసినట్టు నిలువునా మండిపోయాడు అర్జునుడు. బంగారం మొదళ్ళతో తళతళలాడుతున్న భల్లబాణం గాండీవానికి తొడిగాడు. బంగారంమీా మణులుచెక్కిన హస్తికక్ష్యపతాకం ఎగరగొట్టి పారేశాడు. శత్రుభయంకరమైన కర్ణుడిజెండా పడిపోడంతోనే తమ కీర్తీ, బలమూ, దర్పమూ, ఉల్లాసమూ — అన్నీ పడిపోయినట్టు హాహాకారాలుచేశారు కౌరవులు. కర్ణుడిమీద ఆశ వొదులుకున్నారు.

పతాకం పడిపోడం భరించలేకపోయాడు కర్ణుడు. క్రూరమైన ఇనపబాణాలు కురిపించాడు. అర్జునుణ్ణి తడబడినట్టు చేసేసి, తనరథం వెనక్కి వెళ్ళి, ఎడమకొమ్ముకింద బుజంపెట్టి, బలంకొద్దీ ఎత్తాడు. రథచక్రం వొదలకండా కులపర్వతాలూ, అడవులూ, సముద్రాలూనహితంగా ఆరుఅంగుళాలు మీాదికి ఉబికింది భూమి. రథమెత్తి, మీాదికి వెళ్ళిఎప్పటిలాగ బాణంసంధించాడు కర్ణుడు. ఇట్టే బాణంతొడిగాడో లేదో, మళ్ళీ కుంగిపోయింది రథచక్రం. మళ్ళీ దిగిఎత్తాడు కర్ణుడు.

కర్ణవధ

"ఇదే సమయం కానీ" అన్నాడు కృష్ణుడు. పిడుగులాటి అంజలికాస్త్రం తీశాడు అర్జునుడు. ఆకలితో వచ్చిన యముడునోరులా వుంది అంజలికం. కృష్ణుడిచక్రంకంటే, శివుడి శూలంకంటే ఘోరంగా వుందది. ఆ మహాస్త్రం తొడిగాడు అర్జునుడు. చెవిదాకా అల్లెతాడు లాగాడు. "తపస్సూ, దానమూ, గురుజనసేవా నిష్ఠతో నిత్యమూ చేస్తూవున్నవాణ్ణే అయితే ఈబాణం కర్ణుడి తల తెగనరుకుతుంది" అంటూ అల్లెతాడు మరింత లాగి వొదిలిపెట్టాడు. భూమీ, ఆకాశమూ మెరుపులు మెరిపిస్తూ వచ్చిందిఅంజలికం. రెండుసేనలవాళ్ళూ్యమూర్ఛపోయారంటే నమ్ము. జవ్వుమన్న శబ్దంతో ఆకాశం పగిలిస్తూ, ప్రాణికోటి యావత్తూ గడగడలాడిస్తూ, కర్ణుడి కంఠం తెగనరికేసింది అంజలికం. పడమటికొండమీంచి పడిపోయిన సూర్యబింబంలాగ కిందపడిపోయింది కర్ణుడి తల. వజ్రాయుధం తగిలి కూలిపోయిన జేగురుకొండలాగ రక్తంలో మునిగి, కిందపడిపోయింది మొండెం. ఎంతో అంతకాంతితో మెరిసిపోతున్న అందమైన శరీరం కిందపడిపోడంతోనే, అంతమందిమీ చూస్తూనే వున్నాం, ఉజ్జ్వలమైన అతడి బొందెలోంచి వెలిగిపోతూ వొక తేజస్సు బయలుదేరింది. ఆశ్చర్యం! తిన్నగా వెళ్ళి అస్త మిస్తూవున్న సూర్యబింబంలో చొచ్చుకుపోయింది.

కర్ణుడు కడతేరిపోడంతోనే బ్రాహ్మణశాపం తీరిపోయిందో ఏమో, కుంగిపోయిన రథచక్రం ఎప్పటిలాగ భూమిమీద నిలబడింది.

దారుణమైన బాణాలు కిరణాలతో శత్రుసేన మాడ్చిమాడ్చి, దాటరాని అర్జునుడనే కాలాన్ని దాటడానికి శక్తిలేక కర్ణుడనే సూర్యుడు అస్తమించిపోయాడు.

కర్ణుడు పడిపోడం తడువు పొలికేకలు పెట్టారు పాంచాలంవాళ్ళు.

ఆనందంతో రణవాద్యాలు వాయించారు పాండవులు. సేన సేనంతా సంతోషమే సంతోషం తాండవమాడింది.

పొడవాటి చేతులూ, బలిసిన తొడలూ, వెడల్పాటి రొమ్మూ వెల్లకిలా పడివున్న కర్ణుడి మొండెం చూసి, దుఃఖపడుతూ కుంగి పోయాడు సూర్యుడు. దుఃఖంకొద్దీ అతడి శవం తన కిరణాల చేతులతో ముట్టుకోడంవల్ల మైలపడి, స్నానానికి వెళుతున్నట్టు పడమటి సము ద్రంలోకి దిగిపోయాడు.

కాడనించి తెగిపోయిన పద్మంలా వున్న కర్ణుడి శిరస్సూ, పదారువన్నె బంగారంలా మెరుస్తూన్న మొండెమూ చూసి, కుంగి పోయి మోడైన రథం మళ్ళించాడు శల్యుడు.

మందలోని ఆబోతుని పట్టుకుపోయిన పులినిచూసి మంద మందంతా పారిపోయినట్టు కర్ణుణ్ణి చంపేసిన అర్జునుణ్ణి చూసి కకావికలై పోయారు కౌరవులు. పాంచాలంవాళ్ళు పొలికేకలు పెడుతూంటే, నీ సేనలూ, శల్యుడూ అర్జునుడి వానరపతాకం దీనంగా తిరిగితిరిగిచూస్తూ పరుగులుతీశారు.

అదంతా చూశాడు భీముడు. ఉబ్బిపోతు బ్రహ్మాండమైన సింహ నాదంచేశాడు. మరింత వుప్పొంగిపోయారు పాండవసైనికులు. మన వాళ్ళు దుఃఖంతో కుంగిపోయారు.

రథంతోలుకుని దుర్యోధనుడి దగ్గిరికివచ్చాడు శల్యుడు. కన్నీళ్లు కారుస్తూ దీనంగావున్నాడు దుర్యోధనుడు. దుఃఖంతో గుండెలు పగిలిపోతున్నాయి. వేడివేడి నిట్టూర్పులు రేగుతున్నాయి.

"మహారాజా," మెల్లిమెల్లిగా అన్నాడు శల్యుడు — "ఎన్నో యుద్ధాలు చూశాం. కాని కర్ణుడూ అర్జునుడూ చేసినలాంటి యుద్ధం ఎక్కడా, ఎన్నడూ చూడలేదు; వినలేదు. దేవతలే నాలికలు కరుచు

కున్నారు. కర్ణుడి వీరత్వం చూసి, అర్జునుడూ, కృష్ణుడూ అడిలి పోయారు. అయితే ఏంలాభం? విధి ఎదురుతిరిగింది.

చూడు, భూచక్రం యావత్తూ నువ్వే ఏలాలని ప్రాణాలు దాచుకోకండా పోరాడి రణభూమిలో పడివున్న ఈ రాజుల్ని చూడు! రథాలూ, గుర్రాలూ, ఏనుగులూ కూలి చుట్టూ ఎలా వికృతంగా వున్నాయో చూడు! దేవేంద్రుడంతటివాళ్ళు వీళ్ళు. యముడూ, వరుణుడూ, కుబేరుడూ అంతవాళ్ళు. ఇంతేసి మొనగాళ్ళు మనకోసం హాహాకారి పోరాడారు. అయినా ఫలం దక్కలేదంటే, ఇది విధి కృతం కాని మరొకటి కాదు. కనక, విచారించి లాభంలేదు.

"నీ కోసం యుద్ధం చేసి కూలిపోయిన సైన్యం చూడు! ధనుస్సులూ, ఆయుధాలూ, జెండాలూ, గొడుగులూ, చామరాలూ ఎలా తుక్కుతుక్కైపడున్నాయో చూడు! ఏనుగుల గంటలూ, గుర్రాల గజ్జెలూ, యోధుల కంకణాలూ, భుజకీర్తులూ, హారాలూ, కిరీటాలూ ఎలా గుండపిండి అయిపోయాయో చూడు! ఎంత భయంకరంగా వుందో అంత అందంగా వుంది రణరంగం."

శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూదాడు. భూమీ ఆకాశమూ బద్దలైనట్టయింది. కౌరవులగుండెల్లో పిడుగులు పడ్డాయి. ఇంద్రజిత్తుని సంహారించిన లక్ష్మణుడు చేసిన సింహనాదానికి దద్దరిల్లిపారిపోయిన రాక్షససేనలాగ దుర్యోధనుడు వున్న చోటు వొదిలేసి పారిపోయాయి కౌరవసేనలు. తెల్లమొహంవేశాడు దుర్యోధనుడు.

"సాయంకాలమైపోయింది. ఇవాళకి యుద్ధం చాలించు. రేపు తెల్లవారాక ఏంచెయ్యాలో చూసుకుందాం" అన్నాడు శల్యుడు.

కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, శకునీ, సుశర్మా మొదలైన మొనగాళ్ళు దీనంగా మొహాలు వేలవేసుకుని నిట్టూర్పులుతీస్తూ దుర్యో

ధనుడి దగ్గిర చేరుకున్నారు. పారిపోతున్న సేనలు మళ్ళించడం దుస్తరమని గ్రహించాడు దుర్యోధనుడు. సేనానాయకుల నిరుత్సాహమూ కనిపెట్టాడు. శల్యుడి మాటప్రకారం వెనక్కి తిరిగాడు. కర్ణుణ్ణి తలుచుకుని "హా కర్ణా! హా కర్ణా!" అని గోలుగోలుమన్నాడు. సేనలు శిబిరానికి మళ్ళించమన్నాడు. దుఃఖపడుతూ, తలవొంచుకుని శిబిరానికి నడిచాడు. కౌరవులందరూ దీనంగా వెంటనడిచారు. జూదంలో ఓడిపోయి పాండవులు అడివికి నడిచారే, అదిగో అలాగ అనిపించింది కౌరవులు అలా తిరిగి రావడం.

కౌరవులు పారిపోయారు. ఒళ్ళనిండా కర్ణుడిబాణాలతో సూర్యచంద్రుల్లాగ కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ రణభూమిలో ప్రకాశించారు. బాణాలు పెరికేసుకుని ఇద్దరూ వొకళ్ళని వొకళ్ళు చూసుకున్నారు.

సాయంకాలమైంది.

"శత్రువుల వెంటపడడానికి ఇది సమయంకాదు" అంటూ తమసేనలు మళ్ళించారు పాండవులు. బలాసురుణ్ణి చంపేసి వచ్చిన విష్ణువూ ఇంద్రుడూలాగ కర్ణుణ్ణి చంపేసి, తమవాళ్ళనికలుసుకున్నారు కృష్ణార్జునులు. వాళ్ళిద్దరినీ ఎన్నోవిధాల పొగుడుతూ తమతమ నివాసాలకి వెళ్ళిపోయారు దేవతలు. అర్జునుడికి జేజేలుపడుతూ విడిదలు చేరి, ధర్మరాజు మొగసాల చేరారు పాండవులు. అందరికంటే ముందు పాంచాలంవాళ్ళు వెళ్ళి శుభవార్త వినిపించారు ధర్మరాజుకి.

ఇంతలో రథందిగి చరచరా వెళ్ళి అన్నగారికి పాదాభివందనం చేశాడు అర్జునుడు. అమాంతంగా గుచ్చి కౌగలించుకున్నాడు ధర్మరాజు. శిరస్సు మూచూశాడు. భీముడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ అన్నగారిపాదాలికి మొక్కారు. అర్జునుణ్ణి కౌగిలించుకున్నారు.

కృష్ణుడూ, సాత్యకీ ధర్మరాజుకి నమస్కరించాడు. ఇద్దరినీ అభినందించాడు ధర్మరాజు.

నీ కోపమే కర్ణుణ్ణి చంపింది

"మహారాజా," ధర్మరాజుతో అన్నాడు కృష్ణుడు- "ప్రపంచాలన్నీ వొకటైనా కర్ణుణ్ణి చంపడం కష్టం. నీకోపమే అతణ్ణి చంపింది. కౌరవుల్లోకల్లా కర్ణుడే మొనగాడు. అతడు అయిపోయాడంటే అంతా అయిపోయారనే నమ్ము. నీకు ఎదురు లేదిక నిశ్చింతగా వుండు."

"ఇదంతా కృష్ణా, నీప్రసాదం" అందుకున్నాడు ధర్మరాజు — "నీ దయకి నేనా పాత్రుణ్ణి! నీ దయ అంటూ వుంటే, శత్రువుల్ని గెలవడం ఏమాత్రం! నీ అనుగ్రహంవల్ల సర్వసంపదలూ కరతలామలకం మాకు. అఖిలరక్షకుడివి నువ్వు. నీ భక్తులం మేం నా దుఃఖమంతా పోయింది. భయం తీరిపోయింది. హాయిగా నిద్రపోతాను, ఇవాళ."

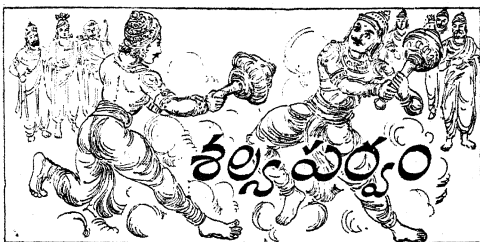
"నీ స్నేహంవల్ల నన్ను ఇలా అంటున్నావు" అన్నాడు కృష్ణుణ్ణి — "బాగానేవుంది కాని మీగెలుపుకి నేను వుత్తి నిమిత్త మాత్రుణ్ణి. ఏమంటావు, నీతమ్ములూ, నీమరుదులూ మహాద్భుతమైన పరాక్రమవంతులు నిన్ను ఎదిరించి ఎవడు బతికి బట్టకడతాడు?"

ఇలా వొకళ్ళతో వొకళ్ళు సల్లాపాలాడుకున్నారు.

రణస్థలం చూడాలనివుంది" అన్నాడు ధర్మరాజు. "సరే," అన్నాడు కృష్ణుడు. నల్లతోకల తెల్లగుర్రాలు రథానికి పూయించాడు ధర్మరాజు. వేలువేలు దివిటీలు పట్టించాడు. రథమెక్కి, తమ్ముళ్ళతోనూ, బంధుమిత్రుల యావన్మందితోనూ బయలుదేరాడు. వెళుతూ వెళుతూ దారిలో కృష్ణుడితో అన్నాడతడు:

"ఉద్దండుడైన శత్రువు హతమైపోయాడు. సమస్తసామ్రాజ్యానికీ సామ్రాట్టునయాను. ఇదంతా నీదయవల్ల ఇట్టే చేకూరింది."

అర్జునుణ్ణి మెచ్చుకుంటూ యుద్ధభూమికి వచ్చాడు ధర్మరాజు. కర్ణుడుశిరస్సు కళ్ళారా చూశాడు. అతడి కొడుకులశవాలూ చూశాడు. కర్ణునిశవంచూసి తనకి తిరిగి పునర్జన్మకలిగినట్టు సంతోషించాడు. "ఆపదలన్నీ ఇవాళ్ళకి గట్టెక్కాయి. సర్వసంపదలూ సమకూడాయి" అంటూ తృప్తిపడ్డాడు. మహారాజా, అదిగో అలాగ కర్ణుడనే మహాసముద్రం ఈది, గట్టుచేరారు పాండవులు; పరమానందం పొందారు.

శల్యపర్వం

శల్యపర్వం

ఒకటో ఆశ్వాసం

కర్ణుడు హతమైపోయాక చావగా మిగిలిన రాజులతోనూ, సేనలతోనూ శిబిరానికి వచ్చాడు దుర్యోధనుడు. బంధువులూ, స్నేహితులూ ఓదార్చిన మీదట ఎలాగో విచారం వొదిలిపెట్టాడు. ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు. శల్యుణ్ణి సేనాధిపతిచేశాడు. మర్నాడు తెల్లవారాక సైన్యాలు కూర్చుకుని యుద్ధానికి నడిచాడు. పాండవులూ సేనలతో వచ్చిపడ్డారు ఉభయసేనలికీ దేవాసురయుద్ధమంత యుద్ధం జరిగింది. మధ్యాహ్నమయేసరికి ధర్మరాజు శల్యుణ్ణి చంపేశాడు. దుర్యోధనుడి బంధువులూ, స్నేహితులూ, సైనికులూ తెగిపోయారు. దిగాలుమనిపోయాడు దుర్యోధనుడు. యుద్ధం మానేశాడు. ఒక్కడూ పారిపోయాడు. ఒక మడుగులో దూరి దాక్కున్నాడు. గెలిచినసంతోషంతో పెచ్చురేగిపోయారు పాండవులు. దుర్యోధనుడు దాక్కున్న చోటు తెలుసుకున్నారు. అక్కడికి పరిగెత్తారు. నలిరేగిపోయి మడుగు చుట్టుముట్టారు. కవ్వించి కవ్వించి పిలిచారు. నీళ్ళలోంచి పైకి వచ్చేశాడు దుర్యోధనుడు. భీముడితో ఎంతోసేపు గదాయుద్ధంచేశాడు. పొద్దు వాలిపోతూ వాలిపోతూ వుండగా భీముడిగదతో తొడలు విరిగి పడిపోయాడు. అర్ధరాత్రి కృపాచార్య కృతవర్మలని వెంటపెట్టుకుని అశ్వత్థామ ధర్మరాజుశిబిరం ముట్టడించాడు. యుద్ధంలో మిగిలిపోయిన పాంచాలంవాళ్ళనీ, ప్రభద్రకుల్నీ, మాత్స్యుల్నీ యావన్మందినీ చంపేశాడు. మర్నాడు పొద్దుటపూట సంజయుడుకురుక్షేత్రంనించి హస్తినా

పురం వచ్చాడు. రెండుచేతులూ మీదికెత్తి "అయ్యో దుర్యోధనా, అయ్యోరాజరాజా," అంటూ ఏడుస్తూ వచ్చాడతడు. మొహమంతా కన్నీళ్ళు కమ్ముకుంటున్నాయి. కాళ్ళు తొట్రుపడుతున్నాయి. శరీరం తూగిపోతూవుంది. దైన్యం మూర్తీభవించినట్టు వున్నా డతడు. అతణ్ణి చూసి హాస్తినాపురం జనులు గుంపులుగుంపులు ఎదురువచ్చారు. ఎదురైనవాళ్ళతో నల్లా గోలుగోలుమన్నాడు సంజయుడు. "దుర్యోధన మహారాజు మరిలేడు. మన రాజరాజు అస్తమించాడు. తగని విధంగా కళ్ళుమూశాడు." అంటూ వెక్కివెక్కి చెప్పాడు. అలా రాజవీధిని నడుచుకుంటూ వెళ్ళి, ధృతరాష్ట్రుడి మందిరం ప్రవేశించాడు.

లోపలికొలువులో వున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. కర్ణుడిచావుకి దుఃఖపడుతూ కూచున్నాడు. గాంధారీ, కోడళ్ళూ, విదురుడూ వాళ్ళూ చుట్టూవున్నారు.

"మహారాజా, నేను సంజయుణ్ణి" బావురుమంటూ పాదాల మీద పడ్డాడు సంజయుడు." అంతా అయిపోయింది మహారాజా "- వెక్కివెక్కి ఏడ్చాడు - "శల్యుడు చచ్చిపోయాడు. శకుని కళ్ళు మూశాడు. ఉలూకుడు రాలిపోయాడు. సంశప్తకులు అందరూ అయిపోయారు. కాంభోజులూ, యవనులూ, కొండదొరలూ, మ్లేచ్ఛులూ చతురంగబలాలతోసహా యావన్మందీ హతవై (పోయారు. నాలుగు దిక్కుల దేశదేశాల రాజులూ, మహారాజులూ, నీఅందరికొడుకులూ. కర్ణుడికొడుకులూ తెగిపోయారు. అన్నంతపనీ చేశాడు భీముడు, దుశ్శాసనుడి గుండెలుచీల్చి నెత్తురుతాగాడు. దుర్యోధనుడి రెండు తొడలూ విరగ్గొట్టి పడేశాడు. తొడలు విరిగిపోయి కూలిపోయాడు రాజరాజు. బుగ్గిలో బుగ్గయిపోయాడు.

"ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, ఉత్తమౌజుడూ, యుధామన్యుడూ, మొదలైన పాంచాలరాజకుమారుళ్ళు చల్లారిపోయారు. నీమనఁవలు

ప్రతివింధ్యుడూ మొదలైన ద్రౌపదికుమారుళ్ళు అయిదుగురూ అస్తమించారు. చేది, మాత్స్య, ప్రభద్రకులు చతురంగబలాలతో కూడా నాశనమైపోయారు. కౌరవశిబిరంలోనూ, పాండవశిబిరంలోనూ ఆడంగులు తప్ప మొగపురుగన్నది లేకండా అయిపోయింది. మనవాళ్ళలో అశ్వత్థామ, కృతవర్మ, కృపాచార్యుడూ, వాళ్ళలో పంచపాండవులూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ, నీకొడుకు యుయుత్సుడూ ఇలా మొత్తంపదకుండు మంది మాత్రం మిగిలారు. మన పదకుండు అక్షౌహిణీల సేనా, వాళ్ళ ఏడు అక్షౌహిణీల సేనా మచ్చుకైనా లేకండా దుర్యోధనుడికోసం నాశనమైపోయింది'' అన్నాడు.

తండ్రి దుఃఖం

విని మూర్ఛపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. విదురుడూ సొమ్మసిల్లి వొరిగిపోయాడు. గాంధారీ, కోడళ్ళూ తెలివితప్పి నేలమీద పడిపోయారు, తక్కిన బంధువులు బొమ్మల్లాగ ఎక్కడివాళ్ళక్కడ చదికిలబడిపోయారు. ఎవరి మొహంలోనూ చిక్కితే రక్తం లేదు. సంజయుడి ప్రయత్నంమీద అందరూ మెల్లి మెల్లిగా తెలువుకున్నారు. ఒళ్ళంతా వొణికిపోతూ, నాలుగుదిక్కులా మొహంతిప్పి విదురుడిదిక్కు తిరిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు:

తమ్ముడూ, పుత్రహీనుణ్ణీ, అనాథుణ్ణీ అయిపోయాను. ఇకమీద నువ్వేదిక్కు నాకు'' అంటూ మళ్ళీ మూర్ఛపోయాడు. విదురుడూ, రాణులూ చన్నీళ్ళుచల్లీ, విసిరీ ఉపచారాలు చేశాక కొంచేపటికి తేరుకున్నాడు; కూచున్నాడు, కుండలో పెట్టిన పాంలాగ నిట్టూరుస్తూ వూరుకున్నాడు. చూసి, సంజయుడూ, రాణులూ, కోడళ్ళూ గోలుగోలుమని ఏడ్చారు,

"తమ్ముడూ," గద్గదకంఠంతో దీనంగా విదురుడితో అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు – "మనస్సు స్వాధీనం కాకండా వుంది. మీ వదినెనీ, కోడళ్ళనీ లోపలికి పంపించెయ్యి."

ఎవళ్ళకి చెప్పవలసినట్టు వాళ్ళకి బోధించి చెప్పాడు విదురుడు. ఏడుస్తూ అంతమందీ తమతమ మందిరాలికి వెళ్ళారు. దుఃఖంతో కుమిలి పోతూ కూచున్నాడు సంజయుడు.

'ఇక నా గతేమిటి!' వల్లమాలిన దుఃఖంతో చేతులు దులుపుతూ సంజయుడిదిక్కు తిరిగి అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు– "కొడుకులందరూ కూలిపోయారని విని పగిలిపోకండావుంది, వజ్రమో ఏమో నా గుండె! వందమంది కొడుకులూ తెగిపోయారు. పాండవులు అయిదుగురూ చెక్కుచెదరలేదు అన్న నీపలుకులు ములుకులై పోయి హృదయం వేధించేస్తున్నాయి. పుట్టుగుడ్డిని, కొడుకుల ఆటలూ, వాళ్ళ అందచందాలూ కళ్ళారా చూడలేకపోయాను బంధువులు వాళ్ళని వర్ణించిన మాటలువిన్న చెవులు ఇప్పుడు కొరివిపెట్టినట్టు మండుతున్నాయి.

"బాబూ, దుర్యోధనా! ఇటు రావోయి తండ్రీ! నన్ను కౌగిలించుకోవూ? మీ అమ్మని ఊరుకోబెట్టవూ! వృద్ధుల్ని మమ్మల్ని వొదిలేసి పోయావు,ఏసంగతి చెప్పావు నాయనా,మాకు? రాజరాజా! గుడ్డివాళ్ళని చూడక ఉపేక్షిస్తున్నావా బాబూ! నాన్నమీద దయా, ప్రేమా ఎక్కడికి పోయాయోయి తండ్రీ! రాజులు సేవించే నువ్వు వొంటిగా పడివున్నావా కన్నా! అంత బలవంతుడివి, అడ్డులేని మహారాజువి, పాండవులచేత చవ్వరానిచావు చచ్చావా బాబూ! రోజూ వచ్చి, నాన్నా అని నన్ను ఎవరు పిలుస్తారిక? ఎవరు ఆదరిస్తారు? ఎవరున్నారునాకు?

"యుద్ధంమాటవచ్చినప్పుడు 'భీష్ముడూ,ద్రోణుడూ, కృపుడూ' అశ్వత్థామా– వీళ్ళలో ఏ వొక్కడి ముందైనా పాండవులు ఏపాటి,

అన్నావు. కర్ణుడు వొక్కడే నిన్ను గెలిపిస్తాడన్నావు. అయిదుగురినీ నువ్వే చంపేస్తానన్నావు. వీళ్ళే కాక బాహ్లీకుడూ, భగదత్తుడూ, సోమదత్తూ, భూరిశ్రవుడూ, శకునీ, శలుడూ, శల్యుడూ, జయద్రథుడూ, విందానువిందులూ వున్నారన్నావు. 'నేనూ కర్ణుడూ, తమ్ములూ వుంటే చాలు పాండవుల్ని గెలిచేస్తాం, నమ్ము' అన్నావు. ఇన్ని మాటలూ చెప్పి నన్ను పూరడించావు. అడ్డే వుండదనుకున్నాను నీకు. నీపరాక్రమంతో పాండవులు కూలిపోతారనే నమ్మాను. నువ్వే వాళ్ళచేత కూలిపోయావు.

"సింహంలాటివాడు భీష్ముడు. నక్కలాంటి శిఖండిని పెట్టుకుని అంతటి మహాత్మ్ముణ్ణి అర్జునుడు కొట్టేశాడు. విధికి అసాధ్యం ఏముంది? ద్రోణుడు, జయద్రథుడు, బాహ్లీకుడు, సోమదత్తు, భూరిశ్రవుడు, భగదత్తుడు— ఇంతేసి మహావీరులు! ఇట్టే చచ్చిపోయారంటే ఏమనాలి దైవాన్ని!

"నువ్వు నమ్ముకున్న కర్ణుడిచేత పాండవుల్లో వొక్కడూ చెక్కుచెదరలేదు. శల్యుడంటే దిక్కులు గడగడలాడతా యంటారు. అతడివల్లా రవంత లాభంలేకపోయింది. దొంగల్ని చంపినట్టు ఇంతమందినీ చంపేశారు శత్రువులు! దైవమూ తోడు కాకపోతే ఏమిటిది?

'కొడుకా! తమ్ముళ్ళతో శత్రువుల్ని చంపేస్తానన్నావోయి! ఒక్కడూ దక్కకుండా తమ్ముళ్ళని తుడుచుకుపోయాడు పాడుదైవం! ఏందారి నాకు, చెప్పూ! భీముడిగదతో తొడలు విరిగి పడినప్పుడు ఏమనుకున్నావోయి తండ్రీ!

"భాగ్యవంతులికే కాని పాపాత్ములికి శుభ మెలా వస్తుంది? కొడుకులు కూలిపోయారు. అడివికి పోడంతప్ప ఇంకేముంది నాకు? కాదని మొండికెత్తివున్నానో మాటలతోనే మాడుస్తాడు భీముడు.

"సంజయా, దుర్యోధనుణ్ణీ, దుశ్శాసనుణ్ణీ, తిట్టితిట్టి రోజూ చంపుతాడు నన్ను. ఇంచేత అడివికి పోడమే మేలు నాకు."

ఇలా ఎన్నో విధాల పనివి పనివి దుఃఖపడ్డాడు ధృతరాష్ట్రుడు. నిట్టూరుస్తూ సంజయుడితో ఇంకా ఇలా అన్నాడు:

"భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ; తుదకి కర్ణుడూ కడతేరిపోయారు కదా, మరి ఎవళ్ళని నమ్ముకుని యుద్ధానికి బయలు దేరారు మనవాళ్ళు. తమ్ముడు విదురుడు అనాళ్ళే చెప్పాడు, దుర్యోధనుడు మూర్ఖుడని. అతడి మూర్ఖత్వం ప్రపంచజననాశనం కలిగిస్తుందని. బుద్ధిలేని కొందరు అది పాటించలేదు. దైవయోగంవల్ల నామనస్సూ కుచ్చితమైపోయింది. అప్పుడు తమ్ముడు చెప్పింది వినక పోయిందానికి ఇప్పుడు అనుభవించక ఎలా తప్పుతుంది? చెప్పు, సంజయా, కర్ణుడితరవాత సేనాపతి ఎవరయారు? అర్జునుణ్ణి ఎదిరించగలిగిన మొనగాడు ఎవడు దొరికాడు? శల్యుడు ఎవరిచేత తెగిపోయాడు? కౌరవులంతా నశించిపోయి, దుర్యోధనుడు భీముడిగదచేత ఎలా పడిపోయాడు? కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా ఎలాబతికిపోయారు? ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, మొదలైన పాంచాలంవాళ్ళూ, చేది, మాత్స్య, ప్రభద్రక బలాలూ, ప్రతివింధ్యుడూ మొదలైన ద్రౌపదికొడుకులూ, తక్కిన యోధవీరులూ ఎలా చచ్చిపోయారు? పాండవులు అయిదుగురూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ, యుయుత్సుడూ తెగిపోక ఎలా తప్పిపోయారు? చెప్పు, సంజయా, అంతా వివరించి చెప్పు."

ధృతరాష్ట్రుడు అలా అడగడంతోనే ఇలా ఎత్తుకున్నాడు సంజయుడు:

మొన్న కర్ణుడు తెగిపోయాక చావగా మిగిలిన తక్కువ సైన్యంతో శిబిరానికి వచ్చేశాడు దుర్యోధనుడు. తన మందిరంలో

ప్రవేశించకుండా ఒక మైదానంమీద ఆగాడు. బంధువులూ, స్నేహితులూ, పరిజనులూ అందరూ చుట్టూ మూగారు.

ఇప్పుడైనా మించిపోలేదు

దుర్యోధనుణ్ణి చూసి జాలిపడుతూ అందుకున్నాడు కృపాచార్యుడు "యుద్ధం మీబోటివాళ్ళకి ఉత్తమధర్మం. కీర్తీ సుగతీ కోరి వెనకటి రాజులూ ఇదే తమ కర్తవ్యంగా భావించారు. యుద్ధాలు చేశారు. అయినా వ్యతిరేకంగా ఒకమాట చెపుతాను. బాగావిని అది మంచిదైతేనే చేద్దువుగాని. కాకపోతే మానేద్దువుగాని. ఆలకించు.

"భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ యుద్ధంలో ముక్కాకలు తేరినవాళ్ళు; మహావీరులు. తక్కినరాజులు అలాంటివాళ్ళే. మన వాళ్ళు యావన్మందీ అలాంటివాళ్ళే. అయితే భుజశక్తీ, దైవబలమూ అధికమైంది పాండవులికి. అందరినీ చంపేశారు. మనలో సమర్థులు రాలిపోయారు. మిగిలినవాళ్ళూ దెబ్బలుతినేశారు; బాగా ఇదైపోయారు. వాళ్ళని కంటికి రెప్పలా కాపాడుతున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. అంచేత చెక్కుచెదరకుండా వున్నారు వాళ్ళు.

"అర్జునుడు ఐరావతం. తెల్లగుర్రాలు నాలుగూ నాలుగు దంతాలు. కౌరవసేన సరస్సు, విచ్చలడి విహారం చేస్తున్నా డతడు,

"అర్జునుడు సింహం. అతడి ధనుష్టంకారం గర్జన. బాణాలు గోళ్లు. శత్రువులు ఏనుగుమంద. చీలుస్తున్నా డతడు. ఆతణ్ణి తేరి చూడడం అసంభవం.

"ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా, శల్యుడూ, నేనూ, నువ్వూ, నీతమ్ములూ — ఇంతమంది మీప్రాణాలు వొడ్డి పోరాడినా జయద్రథుడితల నరికేశా డతడు మనిషిమాత్రుడు చెయ్యగల పనేనా అది!

"ఇవాళ్టికి పదిహేడుదినాలు యుద్ధంజరిగింది. అలిసిపోయి, బాగా చిదికిపోయారు మనవాళ్లు. అర్జునుడి పరాక్రమంవల్ల, పాండవయోధులు చెక్కుచెదరలేదు. చీకూ చింతా లేకండా చెల రేగుతున్నారు. బలపరాక్రమాలు కూలిపోయి కళ్ళులేని కబోదిలా వుంది కౌరవసేన. ఈతక్కువ సేన చంపడం అర్జునుడికి నిమిషాలమీదపని.

"అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, నేనూ వున్నామే అనుకో. అయినా సాత్యకీ, భీముడూ రెండువక్కలా వుంటే మేమందరమూ వొక కడి అనుకో అర్జునుడికి. భీముడుచేసిన ప్రతిజ్ఞల్లో వొకటి తీర్చేసుకున్నాడు. రెండోదికూడా పూర్తిచెయ్యకండా వొదిలిపెట్టడు. అయితే ఇప్పుడైనా మించిపోలేదు. ధర్మరాజు మెత్తదనం పురస్కరించుకుని సంధిచేసుకోవలిసిన సమయమిది. ఆగ్రహం వొదిలిపెట్టు. కారణంలేని పగవల్ల వచ్చిపడింది ఈయుద్ధం. రాజులందరూ రాలిపోయారు. భరత వంశంలో ఉత్తములందరూవూడ్చుకుపోయారు. దీర్ఘకోపంకూడదు. దీర్ఘకోపంకలరాజు ఆపదలపాలవుతాడు. తమకి బలం హెచ్చినప్పుడుయుద్ధం చెయ్యడమూ, తగ్గినప్పుడు సంధిచేసుకోడమూ కర్తవ్యమంటారుపెద్దలు. సమర్థులందరూ చచ్చిపోయారు. ఇక భారమంతా నీనెత్తిమీదే వుంది. కనక నామాట విను, ఆత్మనాశనం మహాపాతక మన్నారు పండితులు. పనికిమాలిన ప్రయత్నంవల్ల ఫలమేమిటి చెప్పు? మాకోసం కాదు నేను చెప్పడం: నిన్ను నువ్వు కాపాడుకోమంటున్నాను. నువ్వువుంటే అంతా వుంది. ధర్మరాజు దగ్గిరకి పద. రాజునని గర్వంలే దతడికి, రాజ్యం ధృతరాష్ట్రుడికి, నీకూ, మిగిలిన తమ్ముళ్ళకీ పంచిపెడతాడు. పెద్దలశుశ్రూషే అతడు ఎప్పుడూ కోరుకుంటాడు. శ్రీకృష్ణుడూ కాదనడు. ధర్మరాజూ, అతడూ కనికారం కలవాళ్ళు. వాళ్ళిద్దరూ చెపితే భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ అడ్డుచెప్పరు. కనక ఈసు వొదిలిపెట్టు. సంధిచేసుకో. ఇంతచెప్పుతున్నానూ అంటే, యుద్ధానికి

భయపడి, నా ప్రాణాలు రక్షించుకోడానికి మాత్రం కాదు. నీ మంచి కోసమే చెపుతున్నాను. నామాట విను. విననంటావా, తరవాత నువ్వే తలుచుకుంటావు"

ఇలా, దుఃఖంతో తొణికిసలాడుతూన్న హృదయంతో ఎన్నో విధాల నచ్చచెప్పాడు కృపాచార్యుడు.

ఇందాక వచ్చి ఇప్పుడా సంధి?

తలవొంచుకుని అన్నీ విన్నాడు దుర్యోధనుడు. వేడివేడి నిట్టూర్పులు విడిచాడు. కొంచేపు విచారిస్తూ వూరుకున్నాడు.

"ఇంతవరకూ వచ్చి ఇప్పుడా సంధి?" వాల్చిన కళ్ళెత్తి, కృపాచార్యుల మొహం చూస్తూ అందుకున్నాడతడు- "నేను నాశనం కావడం సహించలేక హితం చెప్పావు. అనురాగం వున్న ఆప్తులు బుద్ధులు చెప్పడం ధర్మం. యుద్ధంతలమునకలయి, అవసరం వచ్చినప్పుడు ఆదుకుంటావని తెలుసు నాకు. నీ ప్రేమవల్ల, నాకుఆపద రాకండా చెయ్యాలని, సంధిచేసుకోడం మంచిదంటున్నావు. కాని, ఇంతవరకూ వచ్చాక ఇప్పుడు సంధి నచ్చలేదు నాకు. ఏమంటావా? కపటజూద మాడించి రాజ్యం లాక్కున్నాం. ఒంటిబట్టతో వున్న రజస్వలని ద్రౌపదిని జుత్తు పట్టి సభకి ఈడ్చుకువచ్చాం. సంధికోసం కృష్ణుడు వచ్చినప్పుడు కాదు పొమ్మన్నాం. అంతమందిమీ కలిసి అభిమన్యుణ్ణి హతమార్చాం. ఇవాళ భీముడు దుశ్శాసనుడి రొమ్ముచీల్చి రక్తంతాగడం చూసి, మిగిలిన ప్రతిజ్ఞ పూర్తిచేస్తాడని భయపడి, స్నేహానికి చేతులుచాస్తే మాత్రం ఎలాకుదురుతుంది సంధి? కడుపులోలేంది కౌగిలించుకుంటే వస్తుందా? రాజులు కొలుస్తూవుంటే, భూమండలమంతా పరిపాలించాను. అయినవాళ్ళని పోషించాను. కానివాళ్ళ కంటిమంటగా వెలిగాను. తీరా ఇప్పుడు వొకడి దయకోసం చెయ్యిచాచడం ఈజన్మకి

జరగదు. యుద్ధం - యుద్ధంతప్ప బిచ్చమెత్తిన రాజ్యసౌఖ్యం అక్కర లేదు నాకు, ఇదే నానిశ్చయం. యుద్ధంతప్పదు. నీమాట వివలేదను కోకు. యుద్ధానికి అంగీకరించు. వైభవమూ, ప్రతాపమూ, కీర్తిమంట కలపలేను. ధర్మరాజు ముందు తలవొగ్గలేను. సబ్బరంగా యుద్ధంచేస్తాను. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, జయద్రథుడూ మొదలైన బంధువులూ, స్నేహితులూ పోయిన ఉత్తమగతికి పోయి సుఖపడతాను.

"అయినా మగతనానికి అన్నాను కాని అంతవరకూ ఎందుకు వస్తుంది? ఈవున్న రథికులతోనే తెగించి యుద్ధం చేస్తాను. పాండవుల్ని పడగొడతాను. నువ్వేచూసి మెచ్చుకుందువు కాని" అన్నాడు.

దుర్యోధనుడి నిశ్చయం విని చుట్టూవున్న రాజులు సంతోషించారు. యావన్మందిహృదయాల్లోనూ రణోత్సాహం రగులుకుంది. ఓడిపోయిన చింతా వంతా మరచిపోయారు. దుర్యోధనుణ్ణి మెచ్చుకున్నారు. తమతమ సేనలికి ఉత్సాహం కలిగిస్తూ వీరాలాపాలాడారు.

సరస్వతి వొడ్డున

అప్పుడు కృపాచార్యులూ, అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, శకునీ, శల్యుడూ ఆలోచించి దుర్యోధనుడితో అన్నారు: "మహారాజా ఈ రాత్రి మనం శిబిరంలో నిద్రపోకూడదు. ఏమంటావా? కర్ణుణ్ణి చంపిన ఉత్సాహంతో వుప్పొంగిపోతూవుంటారు పాండవులు. అంచేత శిబిరం మీద దండెత్తి ఆక్రమించినా ఆక్రమించవచ్చు వాళ్ళు. వాళ్ళకళ్ళలో కారంకొట్టాలి మనం. దూరంగా వెళిపోదాం. చతురంగ బలాలు సరి చేసుకుందాం. అడలుపుట్టించి రేపు వాళ్ళమీద విరుచుకుపడదాం. అలా అయితే గెలుపు మన చేతిలో వుంటుంది."

"మంచిది, నాకు నచ్చినమాట చెప్పారు" అన్నాడు దుర్యోధనుడు. తగిన సేనానాయకులందరికీ ఆదేశించాడు. కదిలి, అక్కడి

నించి రెండామడల దూరంలో సరస్వతీనది దగ్గిరికి వచ్చేశాడు. అక్కడ మైదానంమీద దండు విడిశాడు. యావన్మందితోనూ సరస్వతిలో మనసారా స్నానాలు చేశాడు. ఏనుగుల్నీ గుర్రాల్నీ స్నానాలు చేయించాడు. శిబిరంనించి భోజనాలూ అవీ తెప్పించాడు రకరకాల పదార్థాలతో తృప్తిగా యావన్మందీ భోజనాలు చేశారు. కులాసాగా కబుర్లుచెప్పుకొంటూ కూచున్నారు.

కృపాచార్యులూ, అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, శకునీ, చిత్రసేనుడూ మొదలైన నీకుమారుళ్ళూ, కర్ణుడికొడుకు సత్యసేనుడూ మొదలైన ఆప్తులు ఆలోచించుకుని దుర్యోధనుడితో అన్నారు: "మహారాజా, తగిన సర్వసేనాధిపతి కావాలి, ఇప్పుడు, రణకౌశలమూ, సామర్థ్యమూ, పరాక్రమమూ అన్నీ కలిగి, శత్రువుల్ని చెండాడుతూ, ముందుకి నడిచి, సేనలు నడిపించగల ధీరుణ్ణి ఎంచాలి నువ్వు."

"అవును," ఆదరంగా అశ్వత్థామతట్టు చూశాడు దుర్యోధనుడు "గురువు తరవాత గురువంతవాడివినువ్వు అతడిలాగే మా అందరికీ నియంతవు. దివ్యాస్త్రాలు తెలిసినవాడివి. కనక నువ్వే ఇప్పుడు హితం చెప్పాలి. సర్వసేనాధిపతిగా ఎవరు తగినవాళ్ళో నువ్వేనిర్ణయించాలి." అన్నాడు.

"శల్యుడే సర్వసేనాధిపతి కాతగినవాడు"అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ- "యుద్ధంలో నైపుణ్యం చెప్పుకోవలసి వచ్చినా, మహనీయమైన శౌర్యం చెప్పవలసివచ్చినా, బలం,బాణప్రయోగం,పరాక్రమం ధైర్యం ఏది చెప్పవలసివచ్చినా,శల్యుడిపేరు మొదటి వరసలో చెప్పాలి. నిన్నువట్టి, తన సొంత మేనల్లుళ్ళని పాండవుల్ని వొదిలేశాడు. ఇతడికంటే పరమహితులు ఎవరున్నారు మనకి? లోకమాన్యుడితడు. అంచేత శల్యుడికి సర్వసేనాధిపతిపట్టం కట్టు. కుమారస్వామిని సేనాధిపతిని చేసుకుని దేవతలు రాక్షసుల్ని గెలిచినట్టుశత్రువుల్ని గెలుద్దాంమనం."

అశ్వత్థామ శల్యుడిపేరు చెప్పగానే రాజులు యావన్మందీ జయజయశబ్దాలతో శల్యుడిచుట్టూ చేరారు. యుద్ధోత్సాహంతో ఉదుకెత్తి పంతాలు పలికారు.

గద్దెదిగాడు దుర్యోధనుడు. వినయంగా శల్యుడిదగ్గిరకి వెళ్ళాడు. "ఆపదలో ఆదుకొనే స్నేహితుడివి నువ్వు. మహనీయుడివి. నువ్వు అడ్డుపడవలసిన ఆపదసమయం ఇది. నాసేనల ఆధిపత్యం వహించు. నన్ను గెలిపించు. కృతార్థుణ్ణి చెయ్యి. నిన్ను ఆశ్రయించాను. నీకు అడ్డేముంది కి? నేనూ, నేను నమ్మిన నావాళ్ళూ, ఈరాజులూ, సమస్త సేనలతోనూ నీపరిజనులమై నడుచుకుంటాం. మమ్మల్ని నడిపించు" అన్నాడు.

"ఇంతప్రార్థన ఎందుకు మహరాజా," అందుకొన్నాడు శల్యుడు "నీదగ్గిరికి ఎప్పుడు వచ్చానో అప్పుడే నాధనమూ, నాప్రాణమూ, సైన్యమూ నీకు సమర్పించేశాను. నువ్వు ఏదిచెపితే అది చేస్తాను. కౌరవసేన కాపాడతాను. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ నాభుజపరాక్రమం ముందు తీసికట్టు. నేనే కళ్ళెర్రచేస్తే దేవతలైనా పరిగెడతారు. నా వడికి పాండవులా నిలబడతారు? రెండుసైన్యాలూ దద్దరిల్లిపోయినట్టు విజృంభిస్తాను. నాబాణాలతో క్షోభపెట్టేస్తాను. నాఎదటపడి యుద్ధం చేసిన వీరుణ్ణల్లా నరికిపారేస్తాను. ఆకాశంమీాద చూస్తున్న దేవత లంతా ఆశ్చర్యపోయినట్టు చేస్తాను. పారిపోకండ నిలబడాలి, పాండవులు అయిదుగురినీ అంతం చేస్తాను. 'భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణి మించిపోయాడు, ఎవడీ అసహాయశూరుడు' అనిపిస్తాను, శల్యుడివంటి మొనగాడు ఇంతవరకూ చూడలేదంటూ చూసేవాళ్ళు చెప్పుకున్నట్టు నా ధనుర్విద్యానైపుణ్యమంతా చూపిస్తాను" అన్నాడు.

సర్వ సేనాని శల్యుడు

తృప్తిపడ్డాడు దుర్యోధనుడు; సంతోషించాడు. బంగారం కడవలతో సరస్వతీనీళ్ళు తెప్పించాడు. శాస్త్రప్రకారం తగిన రాజులూ, తానూ దండుమధ్య వైభవంగా అభిషేకించి శల్యుడికి సర్వసేనాధిపతి పట్టం కట్టాడు. శంఖాలూ, భేరీలూ మొదలైన మంగళవాద్యాలు మోగాయి. సైనికులు సింహనాదాలుచేశారు. దీవించవలసినవాళ్ళు దీవించారు. యావన్మందీ పొగిడారు. దశదిశలూ ప్రతిధ్వనించాయి. ఇదంతా అయాక సకలపరివారంతోనూ సంతోషంగా విశ్రాంతి తీసుకున్నాడు దుర్యోధనుడు అవాళకి.

ఇక అక్కడ— యుద్ధంలో గెలుపు సంపాదించి ఉత్సాహంతో పొంగిపోతూ శిబిరానికి వెళ్ళాడు ధర్మరాజు. బంధువులూ, స్నేహితులూ వాళ్ళతో పాకమైదానంలో కొలువు తీర్చాడు. మనవాళ్ళ గుట్టూమట్టూ తెలుసుకోడానికి అంతకిముందే వేగులవాళ్ళని పంపాడు. వాళ్ళువచ్చేదాకా ఆమాటా ఈమాటా చెప్పుకుంటూ వినోదాలతో కాలక్షేపం చేశాడు. ఇంతలో వేగులవాళ్లు తిరిగివచ్చారు. మనవాళ్ళ విశేషాలన్నీ చెప్పారు.

"శల్యుడికి సర్వసేనాధిపతిపట్టం కట్టాడు దుర్యోధనుడు" వేగులవాళ్ళు చెప్పింది విని కృష్ణుడి మొహంచూస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు— "మంచి వుషారుగావుంది కౌరవసేన. ఇప్పుడు మనం ఏంచెయ్యాలో పాండవరక్షకుడివి నువ్వే చెప్పాలి. నువ్వు ఎలా చెపితే అలా చేస్తాను."

"శల్యుణ్ణి బాగా ఎరుగుదును" అందుకున్నాడు కృష్ణుడు— "ఉద్దోలమైన బాహుబల మతడిది. బలానికి తగిన శౌర్యమూ, శౌర్యానికి తగిన ధైర్యమూ అతడివి. భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ మించినవాడు – కాదంటే సమానుడే అవుతాడు, కాని తగ్గిపోడు.

దుర్యోధనుడు అతణ్ణి గౌరవించాడు; సేనాధిపతి చేశాడు. అంచేత అతడు మరింత పేట్రేగిపోతాడు. భీముడూ, అర్జునుడూ అతడి మీదికి పనికిరారు. సాత్యకి సరిపోడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, అతడితమ్ముళ్లూ బతికి తిరిగారు. శల్యుడితో సమవుజ్జీ మనసేనలో మరొకడు లేడు. పెద్దపులిలాగ నువ్వొకనబడుతున్నావు. ఇంకొకడైతే ఎన్నో దినాలు పోరాడతాడతడు. నీసేన మిగలకండా చంపేస్తాడు. శత్రుసంహారుడివి నువ్వయితేనా, రేపే అతడి పనిపట్టేస్తావు. మేనమామకదా అని జాలిపడకు. క్షత్రియధర్మం పురస్కరించుకుని శత్రువుని సంహారించు. భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ దాటుకు వచ్చాం. శల్యుణ్ణి నువ్వు సంహరించు. దాంతో దుర్యోధనుడిపని అయిపోతుంది.”

“నువ్వు చెప్పినట్టే చేస్తాను” అన్నాడు ధర్మరాజు — “అవాళ ఉద్యోగమప్పుడు చెప్పనే చెప్పాను ‘శల్యుడు నావంతు’ అని. రాత్రి ఎంతో కావచ్చింది. విడిదికి వెళ్లు సుఖంగా నిద్రపో.”

కృష్ణుణ్ణీ, తమ్ముళ్ళని, ధృష్టద్యుమ్నుడూ శిఖండీ సాత్యకీ మొదలైనవాళ్ళనీ, తక్కిన పరిజనుల్నీ వాళ్ళ వాళ్ళ డేరాలికి పంపించేశాడు. శయ్యామందిరంప్రవేశించాడు. శరీరంలోంచి బాణం పెరికేశాక సుఖంగా నిద్రపోయిన ఏనుగులాగ హాయిగా ఆరాత్రి నిద్రపోయాడు.

సేనసేనంతా నిశ్చింతగా నిద్రపోయింది. ఆరాత్రే నేనువచ్చి కర్ణుడిసంగతి నీకు వినిపించాను. నువ్వు పంపగా రాత్రికిరాత్రి కురుక్షేత్రం వెళ్ళాను. తెలతెలవారేసరికి మనసేన విడిసిన మైదానం చేరుకున్నాను.

నేను వెళ్ళేసరికే సైన్యాలు సిద్ధంచేయడంకోసం నాయకుల్ని సేనానాయకుల దగ్గిరికి పంపుతున్నాడు దుర్యోధనుడు. సేనలో అంతటా ఉత్సాహం వుప్పొంగిపోతూవుంది. యావన్మందీ తమతమ చతురంగ బలాలు సిద్ధంచేసుకుంటున్నారు. రణవాద్యాలు ద్రమాంద్రమి

మోగాయి, ఒకళ్ళనొకళ్ళు పిలుచుకున్నారు. కేకలూ, వీరాలాపాలూ ఆకాశం హోరెత్తిపోయింది. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ బయలుదేరి భూమి దడదడలాడింది. ఆ రాణువ కలకలం చంద్రోదయమప్పుడు ఉప్పొంగిన మహాసముద్రంలా అనిపించింది.

శల్యుడూ, శకుని, కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, తక్కిన యోధులూ కలిసి తమ్ముళ్ళతో వొకదగ్గరవున్న దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వచ్చారు. అతడు వినేట్టు తమలో తాము మాట్లాడుకున్నారు:

"మనం వొకొక్కళ్ళం పాండవులతో కలబడకూడదు. సేనలతో అందరం వొక్కగుంపుగా కలబడాలి. అప్పుడూ వాళ్ళని అవలీలగా అంతం చెయ్యడం! మనం వొకళ్ళకి వొకళ్ళం దన్నయి, పట్టుదలతో యుద్ధంచేస్తే ఇట్టే గెలుపు సాధించవచ్చు. ఇది మన శపథమన్నమాట. "ఒంటిగా యుద్ధంచేసినా, ఒంటిగా యుద్ధంచేస్తున్న వాడితో కలియక పోయినా పంచమహాపాపాలు చేసినట్టు" అని వొట్టు పెట్టుకున్నారు.

కౌరవసేన కదిలింది

కౌరవసేన కదిలింది. ఉద్ధోలమైనబలంతో సర్వసేనాని శల్యుడు ముందునడిచాడు. ఏనుగులు నడిచాయి; భూమి గజగజలాడింది. ఝుంకారంతో, మదధారలకోసం తుమ్మెదలు పరిగెత్తుకు వచ్చాయి. చిరుగజ్జెల చెవులతో వాటిని రొప్పుతూ ఝుళంఝుళ శబ్దంచేశాయి ఏనుగులు. రేగిన దుమ్ము తొండాల తుంపర్లతో అడగగొట్టాయి. వాటి మెడగంటలు గణగణా మోగాయి. వాటినినుంచి అవి గీపెట్టాయి. మేఘాల్లా అవికదులుతూ అందంగా, భయంకరంగా అవుపించాయి.

కదంతొక్కుతూ, ఝణఝణా చిరుగంటలు మోయిస్తూ ఇకిలిస్తూ బయలు దేరాయి గుర్రాలు. మగడి గోటినొక్కులతో ఆదరి

ఎలా అవుపిస్తుంది, అదిగో అలాగ వాటి డెక్కలగుర్తులతో అవుపించింది భూదేవి.

బిరుదు జెండాలు ఎగరేస్తూ, ఉరకలేస్తూ పరిగెత్తాయి రథాలు. మీదికి కాళ్లుచాస్తూ పురకలుపెట్టాయి గుర్రాలు. పెళ్ళికిబయలుదేరినట్టు నొగలమీద కూచున్నారు సారథులు. ఎంత చక్కగా అలంకరించివున్నారో అంత దిగులుపుట్టిస్తున్నా యవి. మొహాల్లో వీరరసం వొలికిపోతున్న చిరునవ్వులు, మెడల్లో మెరిసిపోతున్న హారాలు, వీపులికి అందమైన అంపపొదలు. రక్తంకళ్ళతో కూచున్నారు రథికులు.

ధైర్యమూ, బలమూ కరిగి పోతపోసినట్టున్న శరీరాలతోనూ, అంతకంటే దృఢమైన మనస్సులతోనూ పురకలువేస్తూ నడిచారు వీరభటులు.

కౌరవసేన రణస్థలం చేరేసరికి అటు పాండవసైన్యమూ వచ్చి చేరింది.

ధృతరాష్ట్రుడు: భీష్ముడిపాటూ, ద్రోణుడిచావూ, కర్ణుడి మరణమూ విన్న నాచెవులికి సంజయా, శల్యుడిచావూ, దుర్యోధనుడి మరణమూ వినిపించు. ఆ ఆనందంకూడా కానీ. శల్యుణ్ణి ధర్మరాజు ఎలా చంపాడు? మా దుర్యోధనుణ్ణి ఎలాకొట్టాడు — భీముడు? యుద్ధ మెలాజరిగింది?

సంజయుడు: పడ్డస్థితి దాటిపోయింది మహారాజా, ధైర్యంతో యుద్ధవార్తలు విను. భీష్ముణ్ణీ ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ పాండవులు పడగొట్టడం కన్నా రాచూసీ కూడా శల్యుడు వాళ్ళని చంపేస్తాడని పేరాసపెట్టుకున్నారు నీకొడుకులు. దిక్కుమాలిన్నీ, అడియాసపెట్టుకుని, తాను సంపన్నుణ్ణే అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. తమ్ముళ్ళతో కలిసి ఆదరంగా శల్యుడి దగ్గిరకి వెళ్ళాడతడు. కర్ణుడు తెగిపోగానే సంతోషంతో భీముడుచేసిన సింహనాదంతో వాళ్ళ గుండెలు ఇంకా దడదడలాడు

తూనేవున్నాయి. ఓదార్చి, ధైర్యం చెప్పాడు శల్యుడు. వల్లమాలిన ఉత్సాహంతో యుద్ధానికి సిద్ధపడ్డాడతడు. సైన్యం పరిచూశాడు. సర్వతోభద్రవ్యూహం పన్నాడు. వ్యూహముఖంలో కుమారులతోనూ, కర్ణుడి కొడుకులతోనూ తాను నుంచున్నాడు. వలపట శక, యవన సేనలతో కృపుడు నిలబడ్డాడు. దాపట త్రిగర్తసేనతో కృతవర్మ నుంచున్నాడు. వెనక కాంభోజసైన్యంతో అశ్వత్థామ నిలబడ్డాడు మధ్య కురువీరులతో దుర్యోధనుడు నించున్నాడు. అతడి ముందు ఏనుగు సేనతోనూ, పెద్ద చతురంగ సేనతోనూ శకుని నిలబడ్డాడు.

అంతకిముందే పాండవులు మూడుదిక్కుల మూడువ్యూహాలు పన్నుకువచ్చారు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ ముందు నుంచున్నారు. భీముడూ, అర్జునుడూ ధర్మరాజు ముందుభాగంలో నిలబడ్డారు.

ఉభయసేనలూ అలా వ్యూహాలుపన్నుకుని కయ్యానికి కాలుదువ్వాయి. నాగేటిచాలుతో రెపరెపలాడుతూన్న శల్యుడిజెండా చూశారు పాండవులు. దానికి సూటిగా కేకలువేస్తూ ముందుకి తోసుకువచ్చారు.

ధృతరాష్ట్రుడు. అయితే సంజయా, అప్పటికి మనసేన ఎంతవుందో చెప్పు? పాండవులసేన ఎంతవుంది?

సంజయుడు: మనకి పదకొండువేల రథాలున్నాయి. పదివేల అయిదువందలు ఏనుగులున్నాయి. రెండులక్షల గుర్రాలూ, మూడు కోట్ల పదాతిసేనా వున్నాయి. పాండవులికి ఆరువేల రథాలున్నాయి. మూడువేల ఏనుగులున్నాయి. లక్షగుర్రాలూ, ఒకకోటి పదాతిసేనావున్నాయి.

ఒకదాన్ని వొకటి గెలవాలని రెండుసైన్యాలూ ముఖాముఖితారసిల్లాయి. ఆ మహాభారతయుద్ధం చూడాలని కుతూహలంకొద్దీ కొండమీద ఎక్కాడా అన్నట్టుతూర్పుకొండమీద తొంగిచూశాడు

సూర్యుడు. ఆలోచించి భవిష్యత్తు గ్రహించేసి, పాండవులు కలకల్లాడినట్టు పద్మాలు వికసించాయి. కౌరవులు మొహాలు ముడుచుకున్నారా అన్నట్టు కలువలు ముడుచుకుపోయాయి. ఏనుగుల కుంభస్థలాల సిందూరంమీద, జెండాల మాణిక్యాలమీద, సైనికుల వక్షస్థలాల కుంకుమపువ్వునలుగులమీద, సేనానాయకుల కడకంటి కెంపులమీద, దోబూచులాడాడు బాలసూర్యుడు. ఉభయసేనల ధనుస్సులమీదా, బాణాలమీదా, రకరకాల ఆయుధాలమీదా తళతళా మెరిశాడు.

పద్దెనిమిదో రోజు

సూర్యోదయం అవుతూ అవుతూ వుంది. కురుపాండవసేనలు రెండూ కలబడ్డాయి. వేలువేలు శంఖాలు మోగాయి. వేలువేలు భేరీలు వాగాయి. భూమీ ఆకాశమూ గుబగుబలాడిపోయింది.

రథాలతో రథాలు తలపడ్డాయి. ఏనుగులతో ఏనుగులు ఢీకొన్నాయి. గుర్రాలతో గుర్రాలు, భటులతో భటులు కలబడ్డారు.

ఉగ్రంగా గర్జిస్తూ జడివానకురిసిన మేఘాల్లాగ, మీదియోధులు బాణాలుకురుస్తూవుంటే, ఘీంకారంచేస్తూ రథాలుముట్టడించాయి ఏనుగులు. రక్తంనదిలో తేలాయి రథాలు. రథాలమీదపడి, కదలకండా చేశాయి ఏనుగులు. మళ్ళిపోయినగుర్రాల్ని, రథికుల్ని, సారథుల్ని పచ్చడిపచ్చడిచేసేశాయి. ఒక్క మొగిని రౌతులూ రథాలు చుట్టుముట్టారు. గుండపిండి చేశారు. అంతా చిత్రంగా జరిగిపోతోంది. ఒక్కణ్ణే పదిమంది చంపేసేవాళ్ళు. పదిమందిని వొక్కడే కొట్టేవాడు. గుంపులుగుంపులు కలబడేవాళ్లు. ఘోరంగా చంపుకునేవాళ్లు. కదలకండా పోరాడుతున్న కాల్బలంమీద అక్రమంగా రథాలూ, ఏనుగులూ గుర్రాలూ విరుచుకుపడేవి. ఇంతింతపిసర్లుచేసి కొట్టేసేవి. తెల్లటి

చామరాలతో ముస్తాబై, వరసలుతీరిపరిగెత్తే గుర్రాలు రెక్కలుచాచి ఎగురుతూన్న హంసల్లా అవుపించాయి. అల్లెతాళ్ళ మోతా, రథ చక్రాల క్రేంకారమూ, గుర్రాల డెక్కల చప్పుడూ, ఏనుగుల గంటల గణగణా, ఆయుధాల రాపిళ్ళ ఘోషా — అబ్బా, హోరెత్తిపోయాయి చెవులు. రక్తాలు కారుతూ పోరాడుతూన్న వీరులు నడుస్తూన్న మోదుగుల్లా అవుపించారు. చటుక్కున తెగిపోయేవి_ యోధుల చేతులు; మహాసర్పాల్లా అల్లాడేవి. రక్తం నేలంతా మడుగులు కట్టింది; ఎర్ర కలవల చెరువులా అవుపించింది. కుప్పలుకుప్పలు కూలిపోయాయి ఏనుగులు; విరిగిపడిన కొండల్లా కనిపించాయి. యోధుల తొడలూ, ఏనుగుల తొండాలూ తునకలై పడ్డాయి; కలగాపులగమైపోయాయి; అందంగానూ, భయంకరంగానూ అవుపించాయి. రక్తం నదులై పారింది. మెదళ్ళు రొంపి అయాయి. గుండపిండై దుమ్ములు ఇసక అయాయి. తెల్లచామరాలు హంసలయాయి. వాహనాలు వోడల యాయి. అదంతా వోడలయుద్ధంలా కనపడింది.

భీముడూ, అర్జునుడూ నలిరేగిపోయారు. ఇనపకోలలూ అవీ పుంఖానుపుంఖాలు గుప్పించారు. కూరలు తరిగినట్టు మనసేన నురుమాడారు. దద్దరిల్లిపోయింది కౌరవసేన. తిరుగుమొహంపట్టింది. పౌండ్రం పూరించాడు భీముడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ ధర్మరాజుని ముందుపెట్టుకుని తరుముకు వచ్చారు వాళ్ళవెంట నకులుడూ, సహదేవుడూ వురికారు. వాళ్ళవడిభరించలేక పోయింది కౌరవసేన. హాహాకారాలుచేసింది. పరుగులుతీసింది.

"అదిగో తెల్లగొడుగు" అదంతా చూసి, సారథితో అన్నాడు శల్యుడు — "అదే, ఆతెల్లగుర్రాలదే ధర్మరాజురథం. మహా వడిగా వస్తున్నాడతడు. తీవ్రంగా కలబడాలి మనం. ఆ దురుసు కాస్త కట్టించాలి. పులిలాగ వురికించు మనరథం. శల్యుడంటే ఏమిటో అందరికీ

చూపిస్తాను. సారథీ, దేవతలే రానీ, దుళ్ళగొట్టేస్తాను. పాండవులు ఏపాటి నాకు, గడ్డిపరకలు! నువ్వు 'భళీ' అన్నట్టు నా యుద్ధనైపుణ్య మంతా చూపిస్తాను."

శల్యుడిరథం పాండవుల మీాదికి పరిగెత్తింది. సముద్రంలాగ తోసుకువచ్చింది పాండవసేన. ఒక్కడూ అడ్డేశాడు శల్యుడు. ఆశ్చర్యం వేసింది మాకు. శల్యుడి విక్రమం చూసి, పారిపోతున్న మనసేనలు తిరగబడ్డాయి. హోరాహోరి జరిగింది యుద్ధం.

కర్ణుడి కొడుకులు

నకులుడూ, కర్ణుడికొడుకు చిత్రసేనుడూ యుద్ధంచేశారు. ఇద్దరూ యుద్ధనైపుణ్యం చూపెట్టారు. ఒకళ్ళమీాద వొకళ్ళు బాణాలు గుప్పించు కున్నారు నకులుడి ధనుస్సు నరికేశాడు చిత్రసేనుడు. అతడి నుదుటి మీాద మూడుబాణాలు నాటించాడు. గుర్రాలుకొట్టేశాడు. జెండా వూడ్చేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. కత్తీ డాలూ పట్టుకున్నాడు నకులుడు. రథం దూకేశాడు. చికిలిపట్టిన చిల్లకోలలు కొట్టాడు చిత్ర సేనుడు డాలుతో అడ్డుకుంటూ అతడి రథంమీాద వురికాడు నకులుడు. ఒక్క వేటులో చిత్రసేనుడితల నరికేశాడు. కుండలాలూ, కిరీటమూ రత్నకాంతులు మెరుస్తూ రాలిపడింది శిరస్సు. పొలికేకలుపెట్టింది పాండవసేన పొర్లుకువచ్చిన దుఃఖంతోనూ, రెచ్చిపోయిన రోషం తోనూ చిత్రసేనుడి సోదరులు సత్యసేనుడూ, సుశర్మా నకులుడిమీాదికి వురికారు. మరో రథమెక్కాడు నకులుడు. యముడిలాగ కోదండ మెత్తాడు. భల్లబాణాలువేసి, అతడిరథం చెక్కెయ్యడం మొదలు పెట్టారు కర్ణుడి కొడుకులు. చిరునవ్వు నవ్వాడు నకులుడు. సత్యసేనుడి గుర్రాలు చంపేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. మరో రథం ఎక్కేశాడు సత్యసేనుడు, మరోధనుస్సు ఎక్కుపెట్టాడు, తలో రెండు

బాణాలుకొట్టి అన్నదమ్ములిద్దర్నీ కీచుకీను మనిపించాడు నకులుడు. అతడి విల్లు విరిచేశాడు సుశర్మ. ఇంకో విల్లు తీశాడు నకులుడు. కత్తిలాంటి బాణం వేశాడు. సుశర్మజెండా నరికేశాడు. సత్యసేనుడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. ఉగ్రుడైపోయాడు సత్యసేనుడు. గబుక్కున ఇంకోధనుస్సు తీశాడు. గబగబా బాణాలు కురిపించాడు. అన్నీ కొట్టిపారేశాడు నకులుడు. క్రూరమైన బాణాలు తొడిగాడు. సత్యసేనుడి గుండెలమీద తగిలించాడు. సుశర్మమీద రెండు నాటించాడు. ఇద్దరూ వొక్కసారి ఎగబడ్డారు. నకులుడి సారథితల నరికేశారు. సింహనాదాలుచేశారు. అతడి విల్లు విరిచేశారు. రథం ముక్కకిముక్కా చెక్కకిచెక్కా నరికేశారు. ఒళ్ళంతా తూంట్లుకొట్టేశారు.

మండిపడ్డాడు నకులుడు. ఉగ్రంగా నాలుకచాచిన మహాసర్పంలాటి శక్తి తీశాడు. బలంకొద్దీ విసిరి సత్యసేనుణ్ణి హారుమనిపించాడు. అన్నపాటు చూశాడు సుశర్మ. దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ వూగిపోయాడు. శరవర్షం కురిపించాడు. నకులుణ్ణి కప్పెట్టాడు. అంతలో భీముడికొడుకు శ్రుతసోముడు పరిగెత్తుకువచ్చాడు. ఆతడి రథమెక్కాడు నకులుడు. ఇద్దరూ కలిసి సుశర్మమీద పడ్డారు. బాణాలతో ముంచేశారు.

మడమతిప్పలేదు సుశర్మ. కర్ణుడికి తగిన కొడుకు అనిపించుకున్నాడు. నకులుడిమీదమూడుబాణాలు నాటించాడు. ఇరవై బాణాలు శ్రుతసోముడి రొమ్ముమీద బాదేశాడు. నాగుపాంలాగ లేచాడు నకులుడు. తళతళలాడుతూన్న అర్ధచంద్రబాణం వేశాడు. సుశర్మతల ఎగరగొట్టేశాడు.

కర్ణుడి ముగ్గురుకొడుకుల్నీ నరికెయ్యడంతోనే కాళ్ళకి బుద్ధిచెప్పింది కౌరవసేన.

సింహనాదంచేశాడు శల్యుడు. అస్త్రాలు మోగించాడు రౌద్రసూచకంగా చెయ్యెత్తి, "ఎలవండీ, నిలవండీ" అంటూ అదిలించాడు. పారిపోతున్న సేన మళ్ళించాడు. మళ్ళీ తిరగబడింది మనసేన, ఘోరాతిఘోరంగా జరిగిపోయింది యుద్ధం. అర్జునుడూ మొదలైన యోధులు అటూ, నీకుర్రాళ్ళూ మొదలైన వీరులు ఇటూ ఉద్ధృతంగా విజృంభించారు. రెండుసేనలూ భయంకరమైన బాణాగ్నిలో మండి పోయాయి.

ఉభయసేనల్లో ఏదీ పౌరుషం వొదిలిపెట్టలేదు. వడి తగ్గించలేదు. పూనిక సడలించలేదు. భయపడలేదు. ఆకాశంమీద చూస్తున్న దేవతలకి కళ్ళవేడుకగా దారుణమైన యుద్ధంచేశాయి. ఏనుగుల ఘీంకారాలూ, గంటల గణగణలూ, రథచక్రాల క్రేంకారాలూ, జెండాల చిరుగంటల ఝుణఝుణలూ, గుర్రాల డెక్కల టకటకలూ, వాటి సకిలింపులూ, యోధులు జబ్బలు చరిచిన చప్పుళ్ళూ, వాళ్ళ సింహనాదాలూ దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. ప్రతివీరుడూ, ప్రతిసైనికుడూ అద్భుతమైన ఉత్సాహంతో దెబ్బలాడాడు.

పాండవులమీద ఈగవాలకండా కాపాడుతూ వచ్చాడు కృష్ణుడు. వాళ్ళ బలమూ, శౌర్యమూ అంతకంతకీ అధికమవుతూ వచ్చింది. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ మొదలైన మొనగాళ్ళు దారుణంగా తరుముకువచ్చారు. కార్చిచ్చుముట్టుకుంటే కళవిళపడిపోయిన లేళ్ళమందలాగ కళవిళపడిపోయింది కౌరవసేన. రొంపిలో దిగబడిపోయిన ఆవుని ఎత్తినట్టు కౌరవసేన నిలబెట్టాడు శల్యుడు.

మన దండులో వుల్కలురాలాయి. ఎన్నో అపశకునాలు పుట్టాయి. ఏవీ లెక్కచెయ్యలేదు నీకొడుకులు. తగిన రాణువతో వెనక చూడకండా పోరాడారు.

అందరినీ దాటుకుంటూ ముందుకి తోసుకు వెళ్ళాడు శల్యసేనాని. వరదలా బాణాలు కుమ్మరించాడు. భీముడూ, సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, ద్రౌపది కుమారుళ్ళూ, నకులసహదేవులూ – ఇంతమందీ ధర్మరాజు ముందుభాగంలో వుండి పోరాడారు. ఇంతమంది మీదా వడిచూపించాడు శల్యుడు. ప్రతివాణ్ణీ పదేసిబాణాలతో నొప్పించాడు. ధర్మరాజుమీద పదిబాణాలు తగిలించాడు.

పాంచాల, ప్రభద్రకసేనలు శల్యుణ్ణి ఘిరాయించాయి. ఏక టాకీని రెచ్చిపోయాడు శల్యుడు. ఉద్దోలమైన పరాక్రమం చూపించాడు. కుప్పలు కుప్పలు ఏనుగులు కూలగొట్టాడు. గుర్రాలు తెగేశాడు. రథాలు విరగ్గొట్టాడు. కీళ్ళుతప్పించినట్టు జెండాలు పడగొట్టాడు. తెక్కాజమూలేని శాల్బలం వూడ్చేశాడు. పేగులు పోగులు పెట్టాడు. రక్తం నదులు పారించాడు. అతడి క్రూరాస్త్రాలు పడినచోటల్లా పీనుగు పెంట అయింది. మనవాళ్ళ సంతోషం ఇంతాఅంతా కాదు, అప్పుడు. దారుణమైన శల్యుడి బాణపరంపరకి భయపడిపోయింది పాండవ సేన. ధర్మరాజు వెనక్కి పారిపోయి తలదాచుకుంది, తన్ను తాను పురికొల్పుకున్నాడు ధర్మరాజు. సరాసరి శల్యుడిమీద వురికేశాడు. వాడివాడి బాణాలు వర్షం కురిపించాడు. అతడి వొళ్ళుదుసెళ్ళిపోయినట్టు క్రూరమైన ఇనపబాణం కొట్టాడు శల్యుడు. ధర్మరాజుని దాటుకుని ముందుకివచ్చాడు భీముడు. ఏడుబాణాలు శల్యుడిమీద కొట్టాడు. అలాగే వచ్చి అయిదుబాణాలు తగిలించాడు సహదేవుడు. నకులుడు వచ్చి తొమ్మిది కొట్టాడు. ప్రతివింధ్యుడూ మొదలైన అయిదుగురు అన్నదమ్ములూ చెప్పలేనన్ని బాణాలు గుప్పించారు.

కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా, శకునీ, ఉలూకుడూ, నీకుమారుళ్ళూ శల్యుణ్ణి దాటుకువెళ్ళి వాళ్ళని ఎదిరించారు. నవ్వుతూ వెళ్ళి అశ్వత్థామకూడా కలిశాడు.

కృపుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ ద్వంద్వయుద్ధం చేశారు. పాండవులు అయిదుగురిమీదా పాతిక బాణాలు బాదేసి, చిరునవ్వు నవ్వాడు అశ్వత్థామ. భీముడి చిత్రవర్ణం గుర్రాలు చంపేశాడు శల్యుడు. రథం గెంతేశాడు భీముడు. గదపట్టుకున్నాడు, కౌరవసేనమీద పడ్డాడు. ఆ దేశసమయంలో మేనమామ శల్యుడిమీద కలబడ్డాడు సహదేవుడు. తన శూరత్వమంతా చూపించాడు శల్యుడు. అంపవాన కురిపించాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు శల్యుడు. సహదేవుణ్ణి దాటుకుని ముందుకి వచ్చింది పాండవసేన. శల్యుణ్ణి ముట్టడించింది. శల్యుడికొడుకు సహదేవుడిమీదికి రథం తోలాడు. కళ్ళల్లో కెంపులు కురిశాడు సహదేవుడు. కత్తి దూసి కిందికి దూకాడు. శల్యుడికొడుకు వేస్తున్న బాణాలు నరికేస్తూ అతడి రథంమీదికి వురికేశాడు. అతడి శిరస్సు నరికేశాడు. దిగి మరో రథ మెక్కేశాడు. కళ్ళముందు కొడుకుతల తెగిపోడం చూశాడు శల్యుడు. దుఃఖం, దుఃఖాన్ని మించిన క్రోధం-పొంగిపోయా డతడు. పదునుపట్టిన బాణాలు వర్షం కురిపించాడు-పాండవసేన వుడగొట్టాడు.

శల్యుడూ భీముడూ గదాయుద్ధం

రథాలవాళ్ళని పాయలుచేసేసి తిన్నగా ధర్మరాజు రథంమీదికి రథం పోనిచ్చాడు శల్యుడు చికిలిపట్టిన బాణాలు అతడిమీద నిగిడించాడు. చూశాడు భీముడు. భయంకరంగా కనుబొమలు ముడివేశాడు. ఏనుగురక్తంతో ఎరుపెక్కిన ఎసిమిదంచుల గద తీశాడు. వజ్రాయుధంలావుం దది. పొరవదలిన మహాసర్పంలా వుంది. కొండశిఖరంలా వుంది. భయంకరంగా వుంది. దారుణంగా వుంది. ఉగ్రంగా ఎత్తి పట్టుకున్నా డది. ఉద్రేకంతో వురికాడు. రౌద్రం మూర్తీభవించి నట్టు దాటి శల్యుడిగుర్రాలు చంపేశాడు. చర్రున తోమరం తీశాడు

శల్యుడు. భీముడి గుండెలమీద నాటించాడు. ఎడమచేత్తో తోమరం పెరికేసుకుని, అదే తిప్పి శల్యుడి సారథిమీద కొట్టాడు భీముడు. దెబ్బతో బోరగిలాపడి ప్రాణాలు వొదిలేశాడు సారథి. రథంలేకండా అయిపోయాడు శల్యుడు. అయితే చలించలే దతడు. ఘోరమైన గద తీశాడు. గుర్లురుముతూ రథం దిగాడు. వజ్రాయుధంతో ఇంద్రుడిలాగ, మృత్యుదండంతో యముడిలాగ, త్రిశూలంతో శివుడిలాగ గదఎత్తి భీముడిమీదికి వురికేశాడు.

భీముడూ, శల్యుడూ గదాయుద్ధం ఆరంభించారు. శంఖాలూ భేరీలూ — రణవాద్యాలన్నీ వొక్కసారి గుబగుబలాడాయి. ఏనుగుల యుద్ధంచూసినట్టు రెండుపక్షాలవాళ్ళూ వాళ్ళ గదాయుద్ధం చూస్తూ నుంచుండిపోయారు. "శల్యుడు తప్ప భీముడితో గదాయుద్ధంలో చేతులుకలిపే మొనగాడెవడు!" అన్నారు కొందరు. "భీముడు తప్పిస్తే శల్యుడిమీద కలబడే మొనగాడెవడు!" అన్నారుకొందరు. అంత మందీ ఆశ్చర్యంగా కళ్ళప్పగించి చుట్టూ నిలబడ్డారు.

మండలగతులతో హుంమ్మంటే హుంమ్మంటూ, మారుతిరిగి, రంకెలువేస్తూ ఆబోతుల్లాగ కలబడ్డారువాళ్ళు. ఇద్దరూగదలుతిప్పారు. ఖణేలుమంటే ఖణేలుమన్నాయి గదలు. నిప్పులు తుళ్ళి, ఆకాశంమీద జిగేలుమంటే జిగేలుమన్నాయి. ఒకళ్ళ నొకళ్ళు ధిక్కరించుకున్నారు. అడుగులు దభీమనిపిస్తూ జంకించుకున్నారు. ఒకళ్ళని మించినబలం వొకళ్ళు చూపించారు. ఒకళ్ళనిమించిన మెళుకువతో వొకళ్ళు పోరాడారు. ఒకళ్ళనిమించిన వడితో వొకళ్ళు ఎనిమిదేసి అడుగులు వెనక్కివెళ్ళి గభీమని వచ్చి కలబడ్డారు. పొట్టేళ్ళలాగ ఢీకొన్నారు. ఏనుగులలాగ దెబ్బలాడారు. దిగ్గజం కొమ్ములతో పొడిస్తే కదలని కొండల్లాగ వొకడు కొడితేవొకడు కదలకండా నిలబడ్డారు. ఇద్దరికి ఇద్దరూ శౌర్యంలోనూ, పటుత్వంలోనూ, త్రాసులోపెట్టి తూచినా

సమానంగా వుంటూ రసిపించారు. ఇద్దరూ బాగా కొట్టుకుని, రక్తాలు చిమ్ముతూ పూచిన మోదుగుల్లా అవుపించారు. బాగా అలిసిపోయారు. అయినా వడితగ్గకండా పోరాడారు క్రోధంతో బుసకొట్టారు. కుడీ ఎడమలు చూడకండా బాదుకున్నారు. భీముడిగద శల్యుడి మెడ జమ్మలమీద తగిలింది. ఇద్దరూ మూర్ఛపోయారు; పడిపోయారు. ఇటు కౌరవసేనా, అటు పాండవసేనా హాహాకారాలు చేశాయి.

శల్యుడిదగ్గిరికి రథం పరిగెత్తించాడు కృపాచార్యుడు. మూర్ఛపోయిన్నీ గద వొదలకండా పడివున్న శల్యుణ్ణి అమాంతంగా ఎత్తి రథంమీద పట్టుకు వచ్చేశాడు. అంతలో తేరుకున్నాడు భీముడు. గదఎత్తి శల్యుణ్ణి పిలిచాడు. అయితే అప్పటికి ఇంకా తెలువుకోలేదు శల్యుడు.

భీముడి ఉద్ధృతం సహించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. సింహానాదంచేశాడు. తన ఎదటి సేనలతో తరుముకువెళ్ళాడు. ధర్మరాజు ముందున్న రథాలవాళ్ళు చేకితానుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని, పొలికేకలతో ఆకాశం పగిలిస్తూ, భీముణ్ణి దాటుకుని మనసేనమీదికి వచ్చారు. పిడుగులాటి బల్లెం విసిరాడు దుర్యోధనుడు. మంటలుకక్కుతూ వెళ్ళింది బల్లెం. చేకితానుడిమీద పడింది. దెబ్బతో చచ్చిపోయాడు చేకితానుడు. పట్టరానికోపంతో మనసేమీద పడ్డారు పాండవులు. వడగళ్ళవానలా కురిపించారు బాణాలు.

శల్యుడు తెలువుకున్నాడు. ధర్మరాజుమీదికి వెళ్ళాడు. దుర్యోధనుడు పురికొల్పడంతో అశ్వత్థామా, త్రిగర్తులూ మూడువేలరథాల వాళ్ళూ అర్జునుణ్ణి ముట్టడించారు. దుర్యోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుడితో డీకొన్నాడు. తక్కినయోధులు వొక్కుమ్మడిని పాండవసేన మథించారు. ఆకాశం ఎత్తున ధూళిరేగింది. కన్నూకన్నూ కవపళ్ళేదు. సింహనాదాలుచేస్తూ, బిరుదులుచెప్పుకుంటూ ప్రాణాలమీద ఆశమాని

పోరాడారు సైనికులు. రక్తం కాలవలుపారింది. దాంతో ధూళి అడగారి పోయింది. "కొట్టండి, పొడవండి, నరకండి" ఆకాశం బద్దలు చేశాయి కేకలు. దారుణంగా జరిగింది దొమ్మీయుద్ధం

శల్యుడి పరాక్రమం

ధర్మరాజుమీద అమ్ములవాన కురిపించాడు శల్యుడు. చిన్న చిరునవ్వుతో పద్నాలుగు బాణాలు నాటించాడు ధర్మరాజు. గట్టి దొకబాణం అతడి బోరమీదతగిలించాడు శల్యుడు. చుర్రుమంది ధర్మరాజుకి. శల్యుడి చక్రరక్షకుణ్ణి చంద్రసేనుణ్ణి చంపేశాడు. తొమ్మిది బాణాలుకొట్టి అతడిసారథిని కెవ్వాకెవ్వామనిపించాడు.

సాత్యకీ, భీముడూ, చేదిసేనా కలిసి శల్యుడిమీదిపడ్డారు. ఎంచి ఎంచి అయిదుబాణాలు భీముడిమీద వేశాడు శల్యుడు సాత్యకిమీద ఇరవైఏడు వేసి నొప్పించాడు. తీవ్రమైనబాణాలు కొట్టి పాతికమంది చేదిరథికుల్ని చెండాడాడు. నకులుడూ, సహదేవుడూ వచ్చారు. ఇద్దరు మేనల్లుళ్ళనీ ముచ్చెమటలుపోయించాడు శల్యుడు. ఒళ్ళంతా చిల్లులు పడేట్టు కొట్టాడు.

చూశాడు ధర్మరాజు. పులిలాగ వురికాడు. ఛడాఛడి బాణాలు తగిలించాడు. శల్యుడిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు. మరింత మండిపోయాడు శల్యుడు తన బాణాల వేడంతా చూపెట్టాడు. భీముణ్ణీ నకులసహదే వుల్నీ పదేసిబాణాలతో నొప్పించాడు. ధర్మరాజు వొళ్ళంతా రక్తాలు కారించాడు. చూసి, భీముడూ, సాత్యకీ, నకులసహదేవులూ నిప్పులు కక్కురు పాముల్లాంటి బాణాలు గుప్పించారు. అన్నీ నరికేశాడు శల్యుడు. అందరిమీదా బాణాలు రువ్వాడు. మరో జెండా రథంమీద ఎత్తించాడు.

మా మా ఎ టు పో తా వు?

ఉరికి, పిడుగులాంటిబాణం శల్యుడిమీద వేశాడు భీముడు. ఆవూవుని మరి ఏడు బాణాలు గుప్పించాడు. వరసపెట్టి వందబాణాలు కొట్టాడు సాత్యకి. నకులుడు అయిదూ, సహదేవుడు పద్నాలుగూ తీవ్రమైనకోలలు కొట్టారు. రుద్రుడే అయిపోయాడు శల్యుడు. భీముడి మీద డబ్భయిమూడు బాణాలు వేశాడు. అదేవరసని సాత్యకిని పాతిక బాణాలతోనూ, నకులుణ్ణిఅయిదుబాణాలతోనూ, సహదేవుణ్ణి మూడు బాణాలతోనూ, ముచ్చెమటలు పోయించాడు ఒక భల్లంవేసి సహ దేవుడి ధనుస్సు తునకలుచేసేశాడు.

"మామా, ఎటుపోతావు!" అంటూ మరో ధనుస్సు అందుకున్నాడు సహదేవుడు. ఉగ్రమైనబాణాలు వేశాడు. భీముడూ, సాత్యకీ మంచిమంచి బాణాలుకొట్టారు. శరీరమంతా తూంట్లుపడేటట్టు శరవర్షం కురిపించాడు ధర్మరాజు. రక్తాలుకారుతూ సెలఏళ్ళపర్వతంలాగ అవుపించాడు శల్యుడు. ఉగ్రమూర్తి అయిపోయాడు అందరికీ అన్నిరూపులై పోరాడాడు. అయిదేసి బాణాలు కొట్టి అంతమందినీ నొప్పించాడు. ధర్మరాజు ధనుస్సు తుంచేశాడు.

"దీంతో నీ అంతం చూస్తాను" అంటూ దబ్బున ఇంకో ధనుస్సు అందుకున్నాడు ధర్మరాజు. శల్యుడి సారథిమీందా, గుర్రాల మీందా దారుణమైన బాణాలుకొట్టాడు. అతడిజెండా ఎగరగొట్టేశాడు.

పట్టరానికోపంవచ్చింది శల్యుడికి. పెదవులు బిగించాడు. పదిబాణాలు ధర్మరాజుమీద గుప్పించాడు. భరించలేకపోయాడు ధర్మరాజు. సొమ్మసిల్లి పడిపోయాడు.

సహించలేకపోయాడు సాత్యకి. రకరకాలబాణాలతో శల్యుణ్ణి కప్పెట్టాడు. దారైన భల్లంవేశాడు శల్యుడు. సాత్యకివిల్లునరికేశాడు.

అతను సర్దుకునేలోపుగ అతణ్ణీ నకులుణ్ణీ భీముణ్ణీ, సహదేవుణ్ణీ మూడేసిబాణాలు కొట్టి నొప్పించాడు.

ధర్మరాజు తెలివుకున్నాడు. అమాంతంగా ముద్గరం తీశాడు. శల్యుడిమీద విసిరికొట్టాడు. సాత్యకి తోమరం కొట్టాడు. భీముడు భల్లంవేశాడు నకులుడు శక్తిప్రయోగించాడు. సహదేవుడు గద విసిరాడు. వెడల్పాటిబాణాలు గబగబా వేశాడు శల్యుడు. అన్నీ అంతంతదూరంనుంచే కొట్టి పారేశాడు. సింహనాదం చేశాడు. శల్యుడి బాణాలతో పాండవుల ఆయుధాలు తునకలైపోయి ఆకాశం మీదా నిప్పులు మెరిశాయి. కళ్ళుమూసుకుపోయాయి చూస్తు.

రోషంతో ఆపాదమస్తకం వొణికిపోయాడు సాత్యకి. మంచి మంచిబాణాలు మూడు శల్యుడి సారధిమీద వేశాడు. రెండుబాణాలు శల్యుడిమీద కొట్టాడు. రెండూ శల్యుడివొళ్ళు దూసెళ్ళిపోయాయి. మరింత మండిపోయాడు శల్యుడు. ప్రచండమైన బాణాలు వేశాడు. ధర్మరాజునీ, సాత్యకినీ, భీముణ్ణీ, నకులసహదేవుల్నీ కీచుకీచుమనిపించాడు. ఆవూపుని అతడు పాండవుల్ని చంపేస్తాడనే అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు.

తెగించి శల్యుడిమీదికి వురికేశాడు భీముడు. సాత్యకీ, నకుల సహదేవులూ అతడితో కలిశారు. నలుగురినీ వూపేస్తూ పోట్లాడాడు శల్యుడు. అతడి నురోచక్రరక్షకుణ్ణి ద్యుమత్సేనుణ్ణి చంపేశాడు ధర్మరాజు చక్రరక్షకులు లేకపోయినా జంకలేదు శల్యుడు. జూలుబట్టి లాగిన సింహంలాగ విజృంభించాడు. భీముణ్ణీ, నకులసహదేవుల్నీ, సాత్యకినీ బాణాలతో కప్పెట్టాడు. వాళ్ళ గుర్రాలమీదా, సారథుల మీద రకరకాల బాణాలు వేశాడు. రక్తాలు కారించాడు.

గుండెల్లో దిగులుపుట్టింది ధర్మరాజుకి. "కృష్ణుడిమాట అబద్ధం కాదుకదా"!- తనలో తాను విచారించాడు- "భీముడూ

మొదలైన మొనగాళ్ళు తట్టుకోలేకపోతున్నారు" అనుకుంటూ సేనకి చెయ్యూపిసిరాను. సముద్రం కెరటాల్లాగ పాండవుల చతురంగసేన శల్యుడి మీదికి నడిచింది. అది మహాసముద్రమైతే శల్యుడు మందరపర్వతమై పోయాడు మహారాజా, మహాధైర్యశాలి శల్యుడు. అంత సేనా అల్లకల్లోలంచేసేశాడు. పాంచాలకుమాళ్ళు మొదలైన యావన్మందినీ, ధర్మరాజునీ బాణాలతో ముంచేశాడు. అతడి రణదాహం అద్భుతం. అతడి బాణపరాక్రమం చూసి మా కళ్ళే మేం నమ్మలేకపోయాం. దేవతలూ, గరుడులూ, ఖచరులూ అతణ్ణి వెయ్యినోళ్ళతో మెచ్చుకున్నారు.

అర్జునుడూ అశ్వత్థామా

అశ్వత్థామని ముందుపెట్టుకుని అర్జునుడిమీద దాడిచేశారు సంశప్తకులు. రకరకాల ఆయుధాలు కుమ్మరించారు. అందరికీ అన్నిరూపులై పోరాడాడు అర్జునుడు. అంతమందినీ బాణాలతో మంటలు పుట్టించాడు. ఎంతకొడితే అంత మీదపడ్డారు సంశప్తకులు. అతడి గుర్రాలమీదా, సారథి కృష్ణుడిమీదా, రథంమీదా, వానరపతాకం మీదా, అతడిమీదా ఘోరంగా బాణాలవాన కురిపించారు. కాలూ చెయ్యాకదపలేకపోయాడు అర్జునుడు. గావుకేకలు వేశారు కౌరవులు.

వీరావేశంతో విజృంభించాడు అర్జునుడు. భల్లమూ, అర్ధచంద్రమూ, క్షురికాముఖమూ, నారాచమూ మొదలైన బాణాలు గుప్పించాడు. అవి గుర్రాలు కూల్చేశాయి. జెండాలు తుంచేశాయి. బాణాలు నరికేశాయి. ధనుస్సులు విరిచేశాయి. సారథుల్ని చంపేశాయి. రథాలు చెక్కేశాయి. కవచాలు చించేశాయి. చామరాలు కొట్టేశాయి. గొడుగులు విరిచేశాయి రక్తాలు కారించాయి. కండలు తరిగేశాయి. ఎముకలు పగిలించాయి. కాళ్ళు తుంచేశాయి. చేతులు

నరికేశాయి. గుండెలు చీల్చేశాయి. మర్మస్థానాల్లో చొరబడ్డాయి. కిరీటాలు దొర్లగొట్టాయి. తలకాయలు రాలగొట్టాయి. ప్రాణాలు పీల్చేశాయి. రౌద్రం పూని, ప్రళయరుద్రుడు ప్రళయతాండవం చేసినట్టు కనపడింది. రెండు వేలమంది రథికులు తెగిపోయారు. పెద్ద అడవి దహించిన అగ్నిహోత్రుడిలాగ అవుపించాడు అర్జునుడు. అతడి తేజో మహిమ సహించలేకపోయాడు అశ్వత్థామ. పులిలాగ అతడిమీదికి దూకాడు. కత్తుల్లాటి బాణాలు పన్నెండు నాటించాడు. కృష్ణుడిమీద పది తగిలించాడు.

మెచ్చుకుంటూ చిరునవ్వు నవ్వాడు అర్జునుడు. అతడి గుర్రాలు నాలుగూ నరికేశాడు. సారథిని తారుమనిపించాడు. నిండా నారి లాక్కుండానే వేసి అతడిమీద మూడు బాణాలు నాటాడు. ముసలం విసిరాడు అశ్వత్థామ. అయిదు బాణాలతో కొట్టేశాడు అర్జునుడు. పరిఘ విసిరాడు అశ్వత్థామ. ఆరుకోలలతో కొట్టేశాడు అర్జునుడు. మరో మూడు బాణాలు అతడిమీద వేశాడు. ఇంతలో సంశప్తకసేన అశ్వత్థామని తోసుకుంటూ వెళ్ళింది. అర్జునుణ్ణి చుట్టుముట్టింది.

పాంచాలకుమారుడు సురథుడు అశ్వత్థామ మీదికివచ్చాడు. గబగబా వర్షంకురిపించాడు బాణాలు. ఒకే ఒక్క బాణంతో డిగాడు అశ్వత్థామ. సురథుణ్ణి చంపేశాడు. అతడి రథం ఎక్కేశాడు. ప్రచండమైన బాణాలు వేసి అర్జునుణ్ణి ముట్టడించాడు. ఉప్పొంగిపోయారు సంశప్తకులు.

పగలు రెండు జాములయింది.

దుర్యోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి కదలనివ్వలేదు. అయిదు బాణాలు కొట్టి అతణ్ణి నొప్పించాడు. మరో తొంభై బాణాలు వొంటి నిండా నాటించాడు. విషసర్పాల్లాటి బాణాలు డబ్బయి కొట్టాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. కీచుకీచుమనిపోయాడు దుర్యోధనుడు. అతడి

తమ్ముళ్ళు పెద్దసేనతో వెళ్ళారు. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి ముట్టడించారు. అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ కుమ్మరించారు. బొమలు ముడివేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు, పెదవులు కొరుకుతూ విజృంభించాడు. తీవ్రమైన బాణాలు కురిపించాడు. టూటాఖంఖంచాడు సేనాపతులు.

కృపుడిమీదా, కృతవర్మమీదా శిఖండిదాడిచేశాడు. అతడికి ప్రభద్రకులు తోడ్పడ్డారు వల్లమాలినవడి చూపించారు. కృపుడూ, కృతవర్మా నిలువుగా మండిపోయారు. తమ చేవంతా చూపించారు. అద్భుతంగా పోరాడారు. శత్రువుల్ని ముచ్చెమటలు పోయించారు.

మామా అల్లుళ్ళు

ధర్మరాజునీ, భీముణ్ణీ, నకులసహదేవుల్నీ, సాత్యకీ మొదలైన వాళ్ళనీ ముప్పుతిప్పలు పెట్టాడు శల్యుడు. బాణాలమీద బాణాలు వేసి నొప్పించాడు. నకులుడు పదిబాణాలు అతడి గుండెలమీద కొట్టాడు. బొమలు ముడివేశాడు శల్యుడు. మూడుబాణాలు మేనల్లుడి మీద తగిలించాడు. తక్కిన మేనల్లుళ్ళు ముగ్గురూ వొక్కమొగిని అతడిమీద పడ్డారు. వాళ్ళతో సాత్యకి కలిశాడు. నలుగురినీ ఉగ్రమైన బాణాలతో కప్పెట్టాడు శల్యుడు. మంగలికత్తిలాటి బాణం కొట్టి నకులుడి ధనుస్సు నరికేశాడు.

నాగుపాంలాగ లేచాడు నకులుడు. మరో మంచిధనుస్సుఅందుకున్నాడు. వరసబాణాలు కురిపించాడు. సాత్యకి తొమ్మిది వేశాడు. ధర్మరాజు పదీ, సహదేవుడు పదీ తగిలించారు. డబ్భయితొమ్మిది బాణాలు బాదేసి సాత్యకిని గిప్పెట్టించాడు శల్యుడు. కత్తిలాటి బాణం వేశాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. గుర్రాలు కూల్చేసి, వంద బాణాలు అతడిమీద నాటించాడు. అలా అతడికొవ్వు అడిచేశాడు శల్యుడు. మేనళ్ళుళ్ళ బాణాలు మీదికిరాకండా కాసుకున్నాడు.

మధ్యలోనే వాటిని తుంచేశాడు. ఒక్కడూ అతడిదగ్గరికి చేరలేకపోయారు.

మరో రథంవేసుకు మళ్ళా పరిగెత్తుకువచ్చాడు సాత్యకి. వడివడిగా వాడివాడి బాణాలు గుప్పించాడు. ధర్మరాజూ, తక్కిన ముగ్గురుతమ్ముళ్లూ అతడితో కలిశారు ఘోరంగా శల్యుణ్ణి ముట్టడించారు. అయిదుగురితోనూ అసహాయశూరుడై పోరాడాడుశల్యుడు. అతడి బాణాలతో ఆకాశం చీకట్లుకమ్మింది. అతడిచేవా, అతడిలావూ అసాధారణమనిపించాయి శత్రుయోధులు అంతమందీ అతడిచేత భంగపడ్డారు. సేనసేనంతా అటే తిరగబడింది.

కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ అది చూశారు. సేనయావత్తూ ఏకముఖంచేశారు. తరుముకువచ్చారు. కృపుడూ, కృతవర్మా అర్జునుణ్ణి ఆక్రమించారు. సహదేవుడూ శకునీ కలబడ్డారు. ద్రౌపదికొడుకులూ, కొందరు రాజులూ, శిఖండీ అశ్వత్థామని ఆక్రమించారు. భీముడు దుర్యోధనుడిమీద పడ్డాడు. నకులునితో కలిసి ధర్మరాజు శల్యునితో తలపడ్డాడు. ఉభయపక్షాల యోధులూ పరస్పరం ఢీకొన్నారు. రెండుసేనలూ ఉద్ధృతంగా విరగబడ్డాయి అంతకంతకీ అధికంగా రాజుకుంది యుద్ధం.

రౌద్రం మూర్తీభవించినట్టురెచ్చిపోయాడు శల్యుడు. పాంచాలంవాళ్ళూ, యాదవులూ మొదలైన మహారథికులూ, పాండవయోధులూ- ఇంతమందీ అతణ్ణి అడ్డుకోలేకపోయారు. చిత్రవిచిత్రమైన గతుల్లో రథం మెరిపించాడతడు. ఎక్కడపడితే అక్కడ ప్రత్యక్షమయాడు. రకరకాలబాణాలు విరజిమ్మాడు. ఆకాశం కప్పెట్టాడు. మధ్యాహ్నమయినా సూర్యబింబం అవుపడకుండా అయిపోయింది.

ఏనుగులుచంపుతూకొండలుకూల్చిన దేవేంద్రుడిలా కనిపించాడు శల్యుడు. రథాలు ధ్వంసంచేస్తూ మేఘాలుచెదరగొట్టిన పెనుగాలిలా

అప్పుపించాడు. గుర్రాలు కూలగొడుతూ లేళ్ళమంద చంపుతూన్న పులిలా కనిపించాడు. కాల్బలం రాలగొడుతూ కారడివి కాల్చిన కార్చిచ్చులా కనపడ్డాడు. సర్వసంహారానికి పూనుకున్న యముడిలాగ, ప్రళయరుద్రుడిలాగ, హఠాత్తుగా లేగిన మృత్యుముఖంలాగ శత్రుసంహారం చేశాడతడు. అతడి అద్భుతపరాక్రమంచూసి ఉభయసేనలూ తలలూపాయి.

అంతకంతకీ మరింత మరింత రెచ్చిపోయాడతడు. సేనసేనంతా రకరకాల బాణాలతో నింపేశాడు. అంతకంతకీ భయంకరమైంది అతడి వడి. ధర్మరాజుసేన తట్టుకోలేకపోయింది. పడుతూ లేస్తూ పరుగులు తీసింది. "ఆగండీ, ఆగండీ"– చెయ్యెత్తి కేకలువేశాడు ధర్మరాజు. అదిలించాడు. గద్దించాడు, ఆగలేదు పాండవసేన. తెగించాడు ధర్మరాజు "మామా" అంటూ శల్యుడిమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు. రాజు వెళ్ళడంచూసి, పారిపోతున్న సేన వెనక్కి మళ్ళింది. మళ్ళా యుద్ధానికి పూనుకుంది.

నేను మామనో. నన్ను మామో

తమ్ముళ్ళనీ తన సేనానాయకుల్నీ దగ్గిరికి పిలిచాడు ధర్మరాజు. అందరినీ చూస్తూ అందుకున్నాడు:

"భీష్ముడూ మొదలైన మహావీరుల్ని పడగొట్టారు మీరు. మీ భుజబలం విశ్వవిఖ్యాతమైంది. ఇవాళ మనకి శల్యంలా వున్నాడు శల్యుడు. ఇతడు నావాంతుకి పడ్డాడు. ఇది అడ్డులేకండా సాగేపద్ధతి చెపుతాను, వినండి. నా రథానికి వలపట నకులుడూ, సాత్యకీ దాపట సహదేవుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ చక్రరక్షకులై నడవాలి. వెనక అర్జునుడు పృష్ఠరక్షకుడై రావాలి. భీముడు ముందు నడవాలి. ఇదంతా ఎందుకంటారా? ఇవాళ నేను మామనో, నన్ను మామో

చంపెయ్యడం తప్పదు. తెంపుచేసుకుని బయలుదేరుతున్నాను నేను. కనక గట్టిప్రయత్నంచెయ్యడం కర్తవ్యంనాకు కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా, శకునీ, దుర్యోధనుడూ శల్యుణ్ణి కాయడానికి శాయ శక్తులా ప్రయత్నిస్తారు. మీరు వాళ్ళని చూసుకుంటే చాలు, నేను శల్యుణ్ణి చంపేస్తాను'' అన్నాడు.

అందరూ ధర్మరాజు పూనిక అంగీకరించారు; మెచ్చుకున్నారు. అతడిరథం సర్వాయుధాలతోనూ నింపారు. అతడు చెప్పినప్రకారం అంత మందీ సిద్ధపడ్డారు. ఉత్సాహంతో వుప్పొంగింది పాండవసేన. గణగణా ఏనుగులగంటలు మోగాయి. రథచక్రాలు వురుములు వురిమాయి. గుర్రాల మువ్వలు ఘల్లుఘల్లుమన్నాయి. ధణంధణా నిస్సాణాలు రేగాయి. భటులు సింహనాదాలుచేశారు. రణరంగమంతా హోరెత్తి పోయింది. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి.

అలా పెద్దఎత్తుమీదవచ్చాడు ధర్మరాజు. చూశాడు శల్యుడు. ఉద్రేకంతో వుప్పొంగిపోయాడు. తనసేనని హెచ్చరిస్తూ అతడివెంట వెళ్ళాడు దుర్యోధనుడు. సేనల ఉద్ధృతానికి గజగజలాడింది భూమి.

పులీ, పులీ, కలబడినట్టు ధర్మరాజూ, శల్యుడూ కలబడ్డారు పిడుగుల్లాంటి బాణాలు గుప్పించుకున్నారు. ఆ ఇద్దరూ కలబడడమే తడువు, పాలోమంటేపాలోమనికౌరవసేనా, పాండవసేనా కలబడ్డాయి. దొమ్మీయుద్ధం జరిగింది.

భీముడూ, దుర్యోధనుడూ పోట్లాడారు. ఒక అర్ధచంద్రబాణం వేశాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి సింహంజెండా సరికేశాడు. మణుల తోనూ, చిరుగంటలతోనూ ఝణఝణలాడుతూ కిందపడిపోయింది సింహపతాకం. అది ఇలాపడిందో లేదో, మరో వెడల్పాటి బాణం కొట్టాడు నీకొడుకు. భీముడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. పటపటా పళ్ళుకొరి కాడు భీముడు. భయంకరమైన శక్తితీశాడు. బలంకొద్దీ విసిరికొట్టాడు.

దుర్యోధనుడిగుండెలు దూసుకుపోయింది శక్తి. మూర్ఛపోయాడతడు. మరోధనుస్సు ఎత్తాడు భీముడు. మంగలకత్తిలాటి బాణం వేశాడు. దుర్యోధనుడి సారథితల వూడ్చేశాడు. రథం ఈడ్చుకుంటూ పారిపోయాయి గుర్రాలు. కకావికలైపోయింది కౌరవసేన.

కృపుడూ, కృతవర్మా, అశ్వత్థామా అది చూశారు. పాండవ సేనమీదికి పరిగెత్తారు. అమాంతంగా వచ్చాడు అర్జునుడు. వాళ్ళని అడ్డుకున్నాడు. రామరావణ యుద్ధం జరిగిపోయింది.

తిరగబడింది కౌరవసేన శల్యుణ్ణి దాటుకుంటూ వెళ్ళింది. ధర్మరాజుని ముట్టడించింది రకరకాల బాణాలు కురిపించింది. దారుణమైన ఆయుధాలు కుమ్మరించింది.

యమధర్మరాజులా రెచ్చిపోయాడు ధర్మరాజు. చిత్రచిత్రమైన గతులతో రథం పరిగెత్తించాడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ కూలగొట్టాడు చతురంగసేన తునాతునకలై పోయింది. పోగులుపడింది. రక్తంతో రొంపిరొంపి అయిపోయింది రణరంగం. అందులో మునిగి తేలాయి కళేబరాలు. వీరవిహారంచేశాడు ధర్మరాజు. ధర్మరాజుని మెత్తనివాడనే వాళ్ళు జనులు. శత్రువులికిమాత్రం నిష్ఠురుడై పోయాడతడు. "ద్రోణాచార్యుల శిక్షణ వ్యర్థంకాలేదు"- ఆశ్చర్యపోతూ మెచ్చుకున్నారు దేవతలు.

శల్యుడి ఎదటి సైన్యభాగమంతా బయలై పోయింది. క్షణక్షణానికీ నలిరేగిపోయాడు ధర్మరాజు. వాడివాడి బాణాలతో వేడి చూపించాడు శల్యుడు. మేనమామఅని మెత్తపడలేదు ధర్మరాజు. అతడి బాణాలన్నీ కొట్టిపారేశాడు. చిన్నచిరునవ్వుతో బాణంమీద బాణం తగిలించాడు.

ధర్మరాజు అనంతవిజయం పూరించాడు. శల్యుడు తన శంఖం

పూరించాడు. అటూ, ఇటూ భేరీలూ అవీ భోరుభోరున మోగాయి. ఆకాశం గింగురుమంది. రెండుసేనలూ గుబగుబలాడాయి.

ధర్మరాజూ, శల్యుడూ ఘోరమైనబాణాలు గుప్పించుకున్నారు. రక్తాలుకారి, ఇద్దరూ పూచిన బూరుగుచెట్లలా అవుపించారు. కౌశలానికీ, సామర్థ్యానికీ, చేవకీ ఇద్దరూ వొక్కలావున్నారు. “శల్యుణ్ణి చంపేసి, ధర్మరాజే రాజ్యమేలుతాడో, ధర్మరాజునికొట్టేసి, శల్యుడు దుర్యోధనుణ్ణే రాజుచేస్తాడో”- సందేహంలోపడ్డారు చూసేవాళ్ళు.

ధర్మరాజు ధనుస్సు తుంచేశాడు శల్యుడు. ఏకటాకీని వంద బాణాలు బాదేశాడు. నిలువునా నిప్పులుకురిశాడు ధర్మరాజు. ఇంకో ధనుస్సు తీశాడు. గుక్కతిప్పకుండా మూడు వందల బాణాలు గుప్పించేశాడు. శల్యుడిగుర్రాలు కొట్టేశాడు. సారథిని వూడ్చేశాడు. జెండా ఎగరగొట్టేశాడు, కాలూ, చెయ్యీ కదపలేకపోయాడు శల్యుడు. క్షణంలో అయిపోయేవాడతడు. తలవెంట్రుకవాసి తప్పిపోయింది. గద్దలా వాలాడు అశ్వత్థామ. అమాంతంగా రథంమీదికి తెచ్చేశాడు. తప్పించి పట్టుకువచ్చేశాడు. సింహనాదంచేశాడు ధర్మరాజు. కౌరవసేన వెంటతరిమాడు.

మరో రథం కూర్చుకున్నాడు శల్యుడు. శరవర్షంకురిపిస్తూ ధర్మరాజు మీదికి పరిగెత్తాడు. పాండవసేనలో పేరుపడ్డ మొనగాళ్ళందరూ సేనలతో అతడిమీదికివచ్చారు. సాత్యకిమీద పది బాణాలు కొట్టాడు శల్యుడు. భీముడిమీదా, నకులసహదేవులమీదా తలో మూడూతగిలించాడు. పట్టపగ్గాలు లేకపోయా యతడికి. బాణవేగంతో పాండవసేనలో చొరబడిపోయాడు. వీరవిహారంచేశాడు. చెరువు కలిచేసిన మదపుటేనుగులాగ, లేళ్ళమందమీద పడిన సింహంలాగ, ఎండిన అడివిలో దావాగ్నిలాగ, త్రిపురసంహారంచేసిన ఫాలాక్షుడిలాగ శత్రుసేన కలిచేసి, చంపేసి, మాడ్చేసి, సర్వదుంబాలాచేసేశాడు.

ధర్మరాజు ముందున్న చతురంగసేన హతమార్చేశాడు ధర్మరాజు మీద కలబడ్డాడు. నకులసహదేవులూ, సాత్యకీ, భీముడూ — వీళ్ళని వెంటపెట్టుకుని ఎదిరించాడు ధర్మరాజు. నల్లతాచుల్లాంటి బాణాలు తొడిగాడు. మేనమామ గుండెలమీద నాటించాడు.

మనసేన పురికొల్పాడు దుర్యోధనుడు. పొలోమని తోసుకు వెళ్ళారు మన సైనికులు. పాండవయోధులతో పోరాడారు.

ధర్మరాజు వొళ్ళు తూంట్లు పడేట్లు ఏడుబాణాలు కొట్టాడు శల్యుడు. తొమ్మిదిబాణాలు కొట్టాడు ధర్మరాజు. పెద్దపులుల్లాగ, మదపుటేనుగుల్లాగ, సింహంకొదముల్లాగ ఇద్దరూ యుద్ధం చేశారు. ఒకళ్ళని వొకళ్ళు నొప్పించారు. ఒకళ్ళని వొకళ్ళు కీచుకీచు మనిపించారు. దిట్టమైన శరపబాణాం అరిపోశాడు శల్యుడు. ధర్మరాజు రొమ్ములమధ్య నాటించాడు. అంతకంటే ఘోరమైన బాణం నాటించాడు ధర్మరాజు. దెబ్బతో తెలివితప్పిపోయాడు శల్యుడు. సింహనాదంచేశాడు ధర్మరాజు. అంతలోనే తెలువుకున్నాడు శల్యుడు. కళ్ళల్లోనిప్పులుకక్కాడు. అగ్గిపిడుగులాంటి బాణంవేశాడు. ధర్మరాజుని నొప్పించాడు. ఒకటిమీద వొకటి ఆరుబాణాలు వేశాడు ధర్మరాజు. శల్యుడి బంగారుకవచం నరికేశాడు. తొమ్మిదిబాణాలు అతడిగుండెలు దూసెళ్ళిపోయినట్టు కొట్టాడు. మంగలికత్తుల్లాంటి రెండు బాణాలు వేశాడు శల్యుడు. ధర్మరాజుధనుస్సుతునకలుచేశాడు. ఇంకోధనుస్సు అందుకున్నాడు ధర్మరాజు. శల్యుడివొళ్ళు చీలికలుచేశాడు.

ధర్మరాజుకి దన్నయి పోరాడాడు భీముడు. పిడుగుల్లాంటి బాణాలు గుప్పించాడు. మరో కవచం వేసుకున్నాడు శల్యుడు ధర్మరాజు కవచమూ, భీముడికవచమూ నరికేశాడు. బుజాలు దూసుకుపోలునట్టు అన్నమీద తొమ్మిది బాణాలూ, తమ్ముడిమీద రెండూ తగిలించాడు.

కృపాచార్యుడు ధర్మరాజు సారథిని చంపేశాడు. శల్యుడు గుర్రాలు కూల్చేశాడు.

"కృష్ణుడిమాట అబద్ధం కాదు కదా!" దిగాలుమని, తనలో తాను శంకించాడు ధర్మరాజు-"శల్యుణ్ణి గెలవమన్నాడు నన్ను. దైవ బలం ఎలావుందో, ఏమవుతుందో?" అనుకున్నాడు. అంతలోనే, ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు. "జగన్నాథుడు శ్రీకృష్ణుడు. అతడిమాట అబద్ధమెందుకవుతుంది? కృష్ణా, నీమాట అమోఘం కావాలి." మనస్సులో కృష్ణుణ్ణి ప్రార్థించాడు. శివుణ్ణి ధ్యానించాడు. "మూడుకళ్ళ దేవుణ్ణి త్రిశూలంతో తేజరిల్లేవాణ్ణి, నిర్గుణుణ్ణి, రాక్షసుల్ని సంహారించేవాణ్ణి, చతుర్భుజుణ్ణి ఆశ్రయిస్తున్నాను. యుద్ధంచేస్తున్న అర్జునుడి ఎదటి భాగాన ప్రచండమూ, ఉగ్రమూ అయిన త్రిశూలం పట్టుకొని, శత్రు కోటి సంహారిస్తూ, నాకళ్ళముందు కేళిచేస్తున్న దేవుణ్ణి, పురుషో త్తముణ్ణి జయంకోసం ప్రార్థిస్తున్నాను."

ఉన్నతమూ, అపూర్వమూ అయిన శరీరకాంతితో ప్రకా శించాడు ధర్మరాజు మెల్లిమెల్లిగా శల్యుడిమీద బాణాలువేశాడు. ఆబాణాలు చూసి, ధర్మరాజుశక్తి చల్లబడిపోయిం దనుకున్నాడు శల్యుడు. చెల రేగిపోయాడు. గబగబా బాణాలు గుప్పించాడు.

చూసి, పళ్ళుబిగించాడు భీముడు. ఒక వాడిబాణం వేశాడు. శల్యుడివిల్లు తుంచేశాడు. నిప్పులు కక్కిన బాణాలు గుప్పించాడు. అతడి వొళ్ళంతా రక్తాలుకారించాడు. గుర్రాలు చంపేశాడు. సారథి పీక తెగేశాడు కత్తుల్లాంటిబాణాలు కొట్టాడు. శల్యుడికవచం చీల్చేసి కిందపడగొట్టేశాడు. అదంతా లిప్తలమీద చేసేశాడు.

రథంపోయా, ధనస్సువిరిగీ, కవచంలేకండా అయిపోయాడు శల్యుడు. డాలూ కాలసర్పంలాంటి కత్తీ పుచ్చుకుని రథందిగాడు. కళ్ళల్లో అగ్గి కురిశాడు. ధర్మరాజు మీదికి పరిగెత్తాడు. పట్టుమని

పదిఅంగులు వేళ్ళాడో లేదో, అతని కత్తీ, డాలూ తుక్కుకింద కొట్టేశాడు భీముడు. కేకలూ, రణవాద్యాలూ హోరెత్తించారు పాండవులు.

శల్యుడి వధ

నేస్తా, చేవా కల శల్యుడి పరిజనులు చెప్పిన కవచమూ, గదా అతడికి అందించారు. రెప్పపాటులో కవచం వేసుకున్నాడు శల్యుడు గదతిప్పుతూ, ధర్మరాజుమీదికి డేగలా పరిగెత్తాడు. సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, ద్రౌపదికొడుకులూ, నకులసహదేవులూ రకరకాల బాణాలు కురిపించారు. లక్ష్యపెట్టలేదు శల్యుడు. చిత్రవిచిత్రంగా గదతిప్పుతూ, అవన్నీ అడ్డుకుంటూ ముందుకిసాగాడు భీముడు. అడ్డు తగులుతూనే వున్నాడు. అయినా ఆగలేదతడు. గుర్రాలూ, సారథీ లేని రథంమీదవున్న ధర్మరాజుమీదికి సింహంలాగ వురకలు పెట్టాడు. నిప్పులుకురుస్తూ చూశాడు ధర్మరాజు.

"ఇతడు నావాంతు అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. నువ్వే హతమార్చాలి అని నన్ను పంపాడు" అనుకుంటూ శక్తివేపు చూశాడు. కృష్ణుణ్ణి తలుచుకున్నాడు. "నీభక్తుణ్ణి. జయం చేకూర్చు" అని ప్రార్థించాడు. రోజూ పువ్వులూ, గంధమూ పెట్టి తాను పూజిస్తూ వచ్చినశక్తికి నమస్కరించాడు. మణులతో జిగేలుమనిపోతూ, బంగారం చిరుగంటలతో రణరణమంటూ, ఘోరంగావుంది శక్తి. చప్పున తీశాడు. దృఢముష్టితో పట్టుకున్నాడు.

రౌద్రోద్రేకంతో శక్తి పట్టుకున్నాడు ధర్మరాజు. త్రిపురసంహారంచేసిన శివుడిలాగ మనోహరంగా, భయంకరంగా కనిపించాడు. కళ్ళల్లో ప్రళయాగ్ని మండుతోంది. మీదికి వురుకుతూన్న శల్యుణ్ణి చురచురా చూశాడు. ఆచూపుకి శల్యుడు మసికాకపోడమే చిత్రమనిపించింది.

ఉరికేస్తున్నాడు శల్యుడు. ఇక లిప్తలో ధర్మరాజుమీద పడతాడు. గదతో బా దేస్తాడు. తరవాత!-

బాహువులు కుంచించాడు ధర్మరాజు. విశాలమైన వక్షస్థలం బాగా చాచాడు. వజ్రాయుధంలాగ జిగేలుమంటూన్న శక్తి బలం కొద్దీ శల్యుడిమీద కొట్టేశాడు. శల్యుడి కవచం దూరి, గుండెలు దూసుకుపోయి, వెన్నుపూస పగిలించి వెళ్ళి, భూమిమీద చొచ్చుకు పోయింది శక్తి. గుండెల్లోంచి, ముక్కులోంచి, చెవులోంచి, కళ్ళల్లోంచి రక్తంవొలికి, వొళ్ళంతా అయిపోయింది. రెండు చేతులూ చాసేసి, ధర్మరాజు దిక్కు తలపెట్టి వారగిలా పడిపోయాడు శల్యుడు. వజ్రాయుధం తగిలి పెద్ద కొండశిఖరం పడిపోతే ఎలా అనిపిస్తుంది, అదిగో అలా అనిపించింది. భూమిమీద బోర్లా పడిన శల్యుడు, భార్య గుండెలమీద వాలిన ప్రాణనాథుడిలా కనిపించాడు ధర్మయుద్ధంలో ధర్మరాజుచేత చచ్చిపడివున్న అతడు విధియుక్తంగా హోమంచేసి వొదిలిపెట్టాక ఆరిపోయిన అగ్నిహోత్రంలా అవుపించాడు.

శల్యుడు కూలిపోగానే అతడి తమ్ముడు ఉగ్రుడైపోయి ధర్మరాజుమీదికి పరిగెత్తాడు. అందమైన ధనుస్సు అందుకున్నాడు ధర్మరాజు. అటలాగ, శల్యుడితమ్ముడి ధనుస్సు నరికేశాడు. అతడిజెండా వూడగొట్టేశాడు ఒక వెడల్పాటి బాణంవేసి, అతడి తల నరికేశాడు. కుండలాలతో మెరిసిపోతూ కింద దొర్లిపోయింది అతడితల. వృత్రుణ్ణి చంపిన దేవేంద్రుణ్ణి దేవతలు పొగిడినట్టు ధర్మరాజుని పొగిడారు పాండవసైనికులు. రణదుందుభులు మోగించారు. శంఖాలు పూరించారు. సింహనాదాలు చేశారు. చెదిరిపోతున్న కౌరవసేనని "పట్టండి. కొట్టండి" అంటూ సాత్యకి వెంటతరిమాడు. అతణ్ణి కృతవర్మ అడ్డుకున్నాడు, యాదవవీరులు ఇద్దరూ సింహాల్లాగ పోరాడారు.

కృతవర్మ పదిబాణాలు వేసి సాత్యకిని నొప్పించాడు. గుర్రాలు కీచుకీచుమనిపించాడు. అతడి ధనుస్సు తెంచేశాడు. అంతకంటే మంచిది మరోధనుస్సు తీశాడు సాత్యకి. మెరుపుల్లాటిబాణాలు కృత వర్మ రొమ్ముమధ్య నాటించాడు. గుర్రాలు కొట్టేశాడు. రథం ఇరుసు నరికేశాడు. సారథిని తారుమనిపించేశాడు.

చూసి, రథంపరిగెత్తించాడు కృపాచార్యుడు. కృతవర్మని తన రథంమీద పట్టుకువచ్చేశాడు. మనసేన తోకముడిచేసింది. వెంటతరుముకు వచ్చారు పాండవులు. ఒక్కడేవెళ్ళిఅడ్డుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. మరోరథం వేసుకు పరిగెత్తాడు కృతవర్మ. అతడిగుర్రాలు కూల్చేశాడు ధర్మరాజు. అశ్వత్థామ కృతవర్మని తన రంథమీదికి పట్టుకుపోయాడు. కృపాచార్యుడు ధర్మరాజుతో కలబడ్డాడు. అతడి ఎముకల్లో ఆరుబాణాలు నాటించాడు ధర్మరాజు. ఆరుకి పదికలిపి పదహారుబాణాలు వేశాడు కృపాచార్యుడు. అతడిగుర్రాలు కీచుకీచుమనిపించాడు.

శల్యుడి చుట్టాలు

అప్పుడు, చామరాలూ, తెల్లగొడుగూ అవీ పట్టించి, పెద్ద భద్రగజమెక్కి బయలుదేరాడు దుర్యోధనుడు. ఉత్సాహంతో పుప్పొంగింది కౌరవసేన. పొలికేకలు పెడుతూ శల్యుడిచుట్టాలు ఎంతో మంది దుర్యోధనుడి ఎదటికి వచ్చారు రథాలతోనూ వాటితోనూ పెద్ద ప్పెనలాగ తోసుకు వెళ్ళారు.

" మీరు ముందుకి తోసుకు వెళ్ళకండి. నాదగ్గిర నిలవండి "— వాళ్ళని వారిస్తూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు. కాని వినలేదు వాళ్ళు. నిలవలేదు. " ఏడీ ధర్మరాజు? ఏడీ?" అంటూ పాండవసేనలో దూసుకువెళ్లారు. ధర్మరాజుమీద కలబడ్డారు. రకరకాల బాణాలు వేసి

అతణ్ణి నొప్పించారు. భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ, సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ చతురంగ సేనలతో ఆరథికుల్ని చుట్టుముట్టారు. వెర్రెత్తిన మొసళ్ళు సముద్రంలో తిరుగాడినట్టు పాండవసేన అల్లకల్లోలంచేస్తూ పోరాడారు శల్యుడి చుట్టాలు.

"వాళ్ళు అలా పోరాడుతున్నారు. మనం చూస్తూ వూరుకోడమేమిటి?" దుర్యోధనుడిదగ్గిరికివచ్చి అన్నాడు శకుని.

"వాళ్ళు నామాట వింటేనా!" అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు — "నేను వొద్దంటూవుంటే పరిగెత్తారు. మన మేం చేస్తాం? మామా, ఏంచెయ్యాలో నువ్వే చెప్పు నన్నూ, నాపరివారాన్నీ రక్షించడానికి నువ్వే ఆధారం, ఇప్పుడు. ఒకబుద్ధి చెప్పవలసివచ్చినా, నువ్వే తగినవాడివి."

ఆమాటతో పొంగిపోయాడు శకుని. సైన్యం పరిపాలించడమూ, చెప్పవలసిన మంత్రాంగం చెప్పడమూ తనపనే అని మురిసిపోయాడు. "మహారాజా," మొదలెట్టాడు శకుని. తనకి తోచిన నాలుగుముక్కలూ ఉపదేశించాడు.

"సైనికులు పరాక్రమం చూపించి, సాహసంతో శత్రుసేన మద్య చొరబడినప్పుడు రాజు వాళ్ళని రక్షించడం ధర్మం. అలా రక్షించని రాజుని లక్ష్యపెట్టరు సైనికులు" అన్నాడు.

"అయితే పదండి" — ఎగపడ్డాడు దుర్యోధనుడు. రణదుందుభులు మోగాయి. పాలి కేకలు రేగాయి. చతురంగసేనతో పాండవుల మీదికి పరిగెత్తాడు దుర్యోధనుడు.

అర్జునుడూ, భీముడూ మొదలైన పాండవవీరులు శల్యుడి చుట్టాల్ని చావుదెబ్బలు కొట్టేశారు. ముచ్చెమటలూ పోయించారు. తుదకి అందరినీ చంపేశారు. ఆఉత్సాహంతో దుర్యోధనుడి సేనమీద

పడింది పాండవసేన. మనసేన బాగా దెబ్బతినేసింది. గుంపులుగుంపులు కూలిపోయింది. వెనకంజ వేసేసింది. కకావికలైపోయింది. దిగాలు పడిపోయాడు దుర్యోధనుడు. భీష్ముడు పడిపోయినప్పుడూ, ద్రోణుడు కూలిపోయినప్పుడూ, కర్ణుడు తెగిపోయినప్పుడూ ఎలా దుఃఖపడ్డారో అలా దుఃఖపడ్డారు మనవాళ్ళు.

"ధర్మరాజే ఇక మహారాజు, లోకానికి" ఒకళ్ళతో వొకళ్ళు చెప్పుకున్నారు పాండవసైనికులు – "ఇవాళ దుర్యోధనుడు అయిపోతాడు. తప్పదు. పాండవుల గెలుపు విని కుమిలిపోతాడు ధృతరాష్ట్రుడు. ధర్మపరులు గెలవడంలో ఆశ్చర్యమేముంది? హరిభక్తులికి ఐశ్వర్యం తప్పదు"

"మనసేన యుద్ధానికి భయపడి పారిపోయింది" తన సారథిని చూసి అన్నాడు దుర్యోధనుడు - 'నేను ధైర్యంచేస్తే కాని నిలవదు. దానికి రథంతప్ప వీలుండదు. చప్పున మనరథం పట్టుకురా."

కొ స్తలమీద రథం పట్టుకువచ్చాడు సారథి. ఏనుగు దిగి రథమెక్కాడు దుర్యోధనుడు. పౌరుషంతో వొళ్ళుపొంగించాడు. సేనలికి అడ్డంగా రథం వరిగెత్తించాడు.

"ఎక్కడికి పారిపోతారు?" చేయెత్తి హెచ్చరించాడు – "కొండలెక్కినా ఎక్కవస్తారు శత్రువులు. అడవిలోదూరినా వెంటాడతారు. చంపేసి కాని వొదిలిపెట్టరు. అలాంటి పిరికిచావుచచ్చి దుర్గతిపాలు కావడంకంటే, నిల్చి పోరాడండి. చచ్చి స్వర్గానికి వెళ్ళడమో, చంపి గెలుపు సాధించడమో మంచిది. భయపడకండి. పాండవసేన పల్చబడిపోయింది. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ బాగా అలిసిపోయారు. అయిపోవచ్చింది వాళ్ళపని. ఇప్పుడే మనం ఆక్రమిస్తే, ఇట్టే జయం మనచేతిలో పడుతుంది. పదండి, పదండి, కలబడండి" తొందరచేసేశాడు. పారిపోతూవున్న మనసేన మళ్ళింది.

దుర్యోధనుణ్ణి మెచ్చుకుంటూ పాండవుల మీదికి నడిచింది. ముందు దుర్యోధనుడి రథం సాగింది. పొంగెక్కిన సముద్రంలా వస్తూన్న పాండవ సేన సముద్రపొడ్డులా అడ్డేశాడు దుర్యోధనుడు.

తుఫానులాగ తోసుకువస్తూన్న భీముణ్ణి చుట్టుకుంది కౌరవ సేన. రకరకాల బాణాలు కురిపించింది. ఎన్నో అన్ని ఆయుధాలు కుమ్మరించింది. అరికాలిమంట నెత్తికెక్కింది భీముడికి. గదపట్టుకున్నాడు. రథం దిగాడు. ఘోరంగా సేనమీద పడ్డాడు. మహారణ్యం పడగొట్టిన సుడిగాలిలాగ వరసపెట్టి ఇరవైవేల కాల్బలం బాదేశాడు. పచ్చడి చేసేశాడు.

ఏనుగులూ, గుర్రాలూ అర్జునుడు పంచుకున్నాడు. నిష్ఠురమైన బాణాలు గాండీవానికి తొడిగాడు. కుప్పలుకుప్పలు కౌరవసేన కూలగొట్టాడు.

నకులసహదేవులూ, సాత్యకీ శకునిమీద పడ్డారు. వాడివాడి చిల్లకోలలు గుప్పించాడు. శకునిమాత్రం సామాన్యుడా ? దెబ్బకి దెబ్బతీసి నువ్వా నేనా అని పోరాడాడు.

సాల్వుడు

మదించిన పెద్దఏనుగెక్కి పాండవసేనలో చొరబడ్డాడు సాల్వుడు గుర్రపుదళాలు కలిచేస్తూ, ఏనుగుమందలు తరిమేస్తూ, రథాలు విరిచేస్తూ, కాల్బలాలు కూలగొడుతూ వీరవిహారం చేశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు అతడిమీదికి రథం పరిగెత్తించాడు. అతణ్ణి మట్టించెయ్యాలని మదపుటేనుగు పురిగొల్పాడు సాల్వుడు. పిడుగుల్లాంటి ఇనుపబాణాలు తొడిగాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. గబగబా ఏనుగు కుంభస్థలంమీద నాటించాడు. భరించలేకపోయింది ఏనుగు. గీపెట్టింది; వెనుకకు తీసింది. తన చేవంతా చూపించాడు సాల్వుడు. పారిపోతున్న ఏనుగుని చిత్రంగా

మళ్ళించాడు. "అద్గదీ అలావుండాలి"— ను-వన్నందీ మెచ్చుకున్నా రతణ్ణి.

వెర్రికోపంతో వెళ్ళింది ఏనుగు అమాంతంగా ధృష్టద్యుమ్నుడి రథం తొండంతో మెలేసి పట్టుకుంది. అడిలిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. గదపట్టుకుని చప్పున నేలకి దూకేశాడు. గుర్రాలతోనూ, సారథితోనూ కలిపి రథం ఆకాశంమీదికి ఎత్తేసింది ఏనుగు. తిప్పితిప్పి ఆటలాడింది. నేలమీద కొట్టేసింది. కాళ్ళతో తొక్కేసింది. గుండ పిండి చేసేసింది.

భీముడూ, శిఖండీ, సాత్యకీ సాల్వుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. బాణం వర్షం కురిపించారు, అందరిబాణాలూ కొట్టేసి, అద్భుతమైన అస్త్ర నైపుణ్యం కనపరిచాడు సాల్వుడు దేవతలు నిచ్చెరపోయారు.

ఇంతలో ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఒడుపు చూచి సింహంలా వురికాడు. గదతో ఏనుగుకుంభస్థలం భళ్ళుమనిపించాడు. దెబ్బతో కొండలా కూలిపోయింది సాల్వుడి ఏనుగు. ఇటు ఏనుగు కూలిందో లేదో అటు వెడల్పాటి దారైన బాణం వేశాడు సాత్యకి. సాల్వుడిశిరస్సు నరికిపారేశాడు. దాంతో పిక్క బలం చూపెట్టింది మనసేన.

కృతవర్మ విజృంభించాడు. కేకలువేసి మనసేన మళ్ళించాడు. వల్లమాలిన విక్రమం కనపరిచాడు. ఆటకి వచ్చినట్టు వచ్చి, అతడిమీద పడ్డాడు సాత్యకి. హోరాహోరి పోరాడారు వాళ్ళు. ఉభయపక్షాల యోధులూ నిచ్చెరపోయి చూశారు.

ఎనిమిది బాణాలుకొట్టాడు సాత్యకి. కృతవర్మని ముచ్చెమటలూ పోయించాడు. అతడి విల్లు తుంచేశాడు కృతవర్మ. అంతకంటే మంచి విల్లు పుచ్చుకున్నాడు సాత్యకి. కృతవర్మగుర్రాలు కూల్చేశాడు. సారథిని చంపేశాడు. పెద్ద శూలం తీశాడు కృతవర్మ. గురిచూసి

విసిగాడు. దారైన భల్లం వేశాడు సాత్యకి ముక్కలై పోయింది శూలం. ఇంకేముంది? క్షణంలో అయిపోతుంది కృతవర్మపని చప్పున కృపుడు వెళ్ళాడు కృతవర్మని పట్టుకువచ్చేశాడు.

మనసేన పిరికిమందు పుచ్చుకుంది. అంతమందీ తప్పుకున్నారు. దుర్యోధనుడు ఒక్కడేఅయిపోయాడు. పాండవులతోనూ, అక్కడియోధులతోనూ ఒక్కడే పోరాడాడు ఛడాఛడి బాణాలు గుప్పించాడు. శత్రువుల చతురంగ సేనలోఅతడిబాణం తగలనిసారథికాని, ఏనుగుగాని, గుర్రంకాని,భటుడుకాని కనపడలేదు.అప్పుడు రెండుసేనల్లోనూ అతడి పాటిమొనగాడు మరొకడు లేడనిపించింది నాకు. పాండవులూ, పేరుపడ్డ వాళ్ళ మొనగాళ్ళుయావన్మందీ అతణ్ణి ఒంటిగాణ్ణిచేసి ముట్టడించారు. అందరికీ అన్నిరూపులై పోరాడాడు దుర్యోధనుడు. ధర్మరాజుమీద వందబాణాలు తగిలించాడు.భీముడిమీద డబ్బయి వేశాడు.సహదేవుణ్ణి మీద అయిదూ, నకులుడిమీద అరవై,ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద ఏడూ, ద్రౌపదికొడుకులమీద తలా అయిదేసీ. సాత్యకిమీద మూడూ కొట్టాడు. సహదేవుడి ధనుస్సు తెగగొట్టాడు.

చప్పున మరొక ధనుస్సు తీశాడు సహదేవుడు. దూకుడుగా దుర్యోధనుడిమీద కలబడ్డాడు. తక్కిన రథికులూ అతడితో కలిశారు. ఒక్కొక్కడూ లెక్కాజమాలేని బాణాలు రువ్వారు. ఆటలాడినట్టు అన్నీ కొట్టేశాడు దుర్యోధనుడు. అంతమందినీ రక్తాలు కారించాడు. అలా అతడు ఏకైకవీరుడై పోరాడడం చూసి, మనయోధులూ వెళ్ళి పురికారు. పాండవయోధులతో సరాసరి పోరాడారు. పోయినధైర్యం తిరిగి తెచ్చుకుంది కౌరవసేన. హోరోమని రణరంగానికి మళ్ళింది. పాండవసేనమీద పడింది. భయంకరమైన ద్వొమ్మయుద్ధం జరిగింది.

భీముడూ, అశ్వత్థామా నువ్వా నేనా అంటూ యుద్ధంచేశారు.

ధర్మరాజుగుర్రాలు నాలుగూ చంపేశాడు శకుని. అన్నగారిని తన రథంమీద పట్టుకుపోయాడు సహదేవుడు. ఇంకో రథం వేసుకు వచ్చాడు ధర్మరాజు. శకునిమీద కలబడ్డాడు. ఇద్దరూ హోరాహోరి యుద్ధంచేశారు.

ఉలూకుడూ, నకులుడూ వొకడిమీద వొకడు విరుచుకుపడ్డారు ఎవరికి ఎవరూ తీసిపోకండా పోట్లాడారు.

సాత్యకీ, కృతవర్మా—యాదవవీరులిద్దరూ ఘోరమైన ద్వంద్వ యుద్ధంచేశారు.

దుర్యోధనుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ తలబడ్డారు. దుర్యోధనుడు ధృష్టద్యుమ్నుడి ధనుస్సు విరిచేశాడు. ఇంకో ధనుస్సు ఎత్తాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. వర్షం కురిపించేశాడు బాణాలు. ఇద్దరూ అద్భుతంగా పోరాడారు. అంతలో ద్రౌపదికుమార్లు అయిదుగురూ దుర్యోధనుణ్ణి చుట్టుముట్టారు. మూర్ఖుణ్ణి అయిదు ఇంద్రియాలూ పీడించినట్టు పీడించారు. పిసరంతా వెనకాడిలేదు దుర్యోధనుడు. వరస బాణాలు కొట్టాడు. అయిదుగురినీ అడలెత్తించేశాడు.

తక్కినవాళ్ళున్నూ వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడ్డారు. అంతకంతకీ గందిక అధికమైంది. కనీ వినీ ఎరగని దొమ్మీయుద్ధం జరిగింది. బ్రహ్మాండమైనదుమ్ము రేగింది. సూర్యబింబం కనపడకండా కప్పేసింది. అయితే అంతలోనే ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భటులూ తెగి, రక్తం ధారలుకట్టింది. రేగినధూళి అడగారిపోయింది. పాండవులు పేట్రేగిపోయారు. మనయోధులు జంకేశారు. కాని వాళ్ళని పారిపోనివ్వలేదు నీకుమార్లు. అంతమందిని పురికొల్పారు. తరుముకువెళ్ళారు.

కోపంతో తిరగబడ్డాడు ధర్మరాజు. మూడుఇనపబాణాలు కొట్టి కృపాచార్యుణ్ణి వెనక్కి తరిమాడు. కృతవర్మగుర్రాలు నాలుగూ నరికేశాడు. అతణ్ణి అశ్వత్థామ తనరథంమీద పట్టుకుపోయాడు.

అగ్గయిపోయాడు దుర్యోధనుడు. ధర్మరాజుమీదికి ఏడువందల రథాలు పంపాడు. మేఘాలు వచ్చి సూర్యుణ్ణికప్పేసినట్లు ఏడువందల రథాలూ వొక్కమొగిని ధర్మరాజుని ఘెరాయించాయి. శిఖండీ మొదలైన యోధులు ధర్మరాజుని దాటుకుంటూ వచ్చారు. మన రథాల వాళ్ళని వరసపెట్టి దుళ్ళగొట్టారు.

అప్పుడు మనదండులో ఉల్కలు రాలాయి. రాళ్ళవాన కురిసింది. ఇంకా ఎన్నో ఉత్పాతాలుపుట్టాయి. అవేవీ లెక్కచెయ్యకండా మనయోధుల్ని పిలిచాడు శకుని. "మీరు ఎదటియుద్ధం చెయ్యండి. నేను పక్కనించి ముట్టడిస్తాను. ధర్మరాజుని చంపేస్తాను" అని బోధించాడు. శల్యుడిరాణువతో కలిసి కౌరవసేనపాండవులమీద పడింది. తరిమికొట్టారు పాండవులు. నిభాయించుకోలేకపోయారు మనవాళ్ళు. పిక్కబలం చూపెట్టారు.

ఏమైనా శకునిమాత్రం జంకలేదు. పదివేలగుర్రాలతో బయలుదేరాడు. "నేనంటూ వుంటే భయమేమిటి మీకు?" - పారిపోతూన్న సేనల్ని హెచ్చరించాడు; మళ్ళించాడు. హోలోమని వెళ్ళి పాండవుల మీద పడ్డాడు. శకునివడికి నిలవలేకపోయింది పాండవసేన. తగ్గు మొహం పట్టింది.

శకునీ - సహదేవుడూ

"తమ్ముడూ," సహదేవుణ్ణి పురికొల్పాడు ధర్మరాజు — "నువ్వూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ వెళ్ళండి. అయిదువేల గుర్రాలతో శకునిమీద కలబడండి" అన్నాడు. అన్నగారు ఆజ్ఞాపించడమే తడువు, కుమారుళ్ళతోనూ, అయిదువేల గుర్రాలవాళ్ళతోనూ శకునిమీద పురికాడు సహదేవుడు. ఘోరమైన గుర్రాలయుద్ధం జరిగింది.

ఉభయసేనల రౌతులూ ఉద్రేకంతో పోరాడారు. బాణాలతో చంపుకున్నారు. ఈటెలతో పొడుచుకున్నారు. కత్తులతో నరుక్కున్నారు. పడదోసి కండలు కండలు కోసుకున్నారు బాకులతో చీల్చుకున్నారు. ఒకళ్ళమీద ఒకళ్ళుపడి మల్లుల్లాగా పెనగులాడారు మెడలుపట్టి వొంచుకున్నారు. పీకలమీద ఎక్కి తొక్కుకున్నారు. ఒక్కడిమీద ఎంతోమంది పడ్డారు. ఎంతోమందిమీద ఒక్కడు తిరగబడ్డాడు. రకరకాల కీలుబొమ్మల్లాగ పోట్లాడారు. ఎన్నెన్ని రకాలో యుద్ధంచేశారు. అయితే తుదకి సహదేవుడితో చాలలేక పోయాడు శకుని. పిరికిమందు పుచ్చుకున్నాడు. నాలుగువేల గుర్రాలూ, రౌతులూ కూలిపోయారు. మిగిలిన ఆరువేలగుర్రాలతో తోకముడిచేశాడు. మూడువేలగుర్రాలతో అన్నగారిదగ్గిరికి వెళ్ళి పోయాడు సహదేవుడు.

చుట్టివచ్చాడు శకుని. ధృష్టద్యుమ్నుడి సేనమీద పడ్డాడు. పెచ్చురేగిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. రౌద్రం మూర్తీభవించినట్టు అనిపించింది. శకునిగుర్రాలుఅయిదువేల మూడువందలు హతమార్చేశాడు. ఆయుధాలు ముక్కలైన ధ్వనులూ ఎముకలు విరిగినచప్పుళ్ళూ వినీ, రక్తం, మాంసం, మేదస్సు, మెదడు పడివున్న రణరంగంచూసీ, ఆ దుర్గంధం పీల్చి మతిపోయినట్టయిపోయారు యోధులు.

కబంధాలు నాట్యమాడినట్టుపోరాడాడు శకుని. చవ్వగా మిగిలినగుర్రాలతో దౌడుతీశాడు ఒక తెగినతల ఒకచేతా, రక్తంలో ముల్లిగిన కత్తి ఒకచేతా పట్టుకుని "ఏడీ, దుర్యోధనుడు ఎక్కడ?" అంటూ అక్కడివాళ్ళని అడిగాడు.

"అదుగో పున్నమచంద్రుడిలా అవుపిస్తోంది తెల్లగొడుగు. అదే దుర్యోధనుడిరథం. భయంకరమైన యుద్ధంచేస్తున్నా డక్కడ. వెళ్లు" అన్నారు వాళ్ళు.

తలెత్తి చూశాడు శకుని. తిన్నగా దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వెళ్ళి అన్నాడు.

"వాళ్ళ గుర్రాలు కూల్చేశాను. ఇక రథాలపని పట్టెయ్యాలి. ప్రాణాలు దాచుకుంటే పాండవుల్ని గెలవలేం రథాలూ, ఏనుగులూ తెగాక కాని కాల్బలం కడ తేర్చడం సాగదు" అన్నాడు.

శకునిమాటలు విని లేనిధైర్యం తెచ్చుకున్నారు మన సైనికులు. అమ్ములపొదులు బిగించుకున్నారు. ధనుస్సులు సవరించుకున్నారు. అల్లెతాళ్ళు మోగించారు. సింహనాదాలుచేశారు. ఉద్రేకంతో విజృంభించాడు దుర్యోధనుడు.

చచ్చిందాకా వొదలడు

"తరుముకు వస్తున్నాడు దుర్యోధనుడు" మనసేనచూస్తూ కృష్ణుడితో అన్నాడు అర్జునుడు – "అతడి సేనమీదికి మనరథం పోనీ. గాండీవంతో కడముట్టించేస్తాను. చూడూ, పద్ధెనిమిది దినాలు విరుపు లేకండా యుద్ధంచేశాను. సముద్రంలాంటి కౌరవసేన గోష్పాదమంత అయిపోయింది. దైవం ఏంచెయ్యడు? కనుపులో చల్లకదలకండా కూచోక ఘోరమైన యుద్ధానికి దిగబడ్డారు గుడ్డిరాజుకొడుకులు. భీష్ముడు పడిపోయినప్పుడు వీళ్ళబుద్ధి మారుతుం దనుకున్నాను. సంధికి వస్తారని నమ్మాను. అయినా చెప్పి దుర్యోధనుణ్ణి దారికి తేవాలని చూశాను. ఎన్ని చెప్పినా మూర్ఖుడి బుద్ధి తిరిగిందికాదు. భీష్ముడంత వాడు పడిపోయాక మళ్ళా యుద్ధం చెయ్యవచ్చా! వీళ్ళు పరమ మూఢులని అప్పుడు గ్రహించాను. ఏనుగుతో భగదత్తుడుకూలిపోడం కళ్ళారా చూశాడు. జయద్రథుడూ, అతడికి అడ్డుపడాలని వచ్చిన రాజులూ, తెగిపోడం చూశాడు. ద్రోణుడి మరణమూ చూశాడు. అయినాబుద్ధిరాలేదు దుర్యోధనుడికి,ఎంతమూర్ఖుడో కాని! తమ్ముళ్ళా

దుశ్శాసనుడూ, బంధువులతో సహా కర్ణుడూ కళ్ళు మూయడం చూశాడు. అయినా తెలివి రాలేదంటే ఏం చేసుకోవాలి? అంతా అయింది, శల్యుడు అయిపోయాక అయినా ధర్మరాజు బలవంతుడన్న జ్ఞానం రాలేదు. ఏమాత్రమైనా వివేకముందా ఇతడికి! కృష్ణా, చచ్చిందాకా, ధర్మరాజుకి రాజ్యం వొదలడు దుర్యోధనుడు. ఆఖరిదాకూడా తీర్చెయ్యాలి, ఇప్పుడు."

"అవును" అందుకున్నాడు కృష్ణుడు – "నేను సంధికోసం హస్తిన వెళ్ళినప్పుడు అదే అన్నాడు విదురుడు. 'కృష్ణా, ఎందుకు వచ్చావు? వివేకంలేనివాడు దుర్యోధనుడు. దుర్మదాంధుడు. ఇతడా నీమాట వింటాడు? ముక్కులో ఊపిరి వున్నంతదాకా రాజ్యం వొదలడు. అంచేత యుద్ధం తప్పదు మరో మార్గం లేదు,' అన్నాడు. అంతేకాక, ఇతడు పుట్టినప్పుడే 'ఈ పాపాత్ముడివల్ల క్షత్రియకులం నాశనమవుతుంది' అని చెప్పారు మునులు" అన్నాడు.

"వాళ్ళు అన్నంతా అయింది" అన్నాడు అర్జునుడు- "వున్న వాళ్ళందరినీ మింగేసి, తాను తెగిపోయాక కాని ధర్మరాజుకి రాజ్యం ఇవ్వడు. ఈ మిగిలిన సేన కూడా వూడ్చేస్తాను. నవనాళ్ళూ తెగి దుర్యోధనుడు వెర్రి మొహం వేసినట్టు చేస్తాను. పోనీ, మా రథం పోనీ."

మహారాజా, ఏం చెప్పనూ! దుర్యోధనుడి సేన కారడివి అనుకో. ఏనుగులు కొండలనుకో. రథాలు తుప్పలనుకో. గుర్రాలు ఎండిన చెట్లనుకో. కాల్బలం పెరిగిన తీగలనుకో. అలాంటి అడివి అగ్నిహోత్రుడిలా ముట్టడించాడు అర్జునుడు. అగ్నిదేవుడికి గాలిదేవుడు శ్రీకృష్ణుడు సారథిగా తోడయాడు. అగ్నిహోత్రుడి నాలికల్లా అర్జునుడి బాణాలు మంటలు కక్కుతూ విజృంభించాయి. భూమీ ఆకాశమూ భగభగలాడిపోయింది.

దారుణంగా రణవిహారం చేశాడు అర్జునుడు. మనసేనంతా చంపినంత చంపాడు. కొట్టినంత కొట్టాడు. దిగాలు మనిపించాడు. వెంట తరిమాడు.

దుర్యోధనుడుమాత్రం చలించలేదు. కదలలేదు. "నిలవండోయి నిలవండి" పారిపోతున్న సేనని చెయ్యెత్తి కేకలువేశాడు. మళ్ళించాడు. రథచక్రాలధ్వనులూ, ఏనుగుల ఘంటానినాదాలూ, గుర్రాల మువ్వల చప్పుళ్ళూ, గింగురుమనిపిస్తూ పాండవసేన ముట్టడించాము. ధృష్టద్యుమ్నుడూ, శిఖండీ, శతానీకుడూ ఎదిరించారు. రకరకాల బాణాలు వర్షం కురిపించారు.

ధృష్టద్యుమ్నుడి రథందగ్గిరికి రథం పోనిచ్చాడు దుర్యోధనుడు. అతడి రొమ్ములమీద గట్టిగట్టిబాణాలు గుచ్చాడు. నిలువునా నిప్పులు కురిశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఛడాఛడీబాణాలు తగిలించాడు. దుర్యోధనుడి గుర్రాలు నరికేశాడు. సారథిని రాలుమనిపించాడు. దిన్నపోయాడు. దుర్యోధనుడు రథందిగేసి గుర్రమెక్కాడు.

గుర్రమెక్కి పక్కకి తప్పుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. కాని వూరుకోలేదతడు. ఏనుగుసేన పురికొల్పాడు. అర్జునుడిరథం చుట్టుముట్టాయి ఏనుగులు. ఘోరమైనబాణాలువేశాడు అర్జునుడు. గదపట్టుకు భీముడు వురికాడు. తొండాలు తెగిపోయీ, దంతాలు విరిగిపోయీ, కుంభస్థలాలు పగిలిపోయీ, డొక్కలు చెక్కలయీ, వెన్నులు విరిగిపోయీ, కింద దొర్లిపోతూ, రక్తాలు కక్కుకుంటూ, చుట్టుకుంటూ నానా బీభత్సమైపోయాయి ఏనుగులు. అయినా వొదలకండా పోరాడింది మన ఏనుగుసేన. మరీమరీ తరుముకువెళ్ళింది. చూసి, ధర్మరాజూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ నాలుగుదిక్కులా తరిమి తరిమి కొట్టారు.

రథాలమధ్య కనబడలేదు దుర్యోధనుడు. "యుద్ధంలో తెగిపోలేదు కదా!" అనుమానిస్తూ అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ వెదికారు. "దుర్యోధనమహారాజు ఎక్కడ?" — అక్కడి రాజుల్ని అడిగారు.

"శకునిమామతో వెళ్ళాడు" అన్నారు కొందరు. "అతణ్ణి వెదకడమెందుకు? బతికివుంటే తరవాత చూద్దాం. ముందు పాండవులమీద వురికి పోరాడదాం" అన్నారు మిగిలినవాళ్ళు. అయినా ఆగలేదు వాళ్ళు. ముగ్గురూ తమసేనలతో శకునిదగ్గరికి వెళ్ళారు.

దిక్కుమాలిపోయింది మనసేన. పాంచాలసేనా, పాండవసేనా తరిమితరిమి కొట్టింది.

నన్నూ పట్టేశారు

మహారాజా, మనవాళ్ళు అలా ఓడిపోతూవుండడం చూశాను. అయిదుగురు యోధుల్లో ఒకణ్ణయి నేనూ పాంచాలంవాళ్ళతో పోరాడాను. ధృష్టద్యుమ్నుడితో మాకు తీవ్రమైన యుద్ధం జరిగింది. మేం ఓడిపోయాం. ఎలాగో అతణ్ణి తప్పించుకున్నాను నేను. కాని నాలుగువందల రథాలవాళ్ళతో సాత్యకి ముట్టడించాడు. రెండుగడియలు శాయశక్తులా పోరాడాను. నాఆయుధాలన్నీ కొట్టేశాడు సాత్యకి. నేను మూర్ఛపోయాను. ప్రాణాలతో నన్ను పట్టేశాడతడు. దొరికిపోయాను.

ఏనుగుసేన చిదగ్గొడుతూ పెద్ద సింహనాదంచేశాడు భీముడు. సహించలేకపోయారు నీకుమాళ్ళు. దుర్విషహుడూ, దుష్ప్రధర్షనుడూ మొదలైన కుమాళ్ళు కలబడ్డారు. అంపవాన కురిపించారు. దభాలున రథమెక్కాడు భీముడు. భల్లమూ, నారాచమూ మొదలైనబాణాలు వేశాడు. చావగా మిగిలినసేన దుఃఖంతోనూ, క్రోధంతోనూ అతణ్ణి ఆక్రమించింది. అసలే భీముడు — అడ్డేముంది అతడికి? అయిదువందల

రథాలూ, ఏడువందల ఏనుగులూ, ఎనిమిదివందల గుర్రాలూ, పది వేల కాల్బలమూ తృణాలమీద తన బాణాలికి బలిపెట్టాడు. దాంతో మిగిలినవాళ్ళు కటాపంచలై పోయారు. నీకుమాళ్ళని చంపడం మరింత తేలికయిపోయింది భీముడికి. "దుర్యోధనుణ్ణి తమ్ముళ్ళు లేకండా చేసే శాను" అనుకున్నాడతడు. "కృతార్థుణ్ణయాను" అని తృప్తిపడ్డాడు. తన్ను తాను పొగుడుకున్నాడు. జబ్బలు చరిచాడు. చావగా మిగిలిన కౌరవసేన దీనంగా తెల్ల మొహం వేసింది.

జూదంలో పోయింది బాణంతో తెస్తాను

గుర్రాలదండులో వొకేవొక్క తమ్ముడితో వున్నాడు దుర్యోధనుడు. చూశాడు శ్రీకృష్ణుడు. అర్జునుడితో అన్నాడు:

"శత్రువులు నశించారు. నీఅన్నదమ్ములు నీకతుణావల్ల నిక్షేపంలా వున్నారు. సంజయుణ్ణి సిగపట్టుకు లాక్కువచ్చాడు సాత్యకి. సేనాధిపతి ధృష్టద్యుమ్నుడు జెండా ఎగరేస్తూనే వున్నాడు. అల్లదిగో తెల్లగొడుగు. గుర్రాలవాళ్ళ మధ్య నివురుకప్పిన నిప్పులా వున్నాడు దుర్యోధనుడు సేన సరిచేస్తూ దిక్కులుచూస్తున్నాడు. నీబాణాలతో అతడిపనిపట్టించు. కృతకృత్యుడి వవుతావు. లోకం జేజేలుపడుతుంది. విను, ధృతరాష్ట్రుడికొడుకులు అందరూ అయిపోయారు. అదిగో ఒక్క తమ్ముడు సుదర్శనుడితో మిగిలాడు దుర్యోధనుడు. ఇద్దరూ ఎలాగూ చస్తారిప్పుడు."

"ఇదంతానీప్రసాదం" వినయంగా అందుకున్నాడు అర్జునుడు — "భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ, అక్షౌహిణీలకొద్దీసేనల్నీ నీప్రసాదమహిమే హతమార్చింది. ఈ గోష్పాదమంత సేన ఏమాత్రం? రెండువందల రథాలూ, వంద ఏనుగులూ, రెండువేల కాల్బలమూ, శకునిదగ్గిర అయిదువందల గుర్రాలూ — ఇదీ కౌరవసేన ఇప్పుడు. అశ్వత్థామా,

కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ శాయశక్తులా ఇంతే నిలపగలిగారు మరి! నేను గాండీవమెత్తానా, ఇంతా వూడ్చిపారేస్తాను, క్షిప్తలో. ఇది వచ్చింది వచ్చీ, పారిపోయింది పారిపోయాక, తనచుట్టూ వొట్టి బయలు మిగిలిపోయి దుర్యోధనుడు ఏమవుతాడో చూడు! కలబడ్డాడో నామీద, జూదంలో పోయిన రాజ్యం బాణంమొనతో తీసుకువస్తాను. నాబాణాగ్నికి అతణ్ణి ఆహుతిచేస్తాను. ధర్మరాజు చింతా వంతా అంతా తీర్చేస్తాను. అన్నిపనులూ పూర్తయిపోతాయి. హస్తినపురం స్త్రీలు తమభర్తలూ, కొడుకులూ పోయారని విని పాండవుల బాహువీర్యంముందు శిరస్సులు వొంచాలి."

"అదీ మొగతనం" అంటూ దుర్యోధనుడివేపు రథంపోనిచ్చాడు కృష్ణుడు. అర్జునుడిరథం రెండుపక్కలా భీముడూ, సహదేవుడూ రథాలు నడిపించారు. అలాఅన్నదమ్ములు ముగ్గురూదుర్యోధనుణ్ణి కాజెయ్యాలని వురికారు. ఉగ్రుడైపోయి, వున్న గుర్రాల సేనతో శకుని వాళ్ళని అడ్డుకున్నాడు. తక్కినవాళ్ళు అతడితో కలిశారు.

శకునీ, త్రిగర్తరాజు సుశర్మా అర్జునుడితో కలబడ్డారు. సుదర్శనుడు భీముడితోనూ, దుర్యోధనుడు సహదేవుడితోనూ పోరాడారు.

భీముణ్ణి దాటుకుంటూ వెళ్ళాడు సహదేవుడు. దుర్యోధనుడి మీద కత్తుల్లాటిబాణాలు తగిలించాడు. అతడి నుదుటిమీదగట్టిదొక ఇనపబాణం నాటించాడు దుర్యోధనుడు. దెబ్బతో విలవిలలాడిపోయాడు సహదేవుడు మూర్ఛపోకండామాత్రం చప్పున తేరుకున్నాడు. నాగుల్లాంటి చిల్లకోలలు గబగబా అతడిమీదనాటించాడు.

సుశర్మ

తీసిపోని ధీరత్వంతో అర్జునుడిమీద పడ్డారు గాంధారదేశం రౌతులు. శక్తులు వేసీ తోమరాలు కొట్టీ అతణ్ణి కప్పెట్టేశారు,

క్రూరమైనభల్లాలు తొడిగాడు అర్జునుడు. తాటికాయలురాల్చినట్టు వాళ్ళతలకాయలు దుళ్ళగొట్టాడు. అంతలో త్రిగర్తసేన చుట్టుముట్టింది. లెక్కాజమాలేని బాణాలు కృష్ణుడిమీదా అర్జునుడిమీదా కుమ్మరించింది. లేళ్ళమీద లంఘించిన సింహంలాగ వాళ్ళమీద వురికాడు అర్జునుడు సత్యకర్ముడి కంఠం తెగేశాడు. కుండలాలతో అతడితలకాయ కింద దొర్లించేశాడు. సత్యేషుణ్ణి తాయుచునిపించాడు. చిరకాలంనించీ రాజుతూవున్నకోపాగ్ని మూర్తీభవించినట్టు నిప్పు లురుముతూ సుశర్మని చూశాడు. ప్రాణాంతకమైనబాణాలు అతడిమీద వేశాడు. త్రిగర్తరథాలు వొక్కపెట్టుని అర్జునుడిమీద పడ్డాయి. ఒక్కటీమిగలకండా వూడ్చేశాడు అర్జునుడు. అదే వడితో సుశర్మ గుర్రాలు నాలుగూ కొట్టేశాడు. అతడిగుండెలుచీల్చుకుపోయినట్టు ఘోరమైన భల్లబాణం వేశాడు. దెబ్బతో ప్రాణాలు వొదిలేశాడు సుశర్మ. మనవాళ్ళు దుఃపడ్డారు. పాండవులు సంతోషించారు.

సుశర్మని చంపేసి, అతడి కొడుకుల్ని ఏడుగుర్ని, ఎనమండుగుర్ని, ముప్ఫయిమందిని మూడేసి మూడేసి బాణాలు వేసి తలలు నరికేశాడు అర్జునుడు. మిగిలిన అతడి సేనంతా చిందరవందరచేసి కొట్టాడు.

సుదర్శనుణ్ణి బాణాలతో కప్పేశాడు భీముడు. ఒక దారైన బాణం వేసి అతడికంఠం నరికేశాడు. అతడితో దుర్యోధనుడి తమ్ముళ్లు తొంభైతొమ్మండుగురు తెగిపోయారు. శోకంతోనూ, దుఃఖంతోనూ, కోపంతోనూ సుదర్శనుడిసేన భీముడిమీద పడింది. క్రూరమైన బాణాలు కురిపించాడు భీముడు. చేనుకోసినట్టుకోసిపారేశాడు. దుర్యోధనుడి ఎకటిసేన సహించలేకపోయింది. ఎక్కడలేని ధైర్యం తెచ్చుకుంది. భీముడిమీద తిరగబడింది. పాండవసేన దాన్ని ఎదిరించింది. రెండుసేనలూ దారుణంగా పోరాడాయి.

ఉలూకుడు

ఆ దేసమయంలో శకుని సహదేవుడిమీద వురికాడు. అతడి కొడుకు ఉలూకుడు తండ్రితో కలిశాడు. భీముడు సహదేవుడికి తోడ య్యాడు. మూడు భల్లాలు కొట్టాడు శకుని. సహదేవుణ్ణి చుర్రుమనిపిం చాడు. ఆవ్రూవుని మరో వది ఇనపబాణాలు బాదేశాడు. తోక తొక్కిన పాములా లేచాడు సహదేవుడు. అతడికి భీముడు తోడ య్యాడు. ఇద్దరూ వర్షం కురిపించారు బాణాలు. ఏం చెప్పనూ, శకుని గుర్రాలలో రౌతుల కవచాలు పగిలిపోయాయి. కత్తులు విరిగి పోయాయి. తలలు ఎగిరిపోయాయి. చేతులు తునకలయాయి. కాళ్లు తెగిపోయాయి. గుర్రాల జీనులు తుక్కుతుక్కు అయాయి మోరలు పగిలిపోయాయి. పీకలు తెగిపోయాయి. డొక్కలు చెక్కలయాయి. వాటన్నిటితో రణస్థలమంతా బొమ్మవేసినట్టు అవుపించింది. తన గుర్రాలు కూలిపోయినా తమకం వొదిలిపెట్టలేదు సీమరిది. సహదేవుడి కణతమీద దారుణంగా బల్లెంతో పొడిచాడు. దెబ్బతో మూర్ఛ పోయాడు సహదేవుడు. రథంమీద పడిపోయాడు.

దుర్యోధనుడి సేనమీద వురికేశాడు భీముడు. ఘోరమైన ఇనపబాణాలు గుప్పించాడు. చచ్చినంత చచ్చింది కౌరవసేన. మిగి లింది మడమతిప్పేసింది. అదిలించి మళ్ళించాడు దుర్యోధనుడు. గాలిలా ఎగిరిపోయే గుర్రాలు పూసిన రథమెక్కి సేనలికి ఉత్సాహం కలిగించాడు. హెచ్చరించాడు. వురికొల్పాడు. శకునితో కలిసి భీముడితో యుద్ధంచేశాడు. ఉప్పెనలా ఎదురుకుంది పాండవసేన.

సహదేవుడు తేరుకున్నాడు. శకునిమీద పదిబాణాలు గుప్పిం చాడు. అతడి ధనుస్సు నరికేశాడు. ఇంకో ధనుస్సు తీశాడు శకుని. నకులుడూ, శకుని అతడిమీద కలబడ్డారు. ఇద్దరిమీదా ఎన్నో అన్ని

బాణాలు వేశాడు శకుని. తండ్రికి తోడై భీముడిమీదా సహదేవుడి మీదా మంచిమంచి బాణాలురువ్వాడు ఉలూకుడు. వరసబాణాలు వేశాడు భీముడు. ఉలూకుణ్ణి కీచుకీచుమనిపించాడు. శకునిమీద అరవై కోలలు నాటించాడు. అతడి అనుచరుల్ని అడలెత్తించాడు.

వల్లమాలిన వడి చూపించాడు ఉలూకుడు. సహదేవుణ్ణి బాణాలతో ముంచేశాడు. మంచి దొక భల్లం అరిపోశాడు సహదేవుడు. ఉలూకుడి శిరస్సు నరికేశాడు. అన్నలిద్దరూ ఆనందించారు. "భళీ అంటే భళీ" అన్నారు.

ఆఖరి ముద్ద శకుని

కొడుకుచావు కళ్ళారా చూశాడు శకుని. కడుపు తరుక్కుపోయింది. కన్నుకొనలనించి కన్నీళ్ళు జలజలా రాలాయి. విదురుడు అన్నమాటలు జ్ఞాపకం వచ్చాయి. దుఃఖపడ్డాడు. పాంలాగ నిట్టూర్చాడు. నిప్పులు కురిశాడు. మూడు ఇనపబాణాలు సహదేవుడిమీద తగిలించాడు.

మూడు ముక్కలుచేశాడు సహదేవుడు. వెడల్పాటి బాణం కొట్టాడు. అతడి ధనుస్సు తుంచేశాడు. కత్తి పెరికి విసిరాడు శకుని. నవ్వుతూ తునకలు చేసేశాడు సహదేవుడు. గద విసిరాడు శకుని. తుక్కుచేసేశాడు సహదేవుడు. ముద్గరం విసిరాడు శకుని. ముక్కముక్కలుచేసేశాడు సహదేవుడు. ఘోరమైన శక్తి ప్రయోగించాడు శకుని. నుగ్గునుగ్గుచేసేశాడు సహదేవుడు.

శకుని రెండుపక్కలసేనా పారిపోయింది. ఇకేముంది, శకుని కూడా తోకముడిచేశాడు. ఉల్లాసంతో పుష్పొంగిపోయారు పాండవులు. దుఃఖంతో కుంగిపోయాడు దుర్యోధనుడు.

పారిపోతున్న శకునిని పోనివ్వలేదు సహదేవుడు. మెరుపులా రథం పరిగెత్తించాడు; వెంటపడ్డాడు; ఆక్రమించాడు. బాణాలు కురిపించాడు. పారిపోతున్న సేనసేన మళ్ళింది. లేనిధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు శకుని. మిగిలిన గుర్రాలతో తెగించాడు. సహదేవుడిమీద కలబడ్డాడు.

"భయపడతావేం మామా!" అల్లెతాడు సారిస్తూ అన్నాడు సహదేవుడు – "నిలబడి ఎదిరించడం రాజధర్మం కాదూ! జూదం నెపంపెట్టి, మహనీయుణ్ణి ధర్మరాజుని అనరానిమాటలు అన్నావు. మురిసిపోయావు. దానిఫలం ఇప్పుడే అనుభవిస్తావు. మీలో మూర్ఖులు వరసగా అందరూ చచ్చారు. ఆఖరిముద్ద నువ్వే. మమ్మల్ని డొకారించిన వాళ్ళలో నీతరవాత, కురుకులం తగలబెట్టిన దుష్టు దుర్యోధనుడు మాత్రం మిగిలాడు. అతడు చూస్తూవుండగానే కర్రతో తాటిపండు పడగొట్టినట్టు భల్లంతో నీతలకాయ పడగొడతాను. దాడు తియ్యకు. నిలబడు."

అంటూనే బాణంమీద బాణం తగిలించాడు సహదేవుడు. శకునివేసిన బాణాలు అంతంత దూరంలోనే కొట్టిపారేశాడు. అతడి వొళ్ళు దుసెల్ళిపోయినట్లు పదిబాణాలు కొట్టాడు. అతడి గుర్రాలు కూల్చేశాడు. జెండా వూడగొట్టాడు. గొడుగు విరిచేశాడు. విల్లు తుంచేసి సింహనాదం చేశాడు. లేనిసాహసంతో తిరగబడ్డాడు శకుని. నిష్ఠురమైన శక్తితీశాడు. సహదేవుడిగుండెలు గురిచూసి విసిరాడు.

భల్లంవేసి శక్తినరికేశాడు సహదేవుడు. మరిరెండు మంచి మంచి భల్లాలు వేశాడు. అతడి రెండుచేతులూ నరికేశాడు. నవ్వుతూ మరొకటి వేశాడు. శకునికంఠం తెగేశాడు. తల తుళ్ళిపోయింది. నేలమీదపడి దొర్లిపోయింది. మొండెం దభీమని కిందపడి గింజుకుంది.

కౌరవుల దుర్న యాలకి మూలమైన శకునిని తెగేసి, సింహ నాదంచేశాడు సహదేవుడు. తమ్ముణ్ణిచూసి అన్నదమ్ములు సలుగురూ సంతోషించారు. శంఖాలు పూరించారు. శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. దిక్కులు దిమ్మెత్తిపోయాయి.

దుర్యోధనుడి సేనా, శకుని గాంధారసేనా సహదేవుడిమీద పడ్డాయి. అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ అనేకం ప్రయోగించడం మొదలుపెట్టాయి. అర్జునుడూ, భీముడూ అందుకున్నారు. అవన్నీ పొల్లుచేసి కొట్టేశారు. సేనసేనంతా చిందరవందరచేసేసి, ఉల్లాసంతో కలకల్లాడారు. దుఃఖంతో కుంగిపోయాడు దుర్యోధనుడు. చావగా మిగిలిన సైనికుల్ని శాయశక్తులా పురికొల్పాడు

రక్షించేవాళ్ళు లేరు కౌరవసేనకి, అయినా పౌరుషం వొదలలే దది. ఆఖరియత్నంగా అర్జునుడిమీద పడింది. అతడి బాణాగ్నిలో ఆహుతి అయిపోయింది.

దుర్యోధనుడి చుట్టూ బయలైపోయింది. కలయచూశాడతడు. ఎదట పాండవులు యముళ్ళలా అవుపిస్తున్నారు. తప్పుకుపోడమే కర్తవ్యమిప్పుడు.

ధృతరాష్ట్రుడు : మనసేనంతా తుడుచుకుపోయిందీ? పాండవులసేన ఏమాత్రం మిగిలింది? అయ్యో, నాకొడుకు ఏమయ్యాడు?

సంజయుడు: అప్పటికి గుర్రంమీద వున్నాడు దుర్యోధనుడు. తగ్గిపోతూవున్న సేనలో కాలు నిలవలే దతడికి. గుర్రం దిగేశాడు. గద బుజంమీద వేసుకుని వొక్కడూ వెళ్ళిపోయాడు.

శల్యపర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

ధృతరాష్ట్రుడు: ఓడిపోయి, వొక్కడూ కాల్నడకని ఎక్కడికి బయలుదేరాడు నా రాజరాజు? సంజయా, రాజులికి రావలిసిన ఆపదలేనా ఇవి? చెప్పు; తరవాత ఏంజరిగిందో చెప్పు.

పలాయనం

సంజయుడు : పదకొండు అక్షౌహిణీలసేనకి అధిపతి, రాజరాజు వెనక వొక్కడూ లేకండా, వొంటిగాడై నడుచుకుంటూ వెళ్ళిపోయాడు. విదురుడి మాటలు తలుచుకుంటూ తలవొంచుకు వెళ్ళిపోయాడు. "నామంచి కోరి అంత నెత్తీనోరు మొత్తుకున్నాడు విదురుడు. విన్నాను కాను" అని దుఃఖపడుతూ వెళ్ళిపోయాడు. గద భుజంమీద వేసుకుని తూర్పుతట్టు వెళ్ళిపోయాడు. ఎంతవాడైతేనేం, దైవం ఏంచెయ్య లేదు కనక !

అక్కడికి కొంతదూరంలో కొంచెం ఉత్తరంగా తూర్పున వొక మడుగు వుంది. అందులో తలదాచుకుందామని వెళ్ళిపోయాడు.

ఇంకా అక్కడా అక్కడా మిగిలిన మన సైనికులు లేని ధైర్యంతో శత్రువుల్ని ఎదిరించారు. ఒక్కణ్ణీ మిగల్చకండా వూడ్చే శాడు అర్జునుడు. పెద్ద గాలికి కూలిపోయిన మహారణ్యంలాగ రణ రంగంలో కనపడింది సేన.

తెల్లగుర్రాలతోనూ, వానరపతాకంతోనూ, నొగలమీద శ్రీకృష్ణుడితోనూ దేదీప్యమానంగా వున్న దివ్యరథంమీద దేవేంద్రుడిలా వెలిగిపోయాడు అర్జునుడు. దేవేంద్రుణ్ణి దేవతలు కొలిచినట్టు బంధువులూ, స్నేహితులూ అభినందిస్తూ అతడిచుట్టూ మూగారు.

మనవాళ్ళలో అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ ముగ్గురుమాత్రం బతికిపోయారు.

అప్పుడు ధృష్టద్యుమ్నుడు నన్ను చూచి, సాత్యకితో అన్నాడు: "విణ్ణి ఎందుకు పట్టుకున్నావు? వీడు బతికి ఎక్కడ బట్టకడతాడు? ఏం చెయ్యగలడని వూరికే పట్టుకున్నావు? ఒదిలెయ్యి".

"వీడుద్రోహి. వీణ్ణి వొదుల్తాను? తల తెగేస్తాను" అంటూ చర్రున వొరలోంచి కత్తితీశాడు సాత్యకి. ఏముంది మహారాజా, చిటికెలో నాతల తెగి కిందపడేది. కాని "ఆగూ" అంటూ వ్యాసుల వారు ప్రత్యక్షమయారు. "సంజయుణ్ణి చంపడం తగనిపని. అతడి జుత్తు వొదిలెయ్యి" అన్నారు.

"బతికిపోయావు. ఎక్కడికైనా పారిపో" అని నన్ను వొదిలేశాడు సాత్యకి. వ్యాసులవారికి వినయంగా పాదాభివందనం చేశాడు. వ్యాసముని అంతర్ధానమైపోయాడు

సమయం చూసి పగ తీర్చుకుంటాను

బతుకుజీవుడా అని అక్కణ్ణుంచి బయలుదేరాను నేను. దుర్యోధనుడు వెళ్ళినదారినే కొంతదూరం వెళ్ళాను. అక్కడ ద్వైపాయన హ్రదందగ్గిర అతణ్ణి చూశాను. కన్నీళ్ళు కారుస్తూ నా మొహం తిన్నగా చూడలేకపోయాడు మహారాజు. ఒరిగివొరిగిచూస్తూ దుఃఖంతో నోట మాటరాక దీనంగా వూరుకున్నాడు. కొంతసేపటిదాకా నా

నోటమాట పెగల్లేదు. తుదకి ఎలాగో నోరువిప్పాను. వ్యాసులవారి దయవల్ల నేను బతికిన వైనం వినిపించాను.

"మనవాళ్ళు ఎవరైనా బతికున్నారా?" జాలిగా అడిగాడు మహారాజు. "అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యులూ ఈముగ్గురూ తప్పిస్తే మరో పిట్టమనిషి మిగల్లేదు" అన్నాను. పెద్ద నిట్టూర్పు విడుస్తూ, నాబుజంమీద చెయ్యివేశాడు మహారాజు.

"నాన్నగారితో చెప్పు" నన్ను నీదగ్గిరికి పంపుతూ అన్నాడతడు — "అంతమందీ అయిపోయారని విన్నవించు. పాండవులూ, వాళ్ళకి కావలసినవాళ్ళూ చెక్కుచెదరకండా బతికివున్నారని చెప్పు. చావుదెబ్బలు తినేసినా, చవ్వకండా తప్పుకుని నేను బైటపడ్డానని చెప్పు. పాండవుల పాలపడలేను, ఈ సిరి చాలునని చెప్పు. రాజ్యమంతా వాళ్ళేనెత్తినిపెట్టుకు పోనీ. వాళ్ళిచ్చిన ఎత్తుబత్తెం — ఆపాడు కూడు వొల్లనని చెప్పు. తమ్ముళ్ళనీ, కుమాళ్ళనీ, నాయావన్మందినీ చంపేసి వాళ్ళు కులుకుతూవుంటే చూడలేను. రాజన్నవాడు ఎవడు సహిస్తాడిది?

"ఈమడుగులో దాగుంటాను. అనుకూలం చూసుకుని ఎక్కడికైనా వెళిపోతాను. తగినవిధంగా తప్పుకునివుండి, ఎలాఅయినా సమయంకనిపెట్టి పగతీర్చుకుంటాను. అని చెప్పు."

మడుగులో ప్రవేశించాడు మహారాజు. మాయాబలంతో నీళ్ళు తనవొంటికి అంటకండా జలస్తంభనంచేసుకుని అందులోదాగున్నాడు.

ఇంతలో అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యులూ దుర్యోధనుణ్ణి వెదుక్కుంటూ రథాలతో అక్కడికివచ్చారు. గుర్రాలు బాగా అలిసిపోయాయి; వూగాడిపోతున్నాయి. అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ తగిలి శరీరాలు గాయాలుగాయాలుగా వున్నాయి. హటాత్తుగా నన్ను

చూశారు. సంజయా బతికున్నావా? మహారాజు ప్రాణాలతో వున్నాడా?" — ఆతురతతో అడిగారు.

ఒక్కడూవచ్చి మహారాజు నీళ్ళలో దాగున్న విషయంవాళ్ళతో చెప్పాను. మేం ఇద్దరమూ మాట్లాడుకున్న మాటలు వివరించాను.

"మేం తెగిపోకండా బతికున్నామన్న సంగతి ఎరగడు మహారాజు" నొచ్చుకుంటూ అన్నారు వాళ్ళు. అధైర్యపడి వచ్చేశాడు. నువ్వు చెప్పాక తెలిసినా మళ్ళామమ్మల్ని కలియగట్టుకోడం కష్టమనుకుని వుంటాడు. శత్రువుల కంటపడకండా నీళ్ళలో దాగున్నాడు. భూలోకమంతా ఏలుకోవలిసిన రాజరాజుకా ఈదుర్దశ!

"ఈయన ప్రాపై నిలబడివుంటే పగవాళ్ళతో ఎంతైనా పోరాడేవాళ్ళం" అంటూ ఎంతో దుఃఖపడ్డారు.

గెలుపుసంతోషంతోవున్న పాండవులు అంకలో ఆప్రాంతానికి వచ్చిన సవ్వడి వినపడింది మాకు. ఇక అక్కడ వుండడం తగదని, నన్ను కృపాచార్యుల రథంమీాదపెట్టుకుని, ముగ్గురూ మాశిబిరానికి వచ్చేశారు. దీం దీంమంటోంది మన శిబిరం. అంతటా గోలుగోలుమంటున్నారు స్త్రీలు. కంటికీ మంటికీ ధారలు కడుతున్నాయి వాళ్ళకన్నీళ్ళు జుట్టులు విడిపోయి వీపులమీాద వేలాడుతున్నాయి. భర్తల్నీ, అన్నదమ్ముళ్ళనీ, కొడుకుల్నీ తలుచుకుంటూ, గుండెలు బాదుకుంటూ, రాగాలుతీసి ఏడుస్తున్నారు వాళ్ళు. జెండాలూ, గొడుగులూ, చామరాలూ అవీ పట్టుకునే సేవకుల్లో చావగా మిగిలినవాళ్ళు చెపుతూ వుంటే. సేనయావత్తూ చల్లారిపోడం వింటూ, కిందపడి పొర్లుతూ, లేస్తూ జాలిగా రోదనం చేస్తున్నారు. మాన్యులైన ఆడంగుల్ని కావలి వాళ్ళు తగిన వాహనాలమీాద ఇక్కడికి తీసుకువచ్చేశారు. తక్కిన వాళ్ళు దిక్కూ తెన్నూ లేక చెదిరిపోయారు.

"పదకొండు అక్షౌహిణీల భర్త పువ్వుల్లో పెట్టి చూసుకున్న అందరకతైలకా ఈపాటు!" నిట్టూరుస్తూ అనుకున్నాడు నీకొడుకు యుయుత్సుడు— "భీష్ముడు మొదలుకొని కౌరవకులం యావత్తూ యుద్ధంలో కూలిపోయింది. ఒక్కడూ రాజరాజు పాండవులకి భయపడి పారిపోయాడు. నాబోంటివాళ్ళో మాత్రం ప్రాణాలు మిగిల్చాడు విధి! అయిందేదో అయింది. ఈ స్త్రీజనం భద్రంగా హస్తినాపురం చేర్చడం నావిధి" అంటూ రథం దిగాడు. కృష్ణుడితోనూ, ధర్మరాజుతోనూ తనసంకల్పం విన్నవించాడు.

దయకి పెట్టిందిపేరు ధర్మరాజు. "చక్కని ఆలోచన" కృష్ణుడి మొహంచూస్తూ అన్నాడతడు. కృష్ణుడు అనుమతించాక యుయుత్సుణ్ణి కౌగిలించుకున్నాడు. "తమ్ముడూ, తప్పకుండా దిగబెట్టిరా" అన్నాడు.

రథమెక్కి గబగబా బయలుదేరాడు యుయుత్సుడు. దుర్యోధనుడి ప్రియురాళ్ళ ముసిలికంచుకులతో కలుసుకున్నాడు. రాజకాంతల్ని ఓదార్చాడు. వాళ్ళతో పట్నం ప్రవేశించాడు. ఎదురుగుండా విదురుడు కనిపించాడు. ప్రశ్నించాడు. శల్యుడూ, శకునీ మొదలైన యావన్మందీ యుద్ధంలో తెగిపోడమూ. గుర్రందిగి ఒంటరిగా దుర్యోధనుడు పారిపోడమూ అంతా పూసగుచ్చినట్టు చెప్పాడు యుయుత్సుడు. "ధర్మరాజు పంపడంవల్ల స్త్రీలని ఇల్లుచేర్చడంకోసం వచ్చాను" అన్నాడు.

ఎంతో అంత దుఃఖపడ్డాడు విదురుడు. "అవసరంవచ్చినప్పుడు ఆదుకున్నావు. మంచిపనిచేశావు" యుయుత్సుణ్ణి మెచ్చుకున్నాడు. "ఎప్పుడూ సంజయుడు వచ్చి యుద్ధవార్తలు చెప్పడం రివాజు. ఇవాళా అతడే వచ్చి చెపుతాడు. ముందు మనం వినిపించకూడదు. మరోలాగ ఈవార్త పట్నంలో వ్యాపించకండా కట్టదిట్టం చెయ్యాలి.

దుర్యోధనుడి ప్రియురాళ్ళనీ, వాళ్ళ రక్షకుల్నీ వెంటపెట్టుకుని నీమందిరానికి వెళ్ళు. తక్కినవాళ్ళనీ తగినట్లు నియమించాలి" అన్నాడు.

యుయుత్సుడితో కలిసి అదంతా జాగ్రత్తగా నిర్వహించాడు విదురుడు. పెద్దమొగసాలలో తగినవాళ్ళని కాపలాపెట్టి తాను లోపల ప్రవేశించాడు. లోగడ ఏనుగుల ఘీంకారాలతోనూ, గుర్రాల సకిలింపులతోనూ, భటుల కలకలంతోనూ ఇంకో శబ్దం చెవులికి వినపడకుండా వుండే ఆ శిబిరం నిశ్శబ్దంగా, సైన్యశూన్యంగా వుంది, ప్రభూ.

ధృతరాష్ట్రుడు : మీరేమయ్యారు? దుర్యోధనుడు మడుగులో ఏమయ్యాడు?

సంజయుడు : మేం మన శిబిరంలో వున్నాం. ఇంతలో దుర్యోధనుణ్ణి వెదుకుతూ సైన్యంతో సహా అక్కడికి వచ్చి పడ్డారు పాండవులు. వాళ్ళు వస్తూన్న కలకలం విని, నన్ను వెంటపెట్టుకుని అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ ఇంకోచోటికి వచ్చేశారు. ఇటు మేం వచ్చేశామో లేదో, అటు పాండవులు శిబిరంలో చొరబడ్డారు. దుర్యోధనుడికోసం మూలమూలలు గాలించారు. ఎక్కడా అతడు కనపడక పోడంతో చీ విచారిస్తూ, వెళ్ళిపోయారు. అప్పుడు ధర్మరాజు దుర్యోధనుడి విడిదలోని వాళ్ళని చూసి "భయపడకండి" అని ధైర్యం చెప్పి వెళ్ళాడు. వాళ్ళు వెళ్ళిపోయాక నలుగురమూ మడుగు దగ్గిరికి వెళ్ళాం. మా గుండెలు మాత్రం దడదడమంటూనే వున్నాయి.

ఇప్పుడు కాదు రేపు

మడుగు దగ్గిరికి వచ్చి అశ్వత్థామా వాళ్ళూ మా రాక చెప్పి "మహారాజా, పైకి దయచెయ్యి" అంటూ దుర్యోధనుణ్ణి పిలిచారు— "మమ్మల్ని పెట్టుకుని పాండవుల్ని పడగొట్టు. బయలుదేరు. శంకించకు. వాళ్ళ సేన నీచేత అంతమవుతుంది. జయించి సామ్రాజ్యం ఏలడమో,

చచ్చి స్వర్గానికి పోడమో, ఈ రెండూ తప్పిస్తే ఇంకోటి కర్తవ్యం కాదు నీవంటివాడికి" అన్నారు.

"ఇప్పుడు కాదు, రేపు" మడుగులోంచి అన్నాడు దుర్యోధనుడు. దారుణమైన అస్త్రాలూ, శస్త్రాలూ తగిలి వొళ్ళంతా పచ్చి పుండయిపోయింది. ఆయాసంగా వుంది. మనస్సు వశంలో లేదు. మీ మాటలు చూస్తే మీరూ బాగా అయాసపడిపోయినట్టున్నారు. మన వెనక వచ్చే అనుచరులున్నారు లేరు. అంచేత ఇవాళకి తప్పుకోండి. రేపు బలం తెచ్చుకుందాం."

"నీకు ఆ అనుమానం అక్కరలేదు" అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ – "నేనే అందరినీ హతమార్చేస్తాను ఇవాళతోనే విరోధానికి స్వస్తి పాడేస్తాను. పాంచాలంవాళ్ళందరినీ పడగొట్టికాని కవచం విప్పను. ఇది నా ప్రతిజ్ఞ. నామాట నమ్ము. నీకూ నాతండ్రికీ తృప్తి కలిగిస్తాను."

ఇంతలో భీముకి వేటకాళ్ళు మాంసాలు మోసుకుంటూ, అలిసిపోయి, నీళ్ళకోసం అమడుగుదగ్గిరికి వచ్చారు. అంతకిముందు వాళ బోయవాణ్ణిపిలిచి "దుర్యోధనుడు పారిపోయాడు. తుప్పల్లో, డొంకల్లో ఎక్కడ దాగున్నాడో మీరు తిరిగినచోట్ల వెదకండి" అని చెప్పి పంపించాడు ధర్మరాజు. వాడున్నూ ఈ వేట కాళ్ళలో వాడే. కనక ఎదురువెళ్ళి తనవాళ్ళకి ఆమాట చెప్పాడతడు. ఆపని మనసులో వున్న ఆబోయవాళ్లు మడుగుదగ్గిర జంకులేకండా మాట్లాడుతున్న మన వాళ్ళ మాటలు విన్నారు. పూర్వంవున్న అభ్యాసంవల్ల ఆమాటల అర్థం చప్పున గ్రహించేసి దుర్యోధనుడు మడుగులో దాగున్నాడని తెలుసుకున్నారు.

"ఈముగ్గురు రథికలూ యుద్ధానికి పురికొల్పుతున్నారు. బైలు దేరకండా వున్నాడు దుర్యోధనుడు. నీళ్ళలో దాగున్నాడు.

దబ్బున వెళ్ళి ధర్మరాజుతో చెప్పాలి మనం. మంచి బహుమానం ఇస్తాడతడు. ముందు భీమయ్యగారితో చెపుదాం. మెచ్చుకుని ఆయనే రాజుగారిదర్శనం చేయిస్తాడు పదండి. పరిగెడదాం. మాంసాలు ఇక్కడే వుండనీ" అంటూ మాంసంమోపులు వొదిలేసి చువ్వల్లా పరిగెత్తారు వాళ్లు.

అప్పటికే దుర్యోధనుణ్ణి వెదకడానికి ఎంతోమంది వేగుల వాళ్ళని రణస్థలానికి పంపారు పాండవులు. ఎక్కడా అతడి అంతు చిక్కక విచారంగా వున్నారు. ఇంతలో ఈబోయలు భీముడి గుడారానికి వెళ్ళారు. ద్వారపాలకుల్ని తోసుకుంటూ లోపల దూరారు. ద్వైపాయనం మడుగులో దుర్యోధనుడు దాగున్నాడని వుప్పు అందించారు. తాము విన్న మాటలన్నీ పూసగుచ్చినట్టు వివరించారు.

సంతోషం పట్టలేకపోయాడు భీముడు. వాళ్లు మొయ్యలేనంత ధనం బహుమానంచేశాడు. వాళ్ళని తీసుకెళ్ళి అన్నగారి దర్శనం చేయించాడు. "అన్నయ్యా, దుర్యోధనుడు ద్వైపాయనం మడుగులో వొక క్షుద్రవిద్యతో జలస్తంభనంచేసుకుని దాగున్నాడు. ఇదిగో వీళ్ళు తెలుసుకు వచ్చారు" అని విన్నవించాడు. అశ్వత్థామా దుర్యోధనుడూ అనుకున్న మాటలూ వివరించాడు.

పరమానందంతో వాళ్ళకి రకరకాల బహుమానాలిచ్చాడు ధర్మరాజు. తక్కిన తమ్ముళ్ళకీ, కృష్ణుడికీ తెలియపరిచాడు. వాళ్ళూ, తక్కిన బంధువులూ, స్నేహితులూ యావన్మందితోనూ కలిసి వున్న పాళాన బైలుదేరాడు. గుర్రాలూ, రథాలూ, ఏనుగులూ బైలుదేరాయి. భూమి దడదడలాడిపోయింది. శంఖాలూ, పణవాలూ, భేరీలూ, కాహళాలూ- దిక్కులు దిమ్మెత్తిపోయాయి.

అశ్వత్థామా వాళ్ళూ యుద్ధానికి లెమ్మని దుర్యోధనుణ్ణి నిర్బంధిస్తున్నారు. ఈకలకలం విన్నారు. "మహారాజా, అదిగో పాండ

వులు ఇటే వచ్చిపడుతున్నారు. ఏమంటావు? ఇపుడే వీళ్ళమీద కల బడదామంటే కలబడవాం, కాదంటే తప్పుకుపోతాం. ఎక్కడైనా కనబడకండా వుండి, మువ్వు ఎక్కడికి, ఎప్పుడు రమ్మంటే, అప్పుడు వచ్చి కలుసుకుంటాం'' అన్నారు

"ఇప్పుడు కాదు, రేపు'' అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "ఇప్పటికి ఎక్కడికన్నా తప్పించుకు వెళ్ళిపోండి. తిరిగి పొద్దుపోయాక, రాత్రికి రండి. పాండవులు హస్తినాపురం వెళుతున్నట్టున్నారు. అడ్డులేకండా వెళ్ళిపోనీ. ఇక్కడికి వచ్చినా ఈమడుగులో నేను వున్నట్టు కనిపెట్టలేరు. కనిపెట్టినా నాదగ్గిరికి చేరలేరు. నా విద్యాబలంవల్ల స్తంభించిన ఈనీటి కోటలో నిర్భయంగా వుంటాను వెళ్ళండి'' అన్నాడు.

చేసేదిలేక మండుతున్న హృదయాలతో ముగ్గురు మహా యోధులూ అక్కణ్ణుంచి వెళ్ళిపోయారు. దుర్యోధనుడు వున్న నీళ్లు రాయిలా స్తంభించిపోయాయి. అంతటా పాండవుల వేగులవాళ్లు తిరుగుతూ వుండడం వల్ల అప్పుడు దుర్యోధనుడు బైటికి రాకపోడమే మంచిదనిపించింది నాకు అదీకాక అతడి జల స్తంభన విజ్ఞానం బాగా తెలిసినవాణ్ణి కనక మరేమీ ప్రమాదం రాదని మనస్సు సమాధాన పరచుకున్నాను. మొదటిలాగే వాళ్ళతో బయలుదేరాను. పట్టుమని పది అడుగులు వెళ్ళానోలేదో, మనస్సు బాధపడింది. మరి వెళ్ళలేక పోయాను. ఆక్కడే ఎక్కడో వొదిగివుంటానని వాళ్ళతో చెప్పి రథం దిగేశాను. ఆమడుగుపక్క పెద్దపొదలో దూరి, పొంచి కూచున్నాను. అశ్వత్థామా వాళ్ళూ దూరంగా వెళ్ళిపోయి, వొక పెద్ద మర్రిచెట్టుకింద రథాలు ఆపి విశ్రాంతి తీసుకున్నారు. వాళ్ళ బొందెలుమాత్రం అక్కడ వున్నాయి. హృదయాలేమో నీకొడుకుదగ్గిరే వున్నాయి. అతడి విషయమే చెప్పుకుంటూ కూచున్నారు వాళ్లు.

ఉద్ధృతంగా మడుగు ఒగ్గిరికి వచ్చారు పాండవులు. నవ్వుతూ, కేరుతూ పాంచాలరాజకుమారుల్లూ వాళ్ళతో వచ్చారు.

"కృష్ణా," మడుగుచూపిస్తూ కృష్ణుడితో అన్నాడు ధర్మరాజు - 'మనిషిమాత్రుడు చొరబడలేడు ఈమడుగు. మాయలమారి కనక నిర్భయంగా దాగున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఇందులో దూరితే మాత్రం బతికిపోతాడా ఇతడు ? దేవేంద్రుడు అడ్డువచ్చినా దుర్యోధనుడి ప్రాణం దక్కదు.'

"మాయలుకల దుష్టులికి మాయతే మందు" మెల్లిగా అందుకున్నాడు కృష్ణుడు- "మాయలేని పరాక్రమం పనిచెయ్యదు వీళ్ల దగ్గిర. రాక్షసులు మాయోపాయాలతో అసాధ్యులైనప్పుడు దేవేంద్రుడూ, విష్ణువూ వాళ్లని మాయాబలంతోనేకదా, సంహరించారు! హిరణ్యకశిపుడివధా, వృత్రాసురుడివధా నీకు తెలిసిందే కదా ! రావణాసురుడి హోమంతిగలబెట్టేకదా, శ్రీరాముడు అతణ్ణి ఇట్టే చంపగలిగాడు ! నరకాసురుణ్ణి నేను చంపినవిధానం నువ్వు ఎరిగిందే మరి! కనక ఇతడు బైటికివచ్చే విధానం చూసుకో, ఇప్పుడు."

మగాడివైతే మడుగులోంచిరా

"దుర్యోధనా !" కవ్విస్తూ ఎత్తుకున్నాడు ధర్మరాజు - "ఇదినీకు తగునటోయి తమ్ముడూ ? ఎక్కడైనా కనీవినీ ఎరుగుదుమా ఇలాంటి హైన్యం లోకంమీద. ఛా ? ఎంతోమంది రాజులు నీకోసమని వీరమరణం పొందారు. బంధువులూ, మిత్రులూ హేమాహేమీలు యుద్ధంలో తెగిపోయారు. కళ్ళారా చూశావు. నీళ్లలో మునిగావు. అయినా చావు తప్పుతుందా, చెప్పూ ! శూరు డంటారే నిన్ను ! మడుగులో దూరడమేనా శూరత్వం ? మానంకోసం పడిచచ్చే

వాడివే, అదంతా ఎక్కడికిపోయిందోయి? రాజన్న వాడు యుద్ధంలో తోకముడుస్తాడా? రాజువే కాదు; రారాజువి. కౌరవవంశంలో పుట్టావు కష్టపుచావా తెచ్చుకుంటావు? పేరూ పెంపూ మంటకలిపేస్తావా? శత్రువులచేత నవ్వులపాలవుతావా? క్షత్రియధర్మం వొదిలేస్తే ఇహమూ, పరమూ రెండూ చెడతాయి. అవాళ నిండుసభలో అలా కూశావే, మరిచిపోయావో? అవిపొల్లులైతే కష్టపాటు కాక ప్రాణమెలా కాపాడుకుంటావు? కొడుకులూ, తమ్ముళ్ళూ యుద్ధంలో ఘోరంగా చవ్వడం చూశాక, వొళ్ళు దాచుకోడానికి ఎలా మనస్కరించిందోయి? విధి ఈమడుగులోకి ఈడ్చుకువచ్చింది నిన్ను. ఎంత నీచానికి వొడబడ్డావోయి! ప్రాణంకంటే మానంహెచ్చు అన్నమాట విన్నా వినలేదటోయి! 'పాండవులికి భయపడి రాజరాజు నీళ్లలో దూరాడు. ఛీ, ఛీ! చచ్చేముందు గాంభీర్యమూ, ధైర్యమూ, పౌరుషమూ వొదిలేశాడు. మానం మంటకలిపాడు' అని లోకం దుయ్యబట్టదూ? కర్ణుడూ, శకునీ, దుశ్శాసనుడూ ఘనులనుకున్నావు. వాళ్ళని పెట్టుకుని మమ్మల్ని గెలిచేద్దామనుకున్నావు. అన్నిపాట్లూ పెట్టావు మమ్మల్ని. జంకూ కొంకూ లేకపోయింది నీకు! నీఆసలు అడియాసలయాయి. ముసలం నెత్తిమీదపడింది. నీచేవఎంతో చూశాం. అవుపించావు. ఇక ఎటుపోతావు? భయం విడిచిపెట్టు. వీరత్వం పాటించు. పౌరుషం వహించు. యుద్ధం చెయ్యి. చావో, గెలుపో సాధించు. బయటికిరా. పోరాడు. పేరు నిలబడుతుంది. దాగుంటే దైన్యంతప్ప మరేమీ దక్కదు. యుద్ధంలో మమ్మల్ని గెలిచావా, భూమండలమంతా ఏలుతుంటావు. చచ్చావా స్వర్గం సంపాదిస్తావు ఈ రెండూ తప్పితే ఇంకోమార్గం లేదు. దాక్కోడం నగుబాటు. ప్రాణానికిచేటు. తెగించి మామీదవురకడమే నీకు ధాత నిర్మించిన పరమధర్మం. మగాడివైతే మడుగులోంచి బైటికి రా"

"మనిషికి ప్రాణభయం సహజం" ముడుగులోంచే జవాబు చెప్పాడు దుర్యోధనుడు – "ఇందులో చిత్రమేమీ లేదు. నాకిప్పుడు రథం లేదు. గుర్రాలులేవు. సారథిలేడు ఆయుధాలు లేవు. పరివారం లేదు. బంధువులూ, స్నేహితులూ, సహాయులూ అందరూ చచ్చి పోయారు. ఒళ్ళంతా గాయాలు. యమబాధగావుంది. ఆయాసంగా వుంది. యుద్ధానికి అంగీకరించడంలేదు మనస్సు. అందుకనే తప్పించుకు వచ్చేశాను. సేదదీర్చుకుంటాను. తరవాత యుద్ధంచేస్తాను. నువ్వూ, మీవాళ్ళూ అందాకా అలసట తీర్చుకోండి. తరవాత రండి"

"ఇంతవరకూ అలసట తీర్చుకుంటూనేవున్నాం" మళ్ళాఅందుకున్నాడు ధర్మరాజు – "వెదికి వెదికి నిన్ను కనుక్కున్నాం. నువ్విన్నాళ్ళ సేదదేరావు, బాగా. కనక ఇక దయచెయ్యి. యుద్ధంచెయ్యి."

"నేను ఇక యుద్ధం చెయ్యను" అన్నాడు దుర్యోధనుడు – "ఓడిపోయి వచ్చేశాను. మళ్ళీ బిగురెందుకు నాకు? శాంతంగా అడివిడి పోతాను. నారలు కట్టుకుంటాను మునులమధ్య తపస్సుచేసుకుంటాను. ఈరాజ్యం యావత్తూ నీకే ఇచ్చేశాను. ఏలుకో క్రోధం మాను. గుర్రాలూ, ఏనుగులూలేని బయలు నీనెత్తినే కట్టుకో. ఎవరికోసం రాజ్యమూ, సమస్తభోగాలూ కోరుకుంటామో ఆకుమాళ్ళూ, తమ్ముళ్ళూ లేరు నాకు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ లేకండా శూన్యమే అయిపోయింది భూమి. ఇంక దేనికోసం యుద్ధం? ద్రుపదుడికుమాళ్ళని గెలిచి, మీ అయిదుగురినీ హతంచేసి సర్వసామ్రాజ్యాధిపత్యం సాధించానే అనుకో, ఏంలాభం? ఎవరుతినాలి? వృథా రభస? కర్ణుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ లేని రాజ్యం మనస్కరించదు నాకు. తనవాళ్ళతో కలిసి అనుభవించని రాజ్యం రాజ్యమేనా రాజుకి? నీతమ్ములు బతికారు. పరిజనులూ వున్నారు నీకు. కనక నువ్వే ఏలుకో రాజ్యం."

"నీదగ్గిర దానం పుచ్చుకుని రాజుని కాను నేను" నవ్వుతూ అన్నాడు ధర్మరాజు — "రాజన్న వాడు దానంచేస్తాడే కాని పుచ్చుకోడు. నిన్ను యుద్ధంలో పడగొట్టి రాజ్యం ఏలుకుంటాను. కాదు, నన్నే నువ్వు కాజేస్తావా, నువ్వే మహారాజు వవుతావు రాజ్యమంతా ఏలుకుంటావు. కుమాళ్ళూ, తమ్ముళ్ళూ లేరుకనక రాజ్యం అక్కరలేదంటున్నావు. తముళ్ళూ, కుమాళ్ళూ, ఆప్తులూ చచ్చేదాకా శల్యుణ్ణి పెట్టుకుని మమ్మల్ని గెలవా లనుకున్నావు. రాజ్యం కట్టుకోవాలనుకున్నావు. ఎందుకూ ఈకాకిమొర్ర? మగాడివే అయితే మడుగులోంచి రా. యుద్ధం చెయ్యి. రాజ్యం ఇచ్చేస్తానంటున్నావు. ఏ మొహంతో అంటున్నావు ఈమాట? నువ్వే రాజ్యం ఇస్తే ఈ అవస్థ ఎందుకు పడుతుంది,కురుకులానికి? శాంతిసందేశం తీసుకుని సంధికోసం వచ్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. అతడిమాట కొట్టేశావు. సూది మొన మోపినంతనేలా ఇవ్వను పొమ్మన్నావు. ఇప్పుడు రాజ్యం ధారపోస్తావా? ఎలా ధారపోస్తావు? ఏదీ రాజ్యం'

"శత్రువులికి రాజ్యం ఇచ్చేస్త నన్న బుద్ధిలేనివాణ్ణి నిన్నే చూశాను. నువ్వు రాజ్యం ఇచ్చినా నిన్ను చంపకండా వొదిలిపెట్టను. రా. కలబడు. యుద్ధంచెయ్యి. నాచేత నీప్రాణాలున్నాయి. నీచత్వం తగదు నీకు. రాజులా ప్రవర్తించు.

"లక్కయిల్లు కాల్చావు. పాములు కరిపించావు. నీళ్ళలో తోశావు. అన్నంలో విషం పెట్టావు. ఎన్ని కపటోపాయాలు చేసినా చెక్కుచెదరలేదు మేం ఇక ఈమాటలతో ప్రయోజనం లేదు. మగతనమే వుంటే మడుగులోంచి రా. పోరాడు. అదే నీకు మేలు. ఇంకోమార్గంలేదు. ఎందుకిలా దాక్కుని అవస్థపడతావు?"

ధర్మరాజులాగే తక్కినవాళ్ళూ కవ్వించారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : అందరూ అలా ధిక్కరించారూ? జంకన్నది ఏకోశానా ఎరగడు మా దుర్యోధనుడు. భూమినాలుగు చెరగులూ తనమాట తలవొగ్గుతూ వుండేది. ఎదురులేకండా బతికాడు. పరిజనులు లేకపోయి దీనుడైపోడంతోనే శత్రువులు చుట్టుముట్టారు. నిష్ఠురమైన మాటలు ఎలాభరించాడు రాజరాజు? ఎలాప్రాణాలు నిలుపుకున్నాడు?

ఒక్కొక్కడేరండి

సంజయుడు : ధర్మరాజూ, అతడి తమ్ముళ్ళూ, కుమాళ్ళూ కుళ్లుపోట్లలాటి మాటలాడారు? కవ్వించారు. భరించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. మనస్సు క్షోభపడింది. మొహం ఎరుపెక్కింది.

"ఒక్కొక్కడే రండి" యుద్ధం నిశ్చయించుకుని, చేతులు దులుపుతూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు - "అయిదుగురు వున్నారు మీరు. పరివారమూ వుంది. బంధువులూ, స్నేహితులూ వున్నారు. సమస్తమైన ఆయుధాలూ వున్నాయి. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ, రథాలూ అన్నీ వున్నాయి మీకు. ఒక్కణ్ణి నేను. సహచరులు లేరు. ఆయుధాలు లేవు. వాహనాలు లేవు. ఎలా యుద్ధంచేసేది? అదీకాక గాయాలతో బాగా అలిసిపోయాను నేను. ఆయాసంలేకండా వున్నారు మీరు. పదిమందీ ఒక్కడిమీదపడి యుద్ధంచెయ్యడం ధర్మంకాదు. అంచేత వరసగా వొక్కొక్కడూ రండి. యుద్ధంచెయ్యండి. మీ అందరినీ పూడ్చేస్తాను. మీ స్నేహితుల్నీ బంధువుల్నీ చంపేస్తాను. అలా వొక్కొక్కళ్ళూ చాలలేమంటూరా, నీతమ్ముళ్ళనీ, నిన్నూ, కృష్ణుణ్ణీ, సాత్యకినీ, ద్రౌపది అన్నదమ్ముళ్ళనీ ఇంతమందినీ వొక్కణ్ణే -చుక్కల్ని సూర్యుడు మాపేసినట్టు మాపేస్తాను. ఇదిగో వస్తున్నాను. నిబ్బరంగా నిలబడండి.

"మొదట అలా అన్నానంటే నీకూ, కృష్ణుడికీ భయపడి కాదు. అంతటావున్న యుద్ధధర్మం చెప్పాను. మీఅందరినీ చంపే స్తాను. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, భగదత్తుడూ, బాహ్లీకుడూ, జయద్రథుడూ, శల్యుడూ, శకునీ మొదలైన బంధుమిత్రుల యావ న్మంది రుణమూ తీర్చుకుంటాను."

"అదిగదీ మాట" అందుకున్నాడు ధర్మరాజు – "యుద్ధ ధర్మం తెలుసుకుని, శత్రువుని గెలవడానికి పూనుకోడం క్షేమయిన సంగతి. ఒక్కడివే మామీద వురుకుతాననీ, చంపుతాననీ అనడం మగతనం కలమాటఅయితే నువ్వు అన్నావు కదా అని మేంమాత్రం పదిమందిమీ నీమీదపడతా మనుకోకు. ఆయుధాలూ, వాహనాలూ లేవని సంకోచించకు. నీకు కావలిసిన ఆయుధం కోరుకో. కావలిసిన వాహనం పుచ్చుకో. మాలో వొక్కణ్ణి గెలిచినా చాలు.

"ఇంకోఆయుధం అనవసరం నాకు" అన్నాడు దుర్యోధనుడు– "వాహనాలూ అక్కరలేదు. ఇంతవరకూ రథాలమీద యుద్ధం చెయ్యనే చేశాం. రకరకాల బాణాలతో పోరాడాం. నేలమీదే ఇక యుద్ధం. గదాయుద్ధమే మేలనిపిస్తోంది నాకు. ఇదే నా నిశ్చయం. వింతవింత కూరలు వింతవింత రుచి. అలాగే యుద్ధంలో కొత్తకొత్త పద్ధతులు వేడుకకలిగిస్తాయి, కనక గదపట్టుకుని నిన్నూ, నీతమ్ము ళ్ళనీ, తక్కిన యోధుల్నీ పడమొత్తుతాను."

"క్షేమయిన మాట" సంతోషిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు – "నేనే గదపట్టుకుంటాను. నాబాహుబలంతో నీప్రాణాలు పుచ్చు కుంటాను."

ధర్మరాజు పలుకులు ములుకుల్లాగ తగిలాయి దుర్యోధనుడికి. పుట్టలో పాంలాగ బుసకొట్టా డతడు. ఒళ్ళు పొంగించాడు. చబుకు ఛెళ్ళుమంటే చెంగుమన్న పెంకిగుర్రంలాగ లేచాడు. జలస్తంభనం వొది

లేశాడు. గద బుజంమీద వేసుకున్నాడు. మడుగు సంక్షోభించినట్టు పైకిలేచాడు. గదతో అలా మడుగులోంచి లేస్తూవుంటే శిఖరంతో లేచినకొండలా అవుపించాడు దుర్యోధనుడు. కాలదండం పట్టుకు లేచిన యముడే అనుకున్నారు సైనికులు.

దుర్యోధనుణ్ణి చూశారు పాండవులు. పాంచాలంవాళ్ళూ, వాళ్ళూ చిరునవ్వులతో వొకళ్ళమొహం వొకళ్ళు సాకూతంగాచూసుకున్నారు. ఆ అపహాస్యం గ్రహించేశాడు దుర్యోధనుడు. బొమలు ముడివేశాడు. కళ్ళల్లో చింతనిప్పులు కురిశాడు.

"ఈ గెలుపల్లా వూడగొట్టేస్తాను" ఉరిమాడు దుర్యోధనుడు — "అందాకా ఆగండి" అంటూ వళ్ళువిరిశాడు. అందరినీ చురచురా చూశాడు. అతడి గాయాల్లోంచి రక్తాలుచిమ్మాయి. జేగురు సెలయేళ్ళ కులపర్వతంలా అవుపించా డతడు. నిటారుగా నుంచున్నాడు. బంధుమిత్రులతో పాండవులుమీదపడతారని శంకిస్తూ సిద్ధపడ్డాడు. ధర్మరాజువేపు తిరిగాడు. "రండి, -ఒక్కొక్కడూ రండి. ఎంతోమంది మీరు. ఒక్కణ్ణి నేను. గాయాలతో బాగా ఆయాసపడి వున్నాను." అన్నాడు.

"కుర్రాణ్ణిచేసి, అంతమంది వీరులూ మీదపడి అభిమన్యుణ్ణి చంపెయ్యలేదూ, అదిగోఅలాగే అనుకో" దెప్పిపొడిచాడు ధర్మరాజు.

దుర్యోధనుడినోట మాట పెగల్లేదు. అలాగే నుంచుండిపోయాడు.

ఒక్కణ్ణి గెలిచినా నీదే రాజ్యం

"ఊరికే దాఖలాచూపించి అన్నాను" మళ్ళీ అందుకున్నాడు ధర్మరాజు — "భయపడకు. అది యుద్ధధర్మం కాదని ఎరుగుదును. నీమీదికి నాసైనికుణ్ణి వొకణ్ణే రానివ్వను. నిర్భయంగా యుద్ధానికి

సిద్ధపడు. తల చక్కగా ముడివేసుకో. దట్టీ బిగించి కట్టుకో. కిరీటం కవచం అన్నీ ఇస్తాను. మరో మాట చెపుతాను, ఆశ్చర్యంతో నువ్వే మెచ్చుకుంటావు.

"ఇదిగో, మాఅయిదుగురిలోనూ నీఇష్టంవచ్చినవాణ్ణి వొకణ్ణి ఏరుకో. నువ్వు కోరుకున్నవాడే నీతో యుద్ధంచేస్తాడు. అతణ్ణిగెలిస్తే చాలు, నీదేరాజ్యం. ఇంకొకడు మళ్ళీ నీతో యుద్ధం చెయ్యడు. గెలిచావా సామ్రాజ్యం. చచ్చావా స్వర్గం. నేను శపథం చేస్తున్నాను. ఒక్కణ్ణి గెలిచినా రాజ్యం నీదే" అన్నాడు.

దేదీప్యమైన ఆయుధాలూ, కిరీటాలూ, కవచాలూ రకరకాలవి అతడిముందు పెట్టించాడు. ఇంకా ఇలాఅన్నాడు: "తమ్ముడూ, విను. ప్రాణంతో నిన్ను పోనివ్వడం తప్పించి, ఈయుద్ధంలో నువ్వేదికోరితే అది నీకు ఇస్తాను. ఇంతలోనే చెడిపోయాయా మన అన్నదమ్ముల ప్రేమలు ? "

"అవును, నామీద ఎన్నడూ కోపంలేదు నీకు" అన్నాడు దుర్యోధనుడు. రత్నాలు చెక్కిన బంగారం కిరీటం వేసుకున్నాడు. కవచం తొడిగాడు. బంగారం కొండలా కనిపించాడు.

"రండి" గదపట్టుకుని, ధర్మరాజుని చూస్తూపిలిచాడు దుర్యోధనుడు— "నకులుడో, సహదేవుడో, అర్జునుడో, భీముడో, నువ్వో — ఎవరొస్తారో రండి. గదపట్టుకుని ద్వంద్వయుద్ధానికి రండి. చిటికలో పనిపట్టేస్తాను. వరసపట్టి వొకడితరువాత వొక్కణ్ణి కూలగొట్టేస్తాను! ఇంకా మీవాళ్ళలో ఎవడు కలబడినా సరే, నా గదకి బలివేస్తాను. గదాయుద్ధంలో శివుడన్నా తేరిచూడలేడు నన్ను. మీరెటుపోతారు. నల్లులు" అంటూ పెద్దపెద్ద కేకలువేశాడు గర్జించాడు.

"జూదంనాటి మాటేనా మళ్ళీ" దుర్యోధనుడు వినకండా ధర్మరాజుని మందలించాడు కృష్ణుడు — "ఒక్కణ్ణి గెలిచినా రాజ్యం

నీదే అంటున్నావు. జూదంలో పదమూడేళ్ళూ రాజ్యం వొదిలెయ్యడానికి పందెంవేసినట్టే వుంది ఇది. ఇంతా చచ్చీచెడీ, ఇంతమంది శత్రువుల్ని చంపడమల్లా తుదకి ఈపందెం వెయ్యడానికేనా? తమ్ముణ్ణి చూడగానే దయపుట్టేసింది నీకు. దాంతో వున్నమతి వూడిపోయింది. గదాయుద్ధానికి నిన్నే పిలిచాడనుకో, ఏమవుతుంది? వీళ్ళకి బుద్ధిలేదా అనుకోరూ విన్నవాళ్ళు? సాహసానికి ఇదాసమయం? ఇతడితో ద్వంద్వయుద్ధానికి భీముణ్ణిపంపినా ప్రమాదం రాదనుకోలేం. భీముడికి బలం హెచ్చునిజమే. కాని గదాయుద్ధంలో కౌశలం హెచ్చుదుర్యోధనుడికి. కౌశలంముందు బలం బలాదూరు" అన్నాడు.

"ఈమాత్రానికే అంత నిక్కచ్చిచేస్తావేం, అన్నయ్యా?" అందుకున్నాడు భీముడు- "గదపట్టుకున్నానంటే పద్నాలుగులోకాలూ పచ్చడిచేస్తాను. మదమెక్కి వాగుతున్నాడు దుర్యోధనుడు. నన్నా ఎదిరించి బతికిపోతాడు? ఇతడిగద నాకు జీలుగుబెండు. నాగదతో బాదేస్తాను. చంపేస్తాను. నువ్వే భళీ అందువుగాని."

"అంతవాడివే నువ్వు" సంతోషించి, భీముడికి పురెక్కిస్తూ అన్నాడు కృష్ణుడు- "మాకు నీబలం తెలియదూ! హిడింబుణ్ణి చంపేశావు బకుడిపని పట్టేశావు. జరాసంధుణ్ణి చీల్చేశావు. మానవమాత్రుడు చెయ్యగల పనులేనా అవి? మరచిపోయి ఏదో అన్నాను, కాని ఒక మనిషి నీముందు ఏమాత్రం? ఈమహాభారతయుద్ధంలో వేలకివేలు ఏనుగులు కాలికింద నెరివేశావు. కళింగులూ మొదలైన రాజులూ, కౌరవకుమారుళ్ళూ నీబాహుబలంతో హతమారిపోయారు."

దుర్యోధనుణ్ణి కడకంటితో చూస్తూ ఇంకా అన్నాడు కృష్ణుడు:

"నువ్వు దుశ్శాసనుడి గుండెలు చీల్చేసి, రక్తం తాగేస్తుంటే అదలెత్తిపోయి, చూస్తూ వుండిపోయాడే కాని వొక్క అడుగైనా ముందికి వేశాడా దుర్యోధనుడు ?

"దాగుని అప్పుడ్డా డిప్పుడు. విరగబడుతున్నాడు, దొరికిపోయి. ఇతడు ఆడినమాటలికి పదిమందిమీా కలిసి చంపెయ్యవలసింది. అలా చెయ్యలేదు సరికదా, పందెంవేశాడు మీా అన్న. ఇది కూడదన్నాను. భయపడ్డాను కాని నీబలం తలుచుకుని కుదుటబడ్డాను. తుంటరులై ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకులు మీా ద్రౌపదిని జుట్టుపట్టుకుని సభకి ఈడ్చుకు వచ్చారు. బట్టలు విప్పారు. భీమసేనా, అప్పుడు నువ్వు రెండు ప్రతిజ్ఞలు చేశావు. దుశ్శాసనుడి రక్తం తాగి వొకటి పూర్తిచేశావు. ఇంకొకటి మిగిలింది. నీచేతుల కపితీరా అది పూర్తిచేసుకోవాలి, ఇప్పుడు.దాంలో రెండూ పూర్తవుతాయి. చప్పునశత్రువుని జయించు. అన్నకి సామ్రాజ్యం కట్టిపెట్టు. బంధువులందరికీ కళ్ళవేడుక కలిగించు. నువ్వూ నీతమ్ముళ్లూ సుఖంగా జీవితం గడపండి.

"ఐతే, దుర్యోధనుడు అంత తేలికైన వాడు కాడు. ఉద్దోలమైన బలశాలి. ముక్కాకలు తేరినవాడు. నువ్వు ఎంతో మెలకువతో పోట్లాడాలిసుమా!"

సాత్యకికూడా భీముణ్ణి పొగిడాడు. పురెక్కించాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన పాంచాలరాజకుమారుళ్ళూ, తక్కిన యావన్మంది రాజులూ భీముణ్ణి పురికొల్పారు.

"అన్నయ్యా" ధర్మరాజుమొహం చూస్తూ అన్నాడు భీముడు -"ఈ కులహంతకుడిమీాద చిరకాలం నించీ మండుతోంది నాకోపం. అర్జునుడు ఖాండవం కాల్చినట్టు నాకోపాగ్నితో కాల్చేస్తాను, ఇతణ్ణి. గదతో తారుమనిపించేస్తాను. అడ్డులేకండా సామ్రాజ్యం ఏలుకుంటావు నువ్వు. కీర్తి పువ్వులదండ నీమెడలో వేస్తాను. కొడుకు చచ్చిన చావు

కబురు చల్లగా వింటాడు గుడ్డిరాజు. శకునిబుద్ధి ఇంత తెచ్చిందని తెలుసుకుంటాడు. కుమిలిపోతాడు."

గదపట్టుకున్నాడు భీముడు. వృత్రాసురుడి వేపుతిరిగిన దేవేంద్రుడిలాగ దుర్యోధనుడిదిక్కు తిరిగాడు. అడ్డులేని ఆబోతులాచూస్తున్న దుర్యోధనుణ్ణి సింహంలా చూశాడు. తన అన్నదమ్ములు సంతోషించినట్టు దుర్యోధనుడితో ఇలా అన్నాడు:

"క్రూరకర్మ అనిజంకకండా లక్కఇంట్లో చిచ్చుపెట్టావు. మాయజూదమాడించావు; ధర్మరాజుని వోడించావు. ద్రౌపదిని భంగపెట్టావు. దురాత్ముడా. ఆపాపఫలం అనుభవిస్తావిప్పుడు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, బంధువులూ, స్నేహితులూ నీ మూలంగానే తుడుచుకుపోయారు. సాయంవచ్చిన రాజులందరూ చచ్చారు. తోడబుట్టువులు అందరూ గుటుక్కుమన్నారు. దీనంతటికీ మూలమైన శకునిమామా చచ్చాడు. ఒక్కడివీ మిగిలావు. నిన్ను నాగదకి బలివేస్తాను. ఎందుకలా గర్జిస్తావు? రా, సిద్ధపడు. నాతో యుద్ధం చెయ్యి."

"ఎందుకోయి, ఈ తాటాకుచప్పుడు?" వురిమాడు దుర్యోధనుడు- "గదతో సిద్ధంగానే వున్నాను. నీచేవ ఏమాత్రమో రా చూపెడుదువుకాని. ఇలా నన్ను నువ్వూ, నిన్ను నేనూ తూలనాడుకుంటే ఏముంది? గదాయుద్ధంలో దేవేంద్రుడైనా నాముందు తీసికట్టు. ధర్మంతప్పకండా నాతో దెబ్బలాడు. ప్రాణాలతో బైటపడవు."

పాంచాలంవాళ్ళూ, తక్కిన రాజులూ దుర్యోధనుణ్ణి మెచ్చుకున్నారు. తాళాలతోనూ వాటితోనూ మదపుటేనుగుని రెచ్చగొట్టినట్టు దుర్యోధనుడికి ఉల్లాసం కలిగించారు. ఏనుగులు గీపెట్టాయి. గుర్రాలు సకిలించాయి. ఆయుధాలు తళతళలాడాయి. అంతమందీ దూరంగా తప్పుకు కూచున్నారు. భీముడూ, దుర్యోధనుడూ-మహా

వీరులు ఇద్దరూ చురచురా చూసుకున్నారు. ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు కలబడడానికి సిద్ధపడ్డారు.

బలరాముడు వచ్చాడు

సరిగ్గా అదేసమయానికిగదాయుద్ధం చూడడానికిబలరాముడు అక్కడికివచ్చాడు. ఇంతకిముందే ఈవార్త విన్నాడతడు. భీముడూ, దుర్యోధనుడూ అతడిదగ్గిరే గదాయుద్ధంనేర్చుకున్నారు. అంచేత వినీ వినడంతోటే శిష్యులగదాయుద్ధం చూడడంకోసం గాలిలా పరిగెత్తే రథంమీద సరాసరి ద్వైపాయనంమడుగుదగ్గిరికివచ్చాడు. అల్లంత దూరంలో అతడు అవుపించగానే అంతమందీ ఎదురువెళ్ళారు. గౌరవాదరాలతో ప్రణామంచేశారు. అతడూ ప్రత్యభివందనంచేశాడు. ధర్మరాజు అతణ్ణి సంతోషంతో కౌగిలించుకున్నాడు. అర్జునుడూ, నకుల సహదేవులూ, ద్రౌపదికుమారుళ్ళూ నమస్కారంచేశారు. తగిన మాటలతో అంతమందినీ ఆదరించా డతడు. కృష్ణుడూ సాత్యకీ పాదాభివందనంచేశారు. ప్రేమగా ఇద్దరినీ గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు బలరాముడు. అంతమందీ కుశలప్రశ్నలువేశారు. ఎవళ్ళకి తగినట్టు వాళ్ళకి జవాబులుచెప్పాడతడు.

"నేను తీర్థయాత్రకి వెళ్ళి ఎన్నోదినాలు అయిపోయింది. మీఅందరినీ చూడాలనీ, నాశిష్యులగదాయుద్ధం చూడాలనీ వచ్చాను అన్నాడు.

దుర్యోధనుడూ, భీముడూ గదలుపట్టుకునే భక్తిపూర్వకంగా బలరాముడికి నమస్కరించారు. ఇద్దరినీ ఆదరించా డతడు.

"అన్నదమ్ముల ద్వంద్వయుద్ధం చిత్తగించు" అంటూ ఇద్దరూ గదాయుద్ధానికి సిద్ధమైనవైనం చెప్పాడు ధర్మరాజు.

"మంచిది, కానివ్వండి" అనుమతించాడు బలరాముడు. అలా బలరాముడిరాక ధృతరాష్ట్రుడితో సంజయుడు చెప్పాడు.

కౌరవపాండవసేనలు యుద్ధానికిసిద్ధపడుతున్నప్పుడుబలరాముడు సరస్వతీ తీర్థానికి వెళిపోయాడు. 'కృష్ణుడు పాండవపక్షపాతి, అతడికి తెలియని ధర్మమూ, పురుషార్థమూ నాకు తెలియవు. కాని ఈనిష్ఠురత్వం నేను చూడలేను, వినలేను. మీతో చెప్పి తీర్థయాత్రకి పోవాలని వచ్చాను. అని విరాటరాజూ మొదలైన బంధువులతో చెప్పి, ధర్మరాజునీ, కృష్ణుణ్ణీ ఒప్పించి వెళ్ళిపోయాడు. పుష్యమీనక్షత్రంనాడు పాండవులు కురుక్షేత్రం బయలుదేరారు. బలరాముడు అనూరాధ నక్షత్రంనాడు తీర్థయాత్రకి బయలుదేరాడు. దానాలూ వాటికోసం ఆవులూ, బంగారమూ, ఇతరపదార్థాలూ అవీ తేడానికీ, తన అగ్నిహోత్రాలు పట్టుకురావడానికీ తగినవాళ్ళని నియోగించాడు. ఎంతోమంది బ్రాహ్మల్నీ, ఋత్విక్కుల్నీ వెంటపెట్టుకున్నాడు, కావలిసిన రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, భోజనసామగ్రులూ తెప్పించాడు. అలా పెద్దపరివారంతో తీర్థయాత్రకి బయలుదేరి సరస్వతీనదీ సముద్రమూ కలిసేచోటికి వెళ్ళాడు. అదే పేరుబడ్డ ప్రభాసతీర్థం.

ప్రభాసం సేవించి, అక్కణ్ణుంచి మజిలీలువేస్తూ, వొడ్డంబడే సరస్వతీ తీర్థాలుయావత్తూ దర్శించాడు. అన్నపానాలిచ్చీ, వాహనాలూ అవీ ఇచ్చీ, ఆవులూ, బంగారమూ, రత్నాలూ, నగలూ, వస్త్రాలూ దానంచేసీ బ్రాహ్మల్ని సంతృప్తిపరిచాడు. పిల్లలూ, ముసిలాళ్ళూ, స్త్రీలూ, గుడ్డివాళ్ళూ, గూనివాళ్ళూ, కుంటివాళ్ళూ అలిసిపోతే వాళ్ళకి సహాయం ఏర్పాటుచేశాడు. ఇలా ఎన్నో ధర్మాలు చేస్తూ కురుక్షేత్రం వచ్చాడు.

ఆడాళ్ళకి అన్యాయం చెయ్యకూడదు

ముందు ప్రభాసతీర్థానికి వెళ్ళాడని చెప్పానుకదూ! మహత్తరమైన తీర్థమది. అక్కడే చంద్రుడు క్షయరోగం పోగొట్టుకున్నాడు. దక్షప్రజాపతికూతుళ్ళని అశ్వని మొదలైన ఇరవైఏడుగురిని చంద్రుడు పెళ్ళిచేసుకున్నాడు. వాళ్ళందరిలోకీ రోహిణి చక్కనిచుక్క. ఆమె అంటే చంద్రుడికిప్రాణంగా వుండేది. తక్కినభార్యల్ని బాగాచూసేవాడుకాడు. అందుకని వాళ్ళందరూ బాధపడ్డారు. తండ్రిదగ్గిరికి వెళ్ళి మొరపెట్టుకున్నారు. దక్షుడు చంద్రుణ్ణి గదమాయించాడు, "ఇది అన్యాయం. ఇకముందు ఇలాచేస్తే శపిస్తాను" అన్నాడు. చంద్రుడు లక్ష్యపెట్టలేదు. రోహిణితోనే వుంటాడు. దక్షుడికి కోపమొచ్చింది. "క్షయరోగం పట్టుకోవాలి" అని శపించాడు. నానాటికీ క్షీణించిపోతాడు చంద్రుడు. ఓషధులికి అధిపతికదా, చంద్రుడు అతడితోపాటు ఓషధులూ క్షీణించిపోయాయి. పసలేకండా అయిపోయాయి. ప్రజలఆయాసం అధికమైంది. చంద్రుడు క్షీణించిపోడమే దీనికికారణమని గ్రహించారు దేవతలు. చంద్రుడిదగ్గిరికి వెళ్ళారు. "ఎందుకిలా కృశించిపోతున్నావు?" అని అడిగారు. జరిగినసంగతి దాచకండా చెప్పాడు చంద్రుడు.

అతణ్ణి వెంటపెట్టుకుని దక్షుడిదగ్గిరికి వచ్చి ప్రార్థించారు దేవతలు.

"భార్యలందరినీ సమానంగా చూడాలి, చంద్రుడు" ప్రసన్నుడై అన్నాడుదక్షుడు - అంతేకాదు, సరస్వతీ, సముద్రమూకలిసేచోట స్నానంచెయ్యాలి. క్రమంగా పదిహేనుదినాలు పెరుగుతూ, పదిహేనుదినాలు తరుగుతూ వుంటాడు. అమావాస్య అమావాస్య ఆతీర్థంలో మునిగి, పెరుగుతూ ప్రకాశిస్తాడు" అని శాపానికివిరుగుడు చెప్పాడు. దేవతల్ని సాగనంపాడు

"ఆడాళ్ళని అవమానించకు. అలాగే బ్రాహ్మల్నీ అవమానించకు" - అల్లుడికి బుద్ధిచెప్పి పంపేశాడు. శాపవిమోచనం పొంది చంద్రుడు సరస్వతీ, సముద్రమూ కలిసిన తీర్థానికి వచ్చాడు. అందులో స్నానంచేసి రోగం పోగొట్టుకున్నాడు. ప్రభాసుడయాడు. అంటే బాగా ప్రకాశించాడు. అంచేతే దానికి ప్రభాసతీర్థమని పేరువచ్చింది.

ప్రభాసతీర్థంనించి చమసోద్భవ తీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడ వొకరాత్రి వుండి ఉదపాన తీర్థానికి వెళ్ళాడు*

చెరపకురా చెడేవు

వెనకటి గౌతముడని వొక తపస్వి వుండేవాడు. అతడికి త్రితుడూ, ద్వితుడూ, ఏకతుడూ అని ముగ్గురు కుమాళ్ళు వుండేవాళ్ళు. రాజులచేత యజ్ఞాలు చేయించి ఎన్నో ఆవులు సంపాదించారు వాళ్ళు. కలిసి అవి తోలుకువస్తూ ఏకతుడూ, ద్వితుడూ అన్నని వంచించి ఆవులన్నీ తామే అపహరించాలని ఎత్తువేశారు. దారిలో వొక తోడేలు కనపడింది. త్రితుడు ముందునడుస్తున్నాడు. భయపడి పరిగెత్తాడు. సరస్వతివొడ్డునే వొక పాడునుయ్యివుంది ప్రమాదవశాత్తూ త్రితుడు అందులో పడిపోయాడు. అసలే పాపబుద్ధితో వున్నారు తమ్ముళ్లు. మంచిపని అయిందంటూ చెంగలుగుద్దారు. అన్నని నూతిలో వొదిలేశారు. ఆవులు పట్టుకుని ఇంటికి వచ్చేశారు.

యజ్ఞకర్మలో అద్వితీయుడు త్రితుడు. నాలుగువేదాలూ అతడికి మంచినీళ్ళప్రాయంగావుండేవి. నీళ్ళులేని పాడునూతిలోంచి బైటికి రావాలంటే సోమపానం చెయ్యాలి అని సంకల్పించాడు. యజ్ఞసాధనాలూ, ప్రతినిధులూ సంకల్పరూపంలోనే సంపాదించుకుని యజ్ఞంచేశాడు. దేవతలు వచ్చారు. హవిర్భాగాలు పుచ్చుకున్నారు. సరస్వతీ

* ఉదపానం : నుయ్యి.

నీళ్ళు ఆనూతిలోంచి పొంగిపొర్లాయి. నీళ్ళతో త్రితుడు బైటికి వచ్చే శాడు. దేవతలు వరంకోరమన్నారు. "ఈనూతిలో స్నానంచేసిన వాళ్ళు సోమపానం చేసినఫలం పొందాలి." ఈవరం ప్రసాదించారు దేవతలు. స్వర్గానికి వెళ్ళిపోయారు.

ఇంటికి వచ్చాడు త్రితుడు. తమ్ముళ్ళని తోడేళ్ళయి పొండని శపించాడు. చెరపబోయారు, చెడ్డారు వాళ్ళు. అదిగో అదీ ఉదపాన తీర్థం.

ఉదపానంలో స్నానమాడి వినశనతీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. తక్కువజాతివాళ్ళకి అక్కడ సరస్వతి అవుపించదు. అంచేత దానికి వినశనమని పేరు. వినశనంలో స్నానంచేసి అవతలివొడ్డున భూమిక తీర్థం వెళ్ళాడు బలరాముడు. అప్సరసలు పాటలుపాడుతూ, నాట్యం చేస్తూ విహరిస్తా రక్కడ. కనక నే దానికి భూమిక అని పేరు.

భూమిక సేవించి, గంధర్వతీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. విశ్వావసుడూ మొదలైన గంధర్వులు తపస్సిద్ధి పొందిన క్షేత్రమది. అక్కణ్ణుంచి గర్గస్రోతానికి వెళ్లాడు. గర్గుడు మునులతో కలిసి ఎంతోకాలం నివసించిన క్షేత్రమది. అక్కడే అతడికి కాలజ్ఞానమూ జ్యోతిర్విద్యా శుభగతులూ అవగతమయాయి. అక్కణ్ణుంచి శంఖతీర్థం వెళ్లాడు బలరాముడు. అక్కడ మహాశంఖం అని మహావృక్షం చూశాడు. అక్కణ్ణుంచి నైసర్గికమూ, నాగధన్వమూ వెళ్లాడు.

నాగధన్వం వాసుకి నివాసస్థానం. అక్కడే అతణ్ణి నాగరాజుగా అభిషేకించారు దేవతలు. నాగధన్వంనించి నైమిషారణ్యానికి వెళ్లాడు బలరాముడు. కృతయుగంలో నైమిషారణ్యానికి సరస్వతి దూరంగా వుండేది. మునులు పన్నెండేళ్లు సత్రయాగం చేశారక్కడ. వాళ్ళని సన్మానించడంకోసం నైమిషందిక్కు మళ్ళింది సరస్వతి. ఆవిశేషం విని ఆశ్చర్యపోయాడు బలరాముడు. అక్కణ్ణుంచి సారస్వతానికి వెళ్ళాడు.

అదే మంకణముని నివాసస్థానం. సరస్వతీతీర్థాలు అన్నిటిలోకీ ఉత్తమ తీర్థ మది.

లోగడ బ్రహ్మపుష్కరం దగ్గిర సత్రయాగం చేశాడు. అప్పుడు సరస్వతి స్త్రీరూపంలో అక్కడ ప్రత్యక్షమయింది. సుప్రభ అయింది. అలాగే నైమిషారణ్యంలో మునులు యజ్ఞంచేసినప్పుడు కన పడి కన కాక్షి అయింది. గయుడు యజ్ఞంచేసినప్పుడు గయలో అవుపించి విశాల అయింది. ఉద్దాలకముని యజ్ఞంలో ఉత్తరకోసలంలో దర్శనమిచ్చి సుతన్వ అయింది. వశిష్ఠుడి సప్తతంతువు (యజ్ఞం) దగ్గిరకివెళ్ళి ఓఘ మాల అయింది. కురుమహారాజు యజ్ఞంలో కురుక్షేత్రంలో కనిపించి సువేణి అయింది. మరొకసారి హిమాలయందగ్గిర బ్రహ్మయజ్ఞం చేసినప్పుడు ప్రత్యక్షమైంది,విమలోదక అయింది. ఈసప్తసరస్వతులూ మంకణముని ఆశ్రమందగ్గిర కలిశాయి.అందుచే తేనప్తసారస్వతమైం దది. మంకణముని చరిత్ర చిత్రమైంది.

మంకణముని

సుకన్యగర్భంలో వాయుదేవుడికి జన్మించినవాడు మంకణుడు. అతడు వొకసారి సరస్వతిలో స్నానంచేస్తున్నాడు. ఆదగ్గిరే వొక అందకత్తె దిసమొలతో స్నానంచేస్తోంది. చూసి, మునిమనస్సు చలించింది. వీర్యస్ఖలనం అయిపోయింది. అతడు అది వొక కుండలో జాగర్తచేశాడు. అది ఏడుభాగాలయింది. వాయువేగుడూ, వాయు బలుడూ, వాయుఘ్నుడూ, వాయుమండలుడూ, వాయుజ్వాలుడూ, వాయురేతుడూ, వాయుచక్రుడూ అని ఏడుగురు మహామునులు పుట్టారు. వాళ్ళే మరుద్గణాల తండ్రులు.

ఒకనాడు మంకణముని వేలు దర్భతగిలి గంటుపడింది. దాన్లోంచి కాయకూరలపసరు కారింది. తనతపస్సిద్ధికి సంతోషించాడు

మంకణుడు. నాట్యం మొదలెట్టాడు. అతడినాట్యంతో లోకాలు సంక్షో భించాయి దేవతలు భయపడ్డారు. శివుడిదగ్గిరికి వెళ్ళి మొరపెట్టారు. శివుడు మంకణుడిదగ్గిరికి వచ్చాడు.

"ఇదేమంత విశేషం? ఈమాత్రానికే ఇంత గెంతుతున్నావు! ఆగు" అంటూ అతడివేలుతో తనవేలుగీకాడు. శివుడివేలు గంటు పడింది. దాన్లోంచి భస్మంకారింది. సిగ్గుపడ్డాడు మంకణుడు. అతడు శివుడని గ్రహించాడు.

"దేవా! నువ్వే దేవదేవుడివి. నువ్వే లోకాల పేడుగడ. నువ్వే కర్మఫలదాతవి. నువ్వే కర్మకారుడవి. కరుణించు" అని ఎన్నో అన్నివిధాల స్తోత్రం చేశాడు.

శివుడు ప్రసన్నుడయాడు. మంకణుడి తపఃప్రభావం తగ్గకండా వరమిచ్చాడు; అంతర్థానమయ్యాడు.

మంకణముని నాట్యం మానేశాడు. లోకాల సంక్షోభం శాంతించింది. అదిగో అలాంటిమహాత్ముడు మంకణుడు * అతడినివాస స్థలం సప్తసారస్వతతీర్థం. అక్కడ ఒకరాత్రివుండి ఔసనతీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు.

లోగడ దండకారణ్యంలో శ్రీరామచంద్రమూర్తి ఒకరాక్ష సుడితల నరికాడు. ఆరాక్షసుడి తలపుర్రె మహోదరుడని ఒకముని కాలికి గుచ్చుకుంది. అది వూడిరాక యమయాతనపడిపోయా డతడు.

"ఔసనతీర్థంలో శుక్రుడు తపస్సుచేస్తున్నాడు. అక్కడికి వెళితే నీబాధ పోతుంది" అన్నారు మునులు. మహోదరుడు ఔసనతీర్థానికి వెళ్ళాడు. కాలినించి పుర్రెవూడిలింది. అందుకనే ఔసనతీర్థానికి కపాల మోక్షమనికూడా అంటారు. అక్కడినించి పృథూదకం వెళ్ళాడు బలరాముడు.

---

*చూ. అరణ్యపర్వం, పు. 527.

పృథూదకంలోనే రుష్టిసేనుడికొడుకూ, సింధుద్వీపుడూ, దేవాపీ, విశ్వామిత్రుడూ బ్రాహ్మణులయ్యారు. విశ్వామిత్రుడికథ ప్రసిద్ధమైంది. గాధిరాజుకొడుకు విశ్వామిత్రుడు. తండ్రిలాగే రాజ్యంపరిపాలిస్తూవుండేవాడతను. ఒకనాడు రాక్షససంహారానికి బైలుదేరి వెళుతూ వశిష్ఠాశ్రమంసగ్గిర దండువిడిశాడు. అతడి పరిజనులు అక్కడ నానాదుర్నయాలూ చేశారు. వశిష్ఠుడికి వొళ్ళుమండింది తన కామధేనువుని పురికొల్పాడు అది తన మహాత్మ్యంవల్ల ఘోరాకారులైన వీరుల్ని పుట్టించింది. వాళ్ళువిశ్వామిత్రుడి దండుమీదపడ్డారు. చవ్వగా మిగిలినసేన పారిపోయింది. అన్నిశక్తులకంటే తపశ్శక్తి గొప్పదని నిశ్చయించుకున్నాడు విశ్వామిత్రుడు. పృథూదకంలో తపస్సుచేశాడు. ఎన్నో విఘ్నాలు కల్పించాడు దేవేంద్రుడు. అయినా నిష్ఠతో ఘోరమైన తపస్సుచేశాడు విశ్వామిత్రుడు బ్రహ్మచేత బ్రాహ్మణత్వం పొందాడు.

పృథూదకంనించి బకదాల్భ్యుడి ఆశ్రమానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. ఒకప్పుడు బకదాల్భ్యుడు ఆవులకోసం ధృతరాష్ట్రుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. చచ్చినఆవులు పట్టుకుపొమ్మన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. కసిరికొట్టాడు. మండిపడ్డాడు బకదాల్భ్యుడు. చచ్చినఆవులే పట్టించుకు వెళ్ళాడు. ధృతరాష్ట్రుడి రాష్ట్రం నాశనం కావాలని వాటి మాంసంతో సరస్వతీవొడ్డున హోమం మొదలెట్టాడు. నరికిన అడివిలాగ ధృతరాష్ట్రుడి రాష్ట్రంలో అన్ని జంతువులూ చచ్చిపోడం మొదలైంది. బెంబేలుపడి పోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. బకదాల్భ్యుడి దగ్గిరికి వెళ్ళాడు. కాళ్ళా వేళ్ళాపడ్డాడు. ఆవులవల్లే ఇంతా పుట్టిందికనక ఎన్నో ఆవులు అతడికి సమర్పించాడు. ముని శాంతించాడు. తిరిగీ ధృతరాష్ట్రుడి రాష్ట్రం కలకల్లాడింది.

బక దాల్భ్యుడి ఆశ్రమంనించి యయాతితీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడే లోగడ యయాతి యజ్ఞంచేశాడు. భోజనాలప్పుడు బ్రాహ్మలు ఏదికోరితే అది వడ్డించింది సరస్వతి. యయాతంనించి వశిష్ఠావగాహానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడ మహావేగంతో పారుతుంది సరస్వతి. శివుడు తపస్సుచేసిన స్థాణుతీర్థంలోనే వశిష్ఠాశ్రమం వుంది అక్కడ. ఇవతలివొడ్డున తూర్పున విశ్వామిత్రుడి ఆశ్రమం. అవతలివొడ్డున వశిష్ఠాశ్రమం. ఇద్దరికీ మధ్యపచ్చగడ్డివేస్తే భగ్గుమనేది. తపస్సులో మచ్చరంపెట్టుకున్నాడు విశ్వామిత్రుడు. వశిష్ఠుణ్ణి చంపెయ్యడంకోసం సరస్వతిని తలుచుకున్నాడు. సౌమ్యవేషంతో వచ్చింది సరస్వతి. "ఏంసెలవు?" - వినయంగా అడిగింది "వశిష్ఠుణ్ణి నాదగ్గిరికి పట్టుకురా" అన్నాడు విశ్వామిత్రుడు. వాళ్ళ ఇద్దరి తపశ్శక్తికీ భయపడుతూ వశిష్ఠుడిదగ్గిరికి వెళ్ళింది సరస్వతి. విశ్వామిత్రుడి మాట వినయంగా విన్నవించింది.

"సంకోచించకు. నన్ను తీసుకువెళ్ళు. కాదంటే నిన్ను శపిస్తాడు విశ్వామిత్రుడు" అన్నాడు వశిష్ఠుడు.

అతడు వొడ్డున తపస్సుచేసుకుంటూవున్న సమయంచూసి పెద్ద వరదగా వచ్చింది సరస్వతి. ఒడ్డుతోసహా తెచ్చి విశ్వామిత్రుడి ముందు పెట్టింది. సంతోషించాడు విశ్వామిత్రుడు. సరస్వతిని మెచ్చుకున్నాడు. వశిష్ఠుణ్ణి చంపడానికి సాధనం వెదకబోయాడు. అంతలో అతణ్ణి వంచించి వశిష్ఠుణ్ణి పట్టుకుపోయింది వరద. కోపం తెచ్చుకున్నాడు విశ్వామిత్రుడు. రక్తవాహినివి కమ్మని సరస్వతిని శపించాడు. రక్తం నది అయిపోయింది సరస్వతి. సంవత్సరంపాటు రాక్షసులే దాన్ని సేవించారు. ఒకనాడు కొందరుమునులువచ్చారు. చూసి ఇదేమిటని అడిగారు. జరిగిందంతా తెలుసుకున్నారు. భగీరథ ప్రయత్నంమీద దాన్ని యథారూపానికి తెచ్చారు. స్నానమాడి కృతార్థులయారు.

అప్పుడు కొంతమంది బ్రహ్మరాక్షసులు వచ్చారు. మునులికి ప్రణామంచేశారు. బ్రహ్మద్వేషమూ, పెద్దవాళ్ళని అవమానించడమూ, దుష్టాన్నం తినడమూ మొదలైనపాపాలుచేసి బ్రహ్మరాక్షసులయ్యాగ వాళ్ళు. తమతమపాపాలు మునులికి విన్నవించారు. "మాకు ముక్తి ప్రసాదించండి" అని ప్రార్థించారు.

"వీళ్ళని ఉద్ధరించు" - సరస్వతిని ప్రార్థించారుమునులు. అరుణా నదివల్ల ఆపని నెరవేరుతుందని సరస్వతికి తెలుసు. రహస్యంగా అరుణని తనలోకి తెచ్చుకుంది. "స్నానంచెయ్యండి" అని బ్రహ్మరాక్షసులికి చెప్పింది. స్నానాలాడారు బ్రహ్మరాక్షసులు. శరీరాలు విడిచారు. ధర్మపరులుపోయిన పుణ్యలోకానికిపోయారు. అరుణ సరస్వతిలో రహస్యంగా వుండడం తెలుసుకున్నాడు దేవేంద్రుడు. నమ్మించి నముచిని చంపిన పాపం స్నానంచేసి పోగొట్టుకున్నాడు. అదిగో అలాంటిది వశిష్ఠాపగాహం.

అక్కణ్ణుంచి సోమతీర్థం వెళ్ళాడు బలరాముడు. చంద్రుడు రాజసూయంచేసిన చోటు అది. అక్కడే దేవతలు కుమారస్వామిని దేవసేనాధిపతిగా అభిషేకించారు. అతడు తారకాసురుడూ మొదలైన రాక్షసుల్ని సంహరించాడు. ఎన్నిమార్లయినా వినదగింది కుమారస్వామి కథ.

కు మా ర స్వా మి

శివుడు తనవీర్యం అగ్నిలో విడిచిపెట్టాడు. భరించలేకపోయాడు అగ్ని. బ్రహ్మతో చెప్పుకున్నాడు. అతడి మాటమీద గంగలో విడిచిపెట్టాడు. తేజోమయమైన శివవీర్యం గంగకూడా భరించలేకపోయింది. హిమాలయంమీద విడిచిపెట్టింది. బంగారం రెల్లుగడ్డిదగ్గిర ఆవీర్యంలో అగ్నిలాంటి కుమారుడు పుట్టాడు. కృత్తికలు చూశారు.

నాకొడుకు అంటే నా కొడుకు అని అందరూ వొక్కసారి చేతులు చాచారు. ఎత్తుకున్నారు చన్నులు చేపాయి. చంద్రబింబాల్లాంటి ఆరు మొహాలతో కృత్తికల ఏడుగురిపాలూ తాగాడు కుమారస్వామి ఆశ్చర్యపోయారు కృత్తికలు. ఎలాఫున్నవాణ్ణి అలా వుంచేశారు. అగ్నికొడుకూ, గంగకొడుకూ, శరజన్ముడూ, కార్తికేయుడూ అయాడు కుమారస్వామి. బృహస్పతి వచ్చి జాతకర్మలూ అవీ నిర్వర్తించాడు. కుమారస్వామి మహిమవల్ల ఆప్రదేశం బంగారంతో నిండివుంటుంది.

బ్రహ్మాండమైన తపస్సుచేశాడు కుమారస్వామి. నాలుగు వేదాలూ మూర్తిమంతాలై అతణ్ణి సేవించాయి. ధనుర్వేదం అతడి చెప్పుచేతల్లో నుంచుంది.

ఒకనాడు కుమారుణ్ణి చూడడంకోసం శివుడూ పార్వతీ వచ్చారు. రకరకాల మొహాలతోనూ, చిత్రచిత్రమైన శరీరాలతోనూ ప్రమథ గణాలు వాళ్ళవెంట వచ్చాయి. బ్రహ్మ, విష్ణువూ, ఇంద్రుడూ మొదలైన దిక్పాలులూ, రుద్రులూ, ఆదిత్యులూ, మరుత్తులూ, కింపురుషులూ, సిద్ధులూ, విద్యాధరులూ, యక్షులూ, మునులూ, పితృదేవతలూ వచ్చారు. ఓషధులూ, నదులూ, సముద్రాలూ, పర్వతాలూ మూర్తిమంతాలై వచ్చాయి. ఆమహాదేవతలకి ఎదురువెళ్ళాడు కుమారస్వామి.

చూశాడు శివుడు. "పార్వతీ, అగ్ని, గంగా వున్నారు. వీళ్ళని వొదిలేసి, తండ్రినని భక్తితో నాదగ్గిరికి వస్తాడో వీడు?" అనుకున్నాడు. పార్వతీ, అగ్ని, గంగా అలాగే అనుకున్నారు. అదంతా తన దివ్యచిత్తంలో గ్రహించాడు కుమారస్వామి. యోగకౌశలంతో నాలుగురూపాలై నలుగురిదగ్గిరికీ వొకేసమయంలో వెళ్ళాడు. అందరూ ఆనందించారు. అంతలో వొక్కడై నుంచున్నాడు కుమారస్వామి.

శివుడూ, గంగా, అగ్ని, పార్వతీ బ్రహ్మకి నమస్కరించారు. "కుమారుడికి తగిన పదవి ప్రసాదించు" అన్నారు. దేవహితపరుడు బ్రహ్మ ఆలోచించాడు. దేవసేనకి అధిపతినిచేయాలని నిశ్చయించాడు. ఇంద్రుడూ మొదలైన దిక్పాలకుల్ని కుమారుడికి చూపించాడు. వీళ్ళు నీకు రక్షకులు అని అప్పగించాడు. దేవతలందరూ అతడికి అభిషేకించడానికి బ్రహ్మని పురస్కరించుకుని సరస్వతిదగ్గిరికి వచ్చారు.

నవరత్నాల పీఠం హిమవంతుడు అమిర్చాడు. కుమారస్వామిని దానిమీద కూచోపెట్టారు. బృహస్పతి హోమకార్యం నిర్వహించాడు. బ్రహ్మ, విష్ణువూ, మహేశ్వరుడూ- మొదలైన దేవతలూ అభిషేక ద్రవ్యాలు తెచ్చారు. మణికలశాలతో సరస్వతిజలాలు నింపి పట్టుకున్నారు. గంధర్వులు సంగీతం పాడారు. అప్సరసలు మంగళగీతాలు ఆలాపించారు. మహామునులు పుణ్యాహవచనాలు ఘోషించారు. పార్వతీ, లక్ష్మీ, సరస్వతీ మొదలైన పుణ్యాంగనలు దీవనలతో సేసలు పోశారు. అభిషేకించి కుమారస్వామికి దేవసేనాధిపత్యం కట్టారు.

లోగడ అక్కడే దేవతలు జలాధిపత్యానికి వరుణుణ్ణి అభిషేకించారు. వరుణుడి అభిషేకంకంటే కుమారస్వామి అభిషేకం గొప్పగా జరిగింది.

శివుడూ, బ్రహ్మ, విష్ణువూ, ఇంద్రుడూ మొదలైన ప్రభువులు తమతమ అనుచరుల్లో రూపమూ, గుణమూ, బలమూ పరాక్రమమూ అధికంగా వున్న వాళ్ళని ఏరి భీముడూ, ఘంటాకర్ణుడూ, సంక్రముడూ, దండధరుడూ మొదలైన అనేకమంది వీరుల్ని అతడికి ఇచ్చారు. తగిన సేనలు మూలబలంగా ఏర్పరిచారు. చిత్రాభరణాలూ, కవచాలూ, ఆయుధాలూ ధరించిన రకరకాల రూపాల వాళ్ళని, గజకర్ణుడూ, నికుంభుడూ, కుముదుడూ మొదలైన వీరులతో అభేద్యంగా

తయారైంది సేన. శత్రుభయంకరమైన ప్రభాసాధీ, విశాలాక్షీ, పాలితా మొదలైన మాతృగణం అనుసరించింది.

అప్పుడే ఉదయిస్తూన్న సూర్యుడిలాంటి ధ్వజం ఇచ్చాడు శివుడు. రాక్షసుల్ని చంపడానికి అనువైన శక్తిఇచ్చాడు దేవేంద్రుడు. బలం వృద్ధిచేసే వనమాల ఇచ్చాడు విష్ణువు. ఎప్పుడూ మాయని తెల్లటి పట్టుజత ఇచ్చింది పార్వతి. ఉజ్వలమైన కమండలం ఇచ్చింది పార్వతి. గరుత్మంతుడు నెమిలి ఇచ్చాడు. వరుణుడు ఎర్రజుత్తు కోడి ఇచ్చాడు. కుబేరుడు మంచి మేక ఇచ్చాడు. బ్రహ్మ నల్లటి కృష్ణాజన మిచ్చాడు. యుద్ధంలో అతణ్ణి ఎవ్వరూ గెలవకండా వరమిచ్చాడు.

కుమారుణ్ణి తనివితీరకండా చూశాడు శివుడు ఆయాసం లేకండా రాక్షసుల్ని చంపడానికి భూతసేన ఇచ్చాడు. దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతలు తమతమ సేనలతో అతడిచుట్టూ చేరారు. శంఖాలూ, భేరీలూ, పణవాలూ, గోముఖాలూ మొదలైన రణ వాద్యాలు మోగాయి. దిక్కులు దిమ్మెత్తిపోయాయి.

అలా దేవసేనాధిపత్యం వహించాడు కుమారస్వామి. "ఎవ ణ్ణయినా చంపవలసివుంటే చెప్పండి" అన్నాడు - కుమారస్వామి "వాడు ఎంతబలవంతుడైనా సరే, చంపేస్తాను" అని వరమిచ్చాడు. ఎంతో సంతోషించారు దేవతలు. దేవసేన సింహనాదంచేసింది. మూడు లోకాలూ నాదమయమైపోయాయి.

బ్రహ్మా, విష్ణువూ, మహేశ్వరుడూ తమతమ నివాసాలకి వెళ్ళి పోయారు. దేవతలుతారకాసురుడివల్ల బాధపడుతున్నారని తెలుసు కున్నాడు కుమారస్వామి. దేవసేనతో అతడిమీదికి దండెత్తాడు. బహ్మాండమైన రాక్షససేనతో ఎదిరించాడు తారకాసురుడు. అద్భుత మైన యుద్ధం జరిగింది.

శక్తివేశాడు కుమారస్వామి కోటానుకోట్లు శక్తులు పుట్టాయి. రకరకాల వికృతరూపుల్ని రాక్షసుల్ని పడగొట్టాయి. వెయ్యిపుల్కలు రాలినట్టు, లక్షపిడుగులు వురిమినట్టు శక్తిప్రయోగించాడు కుమారస్వామి. రాక్షససేనాధిపతుల్ని మహిషుణ్ణీ, త్రిపాదుణ్ణీ, హ్రదోదరుణ్ణీ తారుమనిపించాడు. దేవసేన రాక్షససేనమీద పడింది. చంపేసింది.

మాటిమాటికీ శక్తి ప్రయోగించేవాడు కుమారుడు. రాక్షసుల్ని చంపేసి తిరిగివచ్చేది శక్తి. తరుముకువచ్చాడు తారకాసురుడు. శక్తివేశాడు కుమారుడు. చచ్చిపూరుకున్నాడు తారకుడు. విజయం సాధించాడు కుమారుడు.

బలి కొడుకు బాణాసురుడు బలవంతుడై వుండేవాడు. దేవతల్ని సాధించేవాడు. క్రౌంచపర్వతంమీద వుండేవాడతడు. తెలుసుకున్నాడు కుమారస్వామి. సరాసరివెళ్లాడు. క్రౌంచం ముట్టడించాడు. బాణాసురుడిసేన చంపేశాడు. దేవతలూ, మునులూ సంతోషించారు. దేవదుందుభులు మోగాయి. పూలవాన కురిసింది. ముల్లోకాలూ సంతోషించాయి.

సోమతీర్థంలో ప్రతిష్ఠితుడైన కుమారస్వామికి ప్రదక్షిణపూర్వకంగా ప్రణామంచేశాడు బలరాముడు అక్కడిమునులు కుమారస్వామి అభిషేకంకథ చెప్పారు. చెవులపండువుగా విన్నాడు బలరాముడు. అక్కణ్ణుంచి అగ్నితీర్థం వెళ్ళాడు.

లోగడ భృగువు సర్వభక్షకుడివి కమ్మని అగ్నిని శపించాడు. అప్పుడు అగ్ని అక్కడే శమీగర్భంలో దాగున్నాడు. బ్రహ్మ, దేవతలూ వచ్చి సర్వభక్షకుడివైనా త్రిభువనపావనుడి వవుతావు" అని వరమిచ్చారు. ఆతీర్థం పరమపావనమైందని వెళ్ళేముందు స్నానాలు చేసి వెళ్ళారు.

అగ్నితీర్థంనించి కౌబేరతీర్థం వెళ్ళాడు బలరాముడు. కుబేరుడు తపస్సుచేసిన చోటు అది. ధనాధిపత్యంమొదలైన వరాలు అక్కడే పొందా డతడు.

ఉడకని రేగుపళ్ళు

అక్కణ్ణుంచి బదరిపాచనతీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. లోగడ భరద్వాజుడి కూతురు ప్రభావతి (శ్రుతావతి) దేవేంద్రుడు భర్తకావాలని అక్కడే ఎన్నోసంవత్సరాలు తపస్సుచేసింది. వశిష్ఠుడి రూపంలో దేవేంద్రుడు ప్రత్యక్షమయాడు. నిజంగా వశిష్ఠుడే అనుకుం దామె. అర్ఘ్యమూ, పాద్యమూ ఇచ్చింది. భక్తితో ప్రణామంచేసింది "దేవేంద్రుణ్ణే వివాహమాడాలని తపస్సుచేస్తున్నాను అది వొక్కటి మట్టుకు తప్పించి నువ్వు ఏంచెయ్యమంటే అదిచేస్తాను. ఆజ్ఞాపించు" అంది "నువ్వు అన్నట్టే కానీ" అన్నాడు దేవేంద్రుడు. "ఇదిగో వీటిని వుడకపెట్టి ఇయ్యి" అని కొన్ని రేగుపళ్ళు ఆమెకిచ్చి వెళ్ళాడు.

స్నానంచేసింది ప్రభావతి. మడికట్టుకుంది. పొయ్యిరాజేసింది. నీళ్ళలోవేసి రేగుపళ్ళు పొయ్యిమీద పెట్టింది. వంట ప్రారంభించింది. ఎంతకీ వుడకలేదు రేగుపళ్ళు. తాను దాచుకున్న వంటచెరుకంతా అయిపోయింది. రేగుపళ్ళు వుడకలేదు పైకివెళ్ళి కర్రలు తేవాలంటే తెచ్చేలోపున అగ్గి చల్లారిపోతుంది. పాకం చెడుతుంది. ఏందారి? ఆలోచించిం దామె. తనకాళ్ళు పొయ్యిలో పెట్టేసింది. వంట ప్రారంభించింది. నిచ్చెరపోయాడు దేవేంద్రుడు. నిజరూపంతో ప్రత్యక్ష మయాడు. "నీనిష్ఠకి మెచ్చాను. నువ్వు కోరిన వర మిచ్చాను. నీశరీరం విడిచిపెట్టు. స్వర్గానికి రా. ఈతీర్థం అన్ని పాపాలు పోగొడు తుంది. మూడులోకాల్లోనూ పేరుపడుతుంది.

"పూర్వం ఇక్కడే సప్తరుషులు అరుంధతిని వొదిలి పళ్ళూ, దుంపలూ అవీ తేడానికి హిమాలయపర్వతానికి వెళ్ళారు. పన్నెండేళ్ళు వొక్కలాగ వర్షాలు పడలేదు అన్నాళ్ళూ వాళ్ళు హిమాలయంమీదే వుండిపోయారు. అరుంధతి వొక్కతే వుండేది. తపస్సుచేసుకునేది శివుడు బ్రాహ్మణుడై అరుంధతిదగ్గిరికి వచ్చాడు. బిచ్చమడిగాడు. "రేగుపళ్ళుమాత్రం వున్నాయి. స్వీకరించు" అంది అరుంధతి. 'అయితే అవి వుడకపెట్టి ఇయ్యి' అన్నాడు శివుడు. వాటిని వుడకపెట్టి ఇచ్చిం దామె. అతడు చెప్పిన పుణ్యకథలు వింటూ కాలక్షేపంచేసింది. రేగుపళ్ళు వుడకపెడుతూ, పుణ్యకథలు వింటూ పన్నెండేళ్ళూ పన్నెండుదినాల్లా గడిపేసింది అరుంధతి. అనావృష్టి అంతమైంది. పళ్ళూ అవీ పట్టుకుని హిమాలయంనించి వచ్చారు సప్తరుషులు. శివుడు నిజరూపంతో ప్రత్యక్షమయాడు. అరుంధతి చరిత్ర మహారుషులికి వివరించాడు "మీరు హిమాలయంలో చేసిన తపస్సుకంటే ఈమె ఇక్కడ చేసినతపస్సు గొప్పది. పన్నెండేళ్ళూ రేగుపళ్ళు వుడికిస్తూ ఈమె ఉపవాసంలో గడిపింది" అన్నాడు. 'ఏం వరం కావాలో కోరుకో అమ్మా' అంటూ అరుంధతి వేపు దయాదృష్టితో చూశాడు.

"'ప్రభూ!' చేతులు జోడించింది అరుంధతి—'నామీద దయే వుంటే ఈస్థలం బదరిపాచనం అన్న పేరుతో గొప్పతీర్థం అయేట్టుఅను గ్రహించు' అంది. 'అలాగే కానీ' పరమిచ్చాడు శివుడు; అంతర్థానమయాడు."

దేవేంద్రుడు చెప్పిన అరుంధతికథ వింది ప్రభావతి. దేవేంద్రుడి ప్రియురాలైంది.

పూర్వం ఘృతాచిని చూసి భరద్వాజుడికి రేతస్థలనమైంది. ఆకుదొన్నెలో అది భద్రపరిచాడతడు. అందులోంచి పుట్టింది ప్రభావతి,

బదరిపాచనం నించి ఇంద్రతీర్థం వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడే వందయజ్ఞాలు చేసి శతక్రతుడు అని పేరుపడ్డాడు దేవేంద్రుడు. అక్కణ్ణుంచి రామతీర్థం వెళ్ళాడు బలరాముడు. ఇరవయ్యొక్కమార్లు రాజుల్ని చంపి, ప్రాయశ్చిత్తంకోసం అక్కడ రాజసూయాలూ, అశ్వమేధాలూ, వాజపేయాలూ చేశాడు పరశురాముడు. కశ్యపుణ్ణి ద్రష్టగా పెట్టి, భూమియావత్తూ అతడికి దక్షిణగా యిచ్చాడు.

రామతీర్థంనించి యామునతీర్థంవెళ్ళాడు బలరాముడు. వరుణుడు రాజసూయాలు చేసిన చోటు అది. ఆయజ్ఞాలు పూర్తయాక అక్కడే రాక్షసులికీ, దేవతలికీ సమస్తప్రాణుల నాశనకరమైన మహాయుద్ధం జరిగింది.

అక్కణ్ణుంచి ఆదిత్యతీర్థం వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడ సూర్యుడు యజ్ఞంచేశాడు; జ్యోతిషాధిపతి అయాడు. ద్వైపాయనుడూ, శుకుడూ, కృష్ణుడూ, జైమినీ, ఇంకా ఎంతో మంది దేవయోనులు ఇక్కడ అద్భుతమైన యోగసిద్ధి పొందారు. అసితదేవలుడూ ఇక్కడే సిద్ధిపొందాడు.

ఆదిత్యతీర్థంనించి సారస్వతమనే వశిష్ఠతీర్థానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడ పూర్వం దధీచి ఎన్నో వ్రతాలుచేశాడు. అది చూసి సంశయం పట్టుకుంది ఇంద్రుడికి. విఘ్నం కలిగించడంకోసం అలంబస అప్సరసని పంపాడు. ఆమెని చూశాడు దధీచి. అతడి వీర్యం స్ఖలనమైంది; సరస్వతిలో పడింది. సరస్వతి గర్భంధరించింది. కుమారుణ్ణి కంది. మునులగోష్ఠిలో వున్న దధీచిదగ్గిరికి తీసుకువెళ్ళింది. "వీడు నీకొడుకు. నీ తేజం వృథాపోకండా నేను గర్భంధరించాను; కన్నాను. స్వీకరించు" అంది.

కుమారుణ్ణి ఎత్తుకున్నాడు దధీచి. కౌగిలించుకున్నాడు. శిరస్సు మూచూశాడు. సరస్వతిని ప్రశంసించాడు. "బ్రహ్మసరస్సులో

పుట్టావు నువ్వు. పుణ్యనదులన్నిటిలోకీ ఉత్తమురాలివి. నీ నీళ్ళతో తర్పణం చేస్తే విశ్వదేవతలూ, పితృదేవతలూ, గంధర్వులూ తృప్తి పడతారు" అని అనుగ్రహించాడు. ఈ కుమారుడు సారస్వతుడు అని నీపేర ప్రసిద్ధుడవుతాడు. ముందుముందు పన్నెండేళ్ళు అనావృష్టి వస్తుంది ఆ ఆపదలోంచి ఎంతోమంది మునీశ్వరుల్ని రక్షిస్తాడు. వేదాలు చదివిస్తాడు" అని చెప్పి కుమారుణ్ణి ఆమెకే అప్పగించాడు. సరస్వతి సంతోషించింది. కుమారుణ్ణి తీసుకు వచ్చేసింది.

దేవతలికీ రాక్షసులికీ యుద్ధం జరిగింది. తగిన ఆయుధాల కోసం మూడులోకాలూ గాలించాడు దేవేంద్రుడు ఎక్కడా దొరక లేదు. "దధీచిముని ఎముకలతో తగిన ఆయుధాలు తయారవుతాయి. వెళ్ళి అతణ్ణి ప్రార్థించండి" అని దేవతల్ని పంపాడు దేవతలు వచ్చి దధీచిని ప్రార్థించారు. శరీరం వొదిలిపెట్టాడు దధీచి. పుణ్యలోకా నికి పోయాడు. అతడి ఎముకలతో వజ్రాయుధం తయారుచేశాడు దేవేంద్రుడు. రాక్షసుల్ని చంపాడు.

అన్నట్టుగానే పన్నెండేళ్ళు వర్షాలు కురవలేదు. వయస్సులో చిన్నవాడైనా, సంకోచించకండా సారస్వతుడిదగ్గిరిచేరి అరవై అయిదు గురు మునులు అతడి శిష్యులయారు. సరస్వతి ప్రసాదించిన ఆహా రంతో పన్నెండేళ్ళూ వాళ్ళని పోషించాడు సారస్వతుడు. వేదాలు చదివించాడు.

ఒకేరాత్రి దాంపత్యం

అక్కణ్ణుంచి వృద్ధకన్యాశ్రమానికి వెళ్ళాడు బలరాముడు. అక్కడ గర్గవంశంలో పుట్టిన ఋని అని వొకముని వుండేవాడు. తపస్సు వల్ల వొక కన్యని కనిపెంచాడతడు. కొన్నాళ్ళయాక అతడు స్వర్గ స్థుడయాడు. భర్తని వరించక కన్యగానే వుండిపోయింది అతడి కూతురు.

బ్రహ్మచర్యంతో కాలం గడిపింది. శతవృద్ధఅయి పరలోకానికి పోవా లనుకుంది. అప్పుడు ఆమెదగ్గిరకి నారదుడు వచ్చాడు. "పెళ్ళిచేసుకోని కన్యకి పుణ్యలోకం దొరకదు" అన్నాడు. "ఏఉపాయంచేత అయినా తగిన వరుణ్ణి వరించు" అన్నాడు.

అంగీకరించిందామె. తన తపస్సులో సగం లంచమిచ్చి, కాల వరుషి కుమారుణ్ణి, ప్రాక్ఛృంగుణ్ణి వరించింది. అయితే అతను వొక షరతు పెట్టాడు. "ఒక్కరాత్రి మాత్రం నీతో వుంటాను" అన్నాడు. అంగీకరించింది ముసిలికన్య. అతణ్ణి పెళ్ళిచేసుకుంది. దైవయోగం వల్ల ఆరాత్రి మంచి యవ్వనంతో నవనవలాడిందామె దివ్యగంధాలు పూసుకుంది. పూలదండలు వేసుకుంది. రత్నాలనగలు పెట్టుకుంది. రతీదేవిలాగ ప్రాక్ఛృంగుణ్ణి సుఖపెట్టింది. ఒళ్ళుమరిచిపోయాడతడు.

రాత్రిగడిచింది. తెల్లవారింది. "ఒక్కరాత్రే మన దాంపత్యం అన్నావు. మన షరతు అయిపోయింది. ఇక వెళ్ళివస్తాను" అంటూ స్వర్గానికి బయలుదేరిందామె. దుఃఖపడ్డాడు ప్రాక్ఛృంగుడు.

"ఈ తీర్థంలో దేవతలికీ, పితృదేవతలికీ, రుషులికీ తర్పణంచేసి, వొకనాడు ఉపవాసంచేసినవాడు పదిహేనుసంవత్సరాలు పూర్తిగా బహ్మచర్యం చేసినంత ఫలం పొందుతాడు" అంది వృద్ధకన్య. శరీరం విడిచిపెట్టింది. స్వర్గానికి పోయింది. అదీ వృద్ధకన్యాశ్రమం.

శల్యుడు మరణించినవార్త వృద్ధకన్యాశ్రమంలోనే విన్నాడు బలరాముడు. విచారించాడు. అక్కడికి దగ్గిరగావున్న శమంతకపంచ కానికి వచ్చాడు. అక్కడి విశేషాలు అక్కడి మునుల్ని అడిగాడు.

"ఇది ప్రజాపతి ఉత్తరవేది" అన్నారు వాళ్ళు – "దేవత లందరూ ఇక్కడ గొప్పగొప్ప సత్రయాగాలుచేశారు. కురుమహారాజు దున్నడంచేత కురుక్షేత్రమయిందిది" అన్నారు.

"కురుమహారాజు దేనికోసం దున్నాడు?" — అడిగాడు బలరాముడు.

కురుక్షేత్రం

"ఇక్కడ పుట్టినవాళ్ళు స్వర్గానికి వెళ్ళాలని సంకల్పించి దున్నాడు కురుమహారాజు. అతడు దున్నుతూవుంటే దేవేంద్రుడు వచ్చాడు. 'ఇక్కడ ఎందుకు దున్నుతున్నావు?' అని అడిగాడు. తన సంకల్పం చెప్పాడు కురుమహారాజు. హేళనచేశాడు దేవేంద్రుడు వెళ్ళిపోయాడు దున్నడం మానలేదు కురురాజు. నిష్ఠతో దున్నుతూనే వున్నాడు. తనకి వరమివ్వడానికి నిశ్చయించాడు ఇంద్రుడు. దేవతలతో సహా దిగివచ్చాడు.

"'ఈ పుణ్యక్షేత్రంలో నిరాహారులై శరీరం విడిచిన వాళ్ళకీ, యుద్ధంలో వీరమరణం పొందిన ప్రాణులందరికీ స్వర్గం లభిస్తుంది' అని వరమిచ్చాడు; వెళ్ళిపోయాడు. వెళుతూ వెళుతూ కురుమహారాజుని సమ్మానిస్తూ ఇంకా ఇలా అన్నాడు: 'కురుక్షేత్రం గాలిసోకినా, ఇంత ధూళి తాకినా చేసిన పాపాలు పోతాయి. సద్గతి లభిస్తుంది.'

కృతకృత్యుడయాడు కురుమహారాజు. బ్రహ్మానందం అనుభవించాడు" అన్నారు.

విని సంతోషించాడు బలరాముడు. తన పూర్వాశ్రమం చూశాడు. "ఇది ఎవ్వరిది?" అని అడిగాడు. రావిచెట్లతోనూ, ఇప్పచెట్లతోనూ, మామిడితోపులతోనూ, మారేడు చెట్లతోనూ ఎంతో అందంగా వుంది ఆశ్రమం.

"లోగడ విష్ణుదేవుడు తపస్సుచేసిన చోటు ఇది. ఇక్కడే శాండిల్యుడూ మొదలైనవాళ్ళు యోగసిద్ధిపొందారు" అని విన్నవించారు మునులు. ఆశ్రమం మెచ్చుకున్నాడు బలరాముడు. అక్కడ

బహిఃపరివారం వొదిలేశాడు. ఒక పవిత్రమైన కొండ ఎక్కాడు. సమప్రదేశంలో మునులతో గోష్ఠితీర్చాడు.

అప్పుడు కయ్యాలమారి నారదుడు అక్కడికి వచ్చాడు జటామండలంతో వున్నాడతడు. చేతిలో మణికమండలమూ, పసిడిదండమూ, కచ్ఛపవీణా వున్నాయి. అందరూ లేచారు. ఎదురు వెళ్ళారు. ప్రణామం చేశారు. తెచ్చి కూచోబెట్టారు. చుట్టూ కూచున్నారు. కురుక్షేత్రం యుద్ధంకబుర్లు అడిగాడు బలరాముడు. భీష్ముడు పడిపోడం దగ్గరనించీ ఆరంభించాడు నారదుడు. ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ తెగిపోడమూ, కౌరవకుమాళ్ళూ, తక్కినయోధులూ కూలిపోడమూ వివరించాడు. పద్ధెనిమిదిరోజుల భారతయుద్ధం టూకీగా వర్ణించాడు. దుర్యోధనుడి పదకొండు అక్షౌహిణీలసేనా నాశనం కావడమూ, అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపుడూ మాత్రం బతికివుండడమూ దుర్యోధనుడు వోడిపోయి, పారిపోయి, ద్వైపాయనహ్రదంలో దూరడమూ, జలస్తంభనంచేసుకు దాగోడమూ తెలియజేశాడు. అది ఎరిగి పాండవులు వెళ్ళి సపరివారంగా ముట్టడించడమూ, కవ్వించి మాట్లాడడమూ, వాళ్ళమండి దుర్యోధనుడు బయటికి రావడమూ, మహాయోధులైన శత్రువులు ఎంతోమంది అతణ్ణిచుట్టు ముట్టడమూ విశదపరిచాడు.

"అంతమంది చుట్టుముట్టినా పౌరుషం చలించకండా పెద్దపులిలా నుంచున్నాడు దుర్యోధనుడు. ఆ వీరత్వం చూస్తే మెచ్చుకుంటావు నువ్వు. అతడికీ, భీముడికీ గదాయుద్ధం జరుగుతుంది. ఇద్దరూ నీప్రియశిష్యులు. ఉద్దండులు. నువ్వు చక్కగా తీర్చిదిద్దినవాళ్ళు. వాళ్ల గదాయుద్ధం, ద్వంద్వయుద్ధం చూడాలంటే చప్పున బయలుదేరు" అన్నాడు.

నారదుణ్ణి, తక్కిన మునుల్ని సాగనంపి, కొండదిగాడు బలరాముడు. అభ్యంతరపరిజనాన్ని ద్వారక పంపించేశాడు. సరస్వతి

వొడ్డున రథందగ్గిరికి వెళ్ళాడు. సరస్వతినిచూసి, చేతులుజోడించి శిరస్సుమీద పెట్టుకున్నాడు.

"పుణ్యనదుల్లో మేటి సరస్వతి. ఒక్కరోజు ఇందులో మునిగినా చాలు, ఇహపరసౌఖ్యాలు రెండూ లభిస్తాయి. దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతలందరూ మేలుకోరి వస్తారిక్కడికి. స్మరిస్తేచాలు, సిద్ధికలుగుతుంది. — అంటూ మాటిమాటికీ చూస్తూ, నమస్కారం చేస్తూ రథమెక్కాడు. గాలిలా రథం ఎగిరిపోయింది, ద్వైపాయనం మడుగు దగ్గిర వాలింది.

ద్వంద్వయుద్ధానికి బలరాముడు అనుమతించాడని విని ధృతరాష్ట్రుడు అడిగాడు :

"బలరాముణ్ణి చూడగానే కొండంతబలం వచ్చివుంటుంది మా దుర్యోధనుడికి. కదూ ? తరవాత ఏంజరిగింది ?

గదాయుద్ధం

సంజయుడు : అవును, బలరాముణ్ణి చూడగానే పట్టరాని ఉత్సాహం కలిగింది దుర్యోధనుడికి. మూపులు పొంగాయి. మొహం వికసించింది. ధర్మరాజువేపు చూసి అన్నాడతడు :

"శమంతకపంచకం పుణ్యక్షేత్రం. బ్రహ్మదేవుడి ఉత్తరవేది అని ప్రసిద్ధి. అక్కడ యుద్ధంలో కాలంచేసినవాళ్ళకి తప్పక సద్గతి లభిస్తుందని వినికిడి. అంచేత ఎప్పటిలాగ అక్కడికే వెళ్ళి యుద్ధం చేద్దాం."

ద్వైపాయనంమడుగు శమంతకపంచకంహద్దులోది కాదు. ధర్మరాజుకి తెలుసు. అంచేత దుర్యోధనుడిసూచన అంగీకరించాడతడు. శమంతకపంచకంవేపు నడిచారు. ఉప్పొంగిన బుజంమీద గద వేసుకుని మదపుటేనుగులాగ నడుచుకుంటూ యుద్ధానికి సిద్ధపడివెళ్ళాడు దుర్యో

ధనుడు. చుట్టూమూగి పాండవులు నడిచారు. శంఖాలూ, భేరీలూ-రకరకాల రణవాద్యాలు మోగాయి.

ఈర్ష్యతో మండిపోతూ, సరస్వతి దక్షిణంవొడ్డుని రణభూమిలో నుంచున్నాడు దుర్యోధనుడు. పెద్ద తీర్థంలాగ చుట్టూ మూగారు పాండవసైనికులు. ధగేలుమనిపోతూవున్న బంగారంకవచం వేసుకుని, తళతళలాడుతూన్న గదపట్టుకుని, దుర్యోధనుడికి ఎదురుగా, పెద్ద బంగారంపర్వతంలా నుంచున్నాడు భీముడు.

"మా గదాయుద్ధం చూడాలని ప్రవాహంలాగ వచ్చి పడుతున్నారు ప్రజలు. ఇలా గందికగా వొకళ్ళమీద వొకళ్ళు పడడంకంటే అంతమందీ కూచుని నెమ్మదిగా చూడడం మంచిది. అందరికీ అవుపిస్తుంది" నెమ్మదిగా ధర్మరాజుతో అన్నాడు దుర్యోధనుడు. రాజులందరితట్టూ చూశాడతడు.

పాంచాలంవాళ్ళూ మొదలైన యావన్మందినీ కూచోపెట్టాడు ధర్మరాజు. బలరామకృష్ణులతో కలిసి తానూ తగినచోట కూచున్నాడు. అంతమంది రాజుల్లోనూ చుక్కల్లో చంద్రుడులా అవుపించాడు బలరాముడు.

భీముడూ దుర్యోధనుడూ వొకళ్ళనివొకళ్ళు చురచురా చూసుకున్నారు. భయంకరంగా రంకెలు వేశారు. ఆబోతుల్లా అవుపించారు. రోషంతో బుసగొట్టారు; మహాసర్పాల్లాకనిపించారు. మదంతో ఘీంకరించారు; మదపుటేనుగుల్లా అవుపించారు. శిఖరాల్లాంటి గదలు పట్టుకున్నారు ; కొండల్లా కనిపించారు. ఇద్దరు కృష్ణులూ, ఇద్దరు వరుణులూ, ఇద్దరు కుబేరులూ, ఇద్దరు రాములూలాగ — ఇద్దరూ ఇద్దరే కళ్ళవేడుకగా కనిపించారు ఉప్పొంగిన రెండు సముద్రాల్లా అవుపించారు.

ఒకళ్ళమీద వొకళ్ళు గుడ్లురిమారు. గుండెలు చీల్చేసినట్టు దారుణమైన మాటలు అనుకున్నారు.

ధృతరాష్ట్రుడు: పదకొండు అక్షౌహిణీలు పదసేవచేసిన మహారాజు నాకొడుకు. లోకంలోని రాజులందరినీ కనుసన్నలలో తిప్పుకున్న రాజరాజు. సంజయా, వొంటిగాడై పోయాడు! ఒక పదాతి అయి పోయాడు! భూమండలం అంతటికీ రాజై, సర్వసంపదలికీ యోగ్యుడైన కౌరవరాజు దిక్కులేనివాడిలాగ, గద చేత్తోపట్టుకుని యుద్ధానికి నడుచుకుంటూ వెళ్ళాడు కదూ! అయ్యో దైవం ఎంతైనా చేస్తుంది! అని ప్రలాపించాడు; వూరుకున్నాడు.

సంజయుడు: రణోల్లాసంతో శరీరం పొంగించాడు దుర్యోధనుడు. రంకెవేసినట్టు భీముణ్ణి యుద్ధానికి పిలిచాడు.

భూమండలం గడగడలాడింది. అమావాస్యకాందే సూర్యుణ్ణి రాహువు మింగింది. పర్వతాలు విరిగిపడ్డాయి. వరళ్ళు కూశాయి. రాళ్ళవాన పడింది. పిడుగులు రాలాయి. మహోత్పాతాలు పుట్టాయి.

అవన్నీ కనిపెట్టాడు భీముడు. "ఇట్టే గెలుస్తాను" దుర్యోధనుణ్ణి చూపిస్తూ ధర్మరాజుతో అన్నాడు — "చూసేవాళ్ళు భళీ అన్నట్టు పోరాడతాను. గదతో తొడలు విరగ్గొడతాను. ఈనీచుణ్ణి చంపేస్తాను. వీడిఆయువు అయిపోయింది. కలబడ్డాక, తిరిగీ ఈకులపాంశుణ్ణి హాస్తినాపురం వెళ్ళనిస్తా ననుకోకు. ధృతరాష్ట్రుడు మొర్రో మనాలి. తప్పదు. సౌఖ్యమన్నది ముసిలాడికి సున్నా అనుకో. వీడు మనమీదపడి పెట్టిన పాట్లన్నీ ఇవాళతో స్వస్తి. ఇప్పుడే నీకు మహానందం కలిగిస్తాను."

దుర్యోధనుడివేపు తిరిగాడు భీముడు:

"దుర్యోధనా, ఆఖరిక్షణాలు గుణించు సిద్ధంగా వున్నాను. అన్యాయంగా పాండవుల్ని పెట్టిన పాట్లకి తగినఫలం అనుభవించాడు,

అంటూ సంతోషిస్తారు జనులు. నన్ను మెచ్చుకుంటారు. నాపాల బడ్డావు. ఎటుపోతావు? – చచ్చిపూరుకుంటావు" అన్నాడు.

"యుద్ధంమానేసి, ఎందుకూ ఇలా పేల్తావు?" పురిమాడు దుర్యోధనుడు– "తలబిరుసుమాటలతో భయపెడుతున్నావు. దుర్యోధను డంటే ఎవడనుకున్నావు? ఉద్ధోలమైన బలవంతుడు దుర్యోధనుడు. నీపాల యముడు. నిన్నుహతవారుస్తాడు. మాటలు మాను. ధైర్యంతో యుద్ధంచెయ్యి. సైన్యం లేదని తక్కువగా చూస్తున్నావేమో, నన్ను? భీమన్నా, యమదండం నాగదాదండం. మదించివున్న నీశరీరం ఎలా పచ్చడిచేస్తుందో చూద్దువుకాని. నన్నే భళీ అంటారు చూసినవాళ్ళు. మొగ్రోషంటారు మీావాళ్ళు. పినాకం పట్టుకుని శివుడు వచ్చినా గడ్డిపరకనాకు, నాచేతిలో గదవుంటే. నువ్వెటుపోతావు? భీముడితో గదాయుద్ధం ఎప్పుడు ఎప్పుడుఅని ఎన్నాళ్ళయో ఉవ్విళ్ళూరుతున్నాను. విధివశాత్తూ ఇప్పుడు జతపడింది. కృతార్థుణ్ణయాను. తిన్నగా సిద్ధపడిరా" అన్నాడు.

ఈమాటలువిని అంతమందీ నీళోడుకుని మెచ్చుకున్నారు. శత్రువీరులే అలా పొగడడం ఉత్సాహంతో విన్నాడతడు. నల్లమాలిన వీరత్వంతో బోరవిరుచుకు నుంచున్నాడు.

గద ఎత్తాడు భీముడు. దుర్యోధనుడిమీాదికి పురికేశాడు. ఏనుగులు గీపెట్టాయి. గుర్రాలు సకిలించాయి. అదిలించాడు దుర్యోధనుడు గదఎత్తాడు; ఎదురుకున్నాడు. మహోగ్రమైన వాళ్ళ తొలి తాకిడికి కళ్ళుమూసుకుపోయాయి మాకు. గదమీాద గద దభీమని పడింది; ఆకాశంమీాదికి నిప్పులు తుళ్ళాయి. పిడుగుల్లా పడ్డాయి వాళ్ళఅంగలు; భూమి కంపించింది. క్రోధోద్రేకమైన చూపుల్లో అగ్గి మెరిసింది. దారుణమైన గద్దింపులు పర్వతగుహాల్లో ప్రతిధ్వనించాయి. దేవతలకళ్ళు మిరుమిట్లుగొల్పాయి. భూమిని మోస్తున్న వాసుకీ,

ఆదిసర్పమూ [illegible] పడిపోతూంది. సూర్యుడికిరణాలు వెలవెల పోయాయి దిగ్గజాలు వులిక్కిపడ్డాయి.

భీముడూ, దుర్యోధనుడూ అదిగో అలా కలబడ్డారు. మండల గతులతో రకరకాల దాట్లు వేశారు. చిత్రచిత్రంగా గదలు తిప్పారు దారుణంగా పోరాడారు. ఆవడీ, ఆబలమూ, ఆనేర్పూ, ఆదర్పమూ చూసేవాళ్ళగుండెల్లో దడపుట్టించింది. అంతకంతకీ వాళ్ళ బాహుబలం అధికమవుతూ వచ్చింది. నైపుణ్యం పెరుగుతూ వచ్చింది. జనులు పొగుడుతూ గోలచేశారు. ఇద్దరి ఉత్సాహమూ హెచ్చింది. తమకం పెరిగింది. వొకణ్ణి వొకడు గడ్డిపోచలా చూశాడు. ఇద్దరూ జంభాసురుడూ దేవేంద్రుడూ లాగ యుద్ధం చేశారు. ఎడాపెడా గదలు తగిలి కిరీటాలు తుకుతుకలయాయి. కవచాలు ముక్కముక్కలయాయి ; కింద పడిపోయాయి.

ఒకతట్టు జంకించి ఇంకోతట్టు కొట్టేవాడు భీముడు. వంచించి ఎదటివేటు తప్పుకునేవాడు. అంతలోనే వురికేవాడు. దభీమనిపించేవాడు. ఎదటిఎత్తు తప్పించేవాడు. వడితగ్గకండా నొప్పించేవాడు. పంతంపట్టి గద తుళ్ళగొట్టేవాడు. అతడే అంటే అతణ్ణి మించిపోయే వాడు దుర్యోధనుడు.

ఇద్దరూ తమ తమ గదాయుద్ధకౌశలమంతా చూపించారు. గదా గదా మెలివేసి లాగేవాళ్ళు. చెంగున లంఘించేవాళ్ళు వెనక్కీ పక్కలికీ వుంకించేవాళ్ళు. మళ్ళీమళ్ళీ కలబడే వాళ్ళు. విడిపోయే వాళ్ళు. కాళ్ళూ, చేతులూ, పిరుదులూ, నడుములూ, ఎదురొమ్ములూ తగిలేసానికి వొకరకం వొంపుతో అవుపడేవి. వేటు తప్పిపోయినప్పుడూ, ఎదటివాడు మీదపడినప్పుడూ. ఇద్దరూ రకరకాల యేవాళ్ళు. కోపాలతో రక్తాలు చిమ్మి చిత్రచిత్రంగా అవుపించేవాళ్ళు. మితిమీరిన వీరావేశంతో ఇద్దరిహృదయాలూ మండిపోయాయి. ఒకళ్ళని మించిపోవాలని

వాళ్ళు—ఇద్దరి అవయవాల్లోనూ ఔద్ధత్యమూ, ఆటోపమూ తొణికిస లాడాయి. గెలుపుమీది వాంఛ తమనితాము రక్షించుకోడానికైనా పుణ్యంలేకుండా చేసింది. అడ్డులేని దెబ్బలు ఇద్దరిమీదా పడ్డాయి రక్తాలు వరదలు కట్టాయి. ఇద్దరూ జుమాలుమనిపోయారు. ఎడమచేతుల్తో గదలు పట్టుకుని నిలబడిపోయారు. అంతలోనే మళ్ళీ కలబడ్డారు. ఎన్నోసార్లు అలా అయింది. అద్భుతమనిపించింది. రౌద్రోల్లాసం మూర్తిమంత మైనట్టు అనిపించింది. కొత్తరక్తంలో తడిసి, ఉగ్రంగా కనిపించాయి గదలు. సంధ్యాకాశంలో రెండు సూర్యబింబాల్లా అవుపించాయవి. ఆశ్చర్యమూ, మెప్పూ పెనవేసుకుంటున్న హృదయాలతో ఎంతోసేపు చూశారు దేవతలు. ఇద్దరిలో ఎవరు గెలుస్తారో, ఎవరు ఓడిపోతారో నిరూపించలేకపోయారు.

అప్పుడే కలబడినట్టు ఇద్దరిశరీరాలూ పుష్పింగాయి. శరీరాలు రక్తాలు చిమ్మాయి. విరగపూసిన నడమోదుగుల్లాగ ఇద్దరూ అవుపించారు, నీకుమాళ్ళు. ఎవరికి ఎవరూ తగ్గిపోలేదు. ఇద్దరూ మహావీరులు. మహాసంరంభంతో యుద్ధంచేశారు. దుర్యోధనుడు వెలపల నించి చుట్టుకువచ్చాడు. లెక్కచెయ్యకుండా దాపలనించి తిరిగివచ్చాడు భీముడు. ఈసుతో వాళ్ళుమండింది దుర్యోధనుడికి. భీముడి పక్క ఎముకలు పగిలినట్టు ఒక్కటి వేశాడు. మరుక్షణంలో అతడిచేతిమీద తీసికొట్టాడు భీముడు. దెబ్బతో దుర్యోధనుడిచేతిలోని గద తుళ్ళిపోయింది మెరుపులా మెరిశాడు దుర్యోధనుడు; గదతీసి పట్టుకున్నాడు. సులువుగా తిరిగాడు. భీముడి నెత్తిమీద బాదేశాడు. ఆశ్చర్యం, పిసరంతా చలించలేదతడు. కోపంతో తిరగబడ్డాడు భీముడు. దుర్యోధనుడి విశాలమైన గుండె గురిచూసి, లాఘవంతో గదతిప్పి, ఘోరంగా కొట్టాడు. చప్పున ఓదిగి తప్పించుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. భూమి చలించినట్టు కిందపడింది గద. అతడు ఓదిగిన సందు చూసుకున్నాడు

భీముడు. అద్భుతమైన వేగంతో వురికేసి, గద పుచ్చుకున్నాడు. అవకాశం చూసుకుని అతడి గుండెలమీద దారుణమైన దెబ్బ తగిలించాడు దుర్యోధనుడు. జుమ్మ్రమనిపోయాడు భీముడు. పాండవులూ, పాంచాలంవాళ్ళూ భయపడ్డారు.

అంతలోనే తెలువుకున్నాడు భీముడు. బలమూ, విక్రమమూ మెరిపించాడు. దుర్యోధనుడికి పక్కమీద పిడుగులాంటి దెబ్బ తగిలించాడు. మోకరిల్లి పడిపోయాడు దుర్యోధనుడు. పకాలుమని నవ్వారు పాండవులు. కేకలు వేశారు. చెక్కుచెదరకుండా లేచాడు దుర్యోధనుడు. భీముడి చెవులికీ నుదురుకీ మధ్య పగిలిపోయినట్టు బాదేశాడు. నవ్వినవాళ్ళు సిగ్గుపడిపోయారు; తలవొంచుకున్నారు మూర్ఛపోయాడు భీముడు. కాని చప్పున తేరుకున్నాడు. చెంపల మీంచి రక్తం కారుతూ, మదం కారిన మదపుటేనుగులాగ కనిపించాడు. తొండంలాంటిగద చాపాడు. దుర్యోధనుడి మెడజిమ్మలమీద బాదేశాడు. పెనుగాలికి పడిపోయిన పెద్దచెట్టులాగ నేలమీద వొరిగిపోయాడు నీకొడుకు. ధర్మరాజూ మొదలైనవాళ్ళు సంతోషించారు. గబుక్కున యముడిలాగ లేచాడు దుర్యోధనుడు. చిత్రగతులతో జంకించాడు. దెబ్బమీద దెబ్బతగిలించాడు. చచ్చినట్టు పడిపోయాడు భీముడు. చచ్చిపోయాడే అనుకున్నాడు దుర్యోధనుడు. సింహనాదం చేశాడు. అది చావు కాదని తెలుసుకున్నారు దేవతలు. దుర్యోధనుడి యుద్ధం మెచ్చుకున్నారు. పూలవాన కురిపించారు. పాండవులు భయపడ్డారు. అంతలోనే తేరుకున్నాడు భీముడు అంతంతగుడ్లుచేశాడు. వీరగర్వంతో నుంచున్నాడు.

సాత్యకీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ, నకులసహదేవులూ ఏమేమో అంటూ దుర్యోధనుణ్ణి యుద్ధానికి పిలిచారు. వద్దంటూ వారించాడు

భీముడు. దేవేంద్రుడు నముచిమీద కలబడినట్టు దుర్యోధనుడిమీద కలబడ్డాడు. చిత్రచిత్రమైన గతులతో పోట్లాడాడు.

ఎవరిది పై చెయ్యి

"కృష్ణా!" ఇద్దరియుద్ధమూ పరిశీలనగా చూస్తూ కృష్ణుణ్ణి అడిగాడు అర్జునుడు — "ఇద్దరిలోనూ ఎవరిలో వడి ఎలావుందంటావు? ఎవరిది పై చెయ్యి? నీకు ఎలాతోస్తోందో చెప్పు?"

"గురుపుశిక్షణ ఇద్దరిలోనూ సమానంగానేవుంది" అంటున్నాడు కృష్ణుడు—"భీముడిలోబలం హెచ్చు. దుర్యోధనుడు పూనికతో పరిశ్రమ చేశాడు. అంచేత అతడిలో కౌశలం అధికం. బలం వున్నవాడు కనక ముమ్మరంగా దూసుకుపోతున్నాడు మనవాడు. దుర్యోధనుడి ఉపాయంవల్ల దెబ్బలు తినేస్తున్నాడు. కనక ధర్మయుద్ధంలో గెలవడం గగన మవుతుంది భీముడికి. అన్యాయంగానే దుర్యోధనుణ్ణి అంతం చెయ్యాలి. మాయలుకల పగవాళ్ళని మాయలతోనే పనిపట్టించాలి. ఇంద్రుడు వృత్రుణ్ణి ఎలాచంపాడో వినలేదూ? అదీకాక జూదమప్పుడు దుర్యోధనుడి తొడలు విరగ్గొడతానని ప్రతిజ్ఞ చేశాడు భీముడు. అయితే గదాయుద్ధంలో నాభికి కిందకొట్టడం ధర్మంకాదు. అది అట్టేపెట్టి పరాభవం తీర్చుకోవాలి. తొడలు విరగ్గొట్టి శపథం పూర్తిచేసుకోవాలి. ఇది మరిచిపోయి, ఇలాగే మనవాడు పోట్లాడాడా, ధర్మరాజుకి దైన్యం తప్పదు. అంచేత శపథంపేర తొడలు విరగ్గొట్టి చంపడంతప్ప మరో ఉపాయంలేదు.

"ధర్మరాజువల్ల కొత్త ఉపద్రవం వచ్చిపడింది. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూవంటి బలవంతుల్ని పడగొట్టాం. జయమూ, కీర్తి సాధించాం. అవి సంధిగ్ధంలో పెట్టేశాడు మీఅన్నయ్య. 'ఒకణ్ణి గెలిస్తే నీదే రాజ్యం' అని దుర్యోధనుడితో పందెంవేశాడు. గదాయుద్ధానికి

భీముణ్ణి పెట్టాడు. ఇంతమూర్ఖుడనుకోలేదు ధర్మరాజు. బంధువులూ, స్నేహితులూ, పరివారమూ అంతా పోయి, తనంత తాను రాజ్యం వొదిలేసి మడుగులో దూరినవాణ్ణి వెదికి, బైటికిలాగి, ద్వంద్వ యుద్ధానికి పిలుస్తారా? మచ్చరంపట్టి భీముణ్ణి గెలవడంకోసం పదమూడేళ్లు గదా పరిశ్రమ చేశాడు దుర్యోధనుడు. ఊర్ధ్వగతులతోనూ తిర్యగ్గతులతోనూ, విజృంభిస్తున్నాడు. అతడిలాగ భీముడు ఎంతోకాలం పరిశ్రమ చెయ్యలేదు. అందుకనే ధర్మం వొదిలిపెట్టి అయినా ఈ కులపాంసుణ్ణి కూలగొట్టకపోతే, మరికొంచేపట్లో భీముడే అయిపోతాడు. అప్పుడు ఈపాపాత్ముడే రాజవుతాడు. అది భరించగలరా మీరు?"

సైగ

పరిస్థితి గ్రహించేశాడు అర్జునుడు. ఇంతలో భీముడు అతడివేపు చూశాడు. తొడ చరుచుకున్నాడు అర్జునుడు. అది సైగ అని తెలుసుకున్నాడు భీముడు. "అధర్మంగా తొడలు విరగ్గొట్టమని కృష్ణుడి సలహామీద సూచించాడు తమ్ముడు. ఇంకోవిధంగా వీడు లొంగకపోతే అదే చేస్తాను" అని మనస్సులో నిశ్చయించుకున్నాడు. రకరకాల గతులతో పోట్లాడాడు. అంతకంటే చిత్రగతులు కనపరిచాడు దుర్యోధనుడు. మాంసంకోసం పోరాడిన రెండు గరుడపక్షుల్లాగ, ఇద్దరూ అద్భుతంగా పోరాడారు.

భీముడు చాచిపెట్టి గద విసిరాడు. చెంగున దాటాడు దుర్యోధనుడు; తప్పించుకున్నాడు కిందపడిపోయింది గద. చప్పున పురికి పట్టుకున్నాడు భీముడు. ఆలోపున సాచి కొట్టాడు దుర్యోధనుడు. జుమ్మాలుమన్నాడు భీముడు. అయితే ఆదెబ్బ అతడికి తగిలినట్టు గుర్తించలేకపోయాడు దుర్యోధనుడు. ఆటలో దాటినట్టు దాట్లు వేశాడు. తేరుకున్నాడు భీముడు. ఉరికాడు. దురోధనుడిమీద గద

వేశాడు. చెంగున పైకి దాటాడు దుర్యోధనుడు. అదే సమయంలో బలంకొద్దీ తొడలుమీద బాదేశాడు భీముడు. వజ్రాయుధంతో పడిన కొండలాగ, తొడలువిరిగి పడిపోయాడు దుర్యోధనుడు

ఉల్కలు రాలాయి. దుమ్మూ, రక్తమూ, మాంసమూ కురిశాయి. వికారంగా ఏనుగులు గీపెట్టాయి. గుర్రాలు సకిలించాయి. నూతులూ, చెరువులూ రక్తం వెళ్ళకక్కాయి. నదులు ఎదురు పారాయి. పురుషులికి స్త్రీచిహ్నాలూ, స్త్రీలకి పురుషచిహ్నాలూ కనిపించాయి. ఎన్నో ఉత్పాతాలు పుట్టాయి. పాండవులూ, పాంచాలులూ ఉద్విగ్న చిత్తులయారు. ఆకాశమంతటా ఈగదాయుద్ధమే చెప్పుకుంటూ దేవతలూ, గరుడులూ, ఖచరులూ తమతమ నివాసాలకి వెళ్ళారు.

నరకమైనా స్వర్గమైనా పొక్కుతే

గదతగిలి తొడలువిరిగిపడిపోయాడు దుర్యోధనుడు. సింహంచేత కూలిన మదపుటేనుగులాగ పడిపోయాడు. దగ్గిరికి వెళ్ళాడు భీముడు. "దుష్టాత్ముడా! ఒంటిబట్టతో వున్న ద్రౌపదిని ఈడ్పించి తెచ్చి, సభలో భంగపరిచిన పాపఫలం అనుభవించు" అంటూ ఎడమకాలితో తలమీద తన్నాడు.

ఇంకా తనకోపం చల్లారలేదు.

"బంధుద్రోహీ!" అతడి మొహంచూస్తూ వురిమాడు-"మమ్మల్ని పశువులని కూసి హేళనచేసిన ధర్మహీనుల్ని, రాజధర్మంతో ఇదిగో ఇక్కడ "పశువులు" అని తిరిగీ గద్దిస్తున్నాము. దురాత్మా, ఆలకించు. కపటపాచికలు పట్టుకుని మాయజూదం ఆడలేదు. బాహుబలంతో శత్రుసంహారంచేశాను" అంటూ పెద్ద నవ్వు నవ్వాడు.

ధర్మరాజునీ, శ్రీకృష్ణుణ్ణీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన వాళ్ళనీ, తక్కిన రాజుల్నీ, అర్జునుణ్ణీ, నకులసహదేవుల్నీ కలయ చూశాడు; అందుకున్నాడు :

"ఇదిగో అందరూ చూడండి. శంకలేకండా ద్రౌపదిని, ఒంటి చీరెతో వున్న దాన్ని, సాధ్విని జుత్తుపట్టి సభలోకి ఈడ్పించిన ఘనుణ్ణి చూడండి. ద్రౌపదిచేసిన తపస్సు పండింది ఈశుభం కలిగింది మాకు"

అంతమందీ విన్నారు; సంతోషించారు.

పట్టలేనిసంతోషంతో నాట్యంచేసేశాడు భీముడు.

"గొడ్డుపోయారని మూఢులై మమ్మల్ని అప్పుడు కూసిన దుర్జనుల్ని ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకుల్ని సేనలతోనూ, బంధుమిత్రులతోనూ, పుత్రులతోనూ యుద్ధంలో వూడ్చేశాం. ఇక స్వర్గమైనా, నరకమైనా వొకటే మాకు" అంటూ గదపట్టుకుని సీకొడుకుమీదికి వురికాడు. అతడి మెడపట్టి అదిమాడు. మళ్ళీ తలమీద తన్నాడు.

మొదట తన్నినప్పుడే నొచ్చుకున్నాడు ధర్మరాజు. సంతోషంలో వొళ్ళు తెలియక భీముడు అదేపొరపాటుమళ్ళీ చెయ్యడంతోనే అతడు మరింత నొచ్చుకున్నాడు.

"తలమీదతంతావేం?" తమ్ముణ్ణి అదిలిస్తూ అన్నాడతడు— "అధర్మమని ఆలోచించవేం? తమ్ముళ్ళూ, బంధువులూ, సేనలూ అన్నీ అయిపోయినా గౌరవంకోసం పోరాడాడు దుర్యోధనుడు. యుద్ధంలో పడిపోయాడు. అతడి తలమీద తంతున్నావు. తుచ్ఛప్పని లోకం మెచ్చుతుందా? ఇంతవరకూ నువ్వు ధర్మపరుడివంటున్నారు జనులు. అలాంటివాడివి, ఇలా ఉచితంకానిపనికి తెగించవచ్చా? దీని వల్ల వచ్చే లాభ మేముంది? తప్పుడుగర్వం కూడదు."

దుర్యోధనుణ్ణి చూసి కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకున్నాడు ధర్మరాజు, ఇలా అన్నాడు. "తమ్ముడూ విధి ప్రతికూలమైంది. మనలో మనకి విరోధం పుట్టింది. మాకు నువ్వూ నీకు మేమూ కోపంతో ద్రోహం తలపెట్టుకున్నాం. ఇంతవరకూ వచ్చింది నీఅధర్మబుద్ధీ, మదమూ, లోభమూ, క్రోధమూ నిన్ను ఇంతవరకూ తెచ్చాయి. నీవల్ల నాకు బంధునాశనం సంభవించింది. దుఃఖకారణమైన వైధవ్యంవల్ల ధృతరాష్ట్రుడి కోడళ్ళు నన్ను తిట్టిపోస్తారు" అన్నాడు. ముంచుకు వచ్చిన శోకంతో ఎంతోఅంత దుఃఖపడ్డాడు

ధృతరాష్ట్రుడు : గదాయుద్ధ ధర్మం బాగా ఎరిగినవాడు బలరాముడు. అతడి కళ్ళముందే భీముడు అధర్మంగా దుర్యోధనుణ్ణి కొట్టేస్తే చూస్తూవూరుకున్నాడా? ఏమన్నాడు? తమ్ముళ్ళనీ, మరుదులనీ మొగమోటపడే మనిషి కాడే అతడు?

బలరాముడి కోపం

సంజయుడు : ఊరుకోలేదు బలరాముడు. కోపంతో అతడి మొహం కందిపోయింది. "రాజులారా!" అంటూ చేతులెత్తి లేచాడతడు="చూశారా, భీముడి దురుసు! ఇలాంటివాణ్ణి మనదేశాల్లో ఎక్కడైనా చూశామా? గదాయుద్ధంలో బొడ్డుకి కింద కొట్టకూడదని శాస్త్రం. వీడు ధర్మం తగలబెట్టాడు. విచ్చలవిడిగా తెగించాడు" అన్నాడు. మండిపోయాడు. రథంమీది నాగలితీసి భుజంమీద వేసుకున్నాడు. భూమిగజగజలాడిస్తూ సింహంలాగ భీముడిమీదికినడిచాడు.

చలించలేదు భీముడు. తనబలమూ, తన అన్నదమ్ములబలమూ తెలిసిన మనోబలంతో కదలకండా నిలబడ్డాడు.

ఉన్న పాళాన లేచాడు శ్రీకృష్ణుడు. వినయంగా వెళ్ళాడు. అన్నగారిని అడ్డుకున్నాడు. పొడవుగా గుండ్రగావున్న తన బలమైన

చేతులతో అతణ్ణి పట్టుకున్నాడు. కైలాసపర్వతం దగ్గిరచేరిన అంజన పర్వతంలా అవుపించాడు.

"అన్నయ్యా!" గంభీరంగా అందుకున్నాడు కృష్ణుడు –" తన బాగూ, తనమిత్రుడి బాగూ, మిత్రుడి మిత్రుడిబాగూ, శత్రువుకీడూ అతడి మిత్రుడి కీడూ, అతడి మిత్రుడి మిత్రుడికీడూ – ఈ ఆరూ మనిషికి శుభం కలిగిస్తాయి. దీనికి విపరీతమైతే హానికలిగిస్తాయి. కనక మిత్రుడికి కీడువచ్చిపడిందంటే స్నేహపరుడైన పౌరుషశాలినేర్పుతో అది గట్టెక్క జేస్తాడు. సత్యపరాక్రములైన పాండవులు మనకి పరమ మిత్రులు. విశేషించి మన మేనత్త కొడుకులు. అవినీతి పరులచేత పరాభవం పొందినవాళ్ళు. కనక వీళ్ళకి మేలుకలిగించడం నీకర్తవ్యం.

"ప్రతిజ్ఞ పూర్తిచెయ్యడం రాజులికి పరమధర్మంకదా! నువ్వే ఆలోచించు. గదతో దుర్యోధనుడి తొడలు విరగ్గొడతానని సభలో ప్రతిజ్ఞ చేశాడు భీముడు. అదీకాక తొడలు విరిగి తెగిపోతాడని మైత్రేయముని శాపంకూడావుంది దుర్యోధనుడికి. అదే అయిందిప్పుడు. కనక ఇందులో దోషమేమీ కనపడదు. కోపం విడిచిపెట్టు. కుంతీ కుమాళ్ళ అభివృద్ధి మనకి సమృద్ధి కలిగిస్తుంది"

"అదికాదు" అన్నాడు బలరాముడు –"ధర్మమూ, అర్థమూ, కామమూ వొకదానివల్ల వొకటి నాశనం కాకండా చూసుకోవాలి. అంతేకాని ధర్మం తగలపెట్టి అర్థమూ, కామమూ కోరే పురుషుడు నిందలపాలు కాడా అంటూ? మునిశాపమూ, భీముడి ప్రతిజ్ఞా చెవుతున్నావు. ఉంటే వుండుగాక ఇవి. ధర్మం తప్పకండా అవి నెరవేర్చుకోవాలి. నీతీ నియమమూ మంటకలిపాడు భీముడు."

"అన్నయ్యా!" మళ్ళీ అందుకున్నాడు కృష్ణుడు—"నువ్వు ధర్మపరుడివనీ, శాంతమూర్తివనీ, కోపం లేనివాడివనీ లోకంనిన్ను స్తుతి చేస్తూ వుంటుంది. మహాత్ముడివి నువ్వు. శాంతించు భీముడు తన ప్రతిజ్ఞ

కోసమే దుర్యోధనుణ్ణి గదతో కొట్టాడు. అది అధర్మంకాదు. పైగా నిలిచి, కలబడినప్పుడు కొట్టలేదు. నడుస్తూవున్నప్పుడూ కొట్టలేదు. మీదికి ఎగిరి, తనమీదికి వురికినప్పుడు, తన్ను తాను కాసుకోడానికి కొట్టాడు. నాభికి కిందకదా అని వూరుకుని చవ్వడం మంచిదంటావా? గదతో తొడలు విరగ్గొడతా నని భీముడుచేసిన శపథం పదమూడేళ్ళు దాచి పెట్టుకున్నది. ఈకులపాంసనుడికి దుర్యోధనుడికి జ్ఞాపకంలేదా అది? మరిచిపోయాడంటావా? అయితే అందుకే చెడ్డాడు మనకేం?

“కలియుగం ప్రవేశిస్తోంది. ఇలాంటివి ధర్మంకింద చెల్లుబడి కాకపోవు, ఇక. అదీ కాక, పుట్టినప్పటినించీ కపటంతోనే అపకారాలు చేస్తున్న వీణ్ణి, కపటంతో పడగొట్టడం అధర్మమని తోచదు. పాండవ యాదవ వంశవర్ధనుడైన అభిమన్యుణ్ణి వీడు ఎలా చంపేశాడో తెలియదా!” అన్నాడు.

“ఇలాటి తుచ్ఛమైన గెలుపు గెలిచి భీముడు మెప్పుపొందితే పొందనీ” మొహం చిట్లిస్తూ అన్నాడు బలరాముడు- “దుర్యోధనుడు ధర్మాత్ముడు. యుద్ధధర్మం తప్పకుండా పోరాడాడు. పుణ్యలోకం పొందుతాడు” అన్నాడు, చర్రున రథమెక్కి ద్వారక వెళ్ళిపోయాడు పాండవులు చిన్నబుచ్చుకున్నారు. కృష్ణుడు ధర్మరాజువేపుచూశాడు. దీనమైన మొహం పెట్టుకుని, విచారంగా చూస్తూ వూరుకున్నాడు ధర్మరాజు.

“ఎందుకూ ఈవిచారం?” అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు - “బంధునాశకుడు దుర్యోధనుడు. పాపాత్ముడు. ఇతణ్ణి యుద్ధంలో పడగొట్టాడు భీముడు, తలమీద తన్నాడు. ఇందులో అధర్మమేముంది? అదీగాక, ‘తలమీద తంతాను’ అనికూడా శపథంచేశాడు భీముడు మరి!” అన్నాడు.

"కౌరవకులం నాశనమైనందుకే దహించుకుపోతోంది నా మనస్సు పైగా రాజరాజుని తలమీద తన్ని పరాభవించాడు భీముడు. విచారంకాక సంతోషం ఎలావస్తుంది? దుర్యోధనుడు పెట్టిన పాట్లకి హృదయం మండి ధర్మంవొదిలేశాడు భీముడు. ఏం చెయ్యడం! పోనీ. పుణ్యమూ పాపమూ ఆలోచించడం ఎందుకిక?"

"అవును, దీనికింత ఇదవడ మెందుకు?" అన్నాడు కృష్ణుడు. భీముడిమీద వున్న పక్షపాతంవల్ల ధర్మరాజు వింత పోగొట్టాడతడు. అర్జునుడికిమాత్రం నచ్చలేదు. మంచీ చెడ్డా అనకుండా వూరుకున్నాడతడు. సంతోషంతో అంజలిబంధం నుదుట మోపుకుంటూ, చేరడేసి కళ్ళతో అన్నగారిదగ్గిరికి వచ్చాడు భీముడు.

"మన పరాభవాలన్నిటికీ మూలం ఈకులపాంసనుడు కూలిపోయాడు. విరోధం పెంచిన పాపాత్ములు దుశ్శాసనుడూ, కర్ణుడూ, శకునీ చచ్చారు. భూమండల మంతటికీ నువ్వే రాజువి. దేవేంద్ర వైభవంగా పరిపాలించు ఇక" అన్నాడు.

"ప్రతిజ్ఞా, పగా రెండూ తీర్చుకున్నావోయి" తమ్ముణ్ణి ఆదరిస్తూ అన్నాడు ధర్మరాజు — "కృష్ణుడికోర్కె నెరవేరింది. దుర్యోధనుణ్ణి పడగొట్టావు. దైవబలమూ, భుజబలమూ రెండూ వున్నాయి నీకు."

ధృతరాష్ట్రుడు. అయ్యో, తొడలువిరిగిపడిపోయాడు రాజరాజు. తరవాత ఏంచేశారు పాండవులు?

సంజయుడు: ఏంచెప్పేది మహారాజా! పాండవులూ, పాంచాలులూ, తక్కిన రాజులూ, కృష్ణుడూ ఉల్లాసంతో ఉప్పొంగిపోయారు. కొందరు ఉత్తరీయాలు ఎగరవేశారు. ధనుస్సులు విసిరారు కొందరు. కొందరు అల్లెతాళ్ళు మోగించారు. శంఖాలుపూరించారు కొందరు. కొందరు భేరీలూ, పణవాలూ మోగించారు. పొలికేకలు పెట్టారు

కొందరు. అదంతా భూమికి బరువైనట్టనిపించింది. అగ్గజమైనట్టనిపించింది. అంతమందీ భీముడి రెండుపక్కలా చేరారు. అతణ్ణి అదే పొగడడం పొగిడారు.

“గదనేర్పులో సాటిలేని ప్రతాపశాలి దుర్యోధనుడు. అంతవాడు వురికేసరికి వంచించి కొట్టేశావు. తొడలువిరిగి నేలపడ్డాడు. నువ్వు అలా కొట్టేసేసరికి మావొళ్ళు గరిపొడిచింది. ఇంకా ఇప్పుడూ గగుర్పాటు తగ్గలేదు, చూడు. ఇంకొకడికి సాధ్యంకానిపని ఇది. ఇట్టే సాధించావు. దేవేంద్రుడు వృత్రాసురుణ్ణి కూల్చేసినట్టు కూల్చేశావు. దేవతలు దేవేంద్రుణ్ణి పొగిడినట్టు మేం నిన్ను పొగుడుతాం. అవమానించిన అవినీతిపరుల్ని, దుశ్శాసనుడూ మొదలైనవాళ్ళని తుడిచి పారేశావు. శత్రువు నడినెత్తిని కాలుపెట్టావు. నీఅంతవాళ్ళు లోకంలోలేరు” అంటూ ఎన్నో అన్నివిధాల పొగిడారు.

భీముడు అధర్మయుద్ధంచేశాడని, పరాయిరాజులమనస్సుల్లో వుంటుందేమో అని శంకించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అంతమందిరాజుల్నీ కలయచూశాడు. ఇలాఅన్నాడు:

“అధర్మయుద్ధంచేసి భీముడు దుర్యోధనుణ్ణి కొట్టేశా డనుకోకండి. కనికరంలేకండా అన్నికష్టాలు పెట్టాడు దుర్యోధనుడు. కులసతిని అంతచేసినా దయమానలేదు ధర్మరాజు. తన తండ్రివంతు మాత్రం తాను అడిగాడు. లేదుపొమ్మన్నాడు దుష్టు. ఇలాంటిచావే ఇతడికి తగింది. విదురుడూవాళ్ళూ నెత్తీనోరూ మొత్తుకున్నారు. సనేమిరా ఇవ్వనన్నాడు. అయిదూళ్ళయినా ఇమ్మని అడిగారు పాండవులు. సూదిమొన మోపినంత నేలా ఇవ్వనన్నాడు మహానీయుడు. భీముడు శపథంపట్టాక పాండవులికి అడ్డేముంది? కిందకూలి, మానులా పడున్నాడు పాపకర్ముడు. ఇతడిగురించి ధర్మమూ, అధర్మమూ-అన్న చర్చ ఎందుకూ? పదండి. రథాలెక్కండి.”

తనని ఆక్షేపించడం విన్నాడు దుర్యోధనుడు. కోపంతో మండిపోయాడు. చేతులు నేలమీద ఆనుకున్నాడు. పిరుదులు మోపి లేచాడు. బొమలుముడివేశాడు. కృష్ణుడికేసి చురచురా చూశాడు. తోకతొక్కితే కస్సుమని పడగెత్తిన మహానాగులాగ అవుపించాడతడు. ప్రాణాలుతోడేస్తున్న వేదన లక్ష్యపెట్టకండా కూచున్నాడు. కృష్ణుడు అర్జునుడితో గుసగుసలాడడమూ, అర్జునుడు తొడచరుచుకోడమూ ముందే కొద్దికొద్దిగా చూశాడతడు. అంచేత భీముడిదెబ్బతో తొడలువిరిగి పడినప్పుడు ఆబుడిబుడిమాటలూ, ఆసైగా దీనికోసమే అని గ్రహించేశాడు. చేసేదిలేక పెదవులు కరుచుకున్నాడు. కనక మాటలతో నిప్పులు చెరిగాడు:

గురివిందగింజ తననలుపు కానదు

"కంసదాసుడి కొడుకువి" అందుకున్నాడు దుర్యోధనుడు — "నీ దురాచారాలు నువ్వు కానవు. జాలిలేకండా వేల్తున్నావు. సిగ్గులేకండా కూస్తున్నావు. నువ్వు సలహా యిచ్చావు. అర్జునుడు సైగ చేశాడు. గదాయుద్ధధర్మం వొదిలేసి ఈపాపకర్ముడు తొడలమీద కొట్టేశాడు. ధర్మయుద్ధమే అయితే ఇట్టే మీఅందరినీ నేలపాలు చేసేసేవాణ్ణి. శిఖండిమీద నెపంపెట్టి అర్జునుడిచేత భీష్ముణ్ణి కొట్టించావు. ధర్మరాజుచేత అబద్ధమాడించి గురువుని చంపించావు. రథం కుంగిపోయిన సమయంచూసి కర్ణుడితల నరికించావు. మరొకడితో పోరాడుతున్న భూరిశ్రవుడిచెయ్యి నరికించావు. పొడిచీకటి కల్పించి జయద్రథుడితల కొట్టించావు ఇలాంటినువ్వా మాట్లాడుతున్నావు, పైగా? నన్నూ, భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ, భూరిశ్రవుణ్ణీ జయద్రథుణ్ణీ ధర్మయుద్ధంలో చంపగలరా పాండవులు? కపట చరిత్రుడివి. దుశ్చరిత్రుడివి" అన్నాడు.

"గురివిందగింజ తననలుపు కానదు" అంటున్నాడు కృష్ణుడు– "చిన్నప్పుడే భీముణ్ణి పాములచేత కరిపించావు. విషంపెట్టావు నీళ్ళలో తోశావు. ఎన్నోసార్లు చంపడానికి తెగించావు. అయిదుగురు కొడుకులతోనూ కుంతి నిద్రపోతూ వుంటే లక్క ఇంట్లో నిప్పు పెట్టించావు. అజాతశత్రుడు ధర్మరాజు మాయజూదంలో అతడి రాజ్యం చపాయించావు. అంతతో నీకసివి తీరలేదు. యజ్ఞకుండంలో పుట్టిన ద్రౌపదిని ఏకవస్త్రని రజస్వలని కొలువుకి లాక్కువచ్చావు; భంగపరిచావు. అప్పుడే నీకు ఈదురవస్థ రావలసింది. శపథంకోసం నువ్వు చేసిన ఈపాడుపనులన్నీ సహించాడు ధర్మరాజు. సహించి, తన రాజ్యభాగం తనకి ఇమ్మని నన్ను సంధికి పంపాడు. కాదుగాక కాదన్నావు. పొమ్మన్నావు. నీదోషంవల్లే నువ్వు ఇలా అయావు. నీలోభంవల్ల, నీపాపసంకల్పంవల్ల నీమదంవల్ల పాపం, శాంతచిత్తుడైన భీష్ముడు పడిపోయాడు. ద్రోణుడు కళ్ళుమూశాడు.

"విను. ద్రుపదుడి తపఃప్రభావంవల్లా, యజ్ఞమహిమవల్లా అందుకోసమే పుట్టిన శిఖండీ, ధృష్టద్యుమ్నుడూ భీష్మద్రోణుల మరణానికి కారకులయారు. ఎంతోమందితో పోరాడి అలిసిపోయిన సాత్యకిమీద పడి చంపబోయాడు భూరిశ్రవుడు. చంపకండా వూరుకుంటా మనుకున్నావా, చూసి! ఎంతోమంది ముక్కాకాలు తేరిన యోధులు ఒక్కణ్ణి పాపం, కుర్రాణ్ణి అభిమన్యుణ్ణి చంపినప్పుడు, పాండవులు పద్మవ్యూహంలో అడుగుపెట్టకండా అడ్డుకున్నవాణ్ణి, పుణ్యాత్మ ద్రౌపదినిఅడివిలో ఎత్తుకుపోయిన పాపాత్ముణ్ణి జయద్రథుణ్ణి బతకమని వొదిలేసి, అర్జునుడు అగ్గిలో దూకుతా డనుకున్నావా?

"పాండవులు నీతిపరులు. కల్మషంలేని చరిత్రవాళ్ళది. గొల్లపల్లెలికి వెళ్ళినప్పుడు గంధర్వులు నిన్ను పట్టుకుపోతూవుంటే నీవాళ్ళంతా తోకముడిచేశారు. అర్జునుడు నిన్ను విడిపించలేదూ?

భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా,కృపుడూ—ఇంతమంది తోనూ పెద్దపెద్ద సేనలతోనూ విరాటనగరం వెళ్ళావు. విరాటరాజు ఆలమందలు పట్టుకున్నావు. అప్పుడు మీవాళ్ళందరూ నమ్మోహ నాస్త్రంతో చచ్చినట్టు పడున్నప్పుడు అర్జునుడు నిన్ను చంపకండా వొదిలెయ్యలేదూ? నువ్వుచేసిన పాపాలన్నిటికీ మూలం కర్ణుడు. అతడి రథంకుంగిపోతేఅర్జునుడు కాసుకుకూచోవాలా కొట్టకండా? కూచుంటే మాత్రం బ్రాహ్మణశాపంవల్ల కుంగిపోయిన రథానికి ముక్తి కలుగు తుందా? అంచేత ఆనీచుణ్ణి తెగెయ్యడమే తగినపని. ఇంకా నయమే శల్యుణ్ణి ధర్మరాజు చంపడంకూడా అన్యాయమనలేదు, రక్షించావు.

"పాండవులు పుట్టింది మొదలు నేటిదాకా నీకు వ్యతిరేకమైన పని చెయ్యలేదు. కౌరవకులానికి కాష్ఠంపేర్చి మాయజూదానికి నువ్వే కాలుదువ్వావు అదిగో ఆజూదంవల్లే ఇంతా పుట్టింది. భీముడుచేసిన ప్రతిజ్ఞ ఎరగవా, నువ్వు? గదతో తొడలువిరగ్గొడతాను అన్నవాడు పిడికిలితో పొడుస్తా డనుకున్నావా? ఎందుకూ ఈవొల్లు పేలాపన? నోరుమూసుకో."

"నాలుగువేదాలూ చదివాను" కృష్ణుడిమాటలు విన్నాక ఎత్తుకున్నాడు దుర్యోధనుడు— "ఘనంగా యజ్ఞాలుచేశాను. సర్వ సంపదలతోనూ తులతూగాను. రాజులందరూ తలలొగ్గారు. చంప గలిగినంతమంది శత్రువుల్ని చంపాను తుదకి బంధుమిత్రులతో కలిసి యుద్ధంలో ప్రాణాలు వొదులుతున్నాను స్వర్గానికిపోతాను. ఇంత కంటే ఏంకావాలి? నువ్వు నన్ను ఎలాటివాడని అనుకుంటే నాకేం? ఇంక పశ్చాత్తాపంతో కుములుతూ వుందురుకానిమీరు."

దుర్యోధనుడు అలా అంటూవుంటే అతడిమీద పూలవాన కురిసింది. దివ్యదుందుభులు మోగాయి. దిశలు తెల్లవారాయి. చల్ల గాలి మెల్లిమెల్లిగా ఘుమఘుమలాడుతూ వీచింది.

అంతా చూశారు పాండవులు. తాముధర్మంతప్పి భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, దుర్యోధనుడూ మొదలైనవాళ్ళని చంపడం కళ్ళముందు కట్టినట్టయింది. మనస్సుల్లో విచారమూ, సిగ్గూపుట్టాయి. అదంతా మొహాల్లో ప్రతిబింబించింది. చిన్నబుచ్చుకున్నారు.

"సంతోషసమయంలో ఈవిచారమేమిటి? " హెచ్చరించాడు శ్రీకృష్ణుడు– "భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ, దుర్యోధనుణ్ణీ ధర్మ యుద్ధంలో పడగొట్టలేకపోయామనేనా మీ విచారం? ఉగ్రాస్త్రాలు తెలిసినవాళ్ళు వాళ్ళు. ధర్మయుద్ధంలో సరాసరి వాళ్ళని గెలవడం అసంభవం. అందుకనే నేను బహువిధాల మాయోపాయాలు పన్నాను. ఇలా అంతా సాంతంచేశాను. అలా కాకపోతేఅంత మీద మీదపోతారా వాళ్ళు? అదీకాక వాళ్ళ విధే వాళ్ళనిఅలాచంపింది. దైవఘటన తప్పించడం మీ తరమా? దేవతలురాక్షసుల్ని ఇలాగే గెలిచారు.

"కృతకృత్యులయాం, బాగాపొద్దుపోయింది. సేనా, సైనిక యోధులూ విశ్రమించాలి. పోదాం పదండి" అన్నాడు.

తెలుసుకున్నారు పాండవులు. యావన్మందీ సంతోషించారు.

శ్రీకృష్ణుడు పాంచజన్యం పూరించాడు. అర్జునుడు దేవదత్తం పూరించాడు. ధర్మరాజు అనంతవిజయమూ, నకులుడుసుఘోషమూ, సహదేవుడు మణిపుష్పకమూ పూరించారు. తక్కిన యావన్మందిరథి కులూ తమతమశంఖాలు పూరించారు. భేరీలూ, పణవాలూ మొద లైన రణవాద్యాలు మోగాయి. రకరకాల ధ్వనులతో ఆకాశం నిండి పోయింది. దిక్కులు ప్రతిధ్వనించాయి. వల్లమాలిన పొంగుతో అంత మందీ అక్కడినించి కదిలారు.

పాండవులు కౌరవశిబిరానికి వెళ్ళారు. సాత్యకీ వాళ్ళవెంట వెళ్ళాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన ద్రుపదుడి జ్ఞాతులూ,

ద్రౌపదికుమారులూ, తక్కిన రాజులూ తమతమ విడిదల్లోనే కాని విశ్రమించడానికి వీలుపడదని పాండవులశిబిరానికి వెళ్ళిపోయారు. ఆరాత్రి అక్కడఆగి, తెల్లవారగానే హస్తినాపురం బయలుదేరుతామని విన్నవించి ధర్మరాజు అనుమతి తీసుకున్నారు. సేనలతోకూడా శిబిరానికి వెళ్ళిపోయారు.

పాండవులూ, శ్రీకృష్ణుడూ, సాత్యకీ కౌరవశిబిరం ప్రవేశించారు. సంగీతసంఘాలు వొదిలేసి వెళ్ళాక వృత్తిపోయిన రంగస్థలంలా వుంది కౌరవశిబిరం. దుర్యోధనుడిమందిరంలోకి వెళ్ళారు పాండవులు. అక్కడవున్న పరిచారకులూ, వాళ్ళసహచరులూ, మణులూ బంగారమూ మొదలైన వస్తువుల కోశాధికార్లూ ధర్మరాజుని చూశారు. అందరినీ ఆదరించాడు ధర్మరాజు.

అ ర్జు ను డి ర థ ం త గ ల బ డి పో యి ం ది

పాండవులు రథాలు దిగేముందు శ్రీకృష్ణుడు అర్జునుణ్ణి చూసి, "జమిలితూణీరాలూ, గాండీవమూ అవతల పెట్టించు. నువ్వు ముందు రథం దిగు. తరవాత నేను దిగుతాను. శుభమవుతుంది" అన్నాడు;

అతడిమాటప్రకారం జమిలితూణీరాలూ, గాండీవమూ పట్టుకుని రథందిగాడు అర్జునుడు. పగ్గాలు నొగలికి ముడిచి శ్రీకృష్ణుడు దిగిపోయాడు. వానరపతాకం భూతగణాలతో తప్పుకుపోయింది. ఉత్తరక్షణంలో గుర్రాలతోకూడా భగ్గున మండిపోయింది రథం. నిర్ఘాంతపోయాడు అర్జునుడు.

"ఏమిటీ చిత్రం?" చేతులు నుదుట జోడించి వినయంగా అడిగాడు అర్జునుడు — "రథం ఇలా మండిపోయిందేం? ఏమిటి కారణం? నేను వినదగిందైతే సెలవియ్యి."

"ద్రోణుడూ కర్ణుడూ ప్రయోగించిన మహాస్త్రాలతో ఇంతకి ముందే కాలిపోయిందిది. నేను అడ్డుపడి ఇంతవరకూ మండిపోకండా రక్షించాను. యుద్ధం ముగిసింది, వొదిలేశాను. మండిపోయింది" అన్నాడు కృష్ణమూర్తి కలకలలాడుతున్న మొహంతో తక్కినపాండవుల్ని చిరునవ్వునవ్వుతూ చూశాడు. ధర్మరాజుని కౌగిలించుకున్నాడు.

"నేను ఉపప్లావ్యం వచ్చినప్పుడు నువ్వు నాకు మధుపర్కం ఇచ్చి 'అర్జునుణ్ణి కాపాడాలి సుమా' అని అప్పగించావు. నేను వొప్పుకున్నాను. ఇడిగో మీఅర్జునుడు, నాస్నేహితుడు. వీరవిహారంచేశాడు. అన్నదమ్ములతోసహా మహాభారతయుద్ధం దాటుకువచ్చాడు. విజయుడు, విజయంసాధించాడు. ఇకమీద అవసరమైన కార్యాలు నిర్వహించు" అన్నాడు.

"ఇదంతా నీప్రసాదం" అన్నాడు ధర్మరాజు —" ద్రోణుడి దివ్యాస్త్రాలూ, కర్ణుడి మహాస్త్రాలూ క్రూరంగా మామీద పడినప్పుడు నువ్వే రక్షించకపోతే బతికి బట్టకట్టేవాళ్ళమేనా మేం; 'శ్రీకృష్ణుడు ఏవేపువుంటే ఆవేపు జయం తప్పదు' అని వ్యాసముని చెప్పనేచెప్పాడు నాకు."

"మనకీ కౌరవులకీ పద్ధెనిమిది అక్షోణీలసేన వుండేదికదా," మళ్ళీ ఎత్తుకున్నాడు కృష్ణుడు. "ఈపద్ధెనమిది అక్షోణీలలోనూ ఏదీ అర్జునుడితో సమానమైనవాణ్ణి వొక్కణ్ణి చూపించు? శివుడు మహాస్త్రాలు ప్రసాదించినప్పుడు 'నాతో సమానమైనవాడివి కావాలోయి నువ్వు' అన్నాడు, వాత్సల్యంతో. నిజానికి శివుడంతటివాడే అర్జునుడు. జాలిపడి శత్రువుల్ని చంపడానికి వెనకతీశాడితడు. నేను పురికొల్పిన తరవాత భీష్ముణ్ణీ వాళ్ళనీ పడగొట్టాడు, పరాక్రమంచూపి చిత్రమేమిటంటే, చంపడం ఇష్టంలేకండానే ఇన్నాళ్ళూ యుద్ధంచేశాడు. నేను హితంచెప్పాను. కపటంలేకండా గ్రహించాడు. నేను చెప్పానుకనక

గౌరవించాడు. కాని నాఅంతటివాడే ఇతడు, దేనికైనా. అరనిమిషంలో దేవతలతో సహాముూడులోకాలూ వోడించి పారేస్తాడు, కోపంవస్తే కౌరవబలం అనగా ఏపాటి, ఇతగాడికి ?

అలా సల్లాపాలాడుకుంటూ, దుర్యోధనుడి కోశాగారానికి వెళ్ళారు పాండవులు. అందమైన ఆభరణాలూ, బంగారంరాసులూ, రత్నాలూ మొదలైన గొప్పగొప్ప వస్తువులు ఎన్నో స్వాధీనం చేసుకున్నారు. అవాళయుద్ధానికి వెళ్ళకండా శిబిరంలోవున్న రథాలూ గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చూసుకున్నారు. దాసదాసీజనమూ, కుబ్జ, వామన పరివారమూ స్వాధీనంచేసుకున్నారు. కొంతసేపు ఎంతో ఆనందంతో గడిపారు.

" దండు పాడుపడివుంది" అన్నాడు కృష్ణుడు - "ఇక్కడ మసలకూడదు మనం. విశ్రాంతి ఇక్కడ కూడదు. శుభంకోరి శుచిప్రదేశానికి వెళదాం. అక్కడ ఈ రాత్రి గడుపుదాం."

పంచపాండవుల్నీ, తమ్ముడు సాత్యకినీ వెంటపెట్టుకుని శిబిరం నించి బయలుదేరాడు శ్రీకృష్ణుడు.

ఎప్పుడూ దారుకుడు రథం సిద్ధంగా పెట్టుకుని శిబిరంలో వుండడం రివాజు. దుర్యోధనుడు మడుగులో దాగున్నాడని బోయవాళ్లు వచ్చి చెప్పారు కదూ! అప్పుడు బయలుదేరిన పాండవులతో దండుదండంతా బయలుదేరింది. రథానికి శైబ్యమూ, సుగ్రీవమూ, మేఘపుష్పమూ, వలాహకమూ పూసి తానుకూడా వాళ్ళతో వెళ్ళాడు దారుకుడు. తిరుగుదలలో పాండవులవెంట తానున్నా కౌరవ శిబిరానికి వచ్చాడు. కనక శ్రీకృష్ణుడు శిబిరంనించి బైటికి వచ్చేసరికి అతడిఎదట పెట్టాడు రథం. ధర్మరాజూ, తక్కినతమ్ముళ్లూ, సాత్యకీ తగిన వాహనాలు తెప్పించుకుని ఎక్కారు. శ్రీకృష్ణుడు తన రథమెక్కాడు.

అక్కణ్ణుంచి బైల్దేరి ఓఘవతి నదిదగ్గిరికి వెళ్ళారు పాండవులు. ఓఘవతివొడ్డున వొక మంచిప్రదేశంలో సంతోషంతో గడిపారు.

అలా సంజయుడు ధృతరాష్ట్రుడికి పాండవుల విజయంచెప్పాడు. అప్పుడు ఓఘవతివొడ్డున ధర్మరాజు కృష్ణుడితో అన్నాడు. "కృష్ణా, నువ్వు హాస్తినాపురం వెళ్ళాలి."

"ఎందుకు?" అడిగాడు కృష్ణుడు.

"గాంధారని వోదార్చి రావాలి. ఏమంటావా? అర్జునుడు సైగచేసినమీదట,అధర్మంగా తొడలువిరిచి దుర్యోధనుణ్ణి పడగొట్టాడు భీముడు. అదివింటే గాంధారి శపించవచ్చు. అదీ నాభయం అని ప్రార్థించాడు ధర్మరాజు.

వెంటనే రథమెక్కాడు కృష్ణుడు. గాలిలా ఎగిరిపోయి హాస్తిన చేరాడు. మొగసాలదగ్గిర ఆగి ధృతరాష్ట్రుడికి తనరాక కబురుచేశాడు. లోపలికి వెళ్ళాడు.

గాంధారితో కూచుని కొడుకులకోసం గోలుగోలుమంటున్న ధృతరాష్ట్రుడిదగ్గిరికి అంతకిముందే వచ్చి కూచున్నాడు వ్యాసముని. చూసి, తడబడిపోతూ వినయంగా అతడికి పాదాభివందనంచేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. ధృతరాష్ట్రుడికీ గాంధారికీ నమస్కారంచేశాడు. కులపతి వ్యాసముని దగ్గిరవున్నందువల్ల కిందనేకూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అతడిపక్కనే కూచున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. మెల్లిమెల్లిగా ధృతరాష్ట్రుణ్ణి చెయ్యి తనచేత్తో పట్టుకున్నాడు. కన్నీళ్ళు కార్చాడు. గద్గదకంఠంతో దుఃఖపడ్డాడు. పక్కనేవున్న బంగారంకలశంనీళ్ళతో మొహంకడుక్కున్నాడు. గొంతుకసవరించుకున్నాడు. మెల్లిమెల్లిగా అందుకున్నాడు.

"అయ్యో, నిష్కారణంగా కులమంతా నాశనమైపోయింది. ఇదిగో ఇంచేతే దీనికి పాండవులు ఇష్టపడలే దప్పుడు. నీకు తెలుసుకదా

ఈర్ష్యా, క్రోధమూ మానేసి సంధికోసం నన్ను ఇక్కడికి పంపారు. ఆలోచించు, ఎంత బాగుండేదో అది.

"జూదం గెలిచేవాళ్ళు లేనేలేరా? అయినా పుణ్యకాంతని జుట్టుపట్టుకు ఈడ్చుకువస్తారా? బట్టలు విప్పిస్తారా? ఏమనుకోవాలి దీన్ని? దానికే గుండెలు మండిపోతూ అడివికి పోయారు వాళ్ళు; అష్ట కష్టాలుపడ్డారు. విరాటనగరంలో బానిసలై బతికారు. కాని తిరగ బడలేదు, చూశావుకదా !

"అయిదుగురికీ అయిదువూళ్ళు ఇమ్మని బతిమిలాడారు. నేను ఎంతైనా పోరి చెప్పాను. లోభం వొదిలిపెట్టలేకపోయారు నీకొడుకులు. నువ్వూ వాళ్ళకే వెనకపాటపాడావు. విదురుడూ మొదలైన బంధువులు వెయ్యిమంది చెవిలో గూడుకట్టుకు చెప్పారు. ఒక్కడిమాటా చెవిని పెట్టావు కావు. కాలంతీరిన వాళ్ళకి మేలిబాట కనిపించదు. అదంతా అనుకుని ఏంలాభం ఇప్పుడు? దేవుడుచేతి కీలుబొమ్మలు మనుషులు

"ఇంతకీ నేను చెప్పేదల్లా వొక్కటి, పాండవులు పాపచిత్తులు కారు. మీరు న్యాయంచెయ్యలేదు. స్నేహం చూపలేదు. బాగా అలోచించు. అంచేత నమస్కరించి వేడుకుంటున్నాను. పాండవుల మీద కోపం పెట్టుకోకు, అదీకాక, నీకూ గాంధారికీ పరలోకక్రియలు జరపవలసినవాళ్ళు పాండవులే. మరెవ్వరూ లేరు. వాళ్ళశుభంకోరడమే నీకుక్షేమం. నీమనస్సునొప్పించానని ఎంతయినా దుఃఖపడుతున్నాడు ధర్మరాజు. నీకే తెలుస్తుంది తరవాత."

గాంధారిదిక్కు తిరిగి ఇంకా ఇలా అన్నాడు:

"నీతో సమానురాలైన మహారాణి భూలోకంమీద ఎక్కడా లేదు. రాజులందరూ వింటూవుండగా కొడుకుని తగినమాటలతో ఒత్తిచెప్పావు. అవాళనించీ నామనస్సులో నాటుకుందది. ఎప్పుడూ మెచ్చుకుంటూనే వుంటాను. చపలుడు దుర్యోధనుడు. తెలుసుకోలేక

పోయాడు. అవివేకమూ, గర్వమూ వొదులుకోలేకపోయాడు. లోక విరుద్ధంగా ప్రవర్తించాడు. నీమాట తోసెయ్యకండా అవాళే అతడు తలవూపివుంటే ఎంత బాగుండేది? ఏదో కొంతభూమి ఇచ్చేసివుంటే ఇంత ఫుట్టేదికాదు.

"కీడు పుడుతుందని చెప్పావు. నువ్వు చెప్పినంతా అయింది పాండవుల తప్పులేదని తెలుసునీకు. అంచేత వాళ్ళమీద కోపం పెట్టు కోకు. నువ్వే కళ్ళెర్రచేస్తే మూడులోకాలూ బుగ్గిబుగ్గిఅయిపోతాయి. అలాంటి తపఃప్రభావం నీది. నిన్ను ప్రార్థిస్తున్నాను."

"నువ్వు అన్నదంతా నిజమే నాయనా" అంది గాంధారి — "కడుపు తరుక్కుపోతోంది. దేవుడిలా వచ్చావు. నీమాటలవల్ల కొంత కుదుటపడుతోందిమనస్సు. అంధుడు, దీనుడు, శతవృద్ధు ఈమహారాజు. ఈయనకి ఎవరున్నారు మరి? నువ్వూ పాండవులూఆదుకోవాలి ఇక."

చీరకొంగు మొహానికి అదుముకుని ఏడ్చిందామె.

ఎన్నోవిధాల చెప్పి వోదార్చాడు శ్రీకృష్ణుడు. ధృతరాష్ట్రుణ్ణీ ఎంతో సముదాయించాడు.

ఇంతలోఅశ్వత్థామవూనిక హృదయంలో మెరుపులా మెరిసింది కృష్ణుడికి. దిగ్గున లేచాడు. వ్యాసమునికి పాదాభివందనంచేశాడు. ధృతరాష్ట్రుడికి నమస్కరించి అన్నాడు:

"పాండవులమీద పగపట్టి పాంలాగ వున్నాడు అశ్వత్థామ. ఈరాత్రి తప్పకండా కాటు వేస్తాడు, నేనుచప్పున వెళ్ళాలి, విచారించకు. వెళ్ళివస్తాను" అన్నాడు.

"అయితే ఆలస్యంచెయ్యకుబాబూ, దబాల్న వెళ్ళు" అన్నారు గాంధారీ ధృతరాష్ట్రులు — "ఎలాఅయినా పాండవుల్ని కాపాడు అదే కీర్తి నీకు. నిన్నే ఆశ్రయించారు వాళ్ళు. వాళ్ళ భారమంతా నీదే. వెళ్ళు. మళ్ళా కలుసుకుందాం."

కృష్ణుడు వెళ్ళిపోయాడు.

"మిమ్మల్ని ఓదారుస్తూ శ్రీకృష్ణుడు చెప్పినమాటలు మీరు ఆదరించదగినవి" అంటూ ఎన్నో అన్ని చెప్పి ఓదార్చి, అంతర్ధానమ యాడు వ్యాసముని.

శ్రీకృష్ణుడు కార్యం నెగ్గించుకుని, రథమెక్కి, లిప్తలమీద వేగంగా ఓఘవతి ఒడ్డుకి వచ్చేశాడు. పాండవుల్ని కలుసుకున్నాడు. ధృత రాష్ట్రుణ్ణీ, గాంధారినీ తానుచూసిరావడమూ, వాళ్ళకి దుర్యోధనుడు తెగి పోయాడని పూర్తిగా చెప్పకండా నిష్ఠూరాలాడుతూ, ధృతరాష్ట్రుడి ఉపేక్షా, అతడికొడుకుల దుర్ణయాలూ కౌరవకులనాశనానికి కారణమని చెప్పి, ఆసందున పాండవులవల్ల పాపంలేదని చెప్పడమూ. వాళ్ళు పాండ వుల్ని కోపించకండా ప్రార్థించడమూ, ఉపచారం మాటలమధ్య ఆముసిలిదంపతులికి పాండవులే నిస్తారకులని సూచించడమూ, విశే షించి గాంధారితో తగినమాటలు చెప్పి ఉపశాంతి కలిగించడమూ, వాళ్ళు అదంతా, ఆపత్సమయంలో తాను పలకరించడానికి వచ్చినట్టే కాని మరోలాగ అనుకోకపోడమూ, గాంధారి తనకి ముసిలిరాజుని అప్పగించడమూ అన్నీ పూసగుచ్చినట్టు చెప్పాడు. తాను వచ్చేశాక వ్యాసుడుకూడా తనమాటలుసమర్థించి వుంటాడనీ చెప్పాడు.

ఓఘవతీ తీరానికి పాండవులు వెళ్ళారని సంజయుడు చెప్పాక దుఃఖంతో కుంగిపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. "తొడలువిరిగి నేలపడి వున్న రాజరాజుని భీముడు తలమీద తన్ని, పాండవులువెళ్ళిపోయాక ఏమయా డతడు?" అనిఅడిగాడు.

సంజయుడు: నేను పొదలో వుండి ధర్మరాజుయుద్ధానికి మరతు పెట్టాక, నీకొడుకు యుద్ధభూమికి నడిచినప్పుడు పైకివచ్చాను. పాండ వులసైనికులతో కలిసి నేనూ రణభూమికి వెళ్ళాను. దుర్యోధనుడికంట

పడకండా గదాయుద్ధం చూశాను. పాండవులు వెళ్ళిపోయాక, గోలు గోలుమంటూ దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాను.

తొడలు విరిగిన దుర్యోధనుడు

ధూళితోనిండిన మొహంమీద చెదిరిపడిన జుత్తు ఎగదోసి కొంటూ నామొహంచూశాడు మహారాజు. ధర్మరాజుని నిందిస్తూ, పెదవులు కరుచుకున్నాడు. గుడ్లనిళ్ళుతిప్పుకున్నాడు. నిట్టూర్చాడు.

"సంజయా!" గద్గదకంఠంతో అన్నాడు మహారాజు — "నేల నాలుగుచెరగులూ ఏలాను. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కృపుడూ— వీళ్ళమీద కార్యభారం నిలిపాను. అలాంటివాణ్ణి తుదకి ఇలా అయి పోయాను. కాలంతప్పించుకోడం ఎవరికీతరంకాదు. పదకొండు అక్షౌ హిణీల సేన కొలిచింది నన్ను. రాజులు యావన్మందీ నేను ఏదిచెప్తే అది చేశారు. ఆదివ్యవైభవం చూశావు. ఆకళ్ళతోనే ఈదురవస్థాచూస్తు న్నావు. గదాయుద్ధంలో ధర్మంవొదిలేశాడు భీముడు. నింద నెత్తిని వేసుకున్నాడు, ఈపాడుపని చేశాడు. మిగిలిన మనవాళ్ళందరితోనూ ఇది చెప్పు.

"భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, భూరిశ్రవుణ్ణీ, కర్ణుణ్ణీ రణధర్మం పాటించ కండా చంపినదానికీ, నన్ను ఇలా చేసినదానికీ లోకులు పాండవుల్ని పడదిట్టకపోరు. గెలుపుకాని గెలుపు వాళ్ళది; ఏమంత గొప్ప? మగ తనంకల మగాడెవడైనా భీముడిలాగ దొంగదెబ్బకొట్టి సంతోషిస్తాడా కీర్తికోరి? మరొకమాట విన్నావా, భీముడు చేసిన పని? తొడలువిరిగి నేను పడుంటే, వచ్చి నాతలమీద తన్నాడు. విజృంభించిన శత్రువుని పరాభవిస్తారు, కాని పడిపోయినవాణ్ణి పరాభవిస్తేలోకంనవ్వి పోదూ? నొచ్చుకోదూ? మనరాజూ, రాణులూ యుద్ధధర్మం నిరూపిస్తారు. సంజయా, భీముడుచేసిన పని వివరించి వినిపించు.

"బంధువుల్నీ, స్నేహితుల్నీ కాపాడాను. అడిగినవాళ్ళకి చేతికి ఎముకలేకండా ఇచ్చాను. బ్రాహ్మల్ని పోషించాను. పేరూ, పెంపూ దిక్కువిదిక్కులా పాకినట్టు యజ్ఞాలు చేశాను. ఎవ్వరూచేయనిదానాలు చేశాను. సర్వసంపదలతోనూ తులతూగాను. దేవేంద్రభోగా లనుభవించాను. సాటిలేనిభుజపరాక్రమంతో ప్రకాశించాను. పగవాళ్ళని ఆశ్రయించకండా బతికాను. మగతనమూ, భుజబలాభిమానమూ భళీ అన్నట్టు వెలిగించాను. చచ్చిందాకా నిత్యకల్యాణం పచ్చతోరణంగా గడిపాను. శమంతపంచకందగ్గిరధర్మయుద్ధంచేశాను. ఉత్తమలోకానికి పోతాను. ఇంక కావలిసింది ఏముంది, నాకు?

"శత్రువు యుద్ధం చెయ్యలేకపోయాడు. నిద్దరలో చంపినట్టు, విషంపెట్టినట్టు, కొంపకి అగ్గిపెట్టినట్టు – ఇంతచేసి రాజ్యం నెత్తినికట్టుకోసి పాండవులు.

"పాపకర్ములు పాండవులు యుద్ధధర్మం వొదిలేసి, గెలుపు సాధించినమాట మనఅశ్వత్థామకీ, కృతవర్మకీ, కృపాచార్యులికీ తెలియచెయ్యి, స్పష్టంగా. దేవతల్లాటి భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణి, కర్ణుణ్ణీఅధర్మంగా పడగొట్టినవిషయమునున్నూ జ్ఞాపకంచెయ్యి. గోముఖవ్యాఘ్రాలు పాండవులు. కపటధర్మకవచం వేసుకున్నారేకానినిజమైనధర్మపరులుకారు. గుండెకాయతీసి చేతిలోపెట్టినా నమ్మకూడదు వాళ్ళని. ఇది నామాటగా మనవాళ్ళతో చెప్పు" అన్నాడు.

దగ్గిరపల్లెలవాళ్ళు చూడడానికి వచ్చారు. వాళ్ళందరినీ కలయచూశాడు మహారాజు భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ మొదలైన బంధువుల పేళ్లూ, స్నేహితులపేళ్లూ, లక్ష్మణుడూ మొదలైన కుమాళ్ళపేళ్ళూ వాళ్ళతో చెప్పి, వాళ్ళుముందే కాలంచెయ్యడం వివరించాడు. వాళ్ళు వెళ్ళిన పుణ్యలోకానికే తానువెళతానన్నాడు. తనరాణులూ, చెల్లెలు దుస్సలా తాను గతించినందుకు గుండెలు బాదుకుంటూరంటూ వనివి

వనివి చెప్పాడు. విని, కన్నీళ్ళు కారుస్తూ, దుఃఖపడుతూ వెళ్ళిపోయారు ప్రజలు.

అశ్వత్థామా వాళ్ళూ వున్నచోటు తెలిసి, కొందరు పరిగెత్తారు. రాజరాజు వైనం తెలియచేశారు. వినీవినడంతోనే పరిగెత్తుకు వచ్చి, రథాలు దిగారు వాళ్ళు.

అశ్వత్థామకి సేనాధిపత్యం

పెద్దగాలికి కూలిపోయిన గొప్ప మద్దిచెట్టులాగ, కిరాతుడి బాణం తగిలి పడిపోయిన అడివిఏనుగులాగ, ప్రళయాగ్నికి ఆరిపోయిన మహాసముద్రంలాగ, కాలవైపరీత్యంవల్ల కిందపడిన పూర్ణచంద్రుడిలాగ బాధతో నేలమీద పడుండిన్నీ అందంచెడకండా వున్న రాజరాజునిచూసి అశ్వత్థామావాళ్ళ గుండెలు తరుక్కుపోయాయి. తొట్రుపడుతూ, తూలిపోతూ, వెళ్ళి ముగ్గురూ అతడిచుట్టూ కూచున్నారు.

"మహారాజా," బావురుమన్నాడు అశ్వత్థామ – "ఎప్పుడూ ఎంతోమంది రాజులు కొలుస్తూండే నువ్వు వొక్కడివే పడున్నావు! మహోన్నతమైన రత్నపీఠంమీద కూచునేనిన్ను నేలమీద తెగిపోయినట్టు చేశాడు మాయబ్రహ్మ! నీసైన్యాలు ఎక్కడికి పోయాయి? సేనాధిపతులు ఏమయారు? నీచుట్టూవున్న గొడుగులు ఏవీ? వింజామరలు పట్టరేం నీకు? మొహంనిండా ధూళి అలుముకుందేం? జలకమాడవేం?

"భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, నీకు కళ్ళువెలుగుగా వుండేవాళ్ళు. కర్ణుడూ, వికర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ అరనిమిషం నిన్ను వొదిలేవాళ్ళు కారు. అయ్యో, ఎంతనీతిమాలినవాళ్ళు మహారాజా వాళ్ళు! ఒక్కమారైనా ఇక్కడికి రారేం? నీఅంతవాణ్ణి వొదిలిపోయింది సిరి. ఇంక

ఎవ్వడిదగ్గిర స్థిరంగావుంటుంది? ఎంతవాళ్ళని ఎంత చెయ్యదు? విధిని ఏంచేసేది నేను?''

ఏడవడం మొదలుపెట్టా డతడు.

"మనిషికి మరణం బ్రహ్మ రాసిపెట్టిం దే'' రెండుచేతులతోనూ కన్నీళ్ళు తుడుచుకుంటూ, గద్గది పోతున్న గొంతుకనవరించుకుంటూ అన్నాడు దుర్యోధనుడు – "సుఖమూ, దుఃఖమూ కాలక్రమాన వస్తూవుంటాయి. ఇది తెలుసుకోవాలి.''

ముగ్గురినీ చూసి ఇంకా ఇలా అన్నాడు:

"ఎన్ని ఆపదలు వచ్చినా ఉత్సాహం వొదలకండా యుద్ధం చేసి శత్రువుల్ని చంపిన బంధులూ, స్నేహితులూ, తమ్ములూ, కుమాళ్ళూ సైన్యాలతోసహా వెళ్ళిపోయారు. ఒక్కణ్ణే వుండడం ఏమంత బాగుంటుంది? న్థైర్యమూ, బాహుప్రతాపమూ తలమున్కలైంది పాండవులికి. ధర్మయుద్ధం చెయ్యలేకపోయారు. దొంగదెబ్బ కొట్టేశారు. నేను ధర్మయుద్ధంచేశాను. సద్గతి కలుగుతుంది. మేలే అయింది నాకు.

"కృష్ణుడుమహానుభావుడని, తెలిసి తెలిసీ, మీఆసరాచూసుకుని యుద్ధానికి పూనుకున్నాను. జయిస్తానని మీరూ మీబలశౌర్యాలు కించిత్తయినా దాచుకోకండా చెప్పకోదగినట్టు యుద్ధంచేశారు. కథ అడ్డంతిరిగింది. ఏంచేస్తాం? విచారించకండి'' అన్నాడు. నేను పొదలో పొంచివుండినప్పటినించీ మొదలుపెట్టి, భీముడు తనతలమీద తన్ని నంతవరకూ జరిగిందంతా వాళ్ళతో పూసగుచ్చినట్టు చెప్పాడు.

విని ప్రళయరుద్రుడై పోయాడు అశ్వత్థామ. "పాండవు డన్న పురుగు వొక్కటీ దక్కకండా పాతేస్తాను'' పెదవులు కరుస్తూ పిడుగులు వురిమాడు – "అవాళ మాతండ్రిని చంపినప్పుడూ ఇంతతరుక్కుపోలేదు నాగుండె. ఇదిగో ఇప్పుడే వెళతాను. నామహాస్త్రాలతో అంత

మందినీ భస్మంచేసేస్తాను. నిజంచెపుతున్నాను మహారాజా, పాంచాలం వాళ్ళతోసహా పాండవుల బంధుమిత్రులు యావన్మందినీ కృష్ణుడి కళ్ళ ముందే కాల్చేస్తాను. ఆజ్ఞాపించు" అన్నాడు

సంతోషించాడు దుర్యోధనుడు. కృపాచార్యుణ్ణి చూశాడు. "ఒకకలశంతో నీళ్ళు ముంచుకురా" అన్నాడు. తమని చూడవచ్చిన సమీపంలోని ఆశ్రమాల మునికుమారుళ్ళని అడిగి ఒకకలశం తెప్పించాడు కృపాచార్యుడు. దాంతో నిండా నీళ్ళుపట్టుకువచ్చాడు.

"అశ్వత్థామని అభిషేకించు" అన్నాడు దుర్యోధనుడు — "ఇతడికి సర్వసేనాధిపత్యం ఇస్తున్నాను. రాజుఅనుమతిమీద బ్రాహ్మడు యుద్ధంచెయ్యడం జగమెరిగినధర్మం. కనకనే ఇది అవసరం" అన్నాడు.

సంతోషించాడు కృపాచార్యుడు. అశ్వత్థామని సేనాధిపతిగా అభిషేకించాడు.

మహానందంతో దుర్యోధనుణ్ణి గుచ్చి కౌగిలించుకున్నాడు అశ్వత్థామ. బ్రహ్మాండమైన సింహనాదంచేశాడు. దృఢప్రతిజ్ఞతో అక్కణ్ణుంచి బయలుదేరాడు. కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ అతడి రెండుపక్కలా నడిచారు.

శత్రునాశనంచేసి మహానందంతో పాండవుల కుమారుళ్ళూ బంధువులూ వాళ్ళూ తుళ్ళుతూ, కేరుతూ వున్న పాండవశిబిరంవేపు మూడు రథాలూ పరిగెత్తాయి.

సౌప్తికపర్వం

సౌప్తికపర్వం

ఒకటో ఆశ్వాసం

ధృతరాష్ట్రుడు : అసహాయశూరుడు అశ్వత్థామ. అతడికి సహాయం కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా—బాగుంది. ముగ్గురూ ముందుకొచ్చి ఏంచేశారు ?

సంజయుడు : పాండవశిబిరానికి దగ్గిరగా ముగ్గురూ వెళ్ళారు ; ఆలకించారు. పడుతూ లేస్తూ వుంది పాండవశిబిరం గెలిచిన ఆనందంతో దండుదండంతా అదేగోలగా వుంది. అంతమందీ సంతోషంతో కేకలువేస్తున్నారు. నవ్వుతున్నారు. మహా ఇదిగావున్నారు. అదంతా ఆలకించారు వాళ్ళు. అక్కడికి వెళ్ళడానికి జంకేశారు. తమని వెదకడానికే ఆసేనలు బయలుదేరుతూ అలా సందడిచేస్తున్నాయని భావించారు. భయపడ్డారు. వెళ్ళడం మానేశారు. ఎక్కడో తప్పుకుని వారిగివుండి ఏంచెయ్యాలో ఆలోచిద్దామనుకున్నారు. ముగ్గురూ వెనక్కిమళ్ళారు. తూర్పుగా కొంతదూరం వెళ్ళారు

ధృతరాష్ట్రుడు : సంజయా, ఇలాంటిచావా రాజరాజుకి, భీముడి చేత! బలమూ, శౌర్యమూ కలవాడనీ, అతణ్ణి ఎవ్వరూ గెలవలేరనీ నమ్మాను. వందమందికొడుకులచావు విని పగిలిపోకండావుంది నాగుండె, రాతితో చేసిందో ఏమో! పాండవుల పాదసేవకుణ్ణాయి పడివుండలేను. ఎక్కడికైనా పోతాను. అంతటి రాజరాజుతండ్రినై, దేవేంద్ర వైభవంతో బతికిన నేను భీముడు పుల్లవిరుపు మాటలాడుతూ వుంటే వింటూ బానిసబతుకు భరించలేను.

అశ్వత్థామా వాళ్ళూ ఏంచేశారు తరవాత ?

సంజయుడు: అలా తిరిగివచ్చి అడివిలో ప్రవేశించారు వాళ్లు అక్కడ వొక మడుగుదగ్గిర రథాలు ఆపారు. నీళ్లుపట్టడానికి సారథులు గుర్రాలు విప్పారు. మనవాళ్లు ముగ్గురూ రథాలుదిగారు. మడుగులోకి వెళ్ళి నీళ్లుతాగారు. పాండవశిబిరంలోంచి కోలాహాలం వినిపిస్తూనే వుంది వాళ్ళకి

సూర్యుడు పడమటికొండవెనక వాలిపోయాడు. ముగ్గురూ సాయంకాలప్పనులు పూర్తిచేసుకున్నారు. తరవాత వొకమర్రిచెట్టు కింద చదికిలబడ్డారు. వాళ్ళ మొహాలలాగే పద్మాలు ముడుచుకు పోయాయి. వాళ్ళ దుఃఖంలాగే చీకట్లు కమ్ముకున్నాయి వాళ్ళ ఆలోచనలలాగే భూతభేతాళాలు సంచారం మొదలెట్టాయి. "అశ్వత్థామ ఎలాగూ యుద్ధంచేస్తాడు, చూద్దాం అని వచ్చారయా అన్నట్టు ఆకాశంనిండా అవుపించాయి చుక్కలు.

రాత్రి ముంచుకొచ్చింది. పగటిజంతువులన్నీ విశ్రాంతికోసం మాటుమణిగాయి. రాత్రిజంతువులు సంచారం మొదలెట్టాయి.

అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ నిష్కారణంగా కౌరవకులంనాశనమైపోయిందంటూ బాధపడుతూన్నహృదయాలతో యుద్ధంవిషయం మాట్లాడుకుంటూ కూచున్నారు. బాగాఅలసిపోయి వున్నారామో, అంచేత కొంచేపటికి నేలమీదే శరీరాలువాల్చారు. మరి కొంచేపటికి కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ నిద్రపోయారు. క్రోధంతో మండిపోతున్నాడు కనక అశ్వత్థామకి నిద్రరాలేదు.

జూబుగావుంది మర్రిచెట్టు. చూస్తూ ఆలోచిస్తున్నాడు అశ్వత్థామ. దాని కొమ్మల్లో రకరకాలకాకులు వొళ్లు మరిచి నిద్ర పోతున్నాయి.

పులుగుపిట్ట

ఇంతలో మిణుగురుల్లా మెరుస్తున్న మిడిగుడ్లతో వొకపులుగు పిట్ట వచ్చింది. కావిరంగుతో మెరుస్తున్నాయి రెక్కలు. పెక్షచప్పుడు చేస్తూ వేళ్ళతో లేచివచ్చిన కొండలా వచ్చిందది. ఉగ్రమైన మొహం ఇటూఅటూ తిప్పుతూ మాంసంకోసం వెదుక్కుంటూ వచ్చింది. అక్కడి బయలంతా తానే అయిపోయి, ఘోరంగా అరుచుకుంటూ వచ్చింది. ప్రచండమైన వేగంతో వచ్చింది. ప్రాణులన్నీ ప్రాణ భయంతో గడగడలాడిపోయాయి.

వచ్చి మర్రిచెట్టుమీద వాలిం దది. కాకుల్ని చూసింది. శరీరం కుంచించింది. జాగ్రత్తగా లోపలచొరబడింది కాకుల్ని ఆక్ర మించింది. కొన్నిటి పీకలు నులిపేసింది. కొన్నిటికాళ్ళు తుంచేసింది. కొన్నిటిరెక్కలు తెంచేసింది. కొన్నిటిపొట్టలు చీల్చేసింది. కొన్నిటిని అదిమిపట్టుకుంది. వెన్నెముకలు విరిచేసింది. క్షణాలమీద కాకులన్నిటినీ చంపేసింది పులుగుపిట్ట. నిద్రలోవున్న కాకుల్ని అలా చిత్రవధ చేసేసి, శత్రువుల్ని మట్టడించి హతమార్చిన మహావీరుడిలాగకులికింది.

అంతా చూశాడు అశ్వత్థామ. "అదిగదీ" అంటూ జల్దుకున్నాడు. "ఇదే నేనున్నూ చెయ్యవలిసిన పని" అనుకుంటూ సంతోషించాడు. "ఈపిట్ట నాకు ఉపదేశం చేసింది. ఇంతవరకూ తోచలేదిది. శత్రువులు నిద్రపోయాక వెళతాను. విరుచుకుపడతాను, 'బంధువులూ, కుమాళ్ళు యావన్మందితోనూ పాండవుల్ని చంపేస్తాను' అని దుర్యోధనమహారాజుతో అన్నాను. బలవంతులువాళ్ళు. ముఖాముఖివెళ్ళి మీదపడడం బుద్ధిమంతుల లక్షణంకాదు. జంకూ కొంకూ లేకండా వెళ్ళి వాళ్ళమీద వురకడమంటే అగ్గిలో మిడతవురకడమే అవుతుంది.

"ఇవాళకాక, పాండవుల్ని రేపుచంపినా లాభంలేదు. దుర్యోధనుడు అందాకా వుండడు, చచ్చిపోతాడు. అతడే పోయాక ఆపని మెచ్చేవాడెవడు? ధర్మయుద్ధంలో ఆమహావీరుల్ని గెలవడం గగనమైనమాట. ఇలా వూగులాడుతూవున్న మనస్సుతో విచారంగావున్న నాకు ఈపులుగుపిట్ట చేసినపని కళ్ళపడింది. శత్రువుని చంపవలసివచ్చినప్పుడు అన్యాయం అట్టేపెట్టి, దొరికిన ఉపాయంతో పనిచెయ్యడం శాస్త్రసిద్ధమైన విషయం. 'ఎత్తివచ్చినప్పుడూ, విడిసినప్పుడూ, ఇరకాటంలో పడినప్పుడూ, వల్లమాలి తిరగబడినప్పుడూ నిద్రపోయినప్పుడూ శత్రులమీఁదపడి చంపాలి' అని నీతివాక్యాలు వింటున్నాను. క్షత్రియధర్మం అవలంబించినవాడి కర్తవ్యాలే ఇవి. అదీకాక, పాండవులు మాత్రం ధర్మంగానే యుద్ధంచేశారుగనకనా? తాత అయిన భీష్ముణ్ణీ, గురువైన నా తండ్రినీ అన్యాయంగానే పడగొట్టారు. కర్ణుణ్ణీ, ఇప్పుడిప్పుడు రారాజునీ ఎలా పడగొట్టారు? కనక పాపిష్టిఉపాయాలు అవలంబించిన పాండవుల్ని నిద్రపోయినప్పుడు చంపడం తగినపనే, తప్పుకాదు."

ఈఘోరానికి నిశ్చయించుకోడమే తడువు, తన మామనీ కృతవర్మనీ లేపాడు అశ్వత్థామ. ఇలాంటిసమయంలోనూ నిద్రపోతున్నామే అని సిగ్గుపడుతూ లేచారు వాళ్ళు.

అశ్వత్థామ ఆలోచన

"మనం ముగ్గురమూ యుద్ధానికి పెడమొహంపెట్టి వచ్చేశాం" ఎత్తుకున్నాడు అశ్వత్థామ — "ఒక్కణ్ణీచేసి రాజరాజుని అవమానం చేశారు పాండవులు, తమవాళ్లతో కలిసి. పదకొండు అక్షౌహిణీల మహారాజు అలా వొక్కడూ పోరాడుతూ ధర్మంతప్పలేదు. అధర్మయుద్ధం చేసి, దొంగదెబ్బకొట్టేశాడు పాపాత్ముడు భీముడు. అంతతో వూరుకో

లేదు. కౌరవసామ్రాజ్యానికి అభిషేకమైన అతని శిరస్సు కాలితో తన్నాడు. తొడలువిరిగి ప్రాణాంతకమైన వేదనకంటె ఈ పరాభవం బాధించింది మహారాజుని.

"సమర్థులైన అంతేమంది మహారథులు అన్నిదినాలు ఆ మహా రాజుకోసం ప్రాణాలొడ్డి పోరాడారు. ఏవిధంగానూ గెలుపు సాధించలేకపోయారు. ఏమనాలి? ఎవరు ఏం చేస్తే ఏం లాభం, దైవం మరోలా తలచినప్పుడు! అంతకాలం రాజురత్నంగా తుదకి ఇలా అయిపోయిందన్నమాట! ఇదంతా మీకు బాధగా లేదూ? చెప్పండి, ఈ ఆపదసమయంలో ఏమిటి కర్తవ్యం?"

"నువ్వు చెప్పవలసినదంతా చెప్పావు కదా," అంటున్నాడు కృపాచార్యుడు - "మమ్మల్ని అడిగావు కనక చెబుతాను విను, ప్రతి ప్రయత్నానికీ పౌరుషమూ, దైవమూ రెండూ సాధనాలు. వీటిలో ఏది తక్కువైనా కార్యం ఫలించదు. ఎలాఅంటావా? ఊరికే వర్షం కురిసినంతమాత్రాన ధాన్యం పండుతాయా పొలం దున్నకుండా? అలా అని వూరికే దున్నితేమాత్రం పంట పండుతుందా, వాన పడకండా? బాగా దున్నడమూ, వానలు కురవడమూ రెండూ కావాలి మరి. అలాగే ప్రయత్నమూ, దైవసహాయమూ రెండూ కావాలి అదీకాక, పూనుకున్న పని తగినదై వుండాలి ధర్మం తెలిసిన హితులకి నచ్చినట్టున్నూ నడపాలది. అప్పుడూ దైవసహాయంతో అది అడ్డు లేకండా నెరవేరుతుంది. ధర్మంతప్పకండా పనిచేస్తేనే ఫలం సిద్ధిస్తుంది, అలా కానప్పుడు అంతా తల్లకిందవుతుంది. నింద నెత్తికెక్కుతుంది. నీతి వొదిలేసి, ఆగ్రహంతో తొందరపడి చేసినపని సిద్ధించినా, దాని వల్ల భీతీ, జుగుప్సా కలుగుతాయి. లోకం దుయ్యబడుతుంది. ఇక, సిద్ధించకపోయిందా ఎన్నయినా ఆపదలు వచ్చిపడతాయి, ఘోరంగా. మంచివాళ్ళమాటలు వినకండా క్రోధంతోనూ, లోభంతోనూ

భయంతోనూ చెడ్డపనులుచేసే దుర్జనుడు ఆపదలపాలుకాక పోడు తుదకి. సంపదలుపోయి మనోవ్యధకి గురికాకపోడు.

"దుర్యోధనుడు వివేకంలేనివాడు. క్రోధమూ, లోభమూ పెట్టుకున్నాడు. హితులు ఎంతపోరినా దురభిమానంతో పెడచెవిని పెట్టాడు. పాండవుల్ని పరాభవించాడు. నిందలపాలయాడు. చెడ్డదారి తొక్కినవాడికి చెడ్డ తప్పుతుందా మరి!

"ఇప్పుడు ఏమిటి కర్తవ్యం? అని అడుగుతున్నావు. దుర్యోధనుడుతొక్కినదారే తొక్కితే కీడు తప్పదు. తుదకి దుఃఖంమాత్రం మిగులుతుంది. అదీకాక, ఇప్పుడు మనం కర్తవ్యం ఎలా నిర్ణయిస్తాం? న్యాయమైనమాట చెపుతాను విను. మనంముగ్గురం ధృతరాష్ట్రుడిదగ్గరికి వెళదాం. కార్యసూత్రం అతడివల్ల వినాలి. అతడు ఏంచెపితే అదే మన కర్తవ్యం. తానూ, గాంధారీ ఆలోచించి ఏంచెపితే అది కాదన కండా చేద్దాం. అదే మనకి పేరుతెస్తుంది. వాళ్ళదగ్గిర విదురుడూ వుంటాడు. వాళ్ళు ముగ్గురూ ఆలోచించి చెప్పిందానికి ఆక్షేపణ వుండదు. అలాకాకండా ఏంచేసినా, దైవం తోడ్పడడు. కార్యం సిద్ధించదు. తొందరపడవద్దు. ఆలోచించిచేద్దాం, ఏంచేసినా" అన్నాడు.

"ప్రతీవాడూ ఆలోచిస్తాడు" దుఃఖం దహించుకుపోతూన్న హృదయంతో మళ్ళా ఎత్తుకున్నాడు అశ్వత్థామ — "ఇదిమంచీ, ఇది చెడ్డా అని ప్రతీవాడూ తనకి తెలిసినట్టు తనపని చూసుకుంటాడు. ఇతరులు చెప్పినవి పట్టించుకోడు. తనబుద్ధే మంచిదనుకుంటాడు. ఇతర్ల చిత్తవృత్తులు నిందిస్తాడు. రకరకాలుపోయే మనస్సుని కనిపెట్ట లేడు. బాల్యంలో అనుకున్నది యవ్వనంలో మార్చుకుంటాడు. ముసిలి తనం వొచ్చాక అదీమార్చుకుంటాడు; ఇంకోలా అనుకుంటాడు. ఆపద వచ్చినప్పుడు మరోలా ప్రవర్తిస్తాడు. సంపదలువచ్చినప్పుడు ఇంకోలా

నడుచుకుంటాడు. మంచిదని మరణానికి తెగించినప్పుడు ఎవ్వరు చెప్పినా వినుకోడు. తనదారే తగుననుకుంటాడు. ఇందులో మీకు తెలియందిలేదు. మనఅందరిదుఃఖమూ దూరంచేసేపద్ధతి, నాకు తోచింది చెపుతాను, వినండి.

"బ్రహ్మ ప్రజల్ని సృష్టించినప్పుడు బ్రాహ్మడికి ఇంద్రియ నిగ్రహమూ, క్షత్రియుడికి ప్రతాపమూ, వైశ్యుడికి దక్షత్వమూ, శూద్రుడికి ఈమూడుజాతులికీ అనుకూలంగా వుండడమూ విధించి పెట్టాడు. కనక శాంతుడుకాని బ్రాహ్మడూ, ప్రతాపంలేని క్షత్రియుడూ, దక్షుడుకాని కోమటీ, వీళ్లకి అనుకూలుడుకాని శూద్రుడూ నిందలపాలవుతారు. అది అలా వుండనివ్వండి. నేను బ్రాహ్మణ కులంలో — అందులోనూ జనం పూజించే వంశంలో పుట్టాను. దుర దృష్టంవల్ల క్షత్రియధర్మం అనుసరించాను మధ్యని ఇది వొదిలేసి, బ్రాహ్మణధర్మం అనుసరించడం మంచిదనిపించలేదు నాకు.

"అదీకాక, బ్రహ్మాండమైన ధనుస్సూ, దివ్యాస్త్రాలూపట్టుకుని ప్రకాశిస్తున్నాను. తండ్రిని యుద్ధంలో వొకడుచంపేశాడు. శిగకి పువ్వులుచుట్టుకుని వాడు తిరుగుతూవుంటే తలెత్తి ఎలాతిరిగేది నేను? ఈబాధ భరించలేను. వాణ్ణీ, వాడితో తక్కిన శత్రువుల్నీ చంపేస్తాను. దానికి మంచిఉపాయం ఆలోచించాను. శత్రువులు అంతమైపోయారని ఆదమరిచి నిద్రపోతుంటారు వాళ్ళు. ఆయుధాలమీదా, వాహనాల మీదా, ఆదర ముండ దిప్పుకు. ఓడిపోయి, ఆయానంతో మనంఏచెట్టో, ఏపుట్టో చేరి వొదిగివుంటామనుకుంటారు. ఇదిగో ఇదే సమయం. ఏమరిపాటున వాళ్ళమీదవెళ్ళి పడతాను. బాణాలికి ఎంతోమందిని బలివేస్తాను. పరిఘతో కొంతమందిని బాదేస్తాను. కత్తితో కొందరి పీకలు కోసేస్తాను. సరసరా రక్తాలు పారిస్తాను. గెలుపుకైపుతో శవాల్లా నిద్రపోతున్న ఆమొనగాళ్లని చంపేస్తాను. పీనుగుపెంటలు

చేసేస్తాను. భూతాలు గెంతిస్తాను. ఏనుగుల కళేబరాలూ, గుర్రాల మొండాలూ, సైనికుల శవాలూ, రథాల ముక్కలూ చెక్కలూ — ఆమధ్య ద్రుపదుడి కొడుకుల పీనుగులు పడివుంటే, కళ్ళారా చూస్తేనే కాని ఈపరాభవతాపం చల్లారదు.

"ధృష్టద్యుమ్నుడిమీద విరుచుకుపడతాను; పశువునిచంపినట్టు చంపుతాను; ఉత్కృష్టమైన అస్త్రంతో చంపను. ఇదే నాకు నచ్చిన కోరిక. ఇలాగే పాండవుల్ని పశువుల్లాగ నరుకుతాను. ప్రళయరుద్రుడిలాగ వాళ్ల శిబిరంలో చొరబడతాను. శత్రువుల్ని అందరినీ అంతంచేస్తాను. తండ్రిఋణం తీర్చుకుంటాను. పాండవులకొడుకుల్ని చంపేస్తాను. కృతార్థుణ్ణవుతాను. అక్కడికి కాని నాకడుపుడుకు చల్లబడదు."

"బాగుంది" అందుకున్నాడు కృపాచార్యుడు — "దెబ్బతీసిన వాళ్ళని తిరిగీ దెబ్బతియ్యడానికి పూనుకోడం గొప్పసంగతి. దైవయోగంవల్ల నీమనస్సులో ఈపూనిక పుట్టింది. సమ్మతమే మాకు. దీనికి నీతో చేతులుకలపవలసినవాళ్ళమే మేము. అయితే బాగా అలసిపోయున్నావు నువ్వు. నిద్రలేదు. అంచేత తొందరపడతావెందుకు? కొంచెం ఆయాసంతీర్చుకో. నిద్రపో. తెల్లవారాక కొత్త శక్తితో బైల్దేరు. మేమూ నీతో వస్తాం. ఇట్టే శత్రువుల్ని గెలుస్తావు.

"దివ్యాస్త్రాలు తెలిసిన అశ్వత్థామ బయలుదేరితే, కృతవర్మా, కృపుడూ వెంటవుంటే మానవయోధులే కాదు, దేవతలుకూడా తేరి చూడలేరు. కృతవర్మ సామాన్యుడా? దివ్యాస్త్రాలుకలవాడు. నాసంగతి నీకు వేరే చెప్పక్కరలేదు. అపరద్రోణాచార్యుడివి నువ్వు. ఇలాంటి రథికులం మనం తెగిస్తే ఎంతైనా చేస్తాం శత్రువుల్ని. అంచేత ధనుస్సు ఎక్కుదించు. కవచం విప్పెయ్యి. నిద్రపో. నిద్ర ముంచుకువస్తూ జడులమై వున్నాం. తెల్లవారితే అందరం తేరుకుంటాం అప్పుడు వెళ్ళి

పాండవులపని పట్టేద్దాం మనం వాళ్ళని చంపడమో, వాళ్ళచేత మనం చచ్చేడమో కాకండా వూరికే తిరిగి రా మనుకో."

చంపందే నిద్రపోను

"నిద్రపోడమా మామా !" అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ — "కోపం పుట్టినవాడికీ, డబ్బుచింత పట్టుకున్న వాడికీ, గర్వంతోవున్న వాడికీ, కామవేదనపడుతున్న వాడికీ నిద్ర ఎలావస్తుంది ? ఎందుకూ నన్ను బాధపెడతావు ? ఈనాలుగింటిలో ఏవొకటివున్నా కంటిమీద రెప్పపడదు మనిషికి. నాలుగు కాదు, నలభై బాధిస్తున్నాయి నన్ను శత్రువుని తలుచుకుంటే వొళ్ళుమండిపోతోంది. తండ్రిచావుకి గుండె తరుక్కుపోతోంది. అధర్మయుద్ధం తలుచుకుంటే తల తిరిగిపోతోంది. రారాజుని సంతోషపెట్టడానికి మనస్సు మరిగిపోతోంది. ఇంక నిద్ర పట్టడమెక్కడ చెప్పూ నాకు ?

"గురుదేవుడి తలనరకడం కళ్ళారా చూడనే చూశావు నువ్వు. ఆపరాభవం అలా వుండనీ. తొడలు విరిగిపడివున్న దుర్యోధనుడు దీనంగా అన్నమాటలు చెవులారా విన్న నేను ఈరాత్రి నిద్రపోడమా ? అసంభవం.

"మనం విన్నాం, అలా ప్రలాపించాడు మహారాజు. ఎవరిగుండె తరుక్కుపోదు ! దుఃఖం లేకపోతే ఎవడికైనా ఏడుపు వస్తుందా ? కన్నీళ్లు వుడతాయా ?

"రాజేకాదు, ప్రాణస్నేహితుడు నాకు దుర్యోధనుడు. నావొంటిమీద దెబ్బపడకండా అతడు శత్రువులచేత పరాభవం పొందాడు. అది కళ్ళారా చూశాను చూసినవాళ్ళూ చెప్పారు, మహారాజుఅవస్థా, పాండవుల మండగమూ విన్నాను. గుండె చెక్కలై పోతోంది. నిద్రపడుతుందా, కళ్ళకి ?

"రేపు పగలా? కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ కంటికి రెప్పలా కాసుక్కూచుంటారు పగలు. తేరిచూడలేం శిబిరం. ఎలాఅయినా శత్రువుని జయించడమే పౌరుషం అంచేత ఈరాత్రే విరుచుకుపడ్డానా తలవువ్వ వాడకండా వాళ్ళని గెలుస్తాను. ఇంత నిశ్చయంతో వున్న నన్ను వొద్దంటున్నావు. రాజు మన్నన కోసం చెయ్యాలతప్పదిది. నిద్ర పోతున్న వాళ్ళని చతురంగబలాలతో కూడా చంపుతాను. పాండవుల్ని పాంచాలంవాళ్ళనీ వొక్కణ్ణీ దక్కనివ్వను. అదిగో అది పూర్తిచేశాక వూపిరితీస్తాను ; హాయిగా నిద్రపోతాను. అందాకానిద్ర పేరు చెప్పకు."

"మనిషి కోపంతో వున్నప్పుడు తనకి తోచదు, వొకడు చెపితే వినడు" మళ్ళీ ఎత్తుకున్నాడు కృపాచార్యుడు – "ఎంత తెలిసినవాడి కైనా స్నేహితులూ, బంధువులూ హెచ్చరించినప్పుడే కాని తోచదు. ఎల్లప్పుడూ ధర్మం విచారిస్తూ వుండాలి. పైగా స్నేహితులు చెప్పినట్లు నడుచుకోవాలి. అప్పుడే శుభంకలుగుతుంది. చెడు దారిని అడుగుపెట్టకండా తప్పిస్తారు స్నేహితులు. అదృష్టవంతుడైతే వాళ్ళమాట వింటాడు ; తప్పుకుంటాడు. భాగ్యహీనుడైతేమాత్రం వినుకోడు; తప్పుకోడు. బుద్ధివున్న వాళ్ళకే హితులూ, తెలిసినవాళ్ళూ చెపుతారు. కార్యంచెడకండా చెవిలో గూడుకట్టి పోరాడుతారు. నామాటవిను. ఆగ్రహం వొదిలిపెట్టు. సౌమ్యంవహించు. పట్టుదల కూడదు. కోపం పాపహేతువు. క్రూరత్వం తగదు. తరవాత నువ్వే పశ్చాత్తాపపడతావు.

"నిద్రపోతున్న వాళ్ళనీ, ఆయుధాలు వొదిలిలేసిన వాళ్ళనీ, వాహనాలు లేనివాళ్ళనీ, శరణుజొచ్చినవాళ్ళనీ చంపడం ధర్మంకాదు. దండుదండంతా నిద్రపోతూవుంటుంది. నిద్రచావుతో సమానం. పీనుగులవంటివాళ్ళని చంపి, పాపం కట్టుకుని, నరకానికి వెళ్ళడం మంచిదా? మహాస్త్రాలు తెలిసిన వాళ్ళలో మేటి వనిపించుకున్నావు.

ఇంతదాకా ఎందులోనూ మచ్చపడి ఎరగవు. నీవంటివాడు ఇలాంటి దుష్కర్మ చెయ్యవచ్చా? మంచిబుద్ధికి మసితగిలినట్టవుతుంది. సూర్యుడి వంటివాడివి నువ్వు. సూర్యోదయమయాక ప్రకాశవంతమైన పరాక్రమానికి ఉపక్రమించు."

"నువ్వు చెప్పిందంతా నిజమే" మళ్ళీ ఆరంభించాడు అశ్వత్థామ— "నన్ను శాసించదగినవాడివి నువ్వు. నామంచికే చెపుతున్నావు. కాని నేను చెప్పేది విను. అంతమంది రాజులఎదుట నాతండ్రిని— అస్త్రసన్యాసంచేసినవాణ్ణి — దుష్ట ధృష్టద్యుమ్నుడు జుట్టుపట్టుకుని నరికాడు. మహాపాపమని పిసరంతా జంకాడుకాడు. శిఖండి నెపంపెట్టి భీష్ముణ్ణి పడగొట్టాడు అర్జునుడు. రథం కుంగిపోతే ఎత్తనివ్వకండా కర్ణుణ్ణి చంపాడు. భూరిశ్రవుడి చెయ్యినరికాడు, ఒంటిచెయ్యితో ప్రాయోపవేశానికి కూచున్నవాణ్ణి మొనగాడై సాత్యకి తలనరికాడు. పదిమందీ దుర్యోధనుణ్ణి చుట్టూముట్టారు. పాపకర్మ అని శంకలేకండా తొడలు విరగ్గొట్టమని భీముణ్ణి పురికొల్పారు. ఇన్నివిధాలా వాళ్ళే ముందుగా అధర్మయుద్ధంచేశారు. వాళ్ళని నిందించవు. నన్నే అడ్డుకుంటున్నావు.

"తొడలు విరిగి పడివుండి దుర్యోధనుడు నన్ను చూసి దీనంగా కొన్నిమాటలు చెప్పాడు. అవి అగ్నిహోత్రంలా వుడుకెత్తిస్తున్నాయి నన్ను. చల్లార్చుకుంటేనే కాని ఆగలేను. నాతండ్రినిచంపి కులుకుతున్న ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ వాళ్ళనీ అధర్మంగానే చంపుతాను. అందువల్ల నాకు పురుగుజన్మ వచ్చినా మేలే. పూనికమాత్రం మానను. నన్ను అడ్డుకోడం ఎవరికీ శక్యంకాదనుకో" అన్నాడు. చరచరలేచాడు రథమెక్కాడు.

అప్పుడు కృపాచార్యుడూ, కృతవర్మా ఇద్దరూ అన్నారు:

"రాజుపనిమీద ముగ్గురమూ వొక్కనిశ్చయంతో వచ్చాం, ఇక్కడికి. మమ్మల్ని వొదిలేసి వొక్కడివే వెళ్ళడం బాగుందా, నీకు?"

"మీరూ రండి" అన్నాడు అశ్వత్థామ- "ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణీ పాండవుల్నీ చంపుతాను, పాపానపోయినాసరే. మీరు వస్తారూ, అంత కంటే కావలసింది ఏముంది? రండి మరోఆలోచనలేకండా రండి."

అంటూనే బయలుదేరాడు అశ్వత్థామ. కృపుడూ, కృతవర్మా రథాలెక్కారు. అతడివెంట బయలుదేరారు. ముగ్గురూ ముగ్గురే త్రేతాగ్నుల్లా ప్రకాశించారు. ముగ్గురూ పాండవశిబిరం దగ్గిరికి వెళ్ళారు. శిబిరం యావత్తూ నిద్రలో మునిగివుంది. నిశ్శబ్దంగావుంది.

ధృతరాష్ట్రుడు : రాజుని పడగొట్టేసి, జయంసాధించి, బ్రహ్మాండమైన ప్రతాపంతో వున్నారు శత్రువులు. అలాంటివాళ్ళ శిబిరం మీదికి ముచ్చికాయముగ్గురూ దాడివెళ్ళారూ ? ఆశ్చర్యం! ఆఁ, వెళ్ళి? ఏంచేశారు?

భూతం

సంజయుడు: శిబిరం దగ్గిర మామనీ, కృతవర్మనీ వెనకేసి, వొళ్ళుమరిచిన ఉద్రేకంతో ముందుకి సాగాడుఅశ్వత్థామ. పట్టుమని పదడుగులు వెళ్ళాడో లేదో, పెద్ద భూతం ఎదురుగుండా నుంచుంది. రక్తంకారుతూన్న పులితోలు చుట్టుకుం దది. జందాలూ, హారాలూ, భుజకీర్తులూ పాములే పాములు. దారైన కోరలతో పెద్ద గుహలా వుంది నోరు. రెండుకాదు, మూడుకాదు వేలువేలు కళ్ళు. అంతేసి గుడ్లు. ఎంత ఉగ్రంగా వుందో అంత సుందరంగానూ వుంది ఆభూతం. ఎంత ఉజ్వలంగా వుందో అంత ఆశ్చర్యంగా వుంది. విను, ఆభూతంఇలా వుందని దేవతలైనా చెప్పడం కష్టం. దాన్ని చూస్తే కొండలాంటిదైనా పగిలిపోతుందంటే నమ్ము. ఘోరమైన గుహలాంటి దాని

నోట్లోంచీ, ముక్కురంధ్రాల్లోంచీ, చెవుల్లోంచీ, కళ్ళల్లోంచీ మంటలు మంటలు—భయంకరమైన మంటలు లేచాయి. ఆకాశమంత ఎత్తున మండాయవి. మంటల వెలుగులోంచి శంఖాలూ, చక్రాలూ, గదలూ పట్టుకుని ఎంతో మంది విష్ణుమూర్తులు బయలు దేరారు.

భూతభయంకరమైన ఆమహాభూతం చూశాడు అశ్వత్థామ. నిజంగా మహావీరు డతడు. పిసరంతా కలతపడలేదు. ధనుస్సు సారించాడు. భల్లమూ, అంజలికమూ మొదలైన బాణాలు వేశాడు. మహాస్త్రాలు ప్రయోగించాడు. సముద్రం నీళ్ళు తాగేసిన బడబాగ్ని లాగ అన్ని బాణాలూ తాగేసింది భూతం, నోరువిప్పి. మహాస్త్రాలు వృథా అయిపోగానే మంటలు కక్కుతూన్న శక్తి విసిరాడు అశ్వత్థామ. భూతంమీదపిడుగులా పడిం దది. ప్రళయకాలంలో సూర్య మండలానికి తగిలి పగిలిన పెద్దవుల్కలాగ తునకలై తుళ్ళిపోయింది.

గతుక్కుమన్నాడు అశ్వత్థామ. పుట్టలోంచి పామునిలాగినట్టు వొరలోంచి కత్తిలాగాడు. బలంకొద్దీ విసిరికొట్టాడు. భూతానికి తగిలి దూదిపింజలా అయిపోయింది కత్తి. గబగబా తోమరాలు విసిరాడు అశ్వత్థామ. చక్రాలు విసిరాడు. నవ్వుతూ అన్నీ మింగేసింది భూతం. అగ్గి పిడుగులాటి గద విసిరాడు అశ్వత్థామ. మాంసం ముక్క మింగేసిన మొసలిలాగ అంతగదా గుటుక్కుమనిపించేసింది భూతం.

అన్ని ఆయుధాలూ అయిపోయాయి. తెల్ల మొహంవేసేశాడు అశ్వత్థామ. అటూ ఇటూ చూశాడు. ఎటుచూస్తే అటు, కిందా మీదా, విష్ణుమూర్తులే అవుపించారతడికి, ఎంతోమంది. అంతమందీ భయంకరంగానే అవుపించారు.

"మామచెప్పినమాట విన్నానుకాను" విచారించాడు అశ్వత్థామ— "శాస్త్రంనమ్మతించే మార్గం వొదిలేసి, తనకితోచినట్టు పగ వాళ్ళమీదికి పరిగెత్తినవాడికి తన అధర్మమే తనని చెరుస్తుంది.

తప్పదు. ఆవునీ, గురువునీ, బ్రాహ్మణ్ణీ, బాలుణ్ణీ, వృద్ధుణ్ణీ, సేహితుణ్ణీ, గుడ్డివాణ్ణీ, తోడబుట్టువునీ, జడుణ్ణీ, మత్తుణ్ణీ, ప్రమత్తుణ్ణీ, చిన్మత్తుణ్ణీ, ఉన్మత్తుణ్ణీ, నిద్రపోతున్న వాణ్ణీ, భయంతో వున్న వాణ్ణీ, ఆడదాన్నీ ఆయుధాలతో బాధించకూడదంటారు ఆర్యులు. అలాంటి ధర్మమార్గం వొదిలేశాను. చెడ్డబుద్ధితో పగతీర్చుకోడానికి బైలుదేరాను. రాక్షస త్వానికి తెగించాను. ఇలాంటివాడికి కార్యసిద్ధి ఎలాకలుగుతుంది, నాశ నంతప్ప! పాపబుద్ధితో వున్నవాడికి మంచీచెడ్డా ఎలా తెలుస్తుంది? పెద్దవూనిక వూని భయంతో తిరిగిపోడం కంటే చావు నయం. అయితే దైవందగ్గిర బలంచెల్లదు. ఏందారి?

"అక్రమంగా నడిస్తే ఆపదతప్పదు. నిజమే. కాని ద్రోణాచా ర్యుల కొడుకా భయపడిపోయాడని నిందపాలు కావడం? కాని ఈవింత ఏమిటి? ఈభూతమేమిటి? ఆశ్చర్యం!"

ఎన్నోవిధాల విచారించాడు అశ్వత్థామ. చలించిన హృదయం చిక్కబట్టుకున్నాడు. శివుణ్ణి ధ్యానించడానికి వూనుకున్నాడు.

"ఆపదలనే చీకట్లకి సూర్యుడు శివుడు. అతణ్ణే ఆశ్రయిస్తాను. అతడే లోకాలు పుట్టిస్తాడు; పెంచుతాడు; లయంచేస్తాడు. ఆమహా దేవుణ్ణి, పార్వతీప్రియుణ్ణి ప్రార్థిస్తాను. దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవ తలు అతణ్ణే పూజిస్తారు. సర్వదేవతా స్వరూపుడు అతడు. ఆమహా దేవుణ్ణే సేవిస్తాను. దైవికంగావచ్చిన అన్ని ఆపదలూ అతడేహరిస్తాడు. ఆపరమేశ్వరుణ్ణి భక్తితో పూజిస్తాను. ఈఆపదలోంచిబైటపడతాను" అనుకుంటూ రథందిగాడు. కిందకూచున్నాడు. శివుణ్ణి ధ్యానించాడు.

"ఉగ్రుణ్ణి, స్థాణువుని, శివుణ్ణి, రుద్రుణ్ణి, శర్వుణ్ణి, ఈశానుణ్ణి, భద్రప్రదుణ్ణి; శంభుణ్ణి, గిరీశుణ్ణి, అవ్యయుణ్ణి, శ్రీకంఠుణ్ణి, హరుణ్ణి, పరమేశ్వరుణ్ణి, పురహరుణ్ణి, అజుణ్ణి, శంకరుణ్ణి, త్రినేత్రుణ్ణి, బహురూ పుణ్ణి, విశ్వరూపుణ్ణి, పార్వతీపతిని, గణనాథుణ్ణి, విభుణ్ణి, శూల

ఖట్వాంగధరుణ్ణి, ♦ జటామండలధారిని, అభవుణ్ణి ఆశ్రయిస్తున్నాను. ఆయనకి ఆత్మోపహారమిస్తున్నాను. నీళ్లమించినా, పాలముంచినా ఆమహేశ్వరుడే నాకు గతి. ఈఆపదగడిస్తే ప్రమథగణం సంతోషించి నట్టు సర్వభూతోపహారంతో ఆయన్ని అర్చిస్తాను.'' అంటూ మనసా భావించాడు.

అప్పుడు అతడిముందు అద్భుతమైన బంగారంవేదిక వొకటి ప్రత్యక్షమైంది. అందులో కళ్ళు మిరుమిట్లు గొలుపుతూ మంటలతో అగ్నిహోత్రుడు పుట్టాడు. ఆమంటల్లోంచి మండుతూన్న కళ్ళతోనూ, మండుతూన్న మొహాలతోనూ ఎంతోమంది ప్రమథులు పుట్టుకు వచ్చారు. కొంతమంది వొకేవొక్క కాలుతో వున్నారు కొంతమంది ఏనుగు మొహాలతో వున్నారు, గుర్రం మొహాలవాళ్ళూ, సింహం మొహాల వాళ్ళూ, పంది మొహాల వాళ్ళూ కొంతమంది. పెద్దపెద్ద కోరల వాళ్లూ, ఎన్నోరకాల మొహాలవాళ్ళూ వికారశరీరాలవాళ్ళూ, పొడుగు దేహాల వాళ్ళూ, పొట్టి దేహాలవాళ్ళూ, స్థూలకాయులూ కొంతమంది. బక్క దేహాలవాళ్ళూ, కోతిరంగు దేహాలవాళ్ళూ, కుండమసిలాంటివాళ్ళూ, రంగు రంగుల దేహాలవాళ్ళూ కొంతమంది. అయిదుశిఖలవాళ్ళూ,జటాధారులూ, రకరకాలజుత్తువాళ్ళూ, వికృతస్వరూపులూ కొంతమంది. చిత్రచిత్రాల వస్త్రాలు కట్టుకున్నవాళ్ళూ, రంగురంగుల పూలమాలలు వేసుకున్నవాళ్ళూ కొంతమంది. గంధాలుపూసుకున్నవాళ్ళూ, రత్నహారాలు వేసుకున్నవాళ్ళూ, పాములూ, పునుకలూ దండలుగా చేసుకున్న వాళ్ళూ, ధనుస్సులూ, బాణాలూ, కత్తులూ, ముసలాలూ,ముద్గరాలూ, భిండివాలాలూ, శూలాలూ పట్టుకున్నవాళ్ళూ కొంతమంది. మృదంగాలువాయించేవాళ్ళూ, పణవాలూ, డమరుకాలూ, గంటలూ గోముఖాలూ మోాయించేవాళ్ళూ కొంతమంది. ధ్వజాలూ,

♦ ఖట్వాంగం : శివుడి వొక ఆయుధం.

పతాకాలూ పట్టుకుని ఆడుతూ, పాడుతూ, కేకలు వేస్తూ, బొబ్బలు పెడుతూ, తుళ్ళుతూ, కేరుతూ, పరుగులు పెడుతూ, ఏనుగుల్లా గీపెడుతూ, సింహాల్లా గర్జిస్తూ, శంఖాలు మోగించినట్టు అరుస్తూ, భేరీలు మోగినట్టు హుంకరిస్తూ, రకరకాలకూతలుకూస్తూ, బ్రహ్మద్వేషుల మాంసాలూ, రక్తాలూ పుర్రెల్లో తింటూ, తాగుతూ, తెయితెక్క-లాడారు కొందరు. సోమపానమూ, శమమూ, దమమూ, తపస్సూ, బ్రహ్మచర్యమూ మొదలైన తమ పవిత్రకర్మలకి శివుడు తెల్లపోవాలి. కాని అష్టగుణమైనఐశ్వర్యం కలిగిన్నీ తెల్లపోరు వాళ్ళు. పార్వతికంటే, గణపతికంటే, కుమారస్వామికంటే వాళ్ళంటే ప్రేమ శివుడికి.

వాళ్ళంతా అశ్వత్థామ తెంపు తెలుసుకోడానికీ నిద్రపోతూ వున్న పాండవశిబిరంలో జరగబోయే ఘోరంచూసి వినోదించడానికీ అలా ప్రత్యక్షమయారక్కడ. అశ్వత్థామకి బెదురుపుట్టిస్తూ అతడి ఎదట భయంకరంగా చెలరేగారు.

అసాధ్యుడు అశ్వత్థామ. పిసరంతా చెదరలేదు. చిరునవ్వుతో మరింత తెగించి కూచున్నాడు. రథంమీంచి కోదండంతీసి పట్టుకున్నాడు. అంతులేని పూనికతో అగ్గిలో వురకడానికి బైలుదేరాడు. వేదికదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. అయితే అతడు వెళ్ళేసరికి శరీరం దహించడానికి సరిపోయిన అగ్గిలేదు వేదికలో. అందుకని తనరథంమీద ధనుస్సులూ, బాణాలూ తెచ్చి వేదికలోని అగ్గిలో వేశాడు. భగభగా మండింది అగ్ని. మనస్సా తెంపుచేసుకున్నాడు అశ్వత్థామ "ప్రభూ!" అంటూ శివుణ్ణి పిలిచాడు — "ఏంచెయ్యాలో కర్తవ్యం తెలియదు నాకు. నాఆత్మ ఉపహారం ఇస్తున్నాను నీకు. పగవాళ్లని సంహరించేశక్తికలిగినట్టు వరం దయచెయ్యి" అంటూ ప్రార్థించాడు. "అంగిరసకులంలోపుట్టిన ఈశరీరం నీమీద భక్తితో అగ్గిలోవేసి,

ఆహుతిచేస్తున్నాను. కృతార్థుణ్ణవుతున్నాను" అంటూ రెండుచేతులూ మీదికెత్తి అమాంతంగా, మండుతూన్న వేదికమీదికి వురికేశాడు.

శివఖడ్గం

అగ్గిలోవురికి పిసరంతా తెలివితప్పిపోలేదతడు. చల్లని కోనేట్లో వున్నట్టు అగ్గిలో నుంచున్నాడు. దయతో అతడికి శివుడు ప్రత్యక్షమయాడు. చిరునవ్వుతో చల్లని చూపు చూశాడు,

"నీ సాహసానికి మహానందం కలిగింది. వర మివ్వడానికి వచ్చాను" అన్నాడు.

ఒళ్ళంతా పులకలు పులకలుఅయింది అశ్వత్థామకి. హృదయం ఆనందంతో నిండిపోయింది. చప్పున వేదికనించి బైటికి వచ్చాడు. సాష్టాంగనమస్కారం చేశాడు లేచాడు. రెండుచేతులూ నుదుటిమీద జోడించాడు.

"అశ్వత్థామా," తియ్యనిచూపుచూస్తూ అన్నాడు శివుడు— "కృష్ణుడంటే ప్రాణంనాకు. తపస్సూ, సత్యమూ, ధృతీ, శౌచమూ, నిశ్చలమైన భక్తీ అన్నీకలిగి అతడు నన్ను ఆరాధిస్తాడు. అతడి మీదవున్న గౌరవంవల్లే నిన్ను భూతంలా అడ్డగించాను. నీమనస్సు పరీక్షించడంకోసం ఇన్ని మాయలుచేశాను. ఆయుధాలు మింగేశాను. కృష్ణుడిసన్మానమేమో జరిగింది. కాని పాంచాలం వాళ్ళకి కాలం దగ్గిర పడింది. అందుకని నువ్వు నాఅనుగ్రహంపొందావు" అని పెద్దకత్తి వొకటి అశ్వత్థామచేతిలో పెట్టాడు. అతడికి తెలియకండా తేజోరూపంగా అతడి శరీరంలో ఆవేశించాడు.

శివఖడ్గం పుచ్చుకున్నాడు అశ్వత్థామ. సంతోషంతో వుప్పొంగిపోయాడు. భూతం మింగేసిన ఆయుధాలూ, వేదికమంటలోవేసిన ధనుస్సులూ, బాణాలూ అన్నీ ఎప్పటిలాగ తన రథంమీదికి వచ్చే

శాయి. శివుణ్ణి కొలిచినట్టు ప్రమథగణాలు అవుపడకండా తనచుట్టూ మూగాయి.

రథమెక్కాడు అశ్వత్థామ. పాండవుల శిబిరంలోకి నడిచాడు. కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ వెంటవెళ్లారు.

ధృతరాష్ట్రుడు; ఇలా వెళ్ళి పాంచాలంవాళ్ళనీ, ద్రౌపది కొడుకుల్నీ శివఖడ్గంతో నరికిపారేశాడా అశ్వత్థామ? శిబిరమంతా రక్త నదులు పారించాడా, ఘోరంగా? నాకొడుకుఅవస్థే అంతమందికీ పట్టిందా? కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ చివరంటా అశ్వత్థామతో వెళ్ళారా? కాక, 'అతడు వరాలుపొందాడు, అతడితో మనకి సాటే మిటి?' అనుకుని, భయపడివెనక్కి వచ్చేశారా?

సంజయుడు: లేదు కొంచెమైనా వెనకాడలేదు వాళ్ళు. అశ్వత్థామతో సరాసరి ఇద్దరూ రెండుపక్కలా నడిచారు. అయితే అశ్వత్థామే వాళ్ళని వాకిట్లో వుండమని వుంచేశాడు. "మీరూ రావడం సంతోషంగావుంది. మీఆసరాతోనే నేను లోపలికి వెళతాను. అంతమందినీ చంపేస్తాను" అని తాను వొక్కడే లోపల ప్రవేశించాడు, ధనుర్బాణాలు పట్టుకుని, రథంమీద.

వచ్చేపోయేవాళ్ళ ప్రసంగాలవల్ల ఆశిబిరం విశేషాలన్నీ అంతకి ముందే అతడికి బాగా తెలుసు. ఎవరిడేరా ఎక్కడుందో, ఎవరిమందిరం ఎలావుంటుందో అన్నీ వినేవున్నాడు. శిబిరం శిబిరమంతా నిద్రలో వుంది. ఓం ప్రథమంగా ధృష్టద్యుమ్నుడి డేరాకి వెళ్ళాడు అశ్వత్థామ. అన్ని విధాల ఆయుధాలతోనూ నిండుగా వున్న రథం దిగాడు. శివుణ్ణి ధ్యానించాడు: "ప్రభూ, పూనిక పూనాను. రకరకాల ప్రాణులు ఉపహారమిస్తాను. కొత్తరకం పూజచేస్తాను. స్వీకరించు. ప్రసన్నుడివికా" అంటూ లోపలదూరాడు.

నిద్రలో ప్రళయం

పగలంతా చేసిన యుద్ధంవల్ల బాగా అలిసిపోయీ, మొదలంటా శత్రువుని నాశనంచేశాం కదా, అని వూరటపొందీ అక్కడవాళ్లంతా వొళ్లుమరిచి నిద్రపోతున్నారు. మెల్లిమెల్లిగా అడుగులువేస్తూ లోపల దూరాడు అశ్వత్థామ. మందిరమంతా కలయచూశాడు. మంచిమంచి తెరలతోనూ చక్కని చందువాలతోనూ, గొప్పగావుంది గుడారం. దివ్యమైన పక్కమీద నిశ్చింతగా నిద్రపోతున్నాడు గురువుని నరికిన ధృష్టద్యుమ్నుడు. చూసీచూడడంతోనే కోపం భగ్గుమంది అశ్వత్థామకి. తృణీకారంగా పాదంతో నేలమీద తన్ని చప్పుడు చేశాడు. కళ్ళిప్పాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. ఎదట అశ్వత్థామ. చలించలేదు ధృష్టద్యుమ్నుడు. దిగ్గున లేచాడు. అతడి జుత్తుపట్టుకుని వెనక్కి వొంచాడు అశ్వత్థామ.

పులిలాగ తిరగబడ్డాడు అశ్వత్థామ. ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి వెల్లకిలా నేలమీద పడేశాడు. నిష్ఠురంగా గుండెలమీద మోకాలితో అదిమి పట్టాడు. మొహంమీద పిడుగుల్లాటి గుద్దులు గుద్దాడు. అసలే నిద్ర బద్ధకం. హటాత్తుగా మీదపడడంవల్ల బెంబేలై బుద్ధితోచకపోడం — ఇట్టే అలిసిపోయాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు. భయపడిపోయాడు. తడబడి పోయాడు. ధనుస్సునించి అల్లెతాడు తీశాడు అశ్వత్థామ. అతడిమెడకి తగిలించాడు. పశువుని చంపినట్టు అతణ్ణి చంపాలని తన ప్రయత్నం. గుండెలమీద వొకకాలూ, పీకమీద వొకకాలూ తొక్కిపెట్టాడు. బలంకొద్దీ తోశాడు. ధృష్టద్యుమ్నుడు తొయ్యలేకపోయాడు. గోళ్ళతో రక్కాడు. లాభంలేకపోయింది.

“అశ్వత్థామా,” పెగిలీ పెగలని మాటలతో కష్టంగాఅన్నాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు — “ఆయుధాలతో చంపెయ్యి. ఆలస్య మెందుకు

చేస్తావు ? పగవాణ్ణయినా పుణ్యగతి దొరికినట్టు చెయ్యడం మంచిది."

"గురుద్రోహివి," అగ్గిచూస్తూ వురిమాడు అశ్వత్థామ – "నీకా ఉత్తమగతి ? గురువుని ఎలా నికృష్టంగా నరికావు ? అలాగే పశువు చంపినట్టు చంపుతాను" అన్నాడు. మరింత పీకమీదా గుండెల మీదా అణిచి తొక్కాడు. దబాదబా బాదాడు

ఆ చప్పుడికి అక్కడి వాళ్ళంతా మేలుకున్నారు. చూశారు. పిశాచమనుకున్నారు. పక్కలికి వొదిగిపోయారు.

కాళ్ళతో తొక్కేసీ, చేతులతో బాదేసీ, పొడిచేసీ మదపు టేనుగు చంపిన సింహంలాగ, ఉగ్రుడైపోయి ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చంపేశాడు అశ్వత్థామ బాధపడీ బాధపడీ మూలిగీ, నిట్టూర్చి, దొర్లి దొర్లి, చొంగ కార్చుకుంటూ ప్రాణాలువొదిలేశాడు ధృష్టద్యుమ్నుడు.

అతణ్ణి అలా నికృష్టంగా చంపేసి తృప్తిగా వూపిరి తీశాడు అశ్వత్థామ. ధనుస్సుకి అల్లెతాడు తొడిగాడు. గుడారంలోంచి బైటికి వచ్చాడు. చిరునవ్వుతో సారథి మొహం చూస్తూ రథమెక్కాడు. అవాళ్ళే శిబిరమంతా వూడ్చెయ్యాలని వూనుకున్నాడతడు, వొక్కణ్ణీ మిగల్చకండా. శత్రువీరులగుడారాలు ఆనవాళ్లు ఊహిస్తూ రథం ముందుకిపోనిచ్చాడు. అతడిరథం వెళుతూవుంటే, రథచక్రాల ధ్వని విని, భూతభేతాళగణాలు ఉల్లాసంతో వుప్పొంగాయి.

చచ్చిపడున్న ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చూసి, కావలివాళ్ళూ, అతడి రాణులూ గోలుగోలుమన్నారు. ఆకలకలానికి చుట్టుపక్కల రాజులు లేచిపోయారు. "ఏమిటిది ? ఏమిటిది ?" అంటూ మూగారు.

"రాక్షసుడో, మనిషో ఎరగం. ఎవడో వొక దురాత్ముడు వచ్చి మహారాజుని చంపేశాడు. రథంమీద పారిపోతున్నాడు. పరిగెత్తండి" మొత్తుకుంటూ చెప్పారు కావలివాళ్ళు.

తలలెత్తి చూశారు రాజులు. "పోనివ్వకండోహో, పట్టు కోండి! పట్టుకోండి" అంటూ పరివారాలతో పరిగెత్తారు. అశ్వత్థామని చుట్టుముట్టారు.

చిచ్చులపిడుగులా తిరిగాడు అశ్వత్థామ. బుజాలు పొంగించాడు ధనుస్సు సారించాడు. కరుకుకరుకుబాణాలు చరచరా కురిపించాడు. ఆటలాడినట్టు రాజుల్నీ, సేనల్నీ చంపేశాడు.

అక్కణ్ణుంచి తిన్నగా ఉత్తమౌజుడి లోగిలిలోచొరబడ్డాడు. కత్తిపట్టుకున్నాడు. రథందిగాడు. గుడారంలో దూరాడు. అలికిడి చేశాడు. ఉత్తమౌజుడు లేచాడు. లేచీలేవడంతోనే ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి పట్టినట్టే అతడిజుత్తు పట్టుకున్నాడు అశ్వత్థామ. ఈడ్చి కిందపడేశాడు. పశువునిచంపినట్టు చంపేశాడు.

ఆపక్క గుడారంలోనే నిద్రపోతున్నాడు యుధామన్యుడు. చప్పుడువిని పరుగెత్తుకువచ్చాడు. అశ్వత్థామని చూశాడు. రాక్షసుడే అనుకున్నాడు. జంకకండా గదతో వొక్కటి బాదాడు. దెబ్బ తినీ తిరగబడ్డాడుఅశ్వత్థామ. ఒక్కవుదుటు వురికాడు. అతడి అన్నని చంపినట్టే అతణ్ణీ చంపేశాడు. అంతేకాని కత్తిమాత్రం ఉపయోగించలేదు. ద్రుపదకుమాళ్ళని అలా ముగ్గురిని చంపాక కత్తి వుచ్చుకున్నాడు. శివఖడ్గమది.

యముడిలాగ ఆవేశం తెచ్చుకున్నాడు అశ్వత్థామ. ఒక్కొక్క గుడారమూ దూరాడు. పాంచాల రాజకుమాళ్ళని తునాతునకలు నరికాడు. మాంసాలు తింటూ, రక్తాలు తాగుతూ భూతభేతాళాలు తెయితెక్కలాడాయి.

నిద్రపోతున్న వాళ్ళని, కునికిపాట్లు పడుతున్న వాళ్ళని, లేచీ లేవని వాళ్ళని, లేచి మీదికివస్తున్న వాళ్ళని — వరసపెట్టి నరికేశాడు అశ్వత్థామ. ఆవూపుని ఏనుగుసాలలమీదికి వెళ్ళాడు. ఏనుగులు నరి

కేశాడు. తొండాలు చెండేశాడు. ముత్యాలు తుళ్ళినట్టు కుంభస్థలాలు పగలగొట్టాడు. పేగులు పోగులు పెట్టాడు. డొక్కలు చెక్కేశాడు. రక్తాలు కాలవలు కట్టించాడు. గుర్రపుసాలలమీద పడ్డాడు. కొన్నిటి కాళ్ళు నరికేశాడు. కొన్నిటి మోరలు పగలగొట్టాడు. కొన్నిటి కంఠాలు తెగేశాడు. కొన్నిటి వీపులు చీల్చాడు. కొన్నిటిని కూరలు తరిగినట్టు తరిగాడు. అలా పాంచాలం దండంతా పీనుగు పెంటలు చేశాడు.

అక్కణ్ణుంచి వెళ్ళి లంగోటీలూ, కాసెకోకలూ మొదలైనవి కట్టుకునే లోగిళ్ళలో దూరాడు. మొనగాళ్ళని కొట్టేస్తూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ వున్న మండపాలు ముట్టడించాడు. శత్రువులు మేలుకుని ఎదిరించినదగ్గిరల్లా మారిమసిగినట్టు, మృత్యువు చెలరేగినట్టు, యముడు నలిరేగినట్టు పేట్రేగిపోయాడు విడుపులేదు శివఖడ్గానికి; విరామం లేదు.

కాలూ కాలూ పెసవేసుకున్న పీనుగులూ, బంగారంరత్నకంకణాలతో తెగిపడిన చేతులూ, ఏనుగుతొండాలతో సంయాటలాడుతున్నట్టు విలవిలా కొట్టుకొంటున్న కాళ్ళూ, ఆవులిస్తున్న తలకాయలూ ముక్కలైన ఏనుగుదంతాలూ, గుర్రాల కళేబరాలూ, గుండపిండైన రథాలూ, మడుగులు కడుతూన్న రక్తాలూ, కుప్పలుపడిన కండలూ పెనవేసుకన్న పేగులూ, గుట్టలుపడిన ఎముకలూ — శిబిరమంతా అద్భుతమూ, భయానకమూ, బీభత్సమూ మూర్తీభవించినట్టు కనపడింది. భూతభేతాళాలు శివాలాడాయి.

చతురంగబలాలు పరిగెత్తినా, వెలవెలపోయినా, క్షోభపడినా, తడబడి తప్పుకున్నా, బాధపడినా వొదిలిపెట్టినపాపానపోలేదు అశ్వత్థామ. ముట్టడించీ, మీదికురికీ, నరికీ, చంపీ అల్లకల్లోలంచేసేశాడు. ఉత్సాహమూ, వడీ, మెలుకువా, విధానమూ వొక్కలాగ కనపరిచాడు. ఒక్కరథమూ, వొక్కఏనుగూ, వొక్కగుర్రమూ, వొక్క

పదాతీ పోనివ్వలేదు; చంపేశాడు. కోపమూ, ఆటోపమూ అంత కంతకి హెచ్చిపోయి పెచ్చురేగిపోయాడు.

కిందా మీదా ఎటుచూస్తే అటు శివఖడ్గం! శివఖడ్గం! దాని వాతికి తగులుకున్న ఎముకలముక్కలు దవడకోరల్లా వున్నాయి. రక్తంలోములిగినపలక శత్రుసంహారానికి అశ్వత్థామకి సహాయంవచ్చిన రాకాసిలావుంది.

ఒళ్ళుతెలియకండా ప్రళయతాండవంచేశాడు అశ్వత్థామ. తామర చెరువు చొచ్చిన పెద్ద ఏనుపోతులాగ, కారడివిముట్టడించిన కార్చిచ్చులాగ చేదిసేనలో విహరించాడు అవసరమైనచోట్ల రథ మెక్కీ, కిందికి దూకీ, శత్రురక్తంలో ఆపాదమస్తకం తడిసిపోయీ, పేద్ద రాకాసిలాగ, చూసినవాళ్ళగుండెలు గుభిల్లుమనిపిస్తూ ఘోరంగా విజృంభించాడు. పాండవులగుడారాలికి పరిగెత్తాడు.

అప్పటికే అక్కడిదండంతా మేలుకుంది. ఆనోటా ఈనోటా జరిగిందంతా విని శిఖండీ, ద్రౌపదికుమారుల్నూ వాళ్ళూ ఎదిరించడానికి సిద్ధపడుతున్నారు. "ఎక్కడ? ఎక్కడ?" అంటూ పాంచాలసేనా, ప్రభద్రకసైన్యమూ వెంటపెట్టుకుని ఎదురువచ్చారు. అశ్వత్థామని ముట్టడించారు. శస్త్రాలూ, అస్త్రాలూ కుమ్మరించారు.

చూశాడు అశ్వత్థామ. లేళ్ళమందచూసి, కొండదిగిన సింహం లాగ రథందిగాడు. ఒకచేత్తో కత్తీ, వొకచేత్తో డాలూ పట్టుకుని వాళ్ళమీద విరుచుకుపడ్డాడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ తునాతునకలు నరుకుతూ, ప్రతివింధ్యుడిమీద వురికాడు. ఉరికీ వురకడంతోనే వొక్కవేటుతో అతణ్ణి నడుందగ్గిరికి రెండుముక్కలు చేసి నరికేశాడు. సింహనాదంచేశాడు.

చూసినవాళ్ళ కళ్ళుమూసుకుపోయాయి. క్రోధంతోనూ, దుఃఖంతోనూ వొణికిపోయాడు శ్రుతసోముడు. గుర్రం దాటించాడు.

పిడుగులాంటి ప్రాసం అశ్వత్థామమీద వేశాడు. అది నుగ్గుచేసేసి, చిటికెలో అతడితల ఎగరగొట్టేసి, క్షురంనరికేశాడు అశ్వత్థామ.

చూశాడు శతానీకుడు. "అన్నయ్యా, ఇదిగో నీవెనకాలే వస్తున్నాడువీడు" అంటూ భయంకరమైన చక్రం అశ్వత్థామ గుండెలమీద కొట్టాడు. జివ్వున రక్తం చిమ్మింది అంతదెబ్బా ఆపుకుని కత్తితో వొక్కటివేశాడు అశ్వత్థామ. మొండెం వొకతట్టూ, శిరస్సు వొకతట్టూ అయిపడ్డాడు శతానీకుడు. శ్రుతసేనుడి కళ్ళల్లో నిప్పులు మెరిశాయి. పెద్ద గదపట్టుకుని అశ్వత్థామ బుజంమీద బాదేశాడు. జందెపువేటగా అతడిమొహం నరికేశాడు అశ్వత్థామ. భరించలేకపోయాడు శ్రుతకీర్తి. ఆకాశం వొణికిపోయినట్టు ధనుష్టంకారం చేశాడు. జడివానలాగ బాణాలు కురిపించాడు. అన్నిబాణాలూ, డాలుతో అడ్డుకున్నాడు అశ్వత్థామ. ఏనుగుమీదికి వురికిన సింహంలాగ శ్రుతకీర్తి మీదికి వురికాడు. అతడి కంఠం నరికేశాడు. *

మేనల్లుళ్ళు అయిదుగురూ చిత్రవధ అయిపోడంచూసి మతిపోయింది శిఖండికి. అతడు, ప్రభద్రక సేనతో అశ్వత్థామ మీద పడ్డాడు. బాణాలూ, తోమరాలూ, చక్రాలూ దిమ్మరించింది. ముద్గరాలూ, కత్తులూ, ఈటెలూ విసిరి కప్పెట్టింది, ప్రభద్రకుల్ని దారుణంగా హతమార్చాడు అశ్వత్థామ. శిఖండి గట్టిగట్టిబాణాలు అతడి కనుబొమల మధ్య తగిలించాడు. అగ్గిలా భగ్గుమన్నాడు అశ్వత్థామ. కత్తితో శిఖండి నెత్తిమీద కొట్టాడు. దెబ్బతో రెండు చెక్కలైపోయింది శిఖండి శిరస్సు.

మొనగాళ్ళంతా అయిపోయారు. మిగిలిన పాంచాల, ప్రభద్రక, మత్స్యసేనలు అశ్వత్థామని చుట్టుముట్టాయి. శాయశక్తులాపోరాడాయి.

* ఉపపాండవుల మరణానికి వొక శాపం వివరిస్తోంది పద్మపురాణం.

ఏనుగులు చంపిన సింహంమీద లేళ్ళమంద తిరగబడితే ఏంచేస్తుందది, అదిగో అలాగ అంతసేనా అంతంచేసి అట్టహాసంచేశాడు అశ్వత్థామ. ఆసేనలన్నీ గాలించాడతడు. కృష్ణుడూ, సాత్యకీ, పంచపాండవులూ ఎక్కడా అంతుచిక్కలేదు. వాళ్ళు శిబిరంలో లేరని గ్రహించేశాడు.

అదిగో అంత అయాక అతడు అశ్వత్థామ అని తట్టింది అక్కడి వాళ్ళకి. దానికి వొక కారణంకూడా వుంది. ఏమిటంటావా ? మహాభారతయుద్ధం ఆరంభమైన దినంనించీ రాత్రిళ్లు అక్కడివాళ్ళకి నల్లటి శరీరంతోనూ, రక్తంలాంటి మొహంతోనూ, ఎర్రటి చింతనిప్పులలాటి కళ్ళతోనూ వొక స్త్రీ కలలోకి వచ్చేది. తమ శిబిరంవాళ్ళు నిద్ర పోతూవున్నట్టూ, జుత్తులు విడిపోయి, శరీరాలు వికృతంగా వేలాడుతూవుండగా ఆమెవాళ్ళని ఏనుగులతోనూ, గుర్రాలతోనూ కట్టేసి అశ్వత్థామముందు పెట్టినట్టూ, అందరిని అతడు చంపేసినట్టూ, అరుస్తున్నట్టూ కలకనేవాళ్లు. ఇప్పుడు నిద్రలోవున్న వాళ్ళని చంపడమూ, సరిగ్గా కలలో అరిచినట్టే అరవడమూ సరిపెట్టుకుని, ఆకలే ఇలా పరిణమించిందని భావించారు. అశ్వత్థామే వచ్చాడని గ్రహించేశారు. మెరుపుమెరిసినట్టు రకరకాల దాట్లు వేస్తూ, అతడు విజృంభిస్తూ వుంటే చూసి, వెనక్కి తగ్గకండా ఉద్రేకంతో దెబ్బలాడారు.

అసలే శివుడు పూనిన అశ్వత్థామ. కొంతమంది తలలు నరికేశాడు. కొందరి కాళ్లు చెక్కేశాడు. చేతులు వూడ్చేశాడు. నెత్తురు నదులు పారించాడు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కూరలుతరిగినట్టు తరిగాడు. మెదడుముద్దలూ, మాంసంకండలూ రాకాసులికి విందుచేశాడు. పకపకా విరగబడినవ్వాడు. రాగాలుతీసి పాటలుపాడాడు. గెలుపువెర్రితో గెంతులువేశాడు. చావగా మిగిలినవాళ్ళు పారిపోతూవుంటే, వెంటతరిమాడు, బాణాలు రువ్వాడు. ఒక్కణ్ణీ వొదలకూడదని అతడి సంకల్పం.

భయపడిపోయి సైనికులు నల్లుల్లాగ నక్కిన స్థలాలు గాలించాడు. మూలమూలల బాణాలు కొట్టాడు. దండు చివర్లకి రథం పరిగెత్తించాడు.

ఆకోలాహలంలో ఏనుగులూ, గుర్రాలూ కట్లు తెంచుకున్నాయి; అడ్డదిడ్డంగా పరిగెత్తాయి. ఆడగుర్రాలకోసం కరచుకుంటూ పోట్లాడాయి గుర్రాలు. మదంవాసన సహించలేక పోరాడాయి ఏనుగులు.

కత్తీ,డాలూ పట్టుకుని రథందిగాడు అశ్వత్థామ. గుర్రాలూ, ఏనుగులూ చంపేశాడు. పదాతులమాట చెప్పే అక్కరలేదు. కాళ్లు తెగీ, చేతులు నలిగీ, గుండెలు పగిలీ, వెన్నులు విరిగీ, పక్కలు చెక్కలయీ తలలు బద్దలయీ, చాపచుట్టగా పడి చిదిగిపోయీ సర్వనాశన మైపోయారు. మూలమూలల, సందుసందుల, ఇరుకుఇరుకుల శవాలే శవాలు ; కుప్పలు కుప్పలు.

తెలువుకునీ తెలువుకోకండా కొందరు బెంబేలు పడిపోయారు. భయంతో కాళ్ళు తొట్రుకుని కూలబడిపోయారు. నోళ్ళు తడబడిపోయి అడ్డదిడ్డంగా అరిచారు. తండ్రుల్ని పిలిచారు కొందరు. అన్నదమ్ములకోసం అరిచారు కొందరు. తమవాళ్ళే అనుకుని పైవాళ్ళ చేతులు పట్టుకున్నారు కొందరు. నిద్రకళ్ళతో మీదపడ్డ స్నేహితుల్ని, బంధువుల్ని శత్రువులనుకుని చంపేశారు కొందరు. ఎదురుగా పరిగెత్తుకువస్తున్న వాళ్లని "ఏమిటిది ? ఏమిటిది ?" అని ఆతురతగా అడిగారు కొందరు.

"అశ్వత్థామ – అశ్వత్థామ - చంపేస్తున్నాడు" అన్నారు కొందరు "కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ లేకపోడంచూసి ఈ పాపాత్ముడు ఇంతపనిచేశాడు. వాళ్ళేవుంటే బతకనిచ్చేవాళ్ళా వీణ్ణి ?" అన్నారు కొందరు "ఇలాంటి ఘోరంచూసి అర్జునుడైతే అసహ్యించుకుంటాడు. ఎన్నడైనా ఇలాంటిపని చేశాడా అతడు. వాహనాలులేనివాళ్ళనీ,

ఆయుధాలులేనివాళ్ళనీ, భయపడ్డవాళ్ళనీ,నిద్రపోతున్న వాళ్ళనీ ముట్టుకుంటాడా మహానుభావుడు" అని అర్జునుణ్ణి పొగిడారు కొందరు.

దుర్యోధనుడికి జరిగిన పరాభవం తలుచుకుంటూ తమకంతో మరింత రెచ్చిపోయాడు అశ్వత్థామ. జంకూ గొంకూ లేకండా మరింత మరింత క్రూరత్వానికి తెగించాడు. సర్వనాశనం చేశాడు. అతడి బారిపడకండా తలగుడ్డలు విడిపోతూ, కాళ్ళుతడబడిపోతూ, పడుతూ లేస్తూ కొందరురాజులూ, సైనికులూ బైటికి పరిగెత్తారు. శిబిరంవాకిటికి వెళ్ళేసరికి యములలాగ కృతవర్మా, కృపుడూ ఎదురయారు. వాళ్ళనిచూసి ఎండిపోతున్న పెదవులు తడుపుకుంటూ, జాలిగా "రక్షించండి, రక్షించండి" అంటూ కాళ్ళావేళ్ళాపడ్డారు. రాక్షసావేశంతో వాళ్ళు తెలియకండా వున్నారు వాళ్ళు అంచేత బాణాల మీాద బాణాలువేసి అంతమందినీ చంపేశారు. దెబ్బలుతిని, శక్తిపోయి వొరిగిపోయిన ఏనుగులా, గుర్రాలా, సైనికులా మూలుగులూ, ఏడుపులూ, మొర్రలూ శిబిరమంతటా కారుణ్యం నింపేశాయి. దిక్కూ మొక్కూలేక వాళ్ళరోదనం అరణ్యరోదనసమయింది.

అప్పుడు సందడిగా వచ్చిపడ్డారు రాకాసులు. పెళ్ళాంపిల్లలతోనూ, పరివారాలతోనూ వచ్చారు వాళ్ళు. రక్తాలూ, మాంసాలూ కోకొల్లలుగా పడున్న పాండవశిబిరంలో విందులుకుడిచారు. రకరకాల ఉగ్రధ్వనులుచేసి, ఆకాశం బద్దలుచేశారు. కోరలుపైకితీసి ఘోరంగా అరిచారు. భయంకరంగా నల్లాపాలుచేశారు. భీషణంగా హుంకారాలుచేశారు. వింతవింతల మొహాల రాకాసులు, రకరకాల కాళ్ళూ, చిత్రచిత్రమైన చేతులూ కల రాకాసులు, తుకిడీతుకిడీలు, జట్టుజట్లు దిగబడ్డారు. మెదడుముద్దలు జుర్రుతూ, మాంసంముక్కలు నములుతూ, రుచిఅయినమాంసాలు తమ పెళ్ళాంబిడ్డలికీ, స్నేహితులికీ, బంధువులికీ పెట్టారు. ఒక జట్టుదగ్గిర మరోజట్టు చేరిందో, ఒక

తుకిడీదగ్గిర మరోతుకిడీ చేరిందో తోపులాడీ వాళ్ళదగ్గిర మాంసం వీళ్ళూ, వీళ్ళదగ్గిర మాంసాలు వాళ్ళూ లాక్కున్నారు. రక్తం తాగి మత్తెక్కిపోయారు. తెయితెక్కలాడారు. తదంనా లాడారు.

క్రమంగా పీనుగుల మూలుగులూ, ఏడుపులూ తగ్గిపోయాయి. రాకాసుల కలకలం అగిపోయింది. లోకాలు కాల్చేసి ఆగిన కాలాగ్ని లాగ పాండవశిబిరమంతా వొక్క ప్రాణీ మిగలకండా సీదాగాచంపేసి, చల్లారి, రక్తంలో మునిగిన చేతులతో బైటికి వచ్చాడు అశ్వత్థామ. తాను ముందు ప్రవేశించినప్పుడు ఎలా నిశ్శబ్దంగావుందో, వచ్చేసి నప్పుడూ ఆలాగే నిశ్శబ్దగా వుంది శిబిరం.

తెల తెలవారుతూ వుంది బైటికివచ్చి కృతవర్మనీ, కృపాచార్యుణ్ణీ కలుసుకున్నాడు అశ్వత్థామ.

"పాంచాలంవాళ్ళు అందరూ చచ్చారు" ఆవేశంతోఅన్నాడు అశ్వత్థామ – "ద్రౌపదికొడుకులు అయిదుగురూ అయిపోయారు. చేది, మాత్స్య, ప్రభద్రకసేనలు పిట్టమనిషి మిగలకండా వూడ్చుకుపోయాయి. వెయ్యిమాటలెందుకూ, శిబిరంలో వొక్క ఏనుగూ, వొక్క గుర్రమూ, వొక్క మనిషీ మచ్చుకైనాలేరు. పాండవులు అయిదుగురూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ, ఎక్కడికి వెళ్ళారో, లేరు. తండ్రి రుణమూ, రాజురుణమూ తీర్చుకున్నాను. శివుడివరమూ, మీ ప్రాపూ దొరికి ఎంతచెయ్యాలో అంతాచేసి వొదిలిపెట్టాను."

రాక్షసావేశంవల్ల నీచపరాక్రమానికి పూనుకొని, నిరాయుధుల్ని – రక్షించమనికాళ్ళా వేళ్ళాపడుతున్నవాళ్ళని – చంపేసి, తరవాత తెలివితెచ్చుకుని, అప్పటికే – విచారపడుతున్నారు వాళ్ళు అంచేత అశ్వత్థామచేసిన ఘనకార్యం గొప్పగా పొగడడం ఇష్టంలేక వూరుకున్నారు. తలలువొంచుకున్నారు. అయితే తమ మనోవికారం

అతడికి తెలియకుండా ఏదో వొకలాగ "మంచిపనిచేశావు" అని పొగిడారు.

"ఏంమంచిపని !" అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ - "పాండవుల్ని చంపేసివుంటే మీరు పొగిడినా బావుంది. ఈచవటల్ని చంపడంలో పౌరుషమేముంది ?"

"అదేమన్నమాట ? ధృష్టద్యుమ్నుడూ మొదలైన ద్రుపదకుమార్లనీ, పాంచాల, మాత్స్య, చేది, ప్రభద్రక సేనల్నీ, ప్రతివింధ్యుడూ మొదలైన ద్రౌపదికుమార్ళనీ వొక్కడివీ రెండుజాముల్లో చంపేశావంటే సామాన్యమైనపనా ?" అంటూ కృతవర్మా, కృపుడూ అతణ్ణి కౌగిలించుకున్నారు.

ధృతరాష్ట్రుడు : ఈపని అప్పుడే చేశాడుకాడేం అశ్వత్థామ ? తీరా దుర్యోధనుడు పడిపోయాక పూనుకున్నాడు ?

సంజయుడు : పాండవులపరాక్రమంముందు వోడిపోయి వూరికే కున్నాడతడు, విచారిస్తూ. అయితే దుర్యోధనుడి తొడలు విరగ్గొట్టి, భీముడు తలమీద తన్నడంతోనే ఆగలేకపోయాడు. దుఃఖమూ, దుఃఖానికిమించిన కోపమూ అతణ్ణి రాక్షసుణ్ణిచేశాయి. తండ్రి చావుతో మనస్సు మరుగుతూనేవుంది. ఒళ్ళుమరచిపోయాడు. దానికి తోడు దుర్యోధనుడు అభిషేకించి, ఆదేశించాడు. దాంతో అంతపని చేసేశా డతడు.

అంతేకాదు, కాలంకూడా కలిసివచ్చింది. సమయానికి పాండవులు శిబిరంలో లేరు. వాళ్ళేవుంటే వొక్క అశ్వత్థామకాదు, పదిమంది అశ్వత్థామలైనా అంతపని చెయ్యలేరు. అంతా విధి. విధిఎలా జరగాలని వుంటే అలా జరక్క తప్పదు.

కృతవర్మా, కృపుడూ అలా పొగిడాక అశ్వత్థామ అన్నాడు: "ఇక మనం దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాలి. ఆలస్యం చెయ్యకూడదు.

మనపుణ్యంవల్ల మనం వెళ్ళేదాకా అతడు బతికివుంటే ఈవార్త విని పిద్దాం, పదండి."

ముగ్గురూ బయలుదేరారు. మాట్లాడుకుంటూ గబగబా రథాలు పరిగెత్తించారు. దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి వచ్చారు.

ఆ ఖ రి ఘ డి య లు

రక్తంతో తడిసిన నేలమీద బాధపడుతూ వచ్చేప్రాణం పోయేప్రాణంతో పొర్లుతున్నాడు దుర్యోధనుడు చూసి, అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపుడూ దుఃఖంతో గబుక్కున రథాలు దిగారు. శరీరాలు వొరిగిపోతున్నాయి. కన్నీళ్ళు ముంచుకొస్తున్నాయి. నోళ్ళు తడబడుతున్నాయి. దైన్యం మూర్తీభవించినట్టు తూలిపోతూ, శాంత దృష్టితో చూస్తూ వెళ్ళి ముగ్గురూ దుర్యోధనుడిదగ్గిర కూచున్నారు. అతడిశరీరం తడివారు. కౌగిలించుకున్నారు. వెక్కివెక్కి ఏడ్చారు.

"అయ్యో, ప్రపంచమంతా నీఆజ్ఞకి తలవొగ్గేది. అలాంటి ప్రభువుకి ఈదశ వచ్చింది! పాపిష్టిదేవుడు ఏంచెయ్యాడు! మహారాజా! మహారాజా! మమ్మల్ని పోల్చావా!" అన్నారు.

మెల్లిమెల్లిగా ఆమాటలు విన్నాడు దుర్యోధనుడు. మెల్లిగా కళ్లు విప్పాడు.

అతడి మొహం చూస్తూ గద్గదకంఠంతో ఆరంభించాడు అశ్వత్థామ :

"ఉద్దోలమైన బలమూ, సాటిలేనిప్రతాపమూ, అద్భుతమైన ధీరత్వమూ, అద్దులేని గదాపరిశ్రమా — ఇన్నిటిలోనూ పేరుపడ్డావు నువ్వు. ధర్మయుద్ధంలో నిన్ను ఎదిరించలేక దొంగదెబ్బ కొట్టాడు వొకడు. వీరుడన్నవాడికి ఎవడికి అపాయం కలగకండా వుంటుంది, ఇక? దేవుడేకోపిస్తే చేసేదేముంది? అద్భుతంగా యుద్ధంచేశావు.

సాటిలేని చేవా పెంపూ కనపరిచావు. పవిత్రమైన శమంతక పంచకంలో ప్రాణం విడిచి స్వర్గానికి పోతావు. నీకోసం దుఃఖించలేదు. ధృతరాష్ట్ర మహారాజూ, నీరాణులూ, బంధువులూ బిచ్చమెత్తుకు తిరుగుతారిక. వాళ్ళకోసం కడుపు తరుక్కుపోతోంది నాకు.

"తన శిష్యుల్లోకల్లా నిన్ను తలమీదపెట్టుకునేవాడు బలరాముడు. అడ్డులేని పరాక్రమవంతుడివని మెచ్చుకునేవాడు నిన్ను. అదంతా నవ్వులపాలుచేసేశాడు మాలదేవుడు! భీముణ్ణి గెలిపించాడు ఏం గెలుపది, పాడుగెలుపు! దొంగగెలుపుతోనా దొరతనం."

"మహారాజా నీమగతనమూ, ద్వంద్వయుద్ధమూ, బలమూ, పూనికా తలమునకలైంది భీముడికి. అతడికి చచ్చినంతపని చేశాయి. అర్జునుణ్ణి అడలెత్తించాయి. కృష్ణుడికి దిగులుపుట్టించాయి. అధర్మానికి వాళ్ళని పురికొల్పాయి. అంతా దేవతలు చూశారు. ఇంకేం కావాలి?

"అధర్మానికి నెట్టుకున్నాడు దుర్మార్గుడు భీముడు. గదతో తొడలు విరగ్గొట్టాడు. అంతతో పోక ఎడమకాలితో తలమీద తన్నాడు. చూస్తూ ఊరుకున్నాడు ధర్మరాజు. పైకిమాత్రం ధర్మరాజు లోపలంతా విషం. ఈగెలుపుగెలుపేనా తనకి? దైన్యం రాదో! కీర్తి మాసిపోదో!

"నీగదాయుద్ధం లోకమంతా చెప్పుకుంటూరు. కీర్తిస్తారు. నీకీర్తి నిర్మలమై కలకాలం నిలుస్తుంది.

"కూటికీ, గుడ్డకీ విచారంలేకండా పెంచావు నన్ను. బంధువులికీ పెట్టగలిగినట్టు, యజ్ఞాలూ, ధర్మాలూ చెయ్యగలిగినట్టు కావలిసినంత సిరీ సంపదా ఇచ్చావు. కొండంత గౌరవంతో చూశావు. అలాంటి నువ్వు కళ్ళుమూస్తూ వుంటే శరీరం పట్టుకు బతుకుతున్నాను, నేనూ వొక సేవకుణ్ణేనా?

"ధర్మయుద్ధంచేసి స్వర్గానికి వెళుతున్నావు. నీతో రాగల పుణ్యం చేసుకోలేదు నేను. కాని నీకు సంతోషంకలిగినట్టు శత్రువుల్ని చంపగలిగిన భాగ్యం మాత్రం సంపాదించాను.

"స్వర్గంలో మాతండ్రిని చూస్తావు. 'గురుద్రోహిని, ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి నీకొడుకు చంపేశాడు'అని చూడగానే చెప్పు, మొదటిమాట. నాకుమారుగా నమస్కరించు; కౌగిలించుకో. బాహ్లికుడూ, సోమదత్తుడూ, భూరిశ్రవుడూ, జయద్రథుడూ మొదలైన నీ బంధువులు యావన్మందికీ నా కుశలప్రశ్నలు వినిపించు.

"అది అలా వుండనీ — రాత్రిజరిగింది చెవుల్లో అమృతంపోసినట్టు వినిపిస్తాను, ఆలకించు. అర్ధరాత్రి నిద్రలోవున్నప్పుడు వాళ్ళ బిరంప్రవేశించాను. ఓంప్రథమంగా ధృష్టద్యుమ్నుణ్ణి చంపేశాను. పశువునిచంపినట్టు చంపేశాను. తరవాత కలబడి, వాడితమ్ముళ్ళనీ, బంధువుల్నీ వూడ్చేశాను. ద్రౌపదికొడుకులు అయిదుగుర్నీ అంతం చేసేశాను. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, పదాతులూ — అందరినీ నరికేశాను. శిబిరంయావత్తూ పీనుగు పెంటలుచేసేశాను. పాండవులు అయిదుగురూ కృష్ణుడూ, సాత్యకీ - ఈఏడుగురూమాత్రం నాఎదటపడలేదు. మేం అటు వెళతామని ముందే పసికట్టి కృష్ణుడు వాళ్ళని పట్టుకు, పోయి ఎక్కడన్నా దాచేశాడో, దేనికోసమైనా, ఎక్కడికైనా వెళ్ళాడో తెలియలేదు. అధర్మయుద్ధంలో వాళ్ళుసాధించిన గెలుపు వాళ్ళకి దక్కకండాపోయింది. వాళ్ళుఏమైతేనేం, మనపని నెరవేరింది. మాముగ్గురినీ చూడు. ఇదిగో వీళ్ళ ఇద్దరిప్రాపూ వుంటే నేనే కాదు. ఉప్పూ ప్రతీ లేనివాళ్ళుకూడాశత్రువుల్ని చంపేస్తారు" అన్నాడు.

అశ్వత్థామమాటలు అమృతంలా అనిపించాయి దుర్యోధనుడికి. లేనిబలం నాలికకి వచ్చింది.

"అశ్వత్థామా," మెల్లిమెల్లిగా అన్నాడతడు - "సంతో

మంగా వుందయ్యా - నువ్వూ ఈ యోధులూ నాశత్రువుల్ని చంపేశారు - ఆహా, దుష్కరమైనపని సాధించావయ్యా - భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ కూడా ఇంతపని చెయ్యలేదు. కర్ణుణ్ణి అంత గొప్పగా పొగుడుతాం. అంతకంటే శల్యుడు అధికుడంటారు. వాళ్ళయినా ఇంతపని చెయ్యగలిగారా, నేను సంతోషించినట్టు ?"

ముగ్గురి మొహాలూ వొకసారి తేరిచూశాడు మహారాజు.

"మీరు కృతకృత్యులయారు. సుఖంగా వుండండి. తిరిగీ స్వర్గంలో కలుసుకుందాం. విచారించకండి. వెళ్ళండి" అన్నాడు. ప్రాణం వొదిలేశాడు.

ముగ్గురూ ఆఖరిసారిగా అతణ్ణి కౌగిలించుకున్నారు. ప్రదక్షిణంచేశారు. తిరిగితిరిగి చూస్తూ రథాలెక్కి వెళ్ళిపోయారు.

భళ్ళున తెల్లవారింది. తూర్పుకొండశిఖరంమీద ఎర్రరేఖలు తొంగిచూశాయి. ఇదంతా నీకు వినిపించడానికి ఇలా వచ్చేశాను నేను. యుద్ధవార్తలు వినిపించడానికి ఆవాళ నన్ను నియోగించి వ్యాసముని ప్రసాదించిన దివ్యదర్శనం దుర్యోధనుడితో వెళిపోయింది.

సౌప్తికపర్వం

•••○O○•••

రెండో ఆశ్వాసం

పొద్దు దూరుతూ దూరుతూవుంది. ఓఘవతీవొడ్డున తమ్ముళ్ళ తోనూ, కృష్ణసాత్యకులతోనూ కూచున్న ధర్మరాజుదగ్గిరికి ధృష్టద్యు మ్నుడిసారథి రోజుకుంటూ వచ్చాడు.

"మహారాజా" సాష్టాంగపడి లేచి, చేతులుజోడించి అందు కున్నాడు — "అర్ధరాత్రి అశ్వత్థామ మన దండుమీద పడ్డాడు. అందరినీ చంపేశాడు. కృతవర్మనీ, కృపుణ్ణీ వెంటపెట్టుకు వచ్చాడు. నిద్రపోతున్న దండుమీద విరుచుకుపడ్డాడు. మొట్టమొదట ధృష్టద్యు మ్నుణ్ణి చంపేశాడు. అతడి అన్నదమ్ములందరినీ చంపేశాడు. పాంచా లంరాణువ యావత్తూ వూడ్చేశాడు. అక్రమంగా చెప్పరానివిధంగా చంపేశాడు. చేదిసైన్యం నాశనంచేసేశాడు.

"అంతలో మత్స్యసేనా, ప్రభద్రకసైన్యమూ మేలుకుంది. శిఖండీ, ద్రౌపదికుమారుల్నూ అతణ్ణిముట్టడించారు. ఘోరం మహారాజా అంతమందినీ అశ్వత్థామ చంపేశాడు.

"దండు దండంతా తల్లడిల్లిపోయింది. రాక్షసుడు అనుకుని అడిలిపోయింది. సైనికుడన్నవాడి తలకాయల్లా తరిగేశాడు. ఏను గులూ, గుర్రాలూ వొక్కటీ మిగలలేదు. అతడి కత్తి కత్తికాదు కాలసర్పం. అడివి నరుచుతుంటే పిట్టలుగోలపెట్టినట్టు రాణువంతా గగ్గోలుపడిపోయింది.

"ఏడ్చినా మొత్తుకున్నా, పారిపోయినా, వేళ్ళుకరుచుకు వుంచున్నా కనికరించలేదు కఠినాత్ముడు. ఉరికి ఉరికి అందరినీ నరికాడు.

"పారిపోదామన్నా దిక్కులేకపోయింది. ముందు నయ్యి, వెనక గొయ్యి. వాకిట్లో కృతవర్మా, కృపుడూ రాకాసుల్లా కాశారు. భయంతో పారిపోయినవాళ్ళని అందరినీ బాణాలతో చంపేశారు. శిబిరం లోపల్లాగే వాకిలికూడా పీనుగుపెంటలయింది. ఒక్కమనిషికాని, వొక్క ఏనుగుకాని, వొక్క గుర్రంకాని మిగలలేదు. ఆయువు మిగిలి వుండడంవల్ల కృతవర్మచేత పట్టుపడినన్నీ, అతడు జుత్తు వొదిలెయ్యడంతోనే పడుతూ లేస్తూ వచ్చేశాను" అంటూ గోలుగోలుమన్నాడు.

విని అంతమందీ దుఃఖంలో మునిగిపోయారు. ధర్మరాజు మూర్ఛపోయాడు. చప్పున భీముడూ, నకుల సహదేవులూ, సాత్యకీ అతణ్ణి పట్టుకున్నారు.

స్థిరంలేని జయం అపజయంతో సమానం

"ఇటువచ్చాను, అటు అంతా అయిపోయింది" కొంచేపటికి మూర్ఛ తేరి, వొణుకుతూన్న గొంతుకతో అన్నాడు ధర్మరాజు — "ఎంతటివాళ్ళకయినా ఎప్పుడు కీడువస్తుందో, ఎప్పుడు మేలుకలుగుతుందో తెలియదు. అంత ప్రతాపంతో బంధువులూ, పుత్రులూ, మిత్రులూ, మంత్రులూ అందరితో కలిపి శత్రువుని సంహరించాను. విజయం సాధించి, ఉప్పొంగుతూ ఇక్కడికి వచ్చాను ఇంతలో అంతా తారుమారై పోయింది. బంధువులూ, మిత్రులూ, పుత్రులూ, మంత్రులూ అందరితోనూ నాసేన ఘోరంగా శత్రువుపాలై పోయింది. స్థిరంలేనిజయం అపజయంతో సమానమంటారు.

"బాణజ్వాలలతో అడివికాల్చినట్టు శత్రుసేన కాల్చేసిన ద్రోణాగ్నిలోంచి బైటపడ్డారు ద్రౌపదికొడుకులు. పెద్దపులిలాటి

కర్ణుడిపాలబడకండా బతికారు. మహాసముద్రంలాంటి భీష్ముడివాతపడ కండా గట్టుచేరారు. అయినా చావుతప్పలేదు వాళ్ళకి. పట్టుకు పోయాడు విధి! నిద్రమత్తులో పడి పౌరుషం వ్యర్థమైపోయుంటుంది.

"అంతసేనగెల్చిన! రాజులు ముగ్గిరిదగ్గిర వోడిపోయారు. సముద్రం ఈదుకువచ్చాక పిల్లకాలవలో మునిగిపోయారు.

"తండ్రిచావుకే తల్లడిల్లిపోతూవుంది ద్రౌపది. కొడుకులూ, అన్నదమ్ములూ పోయారంటే ఏమవుతుందో! మొదలునరికిన చెట్టు లాగ మూర్ఛపోతుంది. ఎలాభరిస్తుంది, ఈదుంఖం? ఎన్నడూ ఇలాంటిదుఃఖం ఎరగదు; వినిఏమవుతుందో, పాపం!"

అలా ఎంతోఅంత దుఃఖపడ్డాడు ధర్మరాజు. ద్రౌపదిని పిలిపించడంకోసం నకులుడివేపు చూశాడు.

ద్రుపదుడూ, కుమాళ్ళూ, విరాటనగరంవచ్చినప్పుడు కోడళ్ళతోకూడా వచ్చి అక్కడే వుండేది ద్రుపదుమహారాజు రాణి. విరాటరాజూ, ద్రుపదుడూ కాలంచేసిన మర్నాడు వాళ్ళరాణుల్ని వోదార్చడంకోసం సుభద్రనీ; ఉత్తరనీ తోడిచ్చి ద్రౌపదిని ఉపప్లావ్యం పంపాడు ధర్మరాజు. అర్జునుడి అనుమతిమీాద సుభద్ర మాత్రం ద్వారక వెళ్ళింది. ద్రౌపది ఉపప్లావ్యంలోనేవుంది.

అంచేత ద్రౌపదికోసం నకులుణ్ణి ఉపప్లావ్యం పంపాడు ధర్మరాజు. "క్షణాలమీాద వెళ్ళాలినాయినా! మంచిరథం తీసికో. గాలిలా ఎగిరిపోయే గుర్రాలు పూన్చు. ద్రౌపదినీ, తక్కిన మనవాళ్ళనందరినీ, ద్రుపద విరాటరాజుల రాణుల్నీ అందరినీ తీసుకుని మనశిబిరానికిరా. మేమూ అక్కడికే వెళుతున్నాం" అన్నాడు.

నకులుడు ఉపప్లావ్యం వెళ్ళాడు.

ఏడుస్తూ శిబిరానికి బయలుదేరాడు ధర్మరాజు తక్కిన తమ్ములూ, కృష్ణుడూ, సాత్యకీ దుఃఖపడుతూ వెంటనడిచారు. కౌరవ

శిబిరంలోని పరివారమూ ఏడుస్తూ వాళ్ళతో కలిశారు. అంతమందీ పాండవ శిబిరానికి వెళ్ళారు.

అశ్వత్థామఖడ్గంతో ఇది కాలూ, ఇది చెయ్యీ, ఇది మొండెమూ, ఇది తలా అని గుర్తించడానికి వీలులేకుండా తుంగాతునకలై వున్న బంధువులూ, కుమాళ్ళూ, స్నేహితులూ పడున్న శిబిరం చూశాడు ధర్మరాజు జజ్జరిల్లిపోయాడు. మూర్ఛపోయి, కిందపడిపోయాడు. తమ్ముళ్ళూ, కృష్ణుడూ కూడా మూర్ఛపోయారు. సాత్యకిప్రయత్నంవల్ల కొంచేపటికి తెలువుకున్నారు ధర్మరాజు తెలువుకుని, మాటిమాటికీ మూర్ఛపోయాడు. మతిపోయినట్టయి పోయాడు. కన్నీళ్ళతో కొడుకులమీద వాలాడు పనివి పనివి ఏడ్చాడు. కృష్ణుడూ, అర్జునుడూ ధైర్యం చెప్పారు; ఓదార్చారు. తక్కినవాళ్ళూ తగినమాటలతో వూరుకోపెట్టారు ఎంతో సేపటికి గాని అతను కుదుటపడలేదు. ఏడుస్తూ కుమాళ్ళకీ, బంధువులికీ అగ్నికార్యాలు నిర్వహించాడు. కుమిలిపోతూ, కుంగిపోతూ ద్రౌపదికోసం వాకదగ్గిర కూచున్నాడు.

ఉపప్లావ్యం వెళ్ళాడు నకులుడు. అన్నదమ్ములూ, కొడుకులూ మరణించారని విని ద్రౌపది దుఃఖంతో ఆమెకడుపు తరుక్కుపోయింది. నోరు ఎండిపోయింది. మూర్ఛపోయిందామె. లేచి గోలుగోలుమంది నాటి రాత్రికీ తెలివితప్పి పడిపోయింది. తెలువుకుంది. ఏడుస్తూ, మొత్తుకుంటూ నకులుడివెంట బయలుదేరింది. తక్కిన రాజకాంతలు అంతమందీ ఏడుస్తూ తగిన వాహనాలమీద ఆమెవెంట బయలుదేరారు. కురుక్షేత్రం వచ్చారు.

అందదూరంనించే ధర్మరాజుని చూసింది ద్రౌపది. భరించలేని దుఃఖంతో భోరుమని ఏడ్చింది భద్రంగా రథంమీంచి దింపాడు నకులుడు. తక్కినస్త్రీలున్నూ ఏడుపులతోనూ, మొరలతోనూ తమ తమ వాహనాలు దిగారు.

మంచుతో నిండిన పద్మంలాగ మొహమంతా కన్నీళ్ళతో కొడుకుల్ని పనివిపనివి ఏడుస్తూ, కాళ్ళు తడబడుతూ, దీనంగా నడిచింది ద్రౌపది. పట్టుమని పది అడుగులు వేసిందో లేదో మొదలు నరికిన చెట్టులాగ పడిపోయింది ద్రౌపది ఆమెని గుచ్చియెత్తి ధర్మరాజు దగ్గిరికి తెచ్చాడు భీముడు.

లేచి నిలబడింది ద్రౌపది. "మహారాజా" అని వొణుకుతూన్న కంఠంతో ధర్మరాజు మొహంచూస్తూ బాంద్రుమంది. "దైవసహాయమూ, పురుష ప్రయత్నమూ రెండూ కలిసివచ్చాయి నీకు. మహారాజువయావు కుమాళ్ళనే యమలోకం పంపేశావా? నీసామ్రాజ్య వైభవానికి తగినట్టు నాకొడుకులు నీదగ్గిర మసులుతూవుంటే చూసే యోగం లేకపోయిందా. నాకు? కొండంతకొడుకు అభిమన్యుడూ దగా చేశాడు. ఎన్ని రాజ్యభోగాలు కలిగితేమాత్రం మరవగలమూ నా బంగారు బాబుల్ని!" అంటూ వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది.

అశ్వత్థామని చంపకపోతే ప్రాయోపవేశం చేస్తాను

అశ్వత్థామచేసిన ఘోరానికి అగ్నిహోత్రంలా మండింది ఆమె హృదయం. సిందూరం ముద్దలాగ ఎర్రపడింది మొహం. "మహారాజా," ముకుపుటాలు అదరిస్తూ అందుకుం దామె — "నిద్రపోతున్న నాకొడుకులమీద పడి క్రూరంగా చంపేశాడు పాపకర్ముడు అశ్వత్థామ. అది ఆరనిచిచ్చయి దహిస్తోంది మనస్సు. అతడు చస్తే తప్ప ఇది చల్లారదు. భీముణ్ణి పంపించి అతణ్ణి చంపించావో చంపించు. లేదంటావా, చెపుతున్నాను విను, ప్రాయోపవేశం చేసుకుంటాను. శరీరం వొదిలిపెడతాను" అంది.

"అవును, అశ్వత్థామని చంపాలి" అన్నాడు ధర్మరాజు — "నేనూ అదే అనుకుంటున్నాను. విచారించకు. తెలిసిందానివి నువ్వు.

రాచబిడ్డలు యుద్ధంలో కాలంచెయ్యడంకంటె కావలసిందేముంది ? నీకొడుకులూ, అన్నదమ్ములూ యుద్ధంలో కళ్ళుమూశారు. పుణ్యలోకాలికి పోయారు.

"అయితే అశ్వత్థామ అడవులుపట్టిపోయుంటాడు. అతణ్ణి చంపినట్టు నీకు ఏమిటి నిదర్శనం ? "

"ఆపాపాత్ముడికి సహజమైన శిరోరత్నం వుంది. దాన్ని తెస్తే చూసి బతుకుతాను" అంది ద్రౌపది. భీముడిమీద చెయ్యివేసింది. "నువ్వే నాదుఃఖమూ, కోపమూ చల్లార్చాలి. క్షత్రియధర్మం మనస్సులో పెట్టుకుని చివాల్న వెళ్ళాలి. ఆపాపకర్ముణ్ణి అశ్వత్థామని పట్టుకుని చంపెయ్యాలి.

"లక్క ఇల్లుముట్టించినప్పుడు చూపిన పౌరుషమూ, హిడింబుణ్ణి చంపినప్పుడు పూనిన నిష్ఠురత్వమూ, యక్షులు కలబడినప్పుడు కనపరిచిన మహాబలమూ, కీచకుణ్ణి సంహరించినప్పుడు చూపిన విక్రమమూ-అన్నీ ఇప్పుడు అవుపించాలి. లోకం పొగిడినట్టు నీబలమంతా విని యోగించాలి. మనల్ని గెలిచేశానని కులుకుతూన్న బ్రాహ్మణ్ణి కూల్చెయ్యాలి" అంది.

అప్పటికే అశ్వత్థామమీద కారాలూ మిరియాలూ నూరుతున్నాడు భీముడు. ద్రౌపది రాజవెయ్యడంతో మరింతమండింది అతడి కోపం. ఒళ్ళు పొంగింది. ద్రౌపదితో ధర్మరాజు అన్నమాటలే అనుమతిగా తీసుకున్నాడతడు. మణులుచెక్కిన తన బంగారం రథం సిద్ధంచెయ్యమన్నాడు నకులుణ్ణి. భీముడిలాగే నకులుడివొళ్ళూ మండుతోంది అశ్వత్థామమీద. లిప్తలమీద ఆయుధాలతో సిద్ధంచేశాడు రథం. తనే సారథిగా కూచున్నాడు.

రథమెక్కాడుభీముడు, శిబిరంలోంచి మహావేగంతో బయులుదేరాడు. అశ్వత్థామా వాళ్ళరథాలుపోయిన గుర్తులు పట్టుకుని కొంత

దూరం వెళ్ళాడు. కురుక్షేత్రందగ్గిర తిరుగాడుతూన్న వాళ్ళని చూసి అడిగాడు : "అశ్వత్థామ ఎక్కడున్నాడో ఎరుగుదురా !"

"అతడూ, కృపుడూ, కృతవర్మా కలిసి హస్తినాపురంతట్టు వెళ్ళారు. అక్కణ్ణుంచి తిరిగివచ్చి గంగానదివొడ్డుకి వెళ్ళారు. అక్కడ కృతవర్మా, కృపుడూ విడిపోయారు. అశ్వత్థామ వ్యాసుల వారి ఆశ్రమానికి వెళ్ళాడు. అక్కడే వున్నాడు" అన్నారు వాళ్లు. "తమ్ముడూ, వ్యాసాశ్రమానికి రథంపోనీవోయి" అన్నాడు భీముడు. ఉరకలువేస్తూ పరిగెత్తింది రథం.

"దుఃఖమూ కోపమూ పట్టలేక పరిగెత్తాడు భీముడు —" ధర్మరాజుతో అన్నాడు కృష్ణుడు - "ఒక్కడే వెళ్ళాడు, ప్రమాదం. మనంకూడా వెళ్ళడంమంచిది. ఏమంటావా ? మహాస్త్రం బ్రహ్మశిరం అశ్వత్థామదగ్గిరవుంది ప్రపంచమంతా కాల్చెయ్యగలదు అది. కొడుకుకదా అని ద్రోణుడిచ్చాడు. శిష్యవాత్సల్యంతో మన అర్జునుడికీ ఇచ్చాడు. అందుకనే అర్జునుడిమీద మచ్చరం అశ్వత్థామకి. మనుషులమీద బ్రహ్మాస్త్రం ప్రయోగించకూడదు. పాండవులమీద అశ్వత్థామ ప్రయోగించేస్తాడేమో అని సందేహించి, ధర్మం తెలిసినవాడు కనుక ద్రోణుడు వారిస్తూ వొకనాడు ప్రసంగవశాత్తూ చెప్పనూ చెప్పాడు : 'మనుషులమీద బ్రహ్మశిరం ప్రయోగిస్తే ఎన్నో ఆపదలు వస్తాయి. ఎంతప్రమాదంవచ్చినా సరే, తక్కిన ఉపాయాలతోనే తప్పించుకో. ఇదిమాత్రం ఉపయోగించకు' అని. అయితే కొడుకుసంగతి తెలుసు నతడికి. మనస్సులోనిభావం ఆగలేదు. "వీడు ఎలాగూ మంచిమాట వినడు" అనేశాడు. విని మొహం బుంగలా పెట్టుకున్నాడు అశ్వత్థామ. తండ్రిచేసిన సదుపదేశం వొంటపట్టించుకోలేదు.

"అంతేకాదు. పల్లమాలిన దురభిమాని అశ్వత్థామ. తనకి మరణంలేదనీ, శివుడివరం వుందనీ, దివ్యాస్త్రాల విద్యారహస్యాల మూలమైన అగస్త్యుడిదగ్గిర ద్రోణుడు సంపాదించిన బ్రహ్మశిరం తన దగ్గిర వుందనీ, ముల్లోకాలూ భస్మంచేసెయ్యగలననీ అహంకార మతడికి.

మీరు వనవాసంలో వున్నప్పుడు అతడు మా ద్వారకవచ్చాడు. యాదవకుమాళ్ళతో వినోదాలతో గడుపుతూ కొన్నాళ్ళున్నాడు. నేను వొంటరిగా వుండడంచూసి, వొకనాడు నాదగ్గిరికి వచ్చాడు నవ్వుతూ అన్నాడు :

"మాతండ్రితపస్సుకి మెచ్చి అగస్త్యుడు బ్రహ్మశిరం ఇచ్చాడు. ఆయన నాకిచ్చాడు. అద్భుతమైన దివ్యాస్త్రం అది అది నీకు ఇస్తాను. నువ్వు నాకు సుదర్శనం ఇవ్వాలి."

దురభిమానంతో నామీద స్పర్థకలిగి అడుగుతున్నాడని నాకు తెలుసు. అందుకని మరేమీ అనకండా నాగదా, చక్రమూ, కత్తీ చూపించాను. 'ఏది ఉపయోగించగలిగితే అది పుచ్చుకో' అన్నాను. 'నీబ్రహ్మశిరం నాకు ఇవ్వక్కరలేదు. ఏమంటే, స్నేహితుడు కోరింది ఇచ్చి దానికి మారుగా మరొకటి పుచ్చుకోడం తగదు. సుదర్శనమే కావాలంటావా, పుచ్చుకో' అన్నాను.

అసలే మూఢుడు అశ్వత్థామ నామాటలు విని సంతోషించాడు. ఎడమచేత్తో సుదర్శనచక్రం ఎత్తబోయాడు. ఎత్తలేకపోయాడు. కుడిచేయి తీశాడు. కదిలించలేకపోయాడు. రెండుచేతులతోనూ పట్టి బలమంతా ఉపయోగించాడు. అలిసిపోయాడు. చక్రం కదలలేదు. విచారిస్తూ నిలబడిపోయాడు.

చూశాను. బ్రహ్మాండమైన బ్రహ్మచర్యం పూని, రుక్మిణితో కూడా హిమాలయంమీద పన్నెండేళ్ళు ఉగ్రమైనతపస్సుచేసి సంపా

దించాను ఇది. ఇది వుండబట్టే దేవతలూ, రాక్షసులూ, గంధర్వులూ— ఎవ్వరూ నాతో సాటిరారు. దీని మహాత్యం అలాంటిది. బలరాముడూ, ప్రద్యుమ్నుడూ, సాంబుడూ ఎవ్వరూ చక్రం ఇమ్మని అడగలేదు నన్ను. తపోబలంవల్ల తెల్లగుర్రాలూ, కపిధ్వజమూ సంపాదించాడు అర్జునుడు. ద్వంద్వయుద్ధంలో శివుణ్ణి మెప్పించాడు. పాశుపతం సంపాదించాడు. ప్రాణంకంటె అధికంగా చూస్తా నతణ్ణి. దేవసము డతడు. అతడికే నేను ఇవ్వలేదు చక్రం. అలాంటిది, నువ్వు కావాలని అడిగావు. బావుంది, కాని వొకమాట అడుగుతాను చెప్పూ. ఇది పుచ్చుకుని ఎవరితో యుద్ధంచెయ్యాలని నీఉద్దేశం?' అని అడిగాను.

"నువ్వు చక్రం ఇచ్చావంటే పుచ్చుకుని, నీపాదాలు పట్టుకుని అయినా నీతోనే యుద్ధంచేసి, నిన్ను గెలవాలనుకున్నాను. అయితే నువ్వు ధరించడానికే తగింది ఈచక్రం. నాకు ఇది లేకపోయినా వచ్చే లోటేమీలేదు ఉన్నమహాస్త్రాలు చాలు, నీతో యుద్ధంచెయ్యడానికి" అన్నాడతడు.

'సరే, అలాగేకానీ' అని నవ్వుతూ అనేశాను ద్రోణాచార్యుల కొడుకుకదా అని మంచిమంచి గుర్రాలూ, గొప్పగొప్ప రత్నాభరణాలూ ఇచ్చి పంపించాను.

"అదిగో అంత మహాంకారానికి కారణమైన బ్రహ్మశిరం వుండడంచేత అడ్డులేనివాడు అశ్వత్థామ. అధర్మప్రవర్తకు డతడు. క్రూరకర్ముడు. అతడిచేత భీముడు ఏమైనా కావచ్చు" అన్నాడు.

సాత్యకినీ, సహదేవుణ్ణీ చూసి, మీరు శిబిరంలో వుండండి అని నియోగించాడు. అన్నిఆయుధాలతోనూ నిండిన తన రత్నాల రథం తీయించాడు. సైబ్యమూ, సుగ్రీవమూ, మేఘపుష్పమూ, వలాహకమూ — నాలుగు గుర్రాలూ పూన్పించాడు. భయంకరమైన గరుడ పతాకం ఎత్తించాడు. నొగలెక్కి తాను కూచున్నాడు. జమిలితూణీ

శాలు కట్టుకున్నాడు అర్జునుడు. గాండీవం పట్టుకుని రథమెక్కాడు. అతడితో ధర్మరాజూ ఎక్కాడు. దేవేంద్రుడూ, అశ్వినీదేవతలూ లాగ ముగ్గురూ రథంమీద ప్రకాశించారు.

శ్రీకృష్ణుడు రథంనడిపాడు. గాలిలా ఎగిరిపోయింది రథం. సగందారిలోనే భీముడిరథంతో కలుసుకుంది.

అశ్వత్థామకోసం గంగవొడ్డంబడే వ్యాసాశ్రమానికి ఉద్రేకంతో మండిపోతూ పరిగెడుతున్నాడు భీముడు. కృష్ణుడూ, ధర్మరాజూ ఆగమన్నా ఆగలేదతడు.

అలా వెళ్ళి గంగవొడ్డుని మునీశ్వర్లు కొలుస్తూ చుక్కల్లో చంద్రుడిలా వున్న వ్యాసమునిని చూశాడు భీముడు ముందుకి వెళ్ళకండా మనస్సులోనే నమస్కారంచేశాడు. ఈపక్కా ఆపక్కా చూపులతోనే వెదికాడు.

ఒంటినిండా విభూతి పూసుకుని, ముక్కుమూసుకు వొకదగ్గిర తపస్సులో కూచున్నాడు అశ్వత్థామ. చూశాడు భీముడు ధనుస్సు సంధించాడు. మంచిదొక బాణం తొడిగాడు. కనుబొమలు ముడివేశాడు. "ఒరే, బ్రాహ్మణాధముడా !" పిడుగులాగ గద్దించాడు - "క్రూరకర్ముడా ! కపటధార్మికుడా ! రాత్రి అంత ఘోరంచేసి, ఎంత వేగం తపసివై పోయావురా ! దాగుంటే చావుతప్పుతుందా ? లే ! దొంగతపస్సు చాలు. యుద్ధానికిరా !" అంటూ కఠినంగా రంకె వేశాడు.

"అపాండవం"

భీముణ్ణి చూశాడు అశ్వత్థామ. వెనకవస్తున్న అర్జునుణ్ణీ, ధర్మరాజునీ చూశాడు. గుండెల్లో గుబులుబిగులైంది వాళ్ళ దివ్యాస్త్రాలు వొక్కసారి ఊహించాడు. రాత్రి తానుచేసిన ఘోరాలు తలుచు

కున్నాడు. గడగడలాడాడు. వెంటనే బ్రహ్మశిరం తలుచుకున్నాడు. ఒక రెల్లుపరక తీశాడు. దానిలో ఆ మహాస్త్రం ఆవహింపచేశాడు. "అపాండవం కావాలి" అంటూ రోషం కక్కుతూ దారుణంగా ప్రయోగించాడు.

ఆ దివ్యాస్త్రంలోంచి ఘోరమైన అగ్నిహోత్రం పుట్టింది. ప్రపంచమంతా భస్మీభూతం చేసేస్తుందా అన్నట్టు అన్ని దిక్కులా మంటలుకక్కుతూ విజృంభించింది. భయపడ్డాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"అర్జునా, అర్జునా, ఇది బ్రహ్మశిరం. మహాస్త్రం. మరో అస్త్రంతో ఆగదిది. నువ్వూ బ్రహ్మశిరం ప్రయోగించు. నిన్నూ, నీఅన్నదమ్ముల్నీ రక్షించుకో. ఊఁ, త్వరపడు" అంటూ తొందర చేసేశాడు.

గభాలున రథందిగాడు అర్జునుడు. నియమపూర్వకంగా గురుదేవుణ్ణి ద్రోణాచార్యుణ్ణి స్మరించాడు. గాండీవం సారించాడు. మంత్రంతో బాణం సంధించాడు. అశ్వత్థామకి అపాయం రాకండా వుండాలని ప్రార్థించాడు. తనకీ, తన అన్నదమ్ములికీ శుభం కలగాలని కోరాడు. అస్త్రదేవతలకి నమస్కరించాడు. "అస్త్రం అస్త్రాన్ని హతమార్చాలి" అంటూ శుభం కోరుతూ బ్రహ్మశిరం ప్రయోగించాడు.

ప్రళయాగ్నిలాగ పెద్ద పెద్ద మంటలు కక్కింది అర్జునుడి మహాస్త్రం. ఆకాశమంతటా ఆక్రమించింది. అశ్వత్థామ మహాస్త్రంతో ఢీకొంది. కాని అది తగ్గలేదు మరింత విజృంభించింది. రెండు మహాస్త్రాలూ ఆటోపంతో పోరాడాయి. సముద్రాలు ఘూర్ణిల్లాయి. ఉల్కలు రాలాయి. సూర్యబింబం మాసిపోయింది. కులపర్వతాలు వూగిపోయాయి. రాళ్లవాన కురిసింది. భూమీ, ఆకాశమూ గిర

గిరా తిరిగాయి. పిడుగులు వురిమాయి. ఆశ్చర్యం! భయం! విస్తుపోయారు ప్రజలు.

ధర్మాత్ముడైన నారదుడు అప్పుడు చప్పున వ్యాసముని దగ్గిర ప్రత్యక్షమయాడు. అతడూ, వ్యాసమునీ మధ్యకి వచ్చారు. అర్జునుణ్ణీ అశ్వత్థామనీ శాంతింపజేయడంకోసం, ఇద్దరూ వినేట్టు అన్నారు :

"మహాస్త్రాలుకల వీరులు ఎంతోమంది పుట్టారు, పోయారు. కాని మనుషులమీాద ఎవరైనా బ్రహ్మశిరం ప్రయోగించారా?"

అన్ని ధర్మాలూ రక్షించి, అన్నిలోకాలికీ మేలుచేసే ఆమహామునులు బ్రహ్మశిరమహాస్త్రాల మంటల్లో ఏమాత్రమూ చలించకండా నుంచున్నారు. చూశాడు అర్జునుడు. కర్తవ్యం ఊహించాడు.

"అస్త్రంతో అస్త్రం శాంతింపచెయ్యడం కోసమే విధిలేక నేను ప్రయోగించాను మరోదురభిప్రాయం లేదు నాకు. ఉపసంహరించమంటే ఉపసంహరిస్తాను. నేను నా అస్త్రం ఉపసంహరిస్తే ఈపాపాత్ముడు మమ్మల్ని కాల్చి వొదిలి పెడతాడు కనక మాక్షేమం మాత్రం విచారించండి మీారు" అన్నాడు బ్రహ్మశిరం ఉపసంహరించాడు. మహామునులు మెచ్చుకున్నారు. కాని అశ్వత్థామ మహాస్త్రం తలుచుకుని భయపడ్డారు.

తపస్సూ బ్రహ్మచర్యమూ, దానమూ, సత్యమూ అన్నీ వున్న అర్జునుడికితప్ప బ్రహ్మశిరం ప్రయోగించి, తిరిగీ ఉపసంహరించడానికి ఇంకొకడికి శక్యంకాదు. రాజులేకాదు, దేవతలుకూడా ఆపని చెయ్యలేరు బ్రహ్మతేజోమయమైన ఆ మహాస్త్రం ప్రయోగించి, ఉపసంహరిస్తే, ఉపసంహరించిన వాళ్ళనే చంపుతుందది. గురుభక్తి, తపశ్శక్తి అధికంగా వున్నవాడు అర్జునుడు. కనక ఇట్టే ఉపసంహరించగలిగాడు. ఉపసంహరించడానికి వల్లకాని బ్రహ్మశిరం ఉపసంహరించడం చూసి ముక్కుమీాద వేలేసుకున్నారు మునులు.

అశ్వత్థామా ఉపసంహరించబోయాడు. కాని సాధ్యం కాలేదు. తెల్ల మొహం వేశాడు. వ్యాసమునితో అన్నాడు :

"దుర్యోధనుణ్ణి అధర్మయుద్ధంలో చంపాడు భీముడు. అంతతో పోక నన్ను చంపడానికి వచ్చాడు. పరాభవకోపంవల్లా, ప్రాణాభయం వల్లా మతిపోయింది నాకు. బ్రహ్మశిరం ప్రయోగించాను ఇది అపాండవంచేసి వొదిలిపెడుతుంది కాని వూరుకోదు. పాండవ సంతతి సంతతినీ తుడిచేస్తుంది అప్పుడు. ఇదిపాపమే అంటావా, కాని. తల వొగ్గుతాను."

"నామాట విను" అశ్వత్థామ మొహంమీద చూపు నిలిపి గంభీరంగా అన్నాడు వ్యాసుడు - "వాత్సల్యంతో మీతండ్రి ఈమహాస్త్రం అర్జునుడికి ఇచ్చాడు. నీకు కీడుతలపెట్టలే దితడు. నీఅస్త్రం ఉపశమించడంకోసమే తానుప్రయోగించాడు. మేం వొద్దన గానే ఉపసంహరించాడు. ఇలా అస్త్రవిద్యలో పేరూ పెంపూ వున్న అర్జునుణ్ణి చంపుతానంటున్నావు. నీతరంకానిపని అది. నీఅస్త్రం ఇతడిఅస్త్రంతో అడగారిపోతుంది.

" అది అలా వుండనీ. ఈమహాస్త్రం మనుషులమీద ప్రయో గించినవాడికి కీడు తప్పదు. ఒకడు ప్రయోగించిన ఈఅస్త్రం మరొ కడి అస్త్రంతో అడగారిపోయిందో, అది జరిగిన దేశంలో పన్నెండేళ్ళు వానలుపడవు. కనక నీమేలూ, దేశంమేలూ కోరి చెపుతున్నాము. ఎలా అయినా సరే, దీన్ని ఉపసంహరించు.

"తపస్సుకోసం బయలుదేరావు. రోషం విడిచిపెట్టు. సుఖ పడు. ధర్మం విచారించాడు అర్జునుడు. గెలువుకావాలని కూచోలేదు. అంచేత అతడు తృప్తిపడి వెళ్ళాలి. నీశిరోరత్నం అతడికిచ్చి పంపించు. దాంతో అతడేకాదు, పాండవులందరూ సంతోషిస్తారు. నీప్రాణం

పుచ్చుకున్నట్టే తృప్తిపడతారు. ఇది తగిన సంధిమార్గం. ఇలా చెయ్యడమే మంచిది.”

“పాండవులికి రత్నాలు కరువా?” కంటసపడుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ — “దుర్యోధనుడి రత్నభండారమంతా లాక్కున్నారు వాళ్ళు. పాములభయమూ, దొంగలభయమూ, రాక్షసులభయమూ, దేవతల భయమూ వుండదు ఈమణివల్ల. ఆకలి బాధించదు. దాహమూ, నిద్రా, రోగమూ బాధించవు. ఇలాంటిరత్నం విళ్ళకి ఇచ్చెయ్యగలనా? అయితే నీఆజ్ఞ జవదాటరాంది. కనక ఇచ్చేస్తాను. నామహాస్త్రంమాత్రం పూరికేపోదు పాండవస్త్రీల గర్భాలు పాడు చేస్తుంది. అప్పటికి కాని శాంతించదు.”

“అలాగే కాని. మరి పోకదాసకి ఆసపడకు” అన్నాడు వ్యాసుడు.

వ్యాసుడి మాటలోని మెలి కనిపెట్టాడు అశ్వత్థామ. తెలియు నట్టు నటించాడు. “ఒక్కటిమాత్రం ఎందుకు పోదిలెయ్యాలి? అన్నీ అంతంచేస్తాను” అని తనలోతాను నిశ్చయించుకున్నాడు. పైకి మాత్రం అలాగేచేస్తాను!” అన్నాడు ద్వంద్వంగా.

వాళ్ళ ఇద్దరిమాటల్లో వున్నరహస్యం గ్రహించేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. “వీడు వ్యాసమునిమాట కొట్టిపారేసి, తన ఇష్టంవచ్చినట్టు చెయ్యబోతున్నాడు. ఈపాపాత్ముడిపనికి అడ్డుపడి చూస్తాను. కాన ప్పుడు తుదకి నేను చెయ్యవలసిన విధానం వుండనేవుంది” అని తర్కించుకున్నాడు. అశ్వత్థామమనసులో మాట వ్యాసముని గ్రహించాడు. అది కృష్ణుడు తెలుసుకోడమూ గ్రహించాడు. అతడు అశ్వత్థామతో మాట్లాడదలుచుకోడమూ తెలుసుకున్నాడు. ఊరు కున్నాడు.

"పరిక్షితుని రక్షిస్తాను"

"పాండవులసంతానం పాడుచేసి పాపంపోసుకుంటున్నావు" అశ్వత్థామతో అన్నాడు కృష్ణుడు — "అన్నిగర్భాలూ అంతంచేస్తున్నావు. ఒక్కటయినా మిగల్చడం ధర్మం. ఒక్క వంశాంకురం నిలబెట్టు. ధర్మాలూ, దానాలూ చేస్తాడతడు. యజ్ఞాలుచేసి పేరూ, ప్రఖ్యాతీ సంపాదిస్తాడు. ఆవొక్కగర్భం వొదిలిపెట్టు. నీఅస్త్రంతో దగ్ధంకాకండా తప్పించు"

"పక్షపాతంతో చెపుతున్నావు" అందుకున్నాడు అశ్వత్థామ — "నువ్వు చెప్పినంతమాత్రాన చేస్తానా, నేను? నాఅస్త్రానికి లక్ష్యంగా వొక్కగర్భమేనా వుంటే వుంటుంది, లేకపోతే లేకపోతుంది. అదలా వుండనీ. నాకు తెలుసు. విరాటరాజుకూతురు ఉత్తరగర్భం రక్షించాలని చూస్తున్నావు నవ్వు. ఆపనికి నువ్వు పూనుకున్నా నేనుమాత్రం వొదిలిపెట్టను. తప్పకండా అదీ పూడ్చేస్తాను" అన్నాడు.

"అభిమన్యుడితేజస్సు ఉత్తరగర్భంలో వుంది. నువ్వు పాడుచేసినా నేను రక్షిస్తాను ఉత్తరకుమారుడికి దీర్ఘాయువు పోస్తాను" అన్నాడు కృష్ణుడు.

"అస్త్రంతో దగ్ధమైన వాణ్ణి బతికిస్తానంటున్నావు, మంచిమాట. నీనేర్పరితనం చూద్దాం" నవ్వుతూ అన్నాడు అశ్వత్థామ.

పరమాదరణీయులు వ్యాసమునీ, శ్రీకృష్ణుడున్నూ వాళ్ళిద్దరి మాటలూ ఆదరించలేదు అశ్వత్థామ. "పాండవస్త్రీల గర్భాలన్నీ నాశనం కావాలి" అంటూ బ్రహ్మశిరం వొదిలిపెట్టాడు.

"నీకళ్ళముందే ఉత్తర కొడుకూ, ఆమెమనవడూ పదికాలాలపాటు కలకల్లాడతారు" అన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు — "నువ్వేచూద్దువుగాని నాతపస్సూ, నాసత్యమూ ఎంతప్రభావంకలవో! త్రికాలవేది వొక

బ్రాహ్మడు ఉపప్లావ్యం వచ్చాడు. ఉత్తరని చూసి జోస్యం చెప్పాడు. 'నీపుణ్యంవల్ల ప్రాణంపరీక్షీణమైన కొడుకు పుడతాడు. అంచేత అతడి పేరు పరిక్షితు అవుతుంది' అన్నాడు. ఆ మహాత్ముడిమాట అబద్ధం కాదు. నువ్వుచేసినపని వ్యర్థమవుతుంది. పరిక్షితుపాండవుల వంశకర్త అవుతాడు. నేను పరిక్షితుని రక్షిస్తాను. కృపాచార్యులు ధనుర్విద్య నేర్పుతాడు. శస్త్రాలూ, అస్త్రాలూ యావత్తూ సంపాదిస్తాడు. ఎంతో కాలం రాజ్యం పరిపాలిస్తాడు అతడికి జనమేజయుడని కొడుకు పుడతాడు. శుక్లపక్షచంద్రుడిలాగ పెరుగుతాడు. ప్రయోజకుడవుతాడు.

తిండికి లేకండా తిరుగుతావు

"కడుపులో పిల్లల్ని చంపినపాపం నిన్ను కట్టికుడుపుతుంది. తిండికి లేకండా తిరుగుతావు. అన్నమో రామచంద్రాఅని అల్లాడతావు కంపురక్తం వొంటికి పూసుకుని మూడు వేలసంవత్సరాలు దేవులాడతావు" అని శపించాడు

"అవును" వ్యాసమునికూడా అశ్వత్థామని శపించాడు - "బ్రాహ్మణపుట్టుక పుట్టి ఇంత ఘోరానికి నెట్టుకున్నావు. నామాట గడ్డిపరకలా కొట్టిపారేశావు కృష్ణుడు చెప్పినట్టు తిండికిలేకండా తిరుగుతావు సహాయం లేకండా, మూడు వేల సంవత్సరాలు దుర్గంధ రక్తంతో దేవులాడతావు. నీచకర్ముడా ! పో –" అన్నాడు.

వ్యాసుడి మొహం పులుకూపులుకూ చూశాడు అశ్వత్థామ "మీఇద్దరూ సత్యవాదులే కండి" ప్రతిశాప మిచ్చాడు – "నువ్వు మనుష్యులలోనే వుంటావు నీదగ్గిరే నేను వుంటాను" అన్నాడు. శిరోరత్నంతీసి, పాండవులకి ఇచ్చేశాడు తపోవనంలోకి వెళ్ళిపోయాడు.

పాండవులూ, కృష్ణుడూ వ్యాసమునికి నమస్కారంచేశారు. సెలవుతీసుకుని త్వరగా శిబిరానికి వచ్చేశారు. రథాలు దిగారు.

దుఃఖంతో కుంగిపోతూ, కంటికీ మంటికీ ఏకధారగా ఏడుస్తూవున్న ద్రౌపదిని చూశారు. కుమిలిపోతూ దగ్గిరికి వెళ్ళారు. చుట్టూ కూచున్నారు. ధర్మరాజు మాటమీద అశ్వత్థామశిరోరత్నం భీముడు ద్రౌపదికి ఇచ్చాడు.

"శత్రువుని చక్కబెట్టేశాం" వోదారుస్తూ అన్నాడతడు — "విచారించకు. వీరమాతవి. ఓర్చుకోవాలి. నీవోర్పు అన్నయ్య దుఃఖం తగ్గిస్తుంది.

"కృష్ణుడు సంధికి వెళ్ళినప్పుడు నువ్వు చెప్పిన రాజసంమాటలు తలుచుకో. ఏడవవలిసిన పనేముంది ? చంపక పూలబాణాలు వేస్తారా పగవాళ్ళు ? కృష్ణుడిదయా, అర్జునుడి ఆసరా పెట్టుకుని ధృతరాష్ట్రుడి వంశంలో మగపురుగులేకండా చంపేశాను. దుశ్శాసనుడి గుండెలుచీల్చి రక్తంతాగాను. రాజులందరూ సంతోషించినట్టు దుర్యోధనుడి తొడలు విరగ్గొట్టాను తలమీద తన్నాను. ఇది సంతోషసమయం కాని దుఃఖ సమయంకాదు.

"గురువుగారి కొడుకని కనికరించాడు అర్జునుడు. చంపడం మానేశాడు. పరాభవంచేసి వొదిలిపెట్టాడు. శిరోమణి పోడంతోనే చచ్చిపోయాడు అశ్వత్థామ. కీర్తిశరీరం పోయింది. మురికిబొంది మిగిలింది. శత్రుత్వమన్నది మొదలంటా నశించింది. ఎవరికైనా సాధ్య మవుతుందా ఇది ? వేలెత్తిచూపేవాడు లేడు ధర్మరాజుకి. నిర్మల మైన కీర్తితో ప్రకాశిస్తాడిక.

కొంచేపటికి తేరుకుని లేచింది ద్రౌపది. కాంతులుచిమ్ముతున్న అశ్వత్థామశిరోరత్నం పద్మరాగమణి అరిచేతిలో పెట్టుకుంది. ధర్మ రాజుని చూసింది. భీముడితో అంది :

" కళ్యాణి ఇది చూశాక కడుపులోని కొంతచల్లారింది. ఇది చాలు నాకు. మహనీయమైన ఈమణి ధరించటానికి మీఅన్నయ్యే అన్నివిధాలా అర్హుడు."

మణి ధర్మరాజుచేతిలో పెట్టింది ద్రౌపది. సంతోషంతో అందు కున్నాడు ధర్మరాజు. తలమీద పెట్టుకున్నాడు. ఉదయిస్తూవున్న చంద్రబింబంతో ప్రకాశించిన ఉదయపర్వతంలా అవుపించాడు.

ద్రౌపదిని సంతోషపెట్టి, ఆమే, తక్కినస్త్రీలూ, సహదేవుడూ సాత్యకీ అందరూ విన్నట్టు అశ్వత్థామ పరాభవం వినిపించాడు ధర్మ రాజు. భీముడూ అశ్వత్థామనిచూసింది మొదలు, శిరోరత్నం పుచ్చు కున్నదాకా జరిగిందంతా పూసగుచ్చినట్టు వివరించాడు.

బ్రహ్మశిరంవల్ల సంతాననాశనం విని అందరూ విచారించారు. అయితే శ్రీకృష్ణుడి ప్రతివిధానం విని వూరటపొందారు. అయినా ఎలావుంటుందో అన్న శంకతో బాధపడ్డారు.

ఉత్తరకితప్ప, గర్భవతులైవుండిన పాండవస్త్రీల యావన్మంది గర్భాలూ నాశనమైపోయాయి. ఉత్తరగర్భంలోవున్న పిండం బ్రహ్మ శిరం బాధించడం అశ్వత్థామతో మాట్లాడుతున్నప్పుడే గ్రహించాడు శ్రీకృష్ణుడు. అది బాధించకండా మనస్సులోనే సంకల్పించాడు. దాంతో ఉత్తరగర్భానికి బాధలేకండా అయింది. ఈవిషయం ఉత్త రకి కాని, తక్కినవాళ్ళకి కాని తెలియలేదు.

అయిదుగురుకుమారుల్నీ దుర్మరణంపాలుకావడం ఎంతైనా బాధిస్తోంది ధర్మరాజుని.

" ఆశ్చర్యం," విచారిస్తూ కృష్ణుడితోఅన్నా డతడు — "బలం, శౌర్యం, పరాక్రమం — ఎందులో తక్కువ ద్రౌపదికొడుకులు! బలంలేనివాళ్ళని చంపేసినట్టు వొక్కడే చంపేశాడు అశ్వత్థామ. ఇంతశక్తి అతడికి ఎలావచ్చింది? ఎవ్వరూ గెలవలేని పరాక్రమశాలి

ధృష్టద్యుమ్నుడు. ద్రోణుడంతవాడు అతడిముందు తలెత్తలేకపో యాడు. అతడంటే అర్జునుడికి బహూకరించిన నమ్మకం. యుద్ధంలో అందెవేసినచెయ్యి. అలాంటివాడు అశ్వత్థామని అడ్డుకోలేకపోయాడు; హతమైపోయాడు. అతణ్ణీ, తక్కిన పాంచాలయోధుల్నీ, అంతసేననీ వొక్కడూ నరికిపారేశాడు. దేనివల్ల ఇంత ఘనుడయ్యాడు అశ్వత్థామ?''

శివ ప్రభావం

"అతడిలో ఏముంది?'' అందుకున్నాడు కృష్ణుడు – "అంతా శివప్రభావం. శివుణ్ణి ఆశ్రయించి అంతపని చెయ్యగలిగాడు అశ్వత్థామ. శివుడు ప్రసన్నుడైతే తక్కువచేస్తాడా? చావులేకపోడమూ దేవేంద్రుణ్ణి గెలవగలగడమూ – ఏదికావాలంటే అదే ప్రసాదిస్తాడు. అంతమందిశత్రువుల్ని గెలవగలశక్తి ఇవ్వడంలో ఆశ్చర్యమేముంది? శివుణ్ణి బాగా ఎరుగుదును. ఈప్రాణికోటియావత్తూ పుట్టడమూ, పెరగడమూ, నాశనంకావడమూ అతడే చేస్తున్నాడు. అతడి సంకల్పం వల్లే ఈలోకాలన్నీ నడుస్తున్నాయి. ఆమహాదేవుడిలీలలు చెపుతాను, విను.

బ్రహ్మ శివుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు. "ప్రాణికోటి సృష్టించు'' అన్నాడు. "సరే,'' అని ఏపనికైనా తపస్సు మొదటిసాధనంకదా అనుకుని నీళ్ళలో మునిగి ఎంతోకాలం తపస్సుచేశాడు. ఎన్నోవేల సంవత్సరాలు శివుడికోసం ఎదురుచూశాడు బ్రహ్మ. ఎప్పటికీ రాలేదు శివుడు. అప్పుడు తనప్రభావంతో దక్షప్రజాపతిని సృష్టించాడు. 'ప్రజల్ని సృష్టించు' అన్నాడు. "పెద్దలు ఎవరూ లేకపోతే సృష్టిస్తాను'' అన్నాడు దక్షుడు. "శివుడు నీళ్ళలో మునిగున్నాడు. నేను నిన్ను నియోగిస్తున్నాను. మరి పెద్దలెవ్వరూ లేరు. నువ్వేప్రజాసృష్టి చెయ్యి' అన్నాడు బ్రహ్మ. దేవతల్నీ, మనుషుల్నీ, తిర్యగ్జంతు

వుల్నీ — యావత్తు ప్రాణికోటినీ సృష్టించాడు దక్షప్రజాపతి. ఈ ప్రాణికోటి ఆకలితో దక్షుణ్ణే తినెయ్యడానికి వురికింది. బ్రహ్మదగ్గిరికి పరిగెత్తాడు దక్షుడు. 'ఈ ప్రాణికోటి నామీద పడకండా చెయ్యి' అని మొర పెట్టాడు.

పళ్ళూ, దుంపలూ కాసే చెట్లూ, లతలూ, తుప్పలూ పుట్టించాడు బ్రహ్మ. వాటిని ప్రాణులికి ఆహారంగా ఏర్పరిచాడు. దుర్బలమైన ప్రాణులు బలమైన ప్రాణులికి ఆహారంకావాలని ఆదేశించాడు. దాంతో తృప్తిపడ్డాయి ప్రాణులు. అలా వృద్ధిపొందుతూ వచ్చాయి. సంతానంకంటూ పెరిగాయి.

"ఎంతో కాలం గడిచాక నీళ్ళలోంచి లేచివచ్చాడు శివుడు. ప్రాణికోటి చూశాడు. మండిపడ్డాడు. తనలింగం తీసి నేలమీద పెట్టాడు. చూశాడు బ్రహ్మ. నెమ్మదైనమాటలతో శివుణ్ణివోదార్చాడు. 'ఇలా లింగం నేలమీదపెట్టావేం?' అని అడిగాడు.

"ప్రాణిసృష్టికోసం, నీళ్ళలో మునిగి, ఉగ్రమైన తపస్సుచేసి వచ్చాను. మరొకడు సృష్టిచేసేశాడు. ప్రాణుల్ని సృష్టించడానికి కాని లింగం నాకు ఎందుకూ, ఇక ?" అంటూ చిందులుతొక్కాడు. మాల్యవంతంవెళ్ళిపోయి తపస్సులోకూచున్నాడు.

"దేదీప్యమానంగా ప్రకాశించింది శివలింగం. బ్రహ్మ, దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతలు పూజించారు దాన్ని.

"ఎంతో కాలం గడిచింది. దేవయుగం వెళ్ళిపోయింది. దేవతలు వొక మహాయజ్ఞం తలపెట్టారు. యజ్ఞానికి కావలిసిన సామగ్రులన్నీ సమకూర్చారు. హవిర్భాగాలు పొంద వలిసిన దేవతల్ని నిశ్చయించారు. యజ్ఞానికి సిద్ధపడ్డారు. అయితే శివుడి గొప్పతనం తెలియక అతడికి భాగంకల్పించకండా వూరుకున్నారు.

తనకి యజ్ఞభాగం లేకండా చెయ్యడం తెలుసుకుని ఉగ్రుడై పోయాడు శివుడు. లోకయజ్ఞంతో నృయజ్ఞంతో అద్భుతంగా, అయిదు బాణాలుపొడుగు ధనుస్సు సృష్టించాడు. అప్పుడే ఉదయిస్తూవున్న సూర్యబింబంలాగ ప్రకాశించిం దది. దానికి వషట్కారమే అల్లెతాడు. లోకయజ్ఞం, క్రియాయజ్ఞం, గృహయజ్ఞం, పంచభూత నృయజ్ఞం — ఈనాలుగు యజ్ఞాలూ దానికి సన్నాహ సాధనాలు. అది పట్టుకుని నిప్పులుకక్కుతూ వచ్చిపడ్డాడు శివుడు.

భూచక్రం దిద్దిరా తిరిగింది. పాతాళం తల్లకిందు లయింది. కొండలు వూడిపడ్డాయి. దిక్కులు గడగడలాడాయి. సూర్యుడూ, చంద్రుడూ మాసిపోయారు. దేవలోకం తల్లడిల్లింది. దేవతలు భయపడ్డారు. నిశ్చేష్టులైపోయారు. యజ్ఞం చెయ్యడానికి కాలూ చేతులూ ఆడలేదు. చిత్రంలో బొమ్మల్లాగ వుండిపోయారు. రౌద్ర బాణం యజ్ఞంమీద వేశాడు శివుడు. లేడిరూపంతో అగ్నులతో సహా ఆకాశంమీదికి పారిపోయింది యజ్ఞం. వెంటపడ్డాడు శివుడు. అదే రూపంతో ఆకాశంమీద ప్రకాశించిం దది.

"యజ్ఞం అలా పలాయనం కావడంతోనే తెలివితప్పిపోయారు దేవతలు. అప్పుడు ధనుస్సుకొనతో సవిత్రుడిచేతులు నరికేశాడు శివుడు. పూషుడిపళ్ళు విరగ్గొట్టేశాడు. భగుడి కళ్ళు పొడిచేశాడు. దాంతో తెలువుకుని యజ్ఞాంగాలంతో కూడా చెట్టోపిట్టయి పరిగెత్తారు దేవతలు.

పోకండా అందరినీ వెంటాడాడు శివుడు. కోదండంచాచి, భయపెడుతూ అడ్డుకున్నాడు. అంతమందినీ వొక్కదగ్గిర చేర్చాడు. కొట్టకండా అవమానంచేసి వొదిలిపెట్టాడు.

"అల్లెతాడు తెగిపోవాలి" అంటూ దేవతలందరూ వొక్కసారి అరిచారు. ముక్కముక్కలై పోయింది అల్లెతాడు. అంతలో

యజ్ఞమూ, దేవతలూ 'శరణు శరణు' అంటూ శివుడి కాళ్ళమీద పడ్డారు. శరణాగతవత్సలుడు శివుడు. కనికరించాడు; ప్రసన్నుడయాడు. తనకోపం నీళ్ళలో వేశాడు. దేవతల్ని ఆదరదృష్టితో చూశాడు. శివుడికోపం అగ్నిరూపంతో నీళ్ళు ఇంకించింది.

"అలా దేవతల్ని దయచూసి సవితృడికి చేతులూ, పూషుడికి పళ్ళూ, భగుడికి కళ్ళూ ప్రసాదించాడు. యజ్ఞం ఎప్పటిలాగ వుండే టట్టు అనుగ్రహించాడు. భక్తితో శివుడికి యజ్ఞభాగం కల్పించారు దేవతలు. అంగీకరించాడు శివుడు. తృప్తిపడ్డాడు. లోకాలు సంతో షించాయి.

"అదిగో అలాంటివి శివలీలలు. అతడు కళ్ళెర్రచేస్తే లోకాలు మండిపోతాయి. ప్రసన్నుడైతే మహానందం అనుభవిస్తాయి.

"అశ్వత్థామకి శివుడు ప్రత్యక్షమయాడు. కనక నే వొక్కడూ శిబిరంలో ప్రవేశించాడు. అంతపని చేశాడు. అంతేకాని అతడిశక్తి కాదు. కనక అది మనస్సులో పెట్టుకోకు. దైవబలమూ, మానవ బలమూ తోడై భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, మొద లైన మహావీరుల్ని పడగొట్టగలిగినందుకూ, ధృతరాష్ట్రుడి కొడుకుల్లో కల్లా దురుసుపోతు దుశ్శాసనుడి గుండెలుచీల్చి, రక్తంతాగి, దుర్మార్గు డైన దుర్యోధనుడి తొడలు విరగ్గొట్టి భీముడు ప్రతిజ్ఞ పూర్తిచేసి నందుకూ సంతోషించు" అంటూ ధర్మరాజుని వోదార్చాడు.

స్త్రీ పర్వం

స్త్రీ పర్వం

ఒకటో ఆశ్వాసం

తండ్రి దుఃఖం

వందమంది కొడుకులూ శత్రువులచేత తెగిపోడంతోనే కొమ్మలు నరికేసిన మోడులా అయిపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు. దుఃఖంతో హృదయం కుతకుతలాడిపోయి మాటామంతీ లేకండా వూరుకున్నాడు.

“అందరిలాగే నువ్వూ దుఃఖపడితే ఏందారి ?” ఓదార్చాడు. సంజయుడు – “ఎవళ్ళనిచూసి ఏడుస్తావు ? దుఃఖానికి ఇక అంతమేముంది ? వద్దు, వూరుకో. పద్దెనిమిది అక్షోణీలూ అంతమైపోయాయి. తాతలూ, తండ్రులూ, అన్నదమ్ములూ, కుమారుళ్ళూ, మనవలూ, స్నేహితులూ, బంధువులూ, సహాయులూ అందరూ తెగిపోయారు. ఏడవతగనివాళ్ళు ఎవరున్నారు, ఇందులో ? దేనికని ఏడుస్తావు ? అందరికీ అగ్నికార్యాలు నిర్వర్తించాలి. తగిన వాళ్లకి తిలోదకాలివ్వాలి. యుద్ధభూమికి బయలుదేరు.”

ఆమాటలు విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. వల్లమాలిన దుఃఖం ముంచుకువచ్చింది. ధైర్యం జారిపోయింది. పెద్దగాలికి కూలిపోయిన చెట్టులాగ కింద పడిపోయాడు.

“అయ్యో, కొడుకులందరూ చచ్చిపోయారు” తల ఇటూ అటూ తిప్పుతూ ఏడ్చాడు ధృతరాష్ట్రుడు – “వైభవమంతా అయిపోయింది. దుఃఖపడుతూ దీనంగా వుండలేను పైవాళ్ళ దయ

ఆశ్రయించి బతకలేను. రెక్కలు తెగిన పక్షినైపోయాను. తేజస్సు పోయిన సూర్యుడిలా అయిపోయాను. బంధువులందరూ తెగిపోయారు. వైభవంపోయి దీందీం మంటున్న బతుకూ ఒక బతుకేనా !

"సంధికోసం కృష్ణుడు వచ్చాడు. ఎన్నో విధాల చెప్పాడు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ అంతంతమాటలన్నారు. మునులూ ఒత్తి ఒత్తి చెప్పారు. దుర్బుద్ధిని నేను. ఆబుద్ధులు విన్నాను కాను. పాండురాజుభాగం తనకుమాళ్ళకి ఇవ్వడం మానేశాను. నావల్లే నాకొడుకులు చచ్చిపోయారు నావల్లే నాచుట్టాలూ, స్నేహితులూ, సహాయులూ అందరూ పోయారు. ధైర్యమెలా కలుగుతుంది ? కర్మ చెయ్యడానికి మనస్సెలా పుడుతుంది ? ప్రాణా లెలా నిలుస్తాయి ? నాకీడు నేను కానలేకపోయాను. పాండవుల్ని సిరికి దూరంచేశాను. రవంతాన్యాయంచేయడం మానేశాను. కొడుకుల్నీ, బంధువుల్నీ పోగొట్టుకున్నాను. ఇంక ఎలా బతికేది ? పూర్వజన్మసుకృతం లేదు నాకు. దుఃఖాలపాలుచేశాడు దైవం. వయస్సు పండి పంచభూత క్షయం సంభవించింది. దుర్వినయం పండి బంధునాశనం కలిగింది. సమయానికి సహకూడా యివి. ఇక బ్రహ్మపదప్రాప్తి ఒక్కటే తగివుంది. పాండవులు కళ్ళారా అదికూడా చూడనీ" అన్నాడు.

"చావుకి రాజులు దుఃఖపడతారా, మహారాజా ?" ఓదార్చాడు సంజయుడు – "వేదాలూ, శాస్త్రాలూ పెద్దలదగ్గిర విన్నావు. శాంతి అలవరుచుకోవలిసినవాడివి. ఇలా విచారిస్తే ఏమంటారు బుద్ధిమంతులు ! లోగడ సృంజయుడు పుత్రశోకంతో బాధపడినప్పుడు నారదుడు చెప్పిన ఇతిహాసం అభిమన్యుడు పోయినప్పుడు విచారిస్తూ కూచున్న ధర్మరాజుకి వ్యాసుడు చెప్పింది నీకు అవాళ వినిపించనే విని పించాను.

"అదీకాక, హితులమాటలు వినిపించుకోలేదని నువ్వే అంటున్నావు కదా! మరి విచారించి లాభ మేముంది? నీకూ, నీకొడుక్కీ-శకునీ, దుశ్శాసనుడూ, కర్ణుడూనా మంత్రులు? ఏంచెప్పడ మిక! సాహసానికి తెగించాడేకాని కర్తవ్యానికి ఎన్నడూ పూనుకోలేదు నీకొడుకు. అతడి మగతనమూ, బలమూ నమ్మావు నువ్వు. లోభం పట్టుకుంది. అతణ్ణి కాదన్నావుకావు. సమయానుకూలంగా పనిచేస్తారు ఆర్యులు. మచ్చరంపెట్టుకుని, దానికి వ్యతిరేకంగా చేసి, ఆపదలువచ్చిపడ్డాక మొత్తుకుంటారు అనార్యులు. ప్రమాదకరమైనచోట తేనెపట్టుచూసి నోరూరి, వురికి చచ్చిన తిండిపోతులాగ అయింది నీబతుకు. ఇక విచారించి లాభ మేముంది? విచారిస్తేమాత్రం పోయింది వెనక్కి వస్తుందా? ఏడిస్తే లోకులు హర్షిస్తారా? విచారం నరక హేతువు. అన్నివిధాలా విచారం విడిచిపెట్టడమే కర్తవ్యం. తనకితానే చుట్టూ అగ్గిముట్టించుకుని తీరా అది మీదికివచ్చేసరికి భరించలేక లబోలబోమన్న అప్రయోజకుడిలాగ నువ్వు ఇప్పుడు దుఃఖపడితే చూసినవాళ్ళు నవ్విపోతారు.

"నువ్వూ, నీకొడుకూ ఆడిన నిష్ఠురాలు గాలిలా రెచ్చగొట్టాయి. అర్జునుడిరోషం అగ్గిలాగ మండింది. నీవాళ్ళు మిడతల్లా అందులో పడ్డారు; మాడిపోయారు. మరి విచారించి లాభ మేముంది?"

ఇలా ఎన్నోవిధాల సముదాయించి చెప్పాడు సంజయుడు. కొంచెం ధైర్యం తెచ్చుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"ఎందుకలా కింద దొర్లుతావు?" విదురుడూ వోదార్చాడు—"పెరగడం తరగడంకోసమే. రుచి అరుచికోసమే. పుట్టడం చావడంకోసమే. కలియడం విడిపోడంకోసమే. లోకంలో సహజవిషయమిది. ఎవ్వరూ తప్పించడానికి సాధ్యంకాంది. శూరుణ్ణయినా, పిరికివాణ్ణయినా యముడు వొదిలిపెట్టడు. సామార్థ్యమూ, చాకచక్యమూ

మనిషిచావు మాన్పలేవు. యుద్ధంచెయ్యకపోతేమాత్రం చావు రాదా? దీనికి హద్దేముంది? అంతమందినీ అయిపోవలిసినవాళ్ళ మే. తప్పదు. కనక ఇంతదుఃఖం దేనికి?

"నీకుమాళ్ళు యుద్ధంచేశారు. దేవేంద్రుడికి అతిథులై దేవలోకం వెళ్ళారు. యజ్ఞాలూ, దానాలూ, చదువులూ, తపస్సులూ చేసిన వాళ్ళకి లభించే పుణ్యగతులు యుద్ధంలో కాలంచేసిన వాళ్ళకి లభిస్తాయంటారు పండితులు. కనక కుమాళ్ళకోసం విచారపడవలిసిన పని లేదు.

"సంసారంలో ఎన్ని పుట్టుకలు పుట్టామో మనం? ఎంతమంది తండ్రులూ, ఎంతమంది తల్లులూ, ఎంతమంది అన్నదమ్ములూ, కుమాళ్ళూ అయ్యారో మనకి! ఎవరికోసం ఏడుస్తావు?

"యవ్వనమూ, అందమూ, జీవితమూ, ధనమూ ఎన్నడూ నిత్యంకావు. అనిత్యమైన ఇవి పోయాయని దుఃఖపడడం తెలివితక్కువ. అంచేత తెలిసినవాళ్ళు వీటికోసం విచారించరు. తెలిసినవాడివి నువ్వు. బంధువులు చచ్చిపోయారని విచారించవచ్చా? ఊరుకోడం మంచిది. విను, ప్రతీదినమూ వెయ్యి దుఃఖకారణాలూ, వెయ్యి భయకారణాలూ కలుగుతూ వుంటాయి, మూఢుడైనవాడికి. తెలిసిన వాడు వాటికి లొంగడు.

"విచారంవల్ల దుఃఖం ముంచుకువస్తుంది. అంచేత బుద్ధిమంతుడు విచారం దగ్గిరికి రానివ్వడు. నిర్విచారుడై అంతః పరితాపం తొలిగించుకుంటాడు. ప్రియమైన వస్తువు పోడమూ, కష్టాలు కలగడమూ జ్ఞానంలేని అల్పబుద్ధులికి దుఃఖం కలిగిస్తాయి. బుద్ధిమంతులికి కలత పెట్టలేవు."

విని అతడివేపు మొహంతిప్పి కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. "తమ్ముడూ, నీమంచిమాటలు నాదుఃఖం తేలిక పరుస్తున్నాయి.

మంచిసెబ్బరలవల్ల బుద్ధిమంతులు చలించకండా ఎలావుంటారో విని పించు తండ్రీ!" అన్నాడు.

శరీరం మట్టికుండ

"లోకం నిస్సారమైంది" అందుకున్నాడు విదురుడు - "అరిటి చెట్టువంటిది. ఇది తెలుసుకుని సంసారంలో పెనగులాడనివాడికి దుఃఖం కలగదు. నిజంవిచారిస్తే తనశరీరమే తనకి ఎరువుసొమ్ము. అలాంటప్పుడు పరాయిశరీరాలు శాశ్వతమెలా అవుతాయి, తనకి? ఇది తెలుసుకున్న వాడు విచారించడు.

"చావంటే ఏమిటి? ఒకశరీరం వొదిలేసి మరొకశరీరం ధరించడమన్నమాట. ఒకఇంటినించి మరొకఇంటికి వెళ్ళడమన్నమాట. ఒకబట్టవొదిలేసి మరొకబట్ట కట్టడమన్నమాట.

"ఒక మట్టికుండ వుందనుకో. అది మన్ను కుమ్మరిసారెమీద పెట్టినప్పుడే చెడిపోవచ్చు. లేదా, సరిగా పట్టకండానే పాడైపోవచ్చు. తయారుచేసి ఎత్తేటప్పుడూ పగిలిపోవచ్చు. ఎత్తివొకచోట వుంచినప్పుడూ విరిగిపోవచ్చు. ఎండబెట్టినప్పుడూ చిట్లిపోవచ్చు. ఆవంలో కాలీకాలకండా పగిలిపోవచ్చు. ఇన్నీ దాటినా వాడుకున్నప్పుడైనా చెక్కలైపోవచ్చు. శరీరంకూడా అంతే అనుకో. శరీరం మట్టికుండ.

"గర్భాధానమప్పుడూ, పిండావస్థలోనూ, ప్రసవమైనప్పుడూ, బాల్యంలోనూ, యవ్వనమప్పుడూ, ప్రౌఢవయస్సులోనూ, ముసిలి కాలంలోనూ ఎప్పుడో వొకప్పుడు ఈశరీరం పోకండా వుండిపోదు, కర్మననుసరించి. ఇది కొట్టిపారెయ్యవలసిన మాట కాదు. అంచేత తమతమ సుకృతమూ, దుష్కృతమూబట్టి నీకుమాళ్ళు శరీరాలు వొదిలిపెట్టారు. దానికి దుఃఖపడడం తగదు.

"సంసారం దుఃఖమయమైంది; క్లేశకారణం. బుద్ధిమంతులు ఇది తెలుసుకుంటారు; దుఃఖంలో పడరు; శాశ్వతమైన సుఖం అనుభవిస్తారు.

"శుక్లమూ, శోణితమూ కలిసి కరుడుకడుతుంది. పురీషంలో పెరిగి పిండమవుతుంది. క్రమంగా దానికి అవయవా లేర్పడతాయి. శిశువవుతుంది. గాలితాకిడికి తల్లకిందులై బైటికివస్తుంది. వచ్చేటప్పుడు ఎంతో బాధ పడుతుంది. గింజుకుంటుంది. యోనిలో నొక్కుకుపోతుంది. ఎలాగో బైటపడుతుంది. భూమిమీద పడీ పడడంతోనే గ్రహాలూ, భూతాలూ ఆక్రమిస్తాయి. ఎన్నో ఆపదలు తెచ్చిపెడతాయి.

"పుట్టాక మనిషి చిన్నప్పుడు అవివేకంతో పెరుగుతాడు. శుచీ అశుచీ వొక్కలాగే చూస్తాడు. జుగుప్సబుద్ధితో చెయ్యరానిపనులు చేస్తాడు. యవ్వనం వస్తుంది. విషయలోలత్వం నానాఅవస్థా పెడుతుంది. తొక్కరాని దారులు తొక్కుతాడు. చెయ్యరాని పనులు చేస్తాడు. చివరికి ముసలివాడవుతాడు. బలం సీదాగా పోతుంది. ఉత్సాహం వుడిగిపోతుంది. దుర్బుద్ధి పెరుగుతుంది. ఇంద్రియాలు పటుత్వం తప్పిపోతాయి. చేసినదోషాలవల్ల రోగాలు పుడతాయి. రూపం చెడుతుంది. తుదకి యముడు పాశాలువేసి లాగుతాడు. అయిపోతుంది జీవితం. కనక సంసారం దుఃఖమయం ; స్పష్టం.

"లోభమూ, క్రోధమూ, మదమూ - వీటితో ఉన్మత్తులై దుర్మతులైనవాళ్ళు ఇందులోనే క్రీడిస్తారు. పిసరంత సుఖంకోసం వొకళ్ళని వొకళ్ళు చెరుపుకుంటారు ; చంపుకుంటారు. ధర్మమార్గం తప్పి ఆఖరుకి యమకింకరుల చేతిలో చిక్కుకుంటారు. మంచివాళ్ళు ఇది పండితులవల్ల తెలుసుకుంటారు. సన్మార్గంలో సంచరిస్తారు;

నిత్యానందస్వరూపు లవుతారు గీని మహాసత్యం పెద్దలవల్ల విన్నది చెపుతాను, విను,

సంసారం కీకారణ్యం

అడుగుపెట్టడానికి వల్లకాని కీకారణ్యంలో వొక బ్రాహ్మడు వెళుతూ వున్నాడు. ఘోరమైన అడివిమృగాలూ, శరభాలూ, సింహాలూ, పులులూ మొదలైనవి దారిలో భయపెట్టాయి వెంట తరిమాయి. దారితప్పీ, ధైర్యంతప్పీ తిరిగా డతడు. దొంగలు వెంట పడ్డారు. ఒళ్ళు గగిర్పొడిచింది బ్రాహ్మడికి వడవడా వొణికిపోయాడు. కాళ్ళు తడబడ్డాయి. దాక్కోడానికి చోటులేదు. ప్రాణభయం. ఎంతనడిచినా తరగదు అడివి. క్రూరమృగాలు. దిక్కులు చూశాడు బ్రాహ్మడు. బెంబేలుపడిపోయాడు.

అడివంతటా ఎటుచూస్తే అటు దట్టంగావొడ్డిన వురులు కన పడ్డాయి. ఘోరమైన రూపంతో వొక ఆడది వచ్చింది. అతణ్ణి గట్టిగా కౌగిలించుకుంది. అయిదేసి తలలతో పెద్దపెద్ద కొండల్లాటి ఏనుగులు ఎదట అవుపించాయి. పక్కని వొక నుయ్యి. తీగెలూ అవీ కప్పేసి, ఆకులతోనూ వాటితోనూ కనపడకండా వుంది నుయ్యి. నూతిలో పడిపోయాడు బ్రాహ్మడు. ఒక తీగెకి తగులుకున్నాడు కొమ్మని వేలాడిన పనసపండులాగ వేలాడాడు.

ఆ అవస్థలో నూతిలో వొకమహాసర్పం నాలుకచాస్తూ కన పడింది అతడికి. ఆరుతలలతోనూ పన్నెండు కాళ్ళతోనూ నల్లటి చిత్రవర్ణం ఏనుగు వొకటి నూతివొడ్డు చెట్టుదగ్గిరికి వచ్చింది. చిన్నవీ పెద్దవీ ఎన్నో అన్ని కొమ్మలతోవుంది చెట్టు. ఆకొమ్మల్లో రంగు రంగుల తేనటీగలు తేనెపట్టు పెట్టాయి తెల్లటి నల్లటి ఎలకలు చెట్టుమొదలు కొరుకుతున్నాయి. చెట్టుమీది తేనెపట్లనించి తేనె

పడుతూవుంది అపేక్షతో బ్రాహ్మడు చప్పరిస్తూ వుండేవాడు. తృప్తి వుండేదికాదు. దుఃఖభాజనమైన బతుకు అది; దుస్తరమైంది. అయినా అలాగే వుండేవా డతడు. క్రూరమృగాలూ, దొంగల వురులూ, ఘోరమైనఅడవీ, అయిదుతలల ఏనుగులూ,నూతిలోని మహాసర్పమూ, నూతిగట్టు ఏనుగూ, తెలుపు నలుపు ఎలకలవల్ల కూలిపోడానికి సిద్ధంగా వున్న చెట్టూ, తేనెటీగలూ — వీటన్నిటివల్లా వికలమైపోతూవున్నా జీవితంమీద ఆశవొదలలేదతడికి"

"పాపం", విదురుడుచెప్పింది విని అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు — "బ్రాహ్మడిఅవస్థ వింటే జాలేస్తోంది. అయితే ఆ దురవస్థనించి ఎలా బయటపడ్డా డతడు ?"

"బుద్ధిమంతులు చెప్పిన కథ ఇది" వివరించాడు విదురుడు — "లోకులికి మోక్షకాంక్ష కలిగించడానికి కల్పించిన కథ. దీని గూడార్థం విను.

"కీకారణ్యం సంసారం. మృగాలూ, దొంగలూ రోగాలు. అడవి ముసిలితనం. అయిదుతలల ఏనుగులు ఇంద్రియాలు. నూతిలోని మహాసర్పం యముడు. తీగ జీవితాశ. నూతివొడ్డుచెట్టు ఆయువు. దానివేపు నడిచిన ఏనుగు సంవత్సరం. తలలుఆరూ ఆరు రుతువులు. కాళ్ళు పన్నెండూ పన్నెండు మాసాలు. తెలుపు నలుపు ఎలకలు రాత్రింబగళ్ళు. తేనెటీగలు కోరికలు. తేనెలు కోరికల రసాలు. తేనెపట్లు ఆయువు. వీటివల్ల మానవులు ఆసక్తులవుతారు ఈసంసార చక్ర పరివర్తనం పండితులు ఎరుగుదురు. వాళ్ళే దీని పాశాలు తెంచగలరు." అన్నాడు.

"తమ్ముడూ, నిర్మలమైన మనస్సుతో హితంఉపదేశిస్తున్నావు. ఇంకా విస్తరించిచెప్పు బాబూ" అన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

వివరించాడు విదురుడు :

"విషయాలు బురదవంటివి. అందులో ఎప్పుడూ మునుగుతూ తేలుతూ వుంటాడు ప్రాణి. కాలం కబళిస్తుంది. రోగమూ, ముసిలితనమూ బాధకలిగిస్తాయి. క్రమంగా దేహమూ, రూపూ, అందమూ హరిస్తాయి. ఎందుకూ పనికిరాకుండా తుదకి తగనిచావు ప్రాప్తిస్తుంది.

"శరీరం రథం. సత్వం సారథి. ఇంద్రియాలు గుర్రాలు. బుద్ధి వ్యాపారాలు పగ్గాలు. గుర్రాలవశ అనుసరించి తిరుగుతూవుంటాడు ప్రాణి. వశంతప్పిపోయి సంసారచక్రంలోపడి భ్రమిస్తాడు. గుర్రాలు విచ్చలవిడిగా పోనివ్వకండా ఆపగలిగిన పురుషుడు సంసారదుఃఖం దాటగలుగుతాడు. శరీరరథం యముడి ఆధీనంలో వుంటుంది. దుఃఖాలకి మూల మది. వివేకంతో దీన్ని వశంచేసుకుంటారు బుద్ధిమంతులు. శీలమనే ఉపాయంతో పగ్గాలు పట్టుకుని పరిగెత్తకండా నిలపగలుగుతారు. చావుపుట్టుకల భయం వుండదు వాళ్ళకి. సుఖంగా కాలం గడుపుతారు. కనక ఇది నువ్వు తెలుసుకో; శాంతించు. కుమారుళ్ళకీ, జ్ఞాతులికీ అపరకర్మలుచేయించు. సుఖపడు" అన్నాడు.

అన్నీ విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. చివర కుమారుళ్ళ అపరక్రియలు అన్నమాట చెవినిపడగానే అన్నీ మరిచిపోయాడు. దుఃఖంతో మళ్ళీ మూర్ఛపోయాడు.

అప్పుడు అక్కడ వ్యాసముని ప్రత్యక్షమయాడు. విదురుడూ, సంజయుడూ తడబడుతూ ఎదురువెళ్ళారు. ప్రణామంచేసి కూచోపెట్టారు. ధృతరాష్ట్రుడిమీద చల్లని నీళ్లు చల్లారు. మెల్లిమెల్లిగా విసిరారు. సేవదీశారు; తెలువుకున్నాక వ్యాసమునిరాక తెలియచేశారు.

"తండ్రీ!" — వ్యాసముని పాదాలమీద వాలిపోయాడు ధృతరాష్ట్రుడు — "మనిషి జన్మ దుఃఖదాయకమైంది. ఇది కాల్చనా

తండ్రీ!" అంటూ బావురుమన్నాడు — "సంపదంతా పోయీ, కొడుకులందరూచచ్చీ, బంధువులందరూపోయీ, దైన్యం వచ్చాక మనిషన్నవాడు ఎవడు భరిస్తాడు? దుఃఖం అగ్గయి కాల్చకండా ఎలా ఆగుతుంది? తండ్రీ! నిర్భాగ్యుణ్ణి. చావురాకండా వుంది. రాతిగుండె పగిలిపోకండా వుంది. మూర్ఛలో ప్రాణంపోకండా మళ్ళీ లేచాను. ఏందారి? ఏంచేసేది?" అని మాట్లాడకండా వూరుకున్నాడు.

"ధర్మం తెలిసినవాడివి కదా, నాయనా!" ఓదార్చాడు వ్యాసముని— "నీతులు తెలిసినవాడివి కనకనే నిన్ను ఓదార్చడానికి వచ్చాను. దుఃఖంమాను. ప్రాణాలు శాశ్వతమైనవి కావు. ఇది వొక్కటీ ఎప్పుడూ నీమనస్సులో వుంచుకో. ఇదే దుఃఖాలన్నిటికీ మందు. జీవలోకం ధ్రువంకాదనీ, మనిషన్నవాడికి చావు తప్పదనీ వినేవున్నావు నువ్వు. తెలిసి తెలిసీ మరచిపోతున్నావు. కొడుకులో అని దుఃఖపడుతున్నావు.

"ఇంతకీ నువ్వు ఎరగకండా వచ్చిందా, కౌరవులికీ పాండవులికీ విరోధం? నీకొడుకే దీనంతటికీ కారణం. విధివిధానం అది. కౌరవజాతి నాశనం తప్పనిసరిగా జరగవలిసివుండేది, జరిగింది. ఇందులో కొత్తఏమీలేదు. బంధువులు యుద్ధంలో పోయారు, సద్గతిపొందారు. వాళ్ళకోసం విచార మెందుకూ?

"బుద్ధిమంతుడు విదురుడు జూదంనాడే చెప్పాడు, ఇంతాజరుగుతుందని. విన్నావుకావు. దేవతలుచేసినపని బుద్ధిమంతులైనా ఆపలేరు. కనక దుఃఖం వొదిలిపెట్టు.

"దేవకార్య మిది. నేను ప్రత్యక్షంగా విన్నాను. నీమేలు కోరి చెపుతున్నా నది విను. ఎక్కడికిపడితే అక్కడికి శ్రమలేకండా వెళ్ళగలను నేను. లోగడ వొకసారి దేవసభకి వెళ్ళాను. దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతల్ని చూశాను. నారదుడూ మొదలైన మహాము

నల్ని చూశాను. సుఖంగా గోష్ఠిలోవున్నాను. అక్కడికి భూదేవి వచ్చింది. దేవతల్తో అంది :

"'దేవతలారా! బరువు మొయ్యలేక పోతున్నాను. నాబరువు తగ్గించడానికి దయతలిచారు మీరు. బ్రహ్మతో విన్నవించారు. అయితే ఆలస్యమెందుకుచేస్తూన్నారు? కష్టంగావుంది నాకు.'

లోకాలునమస్కరించే నారాయణమూర్తి అక్కడేవున్నాడు" నవ్వుతూ భూదేవితో అన్నాడు: విచారించకు. ధృతరాష్ట్రుడు అనే రాజు వందమంది కొడుకులు కంటాడు. అతడి పెద్దకొడుకు దుర్యోధనుడు నీబరువుతగ్గిస్తాడు. త్వరలోనే జరుగుతుం దిది. ఎలా అంటావా! అతణ్ణి చంపడానికీ, అతణ్ణి బతికించడానికీ లోకంలోని రాజులు ఇటూ అటూ పూనుకుంటారు. ఈసుపట్టి సేనలతో కురుక్షేత్రంలో పోరాడతారు; చస్తారు. వందమందితమ్ముళ్ళతో తానూ తెగిపోతాడు దుర్యోధనుడు. దాంతో నీబరువు తగ్గిపోతుంది. నిశ్చింతగా వుండు. వెళ్ళు. ప్రాణికోటిని ధరించు" అని ఆమెని సాగనంపాడు.

"పైగా ప్రజానాశన కారణమైన కలిఅంశలో పుట్టాడు దుర్యోధనుడు. బలవంతుడు, క్రోధి, శూరుడు, వాకళ్ళుచెపితే వినేఘటం కాదు. దుశ్శాసనుడూ, కర్ణుడూ, శకునీ అతడికి తగినమంత్రులు కుదిరారు. వాళ్ళు నాశనమైపోయారంటే వింతేముంది? తమతప్పువల్ల తాము నాశనమైపోయారు నీకొడుకులు. వాళ్ళకోసం విచారం అనవసరం. శాంతించు" అన్నాడు.

ధర్మరాజు తనకి అవమానిస్తాడేమోఅని బెంగగావుంది ధృతరాష్ట్రుడికి. అది దివ్యచిత్తంలో తెలుసుకున్నాడు వ్యాసుడు. ఇలా అన్నాడు :

"పాండవులవల్ల పిసరంతా దోషంలేదు. పాండురాజు భాగం అతనికుమాళ్ళకి ఇవ్వకండా భూభాగం అంతామింగేశారు నీకొడుకులు.

అంచేతే వొక్కడూ మిగలకండా పోయారు. అంతమంది రాజులూ, సర్వసైన్యాలూ కూలిపోయారు. ఇదంతా ముందే తెలుసు నాకు. కనకనే నారదుడు ధర్మరాజుతో చెప్పాడు. జాలిగుండె ధర్మరాజుది హింస ఇష్టంలేక సంధికోసం ఎంతైనా పెనుగులాడాడు. నేనూ అతడితో చెప్పాను. అతడి ప్రయత్నలోపంలేదు. అయినా లాభంలేకపోయింది. విరోధం మాన్పించలేక పోయాడు. యుద్ధం తప్పలేదు. విధి ఎవడు తప్పించగలడు? ఇదంతా తెలుసు నాకు. అంచేతే నువ్వు దుఃఖాగ్నిలో కాలిపోకండా వుండడంకోసం జాలికలిగి దేవరహస్యం చెప్పాను నీకు.

"గురువుల శిక్ష పొందావు. ధర్మం తెలిసినవాడివి. ఇలా దుఃఖాగ్నిలోపడి దహించుకుపోతే ధర్మరాజు ఎంతైనా బాధపడతాడు. పశువులుబాధ పడినా, పక్షులుబాధపడినా జాలిపడతాడు ధర్మరాజు. అజాతశత్రువతడు. నీ కుమారుడు. నీకున్నా కొంత తెలుసుకదా, అతడిసంగతి! నీమీద అతడికి విముఖత్వం కలగదు. భక్తితోనూ, విశ్వాసంతోనూ నీదగ్గిర మసులుకుంటాడు. నమ్ము. అతడంటే నువ్వూ ప్రేమిస్తావు దయతో చూస్తావు. అయిదుగురు అన్నదమ్ములూ నిన్ను సేవిస్తారు. అయిదుగురూ కన్నకొడుకులే అని భావించు. దైవకృత్యం తలుచుకో. నామాట విను. పుత్రశోకం విడిచిపెట్టు. పాండవులు నీకొడుకులు. నిన్ను సేవించడానికి తగినవాళ్ళు. వాళ్ళని కన్నకొడుకులని భావించు. కీర్తీ, ధర్మమూ సంపాదించు.

"దుఃఖం అగ్ని. ఎరుక అనే నీళ్ళతో దాన్ని ఆర్పు. ఆత్మహత్య తలపెట్టకు. తగినట్టు ప్రవర్తించు"

తేజోధనుడూ, మహాముని అయిన వ్యాసుడి మహోపదేశం విన్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. కొంచేపు ఆలోచిస్తూ వూరుకున్నాడు. చివరికి అన్నాడు :

"తండ్రీ, నీమాటలు హృదయం తేలికపరుస్తున్నాయి. పుత్ర శోకాగ్నిలో వేగిపోయి ఏదీ తెలుసుకోలేకపోయాను. అనుగ్రహించావు. కుదుటబడుతున్నాను. ఆత్మహత్య చేసుకోను. పుత్రశోకం విడిచిపెడ తాను. భావిస్తాను, భావిస్తాను. పాండవులే నా సొంతకొడుకులు. పాండవులే నా సొంతకొడుకులు."

అంతర్ధాన మయాడు వ్యాసముని.

యుద్ధభూమికి పయనం

కొంచేపు అలాగే కూచున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. తరవాత సంజయుణ్ణి సంబోధించాడు. "ప్రయాణానికి సిద్ధం చెయ్యి" అన్నాడు. విదురుడికేసి తిరిగాడు. "తమ్ముడూ, గాంధారినీ, కుంతినీ, తక్కిన కౌరవస్త్రీల నందరినీ తీసుకురా. కురుక్షేత్రానికి వెళ్ళుతున్నాం మనం" అన్నాడు.

ప్రయాణానికి అవసరమైన అన్ని ఏర్పాట్లూ చేశాడు సంజ యుడు కౌరవస్త్రీలని అందరిని పయనంచేశాడు విదురుడు.

నిండిన శోకభారంతో తూలిపోతూ, తెలివితప్పిపోతూ ధృత రాష్ట్రుడి దగ్గిరకి వచ్చింది గాంధారి. చూసిన వాళ్ళందరూ గోలుగోలు మన్నారు. కుంతీ మొదలైన స్త్రీలు యావన్మందీ పరివారజనంతో కూడా ఏడుస్తూవచ్చారు. కౌరవకుమాళ్ళ రాణులు చేతులతో నడి నెత్తులు మొత్తుకుంటూ వచ్చారు. శోకం మూర్తీభవించినట్టు వున్నారు వాళ్ళు. జుత్తులు విడిపోయి వెన్నులమీాద వేలాడుతున్నాయి. కన్నీళ్ళు మొహాలు కప్పేస్తున్నాయి ఒంటిమీాద అలంకారాలు లేవు. భర్తల్నీ, అన్నల్నీ, తమ్ముళ్ళనీ, కొడుకుల్నీ, బంధువుల్నీ తలుచు కుంటూ, నోళ్ళు ఎండిపోతూ, పనివిపనివి ఏడుస్తూ వచ్చారు వాళ్ళు.

పైటకొంగు ఇంత జారిపోతే చెలికత్తెలు చూస్తారేమో అని సిగ్గుపడే ఆరాజస్త్రీలు అత్తలఎదట వొంటిచీరెలతో వొళ్ళుకానకండా నడిచారు. విచారం కలిగితే వొకళ్ళు నొకళ్ళు వోదార్చుకునేవాళ్ళు. అప్పుడు పరస్పరం దుఃఖంతో మునిగి, వోదార్చేవాళ్ళే లేక మూర్ఛపోతున్నారు.

వేటవాళ్ళు భర్తల్ని చంపేస్తే కొండగుహల్లోంచి బైటికి వరిగెత్తే ఆడసింహాల్లాగ పెద్దపెద్ద మేడల్లోంచి బయటికి వచ్చారు వాళ్ళు.

ముందు ఎన్నడూ, ఎవ్వరికీ కంటపడని రాజకాంతలు, గుంపులు గుంపులు ప్రజలు నిలిచి చూస్తూవుంటే, వాళ్ళముందు నడిచివెళ్ళారు వాళ్ళు. చూసినవాళ్ళు కళ్ళనీళ్ళు పెట్టుకున్నారు. దుఃఖపడ్డారు. కౌరవవీరుల ఇళ్ళల్లోంచి హాహాకారాలు చెలరేగాయి. అలా ఆ స్త్రీలు వచ్చి ధృతరాష్ట్రుడి రెండుపక్కలా గోలుగోలుమంటూ నుంచున్నారు. గద్గదకంఠంతో వాళ్ళని వోదారుస్తూ, తగినవాళ్ళకి వాహనాలూ అవీ ఏర్పరిచాడు విదురుడు.

తగిన రథంమీద ఎక్కి బయలు దేరాడు ధృతరాష్ట్రుడు. గాంధారీ మొదలైన యావన్మంది స్త్రీజనమూ, విదురుడూ, సంజయుడూ బయలు దేరారు. పిన్నలూ, పెద్దలూ అనకండా పౌరులు అందరూ భరించలేని దుఃఖంతో ఏడ్చారు. ప్రళయాగ్ని మంటలు ముట్టుకుని అల్లకల్లోలమైన జంతువులలాగ గోలుగోలుమన్నారు. పట్నంలోని కోమట్లూ పాటకజనమూ, శిల్పులూ, కమ్మర్లూ, వడ్రంగులూ, బంగారప్పని వాళ్ళూ, చాకళ్ళూ, మంగళ్ళూ ధృతరాష్ట్రుడితో బయలు దేరారు.

ఒక కోసెడుదూరం వెళ్ళేసరికి అశ్వత్థామా, కృతవర్మా, కృపాచార్యుడూ ఎదురువచ్చారు. అంతదూరంనించే చూసి రథాలు దిగారు. దుఃఖంతో తూలిపోతూ, కన్నీళ్ళు కారుస్తూ ధృతరాష్ట్రుణ్ణి చూశారు. గద్గదకంఠాలతో అన్నారు :

"మహారాజా, దుర్యోధనమహారాజు అడ్డులేనిశౌర్యంతో యుద్ధంచేశాడు. ప్రచండమైన బలపరాక్రమాలు చూపించాడు. దేవేంద్రుడూ మొదలైన దేవతల్ని మెప్పించాడు. దేవతల అతిథి అయి దేవలోకం వెంచేశాడు పరమసుఖమనుభవిస్తున్నాడు మన సేనలన్నీ ఆమహారాజుతో వెళ్ళిపోయాయి మేం ముగ్గురంమాత్రం మిగిలాం." పుత్రశోకంతో కుంగిపోతున్న గాంధారిని చూశాడు కృపాచార్యుడు. దుఃఖం పొర్లుకు వచ్చింది దగ్గిరికివెళ్ళాడు ఓదార్చాడు :

"దేవీ, విచారించకు. శత్రువుల్ని చంపి నీకొడుకులు స్వర్గానికి వెళ్ళారు. అక్కడ ఇంద్రభోగాలనుభవిస్తున్నారు. వందమందిలోనూ ఒక్కడూ యుద్ధానికి భయపడలేదు; మడమతిప్పలేదు. వీరులై పోరాడారు; ఉత్తమగతులుపొందారు. యుద్ధంలో వెనకడుగు వేయకండా, శత్రువుల్ని చంపి, ఒళ్ళంతా అస్త్రాలు తగిలి, కళ్ళుమూయడమే వీరులికి ఉత్తమమరణం. వేదాలు ఘోషిస్తున్న మాట ఇది. దానాలూ, ధర్మాలూచేసినవాళ్ళకి లభించినపుణ్యలోకాలకంటే ధర్మయుద్ధంలో పోయినవాళ్ళకి దొరికిన పుణ్యలోకాలు ఉత్తమమైనవంటారు. అంచేత, కుమాళ్ళమరణం పొగడదగినమరణం కాని సామాన్యమైంది కాదు. అదలా వుండనీ, గెలిచామన్నకులుకు లేదు పాండవులికి. ఏమంటావా? గదాయుద్ధంలో అన్యాయం దెబ్బకొట్టి దుర్యోధనుణ్ణి చంపాడు భీముడు. అది తెలిసి, గతరాత్రి మేం ముగ్గురమూ పాండవశిబిరంమీద పడ్డాం. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ తుడిచిపారేశాం. ద్రౌపదికొడుకుల్ని ఒక్కణ్ణీ మిగల్చలేదు. అయిదుగుర్నీ నరికేశాం. వాళ్ళ మేనమామల్ని పాంచాల రాజకుమాళ్ళని అందరినీ చంపేశాం. అంచేత వాళ్ళగెలుపు గెలుపు కాకుండాపోయింది.

"ఇక మా నిశ్చయం విను. నిశిరాత్రి మేం శిబిరం ముట్టడించినప్పుడు శిబిరంలో పాండవులు లేరు. కనక నే అంతపని చెయ్యగలిగాం. వాళ్ళని ఎదుర్కోడం తరం కాదు మాకు. తమకుమాళ్ళూ, సేనలూ చావడం విని దుఃఖంతోనూ, క్రోధంతోనూ మమ్మల్ని వెంటాడతారు వాళ్ళు. తప్పదు. వాళ్ళకి దొరక్కుండా తప్పించుకుపోవాలి మేం. అనుమతించు. విచారించకు" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడితోనూ అలాగే అన్నాడతడు : "మహారాజా, పాండవులు వెంటపడతారు. భయపడుతున్నాం. పారిపోడమే ఇప్పుడు కర్తవ్యం మాకు. మీ అనుమతి పుచ్చుకుంటున్నాం. దైవకృతం తప్పని పని. విచారించకు. సెలవు"

ముగ్గురూ గాంధారికీ, ధృతరాష్ట్రుడికీ ప్రదక్షిణం చేశారు. తిరిగి తిరిగి చూస్తూ, రథాలెక్కి, భయపడుతూ రథాలు పరిగెత్తించారు. పారిపోయారు. ఆ వెళ్ళడం వెళ్ళడం గంగవొడ్డుకి వెళ్ళారు. అక్కడ వాళ్ళల్లో వాళ్ళు చెప్పుకుని విడిపోయారు. కృపాచార్యుడు హాస్తినాపురం వెళ్ళిపోయాడు. కృతవర్మ ద్వారక దౌడుతీశాడు. అశ్వత్థామ వ్యాసాశ్రమం ఆశ్రయించాడు ; మునివేషం వేసుకున్నాడు.

అశ్వత్థామా వాళ్ళూ వెళ్ళిపోయేక మరింత కొత్త దుఃఖంతో హృదయం కుమిలిపోతూ, దారిలో అక్కడా అక్కడా ఆగుతూ, బాధపడుతూ, బయలుదేరాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

అశ్వత్థామ శిరోరత్నం తెచ్చి, ద్రౌపదిని ఓదార్చాక, ధృతరాష్ట్రుడు వస్తున్న వార్త అందింది ధర్మరాజుకి. ఎదురువెళ్ళడానికి సిద్ధపడ్డాడతడు. "కొడుకులందరూ కూలిపోయారని విని హృదయం దహించుకుపోయి వస్తున్నాడు తండ్రి" అని జాలిపడుతూ, చిన్నబోతున్న మొహంతో కృష్ణుణ్ణి చూశాడు. "పదండి, మహారాజుని చూడాలి. తప్పదు" అన్నాడు. రణస్థలానికి బయలుదేరాడు.

కృష్ణుడూ, సాత్యకీ, భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులసహదేవులూ రెండుపక్కలా నడిచారు. పుట్టెడుదుఃఖంతో ద్రౌపది వెంటనడిచింది. మత్స్య, పాంచాలదేశాల చుట్టాల స్త్రీలు ఆమెచుట్టూ నడిచారు. దుర్యోధనుడిప్రియురాళ్ళని తొలినాడు యుయుత్సుడు హస్తిన తీసుకు వెళ్ళి, రాత్రిఅక్కడవుండి, ఉదయానికి ధృతరాష్ట్రుడు బయలుదేరిపోడంవల్ల వెంటనే తిరిగివచ్చేశాడు. కనక అతడూ, ధర్మరాజుతో బయలుదేరాడు.

అలా అంతమందితోనూ ధర్మరాజు రణస్థలానికి వెళ్ళేసరికి ధృతరాష్ట్రుడుకూడా అక్కడికి వచ్చాడు. అతడిముందున్న స్త్రీలు ధర్మరాజుని చూడడంతోనే చేతులెత్తి ఏడుస్తూ రాగాలుతీశారు.

"ధర్మమేంతెలుసు ఈరాజుకి ? తండ్రుల్నీ, తాతల్నీ చంపేశాడు" అన్నారు కొందరు. "మామల్నీ తోడబుట్టువుల్నీ, కొడుకుల్నీ క్రూరంగా చంపేశాడు, దయమాలినవాడు" అన్నారు కొందరు. "గురువుల్నీ, స్నేహితుల్నీ, వియ్యంకుల్నీ చంపేశాడు, జాలిమాలినవాడు" అన్నారు కొందరు. "భీష్ముణ్ణీ, ద్రోణుణ్ణీ, చంపడానికి చేతులెలా వచ్చాయి ?" దగ్గిరసావచ్చి అన్నారు కొందరు. "చెల్లెలిమొగుణ్ణి జయద్రథుణ్ణి చంపావు, ఎందుకూ నీరాజ్యం ?" అన్నారు కొందరు. "ఇంతమందిని చంపానని కులుకుతున్నావు. ద్రౌపదికొడుకుల్నీ, అభిమన్యుణ్ణీ, మరుదుల్నీ మింగేశావు. ఎందుకూ నీసంపదా ?" అన్నారు కొందరు. అన్నిటికీ తలవొంచుకుని నడిచాడు ధర్మరాజు.

కొడుకులచావుకి దుఃఖపడుతూ, కొడుకులచావుకిదుఃఖపడుతున్న ధృతరాష్ట్రుడిదగ్గిరికి వెళ్ళాడు ధర్మరాజు. పాదాలమీద పడ్డాడు.

"ధర్మరాజు" — అని ధృతరాష్ట్రుడికి పక్కవాళ్ళు విన్నవించారు.

వినగానే అప్రియంకలిగింది ధృతరాష్ట్రుడికి. హృదయంలో కొత్త దుఃఖం జ్వాలలా లేచింది. వాడిపోతగాన్న మోహంతో ధర్మరాజుని ఎత్తి కౌగిలించుకున్నాడు. ఓదారుస్తూ శిరస్సు నిమిరాడు. తరవాత వరసగా భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ వచ్చారు. దగ్గరవాళ్లు పేరుపేరున వాళ్ళని తెలియచేశారు ధృతరాష్ట్రుడికి.

ఇనపభీముడు

"భీముడు" అన్న మాట వినగానే ధృతరాష్ట్రుడు అనే అడివిలో భయంకరమైనకోపం అగ్గిలా భగ్గుమంది. పాపానికే సిద్ధపడ్డాడు గుడ్డిరాజు. కనిపెట్టేశాడు శ్రీకృష్ణుడు. అతడి మనసులోమాట ఇట్టే గ్రహించేశాడు. "దురాత్ముడు, ఎంతపనికి సిద్ధంకుంటున్నాడో" అనుకున్నాడు. నాలిక కరుచుకున్నాడు. త్రికాలవేది శ్రీకృష్ణుడు. ధృతరాష్ట్రుడు అలాంటివాడని ముందే తెలుసు నతడికి. అందుకనే అంతకిముందే ఇనుంతో భీముడివిగ్రహం తయారుచేయించి రహస్యంగా దాచివుంచాడు. ధృతరాష్ట్రుడి మోహం వైఖరి కనిపెట్టి, తటుక్కున అది తెప్పించి ధృతరాష్ట్రుడి ముందు పెట్టించాడు. భీముణ్ణి వెనక్కిలాగేశాడు. ఇనపభీముణ్ణి నిజమైనభీముడే అనుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. పదివేల ఏనుగుల బలశాలి అతను. వళ్లుమాలిన కోపంతో రెండుచేతులతోనూ ఇనపభీముణ్ణి పట్టుకున్నాడు. గాఢంగా కౌగిలించుకున్నాడు. బలంకొద్దీ గుండెలికి అదుముకున్నాడు. గాట్టిగా నొక్కేశాడు. తన శరీరం పొంగింది. ముక్కురంధ్రాల్లోంచి రక్తం కారింది. అంత ఇనపవిగ్రహమూ పెళపెళా విరిగిపోయింది. ముక్కముక్కలై పోయింది. "కొడుకులతోపాటు వీడూ చచ్చాడు. కడుపుడుకుతీరింది" అంటూ లోలోపల సంతోషించాడు. పైకిమాత్రం "అయ్యో, అయ్యో

భీమసేనా! వచ్చిపోయావా తండ్రీ!" కల్లబొల్లి ఏడుపులు మొదలెట్టాడు.

"ఏమయినా ఏడుపా" చిరునవ్వు నవ్వుతూ ఎత్తాడు శ్రీకృష్ణుడు- "భీముడు నిక్షేపంలా వున్నాడు. చెక్కుచెదరకుండావున్నాడు. నువ్వు గుండె పిసింది భీముడు కాదు, ఇనపభీముడు. నీకోపం పసికట్టి భీముణ్ణి వెనక్కి లాగేశాను. అతని ఇనపవిగ్రహం నీముందు పెట్టాను. బలానికి నీతో సమానమైనవాడు ఎవడున్నాడు, మరొకడు? నీచేతులు రెండూ ప్రళయయముడి కోరలు వాటిలో పడ్డవాడు బతికి బట్టకట్టడమే, మళ్ళీ? భీముణ్ణి బతికించడంకోసం నేనే ఈఎత్తు ఎత్తాను. కొడుకులు పోయారన్న దుఃఖంతో అధర్మానికి తెగించావు. భీముణ్ణి చంపెయ్యడానికి పూనుకున్నావు ఆయుర్దాయమున్నవాడు అగ్గిలో వేసినా చావడు. విధివిధానం తెలుసుకోలేక పోయావు; వెర్రివాడివి. భీముణ్ణే కాదు, పాండవులు అయిదుగుర్నీ చంపేసినా నీకొడుకులు తిరిగి బతికివస్తారా? అనవసరంగా అన్యాయానికి తలపడ్డావు. మేం నీకొడుకుచేతి పడ్డపాట్లు పరిశీలించు. బంధుత్వం విచారించు. అనుకూలమైన మార్గం అవలంబించు. జ్ఞాతిప్రాయాలు మన్నించు" అన్నాడు.

ధృతరాష్ట్రుడి పరిచారకులు అతనికి వొంటిమీద రక్తం కడుక్కుందికి నీళ్ళు తెచ్చి, విన్నవించారు. కడుక్కున్నాడతడు.

మళ్ళీ అందుకున్నాడు శ్రీకృష్ణుడు.

"వేదాలు చదివావు. శాస్త్రాలు విన్నావు. వృద్ధులగోష్ఠిలో మసిలావు. పురాణాలు తెలుసుకున్నావు. అన్ని ధర్మాలూ ఎరుగుదువు. నీతప్పు నువ్వు తెలుసుకోకుండా వున్నావు. దుఃఖపడుతున్నావు. మండిపడుతున్నావు. నేనూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, విదురుడూ చెవిలోగూడుకట్టుకుని పోరుపోరు చెప్పాము. సంజయుడూ మొత్తుకున్నాడు, ఉభయబలాలూ వివరించి. అవేవీ చెవినిపెట్టావుకావు.

ఏంచెయ్యడం? భీమార్జునుల భయంకరయుద్ధం తెలిసి తెలిసీ మనిషన్న వాడు ఎవడు వెళతాడు వాళ్ళమీాదికి, వెర్రికాకపోతే ?

తనమేలూ, తనకీడూ తాను తెలుసుకునీ హితులు చెప్పిన హితం అనుసరించీ మంచిగా నడుచుకునే రాజు పశ్చాత్తాపపడవలిసిన అవసరమేవుండదు. న్యాయంతలిచి నువ్వు చెయ్యవలిసింది చెయ్యలేక పోయావు. చెడుతోవనడుస్తున్న కొడుకునీ మళ్ళించలేకపోయావు. జూదంగెలిచామన్న నెపంతో కులకాంతని జుట్టుపట్టిఈడ్చుకువచ్చారు. నిండుసభలో బట్టలువిప్పించారు. ఆకోపంతో నీకొడుకుల్ని చంపాడు భీముడు. కొడుకుల్ని చంపేశాడు కదా అని అతణ్ణి చంపడానికిపూను కున్నావు నువ్వు. ఏంన్యాయ మిది ? నీ అవినీతి, కొడుకుల దుశ్చరిత్రమూ తెలుచుకో. శోకం వొదిలిపెట్టు. శాంతించు'' అన్నాడు.

కృష్ణుడి వేపు తిరిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు:

"నువ్వుచెప్పిందంతా నిజమే. కొడుకులుపోయారన్నదుఃఖంతో వొర్చుపోయింది. కోపం ఆపుకోలేకపోయాను. అధర్మానికి నెట్టుకున్నాను. అవును నన్ను అనవలిసిందే నువ్వు. నీమాటలతో తెలివి వచ్చింది నాకు. కొడుకులకోసం బాధపడను, ఇక. తమ్ముడికొడుకులే నాకొడుకులు. వాళ్ళు నన్ను చూసుకున్నట్టు నడుచుకుంటాను'' అన్నాడు.

అప్పుడు భీముడూ, అర్జునుడూ నకులసహదేవులూ వరసగా వెళ్ళి ధృతరాష్ట్రుడికి నమస్కరించారు. ఒక్కొక్కణ్ణీ కౌగిలించుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. దీవించాడు. తరవాత యుయుత్సుణ్ణి ఎదటపెట్టాడు శ్రీకృష్ణుడు. వాత్సల్యంతో అతణ్ణీ కౌగిలించుకున్నాడు ధృతరాష్ట్రుడు. అదంతా అయాక ధర్మరాజుకేసి తిరిగాడు. " మీాఅన్నదమ్ములు అయిదుగురూ గాంధారిదగ్గిరికి వెళ్ళండి'' అన్నాడు.

దీవించలేదు గాంధారి

కృష్ణుడితో కలిసి పాండవులు అయిదుగురూ గాంధారిదగ్గిరికి వెళ్ళారు. వినయంగా నమస్కారంచేశారు. దీవించలేదు గాంధారి. వందమందికొడుకులూ పోయి కడుపుచెరువైపోతోంది ఆమెకి. శపించాలని ధర్మరాజుకేసి తిరిగింది.

అన్ని ప్రాణుల మనస్సులోనిమాటా దివ్యబోధవల్ల తెలుసుకునేవాడూ, మనోవేగంకలవాడూ, సర్వలోకపూజ్యుడూ అయిన వ్యాసముని అది తెలుసుకున్నాడు. ఉత్తరక్షణంలో అక్కడ ప్రత్యక్షమయాడు. అంతమందీ చెస్తున్న నమస్కారాలు అందుకుంటూ "ఓహో గాంధారీ ఆగూ ఆగూ" అని ఆమెఎదట నుంచున్నాడు – "ధర్మరాజు ధర్మపరుడు. అతడిమీద కోపం విడిచిపెట్టు. ఆదరించి కొంచెం ఆలకించు. దుర్యోధనుడు యుద్ధానికి బయలు దేరుతూ 'అమ్మా దీవించు' అంటే ఏమన్నావు? 'ఎక్కడ ధర్మంవుంటే అక్కడే జయం వుంటుంది' అన్నావు. మహాభారతయుద్ధంలో పాండవులు జయించారు. కనక వాళ్ళే ధర్మపరులు. నీమాటే నిజమయింది. అసూయలేని బుద్ధితో చూడువాళ్ళని. గడిచిందేదో గడిచిపోయింది. దానికోసం కోపమెందుకిక? నువ్వుశాంతురాలివని ఎప్పుడూ అనుకుంటాను నేను. మచ్చరం మాను. జనులు నిన్ను పొగుడుతారు. ధర్మం పరిగ్రహించు. పాండవులు నీకొడుకులు. రోషం విడిచిపెట్టు" అన్నాడు.

"కుంతికి ఎంతో నాకూ అంతే పాండవులు" అందుకుంది గాంధారి– "అసూయ లేదు నాకు. కొడుకులమీదా మచ్చరం? కడుపుకోత భరించలేక పోయాను. క్షణికమైన కోపానికి లొంగిపోయాను. అంతే. అవును, దుర్యోధనుడి తుంటరితనమే ఇంతా తెచ్చింది. శకుని కర్ణుడూ, దుశ్శాసనుడూ దుష్టాత్ములు తోడయారు. కౌరవకులం కడతేరిపోయింది. యుద్ధధర్మం ప్రకారం పాండవులు చంపారు. దానికి

బాధించలేదు మనస్సు కాని, కృష్ణుడు కళ్ళెదుటే గదాయుద్ధంలో నాభికి కింద అన్యాయంగా కొట్టాడు భీముడు. అది గుండెల్లో అగ్నిహోత్రంలాగ దహించేస్తోంది. యుద్ధంలో శూరులు ప్రాణాలు వొదిలిపెట్టారు, సహజమే. లోకంలో వున్నదే అది. కాని అన్యాయానికి ఎవరికి కడుపు వుడకదు చెప్పు?" అంది.

గాంధారి గదాయుద్ధంసంగతి ఎత్తేసరికి గడగడలాడాడు భీముడు.

"తల్లీ," చేతులుజోడించి వినయంగా అంటున్నాడు — "ధర్మమో అధర్మమో, ప్రాణభయంతో అలా చేశాను నేను. దయతో క్షమించు. బలమూ, నేర్పూ రెండూ కలవాడు నీ కొడుకు. అలా కాకపోతే అతడితో అసాధ్యమే అయింది నాకు. అదలా వుండనీ — ధర్మరాజుని ధర్మంతోనే గెలిచాడా జూదంలో, దుర్యోధనుడు? ముట్టుతో వున్నదాన్ని, వొంటిచీరెతో వున్నదాన్ని ద్రౌపదిని దయమాలి కొలువులోకి తెప్పించి ఏమన్నాడు? వినలేదా నువ్వు? కూచోమని తన తొడలు చూపించలేదా? ఆకోపం దహించుకుపోయి, తొడలు విరగ్గొడతానని నిండు సభలో శపథంచేశాను. చేసినశపథం చెల్లించుకోకపోతే క్షత్రియధర్మం తెలిసినవాళ్ళు నిందిస్తారు కదా! అసలు ఆసభలోనే ఆపని చేసివుండేవాణ్ణి. అన్నయ్యఆజ్ఞ సుగ్రీవాజ్ఞఅయి, అతడి పందానికి కట్టుబడిపోయాను అడవికి నడిచాను. అడవిలో అష్టకష్టాలూ పడి తిరిగివచ్చాం. సంధికోసం కృష్ణుణ్ణి కౌరవసభకి పంపాడు అన్నయ్య. అప్పుడు నేనూ కబురుపంపాను దుర్యోధనుడిదగ్గిరికి : 'నువ్వూ మేమూ అన్నదమ్ములం. మనలోమనం కొట్లాడుకుంటే పైవాళ్ళు చప్పట్లు కొడతారు. ఇదేమంత మంచిపని? మీరూ, మేమూ మన పెద్దలు చెప్పినట్టు వినుకుందాం. మనరాజ్యం మనం పంచుకుందాం' అన్నాను వినుకున్నాడా అతడు? లేదు. ఈసుపట్టాడు.

విరోధం పెంచాడు. అందుకని అన్నదమ్ముల రాజ్యంకోసం యుద్ధం చెయ్యడమూ, నేను నా శపథం తీర్చుకోడమూ తప్పనిసరి అయింది. ఏవిధంగా అయినా పగతీర్చుకోవలసి వచ్చింది. అన్నీ తెలిసినతల్లివి. నువ్వే ఆలోచించు" అన్నాడు.

"అవునోయి తండ్రీ" అంది గాంధారి — "అలాంటిచావు చావవలసిందే ఆనీచుడు. నువ్వు చెప్పినదంతా నిజమే నాయనా, నిజమే. నీశపథం ప్రకారం నువ్వు చేశావు. తప్పేముంది? అయితే, శత్రువుని యుద్ధంలో చంపుతారే కాని, గుండెచీల్చి, పచ్చినెత్తురు తాగిన క్రూరాత్ములు ఎవరైనా వుంటారా, నువ్వు తప్ప? ఎక్కడైనా విన్నామా ఈ ఘోరం? తోడేలూ, రాకాసీ చెయ్యవలసినపని కాని, మనిషి చెయ్యవలసినపనేనా ఇది?"

"అదీ శపథంకోసం చేసినపనేనమ్మా" అన్నాడు భీముడు — "ద్రౌపదిని జుట్టుపట్టి సభకి ఈడ్చుకువచ్చి, దుశ్శాసనుడు ఆమెబట్టలు విప్పడంలోనే కోపంలో వొళ్ళు తెలియడంలేదు నాకు. గుండెరక్తం తాగుతానని శపథంచేశాను అయితే నిజంగా రక్తం తాగాననే అనుకున్నావా తల్లీ! లేదు. నమ్ము. చేసినశపథం చెల్లించుకోడానికి పెదవులు తగిలించాను, అంతే. అదీకాక అతడిమీద నేను కలబడినప్పుడు కౌరవసేనలోని వీరులు ఉద్వేలమైన బలంతోనూ, వల్లమాలిన తమకంతోనూ తెగించి నామీద విరుచుకుపడ్డారు వాళ్ళు భయపడాలనే రక్తం మొహానికి పూసుకున్నాను. అదిగో ఆరెండుపనులకోసమే రక్తం తాగినట్టు నటించాను.

"ఇతరుల రక్తం తాగితేనే ఎంతో పాపమంటారు. అలాంటిది తమ్ముడిరక్తం తాగడానికి అంతవెర్రివాణ్ణా అమ్మా? అంత పాపకర్ముణ్ణా? అంతకఠినాత్ముణ్ణా?"

"గుడ్డివాళ్ళకి వూతకోలగా వొక్కణ్ణయినా వొదిలావు కావోయి నాయనా ! వందమందినీ మింగేశావు. వందమందిలోనూ వొక్కడైనా లేకపోయాడా, మీకు చెడ్డచెయ్యనివాడు ? ఒక్కణ్ణి నువ్వు చంపకండా వొదిలేసివుంటే, నీశపథం తప్పిపోయేదా ? నిస్సహాయుడైన ఆవొక్కడూ మీఅన్నయ్యని రాజ్యంపాలనివ్వకండా చేసేవాడా, చెప్పూ" అంది గాంధారి.

తల్లికడుపు కొడుకుల్ని తలుచుకున్నకొద్దీ తెరలు తెరలై వుప్పొంగింది. దుఃఖం. "దీనంతటికీ కారణం ధర్మరాజు." ఆమెముక్కుపుటాలు అదిరాయి. "ఏడీ ధర్మరాజు ఎక్కడ ?" - క్రోధంతో కఠినంగా అడిగిందామె.

గజగజా వొణికిపోయాడు ధర్మరాజు వినయంగా చేతులు జోడించాడు, "అమ్మా, అమ్మా, ఇదిగో వున్నాను" మెత్తనిగొంతుకతో అన్నాడు. దగ్గిరికి వెళ్ళాడు - "నీకొడుకుల్ని చంపిన పాపాత్ముణ్ణి. క్రూరుణ్ణి. నిందార్హుణ్ణి. శాపంపెట్టు. చంపు. రాజులందరి చావుకీ నేనే కారణం. బంధువులచావుకి నేనే మూలం. నేనే తల్లీ, నేనే ఇంత నిష్ఠురంవహించాను. దండించు. అమ్మా, దండించు ధర్మారాజుని. స్నేహితుల్నీ, చుట్టాల్నీ, కొడుకుల్నీ అందరినీ చంపుకున్న ద్రోహికి రాజ్యమెందుకు ? ప్రాణమెందుకు ? భోగాలెందుకు ?" అన్నాడు. తలవొంచుకు నుంచున్నాడు.

మరొకమాట అవడానికి నాలుకాడలేదు గాంధారికి. వేడివేడి నిట్టూర్పులు వొదులుతూ వూరుకుందామె. చేతులుజోడించి అలాగే నుంచున్నాడు ధర్మరాజు. కళ్ళకి కట్టివున్న గుడ్డఅంచుకింద సందులోంచి పతివ్రతఅయిన గాంధారిచూపు ధర్మరాజు కాలిగోళ్ళమీద పడింది. కందిపోయాయి గోళ్ళు. చూసి, కృష్ణుడి వెనక్కితప్పు

కున్నాడు అర్జునుడు. భీముడూ, నకులసహదేవులూ కూడా వెనక్కి తగ్గేశారు.

క్రోధంపొందిలేసింది గాంధారి. పాండవులమీద మాతృభావం కుదుర్చుకుంది. ఓదార్పుగొంతుకతో, వాళ్ళని కుంతిదగ్గిరికి వెళ్ళమంది. కుదుటపడ్డారు పాండవులు. అందరూ కలిసి కుంతిదగ్గిరికి వెళ్ళారు.

"వచ్చారా నాయనా"

పదమూడేళ్ళతరవాత కొడుకుల్ని చూసింది కుంతి. అంతకాలానికి వాళ్ళనిచూసిన ప్రేమా, వాళ్ళు ఆపదలపాలైనదానికి దుఃఖమూ — కన్నీళ్ళుకారుస్తూ, వగరుస్తూ బావురుమంది ఆమె. తల్లికంటె దీనంగా ఏడుస్తూ అయిదుగురుకొడుకులూ "అమ్మా" అంటూ ఆమెపాదాలమీద వాలిపోయారు.

"వచ్చారా నాయనా" అంటూ, ఏడుస్తూ అయిదుగురిమీదా చేతులువేసి నిమిరింది కుంతి. ఒక్కొక్కణ్ణీ ఎత్తింది ఒక్కొక్కడివొళ్ళూ తడివింది. దారుణమైన అస్త్రాలూ శస్త్రాలూ తగిలిన గాయాలు చూసింది; చేతులతో తడివింది. వేడి వేడినిట్టూర్పులు తీసింది. తపించిపోయింది. ఒక్కొక్కణ్ణీ గుచ్చి కౌగిలించుకుంది. వెక్కివెక్కి ఏడ్చింది.

పాదాలు తడబడుతూ, మొహమంతా కన్నీళ్ళుచేసుకుని, మూర్తీభవించిన శోకదేవతలాగ వచ్చి కుంతిపాదాలమీద వాలిపోయింది ద్రౌపది. "అభిమన్యుడూ ప్రతివింధ్యుడూ — నీముద్దుమనవలు ఏరమ్మా, అత్తయ్యా!" అంటూ బావ్రుమంది — "నాన్నమ్మా, అని దగ్గిరికి రారేం తల్లీ! ఏరీ నాబాబులు? ఏడీ నా శ్రుతసోముడు? శ్రుతకీర్తి, శతానీకుడూ, శ్రుతసేనుడూ ఏరీ? ఏదీ నా బంగారు

తంద్రులు ?" అంటూ తెగిపోయిన పూలతీగె ఎండకి వాడిపోయి పడిపోయినట్టు దొర్లిపోయింది.

కోడలిమీద వారిగిపోయింది కుంతి. పెద్దగొంతుకతో ఏడ్చింది. కోడల్ని ఎత్తి గుండెలికి అద్దుకుంది. ఓదార్చింది.

అందరూ కలిసి గాంధారిదగ్గిరికి వచ్చారు. గాంధారిపాదాల మీద పడి వెక్కి వెక్కి ఏడ్చింది ద్రౌపది.

"ఊరుకో అమ్మా, వూరుకో" వోదారుస్తూ అంది గాంధారి- "నీవాళ్ళు చెడిపోతుందే అమ్మా, వూరుకో. నువ్వు ఏడుస్తున్నావు. నీభర్తలూ కుమిలిపోతున్నారు. మనవలుపోయి కుంగిపోతున్న కుంతికి ఎవరు ధైర్యం చెపుతారు?

"నిన్ను నేను వోదారుస్తున్నాను. నన్ను నువ్వువోదార్చవద్దా అమ్మా! వంశమందికొడుకుల్ని మింగేశాను. మన ఇద్దరిబతుకూ వొక్కలాగే వుందే తల్లీ! దేవుడు మనమీదే పడ్డాడే అమ్మా!

"ఇంతా అవుతుందని తెలిసే విదురుడు అంత మొత్తుకున్నాడు సభలో. వినీ, పాపిష్టిరాలిని అడ్డుపడ లేకపోయానే తల్లీ! కొంప కూల్చుకున్నాను. పుట్టిముంచుకున్నాను. ఎవళ్ళమేం చెయ్యగలం? కాలవశాన, జరగవలసింది జరిగిపోయింది. ఊరుకో."

స్త్రీపర్వం

రెండో ఆశ్వాసం

ద్రౌపదిని వోదార్చాక, వ్యాసమునిఅనుగ్రహంవల్ల గాంధారికి దివ్యదృష్టిలభించింది. తనవ్రతభంగంకాకండా, కళ్ళకట్టు విప్పనక్కర లేకండా యుద్ధభూమియావత్తూ ఆమెకి అద్దంలా అవుపించింది.

రణభూమి

అబ్బా! దారుణంగా వుంది రణభూమి. గొడుగులు చీలికలై పోగులు పడివున్నాయి. జెండాకొయ్యలు విరిగిపోయి చెల్లాచెదురై వున్నాయి. జెండాలు చిరిగిపోయి, డాళ్ళు ముక్కలై పడున్నాయి. పచ్చడిపచ్చడి అయిపోయున్నారు పదాతులు. గుండపిండి అయిపోయున్నాయి రథాలు. రథాలగుర్రాలూ, సారథులూ దొంతులుదొంతులు వొరిగిపోయున్నారు. రౌతులూ మావత్తులూ పొత్తికి లేకండా పడున్నారు. ఏనుగులూ, గుర్రాలూ పీనుగుపెంటలై వున్నాయి. పేగులు పోగులు, కండలు కొండలు, మెదళ్ళూరక్తమూ మడుగులు మడుగులు – మహాభీభత్సంగావుంది.

చచ్చినీ బతికేవున్నట్టు కళకళలాడుతూన్న మొహాలతో పడున్నారు రాజులు. హృదయాలమీద రత్నహారాలు మెరుస్తున్నాయి. భుజకీర్తుల ఇంద్రనీలమణులు జిగేలు మంటున్నాయి. కిరీటాల వజ్రాలు తళతళలాడుతున్నాయి. కంకణాల గరుడపచ్చలు మెరిసిపోతున్నాయి. అంతమందీ తెగిపోయి రక్తాల్లో మునిగి పడున్నారు.

బాణాలూ, ధనుస్సులూ, పరిఘలూ, తోమరాలూ, ఈటెలూ, కత్తులూ, ముసలాలూ, చక్రాలూ ముక్కలుముక్కలై వున్నాయి. కండకండలు మాంసాలూ, విరిగిన ఎముకలూ, పగిలిన కపాలాలూ అన్నీ కలగాపులగమై ఘోరంగావుంది రణరంగం.

మెడలోతు రక్తంలో దోసిళ్ళు దోసిళ్ళు రక్తం తాగుతూ తేనుస్తున్నారు రాకాసులు. రక్తంలో మునిగి ఎగురెక్కి నాట్యాలు చేస్తున్నారు. విరగబడి నవ్వుతున్నారు. తన్నుకుంటున్నారు. తిట్టుకుంటున్నారు. ఒకళ్ళని వొకళ్ళు ఎత్తుకుని గెంతుతున్నారు. కలిసి మాంసాలు తింటున్నారు.

వరళ్ళూ, రాంబందులూ, గెద్దలూ, కాకులూ, తోడేళ్ళూ పేగులు లాక్కుతింటున్నాయి. కండలు పీకుతున్నాయి. మెదళ్ళు జుర్రుతున్నాయి. రక్తాలు గటగటా తాగుతున్నాయి. కళ్ళగుడ్లు వొలుచుకు మింగుతున్నాయి. గుండెకాయలు కబళిస్తున్నాయి.కొవ్వు వూడతీసి చప్పరిస్తున్నాయి. మూలుగులు పీలుస్తున్నాయి. చస్తూ చస్తూ ఏనుగులూ, గుర్రాలూ మూలుగుతున్నాయి ; తన్నుకుంటున్నాయి. భటులు గింజుకుంటున్నారు. రాంబందులూ అవీ బెదిరి తప్పుకుంటున్నాయి. తిరిగీ వచ్చి కాట్లాడుతున్నాయి. కబళిస్తున్నాయి. కలబడుతున్నాయి. గుండెలు పగిలించేస్తోంది రణభూమి.

అంతా చూసింది గాంధారి. దద్దరిల్లిపోయింది. కలతపడిపోయింది. బేజారై పోయింది. ఆమె పెదవులు ఎండిపోయాయి. తల తిరిగిపోయింది.

వ్యాసముని పాండవుల్ని పిలిచాడు. " బంధువులకి వాలికి అగ్నిసంస్కారం చెయ్యండి " అని చెప్పాడు ; అంతర్ధానమయాడు.

శ్రీకృష్ణుణ్ణి వెంటపెట్టుకుని, ధృతరాష్ట్రుడితో కలిసి అగ్నిసంస్కారానికి పూనుకున్నారు పాండవులు. కౌరవకాంతలందరినీ

శవాలదగ్గిరికి నడిపించారు. భర్తలూ, కొడుకులూ, అన్నదమ్ములూ, మనవలూ, బంధువులూ, స్నేహితులూ పీనుగులై పడుండడం చూసి మతులుపోయాయి కౌరవస్త్రీలకి. రాగాలుతీసి ఏడ్చారు కొందరు. గోలుగోమన్నారు కొందరు. కిందపడి దొర్లారు కొందరు. జుత్తులు వీపులమీద వేలాడుతూ వెర్రిగా తిరిగారు కొందరు. పనివిపనివి ఏడ్చారు కొందరు. గుణాలువల్లిస్తూ రాగాలుతీశారు కొందరు. నిశ్చేష్టులై నిలబడిపోయారు కొందరు. నెత్తీ మొహమూ మొత్తుకున్నారు కొందరు.

గాంధారి దుఃఖం

"చూడూ చూడూ కృష్ణా!'' ముంచుకువస్తూన దుఃఖంతో కృష్ణుణ్ణి పిలిచి అంది గాంధారి— "తలచెడినవాళ్ళని ధృతరాష్ట్ర మహారాజు కోడళ్ళని చూడు కంటికే మంటికీ కన్నీళ్ళతో దీనంగా ఎలా దేవులాడుతున్నారో చూడు. ఏమి టేమిటో పనివిపనివి ఏడుస్తున్నారు. ఒకళ్ళనొకళ్ళుఅన్నల్ని తమ్ముళ్ళనీ నిరూపించి చూపించుకుంటున్నారు. ఒకళ్ళమొహం వొకళ్ళుచూసి వలవలా ఏడుస్తున్నారు. తలలు విరబోసుకుని మొత్తుకుంటున్నారు. భర్తలుపోయిన వీరపత్నులు! కొడుకులుపోయిన వీరమాతలు! భర్తలశవాలమీద కాకులు వాలుతూ వుంటే తగలడానికైనా చేతులురాక నిశ్చేష్టులై నిలబడిపోతున్నారు నాకోడళ్ళు. పగవాళ్ళకి పండుగగా వుందికదూ, ఇది!

"చూడు! శల్యుడూ, ద్రుపదుడూ, కర్ణుడూ, ద్రోణుడూ కళ్ళుమూసిన్నీ కాంతిపోకండా వున్నారు. తేజస్సు మాయకండా వున్నారు. మంటలారిపోయినా కాంతిమాయని నిప్పుల్లా వున్నారు. అందరినీ మించిపోయి వెలిగిపోతున్నాడు చిట్టితండ్రి సుభద్రకొడుకు.

"అక్కడా అక్కడా ప్రభువులు పడున్నారు. చుట్టూ వీర యోధులు పడున్నారు; వెలిగిపోతున్నారు. గ్రహాలతోనూ, చుక్కల తోనూ వెలిగిపోతున్న ఆకాశంలావుంది యుద్ధభూమి.

"అర్జునుడూ, భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, భీముడూ, కర్ణుడూ — మహావీరులు ప్రయోగించిన దివ్యాస్త్రాలు తగలడంచేత చెడకండా వికృతంకాకండావున్న యోధవీరులశరీరాలు రాబందులూ, నక్కలూ, గెద్దలూ, కాకులూ పీక్కుతిని ఎంగిలిచేశాయి.

"అయ్యో, హంసతూలి కాతల్పాలమీద కాని పడుకోని ఈ మహాభోగుల మృదుదేహాలు చూడు. కరుకునేలమీద పొర్లాడుతు న్నాయి. గుండెలు పగిలిపోతున్నాయి చూసి.

"చెవికి ఇంపైన వీణపాటా, మురళిపాటా, నిత్యోత్సవంగావినే రాజులదగ్గిర నక్కలు వూళవేస్తున్నాయి. మంచి గంధమూ కస్తూరీ పులుముకునే మహారాజులు నెత్తురు బురదలో పొర్లుతున్నారు. యౌవన వతులు సున్నితంగా, నేర్పుగా తీసిపెట్టే వీర హారాలూ అందమైన అలంకారాలూ గెద్దలు పీకుతున్నాయి. ఏరాతిగుండె భరిస్తుం దిది చూసి?

"ప్రాణాలు వొదిలితేసినా ఆయుధాలు వొదలలేదు కొందరు భటులు, బతికున్నట్టే కనిపిస్తున్నారు, చూడూ! రణభూమికి కళతెస్తున్నారు.

"ఈపక్కా, ఆపక్కా వందిమాగధులు పొగుడుతూవుండే రాజులచుట్టూ స్త్రీలు పనిపపనివి ఏడుస్తున్నారు.

"నిద్రలోవున్న సేనలాగ కవచాలతోనూ, ఆయుధాలతోనూ కొందరు పడున్నారు. బతికేవున్నారని రాంబందులూ గెద్దలూ దగ్గిరికి చేరకండా వున్నాయి.

"కృష్ణా ! నువ్వే, నువ్వే చేయించిన పని ఇదంతా.

"చూడు, పాంచాలస్త్రీలూ, కౌరవస్త్రీలూ ఎలా వలవలా ఏడుస్తున్నారో చూడు. భర్తల శవాలదగ్గిర, తండ్రుల శవాలదగ్గిర, కొడుకుల శవాలదగ్గిర, అన్నల శవాలదగ్గిర, తమ్ముల శవాలదగ్గిర ఎలా దేవులాడుతున్నారో చూడు.

"మొండాలదగ్గిర శిరస్సులు కానక బాధపడుతూ నాలుగు దిక్కులా వెదుకుతున్నారు కొందరు. తలలు చేతులతో పట్టుకుని మొండాలకోసం పీనుగుల్లో తడుపుతున్నారు కొందరు. తలలూ, మొండాలూ చేర్చి, మొహాలు బాదుకుంటూ బావురుమంటున్నారు కొందరు. ముక్కముక్కలైన అవయవాలు వొక్కొక్కటీ చేర్చి, స్వరూపం ఏర్పడడంతోనే చూసి, మూర్ఛపోతున్నారు కొందరు. రాబందులూ, వరభక్ష్యా పీక్కుతినేసి ఎంత వెదకినా స్వరూపం దొరక్క మొర్రోమంటున్నారు కొందరు. ఇవన్నీ చూడడానికి గతజన్మలో ఏంచేసుకున్నానో నేను ?"

దుర్యోధనుడి కళేబరం

ఇంతలో దుర్యోధనుడి కళేబరం కనపడింది గాంధారికి. కెవ్వున కేక వేసి, మొదలునరికిన అరిటిచెట్టులాగ పడిపోయిం దామె; మూర్ఛపోయింది. కొంచేపటికి తెలువుకుంది. పరిచారికల వూతపట్టుకుని కొడుకుశవందగ్గిరికి వెళ్ళింది. "హా రాజరాజా" అంటూ గుండెల మీద కన్నీళ్ళు కారుస్తూ వాలిపోయింది. "బంగారంలాంటి శరీరం నాయనా, ఏమైపోయిందోయి! మీ అమ్మ వచ్చిందోయి బాబూ! భక్తి చూపించవేమోయి తండ్రీ! పరాయిదాన్ని చేసేశావా కన్న తండ్రీ!" అంటూ వనివివనివి ఏడ్చింది. హాహాకారాలు చేసింది. తన వెంటనే మెల్లిమెల్లిగా వచ్చిన కృష్ణుడితో అంది :

"యుద్ధానికివస్తూ "అమ్మా, దీవించు అన్నాడు నాబాబు, చేతులుజోడించి. 'ధర్మం ఎక్కడుంటే జయమూ అక్కడే నాయినా' అన్నాను. అలా ఎందుకన్నానంటావా? జూదంనాడు జరిగింది చూసి భయపడి, కౌరవులకి అది హతవాఁదుస్తుంది కాని పూరికేపోదు అన్నారు ప్రజలు అందుకే వున్నమాట నోటమ్మట వచ్చేసింది నాకు. కొడుకని కొడుకుమాటఅంటే ధర్మహాని కాదూ? దీవించడంమానేసి మధ్యస్తంగా మాట్లాడడమే కాదు, ఇంకా ఏమన్నానో విను : 'యుద్ధంలో భయపడి పారిపోతే అపకీర్తి వస్తుంది. అపకీర్తికంటే చావు మేలు. కనక యుద్ధంచేసి స్వర్గానికి వెళ్ళు. అమరత్వంపొందు" అన్నాను. నేనుఅన్నట్టేచేశాడు నాబాబు. పేరూ, పెంపూనిలబెట్టాడు. తనకేం! కన్నకడుపు కనక దేవేస్తోంది నాకు. శత్రువుల్ని చంపాడు. ధర్మయుద్ధం చేశాడు. స్వర్గానికి వెళ్ళాడు. నాకన్నతండ్రికోసం విచారమెందుకూ అనుకుంటే, దిక్కులేకండా అయిపోయిన అంధ రాజునిచూసి కడుపు చెరువైపోతోంది.

"మణికిరీటాలతో దేవేంద్రుల్లాటి రాజులు అపక్కా ఈపక్కా సేవిస్తూవుండేవారు నాతండ్రిని. అంత వైభవం అనుభవించిన నారాజ రాజుని పాపిష్టిదైవం ఎంతపాడుదశపెట్టాడో, చివరికి !

"రత్నాల బంగారంపీఠంమీద కూచునేవాడు నా బాబు. అందకత్తెలు పట్టువిసనకర్రలతో విసిరేవాళ్ళు. అయ్యో, రాబందులు రెక్కలతోవిసురుతున్నాయి, ఇప్పుడు.

భీముడిపాలబడి, సింహంచంపేసిన మదపుటేనుగులాగ పడు న్నాడు మానాయన. విదురుడూ, తండ్రీ పదివేల విధాల నూరి పోశారు. వినుకున్నాడుకాదు. పోయేకాలం ముంచుకువస్తుంటే మంచి మాట ఎలావింటాడు, మనిషి ? పదకుండు అక్షౌహిణీలసేన అడుగులికి మడుగులొత్తిన మహారాజు మాబాబు. వెనక వొక్కమనిషి లేకండా

అయిపోయాడు తుదకి! గదపట్టుకుని వొక్కడే పోరాడాడు; కళ్ళు మూశాడు!

"కృష్ణా, లెక్కాజమాలేని ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, రథాలూ-అన్నిటితోనూ కొడుకులు అష్టైశ్వర్యాల్లో వోలలాడడం చూశాను. అన్నీ అయిపోయాయి. పరాధీనమే అయిపోయింది బతుకు. ఇదీ ఈకళ్ళతోనే చూశాను, ఇప్పుడు.

"చూడు, అదిగో కోడలు భానుమతి. కొడుకు చావుకంటే కోడలిదుఃఖం గుండె బద్దలుచేస్తోంది. దావాగ్నిలా దహించేస్తోంది దుఃఖం. అంతమెక్కడ దీనికి?

"కొడుకు లక్ష్మణుణ్ణి చూసి, ఇటు భర్త కేసి మొహం తిప్పుతోంది భానుమతి. చేతులతో మొహం మొత్తుకుంటోంది. మళ్ళీ కొడుకుకేసి వెళుతోంది. అతడి చందమామ మొహంమీద మొహం పెట్టి మూర్ఛపోతోంది. తెలువుకుని భర్తదగ్గిరికి వస్తోంది. గుండెల మీద గుండెలుపెట్టి వొరిగిపోతోంది. కన్నీళ్ళు కారుస్తోంది. నిశ్చేష్టురాలై వూరుకుంటోంది. చెలికత్తెలమీద పడి ఏడుస్తోంది. తలవిరపోసుకు తిరుగుతోంది. కందిరీగలాటినడుం నాచిట్టితల్లిది. మాబాబు చేతుల్లో బుజ్జగింపుతో కులుకుతూవుండేది. ఇక ఎలా చూసేది దీన్ని? అయ్యో, ఎంతపాపిష్టిదాన్ని! కొడుకూ మనవడూ ఇలా పడుంటే చూసి భరిస్తున్నాను. ఇంకా బతికేవున్నాను! ఇనపగుండె, పగిలిపోకండావుంది. ఇంతకఠినమైంది. నాశనంలేదు దీనికి! కృష్ణా! ఇంత దారుణం భరించినవాళ్ళు ఎక్కడైనా, ఎన్నడైనా వుంటారా మరో కళ్ళు, నేను తప్ప?

"తల్లీ భార్యా ఏమైతేనేం అనుకున్నాడు నాదుర్యోధనుడు; దగాచేసి వెళ్ళిపోయాడు. వేదాల్లోని మాటే నమ్ముకున్నాడు; తన

మాటే ఇది తాను చూసుకున్నాడు. స్వర్గానికి దారితీశాడు. న్యాయమేనా ఇది నాబాబుకి?"

ఇలా ఏన్నో విధాల దుఃఖపడింది గాంధారి. తక్కినకొడుకుల శవాలు చూసింది. ఏడుస్తూ కృష్ణుడితో అంది :

"చూడు కృష్ణా, చూడు? నావందమందికొడుకులూ భీముడి చేతుల్లో ఘోరంగా చచ్చి, ఎలా అడ్డదిడ్డంగా పడివున్నారో చూడు. మొహాలు వికారంగా అయిపోయీ, కాళ్ళూచేతులూవిరిగిపోయీ ఎలా పడివున్నారో నా కన్నతండ్రులు! ఏతల్లి భరిస్తుంది చెప్పూ, చూసి? భార్యలు మూగి ఎలా గోలుగోలు మంటున్నారో చూడు! చందనం పూసిన చీడీలమీద అడుగుపెట్టడానికి అసహ్యించుకునేవాళ్ళు నాకోడళ్ళు. రక్తంతో తేమదేరిన నేలమీద ఎలా పొరులుతున్నారోచూడు!

"బాలలూ, తరుణులూ, ప్రౌఢలూ విరహం అగ్గిలా మాడ్చేస్తూవుంటే ఎలా క్షోభపడిపోతున్నారో చూడు! బలమూ, ధైర్యమూ, శౌర్యమూ ఎందునా లోపంలేని కౌరవకుమాళ్ళభార్యలు దిక్కుమాలినవాళ్ళయిపోయారు. దైన్యంగా ఏడుస్తున్నారు. దైవం ఏంచెయ్యడు?

"అలంకారాలూ, గొడుగులూ, జెండాలూ, కవచాలూ అన్నిటితోనూ కలిసి ముక్కముక్కలైపోయాయి మాబాబుల శరీరాలు. కృష్ణా ఎలా భరించడం చూసి? దేవుకుపోతోంది కడుపు. తల్లీ, తండ్రీ తొలిజన్మలో చేసుకున్న పాపంకాకపోతే నావందమంది కొడుకుల్నీ మింగేస్తాడా, ధర్మరాజు?

దుశ్శాసనుడి కళేబరం

"ఇదుగో నాదుశ్శాసనుడు. గదతో కొట్టేశాడు భీముడు. ఒంటిరక్తమంతా తాగేశాడు, తనివితీరినట్టు. అయ్యో ఎలా పడు

న్నాడో నాతండ్రి ? ద్రౌపదిని దుడుకుతనంతో సభలోకి ఈడ్చుకు వచ్చాడు. దుర్యోధనుడికీ, కర్ణుడికి సంతోషం కలిగినట్టు ఆమెని అవమానపరిచాడు. ఎంతో బాధపడింది ఆయిల్లాలు. భీముడిహృదయం మండింది. అదిగో దానివల్లే ఇంతా పుట్టింది.

"సభలో ద్రౌపదిని విను అవస్థపెట్టడం తెలిసి పుచ్చుచీవాట్లు పెట్టాను దుర్యోధనుణ్ణి. కృష్ణుడు కంటికి రెప్పలా చూస్తూన్నాడు ద్రౌపదిని. కిందామీదా కానకండా ఇలా నీచంగా ఆమెని పరాభవంచేశారు. ఆమెకన్నీళ్ళు కట్టికుడుపుతాయి. శత్రువులు అనే తుప్పల మీాదికి ఏనుగు భీముడు. మాటల బరికోలలతో అతణ్ణిరేపుతున్నారు. మంచికేనా ఇది? మూర్ఖత్వం వొదిలిపెట్టు. మన వంశంలోకల్లా పవిత్రురాలు ద్రౌపది. ఆమెని గౌరవించు. క్రూరాత్ముడు, నీచుడు, మా అన్నయ్య శకుని. అతడి సాంగత్యం వొదిలిపెట్టు. పుణ్యాత్ములు పాండవులు. వాళ్ళతో కలిసీ మెలిసీ మసులుకో. కౌరవకులం చల్లాగా పదికాలాలు బతుకుతుంది అని ఎన్నోవిధాల నూరిపోశాను. ఈచెవిని విని ఆచెవిని వొదిలిపెట్టేశాడు నామాటలు. గర్వపోతుకి మంచి రుచించదు. ఇంతకీ దైవగతి తప్పించడం ఎవరిశక్యం ?

"అవాళమాటలు గుండెల్లో నాటుకునే వున్నాయి భీముడికి ; బాధిస్తూనేవున్నాయి. సమయంకోసం కాసుకునేవున్నాడు; పగపట్టిన పాంలాగ. ఇవాళ ఇంతపనీ చేసేశాడు. కాని ఇలా పగతీర్చుకోడం ఎక్కడన్నాకద్దా ? గుండెలుచీల్చి రక్తం తాగాడు. ఎందునాలేని ఘోరంచేశాడు. వీరులుచెయ్యవలిసిన పనేనాఇది ? కాళ్ళూ చేతులూ బారసాగిపోయి, గుండెలు చీలిపోయి, వికారంగా వెల్లకిలా పడున్నాడు కొడుకు! సింహం గోళ్ళతో చీల్చేసిన ఏనుగులా పడున్నాడు. ఏతల్లి ప్రాణం భరిస్తుంది చూసి ?

"ఇదుగో నాముద్దుతండ్రి వికర్ణుడు. మేఘాల్లో చంద్రుడిలాగ ఏనుగులమధ్య పడున్నాడు. అల్లైతాడులాగి కాయలుకాసిన మా నాన్న ముంజేయి పిల్లరాబందు కరిచిన్ని చీరలేక పోతోంది చూడు! భార్య వలవలా ఏడుస్తోంది. కన్నీళ్ళతో చుట్టూ తిరిగి కాకులూ, గెద్దలూ రొప్పుతోంది. పోకండా వున్నాయవి. అయ్యయ్యో, తల్లులు చూడవలిసిన దృశ్యమేనా, ఇది? ఉగ్రమైన భీముడి బాణం తగిలి చచ్చి చవ్వనట్టే కలకల్లాడుతున్నాడు నాకన్న.

"యుద్ధంలో ఎవ్వరూ తేరిచూడలేనంత బలశాలి దుర్ముఖుడు. భీముడిచేత చచ్చి బుగ్గిలో ఎలా మాసిపోయి పడున్నాడో చూడు! నక్కా తోడేలూ వీడి మొహం సగంసగం తినేశాయి. అయినా వున్న అందం పోయి సప్తమినాటి చందమామలా వుంది నా బాబు మొహం.

"అదుగో శూరసేనుడు. తోడేళ్ళూ, రాంబందులూ పీక్కు తినేసి వికారంగా వున్నాడు. చుట్టూ భోరుభోరున ఏడుస్తున్నారు భార్యలు.

"ఇదుగో ఇదుగో నా వివింశతి. బంగారునాన్న. పువ్వులాంటి సుకుమారుడు. చాతుర్యానికి పెట్టింది పేరు. అప్సరసలమధ్య దేవేంద్రుడిలాగ అందకత్తెల మధ్యవుండే నారాజు చుట్టూ కాకులూ, గెద్దలూ వాలుతున్నాయి. అగరూ, కస్తూరీ, మంచిగంధం పూసుకునే నా నాన్న శరీరం రక్తంలో ములిగి తేలుతోంది. సంగీతమంటే చెవికోసుకునేవాడు. పక్కని నక్కలు వూళవేస్తున్నాయివ్వాళ!

"అయ్యో, నాబిడ్డ దుష్ప్రహుడు! బంగారం తొడిమల బాణాలు వొంటినిండా గుచ్చుకుని పడున్నాడు, కర్ణికార పువ్వులుపూసిన కొరంట లాగ.

అభిమన్యుడి కళేబరం

ఇదుగో నీమేనల్లుడు అభిమన్యుడు. అంత పెద్ద పద్మవ్యూహాం గడ్డిపరకలా చూశాడు. కొండంత ధైర్యంతో మెరుపు మెరిసినట్టు చొరబడ్డాడు. గుండెలుతిసిన యుద్ధం చేశాడు. దుర్యోధనుణ్ణి గడగడ లాడించాడు. రథాలూ, ఏనుగులూ, గుర్రాలూ, కాల్బలమూ కాల్చి వొదిలిపెట్టాడు. ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, అశ్వత్థామా, శల్యుడూ, కృపుడూ-ఇంతమందీ వొక్కడిమీదపడ్డారు. దేవతల్ని మెప్పించాడు చిట్టితండ్రి. తుదకి కళ్ళుమూశాడు. పాడిమాలి పదిమందీ మీదపడితే పోరిపోరి, అలిసిపోయి, నిద్రపోతున్నాడు. అంతే. చచ్చిపోయిన వాడికి ఇంత అందం ఏలావుంటుంది!

"చూడు కృష్ణా, చూడు! ఉత్తర అతడి గుండెలమీద ఎలా వాలిపోతోందో చూడు. మొహంమీద మొహం పెడుతోంది. ముందు చెలికత్తెలచాటునించి వోరచూపులు చూసేది; సిగ్గుపడేది. దుఃఖంతో ఇప్పుడు మాటిమాటికీ భర్త మొహం చూస్తోంది. గట్టిగా కౌగిలించుకుంటోంది. శిరస్సు తొడలమీద పెట్టుకుని ఏడుస్తోంది. నీకేసి జాలిగా చూస్తోంది. కన్నీళ్ళు తుడుచుకుంటోంది. దుఃఖంలో మునుగుతోంది; తేలుతోంది.

"వినూ కృష్ణా, వినూ ఉత్తర ఎలా ఏడుస్తోందో విను. 'అమ్మ సుభద్రని వొదిలి ఎక్కడికి వెళ్ళిపోయావు! దేవతల్లాంటి తండ్రుల్ని వొదిలేశావా! అరునుడి కొడుకుని శ్రీకృష్ణుడి మేనల్లుణ్ణి యుద్ధంలో ఎవరు చంపగలగారు! ఇన్ని మాటలాడుతున్నాను. నాతో మాటాడ వేం! ద్రోణుడూ, అశ్వత్థామా, కృపుడూ, కర్ణుడూ ధర్మం తెలిసిన వాళ్ళుంటారే! నిన్ను కుర్రాణ్ణివొక్కణ్ణీ ఏలా ముట్టడించారు! ముక్కా కలు తేరినవాళ్ళ మగతనమేనా ఇది! ఇంత తక్కువపనికి ఎలా తెగించారు! నువ్వువారికి అన్నప్పుడుఎమనిపించింది, వాళ్ళకటికగుండె! పాండ

వులూ పాంచాలంవాళ్ళూ మహావీరులు. వాళ్ళకళ్ళముందు జంకన్నా లేకండా కొట్టి చెంపేశారు కౌరవులు. ఇంతకంటె చిత్రమేముంది? మామయ్య లేకపోడం చూసి వంచనచేసి చంపేశారు నిన్ను. ఎంత వుడికిపోయిందో మామయ్య మనస్సు!

" 'శత్రువులందరినీ చంపారు పాండవులు. సామ్రాజ్యమంతా సంపాదించారు. దేవేంద్ర వైభవం అనుభవిస్తే మాత్రం నువ్వు లేందే సంతోషముందా తండ్రులికి! నీశరీరంలో ప్రాణంలేదని తెలిశాక నా శరీరంలోంచి ప్రాణమెందుకు పోకండావుందో!

" 'ఎంతలో వెన్నెల చీకటైపోయింది? మన ముచ్చటంతా ఆరునెలలతోనే అంతమైపోయింది. ఇంతేనా ఈజన్మకి నోచుకున్నాను

" 'దేవలోకంలో ఎవతెతో ముచ్చటలాడుతున్నావు? నాకు మల్లే ఎవతెముంగుర్లు దువ్వి లాలిస్తున్నావు? దేవతాస్త్రీల మనస్సులు కరిగిస్తావు కాని వూరుకోవు. వాళ్ళగోష్ఠిలో నా నడవడి తలుచు కుంటావో' అంటోంది విను.

"అదిగో ఉత్తరతల్లీ వాళ్ళూ ఆమెని తీసుకుపోతున్నారు, గోలుగోలుమని.

"ద్రోణుడి బాణాలతో కూలిపోయి పడున్నాడు విరాటరాజు. రక్తంలో మునిగిన శరీరంనిండా ధూళికప్పేసింది గాలి. రాబందులూ, గెద్దలూ ఎంతతరిమినా పోకండా మూగుతున్నాయి. అతడి భార్యా కూతుళ్ళు ఎలాఏడుస్తున్నారో చూడు! అదుగో ఉత్తరుడు యువకుడు. అంతకంటె యువకుడు కాంభోజుడు. వాడివాడి ఆయుధాలు తగిలి అభిమన్యుడూ, లక్ష్మణకుమారుడూ వొరిగిపోయారు.

కర్ణుడి కళేబరం

"ఇదుగో కర్ణుడు. ఇతడి ప్రాపు చూసుకునే పాండవుల భుజ బలానికి జంకకండాయుద్ధానికిదిగాడు దుర్యోధనుడు. ధర్మరాజుపక్కలో

బల్లెమంతడు. ఇతడి పేరు చెపితే కంటిమీంచ రెప్పపడేది కాదతడికి. ఎంతమందిమహావీరుల్నో చంపాడు. వల్లమాలిన కోపంకలవాడు. నోటికిఅడ్డూ ఆపూ లేనిమనిషి. బ్రహ్మాండమైన ధైర్యశాలి. శౌర్య శాలి. ఏనుగుతోకూలిపోయిన ఏనుగులాగ అర్జునుడితో దెబ్బతినేసి తెగిపోయాడు.

"వెనక దుర్యోధనుణ్ణీ, ముందు శత్రువుల్నీ, అరిచేతిలో ప్రాణాల్నీ పెట్టుకుని తిరిగా డితడు. చూడు చుట్టూ శరణాలు ఎలా గొల్లుమంటున్నారో, చూడు! అందులో వృషసేనుడితల్లి, అదిగోకింద పడి దొర్లుతోంది:

"కర్ణా మొనగాళ్ళకి మొనగాడివి. పరశురాముడి శాపంతో బాణం పనికిరాకండా పోయింది. బ్రాహ్మడికోపంతో రథం కూరుకు పోయింది. అర్జునుడిబాణం ప్రాణంతీసింది!"

ఇలా ఎన్నోవిధాల దుఃఖపడింది గాంధారి. నిలబడి చూసింది. ఇంకా ఇలా అంది:

"కృష్ణా, చూడూ చూడూ, కాకులూ గెద్దలూ బాగాతినేసి కృష్ణచతుర్దశినాటి చంద్రుడిలావుంది కర్ణుడిమొహం. ఆమొహంమీదే మొహంమోపి, ఏడుస్తోంది అతడిరాణి.

"ఇదుగో, ఎన్నిసేనలు మీదపడినా వెన్నుచూపని శూరుడు బాహ్లికుడు. నిద్రపోతున్న పెద్దపులిలాగ పడున్నాడు. చచ్చినీ బతికున్నట్టే వున్నాడు. శరీరంలో ప్రాణంలేకపోయినా ఈ కురు వృద్ధుడి మొహం పున్నమచంద్రుడిలా వుంది.

జయద్రథుడి కళేబరం

"ఇదుగో అల్లుడు జయద్రథుడు. అన్నమాట నిలబెట్టుకున్నాడు అర్జునుడు. అంతమంది యోధవీరులూ, దుర్యోధనుడూ, అంతపెద్దసేనా

అర్థమయినా లాభంలేకపోయింది. అంతమందినీ దుఃఖాలోకి నెట్టేసి మెుదటిసారి కేకలేశాడు అర్జునుడు. దున్నల మెుహంచూసి, దయతలచి పాండవులు అప్పుడు ప్రాణంతో వదిలేశారు కాని, అడవిలో ద్రౌపదిమీద చెయ్యివేసినప్పుడే చచ్చిపోయేవాడు ఇతడు. విధి తప్పిందికాదు. చెల్లెలు దున్నలమీద దయతప్పింది వాళ్ళకి.

“భర్తశిరస్సు కానక దుఃఖంలేనట్టు అటూ ఇటూ వెదుకుతూ తిరుగుతోంది కూతురు. ఇది చూడడంకంటే దుఃఖమేముంది నాకు ? అనాళరాత్రి అర్జునుడు ప్రతిజ్ఞచేశాడు. వేగులవాళ్ళవల్ల విన్నది బిడ్డ. అప్పుడు భర్తకి చెప్పిన బుద్ధులు పనివిపనివి చెబుతోంది వినూ

“‘అర్జునుడి ప్రతిజ్ఞకి మూడులోకాల్లోనూ అడ్డులే దన్నాను. అన్నివిధాలా అతడు అధికు డన్నాను. కౌరవసైన్యం నమ్ముకోకు అన్నాను. ద్రోణుడు అర్జునుడిమీద చెయ్యిచేసుకో డన్నాను. అర్జునుణ్ణి ఎవ్వరూ అడ్డలే రన్నాను. అతడితో నువ్వు చాలలే వన్నాను. నామాటవిను, ధర్మరాజుని శరణు వేడు అన్నాను. అతడే నిన్ను రక్షి స్తాడు అన్నాను. కాళ్ళావేళ్ళా పడి బతిమిలాడాను. మహారాజా, విన్నావుకావు’ అంటోంది. ‘చెల్లెల్ని ముండమోపించి సంతోషిస్తు న్నారా అన్నదమ్ములు’ అంటోంది. పాండవుల్ని అడిపోస్తోంది.

“కొడుకుని రక్షించుకుందామని ధర్మరాజూ, భీముడూ, నకుల సహదేవులూ శాయశక్తులా ప్రయత్నించారు. పేరుపడ్డయోధు లందరూ ఎత్తివచ్చారు. సర్వసేనలూ ముట్టడించాయి. అంతమందినీ వొక్కడే అడ్డేశాడు జయద్రథుడు. ఒక్కణ్ణీ పద్మవ్యూహంలో అడుగు పెట్టనివ్వలేదు. నిజంగా జగదేకవీరుడు జయద్రథుడు. తప్పు జయద్ర థుడిది అవునో కాదో, అర్జునుడుమాత్రం అతడిమీదే శపథం పట్టాడు. అవును, తానే అందరినీ అడ్డేశాడు. అదే అభిమన్యుడిచావుకి కారణ మయింది. తప్పే జయద్రథుడిది.

"ఇదుగో శల్యుడు. జోరగిలాపడిపోయాడు పాపం! ఒక పక్క నుదురు నేలకి మోసింది. నిద్రలోలాగేవుంది మొహం. పిసరంతా వాడిపోలేదు. పైకివచ్చిన నాలిక కాకులు పీక్కుతినేస్తున్నాయి. మాద్రి తోడబుట్టువు అయినా ఆలోచించలేదు ధర్మరాజు. దారుణంగా చంపేశాడు. బంధుత్వం చూస్తారా రాజులు!

"అన్నిగుణాల్లోనూ ధర్మరాజుతో సరివస్తా ననుకునేవాడు శల్యుడు. తుదకి అతడిచేత ప్రాణంవొదిలేశాడు. దుర్యోధనుడికోరిక మీద కర్ణుడికి సారథ్యంచేశాడు. అతడు సారథికావడం చూసి, శత్రువులు గడగడ లాడారు. అయితే ఏంలాభం, ములుకుల్లాటి మాటలతో కర్ణుణ్ణి కుల్లుపోట్లు పొడిశాడు.

"బురదలో కూరుకుపోయిన ఆబోతుచుట్టూ ఆలకదవులాగ తనచుట్టూ తనరాణులు మూగి ఏడుస్తున్నారు.

"ఇదుగో భగదత్తుడు. దేవేంద్రుడితో బలాసురుడుపోరాడి నట్టు అర్జునుడితో పోరాడాడు. కృష్ణా, అర్జునుడిమీద అభిమానంవల్ల ఇతడికి ఈపాట్లు పెట్టావు. రాంబందులూ, నక్కలూ తల దోలుచుకు తినేశాయి. అయినా తలమీద బంగారందండ అందంచెడకుండా వుంది.

"అయ్యో, భీష్ముడుమామయ్యా! బలానికీ, శౌర్యానికీ తనసాటి మనిషి మరొకడు లేడు. అలాంటి మహావీరుడు యుద్ధంలో పడిపోయాడు. పాండవులమీద కనికరించి తన చావుగుట్టు తానే చెప్పాడు చంపండని. కాకపోతే ఈయననేమిటి గెలవడ మేమిటి? పొరపాటు నైనా వ్రతనిష్ట వొదలి ఎరగడు. తండ్రికోసం రాజ్యంవొదిలేశాడు. బ్రహ్మచర్యం పూనాడు. పౌరుషానికి పెట్టింది పేరు. కురువంశం విచ్ఛిన్నంకావచ్చినప్పుడు పరమోపాయంతో ఈయనే నిలబెట్టాడు. తుదకి కౌరవసంతతితోనే కళ్ళుమూశాడు. ఇష్టంవచ్చినప్పుడు ప్రాణం

వొదిలిపెడతానని మృత్యువుని పిడికిల్లో పెట్టుకు కూచున్నాడు. దేవుడే కాని మనిషా ఈయన ?

" పదిదినాలపాటు చీకట్లవంటి పాండవసేనలు పడగొట్టి అస్త మించాడు భీష్మభానుడు. శరవణం (రెల్లు) లో కుమారస్వామిలాగ శరశయ్యమీాదవున్నాడు. మూడుబాణాలు తలగడ పెట్టాడు అర్జునుడు. బాణంతో పాతాళగంగ పోసి దాహం తీర్చాడు. కల్పాంతంలో కిందపడిన సూర్యబింబంలాగ వీరశయనంలో వెలుగుతున్నాడు.

" ఈయన స్వర్గానికి పోయాక ధర్మసందేహాలు ఎవళ్ళనడిగి తెలుసుకుంటారు కౌరవులు ?

ద్రోణ కళేబరం

శత్రుసేన లనే కారడివి కాల్చికాల్చిచల్లారిపోయిన దావాగ్ని - అదుగో గురుదేవుడు, ద్రోణాచార్యుడు. ఎన్ని మహాస్త్రాలు దేవేం ద్రుడు ఎరుగునో అన్నీ ఎరుగును ఈయన. అన్నిటిలోనూ సిద్ధహ స్తుడు. పరశురాముడిలాగ ధనుర్వేదం వేళ్ళమీాద వుండేది. నాలుగు వేదాలూ నాలికచివర తాండవమాడేవి. ఈయనశిక్షణకిందే ధనుర్వి ద్యలో మొనగాడు అర్జునుడు. అర్జునుడేఅన్న మాటేమిటి ? కౌరవ రాజకుమార్ళూ సాత్యకీ ఈయననాశ్రయించే తలెత్తారు. ఇంతటి యోధుడు మరిలేడు, లోకంమీాద కాలం ఇంతా చేసింది. సమయా నికి మహాస్త్రాలు స్ఫురించకండాచేసింది. కాకపోతే చుట్టుపట్లచేరగలిగే వాళ్ళా శత్రువులు ? గురువుని ముందుపెట్టుకునేకదా, శూరులైన పాండవుల్ని యుద్ధానికి పిలిచారు నాకుమార్ళు. అంతటివాడు శత్రువు తలనరికేస్తే ఎలా పడున్నాడో చూడు !

" చూడు కృష్ణా ! ముప్పూటలా శిష్యులు వినయంతో నమ

స్పృశించే ఈపాదాలు ఇందూ నక్కలు కొరికివేశాయి. దైవం ఏంచెయ్యాడు ?

"ఎంతవాడైతేనేం. ఏమైనా చేస్తుంది విధి. కాకపోతే ద్రుపదుడికొడుకేమిటి, ద్రోణాచార్యుడి తల నరకడమేమిటి ? అసంభవం.

"కృపాచార్యుడి తోబుట్టువు కృపి తలవిరబోసుకుని ఎలువు శేసినగొంతుకతో భర్తదగ్గిర ఎలాఏడుస్తోందో చూడు. అదిగో ఏంతోమంది ద్రోణుడి శిష్యులు అస్త్రశస్త్రాలతోనూ, రథాలచెక్కలతోనూ చితి పేర్చారు సామగానం చేస్తున్నారు. సామమేజాలిగా పాడుతోంది. అగ్గిమీద మరో అగ్గి పెట్టినట్టు చితిమీద ద్రోణుణ్ణి పెట్టారు. అగ్గిముట్టించారు. కృపీ, ఆమెవెంట శిష్యులూ చితికి అపసవ్యంగాతిరిగి గోలుగోలుమంటూ గంగానదికి వెళ్ళారు. అయ్యో, బాణవిద్య భూమిమీద తెగలబడిపోయింది.

"భూరిశ్రవసుణ్ణి చూడు. సాత్యకి అక్రమంగా తలనరికేస్తే వారిగిపోయాడు. గద్దలు పొడుచుకుతినేస్తున్నాయి. అదుగో తండ్రి సోమదత్తుడు. పుత్రశోకంతో వుండి, సాత్యకితో కలబడినప్పుడు, అక్రమంగా తనకొడుకుని అతను చంపినమాట ఎత్తి గద్దిస్తున్నట్టే ఇప్పుడూ అవుపిస్తోంది మొహం. అదుగో భూరిశ్రవుసుడి తల్లి కోడళ్ళని చూసి వలవలా ఏడుస్తోంది. భర్తని ఉద్దేశించిఎలాఏడుస్తోందో వినూ, వినూ.

"'కల్పాంతంలాగ కౌరవకులం హతవారిపోయింది చూడవేం' అంటోంది. 'దానాలతో ఎన్నోయజ్ఞాలు చేశాడు నీముద్దుకొడుకు భూరిశ్రవసుడు. అక్రమంగా అర్జునుడు చెయ్యి నరికేశాడు. సాత్యకి తల నరికేశాడు. ఈపుణ్యానంతతిదిక్కు చూడవేం, మహారాజా ! కోడళ్ళదుఃఖం కన్నెత్తిచూడవేం ? వీళ్ళు ఎవరో చూడూ ! ఒంటిబట్టలతో తలలు విరబోసుకుని బెదరిపోయిన బెగ్గరుపక్షుల్లాగ అరుస్తు

న్నారు. యుద్ధానికి బైలుదేరినప్పుడు నీబంగారంగొడుగు కుమారుడి కిచ్చావు. అతడికే అది అందమన్నావు. ముక్కలై అది రథంమీాద పడుంది చూడు, అని పనివిపనివి ఏడుస్తోంది. కృష్ణా, ఈతల్లినీ, కోడళ్ళనీ ఎలా చూడడం ? ఎంతనీచప్పనిచేశాడో అర్జునుడు !

"సాత్యకిప్రాణం రక్షించడంకోసం తెగించి అర్జునుడు చెయ్యి నరికేశాడే అనుకో, ధర్మమే అందాం దాన్ని. కాని ముక్కుమూసుకు కూచున్న మహాత్ముణ్ణి ఏ మొహంపెట్టుకు తలనరికాడంటూ, సాత్యకి ? ఇంత నికృష్టప్పని ఏలోకంలో అయినా వుంటుందా, చెప్పూ ? అతడి భార్యల్లో వొక చక్కనిచుక్క భర్త చెయ్యి అడ్డాల్లో పట్టుకుని తడివి తడివి పనివిపనివి ఏడుస్తోంది విను.

" 'అయ్యో ఈచెయ్యి — మెల్లిమెల్లిగా నామొలనూలిమణులు కదిలించేది ; తడివేది : ప్రేమపుట్టించేది చన్నులు మర్దించేది ! సిగ్గు మళ్ళించేది. నాభీ, తొడల్లూ, పిరుదులూ మెత్తమెత్తగా వొత్తేది ! మనస్సు కరిగించేది. మెలకువతో పోకముడి విప్పేది ; మైమరుపు కలిగించేది. అలాంటి ఈచెయ్యి అగ్గిలోపెట్టి బుగ్గిచెయ్యవలిసివచ్చింది. ఇంకొకడితోపోట్లాడుతూవుంటే, ప్రక్కనించి కృష్ణుడికళ్ళఎదట చెయ్యి నరికేశాడు అర్జునుడి. సిగ్గన్నా లేకపోయింది. సభలో ఇది ఎలా పొగుడుతాడో కృష్ణుడు ? అర్జునుడుమాత్రం ఎలా మెచ్చుకుంటాడో తనని ?" అని ఏడ్చిఏడ్చి వూరుకుంది. అదిగో ఆమెని తక్కినస్త్రీలు ఏలినదానిలాగ చుట్టూ మూగుతున్నారు.

శకునికళేబరం

"ఇదుగో నూఅన్న శకుని. మేనల్లుడు సహదేవుడి బాణాలతో చచ్చిపడున్నాడు. రాబందులు పీక్కుతింటున్నాయి. మాయలికి గురువు. అయితే, అన్ని మాయలూ నీచేతమాయమయ్యాయి. మాయ

జూదమాడాడు. ధర్మరాజు రాజ్యం లాక్కున్నాడు. చేసిన కర్మ ఫలిం
చింది, ఇప్పుడు మా కురుజాతంలో రాజ్యం గెలిచాం. యుద్ధ
జూదంలో ప్రాణం ఓడాడు. ఇతడు రాజీకొచ్చాట చెయ్యకోడమల్లా
కౌరవకులనాశనంకోసమే అయింది. పాండవులతో విరోధానికంతా
ఇతడే కారణం; మూలకర్త. కించిస్తాంటూ నవ్వాడు. మోస
గాడై మేనల్లుడిప్రాణాలు తీశాడు. కన్నుల్ని పోగొట్టుకొని, కుమారుల్తోనూ
తానూ వచ్చాడు. ఆయుధాలతో చేరి ... గేగుతున్నారు.
వాళ్ళు. వాళ్ళతో ఊతగువ్వల పారీ చేస్తున్నాడు. బుద్ధిలేనివాళ్ళు
నాకొడుకులు. యుద్ధంకోసం వాళ్ళని వెర్రెత్తించాడు. క్రూరుడు.
అన్నదమ్ములమధ్య విరోధంపెట్టాడు.

"ఇదుగో కళింగరాజు. యుద్ధంలో వెన్ను చూపని ధీరుడు.
ఒళ్ళంతా బాణాలై పడున్నాడు. మట్టిలో రాలుతూ ఎండకి వాడి
పోయిన పూలదండల్లాగ, దుఃఖంతోవున్నా అందంగానే వుండావున్నారు

"మగధరాజు జయత్సేనుణ్ణి చూడు చుట్టూ మూగి స్త్రీలు
మొత్తుకుంటున్నారు. హాహాకారాలు రేగింది ఏడుపు. ఎక్కడా విన లేదు
ఇలాంటి ఏడుపు. గుండె నీరైపోతోంది నాకు.

"అదుగో కోసలరాజు బృహద్బలుడు. అభిమన్యుడుకొట్టిన
బాణాలు చెమట్లుపోస్తున్న చేతులతో పెరుకుతున్నారు భార్యలు.
బావురుమంటున్నారు. మూర్ఛపోతున్నారు. మాటిమాటికీ మొహం
చూస్తున్నారు. విధిని తిడుతున్నారు. దుఃఖాగ్నిలో దహించుకుపోతు
న్నారు. తుంచేశాక ఎండతగిలి వాడిపోయినా అందంచెడని పద్మాల్లా
వున్నాయి వాళ్ళ మొహాలు.

"ద్రోణుడిబాణాలతో ప్రాణాలుపోయి పడున్నారు ధృష్టద్యు
మ్నుడికొడుకులు. భుజకీర్తులూ, కంకణాలూ, హారాలూ వొంటిమీద

వెలిగిపోతున్నాయి. రణభూమికి అలంకారంలా అవుపిస్తున్నారు వాళ్ళు.

"ఇదుగో కేకయరాజులు. అగ్నిహోత్రుడై మండాడు ద్రోణుడు. రథంగుర్రాలవడి గాలిఅయింది; రెచ్చగొట్టింది. బాణాలు మంటలై విజృంభించాయి. మిడతలై కేకయులు అయిదుగురూ మాడిపోయారు.

"అదుగో ద్రుపదమహారాజు. సింహంచంపిన ఏనుగులాగ ద్రోణుడిచేత చచ్చిపోయాడు. ఈయన తెల్లగొడుగు చూడు, ఎక్కడా బాణంతగులకండా రణరంగమన్న ఆకాశంమీద శరత్కాలం పూర్ణ చంద్రుడిలా అవుపిస్తోంది.

"భార్యలూ, కోడళ్ళూ అతడికి అగ్ని సంస్కారం చేశారు. ఏడుస్తూ అదుగో గంగ వేపు వెళుతున్నారు.

"అదుగో చేదిరాజు ధృష్టకేతుడు. నీమేనమరిది శిశుపాలుడి కొడుకు. ఎంతమందినో చంపాడు. ద్రోణుడంతవాణ్ణి ముచ్చెమటలు పోయించాడు. తుదికి అతడిబాణాలికి బలిఅయిపోయాడు. అతడితలా కాళ్ళూ తొడలమీద పెట్టుకుని ఏడుస్తూన్నారు భార్యలు.

"అదుగో అతడికొడుకు సుకేతుడు. ఇతణ్ణీ ద్రోణుడే చంపేశాడు. ఈతండ్రీకొడుకుల్ని చూస్తే మా దుర్యోధనుడూ, లక్ష్మణకుమారుడూ జ్ఞాపకం వస్తున్నారు. కడుపుదేవుకుపోతోంది. నాకే ఇలా వుంది. వాళ్ళ తల్లులు ఎంత తల్లడిల్లిపోతారో పాపం!

"అదుగో అవంతిరాజులు విందానువిందులు. పూచిన మద్ది చెట్లు కూలిపోయినట్టు, ఒంటినిండా నగలతో చచ్చి పడున్నారు, చూడు కృష్ణా, చూడు.

"ఇంతమందీ బుగ్గిలో కలిసిపోయారు. భీష్ముడూ, ద్రోణుడూ, కర్ణుడూ, భూరిశ్రవుడూ, అశ్వత్థామా, కృపుడూ, జయద్రథుడూ

కృతవర్మా, దుర్యోధనుడూ, శల్యుడూ సామాన్యులా? అమానుషులు. మహారథికులు. వీళ్ళు కళ్ళెర్రచేస్తే దేవతలైనా తెగిపోతారు. అలాంటి వీరుల పాలబడిన్నీ నువ్వూ నీమరుదులు పాండవులూ, తమ్ముడు సాత్యకీ చెక్కు చెదిరిన పాపానపోలేదు. మహాద్భుతం ఇది. భీష్ముణ్ణి మొదలైనవాళ్ళని ఎవళ్ళయినా గెలవగలరా? దైవానికి అసాధ్యం లేదు. నావందమంది బిడ్డల్నీ ఎత్తుకుపోయాడు.

"అనాడు సంధికి నువ్వు వచ్చావు; తిరిగిపోయావు. అవాళఎంత చెప్పావో అంతా అయింది. భీష్ముడూ, విదురుడూ మొత్తుకున్నారు. విన్నానుకాను. మహామతులు వాళ్ళు. వాళ్ళమాట ఎలాతప్పుతుంది? అన్నంతా జరిగింది."

గాంధారిశాపం

పశ్చాత్తాపదుఃఖంతో మూర్ఛపోయింది గాంధారి; లేచింది. పుత్రశోకం హృదయంలో దావాగ్నిలా మండింది? పూనుకుంది. కృష్ణుడివేపు తిరిగింది. దుఃఖం కోపంకింద మారింది.

"కృష్ణా," వొణుకుతున్న పెదవులతో అంది గాంధారి — "కౌరవులూ, పాండవులూ ఈర్ష్యతో కయ్యానికి కాలుదువ్వారు. అడ్డుపడ్డావుకావు. తగిన జనబలం వుంది నీదగ్గిర. మంచీ చెడ్డా విడమర్చి చెప్పగల సమర్థుడివి. నువ్వు చెయ్యలేందంటూ లోకంలో లేదు. అయినా ఉపేక్షచేశావు. దుర్యోధనుణ్ణి తుదముట్టించడానికే పూనుకున్నావు. అంతమంది రాజుల్నీ, సేనలతోకూడా అంతం చేశావు. అన్ని రాజ్యాలూ పాడైపోయాయి. దానికి తగినఫలం అనుభవించు. శపిస్తాను.

"నాపాతివ్రత్యపుణ్య ఫలంతో సంపాదించిన తపోబలంతో శపిస్తున్నాను. ఉత్తముజ్ఞాతులు తమలోతాము కొట్టుకు చచ్చినట్టు

చేశావు. నిజాతిజనులూ, నువ్వూ ఇవాళనుంచి ముప్ఫయిఆరు సంవత్సరాలు నిండేసరికి ఇలాగే కొట్టుకుచస్తారు. దిక్కులేనిచావు చస్తావు నువ్వు. మాలాగే మీ ఆడాళ్ళు గోలుగోలు మంటారు. మాలాగే భర్తల్నీ, కొడుకుల్నీ, బంధువుల్నీ పనిపిపనివి ఏడుస్తారు" అంటూ అదురుతూన్న పెదవులతో పలికింది.

చిరునవ్వునవ్వుతూ సమమనస్సుతో విన్నాడు శ్రీకృష్ణుడు. "గాంధారీ!" గంభీరంగా అన్నాడు - "యాదవులికి వుండనేవుంది మునిశాపం. నువ్వు కొత్తగా చెప్పింది ఏముంది, నమిలిందే నమలడం కాని? యాదవులికి ఎలాగూ నాశనం తప్పదు. దేవతలైనా వాళ్ళని చంపలేరు. వాళ్ళలో వాళ్ళే కొట్టుకులాడి చస్తారు."

కృష్ణుడిమాటలు విని గిడగిడలాడారు పాండవులు. బతుకు మీద ఆశవొదులుకున్నారు.

"లేవమ్మా, లే. కాలంచేసిన బంధువులికి అగ్ని కార్యాలు చేయించాలి" అంటూ గాంధారితో ఇంకా ఇలా అన్నాడు కృష్ణుడు; "అయినా నన్ను ఇంత ఆడిపోసుకోడమెందుకు? నీకొడుకు చేసిన దుర్మార్గాలు నువ్వు ఎరగవా? తల్లికీ, తండ్రికీ, తాతకీ, గురువుకీ, బుద్ధిమంతుడికీ లొంగనివాడు నాకు లొంగుతాడా? దురభిమానంతో ఈస్థితికి వచ్చాడు. మీ అపరాధం మీరు అనుభవించారు. నేనేం చేశాను, మధ్యన? ధైర్యం తెచ్చుకో. దుఃఖం విడిచి పెట్టు. చెడ్డకీ, చావుకి ఏడ్చినకొద్దీ మనస్సు బాధపడుతుంది. యుద్ధంలో వురికే కొడుకుల్నే కోరుకుంటారుకదా, రాజులకూతుళ్ళు!"

కృష్ణుడిమాటలు చెవి చుఱుకుమన్నట్టు వింది గాంధారి. జవాబు చెప్పకండా వూరుకుంది.

అప్పుడు ధృతరాష్ట్రుడు ధర్మరాజుని అడిగాడు:

"బాబూ, మన సేనల్లో వున్న వాళ్ళ లెక్క తెలుసు నీకు. చచ్చినవాళ్ళు ఎంతమందో తెలిస్తే చెప్పూ!"

76,00,44,320

"తెలిసిన పేరుపడ్డవాళ్ళు డబ్బయిఆరుకోట్లా, ఇరవై వేలమంది కాలంచేశారు. సామాన్యులు ఇరవై నాలుగు వేల మున్నూటా, ఇరవై మంది మరణించారు. మొత్తం డబ్బయి ఆరుకోట్లా, నలభై నాలుగు వేలా, మూడువందల ఇరవై మంది." అన్నాడు ధర్మరాజు.

"వీళ్ళంతా ఏగతికి పోతారో?" అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"అస్త్రాగ్నిలో శరీరాలు ఆహుతి చేసినవాళ్ళు యావన్మందీ స్వర్గానికే వెళతారు" అన్నాడు ధర్మరాజు — "దేవకన్యలతో కూడా దేవేంద్రుడు వాళ్ళని పూజిస్తాడు. ఇక, ఆయుధాలు తగిలి, పిరికిమందు పుచ్చుకుని, చచ్చినవాళ్ళు గుహ్యాలోకానికి వెళతారు. యుద్ధంలో ఎలా చచ్చినా సరే, ఉత్తమలోకాలికే పోతారు; అధోగతికి పోరు. తెలిసినవాళ్లు చెప్పినమాట ఇది."

"అయితే, దిక్కువున్నవాళ్ళకీ, దిక్కులేనివాళ్ళకీ అందరికీ అగ్నిసంస్కారం చెయ్యించవచ్చుకదా!" అడిగాడు ధృతరాష్ట్రుడు.

"అవును" అందుకున్నాడు ధర్మరాజు - "అందరూ ఆహితాగ్నుల లాటివాళ్ళే. అయితే ఇంతమందికి ఉదక క్రియలు జరిగించడానికి తగినవాళ్లు లేరు. మనమే పూనుకుని విత్తెంతవరకూ ఈపని చెయ్యాలి" అన్నాడు.

అజ్ఞాతవాసం తరవాత విరాటరాజు దగ్గిర బయలుపడిన నాటి నించీ తనతోనే వుండి శాంతిక, పౌష్టిక, శ్రౌత, స్మార్త క్రియలన్నీ నడుపుతూన్న ధౌమ్యుణ్ణి పిలిచాడు. విదురుణ్ణీ, సంజయుణ్ణీ చూసి అన్నాడు :

భరతకులం వాళ్ళకీ, ఎవ్వరూ లేని తక్కిన యావన్మందికీ విధి ప్రకారం అగ్నిసంస్కారం జరిగించండి.''

అలా వాళ్ళని నియోగించాడు. వాళ్ళకి సహాయంకోసం సారథుల్నీ, అప్పుడు హస్తినాపురంనించివచ్చిన వాళ్ళలో తగినవాళ్ళనీ నియమించాడు. అంతకిముందే తెప్పించిన చందనంకర్రలూ, అగురుఖండాలూ, పట్టువస్త్రాలూ, కస్తూరీ, కుంకమూ, నేతికుండలూ, నూనెకడవలూ మొదలైన వస్తువులు ధౌమ్యులపరం చేశాడు.

విదురుడూ, సంజయుడూ, ధౌమ్యుడూ సంస్కారకార్యానికి పూనుకున్నారు. బ్రాహ్మలతోకూడా వెళ్ళి దుర్యోధనుడూ, దుశ్శాసనుడూ, కర్ణుడూ, శల్యుడూ, అభిమన్యుడూ, ఘటోత్కచుడూ, విరాటరాజూ, ధృష్టకేతుడూ మొదలైనవాళ్ళకీ, పేర్లు తెలిసిన నానాదేశాల రాజులికీ కర్రలతోనూ, విరిగిన రథాలచెక్కలతోనూ, ఈటెలూ, ధనుస్సులూ, బాణాలూ మొదలైన ఆయుధాలతోనూ చితులు పేర్చించారు. పితృమేధక్రియలు నడిపి, నిప్పుముట్టించారు. ఎవ్వరూలేని రాజుల్ని వేలువేలు పోగులుపెట్టి బాగా కర్రలు పేర్చించి, అగ్గి ముట్టించేశారు. ఋగ్వేదమూ, యజుర్వేదమూ పఠించారు బ్రాహ్మలు. సామగానంచేశారు. స్త్రీజనంఏడుపులు భూమీ, ఆకాశమూ ప్రతిధ్వనించాయి. చితులపొగలు అంతటా నిండిపోయాయి. చేతనంకల ప్రాణికోటి యావత్తూ ఏడ్చింది.

కొంగున అగ్గి ఎలా దాచావమ్మా!

అంతా అయాక వినయంగా ధృతరాష్ట్రుణ్ణి ముందుపెట్టుకుని గంగానదికి బయలుదేరాడుధర్మరాజు. బంధువులూ, స్త్రీలూఅందరూ వెంటనడిచారు. అంతమందీ గంగలోస్నానంచేశారు. కాలంచేసిన వారలికి తిలోదకా లిచ్చారు.

అప్పుడు మొహంనిండా కన్నీళ్ళుచేసుకుని, ధర్మరాజు దగ్గిరికి వచ్చింది కుంతి.

"కర్ణుడికి కూడా తిలోదకా లివ్వండి నాయనా" అంటూ ఘొంద్రుమంది - "కౌరవులికి తన విల్లే పెట్టనికోటగా, యుద్ధంచేశాడు నాతండ్రి. మీ సేనలికీ, మీ అయిదుగురికీ తలమునకలైనట్టు పోరాడాడు. అర్జునుడి బాణంతో తల తెగి కళుమూశాడు. లోకమంతా రాధకొడుకు, రాధకొడుకు అన్నారు. మీరూ అలాగే నమ్మారు. కాని కర్ణుడు నాతొలికొడుకు నాయనా! మీఅయిదుగురికీ అన్న. సూర్యనారాయణమూర్తి అనుగ్రహంవల్ల కవచకుండలాలతో నాకడుపున పుట్టాడు" అంది.

చెవుల్లో నిప్పులుపోసినట్టు అయింది పాండవులికి దుఃఖంతో తలతిరిగిపోయింది. భీముడూ వాళ్ళూ నిశ్చేష్టపోయి నిలబడిపోయారు.

"కొంగున అగ్గి ఎలా దాగావమ్మా?" తరుక్కుపోతున్న హృదయంతో తల్లడిల్లిపోతూ అన్నాడు ధర్మరాజు— "అతడి అసరా చూసుకునే భీముడితోనూ, అర్జునుడితోనూ కలబడ్డాడు దుర్యోధనుడు. అతడిపరాక్రమంవల్లే విదేహ, పౌండ్ర దేశాల రాజులు అరికాపులయారు. అతడి విక్రమంముందు మనసేన పటాపంచలయేది. అతడి దివ్యాస్త్రాలమహిమకి దేవతలే ముక్కుమీద వేలుపెట్టుకునేవాళ్ళు. మాఅందరికీ అతడిశక్తి తలమునకలయింది; నానాతిప్పలూ పెట్టింది. అలాంటి కర్ణుణ్ణి వొడిలో దాచిన అగ్గిలాగ ఎలాదాచావమ్మా? అర్జునుడు వొక్కడూ తప్పిస్తే, ఆమహావీరుడి రథంముందు ధనుస్సుపట్టగల మొనగాడు ఎవడున్నాడమ్మా? అయ్యో, కర్ణుణ్ణి తొలిచూలుగా ఎందుకు కన్నావమ్మా! అంతటిబలశాలిని అన్నయ్యని చేజేతులా చంపుకున్నాం. నువ్వు కర్ణుణ్ణి మరుగు పెట్టడంచేత,నీమంత్రం మాఅందరికీ దుఃఖకారణ మైయిందే తల్లీ! గుండెలు తరుక్కుపోతున్నాయి.

బంధువులందరికీ బాధగా వుంది. అభిమన్యుడు అస్తమించినప్పుడూ ఇంత దుఃఖం కలగలేదు. ద్రౌపదికొడుకులు పోయినప్పుడూ ఇంత బాధ కలగలేదు. ద్రుపదుడికొడుకులూ, ధృతరాష్ట్రుడి వందమందికుమాళ్ళూ గతించినా ఇంత వేదన కలగలేదు.

"అమ్మా! కర్ణుడు మా అన్న అని ముందే తెలిసుంటే కౌరవ కులం నాశనం కాకుండా వుండేదిగదా, అమ్మా! అందరమూ హాయిగా వుండేవాళ్ళం. ఇంత జననాశనం వూరికే అయిపోయిందిగదా, తల్లీ! అయ్యో, అయ్యో, ఎంతపని అయిపోయింది!"

అలా ఎంతో దుఃఖించాడు ధర్మరాజు. తడబడుతూ గోత్ర నామాలు పలుకుతూ కర్ణుడికి తిలోదకాలు ఇచ్చాడు. అతడి తరవాత భీముడూ, అర్జునుడూ, నకులుడూ, సహదేవుడూ తిలోదకాలిచ్చారు.

కర్ణుడు పాండవుల అన్న అని తెలియడంతోనే కౌరవస్త్రీలు గోలుగోలుమన్నారు. ధృతరాష్ట్రుడూ, గాంధారీ, కుంతీ అందరూ కర్ణుడికి తిలోదకాలిచ్చారు.

పరిచారికలతో సహా కర్ణుడి భార్యల్ని పిలిపించాడు ధర్మరాజు. తగినవిధంగా గౌరవించాడు. పుష్కలమైన దక్షిణలతో అన్నకోసం ఎన్నో అన్ని పుణ్యకార్యాలు చేశాడు.

యావన్మంది బంధువులతోనూ, తిలోదకాలు అవీ పూర్తి చేసి గంగానదినించి బైటికి వచ్చాడు ధర్మరాజు.

వ్యా స మ హా రి కాం ధ్ర మ హా భా ర తం

స్త్రీ ప ర్వం

ము గి సిం ది.